

ဒဂုံမြို့ မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့

ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဟိန်းလတ်

ပြန်ဆိုရေး

Book Street

အ.ထ.က (၁) ရန်ကင်းရှေ့ ရန်ကင်းမြို့နယ်၊
ဖုန်း - ၀၉ ၄၄၃၀ ၁၉၆၆၅၊ ၀၉ ၄၂၅၇၆၄ ၂၃၀

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့

ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဟိန်းလတ်

**From Dagon City to Rangoon,
the Capital of Burma**

(Reminiscences of Rangoon)

by

Hane Latt

ထုတ်ဝေသူ

ဒေါ်ခင်နီလာမြင့်

Book Street Publishing House (မြ-၀၀၈၂၁)

အမှတ် - ၁၁(ဘီ)၊ မာလာမြိုင်လမ်း၊ ၁၆ ရပ်ကွက်၊

ရန်ကင်းမြို့နယ်၊ ရန်ကုန်မြို့။

မျက်နှာဖုံးနှင့် အတွင်းပုံနှိပ်သူ

ဦးလင်းစာနည်

သီရိဂုဏ်ဝေပုံနှိပ်တိုက် (မြ-၀၁၄၃၇)

အမှတ်-၃၂၊ ၅၃ လမ်း(အလယ်) ၂ ရက်ကွက်၊

ပုဇွန်တောင်မြို့နယ်၊ ရန်ကုန်မြို့။

မျက်နှာဖုံး

ဗဂျီလင်းဝဏ္ဏ

ပထမအကြိမ် - ၂၀၂၂ ခုနှစ်၊ ဖေဖော်ဝါရီလ

အုပ်ရေ - ၁၀၀၀

တန်ဖိုး - ၈၅၀၀ ကျပ်

မာတိကာ

- အမှာစာ
- မှီငြမ်းကိုးကားသော စာအုပ်များ
- ၁။ မိမိကိုယ်တိုင်ဖြတ်သန်းခဲ့သော ရန်ကုန်ရက်များ (၁)
- ၂။ မိမိကိုယ်တိုင်ဖြတ်သန်းခဲ့သော ရန်ကုန်ရက်များ (၂)
- ၃။ မိမိကိုယ်တိုင်ဖြတ်သန်းခဲ့သော ရန်ကုန်ရက်များ (၃)
- ၄။ ရန်ကုန်သို့ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ဝင်ရောက်လာခြင်း (၁၈၅၂ - ၁၉၀၀)
- ၅။ ရှေးခေတ်ရန်ကုန်မှ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ
- ၆။ ရန်ကုန်ရောက် တရုတ်လူမျိုးများ
- ၇။ ရန်ကုန်သို့ ဂျူးလူမျိုးများ ရောက်ရှိလာခြင်း
- ၈။ ရန်ကုန်ရောက် ပေါ်တူဂီများ
- ၉။ ရှေးခေတ်ရန်ကုန် သောင်းပြောင်းစုံ
- ၁၀။ ကုန်းဘောင်ခေတ်ရန်ကုန်၊ အင်္ဂလိပ်ခေတ်ရန်ကုန်
- ၁၁။ စစ်ကြိုခေတ်၊ ဂျပန်ခေတ်၊ စစ်ပြီးခေတ် ရန်ကုန်
- ၁၂။ ရန်ကုန် (၁၈၅၅-၁၈၇၄)
- ၁၃။ ၁၈၉၇ ခုနှစ် တစ်ဝိုက်က ရန်ကုန်
- ၁၄။ ရန်ကုန်နှင့် အနီးပတ်ဝန်းကျင်
- ၁၅။ ရန်ကုန်တွင် လေ့လာစရာများ
- ၁၆။ တစ်ခေတ်က ရန်ကုန်လမ်းများ
- ၁၇။ အင်္ဂလိပ်ခေတ် ရန်ကုန်လမ်းအမည်များနှင့် ယနေ့ခေတ် အခေါ်အဝေါ်

၁၈။ ထင်ရှားသော ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ	၂၃၁
၁၉။ ရန်ကုန်တိုင်း မြို့နယ် ရပ်ကွက်အမည်များ၏ အဓိပ္ပာယ်	၂၄၁
၂၀။ တစ်ခေတ်က ရန်ကုန်သယ်ယူပို့ဆောင်ရေး	၂၅၉
၂၁။ ရှေးရှေးက မြန်မာရုပ်ရှင်ရုံများ	၂၇၁
၂၂။ ရန်ကုန်မြို့၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးမှုများ (၁၈၅၂ - ၁၉၀၀)	၂၇၉
၂၃။ မြန်မာနိုင်ငံ ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှု (၁၈၅၂-၁၉၀၀)	၂၉၁
၂၄။ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးမှု (၁၈၅၂-၁၉၀၀)	၃၀၉
၂၅။ ရန်ကုန်ပညာရေး (၁၈၅၂-၁၈၈၀) စမ်းသပ်မှုများနှင့် အလွဲလွဲအချော်ချော်	၃၃၁
၂၆။ ပညာရေးဗဟိုဌာနဖြစ်သော ရန်ကုန်၏ အောင်မြင်မှုနှစ်များ (၁၈၈၀-၁၉၀၀)	၃၅၁
၂၇။ နိုင်ငံခြားသားမျိုးနွယ်များမှ ဆင်းသက်လာသော ရန်ကုန်သားများ၏ စကားသံ	၃၆၇
၂၈။ ရန်ကုန်ကယ်တင်ရေး	၃၉၇
- နောက်ဆက်တွဲ (က) မြန်မာနိုင်ငံအုပ်ချုပ်ရေးသမိုင်း (အကျဉ်း)	၄၀၉
- နောက်ဆက်တွဲ (ခ) ရန်ကုန်မှ ဖရီးမေဆင်အသင်း	၄၁၃
- နောက်ဆက်တွဲ (ဂ) ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီလီမိတက်	၄၁၇
- နောက်ဆက်တွဲ (ဃ) ရန်ကုန်မြို့မှ နှစ်တစ်ရာသက်တမ်းကျော် အဆောက်အဦများ	၄၂၅

ဒဂုံမှသည် ရန်ကုန်သို့

အမှာစာ

(၁)

အကယ်စင်စစ်မူ ရန်ကုန်သည် 'ငါးမည်ရမြို့' ဖြစ်၏။ ၁၁၁၇ ခုနှစ်၊ ကဆုန်လပြည့်ကျော် (၇) ရက်၊ ကြာသပတေးနေ့တွင် 'ဒဂုံ' မှ 'ရန်ကုန်' ဟူသော အမည်သစ်ခံယူရရှိကာ မြို့သစ်တည်ခဲ့၏။ ရန်ကုန် ၏ ပထမဆုံးအမည်မှာ-

'သိဂုံတ္တရမြို့' ဖြစ်၏။

သိန်းငှက်များ ကုတ်ကုတ်ကပ်ကပ် နားရသော ကုန်းမြေဖြစ် သည်။ 'သိန်းကုတ်ကုတ်ကပ်ကပ်ကုန်း' ဟု ခေါ်၏။ သို့သော် 'ရွှေ ငါးကြင်းမတစ်ကောင်' ကိုကား သိန်းငှက်တို့ ကုတ်ယူမရ၍ ကာလ ရွှေလျှောလာသောအခါ 'သိဂုံတ္တရကုန်း' ဟု ခေါ်၏။ ၎င်းနေရာတွင် တည်သောမြို့က 'သိဂုံတ္တရမြို့'။

ဒုတိယအမည်ကား 'ပေါက္ခရာဝတီမြို့'။

ကြာပေါက်သော ရေကန်အနီးရှိမြို့ဟု ဆိုလို၏။

တတိယကား ဥက္ကလာပမင်းကြီးတည်သောကြောင့် 'ဥက္ကလာပ မြို့'။

စတုတ္ထကမူ 'ဒဂုံမြို့'။

ကုန်းသုံးကုန်းတို့၏ ထိပ်ဖျားတွင်ရှိသော ဘုရားရွာဒဂုံဆိုသော အမည်မှာ 'တြိကုမ္မနဂရ'ဆိုသော သင်္သကရိုက် ဘာသာစကားဖြစ်၏။ ထိုမှ 'တိကုမ္မ'ဆိုသော ပါဠိအမည်ဖြစ်လာ၏။ ထိုမှတစ်ဆင့် 'တိဂုံ' ။ ၎င်းမှသည် 'ဒဂုံ'ဖြစ်လာမည်ဟု ဆို၏။

အလောင်းမင်းတရားကြီးက ဤနေရာဒေသတွင် ရန်အပေါင်း ကုန်သဖြင့် 'ရန်ကုန်'ဟု သမုတ်ခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။

(၂)

ကျွန်တော်သည် ရန်ကုန်မြို့တွင် မွေးဖွား၊ ရန်ကုန်မြို့တွင် ယခု ထက်တိုင် နှစ် (၇၀) ကျော် ဆက်တိုက်နေထိုင်ခဲ့သော 'ရန်ကုန်သား စစ်စစ်'ဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် ကျွန်တော်၏ဇာတိမြို့ကို ကျွန်တော် ချစ်မြတ်နိုးသည်။ ကျွန်တော်၏ ဇာတိမြို့ဖြစ်သော ရန်ကုန်မြို့အကြောင်းကို စေ့စေ့ငုငု သိချင်သည်။ ထို့ကြောင့် 'ရန်ကုန်မြို့'နှင့်ပတ်သက်သော စာအုပ်စာတမ်းများကို ရနိုင်သမျှ ရှာဖွေဖတ်ရှု၏။ ပထမဆုံး ဖတ်ရှုခဲ့သော စာအုပ်မှာကား ၁၉၃၂ ခုနှစ်ထုတ် B.R.Pearm ရေးသည့် A History of Rangoon စာအုပ် ဖြစ်ပါသည်။ အင်္ဂလိပ်လူမျိုးတစ်ဦး ရေးထားသော စာအုပ်ဖြစ်သော်လည်း သမိုင်းအထောက်အထား တိတိကျကျနှင့် အတော်ပြည့်ပြည့်စုံစုံ ရေးထားသောစာအုပ်ဖြစ်၍ ကိုလိုနီခေတ် ရန်ကုန်အကြောင်း အတော်သိရ၏။

ဒုတိယဖတ်မိသော စာအုပ်ကိုကား ကျွန်တော်က ပို၍ နှစ်သက်သည်။ မြန်မာနိုင်ငံသား၊ မြန်မာ စာရေးဆရာ သတင်းစာဆရာတစ်ဦး ရေးထားသော စာအုပ်ဖြစ်သောကြောင့်ပင်။ ထိုစာအုပ်မှာ သတင်းစာဆရာကြီး ဦးသိမ်းမောင် ရေးသားခဲ့သော 'ရန်ကုန်ရာဇဝင်သမိုင်း' စာအုပ် ဖြစ်ပါသည်။ ဆရာ ဦးသိမ်းမောင်က ရန်ကုန်သမိုင်းသာမက သတင်းစာဆရာပီပီ သူကိုယ်တိုင် ကြုံတွေ့ဖြတ်သန်းခဲ့ရသော ထို

ခေတ်က နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားမှုများကိုပါ ထည့်သွင်းဖော်ပြထားသဖြင့် အလွန်တန်ဖိုးရှိပါသည်။

တတိယစာအုပ်ကား ၁၉၅၄ ခုနှစ်က ထုတ်ဝေခဲ့သော နဂါး ဗိုလ်ထိပ်တင်ဒွေး၏ 'ရန်ကုန်ရာဇဝင်' စာအုပ်ပင် ဖြစ်သည်။ ရန်ကုန်မြို့ တည်သည်မှစ၍ မြန်မာနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေးရသည်အထိ အကြောင်း အရာ တိုတိုလေးများကို မှတ်စုပုံစံဖြင့် စာမျက်နှာ ၁၁၂ မျက်နှာ ရေးသားထားသည်။ 'ရန်ကုန်' နှင့်ပတ်သက်၍ အထက်ဖော်ပြပါ စာအုပ် (၃) အုပ်သာ အထောက်အထား ခိုင်ခိုင်မာမာနှင့် ကျွန်တော် ကိုးကားနိုင်ခဲ့သည်။ နောက်ပိုင်းထုတ်သော စာအုပ်များကမူ ထိုစာအုပ် သုံးအုပ်ပေါ် မူတည်ပြီး စုစည်းရေးသားထားသော စာအုပ်များဖြစ် သဖြင့် အချက်အလက် အထောက်အထားသစ်များ မတွေ့ရပါ။

၂၀၁၆ ခုနှစ်က ထုတ်ဝေခဲ့သော 'ဆရာ မောင်မြတ်မွန် (ဆူးလေ)' ၏ 'မြို့ရန်ကုန်' စာအုပ်တွင်ကား ရှေးခေတ်ရန်ကုန်သမိုင်း အချက်အလက် အချို့အပြင် တောင်ဥက္ကလာ၊ မြောက်ဥက္ကလာ၊ သာကေတ၊ ဒဂုံမြို့သစ် (ဆိပ်ကမ်းမြို့နယ်) ရွှေပြည်သာ၊ လှိုင်သာယာ စသော မြို့သစ်များအကြောင်းကို ဖြည့်စွက်ရေးသားထားသည်ကို တွေ့ ရ၏။ ဆရာ တက္ကသိုလ်ခင်မောင်ဇော်၏ ၁၉၉၄ ခုနှစ်ထုတ် 'မြို့တော် တစ်ခွင် အတိတ်ဖြစ်စဉ်' စာအုပ်တွင်ကား ရန်ကုန်မြို့၏ အထင်ကရ အဆောက်အဦများ (စစ်ကြိုခေတ်၊ စစ်ပြီးခေတ်)၊ ရန်ကုန်မြို့ ကျူးကျော်ရပ်ကွက်များအကြောင်းတို့ကို ဖော်ပြထားသဖြင့် ရန်ကုန် အကြောင်း ဖြည့်စွက်သိရှိခွင့်ရ၏။

ဆရာတင်နိုင်တိုး၏ ၂၀၁၆ ခုနှစ်ထုတ် 'မဟာရန်ကုန်ကောက် ကြောင်း' စာအုပ်သည်ကား အဘိဓာန်သဖွယ် မှတ်စုတိုလေးများသာ စုစည်းတွေ့ရှိရပြီး အချက်အလက်အသစ် မတွေ့ရပါ။ ကျွန်တော် ဖတ်ဖူးသမျှ 'ရန်ကုန်အကြောင်း' မြန်မာနိုင်ငံထုတ် စာအုပ်များမှာ အထက်ဖော်ပြပါမျှသာ ရှိ၏။ ၁၉၄၆ ခုနှစ်က ထုတ်ဝေသော စာရေး

ဆရာ 'ရွှေအ' ရေးသည့် 'ခေတ်သစ်ရန်ကုန်ဆိုတာ' ပထမတွဲနှင့် ဒုတိယတွဲတို့ကို တက္ကသိုလ်များ ဗဟိုစာကြည့်တိုက်မှ ရှာဖွေဖတ်ရှု မိသည်။ ခေါင်းစဉ်က 'ခေတ်သစ်ရန်ကုန်ဆိုတာ' ဆိုသော်လည်း တကယ်တော့ ဂျပန်ခေတ် နောက်ခံဟာသဝတ္ထုသာဖြစ်၍ ရန်ကုန် အကြောင်း ကိုးကားစရာ နည်းပါး၏။

သို့သော် ၂၀၁၅ ခုနှစ်က ထိုင်းနိုင်ငံ၊ ဘန်ကောက်မြို့ River Books မှ ထုတ်ဝေသော စာရေးဆရာ Virginia Herderson ၏ "Yangon Echoes" (ရန်ကုန်ပဲ့တင်သံများ) စာအုပ်၊ ၂၀၁၂ ခုနှစ်က ဩစတြေးလျနိုင်ငံ၊ GMT မှ ထုတ်ဝေသော စာရေးဆရာ Jacques Mauly ၏ Yangon: A City to Rescue (ရန်ကုန်-ကယ်တင်ရမည့် မြို့တော်) စာအုပ်၊ ကျွန်တော့်မိတ်ဆွေ ကိုဇော်ဇော် (နံနက်ခင်း) ပေး သော ၁၉၉၇ ခုနှစ်ထုတ် G. W. Bird ၏ Wanderings in Burma စာအုပ်တို့ ရှာဖွေဖတ်ရှုရသဖြင့် အချက်အလက်အချို့ ထပ်ရ၏။ ပို၍ ကံကောင်းသည်မှာ အမေရိကန်နိုင်ငံ၊ ကယ်လီဖိုးနီးယားတက္ကသိုလ်သို့ တင်သွင်းသော ပါရဂူဘွဲ့စာတမ်းကို ရေးသားသူ Mr. Rajastice Mazumdar ၏ Constructing the Indian Immigrants to Colonial Burma ကျမ်းကို ရခြင်းပင်ဖြစ်၏။ ၁၉၈၃ မှ ၁၉၄၈ ခုနှစ်အတွင်း မြန်မာပြည်ရောက် အိန္ဒိယလူမျိုးတို့၏အကြောင်း အသေးစိတ်ကို သိရ ၏။

ထို့ကြောင့် ရန်ကုန်သမိုင်းနှင့် ပတ်သက်၍ အထောက်အထား အတော်ပြည့်စုံသွားသည်။ ထို့ပြင် ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်များ စာကြည့် တိုက်မှ ဗန္ဓုလသတင်းစာ၊ ဒီးဒုတ်ဂျာနယ်၊ သူရိယသတင်းစာ၊ တိုး တက်ရေးဂျာနယ် စသည့်စာစောင်များ (၁၉၁၇ ခုနှစ်မှ ၁၉၃၂ ခုနှစ် ထုတ်များ) ကိုပါ ဖတ်ရှုခွင့်ရရာ အတော်အတန်ပြည့်စုံသော 'ရန်ကုန် သမိုင်း' ကို ရေးသားနိုင်ခဲ့သည်။ ကျွန်တော် ရေးသားပြုစုသော 'ရန်ကုန်

သမိုင်းသည် အထောက်အထား အကိုးအကား စာအုပ်ပေါင်း (၅၁) အုပ်နှင့် စစ်ကြိုခေတ်ထုတ် သတင်းစာဂျာနယ်ပေါင်း (၂၀၀) ကျော် တို့ကို ဖတ်ရှုပြီးမှ ရေးသားခြင်းဖြစ်ရာ ‘ရန်ကုန်’နှင့် ပတ်သက်၍ ထွက်ရှိသမျှ စာအုပ်အားလုံးတွင် မပါဝင်သေးသော အချက်အလက် အထောက်အထား များစွာ ပိုမိုပြည့်စုံကြောင်း အာမခံနိုင်ပါသည်။ ကျွန်တော်သည် ရန်ကုန်မြေကိုနင်း၊ ရန်ကုန်ရေကိုသောက်၊ ရန်ကုန် ရန်ကို ရှုရှိုက်ရင်း ကြီးပြင်းရှင်သန်ခဲ့ရရာ ဤစာအုပ်သည် ကျွန်တော် ချစ်မြတ်နိုးသော အမိမြေ ရန်ကုန်ကို တတ်အားသဖြင့် ကျေးဇူးဆပ် ခြင်း မည်ပါသည်။

(၃)

“ကိုယ်ဖတ်ချင်တဲ့စာအုပ် ရှာမတွေ့ရင် အဲဒီစာအုပ်သာ ရေးချ လိုက်” ဟူသော အဆိုအမိန့်ကို ကြားဖူး၏။ ယခု ကျွန်တော် ရေးသား ပြုစုခဲ့သော ဤ ‘ရန်ကုန်သမိုင်း’ စာအုပ်သည် ကျွန်တော်ဖတ်ချင်သော စာအုပ်မျိုးပင်ဖြစ်ကြောင်း ကိုယ်တိုင်ရေးသားပြီး ဝမ်းသာပီတိ ဖြစ်မိပါ သည်။

ဟိန်းလတ်

ပိုပြမ်းကိုးကားသော စာအုပ်များ

မြန်မာဘာသာ

- ၁။ ကုလား၊ ဦး - မဟာရာဇဝင်ကြီး၊ ရန်ကုန်၊ ရာပြည့်၊ ၂၀၀၆။
- ၂။ စိန်ဝင်းစိန်-ရန်ကုန်သမိုင်း၊ ရန်ကုန်၊ ကံကော်ဝတ်ရည်၊ ၂၀၁၉။
- ၃။ တက္ကသိုလ်ခင်မောင်ဇော်-မြို့တော်တစ်ခွင် အတိတ်ဖြစ်စဉ်၊ ရန်ကုန်၊ သူရိယ၊ ၂၀၁၃။
- ၄။ တင်နိုင်တိုး-မြန်မာမြို့အဘိဓာန်၊ ရန်ကုန်၊ ဇေတဝန်၊ ၂၀၁၂။
- ၅။ တင်နိုင်တိုး-မဟာရန်ကုန်ကောက်ကြောင်း၊ ရန်ကုန်၊ မဇ္ဈိမ၊ ၂၀၁၆။
- ၆။ ဒေါက်တာသိန်းမောင်-မြန်မာ့ဘေး လူဝင်လူထွက်အရေး၊ ရန်ကုန်၊ သူရိယ၊ ၁၉၃၉။
- ၇။ နဂါးဗိုလ်ထိပ်တင်ဒွေး-ရန်ကုန်သမိုင်း၊ ရန်ကုန်၊ ဘားမားဒေးလီ၊ ၁၉၅၂။
- ၈။ မကြန်-မြန်မာ့သမိုင်းနှင့် ဆက်နွယ်သော အနောက်နိုင်ငံသားများ၊ ရန်ကုန်၊ အောင်တံခွန်၊ ၂၀၀၅။
- ၉။ မောင်ခိုင်ဇော်-မြို့တော်တစ်ခွင် အတိတ်ဖြစ်စဉ်၊ ရန်ကုန်၊ ဂုဏ်ထူး၊ ၁၉၉၄။
- ၁၀။ မောင်ထင်-မြင်ဝါတောင်၊ ရန်ကုန်၊ ဒဂုံ၊ ၁၉၈၅။
- ၁၁။ မောင်နေညွန့်-ကုန်းဘောင်ခေတ် မြန်မာပြည်၊ ရန်ကုန်၊ ဂုဏ်ထူး၊ ၁၉၉၄။

- ၂။ မောင်သော်-အိန္ဒိယ-မြန်မာဆက်ဆံရေးမှတ်တမ်း၊ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်၊ ၁၉၆၀။
- ၃။ မောင်မြတ်မွန် (ဆူးလေ)၊ မြို့ရန်ကုန်၊ ရန်ကုန်၊ ပန်းရွှေပြည်၊ ၂၀၁၆။
- ၄။ မောင်သန်းဆွေ (ထားဝယ်)၊ ကုန်းဘောင်အလွန် (၃)တွဲ၊ ရန်ကုန်၊ ရာပြည့်၊ ၂၀၁၀။
- ၅။ ရွှေအ-ခေတ်သစ်ရန်ကုန်ဆိုတာ-ပထမပိုင်း၊ ရန်ကုန်၊ ကလောင်ပျံ၊ ၁၉၄၆။
- ၆။ ရွှေအ- ခေတ်သစ်ရန်ကုန်ဆိုတာ- ဒုတိယပိုင်း၊ ရန်ကုန်၊ ကလောင်ပျံ၊ ၁၉၄၆။
- ၇။ လွင်မောင်-မှတ်တမ်းသမိုင်း၊ ဒဂုံဧရာ၊ ရန်ကုန်၊ မြန်မာ့တံခွန်၊ ၁၉၇၆။
- ၈။ လှခင် (ဆန်းညွန့်ဦး)၊ ယနေ့ ရန်ကုန်၊ ရန်ကုန်၊ ဆန်းညွန့်ဦး၊ ၁၉၇၀။
- ၉။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ-နယ်လှည့်ရာဇဝင် အတွဲ (၁)၊ ရန်ကုန်၊ နံသာ၊ ၁၉၆၈။
- ၁၀။ ဟိန်းလတ် - ရှေးရှေးက မြန်မာရုပ်ရှင်များ၊ စံတော်ချိန် (၂၈-၃-၂၀၂၁)။
- ၁၁။ ဟိန်းလတ် - ရန်ကုန်သယ်ယူပို့ဆောင်ရေး၊ စံတော်ချိန် (၃၁-၃-၂၀၂၁)
- ၁၂။ ဦးသိမ်းမောင်-ရန်ကုန်ရာဇဝင်သမိုင်း၊ ရန်ကုန်။ စိတ်ကူးချိုချို၊ ၂၀၁၇။
- ၁၃။ ဦးမောင်မောင်တင်-ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်ကြီး။
- ၁၄။ ဦးကကြီးနှင့် ဦးကိုလေး-လူဦးရေပြဿနာ၊ ရန်ကုန်၊ မြန်မာပြည်၊ ၁၉၃၉။
- ၁၅။ ဗန္ဓုလသတင်းစာ-၁၉၂၃ မှ ၁၉၂၈။

- ၂၆။ ဒီးဒုတ်ဂျာနယ်-၁၉၂၅ မှ ၁၉၃၆။
- ၂၇။ ဟံသာဝတီသတင်းစာ-၁၉၁၇-၁၉၁၉။
- ၂၈။ မြန်မာ့အလင်းသတင်းစာ-၁၉၂၅-၁၉၃၃။
- ၂၉။ သူရိယသတင်းစာ-၁၉၁၈-၁၉၅၃။
- ၃၀။ တိုးတက်ရေးသတင်းစာ-၁၉၃၂-၁၉၃၇။

အင်္ဂလိပ်ဘာသာ

1. ADMINISTRATION Reports of the Province (1892-1895).
2. ANDREW, E.J.L - Indian Labour in Rangoon. Lon, O.U.P, 1933.
3. BAKER, T.Turner - The Recent Operation of the British Forces in Rangoon. Lon, Thomas Hackard, 1852.
4. BAXTER, James - Report on Indian Immigration, Rgn, Goot Press, 1941.
5. BINNEY, J.G - Twenty-Six Years in Burmah. N.Y., Baptist Press, 1888.
6. BIRD, G W. Wanderings in Burma. Lon., Simpkin, 1897.
7. CENSUS Report of Burma (1891).
8. CHENG-S.Hwa-The Rice Industry of Burma-Singapore, Baptist Press, 1961.
9. FURNIVALL, J.S-Colonial Policy and Practice, N.Y. Unis Press, 1948.
10. GASCOLGNE, GT-Among Pagodas and Ladies-Lon, Innes, 1898.
11. HENDERSON, Virginia-Yangon Echoes, BKK. River Books, 2015.
12. LAULIE, W.F.B-Our Burmese Wars-Lon., Allen, 1880.

13. LEACH, F.B-The Future of Burma, Rgn., British Burma Press, 1937.
14. LORD DALHOUSIE - Correspondence with Sir Arthur Phayre. Lon, O.U.P, 1932.
15. Maury, Jacques-Yangon-A City of Reiscue, Sydney, GMT, 2012.
16. MAZUMDAR, R-Construting the Indian Immigrants to Colonial Burma. (Phd. Thesis-California University)
17. MIMOSA-Told in the Pagoda-Tales of Burma. Lon, Unwin, 1895.
18. PARKER, L-The Geology and Underground Water in Rangoon, Rgn, Govt Press, 1959.
19. PEARN- B.R- A History of Rangoon, Rgn, Corporation of Rangoon, 1939.
20. RANGOON MUNICIPAL OFFICE - Report on the Municipal Administration of the Municipal of the City of Rangoon. Rgn, Govt, Press, 1929, 1930, 1932, 1933, 1934.
21. SPEARMAN, Col - The British Burma Gazetteer.
22. THANT MYINT - U - River of the Lost Footsteps. Lon, Cambridge, 2000.
23. THANT MYINT - U - The Making of Modern Burma Lon, Cambridge, 2001.
24. The Development of Rangoon. 1825-1900. (M. A.Degree Thesis. London University)
25. WINSTON, W.R - Four Years in Upper Burma. Lon, 1892.
26. YURI, Takashi - The Sun with the Peacock. The Thuriya Newspaper and the Origin of Burmese National Publishing. Adeleide, Univ Press, 2010.
27. YULE, Henry - The Mission to the Court of Ava in 1855. K.L, Univ, (reprint 1968).

အခန်း (၁)

မိမိကိုယ်တိုင်ဖြတ်သန်းခဲ့သော ရန်ကုန်ရက်များ (၁)

မကြာမီက ဖေ့စ်ဘွတ်(ခ်)ပေါ်မှာ ကျွန်တော့်သူငယ်ချင်း ဇောရီး (ကပ္ပတိန်သာဇေယျ)က Ong Fu ဖိနပ်ဆိုင် အရင်တုန်းက ဘယ်မှာ ရှိသလဲဆိုတာ မေးလိုက်တော့ ခုနစ်ထိပ်စီးအရွယ် သူငယ်ချင်းတွေက ပြန်ဖြေကြရင်း ကျွန်တော်လည်း လွန်ခဲ့တဲ့ နှစ် ၆၀ လောက်က ရန်ကုန်ကို ပြန်လွမ်းမိပါတယ်။ မန္တလေးနဲ့ပတ်သက်တဲ့ အကြောင်း အရာ အစုံအလင်ကို စာရေးဆရာ ဆူးငှက် ရေးတာ ဖတ်ရပြီး မန္တလေး ကို ချစ်မြတ်နိုးစိတ်တွေ ပိုလာသလို ရန်ကုန်အကြောင်းကိုလည်း ရန်ကုန်မွေး၊ ရန်ကုန်ကြီးတဲ့သူတွေ ရေးကြရင် ကောင်းမှာပဲလို့ တမ်းတ မိတယ်။ ကွယ်လွန်သူ ဆရာတင်နိုင်တိုး တစ်ပိုင်းတစ်စ ရေးတာတွေ ဖတ်ရသလို၊ မောင်မြတ်မွန် (ဆူးလေ)ဆိုတဲ့ စာရေးဆရာ ရေးတဲ့ ဆောင်းပါးတချို့လည်း ထုံပိုင်းထုံပိုင်း ဖတ်ရပါတယ်။ အထူးသဖြင့် လူငယ်တစ်စုက ဖွဲ့စည်းထားတဲ့ 'ရန်ကုန်ချစ်သူများ' ဆိုတဲ့ အဖွဲ့မှာ ကျွန်တော်က အသက်ကြီးဆုံးမို့ နာယကအဖွဲ့ဝင်အနေနဲ့ ဆောင်ရွက် နေရတဲ့ ခုလိုအခါမျိုးမှာ တစ်ခါက 'ရန်ကုန်'နဲ့ပတ်သက်တဲ့ အမှတ် ရစရာအချို့ကို ရေးချင်ပါတယ်။

ခုနက 'ကိုစောရိုး' တို့ ပြောကြတဲ့ Ong Fu ဖိနပ်ဆိုင်က ရန်ကုန် မြို့၊ ကျောက်တံတားမြို့နယ်၊ ၂၉ လမ်းနဲ့ လမ်း ၃၀ ကြား၊ ဗိုလ်ချုပ် လမ်းပေါ်မှာ ရှိပါတယ်။ (တစ်ချိန်က ပန်းချီဆရာ မောင်မောင်သိုက် က အဲဒီဆိုင်အပေါ်ထပ်မှာ နေခဲ့ဖူးတာ မှတ်မိပါသေးတယ်) Ong Fu ဖိနပ်ဆိုင်မှာ ရှူးဖိနပ် အပ်ဖူးပါတယ်။ တစ်ရံကို နှစ်ဆယ့်ငါးကျပ် ပေးရတယ်။ သားရေအကောင်းစားနဲ့ဆိုရင် တစ်ရံကို သုံးဆယ့်ငါးကျပ် ထိ ပေးရပါတယ်။ သူက ချုပ်ပြီးသားဖိနပ် မရောင်းပါဘူး။ သူ့ဆိုင် သွားရင် ခြေထောက်အောက် စက္ကူလေးတစ်ရွက်ချပေးပြီး ခြေထောက် ဘေးမှာ ခဲတံနဲ့ ခြေရာကို ကိုက်ကြောင်းဆွဲပါတယ်။ အဲဒီခြေထောက် အတိုင်းအထွာ အတိအကျကို တွက်ချက်ပြီး ဖိနပ်ချုပ်တော့ စီးလိုက်ရင် ဖိနပ်ပေါက်ခြင်း၊ နာခြင်း လုံးဝမရှိဘဲ သက်သောင့်သက်သာ စီးနိုင်တဲ့ ဖိနပ် ရပါတယ်။ တစ်ရံကို တစ်ပတ်လောက်ပဲ အချိန်ပေး စောင့်ရ ပါတယ်။ Ong Fu နဲ့ မျက်နှာချင်းဆိုင် 'စကော့ဈေး' (ဗိုလ်ချုပ်ဈေး) ဘက်ခြမ်းမှာတော့ Bata ဆိုတဲ့ ဖိနပ်ဆိုင်လည်း နာမည်ကြီးတာပဲ။ Bata မှာလည်း ခြေထောက်အတိုင်းနဲ့ပဲ ဖိနပ်အပ်ရတယ်။ John White လို အင်္ဂလန်က တိုက်ရိုက်လာတဲ့ ဖိနပ်တွေလည်း ရှိပါတယ်။ သားရေ ပေါ် မူတည်ပြီး ဈေးနှုန်း အနည်းအများရှိတယ်။ ရိုးရိုးသားရေ (plain)၊ ပြောင်လက်တဲ့သားရေ (gloss)၊ အရောင်ခပ်မှိုင်းမှိုင်းသားရေ (matt)၊ မျက်နှာပြင်ကြမ်းသားရေ (suede) စသဖြင့်ပေါ့။ ကျောင်းဖွင့်စအချိန် ဆိုရင် အဖေ ဒါမှမဟုတ် ဘကြီးက Ong Fu ဆိုင်၊ Bata ဆိုင်တွေ ခေါ်သွားပြီး ဖိနပ်ဝယ်ပေးတာ သတိရနေပါတယ်။

ဖိနပ်ဝယ်ပြီးရင် ကျွန်တော် အမြဲသွားတာက ဗိုလ်ချုပ်လမ်းပေါ် မှာရှိတဲ့ 'Daw Thein Wah Book Shop' ဆိုတဲ့ စာအုပ်ဆိုင်ပါပဲ။ အဲဒီမှာ အင်္ဂလိပ်စာအုပ်မျိုးစုံ ရှိတယ်။ ကျွန်တော်ကတော့ ကလေးမို့လို့ ကာတွန်းပဲ ဝယ်တယ်။ Beano တို့ Dandy တို့ဆိုတဲ့ ကာတွန်းစာအုပ် တွေ ဝယ်တယ်။ Kit Carson, Kansas Kid, Buck Jones စတဲ့ ကောင်း

ဘွိုင်နွားကျောင်းသား သေနတ်ပစ်သူရဲကောင်းတွေပါတဲ့ ကောမစ်ဆိုတဲ့ ရုပ်ပြစာအုပ်တွေ ဝယ်တယ်။ Buffalo Bill တို့ Davy Crockett ဆိုတဲ့ ဇာတ်လိုက်တွေပါတဲ့ ကောမစ်စာအုပ်တွေ ဝယ်တယ်။ အဲဒီစာအုပ်ဆိုင်နေရာမှာ အခု 'မိမိလေး' စတိုးဆိုတာ ရှိနေပါတယ်။ အဲဒီ ၁၉၅၃-၅၄ ကာလလောက်တုန်းက မြန်မာဘာသာနဲ့ ကာတွန်းတွေ မထွက်သေးဘူး။ နောက်ကျမှ ဆရာဝေန်ရဲ့ 'ကလေးဂျာနယ်' ထွက်လာတယ်။ ပြီးတော့မှ ကာတွန်းအောင်ရှိန်ရဲ့ 'မော်ဒန်' ကာတွန်း၊ 'ပေါ်ပြူလာ' ကာတွန်း၊ 'ကာတွန်းညွန့်ပေါင်း' တို့ ထွက်လာတာပါ။

ဗိုလ်ချုပ်လမ်းပေါ် ရောက်တုန်း မိဘတွေက တလက်စာထဲ 'Kitty Coat' လို့ခေါ်တဲ့ ကလေးဝတ်အင်္ကျီဆိုင်ကို ခေါ်သွားပြီး အင်္ကျီဘောင်းဘီ ဝယ်ပေးတာလည်း မှတ်မိပါသေးတယ်။ ယောက်ျားလေးဝတ်၊ မိန်းကလေးဝတ် ကလေးအင်္ကျီလှလှလေးတွေ ရောင်းတဲ့ဆိုင်ပါ။

ဆံပင်ရှည်လာရင် ကုန်သည်လမ်းပေါ်က Grand ဆံပင်ညှပ်ဆိုင်မှာ ဆံပင်ညှပ်ရပါတယ်။ ဘယ်ဆံပင်ညှပ်ဆိုင်ပို့ပို့၊ ညှပ်မပြီးမချင်း တကြော်ကြော် အော်ငိုတတ်တဲ့ ကျွန်တော်က Grand ဆံပင်ညှပ်ဆိုင်မှာ မြင်းရုပ်၊ ဆင်ရုပ်၊ မော်တော်ကားရုပ် ထိုင်ခုံတွေပေါ်မှာ ထိုင်ပြီး ဆံပင်ညှပ်ရတော့ ကစားရင်းနဲ့ ဆံပင်ညှပ်ခံရလို့ အဲဒီဆိုင်မှာပဲ ဆံပင်ညှပ်ပါတယ်။

ငါးတန်းလောက်ရောက်လာတော့ Kitty Coat ကလေးအင်္ကျီဆိုင် မသွားရတော့ဘဲ မောင်ထော်လေးလမ်း အပေါ်လမ်း (ယခု ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်း) က 'Paramount Tailors' ဆိုတဲ့ အပ်ချုပ်ဆိုင်မှာ ရှပ်အင်္ကျီ၊ ဘောင်းဘီ အပ်ရတယ်။ နောက်ပိုင်း အခု ဗိုလ်ချုပ်လမ်းထိပ်က Globe အပ်ချုပ်ဆိုင် (ယခု ပစ်တိုင်းထောင်တို့၊ အရုဏ်သစ် စာအုပ်ဆိုင်တို့နေရာ) မှာ အင်္ကျီဘောင်းဘီ အပ်ပါတယ်။

စာအုပ်ဝယ်တာနဲ့ပတ်သက်ပြီး ထပ်ပြောရရင် နောက်ထပ် နာမည်ကြီးစာအုပ်ဆိုင်က Smart and Mookerdom Book Store ဆိုင်

ပါပဲ။ ၁၉၂၀ ကစပြီး တည်ထောင်တဲ့ဆိုင်ပါ။ သူတို့စာအုပ်ဆိုင် စဖွင့်တာကတော့ ၁၉၉၇ ကတည်းကလို့ ဆိုပါတယ်။ ဒီစာအုပ်ဆိုင်မှာ စာအုပ်စုံလွန်းအားကြီးတဲ့အတွက် ကမ္ဘာကျော် စာရေးဆရာကြီး 'ဂျော့အော်ဝဲလ်(စ်)' သိပ်ကြိုက်တဲ့ဆိုင်လို့ သိရပါတယ်။ အဲဒီအကြောင်း သူ့ရဲ့ Burmese Days စာအုပ် ၁၉၃၄ ထဲမှာ ရေးထားပါတယ်။ အဲဒီ ဇာန်းက 'ဂျော့အော်ဝဲလ်(စ်)' က ကိုလိုနီခေတ် ဗြိတိသျှရဲအရာရှိအနေနဲ့ ရန်ကုန် ကို ရောက်နေတာပါ။

“ရန်ကုန်ကို လာရတဲ့ခရီးက ပျော်စရာကောင်းတယ်ဗျာ။ အင်္ဂလန်ကလာတဲ့ ဝတ္ထုစာအုပ် အသစ်စက်စက်တွေကို Smart and Mookerdom စာအုပ်ဆိုင်မှာ ကမန်းကတန်းရှာဝယ်။ ညစာကို အင်္ဂလန်ကနေ မိုင်ရှစ်ထောင်ခရီးကို ဖြတ်လာတဲ့ အမဲသားကျပ်တိုက်နဲ့ ထောပတ်နဲ့ ရတဲ့ Anderson ဆိုင်မှာစား၊ အရက်အကောင်းစားနဲ့ သောက်၊ တကယ့်ကို ဇိမ်ပဲ” လို့ ရေးခဲ့တယ်။ အဲဒီစာအုပ်ဆိုင်လိပ်စာက အမှတ် ၅၃၇၊ ကုန်သည်လမ်း ဖြစ်ပါတယ်။ (အရင်က အမှတ် ၅၈၊ ဘားလမ်းမှာလည်း ဖွင့်ခဲ့တယ်)

ပန်းဆိုးတန်းဘက်မှာ ဈေးဆိုင်တွေ၊ ကုမ္ပဏီတွေ တသီတတန်းကြီး တွေ့ရတယ်။ ကလေးအရွယ် စိတ်ဝင်စားဆုံးကတော့ ပန်းဆိုးတန်းအမှတ် ၁၉၀-၁၉၄ က 'အင်ဇိုင်းမိုတား(စ)' လီမိတက်ပါပဲ။ အဲဒီမှာ မော်တော်ကားသစ်တွေ ပြထားတယ်။ ၁၉၅၃ ခုနှစ်ထုတ် "Standard-8" တံခါးလေးပေါက် ဆလွန်းကားက သိပ်လှတာပဲ။ အသင့်မောင်းသွားရုံ ၈၅၀၀ ကျပ်လို့ ကြော်ငြာထားပါတယ်။ ဂျစ်ကား အသစ်တစ်စီး ၅၀၀၀ ကျပ်ပါ။ တစ်ခါတည်း အသင့်မောင်းယူသွားနိုင်ပါတယ်။ ကျွန်တော်တို့ အိမ်မှာက Morris-8 ဆိုတဲ့ ကားလေးရှိတယ်။ အသစ်ဝယ်တုန်းက ၅၅၀၀ ကျပ်လို့ သိရပါတယ်။ ဒါပေမဲ့ အဲဒီကားကို မကြိုက်ဘဲ Standard-8 အသစ်ကို ကျွန်တော်က ပိုကြိုက်လို့ အဖေ့ကို ဝယ်ပေးဖို့ ပူဆာပါတယ်။

“အဖေတို့ ကားကို ပြန်ရောင်းရင် လေးထောင်လောက်ပဲ ရမှာ။ ဒီကားက ရှစ်ထောင်ကျော်ဆိုတော့ ဒီလောက်အများကြီး ဘယ်တတ်နိုင်ပါ့မလဲ” လို့ အဖေက စိမ်ပြေပြေ ရှင်းပြခဲ့ပါတယ်။ ကျွန်တော် ပဉ္စမတန်းအောင်တော့ အမှတ်သိပ်များလို့ ဆဋ္ဌမတန်း မတက်ရဘဲ သတ္တမတန်းကို အတန်းကျော်တက်ရပါတယ်။ Double Promotion လို့ ခေါ်တာပေါ့။ အဲဒါ စာတော်တယ်ဆိုပြီး အဖေက လက်ပတ်နာရီ တစ်လုံး ဝယ်ပေးတယ်။ ဒါလဟိုစီလမ်း (အခု မဟာဗန္ဓုလလမ်း) က ‘ဗမာသစ်’ နာရီဆိုင်ကနေ Rodania ဆိုတဲ့ နာရီ ဝယ်ပေးပါတယ်။ ဆွစ်ဇာလန်လုပ် ကျောက် (၁၇) လုံးပါတဲ့ နာရီ။ တစ်လုံးကို ကျပ် ၁၃၀ ပေးရပါတယ်။ ဗမာ့တပ်မတော်သုံး အခိုင်ခံ့ဆုံးနာရီလို့ ပြောပါတယ်။ ဘယ်လောက်ခိုင်သလဲဆိုရင် ကျွန်တော် ဘွဲ့ရတဲ့ ၁၉၇၀ ခုနှစ် အထိ မပျက်သေးဘူး။ ဒါပေမဲ့ အဲဒီအချိန်မှာ Roamer နာရီ ဝယ်ချင်တဲ့အတွက် နာရီပြင်ဆိုင်ကို ပြန်ရောင်းတာ သုံးရာရပါတယ်။ ၁၅ နှစ်လောက် အကြမ်းပတမ်း ပတ်ပြီးတာတောင် ပြန်ရောင်းရတာ ဝယ်ရင်းဈေးထက် နှစ်ဆဖြစ်နေတာ သိလို့ အံ့ဩမိပါတယ်။

တစ်ခု ထူးဆန်းတာ ပြောရဦးမယ်။ ပန်းဆိုးတန်းမှာပဲ Y.E Modan Bros ဆိုတဲ့ အိန္ဒိယလူမျိုးတွေပိုင်တဲ့ ကုမ္ပဏီမှာ တိုင်ကပ်နာရီတွေ၊ လက်ပတ်နာရီတွေ ရောင်းတဲ့အပြင် ‘သေနတ်နှင့် ယမ်းတောင့် အမျိုးမျိုး ရောင်းပါသည်’ လို့ပါ မြန်မာစာနဲ့ ကြော်ငြာထားတာ တွေ့ရပါတယ်။ သေနတ်ပုံစံမျိုးစုံကို ကြော်ငြာမှာ ထောင်ပြထားတယ်။ အထဲတော့ ဝင်မကြည့်ဖူးပါဘူး။ ကလေးဖြစ်နေတာကိုး။

အခု ဧရာဝတီဘဏ် ရုံးချုပ်လုပ်ထားတဲ့ ၃၅ လမ်းနဲ့ မဟာဗန္ဓုလလမ်းထောင့်နေရာမှာတော့ ‘ရိုးကုမ္ပဏီ’ ဆိုတာ ရှိပါတယ်။ အထပ်သုံးထပ်လောက်ရှိပြီး အထပ်တိုင်းမှာ နိုင်ငံခြားဖြစ် အဝတ်အထည်တွေ၊ လူ့အသုံးအဆောင် ပစ္စည်းမျိုးစုံ ရောင်းပါတယ်။ ၁၉၅၈ ခုနှစ်များတစ်ဝိုက်က လူအတော်များများ ‘ရိုးကုန်တိုက်’ကို မရောက်ဖူးသူ

မရှိပါဘူး။ Rowe and Co. ရိုးကုမ္ပဏီ တိုက်ဆိုင်ကြီးဆိုပြီး ၁၉၅၀ က စဖွင့်တာပါ။ အဆောက်အဦကို ၁၉၀၈ ကစပြီး တည်ဆောက်ခဲ့ပြီး ၁၉၅၀ မှာ ရိုးကုမ္ပဏီဆိုပြီး စဖွင့်တာပါ။ ပြည်တွင်းမှာသာမက အရှေ့တောင်အာရှတစ်ဝှမ်းမှာပါ အလွန်ကျော်ကြားတဲ့ ကုန်တိုက်ပါ။ ထိုင်းနိုင်ငံ၊ တရုတ်၊ အိန္ဒိယက လူတွေ မြန်မာပြည်လာရင် ရိုးကုမ္ပဏီက ပစ္စည်းကို အဓိကဝယ်ကြပါတယ်။ ၁၉၆၄ မှာ ပြည်သူပိုင်သိမ်းပြီးတဲ့နောက် 'ပြည်သူ့အင်အားဦးစီးဌာန' ရုံးအဖြစ် သုံးခဲ့တာ ၂၀၀၅ အထိပါ။ နောက်ကျမှ ဦးဇော်ဇော်က ပိုင်ရှင်ဆီက ပြန်ဝယ်ပြီး ဧရာဝတီဘဏ်လုပ်ခဲ့တာ ဖြစ်ပါတယ်။ 'ရိုးကုန်တိုက်' မှာ အပ်ကစပြီး လယ်ထွန်စက်ထိ ရောင်းတယ်။ ရိုးကုမ္ပဏီက 4711 Eudecolonge ရေမွှေး၊ Pyramid လက်ကိုင်ပဝါတို့ ဝယ်ခဲ့တာလည်း သတိရမိသေး။ ပန်းဆိုးတန်းလမ်းပေါ်မှာပဲ စိန်ဘရားသား ကုန်တိုက်ကြီးရှိပါတယ်။ အခု အခွန်ကောက်ခံမှု စိစစ်ကြပ်မတ်ရေးဘုတ်အဖွဲ့ရုံး တည်နေရာမှာရှိတဲ့ 'စိန်ဘရားသား' ကုန်တိုက်ကြီးက မြန်မာတိုင်းရင်းသားပိုင်ဖြစ်ပါတယ်။ ၁၉၆၄ ခုနှစ်က ပြည်သူပိုင်သိမ်းခဲ့ပြီး ခုထိ မူလပိုင်ရှင်တွေ ပြန်ရဖို့ရာ လွှတ်တော်ကို တင်ထားဆဲလို့ သိရပါတယ်။

အခု ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်းနဲ့ ၃၂ လမ်းထောင့်မှာတော့ ရှားမီး မုန့်တိုက် ရှိတယ်။ ကလေးတွေ သိပ်ကြိုက်တဲ့နေရာပေါ့။ ရှားမီးမှာ ရေခဲမုန့်စား၊ ဖာလူဒါသောက်၊ ကိတ်မုန့်စားရတာ သိပ်အရသာရှိတာပဲ။ ရှားမီးကို ပြည်သူပိုင်သိမ်းပြီး ရသာမုန့်တိုက်လို့ နာမည်ပြောင်းပြီး ကတည်းက မုန့်တွေက အရသာမရှိတော့ပါ။

'ရှားမီးမုန့်တိုက်' နဲ့ မျက်နှာချင်းဆိုင်မှာတော့ ကျွန်တော်တို့ မကြိုက်တဲ့ 'ဒီဇူဇာ' ဆိုတဲ့ ဆေးဆိုင်ကြီးရှိတယ်။ (အခု MPT ရုံးနေရာ) မြန်မာလူမျိုး သူဌေးကြီး ဦးခင်ဇော် (တေးရေးဆရာ ကိုကျော့မှူးတို့ အဖေ) ပိုင်တာပေါ့။ ဆေးမျိုးစုံ ရောင်းတယ်။ "ဆေးဝယ်ရင် ဒီဇူဇာမှာ စိတ်ချရတယ်ဆိုတဲ့ ကြော်ငြာစကားလုံးက သိပ်ပေါက်ခဲ့တယ်။ ဆရာ

ဦးသိန်းဖေမြင့် ရေးတာလေ။ (ခေတ်မီသူတိုင်း ပင်လယ်ငါးစားကြသည်ဆိုတဲ့ ကြော်ငြာလည်း ဆရာသိန်းဖေမြင့် ရေးတာပဲ) ဒီဇူဇာကို မိဘတွေ ဝင်သွားရင် ကျွန်တော်တို့ကလေးတွေက မျက်စိပျက် မျက်နှာပျက်နဲ့ လိုက်ကြရတယ်။ အိမ်ရောက်ရင် အဲဒီက ဝမ်းနုတ်ဆေးတွေ၊ သန်ချဆေးတွေ၊ ငါးကြီးဆီတွေကို လူကြီးတွေက အတင်းတိုက်ကြမှာလေ။ Agarol ဆိုတဲ့ နို့နှစ်ရောင်ဖြူဖြူ ဝမ်းနုတ်ဆေးဆိုရင် သိပ်ကို အဝင်ဆိုးတာပဲ။ Castor Oil ဆိုတဲ့ ကြက်ဆူဆီဆိုလည်း လူကြီးတွေက အတင်းချုပ် နှာခေါင်းဖျစ်ညှစ်ပြီး တိုက်ကြတယ်။ Cod Liver Oil ဆိုတဲ့ ငါးကြီးဆီကလည်း အားရှိအောင်ဆိုပြီးသာ သောက်ရတာ သိပ်ကို ညှီပြီး အဝင်ဆိုးတယ်။ သန်ချဆေးလည်း တစ်လတစ်ခါ မသောက်မဖြစ် သောက်ရတယ်။ သံချေးစော် သိပ်နံတာပဲ။ Regulax ချောကလက် ဝမ်းနုတ်ဆေးတို့၊ DeWitt ဆီးဆေးတို့၊ Zimbad ဖယောင်းချက်တို့၊ Grapesauce ဆူဆေးတို့ဆို အိမ်တိုင်းဆောင်ထားကြတဲ့ ဆေးတွေပါ။

'ဒီဇူဇာ ဆေးတိုက်ကြီး'ကို ၁၈၇၈ ခုနှစ်က 'ဒေါက်တာ အီးအမ်ဒီဇူဇာ' က ဖွင့်ခဲ့တာပဲ။ နောက်မှ ဦးခင်ဇော်တို့က လွှဲပြောင်းယူခဲ့တာပါ။ တစ်နေရာထဲမှာ အမျိုးမှန်တဲ့ ဆေးမျိုးစုံကို မှန်ကန်တဲ့ ဈေးနဲ့ ဝယ်လို့ရတဲ့ ဆေးဆိုင်ကြီးကိုလည်း ခုတော့ လွှမ်းနေမိပါတယ်။

ရန်ကုန်မြို့မှာ အထင်ကရ သမိုင်းဝင် အဆောက်အဦကြီးတွေ အများကြီးရှိတယ်။ ဒါကို Yangon Heritage Trust ဆိုတဲ့ အဖွဲ့က သေသေချာချာ စစ်ဆေးပြီး စာရင်းကောက်နေတယ်။ ရှေးရိုးရာဗိသုကာပုံစံမပျက် ပြန်လည်ပြင်ဆင်ထိန်းသိမ်းဖို့လည်း လုပ်ဆောင်နေတာတွေပါတယ်။ ရွှေဘုံသာလမ်းနဲ့ ဗိုလ်ချုပ်လမ်းထောင့်က အခု စုပါဝမ်းကုန်တိုက်လုပ်ထားတဲ့နေရာက အရင်တုန်းက ရဲအရာရှိကြီးများနေတဲ့ ရဲရိပ်သာပါ။ ကျွန်တော့်ယောက္ခမကလည်း ရဲအရာရှိကြီးဆိုတော့ အဲဒီအပေါ်ထပ်မှာ နေတယ်။ ဗိုလ်ချုပ်ဈေးထဲက 'တက္ကသိုလ်သမဝါယမ

ဆိုင်မှာ သကြားတစ်ပိဿာ ပြား ၉၀ နဲ့ ဝယ်ရတဲ့အကြောင်း သူ ပြောပြတယ်။ ကမ်းနားလမ်းက စထရင်းဟိုတယ်၊ ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း က 'ဆန်းကဖေး' စတဲ့ နေရာကြီးတွေမှာ ကော်ဖီကို အိုးနဲ့မှာပြီး အရသာခံ သောက်ခဲ့ရတာတွေကို သတိရသလို၊ တရုတ်တန်းက ကြောင်နှစ်ကောင်ခေါက်ဆွဲ၊ ရွှေဘုံသာလမ်း ဗလီအောက်က 'ခင်မောင် မြင့် ပလာတာနဲ့ ဆိတ်သားကင်'၊ မောင်ထော်လေးလမ်းက ပန်းသေး ခေါက်ဆွဲ၊ စမ်းချောင်း မီးသတ်ရှေ့နားက 'ကိုတင့်' မုန့်ဟင်းခါး၊ ဗဟိုလမ်းက 'ဒေါ်အမာ' မုန့်ဟင်းခါးတို့ကအစ၊ စက်ဘီးပေါ်မှ အဝတ် ထုပ်ကြီးတွေတင်ပြီး တရုတ်ကြီးတွေရောင်းတဲ့ 'ပိုးဖျဉ်'၊ လမ်းတကာ လှည့်ပြီး တူလေးတွေကို 'တောက်တောက်'နဲ့ အသံပေး ခေါက် ရောင်းတဲ့ တောက်တောက်ခေါက်ဆွဲ၊ မုန့်ကြွပ်တွေကို တောင်းကြီး နဲ့ထည့်ပြီး ခေါင်းပေါ်တင် လှည့်လည်ရောင်းချတဲ့ နှုတ်ခမ်းမွှေး ကား ကားနဲ့ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားကြီးတွေ၊ မောင်းလေးတွေ ထုထုပြီး ဆီးသီး၊ သရက်သီး မဆလာတွေ တွန်းလှည်းနဲ့ တွန်းလာတဲ့ 'နောင်နောင်'သည် တွေအဆုံး စိတ်ကူးထဲပေါ်လာတော့ အတိတ်ကို လွမ်းပြီး မျက်ရည် ပိုင်းရပါတယ်။ ဂေါ်လီအအေးဆိုင်၊ ပီတာပန်ကဖေး၊ အိုလံပစ်ကော်ဖီ ဆိုင်၊ ဟိုက်ခင် ဝက်အူချောင်း၊ အိုရီယင့်ဟိုတယ်က အသားကင်၊ နယူးရောင်စိန် လက်ဖက်ရည်ဆိုင်၊ ဟိုကယ်ဒီစီးတီး၊ အာဘတ်(စ်)ခန် ရေခဲမုန့်ဆိုင်၊ ဂရင်းဟိုတယ်၊ မေဖဲယား၊ စထရင်းဟိုတယ်နဲ့ ညနေခင်း ဘား၊ အင်းယားလိတ်ဟိုတယ်၊ ဂလုပ်၊ ပလေဒီယံ၊ ရွှင်ရယ်၊ ကာလ် တန်၊ အိပ်ဆယ်စီယာ၊ ရုပ်ရှင်ရုံတွေ၊ ဒါတွေကိုသိမှ ရန်ကုန်သားအစစ် လို့ ဆိုရမယ်။

ဒါထက်ပိုရင်နာတာကတော့ ထိုင်းနိုင်ငံနဲ့ အိမ်နီးချင်းနိုင်ငံတွေ က မြန်မာပြည်ကို တကူးတကလာပြီး တန်ဖိုးထားဝယ်ယူသွားကြတဲ့ သူတို့နိုင်ငံမှာ မရှိသေးတဲ့ ကြက်ဆင်ဖဲထီး၊ ခေတ်အကြိုက်၊ ဘုရင်မ၊ ဟံသာအေး၊ ရွှေကျီး နိုင်လွန်တွေ၊ ဗိုလ်အုန်းသီးကလေးစီး စက်ဘီး၊ မောင်ဗမာစက်ဘီး၊ ဘီတီဘရားသားကော်ဖီမုန့်နဲ့ ရွှေခြင်္သေ့ဘီစကွတ်

မုန့်တွေ။ ‘ချစ်သူမညည်းတဲ့ စစ်သူကြီးစောင်’ ဆိုပြီး ဗန္ဓုလစောင်ကို ကြော်ငြာတာ မြင်ဖူးတယ်။

ပိုလိုစီးကရက်ဆို နာမည်ဘယ်လောက်ကျော်သလဲဆိုရင် တစ်ခေတ်က ‘ပိုလိုခဲတယ်’ ဆိုတာ စီးကရက်သောက်တယ်လို့ အဓိပ္ပာယ်ရတဲ့ ဗန်းစကားဖြစ်ခဲ့တဲ့အထိပဲ။ ထိုင်ဝမ်က ဦးချိုက ‘လူထုစီးကရက်’ ကုမ္ပဏီ ထောင်တယ်။ မန္တလေးက ဦးဝင်းရှိန်က ‘လန်ဒန်ဂိုးဖလိပ်’ စီးကရက်ကုမ္ပဏီ လုပ်တယ်။ စီးကရက်ဗူးခွံ ဆယ်ခုသွင်းရင် ထီလက်မှတ် တစ်စောင်ရတယ်။ တစ်သိန်းထီပေါက်ရင် သုံးသိန်းပေးတယ်။ သူဌေးကလေး မောင်တင်လှ၊ သူဌေးကြီး ဦးဂေါ်လီ ဆိုပြီး ကြော်ငြာကြတယ်။ စီးကရက် များများသောက်မှ စီးကရက်ဗူးခွံများများရမှာမို့ လက်ခြောက်ချောင်းကြားမှာ စီးကရက်ခြောက်လိပ်ကိုင်ပြီး တပြိုင်တည်းသောက်ကြတဲ့သူတွေ ရှိလေရဲ့။ ၁၉၆၀ ခုနှစ်လောက်ကပေါ့။ လွတ်လပ်ရေးနေ့ဆိုရင် ကန်တော်ကြီးက ကနေဒီကျွန်းမှာ စီးကရက်ကုမ္ပဏီတွေ အပြိုင်အဆိုင် မဏ္ဍပ်ထိုးပြီး ပျော်ပွဲရွှင်ပွဲတွေ လုပ်ကြတယ်။ လန်ဒန်ဂိုးဖလိပ်ကုမ္ပဏီမှာ အဆိုကျော် မာမာအေးက ‘သက်တံ့ပေါ်မှာ ကစားမယ်’ သီချင်းဆိုတာ သိပ်နာမည်ကြီးတာပေါ့။

၁၉၆၂ ခုနှစ်နောက်ပိုင်းမှ ပြည်သူပိုင် အသိမ်းခံရပြီးနောက် ယနေ့ထက်တိုင် ပျောက်ကွယ်ကုန်တာပါပဲ။ တစ်ချိန်က အရှေ့တောင်အာရှ အဆင့်မြင့်ဆုံး ပညာတွေ ဆည်းပူးနိုင်တဲ့ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်၊ ထိုင်းဘုရင်မင်းမြတ်ကိုယ်တော်တိုင် ဒီလိုခေတ်မီတဲ့ လေဆိပ်မျိုး ငါတို့နိုင်ငံမှာ ဘယ်တော့များမှ ဖြစ်ပါ့မလဲလို့ ဝမ်းနည်းကြေကွဲခဲ့ရတဲ့ မင်္ဂလာဒုံလေဆိပ်။ ရန်ကုန်မြို့ရဲ့ မြို့ပြစနစ်နဲ့ လမ်းပန်းဆက်သွယ်ရေးကို သဘောကျပြီး စင်္ကာပူနိုင်ငံ ထူထောင်တဲ့အခါမှာ အတုယူ လုပ်ဆောင်ခဲ့တဲ့ စင်္ကာပူဝန်ကြီးချုပ် လီကွမ်ယု။

ကျွန်တော် တက္ကသိုလ်တက်နေစဉ် ၁၉၆၅-၁၉၆၉ လောက်တုန်းက ဒံပေါက်တစ်ပွဲ တစ်ကျပ်။ ဒါက ကြက်ပေါင်၊ ကြက်ရင်အုံဖြင့်။ ဆိတ်သားနှင့်ဆိုလျှင် ၇၅ ပြား (သုံးမတ်)။ ဘားလမ်း (ယခုမဟာ

ဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း) မှာ ကိုတင်အုန်း အအေးဆိုင်ရှိသည်။ ရေခဲသုတ်
 နာမည်ကြီး၏။ ဖူဂျီတို့၊ အင်းဝတို့မှာက ဖာလူဒါကောင်းသည်။ ဖန်
 ခွက်ကြီးကြီးနှင့် နှစ်ကျပ်။ ယောမင်းကြီးလမ်းက ပုလဲအအေးဆိုင်က
 တော့ လူပိုသန့်သည်။ အေးဆေးတိတ်ဆိတ်စွာ ထိုင်၍ရ၏။ လေအေး
 ပေးစက်နှင့် အလုံခန်းဆိုတော့ အဆင့်မြင့်၏။ ကြေးအိုးတစ်ပွဲမှ တစ်
 ကျပ်ခွဲ။ မုန့်ဟင်းခါးဆိုင်တွေကလည်း များ၏။ အပြိုင်အဆိုင်ကောင်း
 သည်။ စမ်းချောင်းရမ်းလမ်းမှာက ဒေါ်အမာ။ မီးသတ်နားမှာက
 ကိုတင်။ နောက်ပိုင်းအလုံ ဆင်မင်းဈေးက ကိုပါကြီးလည်း နာမည်
 ကြီးသည်။ အကြော်နှင့် ငါးမူး။ သုံးမတ်။ မန္တလေးဘီယာအပြင်းက
 တစ်ပုလင်း နှစ်ကျပ် ခုနှစ်ဆယ့်ငါးပြား။ အပျော့က နှစ်ကျပ်ခွဲ။
 တရုတ်စားသောက်ဆိုင် နာမည်ကြီးတွေကလည်း များ။ ဟိုက်စွမ်၊
 နန်းယု၊ ဟိုက်ခင်၊ ကြို့ဟွာ၊ တာဝှာ။ ကျွန်တော်တို့ကတော့ မြို့ထဲ
 ရောက်လျှင် ဆူးလေဘုရားလမ်း၊ ဂလုပ်ရပ်ရှင်ရုံဘေးနားက “ရောင်
 စိန်” လက်ဖက်ရည်ဆိုင်တွင် ထိုင်၏။ နောက်ပိုင်း ထိုဆိုင်က “နယူး
 ရောင်စိန်” ဟု နာမည်ပြောင်း၏။ နောက်ပိုင်းကျမှ ၃၃ လမ်းနှင့်
 အနော်ရထာလမ်းထောင့်က “ရွှေကြည်အေး” လက်ဖက်ရည်ဆိုင်
 ပြောင်းထိုင်ကြသည်။

ဗိုလ်ချုပ်ဈေးရှေ့မှာက လေဟာပြင်ဈေးဆိုတာ ရှိသေး၏။ အဝတ်
 အထည်၊ လူသုံးကုန်ပစ္စည်းမျိုးစုံဆိုင်လေးတွေ ခင်းကျင်းရောင်းချတာ
 အလွန်စည်ကား၏။ စားသောက်ဆိုင်တန်းကလည်း လူတွေမပြတ်။
 အထူးသဖြင့် မောင်မြင့်တို့၊ မောင်စိန်တို့လို ဆိုင်တွေက ထမင်းပေါင်း
 အလွန်ကောင်းသည်။ ဝက်စတူးနှင့် ဝက်ဟင်းလျာမျိုးစုံ ဈေးချိုချိုနှင့်
 စားရ၏။ ဈေးသက်သာသလို အရသာ အလွန်ကောင်း၏။ လေဟာ
 ပြင်မှ မောင်စိန်ဆိုင်တို့၊ ဗိုလ်ချုပ်ဈေးထဲမှ ဦးကြွီ “ကော်ရည်ခေါက်
 ဆွဲ”၊ ဘဲသွေးသုတ်တို့က တက္ကသိုလ်ကျောင်းသူ၊ ကျောင်းသားတွေ
 တကူးတက လာစားကြသည့်ဆိုင်တွေ။ ဗိုလ်ချုပ်ဈေးလေဟာပြင်ထဲမှ

“ကျားမင်းဆီချက်” ကလည်း ထင်ရှားသည်။ ရုပ်ရှင်ရုံရှေ့များတွင် လူစည်ကားသော လမ်းထောင့်များတွင် ခြင်းတောင်းလေးများဖြင့် ချရောင်းသော ဝက်သားတုတ်ထိုးကလည်း လူကြိုက်များ၏။ ဝက်လျှာ၊ ဝက်အသည်း၊ ဝက်အူ စသည်တို့ကို တုတ်ကလေးများထိုးပြီး ကြိုက်တာရွေးစား “ဆယ်ပြား” ။ သုံးခုတစ်မတ်။ အများအားဖြင့်တော့ တက္ကသိုလ်ကျောင်းသူတစ်သိုက်လာလျှင် ခြင်းတောင်းထဲမှ ဝက်သားအစုံသည် တစ်ခါထဲ ပြတ်၏။ အချို့က တစ်ခြင်းလုံးအပြတ် ဝယ်စားကြသည်။ ဒါကလည်း တစ်ချိန်က ရန်ကုန်၏ ပုံရိပ်တစ်ခုပင်တည်း။

ဓာတ်ဆီတစ်ဂါလံ တစ်ကျပ်ခွဲ။ နှစ်ကျပ်။ နောက်ပိုင်းကျမှ နှစ်ကျပ်ခွဲတက်သွား၏။ မှောင်ခိုမှဝယ်လျှင် တစ်ဂါလံ ရှစ်ကျပ်၊ ကိုးကျပ်။ မြင်းလှည်းတွေ ဖျက်သိမ်းပြီး သုံးဘီးကားတွေ အစားထိုးပြေးဆွဲရာ တစ်မြို့လုံး နေရာတကာ သုံးဘီးတွေမြင်နေရ၏။ ကားကသေးပေမယ့် အတော် ဒူးပေနာပေခံ၏။ ဆန်အိပ်နှစ်အိပ်လောက် အသာလေးတင်နိုင်သည်။ ရန်ကုန်မြို့လည်မှ ကမာရွတ်ဘက်ကို ငါးကျပ်လောက်ပဲ ပေးရသည်။ နောက်ဖက်တွင် ခရီးသည်ခြောက်ယောက်လောက် စပ်တူ ငှားစီး၍လည်း ရ၏။

အခန်း (၂)

မိမိကိုယ်တိုင်ဖြတ်သန်းခဲ့သော ရန်ကုန်ရက်များ (၂)

တော်လှန်ရေးကောင်စီ မတက်ခင် ၁၉၆၀ ပြည့်နှစ်များက ရန်ကုန်မြို့လယ် ဖရေဇာလမ်း (ယခု အနော်ရထာလမ်း) ပေါ်၊ ယန်းဆိုးတန်းက ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်းကြားမှာ ညနေ ၆ နာရီလောက်ဆို လမ်းဘေးပလက်ဖောင်းတစ်လျှောက် ညဈေးတန်းကြီးက ဟီးလေးတိုက်စည်ကားနေပြီပေါ့။ ဆိုင်တွေအားလုံးက မီးရောင်တွေနဲ့ လမ်းဘေးနှစ်ဖက်နှစ်ချက်စလုံး လင်းထိန်နေတာပဲ။ ဒီညဈေးတန်းက အရှေ့တောင်အာရှတစ်ခွင်မှာ နာမည်ကျော်ခဲ့တဲ့ ညဈေးတန်းပါပဲ။

“လာပါယူပါ နှစ်ကျပ်ခွဲ၊ ကြိုက်တာယူပါ နှစ်ကျပ်ခွဲ” ဆိုပြီး အဝတ်အထည်နဲ့ ပစ္စည်းမျိုးစုံ အော်ဟစ်ရောင်းချနေတဲ့ အသံတွေကို က နားဝင်ပီယံရှိလှပါတယ်။ အဝတ်အထည်၊ လူသုံးကုန်ပစ္စည်းမျိုးစုံ၊ ကလေးကစားစရာကအစ လမ်းဘေးမှာ ပုံရောင်းကြတာကို စိမ်ပြေနပြေ လမ်းသလားရင်း ဟိုဟာကိုင်ကြည့် ဒီဟာကိုင်ကြည့်၊ ဈေးဆစ်ကြည့်နဲ့ ညဖက်လေညင်း တအေးအေးမှာ ရန်ကုန်သူ၊ ရန်ကုန်သားတွေ အပန်းဖြေရင်း ဈေးဝယ်ကြတာကိုက ရန်ကုန်စတိုင်လ်တစ်ခုပါ။ ဘားလမ်းလို့ခေါ်တဲ့ အခု မဟာဗန္ဓုလလမ်း အပေါ်ခြမ်းမှာကျတော့

ရေခဲမုန့်၊ ကူလ်ဖီးလ်၊ ဖာလူဒါ စတဲ့ အအေးဆိုင်တန်းကြီး ရှိပါတယ်။ မဂိုလမ်း (ရွှေဘုံသာလမ်း)ဘက်ခြမ်းကျတော့ ပလာတာ၊ ကြက်သား၊ ဆိတ်သားကင် စတဲ့ဆိုင်တွေ များပါတယ်။ အဲဒီတုန်းက တစ်ခုထူးခြားတာ ပြောရဦးမယ်။ ပလာတာ၊ ကြက်သား၊ ဆိတ်သားကင် စသဖြင့် တစ်ခုခုဝယ်ပြီးတာနဲ့ ဖက်ကတော့ကြီးတစ်ခုထဲမှာ စမူဆာ လေး၊ ငါး၊ ၁၀ ခု လက်ဆောင်တန်းပေးတာပဲ။ အခုအချိန်အခါမှာ တစ်ခုကို ၁၀၀ လောက် ပေးရမယ့် အာလူးစမူဆာ ၁၀ ခုလောက်ကို အလကားပေးတာ။ အဲဒီခေတ်က စမူဆာဆိုတာ ပိုက်ဆံနဲ့ ဝယ်စားစရာမလိုဘူး။ ပလာတာနဲ့ ကြက်သားဝယ်ရင် အလကားရတာ။ ဆိုင်မှာဝယ်တုန်းဘေးမှာ ကလေးတွေပါလာရင်လည်း ဆိုင်ရှင်တွေက ကလေးတိုင်းကို လက်တစ်ဆုပ်စာ စမူဆာတွေ ထည့်ပေးတတ်တယ်။

ကျောက်တံတားမြို့နယ်က ဖရေဇာ ညဈေးတန်းအကြောင်း ပြောရင်းနဲ့ ကြည့်မြင်တိုင် ညဈေးတန်းပါ သွားသတိရပြန်ရော။ ကြည့်မြင်တိုင် ညဈေးတန်းကျတော့ ဗားကရာချောက် အစနားကစပြီး စလင်းကွင်းပေါက်အထိ အထက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်းပေါ်မှာ ရှိတယ်။ သူ့ကျတော့ ကြည့်မြင်တိုင်ဘူတာ အုတ်တံတိုင်းနဲ့ကပ်လျက် လမ်းဘေး ပလက်ဖောင်းမှာဆိုပေမယ့် တစ်ဖက်ယပ်ဆိုင်လေးတွေနဲ့ သပ်သပ်ရပ်ရပ် ရောင်းကြတာ။ အဝတ်အထည်၊ လူသုံးကုန်ပစ္စည်းတွေသာမက စားသောက်ဆိုင်တွေပါ ရှိတယ်။ အဲဒီမှာ ထူးခြားတဲ့စားသောက်ဆိုင်က 'ဖူးကြီးနို့ဆမ်းပလာတာ'ပဲ။ ပလာတာကို ခပ်ပွပွထားပြီး နို့ဆမ်းပြီး ရောင်းတာ။ အဲဒီ ညဈေးတန်းက စတာပေါ့။ စာအုပ်ဟောင်းဆိုင် တချို့လည်းရှိတော့ ညနေဘက် အညောင်းပြေအညာပြေ လျှောက်ရင်း စာအုပ်တန်းမှာ စာအုပ်ဝယ်ရတာလည်း အရသာတစ်ခုပါ။

စာအုပ်ဆိုင်ဆိုလို့ ၁၉၇၀ ပြည့်နှစ်တစ်ဝိုက်က မြေနီကုန်း လေဟာပြင်ဈေးအကြောင်းလည်း ပြောရဦးမယ်။ မြေနီကုန်း လေဟာပြင်ဈေးက အခု 'ဒဂုံစင်တာ' နေရာမှာပေါ့။ အဲဒီမှာ တခြားပစ္စည်း

ရောင်းတဲ့ဆိုင်တွေများသလို စာအုပ်ဆိုင် တော်တော်များများလည်း ရှိတယ်။ အများအားဖြင့်တော့ စာအုပ်ဟောင်းဆိုင်တွေပဲ။ စာအုပ်ဟောင်း ရှားရှားပါးပါး ရှာလိုသူတွေက မြေနီကုန်းလေဟာပြင်ညွှန်းကို မလာ မဖြစ် လာကြတယ်။ ကဗျာဆရာ ငါးသိုင်းချောင်းဝံသာရဲ့ စာအုပ်ဆိုင် မှာတော့ ညနေဘက်ဆို လူစုံတယ်။ ကဗျာဆရာ အညာတမာ၊ မောင်နံ့သာ (အညာ)၊ သန်းအုန်း၊ မြတ်သစ်၊ တင်ဆွေမိုး၊ မောရှူးဆိုး၊ လင်း (ဆေး-၁) နဲ့ ကျွန်တော်တို့ ညနေပိုင်းလောက်မှာ သူ့ဆိုင်မှာ ဆုံကြတယ်။ လက်ဖက်ရည်ကြမ်းတစ်အိုး၊ လက်ဖက်သုပ်တစ်ပွဲနဲ့ စာအကြောင်း၊ ပေအကြောင်း သောင်းပြောင်းထွေလာ ပြောကြတာ ပေါ့။ ကျွန်တော့်ရုံးက ပညာရေးတက္ကသိုလ်မှာဆိုတော့ လမ်းလျှောက် လာရင်တောင် ၁၅ မိနစ်လောက်ပဲ ကြာတာမို့ ရုံးကအပြန် ငါးသိုင်း ချောင်းဝံသာကြီးဆိုင် အမြဲဝင်ထိုင်ပြီးမှ အိမ်ပြန်တယ်။ တစ်ခါတလေ စမ်းချောင်းက 'သူဇာမင်း' လက်ဖက်ရည်ဆိုင်မှာ ညဘက်ဆက်ထိုင် ကြတယ်။

အဲဒီမှာ စာရေးဆရာငြိမ်းကျော်လည်း ထိုင်တာပဲ။ ဒီဆိုင်ကနေ ပဲ လူစုပြီး 'ပိတောက်တစ္ဆေ' ဆိုတဲ့ သင်္ကြန်သံချပ်ကားထွက်တယ်။ အညာ (တမာ)တို့၊ ကိုလေး (၇၄) တို့၊ ဘာဘာလေးတို့၊ စိုးစိုးတို့၊ သန်းထွန်းတို့ ပါတာပေါ့။ အဲဒီသင်္ကြန်သံချပ်ကားမှာပါတဲ့သူအားလုံး ကို သင်္ကြန်ရက်အတွင်းမှာပဲ ဖမ်းလို့ သင်္ကြန်ရက်ပြည့်အောင် မထွက် လိုက်ကြရဘူး။ အစိုးရကို သရော်တဲ့ သံချပ်တွေထိုးမှုနဲ့ပေါ့။ 'ကဗျာ အနုပညာလောမ' စာအုပ်တွေ ထွက်လာတာလည်း ဒီလက်ဖက်ရည်ဆိုင် က စတာပဲ။ ငါးသိုင်းချောင်း ဝံသာစီစဉ်ပြီး ပန်းချီလှထွက်အောင် အဖုံးနဲ့ ကဗျာဆောင်းပါးပေါင်းချုပ် စာအုပ်သုံးအုပ် ထုတ်ခဲ့ရာ ဘူမိ နက်သန်ကလည်း ဒီနေရာပါပဲ။ 'စမ်းချောင်းတစ်ဝိုက်မှာ လမ်းကြောင်း ဆိုက်ခဲ့စဉ်က' ဆိုပြီး အညာ(တမာ)လည်း ဆောင်းပါးတွေ ရေးခဲ့ဖူးပါ တယ်။

မြေနှီကုန်း ရွှေမန်းရုပ်ရှင်ရုံနဲ့ ကပ်လျက်မှာ 'ဇွန်' လက်ဖက်ရည် ဆိုင်ဆိုတာ ရှိခဲ့တယ်။ အဲဒီဆိုင်မှာတော့ မနက် ၈ နာရီလောက်မှာ လူစုံတယ်။ လင်း(ဆေး-၁)ဆိုတဲ့ ဆရာဝန်စာရေးဆရာ၊ မောရူးဆိုး ဆိုတဲ့ အင်ဂျင်နီယာစာရေးဆရာ၊ ဒဂုန်မဂ္ဂဇင်းအယ်ဒီတာမြတ်သစ်၊ ဆရာဝန်စာရေးဆရာမ ဂျူး၊ ဂျပန်မှာ အကြာကြီးသွားအလုပ်လုပ်တဲ့ ဖေသက်နီ၊ သဘင်မဂ္ဂဇင်းထုတ်ဝေသူ ကိုလေးနဲ့ ကျွန်တော်တို့ ထိုင်ကြပြီး ၉ နာရီခွဲလောက်ကျမှ လူစုခွဲပြီး ကိုယ့်အလုပ်ကို ကိုယ်သွားကြတယ်။

လေဟာပြင်ဈေးဆိုတာတွေ ဆက်ပြောရဦးမယ်။ အခု ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း Junction City နေရာမှာ လေဟာပြင်ဈေးအကြီးကြီး တစ်ခု ရှိခဲ့သေးတယ်။ အမိုးနဲ့ အခင်းနဲ့ ခိုင်ခိုင်ခံ့ခံ့ဆိုင်တွေ အများကြီးကို နေရာချပေးထားတယ်။ ဗိုလ်ချုပ်လမ်းနဲ့နီးတဲ့ အခြမ်းပိုင်းမှာ က အဝတ်အထည်နဲ့ လူသုံးကုန်ပစ္စည်းဆိုင်တွေ။ အနော်ရထာလမ်းနဲ့ နီးတဲ့ အခြမ်းမှာတော့ စားသောက်ဆိုင်တွေ။ အဲဒီဆိုင်တွေထဲမှာ 'မောင်စိန်' ထမင်းဆိုင်က နာမည်ကြီးပဲ။ တက္ကသိုလ်ကျောင်းသား ကျောင်းသူတွေ တကူးတက လာစားကြတယ်။ သူ့ရဲ့ 'ဝက်စတူး' ဟင်းက နာမည်ကျော်ပဲ။ အရန်ဟင်းပွဲလေးတွေ အများကြီး မှာစားလို့ ရတယ်။ အရသာရှိရှိ အဝစားတစ်ယောက်ကို လေး၊ ငါးကျပ်ပဲ ကျမယ်။ နောက်တစ်ဆိုင်ကတော့ 'ကျား' ဆီချက်ခေါက်ဆွဲဆိုင်ပဲ။ ရွှေဆွဲကြီးကိုယ်စီနဲ့ တရုတ်လူမျိုးညီအစ်ကိုတွေကို မှတ်မိသေးတယ်။ အဲဒီလေဟာပြင်ဈေးက ဝက်သားလိပ်တို့၊ လိမ္မော်ကျောက်ကျော ရှာလပတ်ရည်တို့လည်း နာမည်ကြီးတယ်။

ပြည်လမ်းနဲ့ ဗိုလ်ချုပ်လမ်းထောင့်ပေါ်က အခု တော်ဝင်စင်တာ ရှေ့မှာလည်း နာမည်ကျော် 'စိန်ဂျွန်းဈေး' ဆိုတဲ့ လေဟာပြင်ဈေး ရှိသေးတယ်။ နိုင်ငံခြားဆေးမျိုးစုံရောင်းတဲ့ ဆိုင်တွေ၊ အထည်အလိပ် ရောင်းတဲ့ဆိုင်တွေ၊ စားသောက်ဆိုင်တွေ ရှိတယ်။

လေဟာပြင်ဈေးက စိန်ပျန်းဈေးကို အသွားအပြန်ခွဲနေတဲ့ ဒတ်ဆန်းကြားကားလေးတွေ ရှိတယ်။ တစ်ယောက်တစ်ကျပ်နဲ့ အော်ခေါ်နေတတ်တယ်။ မှောင်ခိုတစ်ခေတ် ခေတ်ကောင်းစဉ်က စိန်ပျန်းဈေးဟာ မှောင်ခိုလက်ကားဒိုင်တစ်ခုလို ဖြစ်ခဲ့တယ်။ ရေဒီယိုကက်ဆက်ဆိုင်တန်းတွေမှာ ဝယ်သူတွေနဲ့ အမြဲစည်နေတယ်။ ကက်ဆက်ဝယ်ချင်ရင် မြန်မာတစ်ပြည်လုံးက ဝယ်သူတွေက စိန်ပျန်းဈေးကိုပဲ လာဝယ်ကြတာများတယ်။ မော်လမြိုင် မှောင်ခိုကုန်တွေနဲ့ တိုးမပေါက်အောင် စည်ခဲ့တာပေါ့။

လေဟာပြင်ဈေးတွေ အကြောင်းကနေ ရုပ်ရှင်ရုံတွေကို သွားသတိပြန်ရော။ ဆူးလေဘုရားလမ်းနဲ့ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း လက်ယာဘက်ခြမ်းမှာက 'ဂလုပ်ရုပ်ရှင်ရုံ'နဲ့ 'ပလေဒီယမ်' ရုပ်ရှင်ရုံတွေ ရှိတယ်။ အင်္ဂလိပ်ရုပ်ရှင်ကားတွေပဲ ပြတယ်။ နောက်တော့ 'ဂုဏ်' ရုံနဲ့ 'ပပဝင်းရုံ' ဆိုပြီး နာမည်ပြောင်းတယ်။ အခု 'ရှန်ဂရီလာ' ဟိုတယ် နေရာမှာပေါ့။ ထူးခြားတာက အဲဒီရုပ်ရှင်ရုံအောက်က ဆိုင်လေးတွေပဲ။ ရုပ်ရှင်ရုံ နံရံကပ်ဆိုင်လေးတွေပါ။ ဒါပေမဲ့ အမြဲပဲ လူငယ်တချို့ ပိုင်းအုံနေပြီး ပစ္စည်းတွေ ကြည့်ကြ၊ ဈေးဆစ်ကြ၊ ဝယ်ကြနဲ့။ နိုင်ငံခြားဖြစ် တိုလီမိုလီပစ္စည်းဆန်းလေးတွေ ရောင်းတဲ့ဆိုင်ပဲ။ မီးခြစ်ပုံစံမျိုးစုံ၊ ဖောင်တိန်ဘောပင်အဆုံး၊ မှန်ဘီလူး၊ ဓားမြှောင်၊ နေကာမျက်မှန်၊ အလှဆင်၊ အရုပ်လေးတွေ။ အားလုံးက လိုချင်စရာလေးတွေပဲ။ အဲဒီဆိုင်ကို ကျွန်တော်ရောက်ရင် တော်တော်နဲ့ မပြန်နိုင်ဘူး။ တစ်လတစ်ခါ ပစ္စည်းမျိုးစုံ၊ အသစ်အဆန်း၊ မမြင်ဖူးတာတွေ ကြည့်ရလို့ပါပဲ။ ကြာတော့ ဆိုင်ရှင် 'ကိုတင်ထွတ်'နဲ့တောင် မိတ်ဆွေဖြစ်သွားတယ်။ ရုပ်ရှင်ရုံတွေ ဖျက်လိုက်တော့ သူတို့လည်း အခု ဘယ်ဝယ်ဘယ်ဆီ ရောက်နေတယ် မသိတော့ပါဘူး။ အဲဒီရုပ်ရှင်ရုံတွေနဲ့ ထောင့်ချိုးမှာ 'ကွန်တီနင်တယ်' (နောက်ပိုင်း ပြည်သူ့မုန့်တိုက်)ဆိုတဲ့ စားသောက်ဆိုင်ကြီး ရှိတယ်။ လက်ဖက်ရည်၊ ကော်ဖီ၊ ရေခဲမုန့် အစုံရှိ

တယ်။ ရုပ်ရှင်ရုံလာသူတွေ စားသောက်တဲ့နေရာပေါ့။ ကျွန်တော်တို့ အဲဒီဆိုင် ထိုင်ချင်ထိုင်၊ မထိုင်ချင်လည်း ရုပ်ရှင်ရုံရှေ့မှာ ရောင်းတဲ့ သီတံနဲ့ ဆိတ်သားကင် ဝယ်စားတယ်။ ဆိတ်သားကင်အတုံး လေး၊ ငါးတုံးကို ဝါးသီတံနဲ့ ထိုးပြီး ထိပ်ဖျားမှာက ရှောက်သီးစိတ်ရှိတယ်။ ဆိတ်သားကင်ကို ရှောက်ရည်နဲ့ ဆမ်းစားရတဲ့အရသာ တယ်ကောင်း။

တစ်ကင်ကို တစ်မတ် (နှစ်ဆယ့်ငါးပြား)။ ကင်းတံဆိပ်ကွာစေ့၊ နေကြာစေ့၊ ဆီးထုပ်၊ မရမ်းပြား၊ ယိုစုံ စတဲ့ ဗန်းခင်းပြီးရောင်းတဲ့ ဆိုင်တွေ၊ ရေပုံးကို ခွက်နဲ့ခေါက်ပြီး တစ်ခွက်ငါးပြားနဲ့ ရေခဲရေ ရောင်းတဲ့သူတွေလည်း ရှိတယ်။ ဗိုလ်ချုပ်လမ်းဘက်ခြမ်းမှာတော့ 'ရွှင်ရယ်လ်' (နောင်၊ တော်ဝင်ရုံ)နဲ့ ကာလ်တန် (နောင်၊ ယုဇန)တွေ ရှိသေးတယ်။ 'ကာလ်တန်'ရုံမှာက လက်ရွေးစင်ကားတွေ ပြတာ များတယ်။ ရုပ်ရှင်မင်းသား အော်ဒီမာဖီပါတဲ့ To Hell and Back လို ရုပ်ရှင်ကားတွေ၊ မြန်မာရုပ်ရှင် 'နှစ်မွှာအသည်း'ရဲ့ မူရင်းဇာတ် က Parents' Trap၊ ဝင်းဦးရဲ့ 'တိမ်လွှာမို့မို့လွင်'ဆိုတဲ့ ဇာတ်ကား မူရင်း Moment to Momentဆိုတဲ့ ဇာတ်ကားတွေ 'ကာလ်တန်'မှာပဲ ပြတယ်။ ရွှင်ရယ်လ်မှာတော့ နောက်ပိုင်း ဂျပန်ကားတွေ ပြတယ်။ Tokyo By Nightတို့၊ Underwater Beautyတို့လို အစ်ကိုကာလသား တို့အကြိုက်၊ မပေါ်တပေါ် အလှပြမင်းသမီးတွေပါတဲ့ ကားမျိုးတွေ ပဲ။ ဆူးလေဘုရားလမ်း လက်ဝဲဘက်ခြမ်းမှာလည်း ရုပ်ရှင်ရုံ သုံးရုံ ရှိတယ်။ ရာဇရုံ (အိန္ဒိယကားပဲပြ)၊ လိုက်ဟောက်စ်ရုံနဲ့ နေပြည်တော် ရုံတွေပဲ။ လိုက်ဟောက်စ်ရုံမှာပြတဲ့ Susan Sladeတို့၊ Lovers Must Learn တို့ဆိုတဲ့ အချစ်ဇာတ်ကားတွေက အဲဒီခေတ်လူငယ်တွေ အသည်းစွဲပေါ့။ ဗိုလ်ချုပ်လမ်းဟိုဘက်ခြမ်း သွင်ရုံတို့၊ မြို့မတို့လို မြန်မာဇာတ်ကားပြတဲ့ ရုံတွေနားမှာက 'အိပ်ဆယ်စီယာရုံ'ရှိတယ်။

နောက်တော့ ဝဇီရာလို့ နာမည်ပြောင်းတာ။ ရုံက အခုထိတော့ ရှိသေးတယ်။ သိပ်ကို အိုမင်းပျက်ယွင်းနေပြီ။ အဲဒါမှာတော့ The

Ten Commanments တို့၊ Benhar တို့၊ EL Cid တို့လို ခမ်းနားကြီးကျယ်တဲ့ ရာဇဝင်ကားကြီးတွေကို ကြည့်ရတာပဲ။ မြေနီကုန်းမှာ ရွှေမန်းရုံ၊ ရတနာပုံရုံ၊ ဆန်းသီရီရုံ၊ တပင်ရွှေထီးရုံတွေ ရှိတယ်။ ကျန်တဲ့ရုံတွေက မြန်မာကားတွေပြပေမယ့် 'ဆန်းသီရီ'ကတော့ ရန်ကုန်မြို့လယ်ရုံတွေက ကျလာတဲ့ အင်္ဂလိပ်ကားဟောင်းတွေ ပြတယ်။ ဘောင်ဒရီလမ်း (ယခု ဓမ္မစေတီလမ်း)ထောင့်မှာလည်း 'ဝိဇယရုံ' ဆိုတာ ရှိနေတယ်။ အဲဒီရုံကလည်း အင်္ဂလိပ်ကားတွေပဲ ပြတယ်။ တက္ကသိုလ်နန်းလို့ အဲဒီရုံတွေမှာ တက္ကသိုလ်ကျောင်းသား ရုပ်ရှင်သရဲတွေ အမြဲ ရှိတယ်။ ဥပမာ- ကျွန်တော်ဆိုရင် အဲဒီရုံမှာ မင်းသားအိုမာရူရစ်(ဖ်) ပါဝင်တဲ့ Zhivago တို့၊ မင်းသား တိုနီကားတစ်နဲ့ ယူးဘရိုင်းနားတို့ပါတဲ့ Taras Bulba တို့၊ မင်းသမီး ရက်ကွယ်လ်ဝဲလ်ချ်ရဲ့ 100 Rifles ကားတွေကို သုံး၊ လေးကြိမ် ပြန်ကြည့်တယ်။ ဒီနေရာမှာ ကျွန်တော့်ရဲ့ ရုပ်ရှင်ကြည့်ဝါသနာကြီးပုံကို ပြောရဦးမယ်။ အထက်တန်းကျောင်းသားဘဝက တစ်ပတ်ကို တစ်ကြိမ်ပဲ အိမ်ကနေ မြို့ထဲ ထွက်ခွင့်ပေးတယ်။ တနင်္ဂနွေ တစ်ရက်ပေါ့။ နံနက် ၈ နာရီလောက် အိမ်ကထွက်လာပြီး သမ္မတရုပ်ရှင်ရုံမှာ Sunday Morning Show ဆိုတဲ့ တနင်္ဂနွေနံနက် ရုပ်ရှင် ၉ နာရီပြတာကို ကြည့်တယ်။ ပြီးရင် တစ်ခုခု အဆာပြေစားပြီး ဂလုပ်၊ ပလေဒီယမ်၊ ရွှင်ရယ်လ်၊ ကာလ်တန် စတဲ့ ရုံတစ်ရုံရုံမှာ ၁၂ နာရီခွဲပွဲ ထပ်ကြည့်တယ်။ ၃ နာရီလောက် ရုပ်ရှင် ပြီးရင် နောက်ထပ်တစ်ရုံရုံမှာ ၃ နာရီခွဲပွဲ ဆက်ကြည့်တယ်။ တနင်္ဂနွေ တစ်ရက်တည်းကို ရုပ်ရှင်သုံးကား ကြည့်တယ်။ အဲဒီခေတ်က ဖြေဖျော်ရေးက ဒါပဲရှိလို့ ကျွန်တော်တို့လို တစ်နေ့ကို ရုပ်ရှင်သုံးရုံ ပြောင်းကြည့်ကြတဲ့သူတွေ အများသား။ အခုလို ရုပ်မြင်သံကြားတို့၊ ဒီဗီဒီတို့မှ မရှိသေးတာ။ ဒါပေမဲ့ တချို့တလေ ချမ်းသာသူတွေကသာ ၁၈ မိလီမီတာ ရုပ်ရှင်ပြစက်ငယ်တွေ ကိုယ်ပိုင်ဝယ်ပြီး အိမ်မှာ ရုပ်ရှင်ကြည့်နေကြတာ တွေ့ဖူးတယ်။

ဗန္ဓုလပန်းခြံမှာ စနေ၊ တနင်္ဂနွေညဆိုရင် အငြိမ့်တစ်ခုခုတော့ ပြတာပဲ။ အဲဒီမှာလည်း ညလုံးပေါက် အငြိမ့်ကြည့်ကြသူတွေနဲ့ စည်ကားနေတာပဲ။ ရန်ကုန်မြို့ရဲ့ စနေညတွေမှာ တစ်နေရာမဟုတ် တစ်နေရာတော့ နွေရာသီနဲ့ ဆောင်းရာသီတွေမှာ အငြိမ့်တွေရှိတယ်။ ရွှေလိပ်ပြာတို့၊ ခင်မာချိုတို့၊ ဆောင်းတို့ဆိုတဲ့ အငြိမ့်တွေရှိတယ်။ ရွှေတိဂုံစေတီတော် အနောက်မုခ်က ဘုရားပွဲမှာလည်း ပြခန်းတွေ၊ ဆိုင်ခန်းတွေ အများကြီးပဲ။ စာအုပ်တန်းကလည်း အရှည်ကြီး။ အဲဒီမှာ စာအုပ်သစ်တွေ ဈေးလျှော့ရောင်းတယ်။ စာအုပ်ဟောင်းတွေလည်း ရွေးဝယ်နိုင်တယ်။ ကျွန်တော်ကတော့ အဲဒီပွဲကို စောင့်ပြီး စိတ်ကြိုက် စာအုပ်တွေ ဝယ်ရတာ သိပ်ပျော်တာပဲ။ ဇာတ်ပွဲကလည်း သုံး၊ လေးပွဲ အပြိုင်ပဲ။ ရွှေမန်းတင်မောင်၊ စိန်အောင်မင်း၊ စိန်မဟာသဘင်၊ မြို့တော် သိန်းအောင်၊ ပန်တျာကြည်လင်၊ တိုင်းချစ်သန်းစိန် စသဖြင့်။ ရွှေတိဂုံ ဘုရားပွဲပြီးရင် စည်ကားတာက ဗိုလ်တထောင်ဘုရားပွဲ အောင်ပွဲ။ ကောက်ညှင်းကျည်တောက်၊ ရေမုန့်၊ မုန့်သိုင်းခြုံ၊ အကြော်မျိုးစုံ၊ နှမ်းမနဲ၊ ဆီထမင်း စသဖြင့် မြန်မာမုန့်မျိုးစုံရောင်းတဲ့ ဈေးတန်းကြီးတွေ ရှိတယ်။ ဇာတ်ပွဲမျိုးစုံ၊ ဆပ်ကပ်၊ မျက်လှည့်၊ မိုးအလင်းရုပ်ရှင် စုံလို့။

ကျွန်တော်တို့လူငယ်ဘဝက ညဘက်အိပ်တယ် မရှိပါဘူး။ အပေါင်းအသင်းတွေနဲ့ လျှောက်လည်တာ၊ မိုးလင်းခါနီးမှ အိမ်ပြန် ရောက်တဲ့ညတွေ မနည်းပါဘူး။ ၉ နာရီပွဲ ရုပ်ရှင်ကြည့်ပြီး ရုပ်ရှင် ပြီးတဲ့ ၁၂ နာရီလောက်မှာ မြို့ထဲကနေ အလုံကို သီချင်း တကြော် ကြော်ဆိုပြီး လမ်းလျှောက်ပြန်ခဲ့ကြတာတွေ။ ပုစွန်တောင်မှာ မိုးအလင်း ဖွင့်တဲ့ 'လေယာဉ်ပျံ' လက်ဖက်ရည်ဆိုင်မှာ ထိုင်လိုထိုင်၊ ကီလီငါးဈေး မှာ ညဦးပိုင်းကနေ မနက်ထိဖွင့်တဲ့ဆိုင်တွေမှာ စားသောက်။ ရန်ကုန် မြို့လယ်ကောင်မှာ ကုမ္ပဏီတွေက ထွန်းထားတဲ့ ဆေးရောင်စုံ နီယွန် မီးရောင်တွေက သီတင်းကျွတ်ပွဲတော်ကျနေတာပဲ။ တစ်ညလုံး ထိန်လို့။ ညဘက် လုတာ၊ ယက်တာလည်း မကြားဖူးပါဘူး။ ဘယ် လုတာ၊

ယက်တာ ရှိမလဲ။ ရန်ကုန်က တစ်ညလုံး လူပြတ်တယ်မှ မရှိတာ။
‘ရန်ကုန်က ညမအိပ်ဘူး’ လို့တောင် ဆိုရိုးစကားရှိသေး။ အခုလည်း
လူငယ်တွေပြောကြတဲ့ ‘စိတ်အပန်းဖြေမှု ဒုတိယအိမ်’ လို့ ခေါ်တဲ့
အရက်သေစာနဲ့ အစားအသောက်ရောင်းတဲ့ ဘားဆိုင်တွေ ရန်ကုန်မှာ
ရှိနေကြတာပဲ။ ဒါက သီးသန့်နေရာတွေပါ။ ကျွန်တော်ပြောနေတာက
အများပြည်သူတို့ ပျော်နိုင်မယ့်နေရာတွေပါ။

ကျွန်တော် စင်္ကာပူ၊ ဘန်ကောက်၊ ဟောင်ကောင်၊ ရှန်ဟဲမြို့
တွေရောက်တော့ ညဘက် အံ့မခန်းရှုမငြီးမီးတွေ ထိန်လင်း၊ လူတွေ၊
ကားတွေ စည်ကားနေတာတွေတော့ တစ်ချိန်က ‘ရန်ကုန်ည’ တွေကို
သိပ်သတိရတာပဲ။ ခုအချိန် ကိုဗစ်ကာလမို့ထားတော့။ ရန်ကုန်မြို့လယ်
ကောင်မှာလည်း ည ၁၀ နာရီဆို လူပြတ်ပြီး ခြောက်ကပ်နေတာ
ကြာပြီပေါ့။ မြို့တော်အင်္ဂါရပ်နဲ့ ညီညွတ်တဲ့ မြို့ပြရှုခင်း ဖွံ့ဖြိုးလာဖို့
အရေးကြီးပါတယ်။ ၁၉၆၂ ခုနှစ်မတိုင်မီက ရန်ကုန်ကို လွမ်းမောတသ
ရင်း လင်းလက်စည်ကားလာမယ့် ရန်ကုန်ညများ ပြန်လည်ရောက်ရှိ
လာချိန်ကိုသာ စောင့်စားနေမိပါသေးတယ်။

အခန်း (၃)

မိမိကိုယ်တိုင်ဖြတ်သန်းခဲ့သော ရန်ကုန်ရက်များ (၃)

ကျွန်တော်က လွန်ခဲ့သော ၁၀ နှစ်ကျော်က မတော်တဆ ထိခိုက်မှုတစ်ခုဖြစ်ခဲ့သဖြင့် လက်ဝဲဘက်ခြေထောက်တွင် အရိုးတု တပ်ထားခဲ့ရ၏။ ထိုအချိန်မှစ၍ မော်တော်ကား မမောင်းနိုင်ခဲ့ရာ ယခု ကဲ့သို့ ရန်ကုန်ယာဉ်လမ်းကြော ရှုပ်ထွေးသည့်ကာလတွင် ပို၍ မမောင်း ရဲတော့သဖြင့် ယာဉ်မောင်းများသာ ငှားထားရ၏။ ယာဉ်မောင်းအများစု မှာ အသက်အစိတ်သုံးဆယ်များသာ ဖြစ်ကြ၏။ သူတို့နှင့် ကျွန်တော် ကြုံရသောအခက်အခဲများမှာ 'လမ်းအမည်' များပင် ဖြစ်၏။ ကျွန်တော် က နှစ်ခုနစ်ဆယ်ကျော်ကြာ ရန်ကုန်တွင် ကြီးပြင်းလာသူဖြစ်သော ကြောင့် ဟိုးယခင် ငယ်စဉ်ကသုံးခဲ့သော လမ်းအမည်များသာ ပါးစပ် က စွဲနေ၏။ မောင်ထော်လေးလမ်း၊ မောင်ခိုင်လမ်း၊ မဂိုလမ်း၊ မက္ကရီ ကာလမ်း၊ ဆူပါဘင်လမ်း၊ ဇဖားရှားလမ်း၊ မောင်ဂိုမာရီလမ်း၊ ဖရေဇာ လမ်း၊ ဘားလမ်း၊ သော်မဆင် စသည့် လမ်းနာမည်များသာ နှုတ်ကျိုး နေ၏။ ယာဉ်မောင်းကို ထိုလမ်းအမည်များကို ပြောတော့ သူတို့က မသိ။ ကျွန်တော်ကလည်း ထိုလမ်းတွေကို ပြောင်းထားသည့်နာမည်

ကို ချက်ချင်း သတိမရ။ ထို့ကြောင့် ကားကို မိမိသွားလိုရာလမ်းကျော် သွားမှ ပြန်ကွေ့ခိုင်းရ၏။ “ဆရာကလည်း သိမ်ဖြူလမ်းပြောရင် ကျွန်တော်သိတာပေါ့။ စတော့ကိတ်ဆိုတော့ ကျွန်တော် ဘယ်သိမလဲ”

“ဒီလမ်းက အခုနာမည်က ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်းတဲ့။ ဆရာပြော တဲ့ စစ်ကဲမောင်ထော်လေးလမ်း မဟုတ်တော့ဘူး” ။ “မဟာဗန္ဓုလ ပန်းခြံလမ်းက ဆရာပြောတဲ့ ဘားလမ်းကိုး”

နောက်ပိုင်းကျမှ ကျွန်တော်က ယခင်လမ်းဟောင်းနာမည်များ နှင့် ယခုနာမည်သစ်များကို အလွတ်ရအောင် ပြန်ကျက်မှတ်ရသည်။ ထိုသို့ကျက်မှတ်ရင်းက ယခင် လမ်းနာမည်ဟောင်းများနှင့် ဆက်စပ် ခဲ့သော အတိတ်၏အရိပ်များက တရေးရေး ပေါ်လာသည်။

ကျွန်တော့်ကို မွေးတာက ရန်ကုန်မြို့ စမ်းချောင်းရပ်ကွက်၊ ခေမာလမ်းတွင် ဖြစ်၏။ ထိုလမ်းနှင့် ကပ်လျက်က ‘သီရိလမ်း’ ။ ထိုလမ်းနှစ်ခုပေါင်းပြီး ‘သီရိခေမာရပ်ကွက်’ ဟု ခေါ်သည်။ အလုံလမ်း က သမ္မတအိမ်တော်နှင့် တစ်ဆက်တည်းရပ်ကွက်ဖြစ်၍ ခြံဝင်းကျယ် ကြီးများနှင့် အိမ်ကြီးရခိုင်များသာ ရှိသော လမ်းဖြစ်၏။ ‘ခေမာလမ်း’ အိမ်တွင် ကျွန်တော် ကြာကြာမနေခဲ့ရ။ ကျွန်တော် နှစ်နှစ်သားလောက် တွင် ဗဟန်းမြို့နယ်က ‘လောင်းဝစ်လမ်း’ (Lowis Street)သို့ ပြောင်းခဲ့ ၏။ မိဘများက တစ်ဧကမျှကျယ်သော ခြံကြီးကို ငွေကျပ်တစ်သောင်း ဖြင့် ဝယ်ခဲ့၏။ ရပ်ကွက်က ‘ရွှေတောင်ကြားရပ်ကွက်’ ။ ဤရပ်ကွက်၊ ဤလမ်းတွင် တစ်ချိန်က မြန်မာ့သမိုင်းတွင် ထူးခြားထင်ရှားခဲ့သူများ နေခဲ့ကြ၏။ ရွှေတောင်ကြားလမ်းနှင့် လောင်းဝစ်လမ်းဆုံ၊ ကုန်းမြင့် လေးပေါ်က အိမ်တွင် ဂျပန်ခေတ် လယ်ယာစိုက်ပျိုးရေးဝန်ကြီး သခင် သန်းထွန်း နေခဲ့၏။ ဤအိမ်သို့ သခင်နု၊ ဦးကျော်ငြိမ်း၊ ဦးဗဆွေ၊ သခင်သန်းမြိုင်၊ ဒဂုန်တာရာတို့ လာကြသည်။ သခင်သန်းမြိုင်၏ ဂျာမန်စန္ဒရားကြီးကို ဆရာဒဂုန်တာရာက တီးသည်။ သခင်သန်းမြိုင် က ‘သက်ဝေ’ သီချင်း ဆိုသည်။ သခင်သန်းထွန်းက ဘေးမှ စည်း

လိုက်သည်။ နိုင်ငံရေးငြင်းခုံသံများ၊ မျိုးချစ်စိတ်ဓာတ် ပေါက်ကွဲ
တက်ခေါက်သံများ၊ ကဗျာဂီတသံများနှင့် ထုံမွမ်းခဲ့သော နေရာ။

လွန်ခဲ့သောနှစ်က ကွယ်လွန်သွားခဲ့သော သတင်းမီဒီယာ
ကောင်စီဥက္ကဋ္ဌ ဟံသာဝတီ ဦးအုန်းကြိုင်နှင့် အင်တာဗျူးတစ်ခုတွင်
လည်း 'လောင်းဝစ်လမ်း' အမည် ပါလာ၏။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းကို
ဘုရင်ခံက မနက်ပိုင်း တစ်နေ့တွင် ခေါ်တွေ့ပြီး အင်္ဂလန်သွား၍
လွတ်လပ်ရေးဆွေးနွေးရန် ပြောခဲ့၏။ ထိုညနေတွင် ဘုရင်ခံက ဂဠုန်
ဦးစောနှင့် တွေ့ဆုံကာ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းအဖွဲ့နှင့်အတူ အင်္ဂလန်သို့
လိုက်သွားရန် ပြော၏။ ဦးစောက ဘုရင်ခံအိမ်မှ ဂျစ်ကားနှင့် ပြန်လာ
သည်။ မြေနီကုန်းအဝိုင်း ဆန်းသီရိရုပ်ရှင်ရုံများတွင် ကျူးကျော်တဲ
တွေ၊ ပြည့်တန်ဆာအိမ်တွေ ရှိနေသည်။ 'လောင်းဝစ်လမ်း' နှင့် မြေနီ
ကုန်းကြားတွင် ပြည်သူ့အာဏာ ဂျာနယ်တိုက်ရှိ၏။ သခင်သန်းထွန်း
တို့၏ ကွန်မြူနစ်ပါတီဌာနချုပ် ရှိ၏။ ဦးစော ထိုနေရာအရောက်တွင်
သေနတ်ပစ်ခံရ၏။ ဦးစောက ပြည်သူ့ရဲဘော်တွေ လက်ချက်၊
ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း ခိုင်းတာဟု အထင်လွဲသွားသည်။ အမှန်တကယ်
မှာမူ အရက်ဆိုင်မှ ထွက်လာသော ရန်ကုန်ဘဆွေနှင့် ဗိုလ်ဖေချစ်
တို့က ဦးစောကားကို မြင်၍ ပစ်ခဲခြင်းဖြစ်၏ဟု ဆိုကြသည်။ မည်သို့
ပင်ဖြစ်စေ အဖြစ်အပျက်မှာ နောင်အခါ နိုင်ငံတော်လုပ်ကြံမှုအထိ
ဆွဲဆန်၍ ရလာသည်။

၁၉၄၈ ခုနှစ်၊ ဩဂုတ် ၂၃ ရက်တွင် 'လောင်းဝစ်လမ်း'
အသံလွှင့်ရုံ All Burma Broadcasting Station (မြန်မာနိုင်ငံလုံးဆိုင်ရာ
အသံလွှင့်ဌာန)မှ ရေဒီယိုထုတ်လွှင့်ခဲ့၏။ နောက်မှ 'ဝင်ဒါမီယာကရက်
ဆင့်' (ယခု ပန်းလှိုင်လမ်း)သို့ အသံလွှင့်ရုံ ပြောင်းသွားသည်။

ကျွန်တော်တို့နေထိုင်သော အမှတ် (၇၁)၊ လောင်းဝစ်လမ်း
ခြံကြီးတစ်ဝက်ကို နောက်တော့ 'ယစ်မျိုးမင်းကြီး ဦးအေး' ကို ရောင်း
လိုက်သည်။ 'ယစ်မျိုးမင်းကြီး ဦးအေး' ဆိုသူကလည်း နယ်နယ်ရရ

မဟုတ်။ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ကျောင်းသားသပိတ်၏ ပထမဆုံးခေါင်းဆောင် စာရင်းဝင်ဖြစ်သည်။ သူ့ခြံနှင့် ကပ်လျက်နေသူက အပေါင်ဆိုင်မင်းကြီး ‘မစ္စတာပါရုတ်’ ဖြစ်၏။ သူကလည်း မြန်မာနိုင်ငံကင်းထောက်အဖွဲ့ကို ပထမဆုံး ဖွဲ့စည်းရာတွင် ပါဝင်သော လက်ထောက်ကင်းထောက်မင်းကြီး ဖြစ်၏။ သူ့အိမ်ရှေ့မှာက မီးရထားမင်းကြီး ဦးအေးမောင်အိမ် ရှိသည်။ သူ၏သား ‘လောရင့်စ်အေးမောင်’ နှင့် ကျွန်တော်က သူငယ်ချင်း။ ကျွန်တော်တို့နှင့် မလှမ်းမကမ်းတွင် နေသူက ဦးညိုထွန်း၊ ဂျပန်ခေတ်က ပြန်ကြားရေးဝန်ကြီး တာဝန်ထမ်းဆောင်ခဲ့သူဖြစ်သည်။ ရခိုင်ပြည်နယ်တွင် ဂျပန်တို့ကို စတင်တိုက်ခိုက်ခဲ့သော တော်လှန်ရေးခေါင်းဆောင် ဖြစ်၏။ လွတ်လပ်ရေးရပြီးတော့ သူက ဩစတြေးလျနိုင်ငံ သံအမတ်ကြီးဖြစ်ခဲ့သည်။ ဦးညိုထွန်း၏သား စောရွှေ၊ စောညို (ယခု ဩစတြေးလျနိုင်ငံတွင် နေကြ) တို့ ညီအစ်ကိုနှင့် ကျွန်တော်က ကျောင်းနေဘက်တွေ။

ကျွန်တော်တို့ လမ်းထောင့်ကုန်းမြင့်တစ်ခုပေါ်တွင် နှစ်ထပ် အိမ်ကြီးတစ်လုံး ရှိသည်။ ဂိတ်ဝတွင် အစောင့်အကြပ်တွေ အမြဲရှိနေသည်။

“အဲဒါ သမ္မတကြီး ဒေါက်တာဘဦးအိမ်ပေါ့” ဟု အဖေက ကျွန်တော့်ကို လက်ညှိုးထိုးပြဖူးသည်။ ကျွန်တော်တို့ခြံထိပ်တွင် ယစ်မျိုးမင်းကြီး ဦးအေး၏ သမီးများဖြစ်ကြသော မမဘောဘီ၊ မမဂျင်နီတို့ တက္ကသိုလ်ကျောင်းသူတစ်စု၏ ‘မေသန္တာ’ ရေကစားမဏ္ဍပ်သည် တစ်ခေတ်က နာမည်ကြီးခဲ့၏။ ဘာဘဦးအေး၏ သားများဖြစ်ကြသော တက္ကသိုလ်ကျောင်းသား ကိုဂျော်နီ၊ ကိုပီတာတို့က ‘တက္ကသိုလ် ရွှင်ပျော်ပျော်’ ဆိုသော အမည်နှင့် ရေပက်ခံကားထွက်ကြသည်။

‘လောင်းဝစ်လမ်း’ အိမ်တွင် ကျွန်တော် (၁၃) နှစ်ကြာ နေခဲ့၏။ ကျပ်တစ်သောင်းနှင့် ဝယ်ထားသော ခြံကို ၁၉၆၃ ခုနှစ်တွင် ပြန်ရောင်းတော့ ကျပ် တစ်သိန်းတစ်သောင်း ရ၏။ အမှတ် (၇၁)

(A)။ လောင်းဝစ်လမ်းက တိုက်အိမ်တန်ဖိုးက ယခု ကျပ်သိန်း တစ်သောင်းခွဲ။ *လောင်းဝစ်လမ်း* အမည်လည်း ပျောက်ခဲ့ကာ ယခု *အင်းလျားမြိုင်လမ်း* ဖြစ်သွားသည်။

နောက်တစ်လမ်း အမှတ်ရစရာက *ဘောင်ဒရီလမ်း* ။ ဘောင် ဒရီလမ်း၊ အမှတ် ၁၀၈ တွင် PPBRs ဆိုသော ကျောင်းရှိ၏။ Private Primary Boundry Road School (ဘောင်ဒရီအလွတ်ပညာ သင် မူလတန်းကျောင်း) ဖြစ်သည်။ ထိုကျောင်းတွင် ကျွန်တော် ပထမတန်းမှ သတ္တမတန်းအထိ နေခဲ့၏။ မူလတန်းကိုမူ ဟယ်လပင် လမ်း (ယခု စကားဝါပင်လမ်း)ရှိ *လေဒီပေါ်ထွန်းကျောင်း* တွင် နေခဲ့သည်။ ဆာပေါ်ထွန်း၏ဇနီး ဖွင့်သောကျောင်းဖြစ်သည်။ ဘောင် ဒရီအလွတ်ပညာသင်ကျောင်းကို ဆရာမကြီး ဒေါ်ခင်ခင်အေးက တည် ထောင်၏။ မူလက မူလတန်းကျောင်း၊ နောက်တော့ အထက်တန်း ကျောင်းအထိ ဖြစ်လာ၏။ မြန်မာဘာသာမှလွဲလျှင် ဘာသာရပ်အားလုံး အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် သင်၏။ မြန်မာ့သမိုင်း၊ မြန်မာ့ပထဝီတို့ကအစ အကုန် အင်္ဂလိပ်စာအုပ်များဖြင့်သာ သင်ခဲ့ရ၏။ ဆရာမကြီး ဒေါ်ခင်ခင် အေး၏သား ကျော်သိန်း (ဗိုလ်မှူးချုပ်-ငြိမ်း)နှင့် ကျွန်တော်က ပထမ တန်းမှ သတ္တမတန်းထိ တစ်တန်းတည်းသားဖြစ်၏။ အဝမ်းရုပ်ရှင် အုပ်စုမှ သမန်းကျားကိုမြင့်၊ ရွှေဂေါင်းပြောင် တိုးညွန့်၊ အဝမ်း သိန်းထွတ်၊ သန်းထွတ်တို့တစ်တွေ တစ်ချိန်က ကျူရှင်လောကတွင် သရဖူဆောင်းခဲ့သူ ရာပြည့်ကြည်ဝင်း၊ ကပ္ပတိန်ဇော်ယု၊ သတင်းနှင့် စာနယ်ဇင်းညွှန်ကြားရေးမှူး ကိုမြလှိုင်၊ လေကြောင်းဦးစီးညွှန်ချုပ် ထွန်းလှိုင်၊ ကျော်လှိုင်တို့ ညီအစ်ကိုတွေ၊ သခင်ကျော်ထွန်းသား မြင့်ဆွေ (အောင်ဇံ)တို့ညီအစ်ကိုတွေ၊ လေယာဉ်မှူးကြီး ဇေယျတို့ ယခု ဇီဝိတ ဒါနဆေးရုံဥက္ကဋ္ဌ ကိုအေးမောင်သန်းတို့တတွေက ဘောင်ဒရီ ကျောင်း သားဟောင်းတွေ ဖြစ်ကြသည်။ ထို့ကြောင့် *ဘောင်ဒရီ* (Boundry) ဆိုသောအမည်က ငယ်စဉ်ကပင် စိတ်ထဲစွဲနေ၏။

ရန်ကုန်မြို့ကို စတင်တည်ထောင်တော့ ဤနေရာသည် 'နယ်နိမိတ်' အကန့်အသတ်တစ်ခုဆုံးသော နေရာဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် Boundry (ဘောင်ဒရီ)ဟု ခေါ်ခြင်းဖြစ်၏။ ယခုတော့ 'ဘောင်ဒရီ' နာမည်ပျောက်။ 'ဓမ္မစေတီ' လမ်း။

'ဘောင်ဒရီကျောင်း' မှ သတ္တမတန်းအောင်တော့ ရန်ကုန်မြို့ ကျုံးကြီးလမ်းက 'မြန်မာခရစ်ယာန် အထက်တန်းကျောင်း' (Burmese Christian High School) သို့ ပြောင်းသည်။ ဦးနောဘုရားကျောင်းဝင်းထဲက ကျောင်းဖြစ်သည်။ ကျုံးကြီးလမ်းနှင့် စဉ့်အိုးတန်းလမ်းထောင့်တွင် ရှိ၏။ ဦးနောမှာ မြန်မာလူမျိုးထဲမှ ခရစ်ယာန်ဘာသာသို့ ပထမဆုံး ကူးပြောင်းသူ ဘက်ပတစ်ဘာသာဝင်ဖြစ်၏။ သူ့ကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် ဦးနောဘုရားရှိခိုးကျောင်း တည်ထားခြင်းဖြစ်သည်။

ကျွန်တော်တို့ကျောင်းကို တည်ထောင်သူက ဆရာကြီးဦးချစ်ထွန်းဖြစ်၏။ သူ၏သား ဆရာဦးစန်းမောင်က ဒုတိယကျောင်းအုပ်ဖြစ်သည်။ ဆရာကြီးဦးချစ်ထွန်းက စာရေးဆရာမ မလေးလုံ၏ ဖခင်ကြီးဖြစ်သည်။ ထိုကျောင်းမှာက ဆရာ၊ ဆရာမကောင်းတွေ ရှိ၏။ အထူးသဖြင့် ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ကျောင်းသားသမဂ္ဂခေါင်းဆောင်များက ဇူလိုင် ၇ အရေးအခင်းအပြီးတွင် အလွတ်ပညာသင်ဆရာတွေလုပ်ရင်း ကျောင်းသားသမဂ္ဂ (မြေအောက်) ဖွဲ့စည်းရန် စည်းရုံးနေချိန်ဖြစ်၏။ ထိုကျောင်းမှ ဆရာဦးလှဖေ (ကိုကိုးကျွန်းပြန်)၊ ဆရာဦးသာဘန်း (နောင် ကြေးမုံသတင်းစာ အယ်ဒီတာ) တို့မှာ ရခိုင်တိုင်းရင်းသား၊ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ကျောင်းသားသမဂ္ဂခေါင်းဆောင်များ ဖြစ်၏။ ထိုဆရာများ၏ စည်းရုံးမှုအောက်တွင် ကျွန်တော်လည်း ရန်ကုန်ကျောင်းသားသမဂ္ဂ (အလုံ) အဖွဲ့ဝင်ဖြစ်ကာ တက္ကသိုလ်ရောက်တော့ ခံယူချက်တူသူများနှင့်တွဲပြီး နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားခဲ့၏။

ထိုကျောင်းက တရုတ်တန်းတွင်ရှိရာ ကျောင်းသားအများစုက

တရုတ်ကပြားလေးများ ဖြစ်ကြ၏။ နှစ်ကူးချိန်ဆိုလျှင် ဟိုအိမ်ကဖိတ်
ကျွေး ဒီအိမ်ကဖိတ်ကျွေးဖြင့် အိမ်ချင်းမထပ်အောင် ဟိုနည်းနည်း
ဒီနည်းနည်း မျှစားခဲ့ရသည်။ မှတ်မှတ်ရရတစ်ခုကား ၁၉၆၄ ခုနှစ်
တွင် High School Final (HSF) ခေါ် 'ကျောင်းထွက်လက်မှတ်ရ
အစိုးရစစ်စာမေးပွဲ' ဝင်ဖြေရ၏။ ထိုအချိန်က HSFအောင်လျှင် အစိုးရ
ရုံးများတွင် စာရေးတော့ ရနိုင်သည်။ ကျွန်တော့်ကျောင်းက လူ ၁၂၀
ဝင်ဖြေသည်။ ကျွန်တော်တစ်ယောက်သာ ထိုစာမေးပွဲ အောင်ခဲ့သည်။

ကျွန်တော်တို့ကျောင်းရှိရာ 'ကျုံးကြီးလမ်း' ဆိုသော အမည် ယခု
မသုံးတော့။ အနော်ရထာလမ်း၏ အနောက်ဘက်ရှိ ကျုံးကြီးလမ်းကို
နောက်ပိုင်းတွင် အနော်ရထာလမ်းနှင့် ပေါင်းကာ ကျုံးကြီးလမ်းအမည်
ပျောက်ပြီး အနော်ရထာလမ်းသာ ဖြစ်သွား၏။ တက္ကသိုလ်ဝင်တန်း
ကိုမူ ကျွန်တော်က ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းနှင့် ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း
ထောင့်က ဗဟိုစံပြ အထက်တန်းကျောင်းတွင် ကျောင်းတက်ခဲ့၏။
ဤကျောင်းကလည်း သမိုင်းအစဉ်အလာ အတော်ကြီးသည်။

အဆောက်အအုံက အလွန်ရှေးကျသည်။ ဤကျောင်းနေရာတွင်
မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး 'ဆာအာသာဖဲယာ' နေခဲ့၏။ Phayre Lodge
ဟု ခေါ်၏။

ကျောင်းနောက်ဘက်တွင် ဘောလုံးကွင်းအကျယ်ကြီး ရှိသည်။
စစ်ကြိုခေတ်က ဤကျောင်းနှင့် မလှမ်းမကမ်းတွင် 'ဘားနတ်အခမဲ့
စာကြည့်တိုက်' ရှိသည်။ 'ဘားနတ်စာကြည့်တိုက်' က ရှားပါးစာအုပ်
အတော်များများရှိ၏။ ထိုစာအုပ်များကို 'အမျိုးသားစာကြည့်တိုက်' က
အမွေဆက်ခံရရှိသွားသည်။ ဤကျောင်းကို ဗြိတိသျှခေတ်က 'ရန်ကုန်
ဟိုက်စကူး' ဟု ခေါ်၏။ နောက်တော့ 'ဗဟိုအစိုးရတန်းမြင့်ကျောင်း'
(Central State High School) ဟု အမည်ပြောင်းသည်။ ယခု မြင်နေ
ရသည့် အဆောက်အအုံမှာ နှစ်ထပ်အဆောက်အအုံသစ် ဖြစ်၏။
အဆောက်အအုံဟောင်းမှာ လွန်ခဲ့သော နှစ်ငါးဆယ်ကျော်က မီးလောင်

ပျက်စီးခဲ့၏။ ယခု အလွမ်းပြေကျန်ရစ်တာဟူ၍ ဆင်ဝင်အမိုးလေးသာ ကျန်တော့၏။ ကျွန်တော်တို့ခေတ်ကမူ ဤကျောင်းသည် မြန်မာတစ်ပြည်လုံးရှိ အစိုးရကျောင်းများအားလုံး၏ ‘ဗဟို’ချက်မလည်းဖြစ်ကာ ‘စံပြ’လည်းဖြစ်ရန် စီစဉ်ထား၏။ ကျောင်းဝတ်စုံသည်ပင် အခြားအစိုးရကျောင်းများကဲ့သို့ အင်္ကျီအဖြူ၊ လုံချည်အစိမ်း မဝတ်ရ။ ရှုပ်အင်္ကျီအဖြူ၊ ပင်ပြာတိုက်ပုံအင်္ကျီ၊ ပုဆိုးအပြာကွက်စိပ်လေးများ ဝတ်ရမည်မှာ ထူးခြား၏။ ‘ဗဟိုစံပြအစိုးရ အထက်တန်းကျောင်း’ဟု ခေါ်၏။

ရန်ကုန်ဟိုက်စကူးမှနေ၍ ယခုတော့ လသာ အထက (၁) ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့ပေပြီ။ ထိုကျောင်းမှ ကျွန်တော် တက္ကသိုလ်ဝင်တန်းကို နှစ်ချင်းပေါက် အောင်မြင်ခဲ့ပြီး တက္ကသိုလ်ဆက်တက်ခွင့်ရခဲ့သည်။

လောင်းဝစ်၊ ဟယ်လ်ပင်၊ ဘောင်ဒရီ၊ ကျုံးကြီးလမ်း၊ ရန်ကုန်ဟိုက်စကူး စသော အမည်များကား ယခုမရှိကြတော့။ သို့သော် ကျွန်တော်ဖြတ်သန်းခဲ့သော ဘဝမှတ်တိုင်များတွင် ဤအမည်နာမများကား တစ်သက်တာ ဖျောက်ဖျက်၍ ရတော့မည်မဟုတ်ပါချေ။

အခန်း (၄)

ရန်ကုန်သို့ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ဝင်ရောက်လာခြင်း (၁၈၅၂-၁၉၀၀)

ဗမာပြည်သို့ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ဝင်ရောက်လာပုံသည် အဆန်းတကြယ်တော့ မဟုတ်ပါချေ။ အသစ်အဆန်းဟုလည်း မဆိုသာပါချေ။ အေဒီ ၁၈၄၄ ခုနှစ်၊ ပုဂံခေတ်ကပင် ကုလား (သို့) အိန္ဒိယလူမျိုးများ ဝင်ရောက်လာပုံကို ကျောက်စာများတွင် တွေ့ရှိရ၏။ ‘ဂျီအိပ်ချ်လု(စ်)’ ၏ ၁၂ ရာစုနှင့် ၁၃ ရာစုက ဗမာလူမျိုးများ၏ မှတ်စုထဲတွင် ဖတ်ရှုသိခဲ့ရ၏။ ‘ကုလား’ ဟူသော အခေါ်အဝေါ်သည် တကယ်တော့ အနောက်ဘက်မှ ဝင်လာသော နိုင်ငံခြားသားများကို မွန်နှင့် ဗမာတို့က ခေါ်ဝေါ်သော အသုံးအနှုန်းဖြစ်၏။ သို့သော် ပထဝီဆိုင်ရာ နီးစပ်မှုကြောင့် နောက်ပိုင်းတွင် အိန္ဒိယမှ ဝင်လာသူများကို ‘ကုလား’ ဟု အခေါ်အဝေါ်က ပိုသုံးလာကြ၏။ ‘ကုလား’ ဟူသော ဝေါဟာရကို အဓိပ္ပာယ်နှစ်မျိုး ဖွင့်ဆိုနိုင်၏။ ‘ကူး’ ဆိုသည်မှာ ဗမာဘာသာစကားအရ ‘ဖြတ်သန်းလာခြင်း’ ဟု အဓိပ္ပာယ်ရပြီး ‘လာ’ ဆိုသည်မှာ ‘လာရောက်သည်’ ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ မူလ ‘ကူးလာ’ ဆိုသည့်စကားမှာ အခြားဒေသမှ ဖြတ်သန်းကူးပြီး ရောက်လာသူများဟု ဆိုလို၏။ လိုရင်း

ပြောရလျှင် 'ကူးလာ' သည် 'နိုင်ငံခြားသား' ဟု အဓိပ္ပာယ်ဆောင်၏။
 နောက်ထပ် အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုချက်ရှိသေးသည်။ ၎င်းက 'သက္ကတ'
 ဘာသာစကား၏ အဓိပ္ပာယ် 'မျိုးနွယ်' လို့ ခေါ်သည်။ အိန္ဒိယမှ ဇာတ်
 ခွဲခြားရေးစနစ်အရ 'ကုလား' သည် 'မျိုးနွယ်တစ်မျိုး' ဟု အဓိပ္ပာယ်
 ရ၏။

ပုဂံကျောက်စာများတွင် ဘုရားကျွန်များအဖြစ် ကုလားဟူသော
 စကားလုံးကို အကြိမ်ပေါင်း ရာကျော်သုံးထား၏။ ထိုအထဲတွင် ဂီတ
 ပညာရှင်များ၊ အနုပညာ အတတ်ပညာရှင်များလည်း သင်္ဘောပျက်၍
 သောင်တင်လာကြသူများထဲတွင် ပါဝင်၏။ အချို့ကလည်း ကုန်သည်
 များဖြစ်၏။ အချို့နေရာတွင်လည်း ဘုရားကို လှူထားသော ဘုရား
 ကျွန် (၁၀၀) စာရင်းတွင် ပါဝင်၏။ အောက်မြန်မာပြည်တွင်လည်း
 ကုလားရွာတချို့ ရှိကြောင်းလည်း ကျောက်စာများအရ သိရ၏။

ကျောက်စာအထောက်အထားများအရ အိန္ဒိယလူမျိုးများသည်
 မြန်မာနိုင်ငံတွင် ပုဂံခေတ်ကာလလောက်မှစပြီး ယဉ်ကျေးမှုပိုင်းဆိုင်ရာ
 နှင့် ကုန်သွယ်မှုပိုင်းဆိုင်ရာတွင် ရောက်ရှိနေရာယူနေကြပြီဖြစ်ကြောင်း
 ကား ထင်ရှား၏။ သူတို့သည် ဗမာပြည်နှင့် အရှေ့တောင်အာရှ၏
 အခြားသော အစိတ်အပိုင်းများကို ဘာသာရေးနှင့် ယဉ်ကျေးမှုအမွေ
 ဖြန့်ချိသူများအနေဖြင့်လည်းကောင်း ကုန်သွယ်မှုလုပ်ငန်းအနေနှင့်လည်း
 ကောင်း ဖြန့်ကျက်ရောက်ရှိလာကြ၏။ ရှေးခေတ်ကာလမှစ၍ အိန္ဒိယ
 ကုန်သည်များသည် တနင်္သာရီကမ်းခြေနှင့် မလေးကျွန်းဆွယ်တို့ကို
 စိတ်ဝင်စားကြ၏။ ထိုနယ်မြေများကို သူတို့က 'သုဝဏ္ဏဒီပ' (ရွှေမြေ)
 ဟု ခေါ်ကြ၏။ ဤသို့ ရွှေရာဇဝင်များအကြောင်းနှင့် ပတ်သက်၍
 ဇာတ်တော်များ၊ ပုံပြင်များ၊ ဘာသာရေးစာများတွင် ဖတ်ရှုရ၏။ ပုဂံမှ
 အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများနှင့်ပတ်သက်၍ ပါမောက္ခ 'ဂျီအိပ်ချ်လု(စ်)' က
 အောက်ပါအတိုင်း ရေးခဲ့၏။

“ပုဂံသည် အိန္ဒိယ၏ ကျေးဇူးများစွာရှိ၏။ ဗုဒ္ဓဝါဒ၏ ရတနာ

မြတ်သုံးပါးကိုလည်းကောင်း၊ ဗြဟ္မဏဝါဒနှင့် နဂါးကိုးကွယ်မှုကို လည်းကောင်း သူတို့ထံမှ ရခဲ့၏။ ထိုအမွေအနှစ်များက သူတို့ထံမှ ပါလာ၏။ ဗိသုကာပညာများလည်း သူတို့ထံမှ ရ၏။ ပါဠိပိဋကတ် များ၊ ဥပဒေဓမ္မသတ်များ၊ စာပေအခြေခံများမှာ သူတို့ထံမှ ရလာသော အသိသစ်များဖြစ်၏”

မြန်မာပြည်၏ အလယ်ခေတ်တွင် အိန္ဒိယ၏ လူမှုရေး၊ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် နိုင်ငံရေး ဩဇာဖြန့်ကျက်မှု အထောက်အထားများ ကား မတွေ့ရ။

၁၇ ရာစုနောက်ပိုင်းတွင် ဗြိတိသျှတို့က ဗမာပြည်နှင့် စီးပွားရေး နှင့် နိုင်ငံရေးအဆက်အသွယ်များ လုပ်လာ၏။ ၁၇၅၅ ခုနှစ်တွင် အလောင်းဘုရားက ရန်ကုန်မြို့ကို တည်ထားပြီးနောက် ဗြိတိသျှစာရေး ဆရာများနှင့် သုတေသီများ မှတ်တမ်းတင်သော စာအုပ်များထဲတွင် ရန်ကုန်မြို့ရှိ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့အကြောင်း ပါရှိလာ၏။ ၁၆ ရာစုနှင့် ၁၇ ရာစုတွင် ရန်ကုန်မြို့၌ အရှေ့တိုင်းမှ လူမျိုးပေါင်းစုံ လာရောက် စီးပွားရှာကြ၊ တိုးတက်ကြီးပွားကြသည်ကို တွေ့ရ၏။ ၁၇၉၅ တွင် ‘ဆိုင်းမ်(စ်)’၏ မှတ်တမ်းတင်ချက်အရ ‘မဂို’၊ ‘ဖာရစီ’၊ ‘အာမေး နီးယန်း’၊ ‘ပေါ်တူဂီ’၊ ‘ပြင်သစ်’နှင့် ‘အင်္ဂလိပ်’ စသည့်လူမျိုးများ ရန်ကုန်တွင် ရောက်နေကြသည်ကိုသိရ၏။ သူတို့က စီးပွားရေးလုပ်ငန်း ပေါင်းစုံ လုပ်ကြ၏။ ထိုခေတ်က ရန်ကုန်တွင် နိုင်ငံခြားသားများစွာ မှီတင်းနေထိုင်ကြ၏။ ထိုအထဲတွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများလည်း ပါ၏။

၁၉ ရာစုအလယ်ပိုင်းလောက်အထိကား ရန်ကုန်တွင် အိန္ဒိယ လူမျိုးအရေအတွက် သိပ်မများသေး။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှတို့က အောက်ဗမာပြည်ကို သိမ်းပိုက်ပြီးနောက်ပိုင်းမှ အရေအတွက်က အဆ မတန် များလာ၏။ ထိုနောက်ပိုင်းတွင် ရန်ကုန်သည် မြို့တော်ဖြစ်လာ ရုံမျှမက စီးပွားကုန်သွယ်မှု၏ အချက်အချာလည်း ဖြစ်လာ၏။ ထိုအချိန် တွင် ရန်ကုန်သည် အိန္ဒိယလူမျိုးတို့၏ မြို့တော်အဖြစ် ပြောင်းလဲလာ တော့၏။

ထိုခေတ်က တစ်နိုင်ငံနှင့် တစ်နိုင်ငံ ဝင်ခွင့်ထွက်ခွင့် အကန့်အသတ်မရှိဘဲ လွတ်လပ်စွာ သွားလာနိုင်၏။ ထိန်းချုပ်မှုများ အကန့်အသတ်များ မရှိကြ။ ထွက်လာသည့် နိုင်ငံကလည်း မတားမြစ်။ ဝင်ရောက်လာသည့် နိုင်ငံကလည်း မတားမြစ်။ ထို့ကြောင့် အိန္ဒိယ နွယ်ဖွားများက မြန်မာနိုင်ငံသို့ အလုံးအရင်းနှင့် ဝင်လာသည်ကို မြန်မာနိုင်ငံကလည်း လုံးဝ ပိတ်ပင်တားဆီးမှု မလုပ်ခဲ့ပေ။ အိန္ဒိယမှ မြန်မာပြည်သို့ ဝင်လာရန် တစ်ခုတည်းသော အတားအဆီးက ခရီးတာဝေးလံခြင်းတစ်ခုသာ ဖြစ်၏။ ထိုခေတ်က လူဝင်မှုကြီးကြပ်ရေး ပီပီပြင်ပြင် မရှိသေးသဖြင့် လူမှုရေး၊ စီးပွားရေး၊ နိုင်ငံရေးပြဿနာများ ပေါ်ပေါက်ခဲ့သည်မှာ မြန်မာတစ်နိုင်ငံတည်းမဟုတ်။ အိန္ဒိယအင်ပါယာထဲတွင်လည်း ဤပြဿနာများ ရှိ၏။ သို့သော် ထိုပြဿနာများကို ပြည်တွင်းရေးအနေနှင့်သာ သဘောထားကာ ပြည်တွင်းမှာသာ ဖြေရှင်းကြ၏။

ဗမာပြည်တွင် အနေများသူက မွန်နှင့် ဗမာတို့သာ ဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် လူဦးရေ မသိပ်သည်း။ ၁၈၂၆ တွင် 'စနောဒ်ဂရပ်(စ်)' က ရန်ကုန်၊ မှော်ဘီနှင့် လှိုင်တို့သို့ တစ်ပတ်တာ ချီတက် သွားလာပြီးနောက် နယ်မြေဒေသတွင် သစ်တောတွေ ဖုံးလွှမ်းနေတာများပြီး စိုက်ပျိုးရေးလုပ်သော လယ်တစ်ကွက်နှစ်ကွက်လောက်သာရှိကာ မြေလွတ်မြေရိုင်းတွေ အလွန်ပေါနေကြောင်း တွေ့ရ၏။

၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင် အောက်ဗမာပြည်ကို ဗြိတိသျှတို့ သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးရေးလုပ်ရန် စီစဉ်၏။ လူဦးရေက နည်းပြီး လယ်လုပ်ရန် မြေလွတ်မြေရိုင်းတွေက များနေသည်ကို တွေ့ရ၏။ ၁၈၅၅ တွင် ပဲခူး၏ ကော်မရှင်နာမင်းကြီး 'အာသာဖဲယား' က ရန်ကုန်ခရိုင် လူဦးရေကို စိစစ်ကြည့်ရာ ခန့်မှန်းခြေ ၁၇၅,၁၈၅ သာ ရှိသည်ကို တွေ့ရ၏။ ဗြိတိသျှတို့ အုပ်ချုပ်ရေးအောက်တွင် မနေလိုသူ အောက်ဗမာပြည်မှ ပြည်သူအချို့က အထက်ဗမာပြည်သို့ တက်ကာ ဘုရင့်လက်အောက်တွင် ခိုလှုံကြသည်ကို တွေ့ရ၏။ ထိုသူများထဲမှ အချို့

သည် ၁၈၅၅ တွင် ရန်ကုန်သို့ ပြန်လာကြ၏။ ထိုလူဦးရေက
 ၆၁,၅၁၀ ဖြစ်၏။ ၁၈၆၀ တွင် ပြန်လာကြသူများက ၂၁၃,၂၇၂
 ဖြစ်၏။ ၁၈၅၅ မှ ၁၈၆၅ ဆယ့်ရှစ်နှစ်အတွင်း ရန်ကုန်လူဦးရေက
 အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်၏။

	ရန်ကုန်မြို့ လူဦးရေ	ကျန်သော ရန်ကုန်တိုင်း အတွင်း လူဦးရေ	စုစုပေါင်း
၁၈၅၅	၃၈၀,၅၅	၁၃၇,၁၃၀	၁၇၅,၁၈၅
၁၈၅၆	-	-	၁၇၈,၈၈၉
၁၈၅၇	-	-	၂၀၁,၆၃၃
၁၈၅၈	-	-	
၁၈၅၉	-	-	
၁၈၆၀	၆၁,၁၃၆	၂၁၃,၂၇၂	၂၇၄,၄၀၈
၁၈၆၁	-	-	၂၈၃,၇၁၄
၁၈၆၂	၆၁,၁၃၈	၂၃၆,၁၂၁	၂၉၇,၂၅၉
၁၈၆၃	၆၃,၂၅၆	၂၄၉,၉၉၉	၃၁၃,၂၅၅
၁၈၆၄	၆၆,၅၇၇	၂၄၆,၁၄၉	၃၁၂,၇၂၆
၁၈၆၅	၆၉,၈၆၆	၂၄၇,၅၂၃	၃၁၇,၃၈၉
၁၈၆၆	၇၁,၁၈၆	၂၈၀,၂၃၁	၃၅၁,၄၁၇
၁၈၆၇	၇၂,၀၇၅	၂၈၅,၄၀၀	၃၅၈,၀၇၅
၁၈၆၈	၉၆,၉၄၂	၂၆၄,၄၉၅	၃၆၁,၄၃၇
၁၈၆၉	၉၃,၁၆၃	၂၅၇,၁၄၆	၃၅၀,၃၁၀
၁၈၇၀	၁၀၀,၀၀၀	၂၇၃,၀၇၈	၃၇၃,၀၇၈
၁၈၇၁	၇၇,၇၇၇	၃၁၀,၀၃၅	၃၈၇,၈၁၂
၁၈၇၂	၈၀,၀၉၆	၁၄၈,၂၃၀	၂၂၈,၃၂၆

ရန်ကုန်တိုင်းအတွင်းတွင် ပါဝင်သော ပဲခူးခရိုင်၏ လူဦးရေက ခန့်မှန်း ၇၀၀,၀၀၀ ခန့် ရှိ၏။ ထိုစာရင်းအရဆိုလျှင် လူလုပ်အား အင်အားက များစွာလိုနေ၏။ အလုပ်လုပ်နိုင်သော အရွယ်များထဲမှာပင် ကျွမ်းကျင်သူနှင့် မကျွမ်းကျင်သူ ထပ်ခွဲ၍ရသေး၏။ ဤလုပ်အားဖြင့် လယ်ယာမြေ တိုးချဲ့ထွန်ယက်လုပ်ကိုင်ရန် မည်သို့မှ မရနိုင်။ ၁၈၈၈ ခုနှစ်တွင် လယ်မြေဧက ၅၅,၈၂၀,၉၀၂ ရှိသည့်နောက် ၁၂ ပုံတစ်ပုံ သာ ထွန်ယက်စိုက်ပျိုးနိုင်ကာ ကျန်ဧက ၅၁,၂၅၉,၂၃၀ က အလေ အလွင့်ဖြစ်နေ၏။ အောက်ဗမာပြည်ရှိ လယ်ယာမြေအများစုက မြေ သြဇာကောင်း၏။ စိုက်ပျိုးလွယ်၏။ ထို့ကြောင့် ဗြိတိသျှအုပ်ချုပ်သူ များက လေလွင့်နေသော မြေဧကများတွင် စိုက်ပျိုးနိုင်ပါက အကျိုး ကျေးဇူး အလွန်ရှိမည်ကို တွက်ချက်မိကြ၏။ ထို့ကြောင့် အထက် ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ်မှ လူများကို အောက်ဗမာပြည်သို့ ဖိတ် ခေါ်ကာ လယ်ယာလုပ်စေ၏။ ထိုသူများကို လယ်ယာမြေနှစ် အကန့် အသတ်တစ်ခုအထိ အခမဲ့လုပ်ကိုင်ခွင့် ပေးမည်။ မည်သည့် အခွန် အတုတ်မှ မကောက်။ မြေခွန်ရော၊ ရောင်းဝယ်ခွန်ရော မကောက်။ ထို့ကြောင့် အထက်ဗမာပြည်မှ ဗမာနှင့် ရှမ်းတွေ ဆင်းလာကြ၏။ အောက်ဗမာပြည်မှနေ၍ စွန်ခွာသွားကြသူအချို့လည်း ပြန်ရောက်လာ ကြ၏။ မင်းတုန်းမင်းကလည်း သူ့နိုင်ငံမှ လူများကို အောက်ဗမာပြည် တွင် ဆင်း၍ အလုပ်လုပ်ခွင့်ပြု၏။ သို့သော် ဇနီးတွေ၊ သားသမီးတွေကို တော့ ခေါ်သွားခွင့်မပြု။

သို့သော် သူ့ခေတ်နှင့်သူ အကြံအဖန်ကား ရှိ၏။ အချို့က မိသားစုကိုပါခေါ်ပြီး ဝါးဖောင်ဖြင့် ခုန်ဆင်းလာကြ၏။ အချို့ကလည်း ကျန်သောမိသားစုကို တောလမ်းများမှ ခိုးပြီး ခေါ်သွင်းကြ၏။

၁၈၇၁ ခုနှစ်တွင် အစိုးရက 'ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ' နှင့် ၎င်း၏ပြိုင်ဘက်ကုမ္ပဏီဖြစ်သော 'အေရှားတစ်မီးသင်္ဘော' ကုမ္ပဏီ

တို့နှင့် ညှိ၏။ ရန်ကုန်သို့ ဆင်းလာပြီး အလုပ်လုပ်မည့်သူဆိုလျှင် သင်္ဘောတစ်ခေါက်လျှင် ၂၅ ဦးကို အခမဲ့ တင်ဆောင်ခေါ်ယူလာရန်။ ထိုအစီအစဉ်အရ ရှမ်းပြည်မှ လူများစွာ ရန်ကုန်ရောက်လာကြ၏။ သူတို့ ရန်ကုန်ရောက်လာလျှင် လယ်ယာမြေ ဝေခြမ်းပေး၏။ အသုံးစရိတ် အချို့ကို သူကြီးများမှတစ်ဆင့် ကြိုထုတ်ပေး၏။ ထိုသို့ ကမ်းလှမ်းမှု မျိုးစုံ မက်လုံးပေးသော်လည်း အထက်ဗမာပြည်မှ လူများ၊ ရှမ်းပြည်မှ လူများက လိုအပ်သလောက် ရောက်မလာကြတာ တွေ့ရ၏။

ထိုအချိန်တွင် အိန္ဒိယအစိုးရက အကြပ်အတည်းတွေ့နေချိန် ဖြစ်၏။ အထူးသဖြင့် ဘင်္ဂလားပြည်နယ်နှင့် မဒရပ်(စ်)ပြည်နယ်တွင် ပြည်သူလူထုကို လုံလောက်စွာ မကျွေးနိုင်။ ဒီကြားထဲ မွေးဖွားနှုန်းက တိုးလာ၊ လူဦးရေက များ။ စားနပ်ရိက္ခာက မလုံလောက်။ ၁၇၇၀၊ ၁၇၈၄၊ ၁၈၀၄၊ ၁၈၃၇၊ ၁၈၇၇၊ ၁၈၇၈၊ ၁၈၈၉၊ ၁၈၉၂၊ ၁၈၉၇ မှ ၁၉၀၈ ထိ ဒုတိကန္တာရ ကပ်ဆိုက်၏။ ငတ်မွတ်ခေါင်းပါးမှု အကြီးအကျယ်ဖြစ်၏။ အစိုးရက ထိုပြဿနာအတွက် အဖြေရှာရ၏။ ထိုဒေသများတွင် ရာသီဥတုက ဆိုး၏။ စိုက်ပျိုးရေးသီးနှံတွေ အများအပြား ပျက်စီး၏။ စီးပွားရေး ကြပ်တည်းကြ၏။ အလုပ်လက်မဲ့ ပြဿနာက ကြီးထွားလာသည်။ ဒီကြားထဲ လူမျိုး၊ ဘာသာ၊ ဇာတ်ခွဲခြားမှုတွေကြောင့် အဓိကရုဏ်းတွေလည်း ဖြစ်သေး၏။ ထို့ကြောင့် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ နိုင်ငံခြားထွက်၍ အလုပ်လုပ်ကြရ၏။ ပထမဆုံးက 'ဖိဂျီ' ကျွန်းသို့ သွားလုပ်ကြ၏။ နောက်တော့ ပြင်သစ်နှင့် ဒတ်ချ်ကိုလိုနီနိုင်ငံများသို့ ထွက်ပြီး လုပ်ကြ၏။

အောက်ဗမာပြည်သို့ အုပ်စုလိုက် တဖွဲဖွဲတော့ ရောက်လာကြ၏။ ၁၈၆၉ မှ ၁၈၇၄ အထိ အခြေအနေကား အောက်ပါအတိုင်း ဖြစ်၏။

နှစ်	လူဦးရေ	ဟိန္ဒူ	မဟာမေဒင်	ဟိန္ဒူနှင့် မဟာမေဒင် စုစုပေါင်း
၁၈၆၉	၃၅၀,၃၁၂	၉,၀၄၀	၄,၄၂၅	၁၃,၄၆၅
၁၈၇၀	၃၇၃,၀၇၈	၇,၁၆၄	၆,၇၇၅	၁၃,၉၃၅
၁၈၇၁	၃၈၇,၈၁၂	၄,၈၁၄	၇,၅၇၈	၁၂,၃၉၂
၁၈၇၂	၄၂၈,၃၃၂	၄,၅၂၁	၉,၂၇၉	၁၃,၇၅၉
၁၈၇၃	၄၁၆,၄၁၃	၄,၀၆၁	၁၁,၈၁၉	၁၅,၈၈၈
၁၈၇၄	၃၅၆,၈၆၁	၅,၇၃၇	၁၁,၆၇၁	၁၇,၄၀၈

စာရင်းဇယားအရ ထင်ရှားသည်မှာ ဟိန္ဒူဦးရေ တဖြည်းဖြည်း လျော့နည်းလာကာ မဟာမေဒင်ဦးရေ တိုးပွားလာခြင်းပင် ဖြစ်၏။ မဒရပ်(စ်)မှ ကူလီများက ဆန်စက်များတွင် အလုပ်ပိုလုပ်ကြသဖြင့် မဟာမေဒင်တွေ ပိုများလာနေခြင်းဖြစ်၏။ ၁၈၆၉ တွင် ရန်ကုန်၌ ဆန်စက်ဦးရေ အလွန် ပိုများလာ၍ အိန္ဒိယလုပ်သားဦးရေ အများအပြား လို၏။ အလုပ်သမားအများစုမှာ ဆင်းရဲသည့် လယ်ယာလုပ်ငန်း လုပ်ကိုင်သော မဒရပ်(စ်)နှင့် ဘင်္ဂလားပြည်နယ်များမှ ဖြစ်၏။ သူတို့က လမ်းကြောင်းသုံးကြောင်းမှနေ၍ မြန်မာပြည်ထဲ ဝင်လာကြ၏။

လမ်းကြောင်း (၁) - စစ်တကောင်းမှ စစ်တွေသို့ ကုန်းလမ်း။ ထိုမှတစ်ဆင့် ဗမာနိုင်ငံအနှံ့အပြား။

လမ်းကြောင်း (၂) - ကာလကတ္တားမှ မီးသင်္ဘောဖြင့်။

လမ်းကြောင်း (၃) - မဒရပ်(စ်) ကမ်းခြေမှ မီးသင်္ဘောဖြင့်။

ဗမာနိုင်ငံနှင့် အိန္ဒိယနိုင်ငံကြားတွင် ပုံမှန်မီးသင်္ဘောလှိုင်းများ မဖွင့်မီက အိန္ဒိယလူမျိုးများသည် ရန်ကုန်သို့သာ တိုက်ရိုက်လာရပြီး ရန်ကုန်မှတစ်ဆင့် အခြားနေရာများသို့ လှေများဖြင့် သွားကြရ၏။

ထိုအချိန်က မော်လမြိုင်တွင် One Monthly အမည်ရှိ အင်္ဂလိပ်

မဂ္ဂဇင်းတစ်စောင် လစဉ်ထုတ်၏။ ထိုမဂ္ဂဇင်းထဲတွင် စက်တင်ဘာ၊ အောက်တိုဘာ၊ နိုဝင်ဘာလများ၌ မဒရပ်(စ်)ကမ်းခြေမှ သင်္ဘောများ မြန်မာပြည်သို့ လာကြောင်း ရေးထား၏။ သူတို့ကို အိန္ဒိယပွဲစားများက စုဆောင်းလာကြပြီး မြန်မာပြည်သို့ ပို့ပေးကြောင်း ရေးထား၏။ သူတို့ကို သယ်ဆောင်လာသော စက်လှေများမှာ ငါးသေတ္တာကဲ့သို့ လူတွေကို ငါးပိသိပ် ငါးချဉ်သိပ် ခေါ်ဆောင်လာသည်ဆို၏။ သူတို့၏ ဇနီးသည် များ မပါဘဲ အမျိုးသားများသာ လိုက်ပါလာကြ၏။ အနည်းစု အမျိုး သမီးများမှာ ပြည့်တန်ဆာများ ဖြစ်ကြသည်ဟု Our Monthly အတွဲ (၁)၊ ဇွန်လ ၁၈၈၂ တွင် ဖော်ပြထား၏။

၁၈၆၀ ခုနှစ်များတွင်ကား ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည် အိန္ဒိယ နွယ်ဖွားတို့ကို အောက်ဗမာပြည်၊ အထက်ဗမာပြည်တို့သို့ စိုက်ပျိုးရေး လုပ်ငန်း၊ စက်မှုလုပ်ငန်းများအတွက် ဖြန့်ချိရာဌာနကြီး ဖြစ်လာတော့ ၏။ စက်ရုံ၊ အလုပ်ရုံနှင့် ဆိပ်ကမ်းတို့ စည်ကားများပြားသော ရန်ကုန် တွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့ အများအပြား အလုပ် လုပ်ကြ၏။ အထူးသဖြင့် ဆန်စက်များနှင့် သင်္ဘောဆိပ်များတွင် ပို၍ အလုပ်လုပ်ကြရ၏။

အိန္ဒိယမှလာသော လုပ်သားများကို နှစ်မျိုးခွဲ၍ ရ၏။ ပထမ တစ်မျိုးက လွတ်လပ်သော လုပ်သားများ။ ဒုတိယတစ်မျိုးက ကန် ထရိုက်စနစ်နှင့် နိုင်ငံသို့ ဝင်ရောက်လာသူများ။ လွတ်လပ်သော အလုပ် သမားများမှ သူ့စရိတ်နှင့် သူ လာကြရကာ ကြိုက်သည့်အလုပ်ကို လွတ်လပ်စွာ လုပ်နိုင်၏။ သူတို့က ကန်ထရိုက်စနစ်နှင့် လုပ်သား များထက် အရေအတွက် အလွန်နည်း၏။

အလုပ်သမားခေါင်းကို 'မေစတြီ' ဟု ခေါ်၏။ မြန်မာပြည်ကို လာရန် သင်္ဘောစရိတ် မတတ်နိုင်သူများကို 'မေစတြီ' များက အာမခံ ပြီး ခေါ်လာ၏။ သူတို့ကို ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း မရောက်မီ သီးခြားခွဲထား ကာ အစောင့်နှင့် ထား၏။ အချို့သော ဆွေမျိုးနှင့် မိတ်ဆွေများက သူတို့သင်္ဘောခကို လာပေးပြီး ရွေးကြသည်လည်းရှိ၏။ ထိုသို့ ရွေး

မည့်သူမရှိပါက သူတို့ကို အလုပ်ခိုင်းမည့်သူက တာဝန်ခံပြီး သင်္ဘောခပေးကာ ခေါ်ထုတ်သွားရ၏။ အလုပ်သမားခေါင်းများက တာဝန်ယူရသော စနစ်ကို 'မေစတြီစနစ်' ဟုခေါ်၏။

'မေစတြီ' ဟူသော စကား၏အဓိပ္ပာယ်မှာ လုပ်ငန်းကျွမ်းကျင်ပြီး လုပ်သားအပေါ် ဩဇာညောင်းသော 'အလုပ်သမားခေါင်း' ပင်ဖြစ်၏။ သူက အလုပ်သမားသစ် စုဆောင်းရာတွင်လည်း တာဝန်ယူရ၏။ 'မေစတြီ' ကို အမျိုးအစား လေးမျိုးခွဲထား၏။ 'ဂိုဏ်းမေစတြီ'၊ 'တာဝန်ခံမေစတြီ'၊ 'မေစတြီခေါင်း' နှင့် 'အလုပ်သမားကန်ထရိုက်တာ' ဟူ၍ ဖြစ်၏။

'ဂိုဏ်းမေစတြီ' က အမျိုးအစားလေးမျိုးတွင် အနိမ့်ဆုံးဖြစ်၏။ သူက အလုပ်သမား ၁၀ ဦးမှ ၂၀ ဦးကို ကွပ်ကဲရ၏။ 'တာဝန်ခံမေစတြီ' က အလုပ်သမားဂိုဏ်း အတော်များများကို အုပ်ချုပ်သည်။ 'မေစတြီခေါင်း' ကမူ အလုပ်သမားခေါင်းဖြစ်ပြီး စက်ရုံ (သို့) ဆိပ်ကမ်းမှ သူ့အုပ်စုတစ်စုလုံးကို အုပ်ချုပ်ရ၏။ 'အလုပ်သမားကန်ထရိုက်တာ' ကတော့ အလုပ်သမားအားလုံးအပေါ် အာဏာအရှိဆုံးဖြစ်၏။ 'အလုပ်သမားခေါင်း' နှင့် 'အလုပ်သမားကန်ထရိုက်တာ' က နေရာအတော်များများတွင် ဂုဏ်တူ အဆင့်တူဖြစ်၏။

အိန္ဒိယနိုင်ငံမှ ဝင်လာပြီး အလုပ်လုပ်သူတွေ တစ်နေ့တခြားများလာ၏။ ထို့ကြောင့် ၁၈၇၂ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်သည် အိန္ဒိယမြို့သဖွယ် ဖြစ်လာ၏။ ရန်ကုန်မြို့တွင် အိန္ဒိယစကား ထမင်းစား ရေသောက်ပင် မပြောနိုင်က အဆင်မပြေတော့။ ၁၈၇၂ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်လူဦးရေ ၉၈,၇၄၅ ၏ လေးပုံတစ်ပုံကျော် (၂၆,၁၇၅) က အိန္ဒိယလူမျိုးတွေ ဖြစ်၏။ ဝင်လာသူ အိန္ဒိယသား အများစု၏ အသက်က ၂၈ မှ ၄၅ ကြား ဖြစ်၏။ သူတို့သည် တန်းလျားရှည်ကြီးများတွင် နေကြ၏။ သူတို့က ဆန်စက်များ၊ သင်္ဘောဆိပ်များတွင် အလုပ်လုပ်ကြ၏။ ပခုံးထမ်း အလုပ်သမား၊ အလုပ်ကြမ်းသမားတွေ များ၏။ တကယ်

တမ်း ဗြိတိသျှတို့ ရည်ရွယ်ချက်က ဤသို့မဟုတ်။ မြန်မာပြည်တွင် မထွန်ယက် မစိုက်ပျိုးသော လယ်မြေများစွာတွင် လယ်ယာလုပ်ကိုင် မည့်သူတွေကိုသာ ပို၍ အလိုရှိသည်ဖြစ်၏။ ထိုရည်ရွယ်ချက်ကို အကောင်အထည်ဖော်ရန် အစိုးရက ၁၈၇၄၊ ၁၈၇၆ နှင့် ၁၈၈၂ ခုနှစ်တို့တွင် လူဝင်မှုကြီးကြပ်ရေး အစီအစဉ်ကို တစ်မျိုးပြောင်းခဲ့၏။

ပထမအစီအစဉ်ကို 'ဘင်္ဂလားအစီအစဉ်'ဟု ခေါ်၏။ ၁၈၇၄ တွင် စတင် အကောင်အထည်ဖော်၏။ ထိုကာလတွင် ဘင်္ဂလား ပြည်နယ်၌ ငတ်မွတ်ခေါင်းပါးမှု ကြုံနေရချိန်ဖြစ်၏။ ထိုအစီအစဉ်ကို အကောင်အထည်ဖော်ရန် ရူပီး ၄ သိန်းမှ ၅ သိန်း သုံး၏။ အိန္ဒိယ မီးသင်္ဘောကုမ္ပဏီနှင့်ပါ ညှိကာ သင်္ဘောခ တစ်ဦးကို ၅ ရူပီးယူရန်၊ လမ်းတွင် စားစရိတ် ၁ ရူပီးယူရန် သင်္ဘောတူညီချက် ပြု၏။ ဤအစီ အစဉ်အရ ဝင်လာသူ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား ၇,၃၉၆ ဦး ရှိ၏။ ထိုသူတို့ အထဲတွင် ၅,၆၈၃ က မြို့နေလူတန်းစားများဖြစ်ကာ တစ်ခု ဝမ်းနည်း စရာကောင်းသည်မှာ အလုပ်သမား အများစုသည် စာမတတ်ကြ။ သူတို့က ကန်ထရိုက်စာချုပ်နှင့် သာမန်ဗလာစာရွက်ကိုပင် မခွဲခြား တတ်။ လက်မှတ်ပင် မထိုးတတ်၍ လက်မ လက်ဗွေ နှိပ်ခဲ့ကြရ၏။ ထို့ကြောင့် သင်္ဘောတူစာချုပ်တွင်ဖြစ်စေ၊ ဗလာစာရွက်တွင်ဖြစ်စေ သူတို့က လက်မ လက်ဗွေ နှိပ်ကြ၏။ အလုပ်ရလျှင်ပြီးရော ဘာကိုမှ သတိမထားကြ။ ထို့ကြောင့် အလုပ်သမားအများစုမှာ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း မရောက်မီမှာပင် 'မေစတြီ' တို့ထံ တစ်သက်ဆပ်မကုန်သော အကြွေး တွေ တင်ရှိခဲ့ကြရပြီ။ မိမိ ဘဝကံကြမ္မာကို လက်မနှိပ်မှု တစ်ခု တည်းဖြင့် 'မေစတြီ'တို့လက်ကို အပ်ခဲ့ကြပြီးသား။

ရန်ကုန်ရောက်သည်နှင့် 'မေစတြီ'က သူ့ကို တန်းလျားတစ်ခု တွင် ထည့်ထားကာ အလုပ်မရမခြင်း ကျွေးထား၏။ သူတို့အတွက် ဆိပ်ကမ်းမှာသော်လည်းကောင်း၊ ဆန်စက်သစ်စက်တွင်လည်းကောင်း 'မေစတြီ'က အလုပ်ရှာပေး၏။ အလုပ်ကြမ်းသမား၏ လုပ်ခက

တစ်နေ့ကို ၁၄ အင်နား(စ်)မှ တစ်ရူပီးထိ ရှိ၏။ ကြွေးကျေသွားလျှင် သူ့ကို တစ်လကို ရှစ်ရူပီးမှ ကိုးရူပီး ပေး၏။ ကြွေးတွေကို (၆) လ အတွင်း အကြေဆပ်ရ၏။ ဒီကြားထဲ ရသော လုပ်အားခများကို 'မေစတြီ' တို့က ခေါင်းပုံဖြတ်၏။ သူတို့ကို သင်္ဘောပေါ်မှ ခေါ်လာသော သင်္ဘောခမှာ လူများစွာခေါ်လာရသဖြင့် အထူးနှုန်းလက်မှတ်ခ လျှော့ ဈေးရ၏။ သို့သော် အလုပ်သမားတို့ထံမှ သင်္ဘောခ အပြည့်သာ တောင်း၏။

ဒီကြားထဲ အလုပ်လုပ်ရန် ပျက်ကွက်သော အလုပ်သမားကို ၁၈၅၉ အလုပ်သမား ကန်ထရိုက်အက်ဥပဒေအရ ထောင် (၃) လထိ အပြစ်ဒဏ်ချနိုင်မည့်ဥပဒေက ရှိသေးသည်။ တကယ်တော့ 'မေစတြီ' တို့နှင့် ဥပဒေဘက်တော်သားတို့ လိုသလို ဝိုင်း၍ ဆွဲဆန့်နိုင်သော ဥပဒေဖြစ်၏။ အလုပ်သမားတို့ဘက်မှ အခွင့်အရေးတောင်းဆိုဖို့ကား ဝေလာဝေး။ အငတ်ဘေးကျရောက်သော 'ပါထာ'၊ 'ဆာရွန်' နှင့် 'မွန်ဂျာ' တို့မှ လူများ ရောက်လာကြ၏။ သူတို့ကို မီးရထားဌာန၊ လမ်းပန်းဆက်သွယ်ရေး၊ တူးမြောင်းတို့တွင် အလုပ်ပေး၏။ အနည်း စုကား ရဲဌာနတွင် ဝင်ကြ၏။ အချို့က အိမ်တွင်းအလုပ်များ လုပ် ကြကာ အလွန် ခပ်နည်းနည်းသာ လယ်ယာမြေ ရောက်ကြ၏။ 'ဘင်္ဂလားစီမံကိန်း' သည် ၁၈၇,၀၉၆ ရူပီး ကုန်ကျကာ ထိုအထဲမှ အလုပ်သမားများထံမှ ပြန်ရငွေက ၅၅,၀၆၃ ရူပီးသာ ရှိ၏။

'ဘင်္ဂလားစီမံချက်' ကား မအောင်မြင်ခဲ့။ ထို့ကြောင့် အစိုးရက လယ်ယာမြေလုပ်ကိုင်ရန် လုပ်သားကို အခြားနည်းလမ်းဖြင့် ထပ်ရှာ ၏။ အိန္ဒိယရှိ အငတ်ဘေးကျရောက်သော နယ်မှ လူများကို ဦးစားပေး ခေါ်၏။ ထိုအချိန်က 'မဒရပ်(စ်)' ပြည်နယ်တွင် လူတစ်သန်းလောက် အငတ်ဘေးကျရောက်နေ၏။ သို့သော် အိန္ဒိယမှ ဝင်လာသူက ၇၅၈ ဦးသာ ရှိ၏။ ထိုအထဲတွင် အမျိုးသား ၅၂၈ ဦး၊ အမျိုးသမီး ၁၁၁ ဦး၊ ယောက်ျားလေး ၅၃ ဦး၊ မိန်းကလေး ၅၅ ဦးနှင့် ကလေးငယ်

၁၁ ဦးပါ၏။ အမျိုးသားအချို့က ကူလီအဖြစ်၊ အလုပ်ကြမ်းသမားအဖြစ် လုပ်ကြရ၏။ အမျိုးသမီးတွေမှာမူ အလုပ်မရကြ။ ‘မဒရပ်(စ်) စီမံကိန်း’ အရ အစိုးရသည် ၃၉၅၃၄ ရူပီး ကုန်ကျခဲ့၏။ ပြန်ရငွေက ၂၀၈၆ ရူပီးသာ ဖြစ်၏။ အစိုးရ၏ လယ်ယာမြေအသုံးချရေး ရည်ရွယ်ချက် မအောင်မြင်ခဲ့။

ထိုသို့သော ရုံးခိမ့်မှုနှစ်ခု ကြုံရပြီးနောက် အစိုးရသည် ၁၈၈၇ တွင် ‘ဘီဟာပြည်နယ်မြောက်ပိုင်း’ မှ သူများကို ခေါ်ကာ ပဲခူးနှင့် ရွှေကျင်ခရိုင်တို့တွင် လယ်ယာမြေ လုပ်ကိုင်စေ၏။ ဤစီမံကိန်းအတွက် အစိုးရက ငွေလျော့သုံး၏။ ရူပီး ၃၃၀၀၀ သာ သုံးခဲ့၏။ သို့သော် ရောက်လာသူအများက ဆိပ်ကမ်းနှင့် ဆန်စက်များတွင်သာ လုပ်ကြ၏။ လယ်ယာလုပ်တာထက် ပို၍ အာမခံချက်ရှိပြီး ငွေပိုရ၍ ဖြစ်၏။ မည်သို့ဆိုစေ ထိုစီမံကိန်း (၃)ခုကြောင့် ဗမာပြည်ရောက်လာသူ အိန္ဒိယ နွယ်ဖွားက (၇၀၀၀) ကျော်လာ၏။

နောက်တစ်ကြိမ် အိန္ဒိယမှ လူခေါ်သောအခါ သင်္ဘောခတွေ့ကို ပြင်ဆင်သတ်မှတ်ခဲ့၏။ ကာလကတ္တားမှ လာလျှင် တစ်ဦးကို ၅ ရူပီး။ မဒရပ်(စ်) သို့မဟုတ် အခြားဆိပ်ကမ်းမှ လာလျှင် ၁၀ ရူပီး။ ၁၈၈၀ တွင် တစ်နှစ်ထဲ ‘အေရှားတစ်မီးသင်္ဘောလှိုင်း’ မှ ခရီးသည် ၄,၇၀၀ သယ်ဆောင်ခဲ့၏။ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားအချို့မှာ မြန်မာပြည်တွင် အဆင်ပြေ၍ အခြေစိုက်နေထိုင်ကြသော်လည်း အချို့ကား မိမိတိုင်းပြည်သို့ ပြန်ကြသူများလည်းရှိ၏။ ထို့ကြောင့် ရန်ကုန်သည် အိန္ဒိယသားတို့ လုံးဝလွှမ်းမိုးသော မြို့အဖြစ်မှ သက်သာရာရခဲ့၏။

အောက်ပါဇယားကို ကြည့်ပါ။

နှစ်	အဝင်	အထွက်
၁၈၈၅	၅၁,၈၇၂	၄၈,၃၁၆
၁၈၈၆	၇၄,၂၈၀	၅၀,၉၆၆

၁၈၈၇	၈၇,၄၄၁	၄၉,၈၅၈
၁၈၈၈	၈၇,၄၂၇	၄၇,၈၃၉
၁၈၈၉	၈၇,၅၀၆	၆၃,၅၃၃
၁၈၉၀	၈၆,၆၀၉	၆၅,၀၅၅
၁၈၉၁	၉၆,၄၁၈	၆၄,၂၈၁
၁၈၉၂	၁၀၈,၂၀၀	၇၁,၅၇၈
၁၈၉၃	၁၀၈,၂၃၀	၇၁,၇၈၀
၁၈၉၄	၁၀၂,၂၇၂	၅၆,၈၄၀
၁၈၉၅	၈၅,၈၁၈	၇၄,၇၁၈
၁၈၉၈	၁၀၆,၃၇၄	၇၅,၉၉၈
၁၈၉၉	၁၃၂,၁၇၇	၉၁,၀၃၃

၁၈၇၂ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်ရှိ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား လူဦးရေသည် ရန်ကုန်မြို့ လူဦးရေ၏ လေးပုံတစ်ပုံထက် ကျော်နေ၏။ ရန်ကုန် လူဦးရေ ၉၈,၇၄၅ တွင် သူတို့က ၂၆,၁၇၅ ရှိနေ၏။ ၁၈၈၁ ခုနှစ် တွင် သုံးပုံတစ်ပုံထိ ဖြစ်လာ၏။ ရန်ကုန်လူဦးရေ စုစုပေါင်းက ၁၃၄,၁၇၆။ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတွေက ၃၈,၈၅၈။ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်လူဦးရေ စုစုပေါင်းက ၂၃၄,၈၈၁။ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတွေက ၁၂၆,၀၀၆ ထိ တက်လာ၏။ ရန်ကုန်လူဦးရေ၏ တစ်ဝက်ကျော်။ ၁၈၇၂ ခုနှစ်တုန်းက ရန်ကုန်တွင် ၁၆ ရာခိုင်နှုန်းသာ ရှိရာမှ ၁၈၉၁ တွင် ၄၈ ရာခိုင်နှုန်းထိ ရှိလာသည်။

နောက်တစ်ခု စိတ်ဝင်စားစရာကောင်းသည်မှာ ဟိန္ဒူလူဦးရေ တိုးလာခြင်းဖြစ်၏။ ၁၈၇၂ တွင် ဟိန္ဒူဦးရေက မဟာမေဒင်ထက် သုံးဆလောက် နည်း၏။ သို့သော် ၁၈၉၁ တွင် ဟိန္ဒူဦးရေက သုံးပုံ တစ်ပုံထိ ရှိလာ၏။ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် ဟိန္ဒူဦးရေက ရန်ကုန်တွင်ပင် နှစ်ဆတိုးလာ၏။

အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့ သုံးစွဲကြသော စကားက အမျိုးမျိုးဖြစ်၏။
ထိုအထဲတွင် အဓိကက (၆) မျိုးဖြစ်၏။

- (၁) တမိလ်
- (၂) တေလဂူ
- (၃) အူဝီယာ(စ်)
- (၄) ဟိန္ဒူစတန်နီ
- (၅) ဘင်္ဂါလီ

(၆) ပန်ချာပီတို့ ဖြစ်ကြ၏။ ထိုအထဲတွင် ပညာတတ်အလွှာနှင့် ချမ်းသာသူများက တမိလ်များ ဖြစ်၏။ ၁၈၉၁ တွင် ဗမာပြည်၌ တမိလ် ၂၀,၄၅၅ ရှိ၏။ မဒရပ်(စ်)တွင် အတောင့်တင်းဆုံးအုပ်စုဖြစ်၏။ တမိလ်အချို့က ကူလီလုပ်ကြသော်လည်း အချို့က ကုန်သည်၊ အချို့က ငွေတိုးချေးစားသူများ ဖြစ်ကြ၏။ သူတို့အများစုက ချစ်တီးများ ဖြစ်၏။ သူတို့အများစုသည် မဒရပ်(စ်)ပြည်နယ်၊ ‘ချစ်တင်နတ်’ မှ ဖြစ်ကြ၏။ သူတို့၏ ဌာနချုပ်က ရန်ကုန်ဖြစ်၏။ မဂိုလမ်း (ယခု ရွှေဘုံသာလမ်း) တွင် အခြေစိုက်ကာ နိုင်ငံအနှံ့ ဖြန့်ကျက် အလုပ်လုပ်ကြ၏။ ၁၈၇၀ နောက်ပိုင်းတွင် ဗမာပြည်၌ ချစ်တီးတွေ များလာ၏။ သူတို့က ‘ချိုလာမင်းဆက်’ မှ ဆင်းသက်လာကြသူများ ဖြစ်သည်။ ‘ချိုလာ’တို့သည် မဟာမေဒင် ဘာသာဝင်များဖြစ်ကြကာ တမိလ်စကားကို သုံးနှုန်းကြ၏။ သူတို့က ရန်ကုန်တွင် ဈေးဆိုင်လုပ်ငန်း လုပ်ကြ၏။ မြို့၏ လက်လီဈေးကို သူတို့က ထိန်းချုပ်ထားကြသည်။

တမိလ် ပြီးလျှင် အရေးပါသောအုပ်စုမှာ ‘တေလဂူ’များဖြစ်၏။ သူတို့က မဒရပ်(စ်)ပြည်နယ်မှ လာကြ၏။ ‘ဂန်ဂျမ်’၊ ‘ဂေါဒါဗာရီ’နှင့် ‘ဝိဂေပထန်’ဒေသမှ မျိုးနွယ်များဖြစ်၏။ တမိလ်တို့ကဲ့သို့ပင် သူတို့က ဆန်စက်များ၊ စက်ရုံများနှင့် သင်္ဘောကုမ္ပဏီများတွင် လုပ်ကိုင်ကြသည်။ ဗမာပြည်ကို ရောက်လာကြသော ‘တေလဂူ’များမှာ ‘မာလာ’ သို့မဟုတ် ‘တေလဂူပါရီယာ’ ဇာတ်မျိုးနွယ်မှာ ဖြစ်ကြ၏။

သူတို့က မူလက 'ဝေသာဝတီ' များ ဖြစ်ကြသော်လည်း သူတို့က နတ်ဘီလူးများနှင့် ရွာစောင့်၊ မြို့စောင့်နတ်များကို ကိုးကွယ်ကြ၏။ အပျိုဖော်မဝင်မီကပင် လက်ထပ်မင်္ဂလာ လုပ်ပေးသော အစဉ်အလာ ရှိ၏။ သူတို့၏ ဘုန်းကြီးများကို 'မိုလာဒါသာရီ' ဟု ခေါ်ကြ၏။

နောက်ထပ် အိန္ဒိယမျိုးနွယ်တစ်ခုမှာ 'အူဝီယာ' တို့ ဖြစ်၏။ သူတို့က ရှေးခေတ်ရိုးရာ အစဉ်အလာကို ဖက်တွယ်ကြကာ ရိုးရာကို သာ ကိုးကွယ်ယုံကြည်ကြ၏။ သူတို့က 'မဒရပ်' ပြည်နယ်၊ 'ဂန်ဂျမ်' အရပ် ဇာတိဖြစ်ကာ 'ဘီဟာ' ပြည်နယ်နှင့် 'ဩရိသ' ပြည်နယ်များ တွင်လည်း နေထိုင်ကြ၏။ သူတို့က မြေတူးသောအလုပ်၊ လမ်းဖောက် သောအလုပ် ကျွမ်းကျင်ကြ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် မီးရထားလမ်း ဖောက် လုပ်ရာတွင် လုပ်ကိုင်သူ များ၏။ အချို့ကတော့ ဆန်စက်များ၊ သင်္ဘော ကျင်းများ၊ သင်္ဘောဆိပ်များတွင် ကျွမ်းကျင်လုပ်သားအနေနှင့်ရော မကျွမ်းကျင်လုပ်သားအနေနှင့်ရော လုပ်ကိုင်ကြ၏။

နောက်မျိုးနွယ်တစ်ခုကား ဘင်္ဂလားပြည်နယ် အရှေ့ပိုင်းမှ လာ ကြသော 'ဘင်္ဂါလီလူမျိုး' များ ဖြစ်ကြသည်။ အချို့က အစိုးရဝန်ထမ်း လုပ်ကြ၏။ မီးရထားနှင့် သင်္ဘောလိုင်းများတွင် လုပ်ကြ၏။ အဆင့် နိမ့်သော ဘင်္ဂါလီတို့ကမူ ကြံ့ရာကျပန်း လုပ်ကိုင်ကြ၏။ သူတို့ထဲမှ အများစုမှာ 'စစ်တကောင်း' မှ လာသူ မွတ်ဆလင်များ ဖြစ်ကြ၏။ ရန်ကုန်မြို့ ဆန်စက်တွင် ကျွမ်းကျင်လုပ်သားအဖြစ် လုပ်ဆောင်သူ အများစုမှာ စစ်တကောင်းသားများပင် ဖြစ်ကြ၏။ အချို့ကတော့ သမ္ဗန်ခပ်ကြ၏။ သူတို့အများစုမှာ ယခု သိမ်ဖြူလမ်း သိမ်ဖြူဂုံးဆင်း ရှိ ရပ်ကွက်တွင် နေကြရာ ထိုနေရာကို 'ဘင်္ဂါလီစု' ဟုပင် အမည် တွင်ခဲ့၏။

'စူလတန်ပူရ်' နှင့် 'ဖီဆာဘတ်' မှ လာသော ဟိန္ဒူစတန်နီတွေ လည်း ရှိလာ၏။ သူတို့ထဲတွင် ဟိန္ဒူဘာသာဝင်ရော၊ မွတ်ဆလင် ဘာသာဝင်ရော ရောနေ၏။ သူတို့က အစိုးရရုံးများတွင် မင်းစေ

(ရုံးလုလင်)အစောင့်နှင့် ရဲဌာနများတွင် လုပ်ကိုင်ကြ၏။ 'ပန်ချာပီ' တို့ကမူ 'ပန်ဂျပ်ပြည်နယ်'၊ 'ဒိုအက်ဘ်'မှ ရောက်လာကြကာ အစိုးရ လုပ်ငန်းများတွင် အလုပ်ကြပ်များအဖြစ် လုပ်တတ်၏။ သူတို့ထဲတွင် အောက်ခြေအလုပ်ကြမ်းလုပ်သူ အတော်ရှားသည်။ မီးရထားဌာနနှင့် ရဲဌာနတွင် လုပ်ကိုင်သူများ၏။

နောက်ထပ် အိန္ဒိယမျိုးနွယ်ကား 'ဂူဂျာရတီ'၊ 'မာရဝါသီ'နှင့် 'စူရတီ'တို့ ဖြစ်ကြ၏။ သူတို့ကတော့ ရန်ကုန်မြို့၏ ကုန်သွယ်ရေး လုပ်ငန်းကို ခြယ်လှယ်ကြသူများ၏။ ထိုအထဲတွင် 'စူရတီ'တို့က ပိတ်စအဝတ်အထည်ရောင်းရာတွင် အတော်ထင်ရှား၏။ သူတို့ကား လူနည်းစု ဖြစ်၏။

'ဂူဂျာရတီ'များကား အမည်တွင်ပါသည့်အတိုင်း ဂူဂျာရတ် ပြည်နယ်မှ လာသူများဖြစ်ကြ၏။ ၁၈၉၁ သန်းခေါင်စာရင်းအရမူ ရန်ကုန်တွင် ဂူဂျာရတီ ၄၂၆ ဦးရှိကြောင်း သိရ၏။ ၎င်းတို့က ဆန် ကုန်သည်၊ စိန်ကုန်သည်၊ ရတနာကုန်သည်များ ဖြစ်၏။ သူတို့၏ ဌာနချုပ်က ရန်ကုန်မြို့၊ မဂိုလမ်း (ရွှေဘုံသာလမ်း)တွင် ရှိ၏။ ယခု လည်း ရတနာကုန်သည်ကြီးအများစုသည် ရွှေဘုံသာလမ်း (အောက် လမ်း)တွင် ရှိကြဆဲဖြစ်၏။

'မရာဝသီ'မျိုးနွယ်စုများကား 'ရပ်ချ်ပုတန'ဒေသ၊ 'ဂျီဒပူ'၊ 'ဂျေပူ'နှင့် 'ဘီဘာမီယာ' ပြည်နယ်တို့မှ လာသူများဖြစ်၏။ သူတို့ မျိုးနွယ်၏ အဓိကလုပ်ငန်းမှာ အထွေထွေရောင်းဝယ်ရေး ကုန်သည် လုပ်ငန်းပင် ဖြစ်၏။ ရန်ကုန်မြို့တွင် ကုန်သည်များ၊ ဈေးသည်များက ဘုံဘောနှင့် လန်ကာရှိုင်းယားတို့မှ ကုန်စည်များကို လက်လီလက်ကား ဖြန့်ဝေပေးသူများ ဖြစ်ကြ၏။

ထိုအိန္ဒိယမျိုးနွယ်များစွာတို့ထဲတွင် တမိလ်နှင့် တေလဂူမျိုးနွယ် မှ အခြေခံလူတန်းစားများသည်သာ ရန်ကုန်မြို့၏ စီးပွားရေးတွင် အဓိကကျ၏။ သူတို့သည်သာ ဆန်စက်၊ သစ်စက်များတွင် အလုပ်

လုပ်ကြ၏။ သင်္ဘောပေါ်မှ ကုန်တင်ကုန်ချ အလုပ်ကြမ်းတွေ လုပ်ကြ၏။ လမ်းသန့်ရှင်းရေး တံမြက်စည်းလှည်းတာကအစ သူတို့ လုပ်ကိုင်ကြ၏။ ၁၈၉၁ စာရင်းအရ တမိလ်လူမျိုး ၂၈,၈၂၂ နှင့် တေလဂူလူမျိုး ၂၄,၀၁၄ ရှိ၏။ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် တမိလ် ၃၆,၀၂၅ နှင့် တေလဂူ ၄၂,၅၁၆ ထိ ရန်ကုန်တွင် တိုးပွားလာ၏။

ထိုအိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ရန်ကုန်တွင် အဓိကနေထိုင်သော နေရာက သုံးနေရာရှိ၏။ မြို့နီစပယ်ဧရိယာ၊ ဆိပ်ကမ်းဧရိယာနှင့် ကန်တော်မင်ဧရိယာတို့ ဖြစ်၏။ မြို့နီစပယ်ဧရိယာကို နှစ်ပိုင်း ထပ်ခွဲ၍ ရသေး၏။ မြို့လည်ဧရိယာနှင့် ဆင်ခြေဖုံးဧရိယာ။

ဆင်ခြေဖုံးဧရိယာသည် ဒလ၊ ကြည့်မြင်တိုင် မြောက်ပိုင်း၊ တာမွေ၊ သိမ်ဖြူ၊ ကြည့်မြင်တိုင်တောင်ပိုင်း၊ ဗိုလ်တထောင်၊ ရေကျော်နှင့် ကွမ်းခြံတို့ဖြစ်၏။ (ကွမ်းခြံဆိုသည်မှာ ယနေ့ ရန်ကုန်ဘူတာကြီး နေရာတစ်ဝိုက်ကို ခေါ်၏။ ရန်ကုန်ဘူတာကြီးကိုပင် တစ်ချိန်က ကွမ်းခြံဘူတာဟု ခေါ်ခဲ့ကြ၏) မြို့လည်ရပ်ကွက်များအနေဖြင့် အရှေ့တောင်မြို့၊ အနောက်မြောက်မြို့၊ လမ်းမတော်၊ အရှေ့မြောက်မြို့၊ အနောက်တောင်မြို့နှင့် တရုတ်တန်းတို့ ဖြစ်ကြ၏။ ဟိန္ဒူဘာသာဝင်တို့က ဆင်ခြေဖုံးတွင် ပိုအနေများ၏။ ဆန်စက်၊ သစ်စက်များကလည်း ထိုနေရာတွင် ပိုများ၏။ မဟာမေဒင်ဘာသာဝင်တို့ကမူ ပြောင်းပြန်ဖြစ်၏။ သူတို့က မြို့လည်နေရာတွင် အနေများ၏။ ရန်ကုန်မြို့တွင် အိန္ဒိယမျိုးနွယ်များ ဖြန့်ကျက်နေထိုင်ပုံကို အောက်ပါဇယားကို ကြည့်၍ ထင်ရှားစွာ သိနိုင်၏။

၁၈၉၁

ရပ်ကွက်	ဟိန္ဒူ	မဟာမေဒင်	စုစုပေါင်း
အရှေ့တောင်	၃,၇၉၅	၂,၃၉၁	၈,၀၇၇
အနောက်မြောက်	၄,၄၅၆	၆,၉၃၂	၁၃,၈၉၃
လမ်းမတော်	၁,၁၉၃	၃၈၄	၁၀,၆၂၃

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့

အရှေ့မြောက်	၂,၃၅၀	၁,၃၄၅	၆,၀၃၀
အနောက်တောင်	၁,၇၂၇	၂,၅၆၉	၆,၇၉၂
တရုတ်တန်း	၁,၇၅၈	၁,၀၈၆	၁၂,၅၃၂
ဒလ	၂,၃၁၃	၈၉၇	၇,၄၈၉
ကြည့်မြင်တိုင်(မြောက်)	၃,၂၁၉	၅၁၂	၁၂,၈၄၂
တာမွေ	၇,၉၄၉	၁,၉၀၀	၁၆,၂၈၆
သိမ်ဖြူ	၃,၈၁၁	၁,၂၉၄	၁၄,၂၈၁
ကြည့်မြင်တိုင်(တောင်)	၃,၈၃၀	၁,၀၉၄	၁၅,၄၂၂
ဗိုလ်တထောင်	၃,၆၉၅	၂,၁၉၀	၉,၇၃၄
ရေကျော်	၅,၁၄၂	၁,၉၁၈	၁၄,၉၇၁
ကွမ်းခြံ	၃,၂၆၁	၁,၄၇၇	၈,၀၅၆
အရှေ့တောင်	၃,၆၆၃	၆,၄၂၂	၁၃,၀၉၀
အနောက်မြောက်	၈,၉၈၈	၆,၄၃၂	၁၈,၀၈၉
လမ်းမတော်	၈၂၄	၂,၂၄၃	၁၃,၇၄၂
အရှေ့မြောက်	၁,၆၈၃	၃,၀၆၃	၇,၈၅၇
အနောက်တောင်	၃,၉၁၀	၃,၁၀၉	၉,၈၃၄
တရုတ်တန်း	၁,၀၈၉	၂,၉၁၂	၁၇,၀၀၄
ဒလ	၁,၃၉၉	၃,၆၈၆	၁၀,၄၇၇
တာမွေ	၃,၀၀၈	၁၂,၂၄၉	၂၇,၁၁၉
သိမ်ဖြူ	၃,၃၂၈	၉,၈၂၄	၂၆,၁၇၃
ဗိုလ်တထောင်	၃,၆၆၂	၆,၂၅၃	၁၄,၈၁၇
ရေကျော်	၁,၈၅၄	၃,၀၇၉	၁၁,၄၁၁
ကွမ်းခြံ	၁,၆၆၄	၃,၇၃၀	၇,၉၁၆

အထက်ဖော်ပြပါဇယားကို ကြည့်ခြင်းအားဖြင့် ရန်ကုန်သည် ၁၈၉၁ တွင် အိန္ဒိယမြို့ ဖြစ်မှန်းမသိ ဖြစ်လာပုံကို တွေ့ရမည်။ မြို့

လည်နေရာကောင်းများ အားလုံးလိုလို အိန္ဒိယမျိုးနွယ်တွေ နေထိုင်ကြ
၏။ ဆင်ခြေဖုံးရပ်ကွက်အချို့ ဖြစ်ကြသော လမ်းမတော်၊ ကြည့်မြင်
တိုင်မြောက်ပိုင်း၊ ကြည့်မြင်တိုင်တောင်ပိုင်းနှင့် ရေကျော် စသည်တို့
တွင်သာ ဗမာလူမျိုးတွေ နေကြ၏။

နောက်ထပ်တစ်ခု စိတ်ဝင်စားစရာကောင်းသည်မှာ ၁၈၉၁ တွင်
မဟာမေဒင် အများအပြားနေကြသော နေရာများသို့ ၁၉၈၁ တွင်
ဟိန္ဒူများက ဝင်ရောက် အစားထိုးနေထိုင်ကြခြင်းပင် ဖြစ်၏။ ဥပမာ-
၁၈၉၁ တွင် အနောက်မြောက်ခြမ်းရပ်ကွက်တွင် ဟိန္ဒူ ၄,၄၅၆ နှင့်
မဟာမေဒင် ၆,၉၃၂ နေထိုင်ရာမှ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် ဟိန္ဒူဦးရေ
က နှစ်ဆတိုးလာကာ မဟာမေဒင်ဦးရေက လျော့ကျလာ၏။

အိန္ဒိယမျိုးနွယ်များ တိုးပွားလာကာ လုပ်ငန်းစုံတွင် ဝင်ရောက်
ခြယ်လှယ် လုပ်ကိုင်ကြသဖြင့် ဗမာလူမျိုး အတော်များများမှာ အလုပ်
အကိုင် အခွင့်အလမ်းများ လျော့ကျလာ၏။ ဥပမာ-ငွေချေးလုပ်ငန်းကို
ချစ်တီးများက လက်ဝါးကြီးအုပ်ကာ လက်လီကုန်သွယ်မှု အရောင်း
အဝယ်တွေက စူရတီများလက်တွင်သာ လုံးလုံးလျားလျား ရှိနေတော့
၏။ ထိုမျှသာမက အလုပ်ကြမ်းလုပ်ငန်းများတွင်ပါ အိန္ဒိယမျိုးနွယ်
တွေ အလုံးအရင်းနှင့် ဝင်လာ၍ ဗမာအလုပ်သမားတွေ အလုပ်လက်မဲ့
ဖြစ်ရပြန်၏။ ဆန်စက်များတွင် အိန္ဒိယမျိုးနွယ်လုပ်သားတွေသာ လွှမ်း
မိုးနေ၏။ ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှု၏ အထွတ်အထိပ် အလုပ်များဆုံးအချိန်
ဖြစ်သော နှစ်စဉ် ဇန်နဝါရီလမှ ဧပြီလအထိ အချိန်ပိုင်းတွင် အလုပ်
ကြမ်းသမား ၁၄,၀၀၀ အလုပ်လုပ်ကြရာ၌ ၁၀,၀၀၀ က တေလဂူ
၄၀၀၀ က တမီလ်တို့ ဖြစ်နေ၏။ သူတို့အားလုံးက 'မေစကြီ' ကူလီ
တွေ ဖြစ်ကြ၏။ ဆန်စက်များကို ကိုင်တွယ်သူ စက်ဆရာ ၂၀၀၀
ခန့်က စစ်တကောင်းသားတွေ။ ဤအရေအတွက်များက ၁၉၂၈
အတွက်သာဆိုသော်လည်း ၁၉ ရာစုကုန်ခါနီးအထိ ဤအတိုင်းပင်
ရှိနေဆဲ။ ဆန်စက်များတွင်သာမက သစ်ခွဲစက်များ၊ သင်္ဘောကျင်း၊

မြူနီစပယ်၊ ဆိပ်ကမ်း၊ မီးရထား စသည့် လုပ်ငန်းပေါင်းစုံမှာလည်း အိန္ဒိယမျိုးနွယ်တွေသာ များနေ၏။

လုပ်ငန်းပေါင်းစုံတွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများသာ နေရာယူပြီး ရန်ကုန်က ရှင်သန်နေရ၏။ ဗမာလူမျိုးတို့သည် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားနှင့် တရုတ်လူမျိုးတို့နှင့် ယှဉ်ပြိုင်လုပ်ကိုင်နိုင်ခြင်း မရှိတော့။ ၁၉ ရာစု မကုန်ခင်အထိ ရန်ကုန်သည် အိန္ဒိယမြို့တော်အဖြစ် လျင်မြန်စွာ ပြောင်းလဲသွား၏။ သူတို့ရောက်ရှိနေခြင်းသည် ပြဿနာများစွာ ပိုမြင့်တက်စေ၏။ အထူးသဖြင့် နိုင်ငံခြားမှ ရောက်လာသူများ၏ လက်ထဲရောက်နေသော အလုပ်အကိုင်များနှင့် ဒေသခံ ဗမာလူထု၏ လူနေမှုအဆင့်အတန်း နိမ့်ကျလာခြင်းတို့ ဖြစ်၏။ တစ်ဖက်ကကြည့်လျှင်လည်း တိုင်းတစ်ပါးမှ လာအလုပ်လုပ်ကြသူများ၏ စီးပွားရေးနှင့် လူမှုအခြေအနေများကိုလည်း ထည့်တွက်ရဦးမည်။

၁၉၃၉ ခုနှစ်က ထုတ်ဝေခဲ့သော 'လူဦးရေပြဿနာ' စာအုပ်ရေးသားသူ ဦးကံကြီးနှင့် ဦးကိုလေးတို့က အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထား၏။

“မြန်မာနိုင်ငံသို့ ကုလားလူမျိုး တစ်သန်းကျော်၊ တရုတ်လူမျိုး တစ်သိန်းကျော် လာရောက်နေထိုင်လုပ်ကိုင်ကာ တိုင်းရင်းသားတို့၏ အသွေးအသားကို စုပ်ယူနေသည်။ အစိုးရက လူဝင်လူထွက်ကိစ္စကို ကန့်သတ်သင့်သည်။ ကျန်းမာသန်စွမ်း၍ ဉာဏ်ပညာရှိသော တိုင်းရင်းသားဦးရေ တိုးပွားအောင် ဆောင်ရွက်မှသာ မြန်မာလူမျိုးနှင့် မြန်မာနိုင်ငံ ကြီးပွားမည်”

ဒေါက်တာသိန်းမောင် ရေးသားသော 'မြန်မာ့ဘေး-လူဝင်လူထွက်အရေး' စာအုပ် (၁၉၃၉ ထုတ်)တွင်လည်း-

“သာလာယံဇရပ်ပမာ ဖြစ်နေသော မြန်မာနိုင်ငံတွင်းသို့ လူမျိုးခြား တရုတ်၊ ကုလားတို့ ဝင်လာမစေ ရှိနေကြ၏။ ထိုအခါ တိုင်းရင်းသား အများစုမှာ အလုပ်လက်မဲ့ပြဿနာ ကြုံရ၏။ ထို့ကြောင့် နိုင်ငံ

တွင်းသို့ လူမျိုးခြားများ ဝင်ရောက်ခြင်းကို ကန့်သတ်သင့်သည်” ဟု ရေးခဲ့၏။

ဆရာမောင်ထင်ကလည်း ‘မြင်ဝါတောင်’ စာအုပ်တွင် “ယခင် နန္ဒီ၊ အိစမန်အင်၊ ဟိုစိန်တို့ ဤရွာသို့ ရောက်လာကြစဉ်က မည်သည့် ရွာသူရွာသားကမျှ အမှတ်မထား ဘာသိဘာသာ ဣန္ဒြေမပျက် နေခဲ့ကြ၏။ နောင်အခါကျမှသာ ကျောချမှ ဓားပြမှန်း သိချင် သိမည်။ မသိချင်လည်း နေမည်။ ယခု အလ္လာကပွချစ်တီး ဝင်လာသောအခါ သူက ရွာထဲ ကျားဝင်သလိုလို၊ ဖုတ်ပြိတ္တာ ဝင်လာသလိုလို ရွာလုံး ကျွတ် တုန်လှုပ်၏။ လယ်မြေများ ချစ်တီးလက် ထိုးအပ်လိုက်ပြီ” ဟု ရေးခဲ့၏။

အခန်း (၅)

ရှေးခေတ် ရန်ကုန်မှ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ

၁၈၈၅-၁၉၄၈ ကာလအတွင်း ကိုလိုနီခေတ် ဗမာနိုင်ငံသို့ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ရောက်ရှိလာပုံ (Constructing the Indian Immigrants to Colonial Burma 1885-1948) ပါရဂူကျမ်းတစ်စောင်ကို သမိုင်းဘာသာရပ်ပါရဂူဘွဲ့အတွက် Mr. Rajashree Mazumdar က အမေရိကန်နိုင်ငံ၊ လော့အိန်ဂျလီ(စ်)မြို့၊ ကာလီဖိုးနီးယားတက္ကသိုလ် သို့ တင်သွင်းကာ ဒေါက်တာဘွဲ့ကို ရယူခဲ့သည်။ ထိုကျမ်းကို အမှီပြု၍ အောက်ပါစာတမ်းကို ရေးသားပါသည်။ ယခု Mr. Rajashree သည် အမေရိကန်နိုင်ငံ၊ နယူးယောက်မြို့၊ ယူနီယံတက္ကသိုလ်တွင် သမိုင်းပါမောက္ခအဖြစ် တာဝန်ထမ်းဆောင်နေ၏။

ထိုကျမ်းမှ အဓိကအချက်အချို့ကို ကောက်နှုတ်၍ မြန်မာဘာသာ ပြန်ဆို တင်ပြလိုက်ပါသည်။

၁၉၃၀ ပြည့်နှစ် သြဂုတ်လထုတ် 'သူရိယသတင်းစာ' တွင် 'ဗမာလူမျိုး မဟုတ်သူများအတွက် စကား' ဟူသော ဆောင်းပါးစဉ် ပါရှိခဲ့၏။ ထိုဆောင်းပါးတွင် စာရေးသူက ၁၉၂၉-၃၀ တွင် ကမ္ဘာ့စီးပွားရေး ကပ်ဆိုက်ခဲ့ရာ အိန္ဒိယရှိ အလုပ်လက်မဲ့ တိုင်းရင်းသားများ သည် မြန်မာနိုင်ငံသို့ ရောက်ရှိလာကာ အလုပ်လုပ်ကိုင်ကြရကြောင်း၊

ထိုအခါ ၁၉၂၉ ခုနှစ်တွင် တည်ထောင်သော *တို့ဗမာအစည်းအရုံး* ဆိုသော သခင်ပါတီက *ဗမာပြည်သည် ဗမာတို့အတွက်သာ ဖြစ်သည်* ဟု ကြွေးကြော်ကာ ဗမာလူမျိုးများ၏ အလုပ်အကိုင်များနေရာတွင် ဝင်ရောက်လုပ်ကိုင်ကြသော အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများကို မကျေနပ်ကြောင်း ပြောဆိုကြ၏။ ထို့ကြောင့် ဗမာလူမျိုးအချို့ကလည်း သူတို့၏လုပ်ကွက်များကို လာရောက်လုယူလုပ်ကိုင်ကြသော အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများအပေါ် ဘဝင်မကျကြ။ ထိုအချိန်တွင် ဗမာနိုင်ငံအတွင်း၌ ဗုဒ္ဓဘာသာအသင်းများ အတော်များများ ပေါ်ထွန်းလာကြ၏။ ထိုအသင်းများကို တည်ထောင်သူများထဲတွင် အနောက်နိုင်ငံ၌ ပညာသင်ကြားခဲ့သူများ၊ အင်္ဂလိပ်ကျောင်းများတွင် ပညာသင်ကြားခဲ့သူ ပညာတတ်များ ပါဝင်ကာ သူတို့က ရိုးရာဗမာ့ထုံးတမ်းစဉ်လာများနှင့် ဘာသာတရားတို့ကို ခေတ်မီစွာ ပုံဖော်လှုပ်ရှားလိုသော ဆန္ဒရှိသူများ ဖြစ်ကြ၏။ ထိုအထဲတွင် ၁၉၀၆ ခုနှစ်၌ ဖွဲ့စည်းခဲ့သော *ဗုဒ္ဓဘာသာ ကလျာဏယုဝအသင်း* (ဝိုင်အမ်ဘီအေ)လည်း ပါဝင်၏။ *ဝိုင်အမ်ဘီအေ* ၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက်မှာ လွမ်းမိုးစပြုလာသည့် အနောက်နိုင်ငံ ယဉ်ကျေးမှု ဒီရေထဲတွင် ဗမာလူငယ်များ ရေစီးအတိုင်း မျောပါမသွားဘဲ မိမိဘာသာတရားနှင့် ဓလေ့ထုံးစံတို့ကို မြတ်နိုးထိန်းသိမ်းရန် ဖြစ်၏။

တကယ်စင်စစ်မူ *ဝိုင်အမ်ဘီအေ* သည် *ဝိုင်အမ်စီအေ* ဆိုသော *ခရစ်ယာန်ကလျာဏယုဝအသင်း* ပုံစံကို အတုယူ လုပ်ဆောင်သော ခေတ်ပညာတတ် ဗုဒ္ဓဘာသာလူငယ်များ၏ မှန်ကန်သော ရည်ရွယ်ချက် လှုပ်ရှားမှုတစ်ခုဖြစ်၏။ ဝိုင်အမ်ဘီအေခေါင်းဆောင်များ၏ ရည်ရွယ်ချက်က ဗမာလူငယ်များအပေါ် အနောက်တိုင်း တိုင်းတစ်ပါးသား ယဉ်ကျေးမှုဓလေ့ထုံးစံများ ဝင်ရောက်စွက်ဖက် လွမ်းမိုးခြင်းမှလည်း ကာကွယ်ရင်း၊ တစ်ဖက်ကလည်း ခေတ်မီသော ဥရောပနှင့် အရှေ့တောင်အာရှနိုင်ငံများမှ လုပ်ထုံးလုပ်နည်းများဖြင့် မိမိတို့ ရည်ရွယ်ချက်ကို ပေါက်မြောက်အောင် လုပ်ရန်ဖြစ်၏။ ဤသို့ဖြင့်

မြန်မာနိုင်ငံတွင် ခေတ်မီသော အမျိုးသားရေးလှုပ်ရှားမှု ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက် မှုလမ်းကြောင်း စတင်လာမည်။

၁၉၀၄-၁၉၀၅ တွင် ဖြစ်ပွားခဲ့သော ရုရှား-ဂျပန်စစ်ပွဲသည် ဥရောပ၏ အာဏာကျရှုံးခြင်းကို ပြသခဲ့သဖြင့် ဗမာနိုင်ငံမှ အမျိုးသား ရေး လှုပ်ရှားမှုကို အားပေးသည့် စေ့ဆော်မှုတစ်ရပ် ဖြစ်ခဲ့၏။ ၁၉၀၈ ခုနှစ်တွင် ဓာတ်ငွေ့ထွန်းသော မီးအားဖြင့် မောင်းနှင်သော ရုပ်ရှင် ပြစက်များဖြင့် ဂျပန်တို့၏ မှတ်တမ်းတင် မော်ကွန်းရုပ်ရှင်များ ဗမာ ပြည်တွင် ပြသခဲ့၏။ ထိုရုပ်ရှင်များမှာ ကိုလိုနီခေတ် ဗမာနိုင်ငံ၏ မြို့တော်ရန်ကုန်ကို အမှန်တကယ် တိုက်ခိုက်သော စစ်ပွဲမှတ်တမ်းများ ဖြစ်၏။ ထိုရုပ်ရှင်များကို လမ်းထဲက မှောင်ရိပ်ကျသောနေရာများတွင် ပြသခဲ့သည်။ ဗမာပြည်တွင် ပထမဆုံးပြသသော ရုပ်ရှင်ဟု ဆိုရပေ မည်။

အာရှတိုက်ရှိ အခြားကိုလိုနီနိုင်ငံများကဲ့သို့ပင် ဗမာပြည်သည် လည်း ဤရုပ်ရှင်၏ ဩဇာလွှမ်းမိုးမှုကို ခံရ၏။ နောက်ထပ် ဥပမာ တစ်ခုကို ပြရလျှင် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၌ ပညာသင်ကာ စာပေများ သင်ကြား ပြသခဲ့သော ဆရာတော်ဦးဥတ္တမသည် အိန္ဒိယအမျိုးသားကွန်ဂရက်သို့ ရောက်ရှိလာပြီး အိန္ဒိယတို့၏ ကိုလိုနီဆန့်ကျင်ရေးလှုပ်ရှားမှုတွင် ပါဝင် ခဲ့သည်။ ဆရာတော်ဦးဥတ္တမသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံအပြင် ဂျပန်နိုင်ငံ၊ တရုတ်နိုင်ငံ၊ ကိုရီးယားနိုင်ငံ၊ ဗီယက်နမ်နိုင်ငံ၊ အမေရိကန်နိုင်ငံ၊ ဗြိတိန်နိုင်ငံ စသည်ဖြင့် ခရီးလှည့်လည် သွားရောက်ခဲ့၏။ ထိုနိုင်ငံများ တွင် ခေတ်ပြိုင်ဗမာနိုင်ငံနှင့် သက်ဆိုင်သည်များကို လေ့လာခဲ့ပြီးမှ ၁၉၁၈ ခုနှစ်တွင် ဗမာပြည်သို့ ပြန်လာ၏။

ဦးဥတ္တမသည် ဂျပန်နိုင်ငံတွင် ခေတ်မီတိုးတက်ရေး လှုပ်ဆောင် မှုများကို အထူးသဘောကျခဲ့၏။ ဦးဥတ္တမက ဂျပန်နိုင်ငံ၏ ခေတ်မီ တိုးတက်ရေး လှုပ်ဆောင်မှုများကို အတုယူရန် စာအုပ်များ ရေး၏။ ဟောပြောစည်းရုံး၏။ ဗမာပြည်သည် ဂျပန်နိုင်ငံနည်းတူ မိမိဘာသာ

ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်အောင် လုပ်ဆောင်သင့်ပုံကို ဆော်ဩတိုက်တွန်းခဲ့၏။ ဆရာတော်ဦးဥတ္တမ၏ ရေးသားချက်၊ ဟောပြောချက်များကို ဖတ်ရှု နားထောင်ရသော ဗမာလူထုသည် ပိုမိုမျက်စိပွင့်၊ နားပွင့်လာကာ နိုင်ငံရေး ပြုပြင်ပြောင်းလဲမှုများ လုပ်ဆောင်ကာ ပထမကမ္ဘာစစ်အပြီး တွင် ပိုမိုနိုးကြားလာပြီး ရန်ကုန်မြို့၏ လမ်းများပေါ် ထွက်လာကြ၏။

၁၉၁၇ ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယ၏ ဘုရင်ခံချုပ် 'လော့ဒ်မွန်တော့ဂူ' က ဗြိတိသျှလွှတ်တော်ထဲတွင် အိန္ဒိယ၏ ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခြင်း အခွင့်အလမ်းကို စတင်တင်ပြခဲ့၏။ ထို့ကြောင့် ဗြိတိသျှအင်ပါယာ၏ အိန္ဒိယလက်အောက်တွင် ရောက်ရှိနေသော ဗမာနိုင်ငံကလည်း ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့်ကို တောင်းဆိုလာကြ၏။ သို့သော် ဗမာနိုင်ငံ၏ ဒုတိယဘုရင်ခံချုပ် 'ဟာဗေးအဒမ်ဆင်' က ဗမာနိုင်ငံအနေဖြင့် ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့် ရရှိရေးအတွက် ပညာရေးအရသော်လည်းကောင်း၊ နိုင်ငံရေးအရသော်လည်းကောင်း အဆင်သင့်မဖြစ်နိုင်သေးဟု ကြေညာသဖြင့် ဗမာပြည်မှ နိုင်ငံရေးသမားများက အတော်ပင် ခံပြင်း၊ မကျေနပ်ဖြစ်ကြ၏။ ပူးတွဲအစီရင်ခံစာကို 'လော့ဒ်မွန်တော့ဂူ' နှင့် 'ချမ်းစံဖို့ဒ်' တို့က တင်သွင်းကြရာ ထိုအစီရင်ခံစာကို 'မွန်တော့ဂူ-ချမ်းစံဖို့ဒ် အစီရင်ခံစာ' ဟု လူသိများခဲ့၏။ ထိုအစီရင်ခံစာအရ အိန္ဒိယအစိုးရအက်ဥပဒေ ၁၉၁၉ ပေါ်ပေါက်လာပြီး ဗမာပြည်အား ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့် မပေးတော့။

ဗမာမျိုးချစ်ပုဂ္ဂိုလ်များ၏ တောင်းဆိုချက်ကို မထေမဲ့မြင်ပြု၊ ကန့်ကွက်ပယ်ချခဲ့သော ဗြိတိသျှအစိုးရကို ဗမာပြည်သူအများစုက မကျေနပ်ဖြစ်ပြီး လူထုဆန္ဒပြပွဲကြီးများ ပေါ်ထွန်းလာ၏။ ၁၉၁၉ တွင် ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်အက်ဥပဒေကို ဆွေးနွေးရန် ဥပဒေပြုကောင်စီသို့ တင်၏။ ထိုအက်ဥပဒေအရ တက္ကသိုလ်တွင် အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့်သာ သင်ကြားရန် ပါရှိ၏။ ဤသည်ကို မကျေနပ်သော ကျောင်းသားများက သပိတ်မှောက်ကာ အမျိုးသားကောလိပ် တည်ထောင်ရန်

တောင်းဆိုကြကာ အမျိုးသားပညာရေးသည်သာ ဗမာလူမျိုးတို့အတွက် သင့်လျော်သော ပညာရေးဖြစ်ကြောင်း တောင်းဆိုကြ၏။

ဤသို့ဖြင့် ကျောင်းသားသပိတ်က တစ်နိုင်ငံလုံးသို့ ပျံ့နှံ့သွားကာ ဗမာတစ်နိုင်ငံလုံးရှိ အစိုးရကျောင်းများပါ ပါရှိလာကာ ကိုလိုနီအုပ်ချုပ်ရေးကို ဆန့်ကျင်သော လှုပ်ရှားမှုကြီး ပေါ်ထွန်းလာ၏။ ၁၉၂၁ တွင် အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ်က အိန္ဒိယအစိုးရ၏ ၁၉၁၉ ခုနှစ် အက်ဥပဒေကို ချဲ့ထွင်ပြဋ္ဌာန်းသည်။ ဤအက်ဥပဒေတွင် ဗမာပြည်၌ ဥပဒေပြုကောင်စီ ဖွဲ့စည်းရန်ကိစ္စကို ဗမာပြည်သူတို့က မကျေနပ်။ ထို့ကြောင့် ပထမဆုံးအနေဖြင့် အိန္ဒိယနှင့် ဗမာပြည်မှ ကိုယ်စားလှယ်များက ကိုလိုနီအုပ်ချုပ်ရေး၏ နိုင်ငံရေးလုပ်ဆောင်မှုတွင် ပါဝင်လာကြ၏။

၂၀ ရာစုအစပိုင်းသည် ဗမာပြည်၏ နိုင်ငံရေးနိုးကြားမှု ခေတ်မီတိုးတက်ခြင်း၏ အရှိန်အဟုန် စတင်သောကာလဖြစ်၏။ သို့သော် ဥပဒေပြုကောင်စီနှင့် မြို့တော်စည်ပင်ရေးကောင်စီသည် အစိုးရလက်အောက်တွင် ရှိနေရာ ဗမာပြည်သူတို့အဖို့ မကျေမနပ် ဆွေးနွေးစရာ နေ့တရုဏ် အကြောင်းအရာပင် ဖြစ်နေ၏။ မျိုးချစ်နိုင်ငံရေးပါတီများ၊ ပညာရှင်များ၊ အလုပ်သမားများ၊ ကျောင်းသားများက မကျေမနပ်နှင့် ကန့်ကွက်ကြ၏။ သို့သော် အစိုးရက သိပ္ပံနည်းကျ ရန်ကုန်မြို့ တည်ဆောက်ရေးကို စတင်၏။ ဗမာပြည်သူတို့ကမူ ဗမာပြည်တွင် ရောက်ရှိနေကြသော အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများအရေးကိုပါ ဆွေးနွေးလာကြ၏။ ဗမာလူမျိုးများ၏ အလုပ်များနေရာတွင် ဝင်ရောက်လုပ်ကိုင်သော အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ကိစ္စမှအစ သူတို့ကြောင့် ရန်ကုန်တွင် နေထိုင်စရာ ကြပ်တည်းရှားပါးလာပုံ၊ သူတို့က တိုင်းရင်းသူများကို လက်ထပ်ယူကြတာ၊ အိန္ဒိယပြန်သွားတော့ ဇနီးမယားတို့ကို ပစ်သွားကြပုံ၊ ဗမာလူမျိုးတွေအတွက် အလုပ်အကိုင်ရှားပါးလာပုံများကို အစုံအလင် ဆွေးနွေးလာကြ၏။

ခေတ်သစ်စောစောပိုင်းမှ ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်ရှိ အိန္ဒိယလူမျိုးများ

ဗုဒ္ဓဘာသာ ဗမာများကြားတွင်လည်းကောင်း၊ ဗမာပြည်မှ မူစလင်များ ကြားတွင်ပါ ပျံ့နှံ့စွဲမြဲနေသော ဇာတ်လမ်းဒဏ္ဍာရီတစ်ခုရှိ၏။ လွန်ခဲ့သော ရာစုနှစ်များစွာက အိန္ဒိယမှလာသော ကုန်သည်သင်္ဘောတစ်စင်းသည် ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်ထဲတွင် မှန်တိုင်းမိ၍ သင်္ဘောပျက်ခဲ့၏။ ထိုအထဲမှ လူပျိုပေါက်အရွယ် ပုဂ္ဂိုလ်နှစ်ဦးက ရေကူးလွတ်မြောက်လာကာ ကမ်းခြေတစ်ခုသို့ ရောက်၏။

သူတို့ကို ရဟန်းတစ်ပါးက ကယ်တင်ကာ သူ၏ဘုန်းကြီးကျောင်းတွင် စောင့်ရှောက်ကျွေးမွေးထား၏။ တစ်နေ့တွင် ဘုန်းတော်ကြီးက တောထဲမသွားမီ လူငယ်နှစ်ဦးအား မှာထားခဲ့သည်။ ကျက်သရေဆောင်ထဲရှိ အစားအစာအချို့ကို မစားရန်၊ အချို့သည် ဂမ္ဘီရအစီအရင်များဖြင့် စီမံထားသဖြင့် အခါမသင့်လျှင် ဖောက်လွှဲဖောက်ပြန်ဖြစ်နိုင်ကြောင်း အသေအချာ မှာထားခဲ့သည်။ သို့သော် လူငယ်နှစ်ဦးက ဆရာတော်စကားကို နားမထောင်ဘဲ ကျက်သရေတိုက်ထဲမှ အစားအစာများကို စားမိကြ၏။ ပြီးတော့ အစွမ်းသတ္တိများ ရလာကာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းကိုပင် ဇောက်ထိုးမိုးမြှော် လုပ်ပစ်ကြ၏။ ဆရာတော်က ပြန်ရောက်သောအခါ အခြေအနေမှန်ကို ရိပ်စားမိသွားသည်။ သို့သော် မည်သို့မှမတတ်နိုင်။ ထိုလူငယ်နှစ်ဦးက ‘ဗျတ်ဝီ’ နှင့် ‘ဗျတ္တ’ ဖြစ်၏။ ဗမာပြည်မှ မူစလင်အသိုင်းအဝိုင်းကမူ ‘အစ္စမေး’ နှင့် ‘အီဗရာဟင်’ ဟု ခေါ်ကြ၏။ သူတို့ကို ယခုအချိန်အထိ တန်ခိုးရှင် နတ်ဝိဇ္ဇာများအဖြစ် ကိုးကွယ်ပူဇော်ပသနေကြ၏။ ဤသည်ကိုပင် ဗမာပြည်သို့ ပထမဆုံး ရောက်လာကြသော အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများဟုပင် ဒဏ္ဍာရီလာပုံပြင်ဇာတ်လမ်းကို ကိုးကား၍ ပြောရမည်ဖြစ်၏။

အစောဆုံးမှတ်တမ်းများအရ (၉) ရာစုတွင် တောင်အိန္ဒိယကုန်သည်အသင်း ‘မဏိဂရာနမ်’သည် မလေးကျွန်းဆွယ်ထိ ကုန်သွယ်

ခဲ့ကြ၏။ ၉ ရာစုမှတ်တမ်းများအရ ၎င်းတို့သည် အရှေ့တောင်အာရှ နိုင်ငံများသို့ ရောက်ခဲ့ကြ၏။ သူတို့ လာရောက်ကြောင်း မှတ်တမ်းကို ပုဂံကျောက်စာတွင် တွေ့ရ၏။

ဥရောပခရီးသွားများက ဗမာနိုင်ငံသို့ ၁၅ ရာစု၊ ၁၆ ရာစု၊ ၁၇ ရာစုများတွင် ရောက်လာကြ၏။ သက္ကရာဇ် ၁၅၈၆ တွင် 'တောမတ်စ်စတီဗင်' ဆိုသော အင်္ဂလိပ်လူမျိုးက အောက်ဗမာပြည်မှ ဆိပ်ကမ်းများအကြောင်း ရေးခဲ့ဖူးသည်။ သူက ဒလနှင့် သန်လျင်ဆိပ်ကမ်းများအကြောင်းနှင့် မလက္ကာ၊ ဆူမတြာမှ သင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ကြောင်း မှတ်တမ်းတင်ခဲ့၏။ သန်လျင်ဆိပ်ကမ်းက အတော်ကောင်းပြီး ထိုမှ တစ်ဆင့် ကုန်ပစ္စည်းများကို ပဲခူးကိုသယ်သည်ဆို၏။ ပဲခူးတွင် မူစလင်ကုန်သည်များကို တွေ့ရသည်ဟု ပြောသည်။ သက္ကရာဇ် ၁၄၇၀ က ရုရှားကုန်သည် 'အာဖန်နာစီနီကီတင်'သည်လည်း ဗမာဆိပ်ကမ်းများသို့ ရောက်ခဲ့သည်ဟု သိရ၏။

'ဒွါတီဘာဆိုဘာ'ဆိုသော ပေါ်တူဂီခရီးသည်က ၁၅၀၁-၁၅၁၆ တွင် ဗမာပြည်သို့ ရောက်ခဲ့ရာ မူစလင်၊ ဟိန္ဒူနှင့် ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင်များကို တွေ့ခဲ့သည်ဟု ပြော၏။ သူက တရုတ်ပြည်မှ တစ်ဆင့် မလက္ကာ၊ ဆူမတြာ၊ ပဲခူး၊ ဘင်္ဂလား၊ သီဟိုဠ်သို့ သွားသော သင်္ဘောအမည်များကိုပင် မှတ်တမ်းတင်ခဲ့၏။ 'မူးရစ်'အမည်ရှိ သင်္ဘောက သကြား၊ ယွန်းထည်၊ ပတ္တမြားတို့ကို ပဲခူးမှ သယ်ဆောင်ကာ ချည်ထည်၊ ပိုးထည်၊ ဘိန်း၊ ကြေးနီ၊ ငွေ၊ ဘယဆေးများကို ပြန်လည်တင်သွင်းသည်ဆို၏။ ၁၆ ရာစုတွင် ပုသိမ်ဆိပ်ကမ်းကနေ ပါလာသော သစ်များကို အိန္ဒိယသမုဒ္ဒရာ အနောက်ဘက်ထိ ပို့ကြောင်း သိရသည်။ ၁၅ ရာစုနှင့် ၁၆ ရာစုတွင် ဗမာနိုင်ငံ၊ ဒလနှင့် သန်လျင်နှင့် ရန်ကုန်တို့တွင် သင်္ဘောတည်ဆောက်ခြင်း၊ သင်္ဘောပြင်ဆင်ခြင်း လုပ်ငန်းများ တွင်ကျယ်ခဲ့၏။ အာရပ်နှင့် အမေရိကန်ကုန်သည်တို့ အတွက် သင်္ဘောတွေ ဆောက်ပေးရ၏။

၁၆၇၈ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိန်ကုန်သည်တစ်ဦးက မြိတ်သို့ ရောက်သောအခါ မဟာမေဒင်ကုန်သည်များ အလုပ်လုပ်ကိုင်နေသည်ကို တွေ့ခဲ့၏။ မြိတ်၊ တနင်္သာရီတို့မှ မူစလင်ကုန်သည်များက အယုဒ္ဓယသို့ ကုန်ပစ္စည်းများ ပို့၏။ အများအားဖြင့် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားနှင့် ပါးရှင်းကုန်သည်များက လုပ်ကိုင်နေကြ၏။

နွေနှင့်ဆောင်း စသော ရာသီဥတုကောင်းချိန်တွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွား ကုန်သည်များစွာ ဗမာပြည်သို့ လာကြ၏။ ရောင်းဝယ်ဖောက်ကားကြသည်။ အချို့က ဗမာတိုင်းရင်းသူများနှင့် အိမ်ထောင်ကျ၏။ ဗမာအစိုးရက တိုင်းရင်းသူများနှင့် အိမ်ထောင်ကျသည့်ကိစ္စတွင် ခွင့်ပြုသော်လည်း သူတို့ အိန္ဒိယသို့ ပြန်လျှင်ကား ဇနီးနှင့်ကလေးတို့ကို ခေါ်ယူသွားခွင့်မပြု။ ထိုခလေ့ထုံးစံက ၁၈ ရာစုထိ ရှိခဲ့၏။ အာရပ်၊ ပါးရှင်းနှင့် မူစလင်ကုန်သည်များ၏ ထိုလက်ကျန်မျိုးဆက်များက ဗမာပြည်တွင် 'ဗမာမူစလင်' များအဖြစ် ကျန်ခဲ့၏။ ၎င်းတို့ကို ဗမာဘုရင်များလက်ထက်က 'ပသီ' သို့မဟုတ် 'ကုလား' ဟု ခေါ်ကြ၏။

ထိုအုပ်စုများနှင့် နောက်ထပ်ရောက်လာသော အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ပေါင်းစပ်ကာ သူတို့မျိုးနွယ်က တိုးပွားလာ၏။ ထို့ပြင် 'ဆူဖီ' သာသနာပြုများသည် ဗမာပြည် ရောက်လာ၏။ အရှေ့အိန္ဒိယသမုဒ္ဒရာတွင် ဘုရားကျောင်းများစွာကို တွေ့ရသည်ဟု သုတေသီ 'ဆာရစ်ချက်တင်ပယ်' က ရေးခဲ့၏။ 'ဘာဒါမိုကန်' ဘုရားကျောင်းသည် မူစလင်သင်္ဘောသားများက တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။ သူတော်စင် 'ဘာလ်အာဒင်အေလီယ' အထိမ်းအမှတ် ဘုရားကျောင်းများ ဖြစ်၏။ ၎င်းကို ဗုဒ္ဓဘာသာ ဝင်များကပင် 'နတ်' ဟုလည်းကောင်း၊ ဟိန္ဒူတို့က 'ဒေဝ' ဟုလည်းကောင်း၊ တရုတ်တို့က 'တန်ခိုးရှင်'၊ မူစလင်တို့က 'သူတော်စင်အနေ' ဖြင့် ကိုးကွယ်ကြ၏။ ၎င်းကို ၁၇ နှင့် ၁၈ ရာစုတွင် စစ်တွေ၊ သံတွဲနှင့် မြိတ်ကျွန်းဆွယ်တို့တွင် တည်ထားတာကိုလည်း တွေ့ရ၏။ သင်္ဘောသားများနှင့် တံငါသည်များက အဓိက ကိုးကွယ်ကြ

၏။ အစွလာမ်သူတော်စင်များ၏ အုတ်ဂူ (ဒါရ်ဂါရ်) များကိုလည်း သံတွဲ၊ ပုသိမ်၊ သန်လျင်တို့တွင် တွေ့ရ၏။

၁၁ ရာစုက အနော်ရထာမင်းလက်ထက်တွင် ဘုရင့်တပ်မတော် နှ့် အိန္ဒိယတပ်ဖွဲ့နှင့် သက်တော်စောင့်များ ရှိ၏။ ၁၆ ရာစုအလယ် ပိုင်းမှ ၁၈ ရာစုအလယ်ပိုင်းထိ မူစလင်ခြေလျင်တပ်သားများသည် ပေါ်တူဂီသံ့ပန်းများနှင့်အတူ ဗမာ့တပ်မတော်တွင် တာဝန်ထမ်းဆောင် ကြ၏။ အများစုမှာမူ ကိုယ်ရံတော်သက်တော်စောင့်များ ဖြစ်၏။ ၎င်း တို့ထဲမှ အများစုမှာ ကြေးစားများဖြစ်ပြီး စစ်သံ့ပန်းများဖြစ်၏။ နှစ် ကြာလာတော့ ထိုသူများက ဗမာအမျိုးသမီးများနှင့် အိမ်ထောင်ကျကာ ဗမာပြည်တွင်ပင် အခြေချကြ၏။ သူတို့နေသော ရပ်ကွက်ကို 'ကုလား တန်း'ဟု ခေါ်၏။ သူတို့ကို 'ကုလားဝန်'များက အုပ်ချုပ်၏။

၁၄၃၀ တွင် ဘင်္ဂလားက ရခိုင်ပြည်တွင် သြဇာညောင်း၏။ ထိုအချိန်တွင် အင်းဝနေပြည်တော်ကလည်း ကြီးပွားလာ၏။ ၁၄၀၄ တွင် ရခိုင်ဘုရင် 'နရမေခလာ' (၁၄၀၄-၁၄၃၄)က ဗမာတပ်များ ရန်မှ ထွက်ပြေးကာ ဘင်္ဂလားပြည်နယ်တွင် ခိုလှုံ၏။ ထို့နောက် မဝိုကေရာဇ်ရှိရာ ဒေလီသို့ ရောက်၏။ 'အာမက်ရှာ'က ရခိုင်ဘုရင်ကို သူကောင်းပြုကာ သူ၏စစ်ပွဲများတွင် ဝင်တိုက်စေ၏။ ၁၄၃၀ တွင် 'အာမက်ရှာ' အကူအညီဖြင့် 'နရမေခလာ'က ရခိုင်ပြည်ကို လာသိမ်း ၏။ ထို့နောက် 'မြို့ဟောင်း'မြို့ကို တည်၏။

၁၄၃၀ ကပင် ထိုနေရာတွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့ များစွာရောက် လာကြ၏။ 'နရမေခလာ'မင်း နတ်ရွာစံပြီးနောက် ထိုဒေသသို့ ပေါ်တူဂီများ ရောက်လာကြ၏။ ပေါ်တူဂီကြေးစားများက ရခိုင်တပ် များတွင် အမှုထမ်းကြ၏။

ပေါ်တူဂီခရီးသည် 'ဆီဘေးရှန်းမန်းရစ်'က ၁၆၂၉ မှ ၁၆၃၇ ထိ ရခိုင်တွင် ရှိခဲ့၏။ ထိုအချိန်တွင် ရခိုင်သို့ ဘင်္ဂါလီများ ရောက် လာသည်ကို သူတွေ့ရ၏။ ပေါ်တူဂီပင်လယ်ဓားပြများသည် ဗမာ

စားပြုများနှင့် ပေါင်းကာ ပင်လယ်ပြင်ကို ကြီးစိုးကြ၏။ ဟိန္ဒူတွေ၊ မဟာမေဒင်တွေ အသတ်ခံရ၏။ ကျွန်ပြုခံရ၏။

၁၇ ရာစုတွင် မဂိုမင်းသား 'ရှားရှူဂျာ'က စစ်ရှုံး၍ ရခိုင်သို့ ပြေးလာ၏။ ရခိုင်ဘုရင် 'စန္ဒပုစမူ'က သူ့ကို ခိုလှုံခွင့်ပြု၏။ ၁၆၆၁ တွင် 'ရှားရှူဂျာ'က အိန္ဒိယသို့ပြန်ကာ တိုက်ပွဲဝင်၏။ ၁၇၈၅ တွင် အင်းဝမင်းက ရခိုင်ပြည်ကို သိမ်းကာ ဗမာပြည်လက်အောက် ထားခဲ့၏။ မူစလင်-ဗုဒ္ဓဘာသာ ရခိုင်မျိုးနွယ်ဆက်ကား ကျန်ခဲ့၏။ သူတို့က ရခိုင်ခလေ့ထုံးစံများ ဆက်ခံ၏။ ရခိုင်ဘာသာစကား ပြော၏။ သို့သော် ဘာသာအယူဝါဒကား အစ္စလာမ်။

၁၆ ရာစုနှင့် ၁၇ ရာစုတွင် ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်၌ စီးပွားရေး ပြိုင်ဘက်တွေ များလာသည်။ မူစလင်ကုန်သည်များကား ထိုင်း၊ ဗမာနှင့် ဆူမကြာတို့တွင် ကုန်သွယ်နေကြဆဲ။ သို့သော် အာမေးနီးယန်း၊ အာရပ်၊ ဂျူး၊ တရုတ် ဒတ်ချ်နှင့် ပေါ်တူဂီများကပါ ဈေးကွက်ကို ဝင်တိုးလာကြ၏။ မြိတ်၊ ဒဂုံနှင့် ပုသိမ်ဆိပ်ကမ်းများသို့ ကုန်စည် ဖလှယ်ရန် ရောက်လာကြ၏။

၁၃၆၉ မှ ၁၅၉၉ အထိ ပဲခူးသည် လွတ်လပ်သောမြို့ ဖြစ်ခဲ့၏။ ၁၆၀၀-၁၇၅၂ တွင် အင်းဝက နေပြည်တော် ဖြစ်လာသည်။ ဗမာဘုရင်များက ရေကြောင်းမှ ကုန်သွယ်မှုကို ဆက်လက်ပေး၏။ အိန္ဒိယကုန်သည်များက တနင်္သာရီနှင့် အယုဒ္ဓယသို့ ကုန်သွယ်မှုများ လုပ်ကြ၏။ ဂိုလ်ကွန်ဒါမူစလင်များက မြိတ်နှင့် ကုန်သွယ်သည်။ ကျူလီယာမူစလင်များက တနင်္သာရီ၊ ပဲခူးနှင့် အယုဒ္ဓယသို့ သွားလာကြ၏။ ချစ်တီးကုန်သည်သင်္ဘောများက မြို့ဟောင်း၊ သန်လျင်နှင့် မြိတ်တို့သို့ လာ၏။

၁၇ ရာစုစောစောပိုင်းတွင် အိန္ဒိယကုန်သည်များနှင့် ပေါ်တူဂီကုန်သည်များက ဗမာပြည်တွင် ဈေးကွက်အပြိုင်လှကြ၏။ မကြာခင် မှာလည်း ဒတ်ချ်နှင့် အင်္ဂလိပ်တို့ကပါ ပြိုင်ဘက်တွေ ဖြစ်လာသည်။

ဥရောပတိုက်သားများ (ဒတ်ချ်)တို့က အခြားကုန်သွယ်မှုအပြင် အိန္ဒိယ မှ အလုပ်ကြမ်းသမားများကို ဗမာပြည် ခေါ်လာသောအလုပ်ကိုပင် လုပ်ကြ၏။

၁၇ ရာစုအတောအတွင်းတွင် အင်္ဂလိပ်အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီက ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော် ကုန်သွယ်မှုကို ခြေကုတ်ယူရန် ကြိုးစားသည်။ သူတို့က ဗမာပြည်ရှိ သန်လျင်နှင့် အင်းဝတို့တွင် စက်ရုံတွေ လာ ဆောက်၏။ သူတို့က ဗမာပြည်မှ အိန္ဒိယမူစလင်ကုန်သည်များနှင့် အဆက်အသွယ်လုပ်ကာ အကူအညီပေး၏။ အကြွေးရောင်းပေး၏။ သို့ဖြင့် ၁၈ ရာစု စောစောပိုင်းတွင် အင်္ဂလိပ်တို့က ဗမာပြည်တွင် ခြေကုပ် အတော်ရလာသည်။ အင်္ဂလိပ်တို့က စီးပွားရေးမှတစ်ဆင့် နယ်ချဲ့လာ၏။ သို့ဖြင့် အင်္ဂလိပ်-ဗမာ စစ်ပွဲဖြစ်ကာ ဗမာပြည်သည် အင်္ဂလိပ်လက်အောက်ရောက်ပြီး ၁၈၈၅ တွင် ဗမာပြည်သည် ဗြိတိသျှ အိန္ဒိယအင်ပါယာ၏ အစိတ်အပိုင်း ဖြစ်လာသည်။

၁၈ ရာစု ၁၉ ရာစု ချဲ့ထွင်ရေးကာလ

အင်္ဂလိပ်အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီက အိန္ဒိယတွင် နိုင်ငံရေးအာဏာ ရလာ၏။ ထို့ကြောင့် ဗမာပြည်နှင့် ဆက်ဆံရေးကို ပြောင်းလဲခဲ့၏။ အင်းဝဘုရင်နှင့် အင်္ဂလိပ်အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီတို့ ကုန်သွယ်မှုများ ဆက် လုပ်၏။ ၁၇ ရာစု အလယ်လောက်တွင် အင်းဝ၊ သန်လျင်နှင့် ဗန်းမော် တို့တွင် စက်ရုံငယ်များ တည်ထောင်၏။ အဓိကအနေဖြင့်ကား အိန္ဒိယ ကုန်သည်များက အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီ၏ အထောက်အပံ့ဖြင့် တည် ဆောက်ခြင်းဖြစ်၏။ ၁၉ ရာစု အကူးအပြောင်းတွင် အင်းဝမင်းများက ဘုန်းလက်ရုံး ဆန့်တန်းကာ အယုဒ္ဓယ၊ မဏိပူရနှင့် တရုတ်တို့ကို စစ်ချီ၏။ ထိုအချိန်ကာလတွင် မြန်မာမင်းတို့ကို ဗေဒင်နက္ခတ် တွက် ချက်ကာ မင်္ဂလာအခါပေးသူများမှာ 'ပုဏ္ဏား' များဖြစ်၏။ (ပုဏ္ဏာ ဟူသည် သက္ကဋဘာသာစကားအားဖြင့် ဗြဟ္မဏမျိုးနွယ်များကို ပြော

ခြင်းဖြစ်၏) အိန္ဒိယတို့၏ ထုံးတမ်းစဉ်လာအချို့သည် အမရပူရမင်း နေပြည်တော်ထိ ပျံ့နှံ့နေ၏။

၁၇ နှင့် ၁၈ ရာစုတွင် ဗမာပြည်မှ အင်းဝမင်းများသည် အာသံနှင့် မဏိပူရသို့ အကြိမ်ကြိမ် ကျူးကျော်တိုက်ခိုက်ခဲ့၏။ ၁၉ ရာစုအလယ်တွင်ကား ဗြိတိသျှတို့က လော့ဒ်ဒါလဟိုဇီ၏ ခေါင်းဆောင်မှုအောက်မှ ဗြိတိသျှအိန္ဒိယတပ်က နယ်မြေချဲ့ထွင် သိမ်းပိုက်မှုများကို အတိုးချ လုပ်ဆောင်လာ၏။ ၁၈၅၁ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလတွင် ဗမာအာဏာပိုင်ဖြစ်သူ ရန်ကုန်မြို့ဝန်က ဗြိတိသျှ သင်္ဘောနှစ်စင်းကို အကောက်ခွန် ချိုးဖျက်မှုအရ ဒဏ်ငွေတစ်ထောင် ရိုက်၏။ လော့ဒ်ဒါလဟိုဇီက သင်္ဘောနှစ်စင်း ချက်ချင်းစေလွှတ်ကာ ဒဏ်ကို ပယ်ဖျက်ရန် နှင့် ရန်ကုန်မြို့ဝန်ကို ဖယ်ရှားရန် ရာဇသံပေး၏။

ဗမာမင်းများက စစ်ပွဲအသစ်ကို ရှောင်ရှားလိုသည့်အတွက် သူတို့ တောင်းဆိုချက်ကို လက်ခံ၏။ သို့သော် ဗြိတိသျှရေတပ်ဗိုလ်ချုပ် 'လင်းဘတ်' က ကမ်းရိုးတန်းကို ပိတ်ဆို့ရန် စီစဉ်ခဲ့၏။ ရန်ကုန်၊ ပုသိမ်နှင့် မုတ္တမဆိပ်ကမ်းများကို ဗြိတိသျှတို့က သိမ်းပိုက်ကြ၏။ ၁၈၅၅ ခုနှစ်တွင်ကား သီပေါမင်းလက်ထက်၌ ဗြိတိသျှတို့က ဗမာတစ်ပြည်လုံးကို သိမ်းပိုက်လိုက်ကြ၏။ ဗြိတိသျှတို့လက်အောက် ရောက်သွားသောကာလတွင် ဗမာပြည်သို့ နိုင်ငံခြားသားမျိုးစုံ ရောက်လာကြ၏။ ဂျပန်၊ အာမေရိကန်၊ တရုတ်၊ ပြင်သစ်၊ ဂျာမနီ၊ ပေါ်တူဂီ၊ ပြင်သစ်၊ အိန္ဒိယ စသဖြင့် မျိုးစုံ။

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းက စည်ကားလာပြီး နိုင်ငံခြားသင်္ဘော များစွာ ဆိုက်ကပ်လာကြ၏။ ဆိပ်ကမ်းတွင် အလုပ်သမား များစွာလိုအပ်လာရာ အိန္ဒိယမှ အလုပ်ကြမ်းသမား များစွာရောက်ရှိလာကြ၏။ ဆန်စပါး ရောင်းဝယ်မှုလည်း အလွန်ထွန်းကားလာ၍ ဆန်စက်များစွာ ပေါ်လာ၏။ ဆန်ကုန်သည်များထဲတွင် အဓိကအားဖြင့် အိန္ဒိယလူမျိုးများနှင့် တရုတ်လူမျိုးတို့ လုပ်ကိုင်ကြတာများ၏။ ဥရောပအာရှကပြားများကား

ရထား၊ ပို့ဆောင်ဆက်သွယ်ရေး၊ စာတိုက် စသည်တို့တွင် လုပ်ကိုင်ကြ၏။ အိန္ဒိယမျိုးနွယ် အများစုကား လယ်ယာစိုက်ပျိုးရေး၊ သစ်စက်၊ ဆန်စက်၊ စက်ရုံအလုပ်ရုံ၊ သင်္ဘောကျင်းများတွင် လုပ်ကြ၏။

၁၈၈၁ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ ရန်ကုန်လူဦးရေ ၁၃၉,၄၀၈ ဦးတွင် ဗမာလူမျိုးက ၆၆,၆၃၈၊ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားက ၆၆,၀၇၇ (လူဦးရေ၏ ၄၄ ရာနှုန်းနီးပါး၊ တရုတ်က ၃,၇၅၂၊ ဥရောပတိုက်သား ၂၅၇၀၊ ကရင် ၁၇၁ တို့ရှိ၏။ ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယလူဦးရေက ၅၅ ရာခိုင်နှုန်းထိ ရှိလာ၏။ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား အများစုက ဒါရဝမ် (အစောင့်)၊ ဒိုဘီ (အဝတ်လျှော်)၊ ဆံပင်ညှပ်ဆရာ၊ အပ်ချုပ်သည်နှင့် ဥရောပတိုက်သားနှင့် အိန္ဒိယကုန်သည်တို့အိမ်မှ အခိုင်းအစေအလုပ်များ လုပ်ကြ၏။ ထိုအိမ်များတွင် တံမြက်စည်း၊ သန့်ရှင်းရေးအလုပ်များ လုပ်ကြ၏။ ကုမ္ပဏီများ၊ ပုဂ္ဂလိကလုပ်ငန်းများ၊ အစိုးရလုပ်ငန်းများတွင် ပညာတတ်များက မန်နေဂျာ၊ စာရေးစာချီ လုပ်ကြ၏။

၁၉ ရာစုနှောင်းပိုင်းတွင် *ဘုံဘောဘားမား ကုန်သွယ်ရေး ကော်ပိုရေးရှင်း* က စီးပွားရေး အတော်များများ ဝင်လုပ်၏။ အခြားသော ကုန်သည်ကြီးများကလည်း အရင်းအနှီး အမြောက်အမြား စိုက်ထုတ်လုပ်ကိုင်ကြ၏။ ၁၈၈၅ တွင် ဘုံဘောဘားမားကုမ္ပဏီနှင့် ဗမာမင်းတို့ သစ်ထုတ်လုပ်ရေးလုပ်ငန်းတွင် အငြင်းပွားကြ၏။ ၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ စောစောပိုင်းတွင် တပ်သား ၁၀၀၀၀ ပါသော တပ်ကို *ဗိုလ်ချုပ်ပရင်ဒါဂတ်* ဦးစီးဖွဲ့စည်းကာ စစ်ဆင်ရာ နိုဝင်ဘာလ ၂၇ ရက်နေ့တွင် မြင်းခြံကျ၏။ ၂၆ ရက်၊ ၂၇ ရက်တွင် အင်းဝနှင့် စစ်ကိုင်း ကျ၏။ ၂၈ ရက်တွင် မန္တလေးကျ၏။ သီပေါမင်းလည်း ပါတော်မူကာ ကုန်းဘောင်ခေတ် ကုန်ဆုံးခဲ့၏။ ၁၈၈၆ ခုနှစ်၊ မတ်လ ၁ ရက်နေ့တွင် (ရှမ်းပြည်မှအပ) ဗမာတစ်နိုင်ငံလုံး ဗြိတိသျှလက်အောက် ရောက်ခဲ့၏။

၁၉၃၃ တွင် ရန်ကုန်လူဦးရေ ၄၀,၀၀၀ ၏ ထက်ဝက်ကျော် က အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ဖြစ်၏။ ရန်ကုန်တွင် ဟိန္ဒူစတန်နီ ဘာသာ စကားကို ထမင်းစား ရေသောက်မှ မပြောတတ်လျှင် ဘာအလုပ်မှ မဖြစ်တော့။

၁၈၂၄ ခုနှစ် ဗြိတိသျှ-အိန္ဒိယတပ်များက အင်္ဂလိပ်-ဗမာ စစ်ပွဲ အပြီးတွင် ရန်ကုန်ကို ယာယီသိမ်းပိုက်ချိန်၌ ကုန်သည်ရွာတစ်ရွာမျှ သာဖြစ်ကာ အိမ်ခြေ ၁၅၀၀ နှင့် နေထိုင်သူ ၉၀၀၀ နီးပါးသာ ရှိ၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင်ကား လူဦးရေက ၃၀,၀၀၀ ရှိနေပြီ။ ရွံ့နံ့ ထဲတွင် သစ်သားနှင့် ဝါးတဲလေးများဖြင့် အိမ်ဆောက်နေကြ၏။ နောက်နှစ် ၂၀ ကျတော့ မြို့က အတော်စည်ပင်တိုးတက်လာ၏။ ကုန်သွယ်မှုနှင့် စိုက်ပျိုးရေး ထွန်းကားလာ၏။ အိန္ဒိယလူမျိုး ငွေချေး စားသူများ၊ ကုန်သည်များ၊ ကန်ထရိုက်တာများ၊ ပွဲစားများ အကျိုး ဖြစ်ထွန်းနေကြ၏။ ၁၈၇၂ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား က ရန်ကုန်လူဦးရေ၏ ၁၆ ရာခိုင်နှုန်းသာ ရှိခဲ့၏။ ၁၉၁၁ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ လူဦးရေ ၁၂,၀၀၀ တွင် တစ်ဝက်က အိန္ဒိယ နွယ်ဖွားများ ဖြစ်လာ၏။ ၁၇.၃ ရာခိုင်နှုန်းသည် အိန္ဒိယအလုပ်သမား များ ဖြစ်၏။

စာရေးဆရာ 'ဆာရတ်ချန္ဒရာချတ်တိုပတ်ဒီယာယာ' သည် 'သီရိ ကန္တ' ခေါ် ဝတ္ထုကို ရေးခဲ့၏။ သူက လူလတ်တန်းစား ဘင်္ဂါလီလူမျိုး ဖြစ်ပြီး သူ့ကိုယ်တွေ့ ရန်ကုန်ဘဝအကြောင်း ရေးခဲ့၏။ သူ့ကို ၁၈၇၆ ခုနှစ်တွင် ဆင်းရဲနွမ်းပါးသော ဗြဟ္မဏနွယ်ဝင်တစ်ဦးက မွေးခဲ့၏။ သူ့ဇာတိမြေက ဘင်္ဂလားပြည်နယ်။ အသက် ၂၆ နှစ်တွင် သူက ရန်ကုန်သို့ သွားပြီး အလုပ်လုပ်၏။ ထိုအတွေ့အကြုံများကို 'သီရိကန္တ' ခေါ် ဇာတ်ကောင်တစ်ဦး မွေးကာ သူက ဝတ္ထုရေးခဲ့၏။ သူ့ဝတ္ထု အမည်က 'ချာရတ်တရာဟင်း' (ဇာတ်ဆောင်မဲ့) ဖြစ်၏။

သူ့အရွယ်ရောက်လာချိန်တွင် သူနှင့် ဆွေနီးမျိုးစပ်တစ်ဦးထံမှ

ဗမာပြည်အကြောင်း ကြားဖူး၏။ ထိုသူပြောသော ဗမာပြည်မှာ လမ်း
 တွေက ရွှေခင်းထားပြီး သင်္ဘောပေါ်မှ ဆင်းလိုက်သည်နှင့် အင်္ဂလိပ်
 လူမျိုးတွေက ဆီးကြိုကာ အလုပ်တွေ ပေး၏။ ပိုက်ဆံတွေ ရသည်
 တဲ့။ ထို့ကြောင့် သူက ဗမာပြည်သွားရန် ဆုံးဖြတ်လိုက်၏။ မသွားမီ
 သူ့ချစ်သူ ကောင်မလေးတစ်ဦးဖြစ်သူ 'ပီယာရီဘိုင်' ကို သွား နှုတ်
 ဆက်၏။ ပီယာရီဘိုင်က သူ့ကိုပါခေါ်သွားရန် ပြော၏။ ဗမာပြည်ကို
 သွားပြီးလျှင် ပြန်လာတဲ့သူ မရှိဘူးဆိုတာ နင်သိရဲ့လားဟု ပြောကာ
 သူပါလိုက်မည်ဟု ပြောသော်လည်း သူကမခေါ်ဘဲ တစ်ယောက်တည်း
 ထွက်လာ၏။

သူက သင်္ဘောထဲတွင် ဆင်းဆင်းရဲရဲ ဒုက္ခခံပြီး လိုက်လာခဲ့
 ၏။ လမ်းခရီးက ၆ ရက်လောက်ကြာ၏။ ၁၉၂၈ ခုနှစ်တွင် သူသည်
 S.S.Erinpura သင်္ဘောဖြင့် မြန်မာပြည်ကို လာခဲ့၏။ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း
 ရောက်လျှင်ရောက်ခြင်း သူ့တို့ ကျန်းမာရေးအတွက် အန္တရာယ်ကင်း
 ဆေးထိုးခံကြရ၏။

ထို့နောက် ၁၉၂၀ နှင့် ၁၉၃၀ ခုနှစ်များက ဝင်ငွေနည်းပါးသူတို့
 နေထိုင်ရသော အခြေအနေများကို ရေးပြ၏။ ဗမာလူမျိုး၊ ဥရောပ
 လူမျိုးနှင့် အိန္ဒိယလူမျိုးများထဲမှ ပညာတတ်များ၊ ချမ်းသာသူများကား
 အိမ်ယာကောင်းကောင်း သန့်သန့်ရှင်းရှင်းတို့တွင် နေနိုင်ကြ၏။ ကျန်
 သော လက်လုပ်လက်စားတို့ကား တဲတန်းလျားသာသာ နေရာများတွင်
 သာ ဖြစ်ကတတ်ဆန်း တိုးတိုးဝေ့ဝေ့ နေကြရ၏။ မိလ္လာစနစ်နှင့်
 သန့်ရှင်းရေးစနစ်တို့က အလွန်နိမ့်ကျ၏။ 'မြို့ပြဖွံ့ဖြိုးရေးအုပ်ချုပ်မှု
 အဖွဲ့' ကို ဖွဲ့စည်းထားပြီး မြို့တော်လှပရေးနှင့် သန့်ရှင်းရေးတို့ကိုကား
 ဆောင်ရွက်ရန် အစပျိုးနေ၏။ ထို့ကြောင့် လမ်းများပင် ပီပီပြင်ပြင်
 မဖောက်လုပ်နိုင်သေး။ နေရာတကာတွင် ရွံ့နွံတွေ၊ ဗွက်အိုင်တွေ
 တွေ့ရ၏။ ထို့ကြောင့် ရန်ကုန်မြို့ နေရာတကာမှာ မသန့်ရှင်း။ ကျန်းမာ
 ရေးနှင့် မညီညွတ်။ အိန္ဒိယမှ လာရောက်အလုပ်လုပ်ကိုင်သူများမှာ

နေရာကောင်းရရန် စာနိစ္စရွေးချယ်ရ။ ရရာနေရာတွင် ဖြစ်သလိုနေပြီး ကြိုသမျှအလုပ် လုပ်ကိုင်၊ ရသည့်ငွေကို ကျစ်ကျစ်ပါအောင် စုပြီး အိန္ဒိယရှိ ဆွေမျိုးများ၊ မိသားစုများထံ ငွေပြန်ပို့နိုင်ရေးကိုသာ အဓိက ထားကြ၏။

ထိုကာလတွင် မြန်မာ့နိုင်ငံရေးက နိုးကြားလာကာ အိန္ဒိယမှ ခွဲထွက်ရေးအတွက် တိုက်ပွဲဝင်နေကြ၏။ ၁၉၃၁-၃၂ တွင် 'ရန်ကုန် အလုပ်သမားအိမ်ယာ ညီလာခံ' ကို ကျင်းပကာ အိုးအိမ်ပြဿနာများ ကို ဆွေးနွေးကြ၏။ ဗမာပြည်မှ အိန္ဒိယကော်မတီများ၊ ဗြိတိသျှ အုပ်ချုပ်ရေးနယ်ပယ်မှ ပုဂ္ဂိုလ်များ၊ ရန်ကုန်မြို့နယ်စီပယ်ကော်မတီမှ ပုဂ္ဂိုလ်များ၊ ကျန်းမာရေးဌာနမှကိုယ်စားလှယ်များ တက်ရောက်ဆွေးနွေး ကြ၏။

ရန်ကုန်မြို့နယ်စီပယ်ကော်မရှင်မှ 'မော်ဂန်ဝက်ဘ်' က ဗြိတိသျှ အင်ပါယာမှ အခြားမြို့များ နမူနာများကို ချပြကာ ရန်ကုန်မြို့ပြစီမံ ကိန်းကို ရေးဆွဲ၏။ ၁၉၀၉ မြို့ပြနှင့် အိမ်ယာစီမံကိန်း အက်ဥပဒေ ကို အတည်ပြု၏။ မြို့ပြဖွံ့ဖြိုးမှုများလုပ်ရန် ကလကတ္တား (၁၉၁၂)၊ ကိုလံဘို (၁၉၁၅) နှင့် ရန်ကုန် (၁၉၂၀) တို့ကို စီမံချက်ချ လုပ်ကိုင် ၏။ ရန်ကုန်မြေဈေးတွေ တက်လာ၏။ မြေပိုင်ရှင်များ ပွပေါက်တိုး ၏။ လက်လုပ်လက်စား အခြေခံလူတန်းစားတို့အတွက်မူ အိမ်ငှားခ များ မြင့်တက်လာသည်ကိုသာ ခံစားရ၏။ ရန်ကုန်မြို့ ဖွံ့ဖြိုးမှု လုပ် ဆောင်ရန် ငွေလိုရာ၊ ထိုလိုငွေကို အခွန်အကောက် တိုးကောက်ပြီး ဖြည့်ဆည်း၏။ မြေခွန်တွေက အဆ ၃၀၀ ရာနှုန်းမှ ၄၀၀ ရာနှုန်းထိ တက်လာ၏။

၁၉၁၄ တွင် ရန်ကုန်၌ နေထိုင်သူများ၏ ၇၀ ရာခိုင်နှုန်းခန့် သည် ဆန်စပါးလုပ်ငန်းကို အမှီပြုနေကြသူများ ဖြစ်၏။ အလုပ်သမား အားလုံး၏ သုံးပုံတစ်ပုံက ဆန်စက်များတွင် လုပ်ကိုင်ကြ၏။ ၁၉၁၇ ခုနှစ်တွင် ဆန်ဈေးများက ထိုးကျလာ၏။ တစ်တင်းကို ၁၃၀-၁၄၀

ကျပ်မှ ၈၀ ကျပ်ထိ ထိုးကျသွား၏။ စစ်ပွဲများကြောင့် သင်္ဘောတွေ မလာနိုင်သဖြင့် ဆန်အများစုမှာ စပါးကုန်သည်နှင့် ဆန်စက်များတွင် စုပုံနေကြ၏။

အောက်ခြေလူတန်းစားများ၏ အိမ်လခက အတော်တိုးလာ၏။ ၁၂ ပေခွဲ ပေ ၄၀ တစ်ခန်းကို အိမ်လခ ရှုပီး ၃၀ မှ ၄၀ ပေးရ၏။ လခစားများ၏ လခကတော့ မတိုးသဖြင့် စာရေးစာချို လူတန်းစား ယင် အိမ်ကောင်းကောင်း ငှားမနေနိုင်ကြ။ ၁၉၁၆ တွင် ရန်ကုန်မြို့ ဆန်စက်တွင်လုပ်သော အလုပ်သမားတစ်ဦး၏ နေ့စားလစာက ၈ အင်နာနှင့် ငါးပြားဖြစ်၏။ အများစုက တစ်ရှုပီးနှင့် ရှစ်အင်နာဖြစ်၏။ သင်္ဘောလုပ်သားက တစ်နေ့ကို ၇ အင်နာနှင့် ၆ ပြား ရ၏။ အလွန် ဆုံးရမှ တစ်ရှုပီးသာဖြစ်၏။ တစ်လ တစ်ဆယ်၊ ဆယ့်ငါးကျပ် ရသူ များမှာ အခန်းတစ်ခန်းကို လူ ၃၀ မှ ၄၀ ထိ ကြပ်ကြပ်သပ်သပ် စေမျှပြီး ငှားရမ်းနေထိုင်ကြရ၏။ ၁၉၂၀ နောက်ပိုင်း ရန်ကုန်အိမ်ယာ အခြေအနေကား ကြောက်စရာကောင်းလှ၏။ လုပ်ခကနည်း၊ အလုပ် အကိုင်က ရှားပါးကာ စားစရိတ်ပြီးလျှင် နေစားရိတ်ကို အနိုင်နိုင် သုံးနေကြရ၏။

၁၉၁၃-၁၉၁၄ ရန်ကုန်အိမ်ငှားခ

နှစ်	လခ	ဆန်စက်လုပ်သားပျမ်းမျှလစာ
၁၉၁၄	၁၀၀	
၁၉၁၅	၁၀၃	
၁၉၁၆	၁၀၈	
၁၉၁၇	၁၁၇	
၁၉၁၈	၁၂၅	၁၈-၂၀ ရှုပီး
၁၉၁၉-၂၆	၁၄၀	
၁၉၂၇	၁၈၀	
၁၉၂၈	၁၈၀	၂၁ ရှုပီး

ရန်ကုန်မြစ်အနီးတွင် ဆန်စက်နှင့် သစ်စက်များ ရှိ၏။ ထိုနေရာများသည် လမ်းမတော် (၁) လမ်းမှ ရန်ကုန်အရှေ့ပိုင်း ၄၄ လမ်းထိနှင့် ဗိုလ်တထောင်၊ အထက်ပုစွန်တောင်၊ အောက်ပုစွန်တောင်တို့ ဖြစ်၏။ ပခုံးထမ်းအလုပ်သမားကူလီများ၊ သမ္ဗန်ခပ်သူများ၊ ဆားဒိုင်ကျောက်မီးသွေးဒိုင်မှ အလုပ်သမားများ၊ သင်္ဘောကျင်းလုပ်သားများလည်း ရန်ကုန်မြို့ အကြိုအကြားတွင် နေရာအနှံ့ နေကြ၏။

ရန်ကုန်ခရိုင်တွင် အလုပ်လုပ်ကိုင်ကြသူများ ၁၉၂၈

အလုပ်အမျိုးအစား	ဦးရေ
အစိုးရသင်္ဘောကျင်း	၁၁၀၈
အစိုးရပုံနှိပ်တိုက်	၁၀၈၆
ဓာတ်သတ္တုလုပ်ငန်း	၃၂၅၃
စက်မှုလုပ်ငန်း	၆၀၀၀
ရေခဲစက်လုပ်ငန်း	၄၈၀
ပုံနှိပ်၊ ချုပ်လုပ်	၁၂၂၅
လွှစက်များ	၆၅၉၄
ဆန်စက်များ	၁၁,၉၉၁
မီးခြစ်စက်များ	၁၇၁၈
ဓာတ်ဆီ၊ ရေနံဆီ	၁၉၅၁

၁၉၃၃ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်တွင် လုပ်ကိုင်နေသော ကျွမ်းကျင်လုပ်သားနှင့် မကျွမ်းကျင်လုပ်သား

လူမျိုး	ကျွမ်းကျင်	ရာနှုန်း	မကျွမ်းကျင်	ရာနှုန်း	စုစုပေါင်း
တိုင်းရင်းသား	၈၀၄၈	၃၆	၁၉,၉၈၅	၂၃	၂၈၀၃၃
အိန္ဒိယ	၁၂,၅၃၃	၅၅	၆၁,၉၈၃	၇၃	၇၄၅၁၆

အခြား	၁၉၆၆	၉	၃၉၅၈	၄	၅၉၂
စုစုပေါင်း	၂၂၅၄၇	၁၀၀	၈၅၉၂၆	၁၀၀	၁၀၈၄၇

ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အပြီး ဗမာနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေးရပြီးနောက် အိန္ဒိယအစိုးရနှင့် ဗမာအစိုးရတို့ နှစ်ဦးနှစ်ဖက် ညှိနှိုင်းကာ လူဝင်မှု ကြီးကြပ်ရေးဥပဒေကို ရေးဆွဲကာ နှစ်နိုင်ငံ လွတ်လပ်စွာ ကူးလူး သွားလာခွင့်များကို ကန့်သတ်ခဲ့၏။

အခန်း (၆)

ရန်ကုန်မြို့ရောက် တရုတ်လူမျိုးများ

ကျွန်တော်က အဋ္ဌမတန်းနှင့် နဝမတန်းတွင် ရန်ကုန်မြို့၊ ကျုံးကြီးလမ်းနှင့် စဉ့်အိုးတန်းထောင့်ရှိ 'မြန်မာခရစ်ယာန် အထက်တန်းကျောင်း' (Burmese Christian High School) ခေါ် အလွတ်ပညာသင်ကျောင်းတွင် ကျောင်းတက်ခဲ့၏။ ထိုကျောင်းက မြန်မာနိုင်ငံတွင် မြန်မာလူမျိုးထဲမှ ပထမဆုံး ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင်ဖြစ်လာသော ဦးနောကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် 'ဦးနောသုခမ္မာဇရပ်' ခေါ် ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းပိုင် ဝင်းထဲမှကျောင်းဖြစ်၏။ စာရေးဆရာမ မလေးလုံ၏ ဖခင်ကြီးဖြစ်သော 'ဦးချစ်ထွန်း' တည်ထောင်သော ကျောင်းဖြစ်၏။ ထိုကျောင်းတွင် စာသင်သော ပုဂ္ဂလိကဆရာများက စာသင်ကောင်းသဖြင့် နာမည်ကြီး၏။ ထိုကျောင်းက ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင်များ တည်ထောင်သော ကျောင်းဖြစ်သော်လည်း နေရာဌာနက တရုတ်တန်းဖြစ်သဖြင့် တရုတ်မျိုးနွယ်၊ တရုတ်ကပြား ကျောင်းသူကျောင်းသားတွေက များ၏။ ထို့ကြောင့် ကျွန်တော့်ကျောင်းနေဘက် သူငယ်ချင်းများက တရုတ်ကပြားများသာ ဖြစ်ကြ၏။ တရုတ်နှစ်သစ်ကူးကာလဆိုလျှင် ဟိုအိမ်ကဖိတ် ဒီအိမ်ကဖိတ်ဖြင့် သွားရောက်စားသောက်ရသော အိမ်တွေက

အတော်များ၏။ ထို့ကြောင့် အသက် ၁၅ နှစ်၊ ၁၆ နှစ်အရွယ်တွင် တရုတ်တန်းမှ လမ်းတွေ ကျွန်တော် မရောက်ဖူးတာမရှိ။ တရုတ်တန်းနှင့် ကျွန်တော် အတော်ရင်းနှီးခဲ့သည်မှာ ထိုစဉ်ကပင် စသည်ဆိုရမည်။

တကယ်တော့ တရုတ်လူမျိုးများ ရန်ကုန်မြို့သို့ ရောက်လာပုံကို အစပြုပြောရလျှင် အလောင်းဘုရားလက်ထက်၌ တရုတ်သင်္ဘောများကို ရန်ကုန်အနောက်ပိုင်း လတ္တီလမ်း (လသာလမ်း)တွင် ဆိုက်ကပ်ရန် ခွင့်ပြုချိန်မှစ၍ ထိုနေရာအနီးတစ်ဝိုက်တွင် တရုတ်လူမျိုးများ လွတ်လပ်စွာ ရောင်းဝယ်ဖောက်ကား စီးပွားရှာရင်း ထိုနေရာတစ်ဝိုက်တွင် တရုတ်တန်းဖြစ်လာသည် ဆို၏။

မြန်မာနိုင်ငံနှင့် တရုတ်ပြည်ဆက်ဆံမှုကား မြန်မာနိုင်ငံဖြစ်လာမည့်နေရာတွင် မြို့ပြနိုင်ငံများ ပေါ်ထွန်းလာစကဟုပင် ဆိုရမည်။ ပျူနှင့် မွန်မြို့ပြနိုင်ငံများ အေဒီအစောပိုင်းရာစုတွင် ပေါ်လာပြီးနောက် တရုတ်နှင့် အိန္ဒိယဆက်ဆံရေးလမ်းကြောင်းပေါ် မူတည်ကာ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် စီးပွားရေးအင်အားများ ထူထောင်လာခဲ့၏။

ပျူနှင့် တရုတ်ဆက်ဆံရေးကား အေဒီ (၈) ရာစုက ပျူယဉ်ကျေးမှုအဖွဲ့ တရုတ်ကို ရောက်လာခြင်းကို 'တန်မင်းဆက်' မှတ်တမ်းများတွင် တွေ့ရ၏။ အေဒီ (၇) ရာစုများတွင် တရုတ်ဘုရားဖူးမှတ်တမ်းများနှင့် သရေခေတ္တရာအကြောင်း တွေ့ရ၏။ ညောင်ရမ်းခေတ် မြန်မာသံအဖွဲ့၏ မှတ်တမ်းများကို 'ထိုင်ဝမ်အမျိုးသားပြတိုက်' တွင် ထိန်းသိမ်းထားကြောင်း သိရ၏။

မန္တလေးအနောက်ပြင်တွင်ရှိသော 'ဒေးဝန်းရပ်' တွင် တရုတ်ကုန်သည်များ စတည်းချရာ ဖြစ်ခဲ့၏။ သီပေါမင်း ပါတော်မူပြီးနောက် မြန်မာပြည်တွင် တရုတ်လူမျိုးများ အခြေချမှု ပိုများလာ၏။ ကန်တုံပြည်သား လက်တိုတရုတ်များ၊ ဖူးကျင့်ပြည်နယ်သား လက်ရှည်တရုတ်များ၊ 'ဟတ်က' ခေါ် 'လက်စကများ'၊ ယူနန်ပြည်နယ်မှ တရုတ်များက မြန်မာမင်းများလက်ထက်ကထက် ပိုပြီး အရေအတွက်

များစွာ မြန်မာပြည် ရောက်ခဲ့ကြ၏။ ပီနန်မှ ဝင်လာသော တရုတ်များ၏ တရုတ်အစားအစာများဖြစ်သော မြီးရှည်၊ မြူစွမ်း၊ ကော်ရည်ခေါက်ဆွဲ၊ ပေါက်စီ၊ လမုန့်၊ ကော်ပြန့်များ မြန်မာပြည်တွင် ပျံ့နှံ့လာ၏။

ကမ္ဘာတစ်ဝှမ်း နိုင်ငံအသီးသီးတွင် ပျံ့နှံ့နေထိုင်ကြသော တရုတ် လူမျိုးဦးရေက သန်း ၅၀ ကျော်ရှိ၏။ ထိုင်းနိုင်ငံတွင် ၁၁ သန်းနီးပါး၊ မလေးရှားတွင် ၇ သန်း၊ အမေရိကန်တွင် ၅ သန်းကျော်၊ အင်ဒိုနီးရှား တွင် ၂ သန်း၊ စင်္ကာပူတွင် ၂ သန်းခွဲ၊ တောင်ကိုရီးယား တွင် ၁ သန်းနီးပါး၊ ဂျပန်တွင် ၁၀ သိန်းနီးပါး၊ ဗမာပြည်တွင် ၁ သန်း ၆ သန်းကျော် စသဖြင့် နေထိုင်ကြ၏။ ထိုနိုင်ငံများတိုင်းလိုလို တွင် တရုတ်တန်းများ ရှိကြ၏။ ဖိလစ်ပိုင်နိုင်ငံ၊ မနီလာမြို့ရှိ 'ဘီနွန် ဒို' တရုတ်တန်းသည် ကမ္ဘာ့ရှေးအကျဆုံး တရုတ်တန်းဟု ခေါ်ဆိုနိုင် ၏။

အမေရိကရှိ 'ဆန်ဖရန်စစ်စကို တရုတ်တန်း'၊ ဩစတြေးလျ ရှိ 'မဲလဘုန်း တရုတ်တန်း' တို့ကလည်း ကျော်ကြား၏။ ၁၈၆၀ ခုနှစ် များတွင် 'ပေကျင်းစာချုပ်' လက်မှတ်ရေးထိုးပြီးနောက်တွင် တရုတ် နယ်စပ်များကို ဖွင့်လိုက်ရာ တရုတ်လူမျိုးတို့ ကမ္ဘာ့နေရာအနှံ့သို့ ပျံ့ကုန် ကြ၏။ အများစုသည် တရုတ်ပြည်အရှေ့တောင်ဘက်ရှိ 'ကွမ်တုံ'နှင့် 'ဖူးကျင့်'ပြည်နယ်တို့မှ သူတွေ ထွက်ခွာသွားကြခြင်းဖြစ်၏။ ၁၆ ရာစုတွင် အရှေ့တောင်အာရှရှိ ကမ်းရိုးတန်းဒေသများသို့လည်း ပျံ့နှံ့ ကြ၏။

၁၆ ရာစုတွင်ပင် ဥရောပတိုက်သားတို့က ကိုလိုနီနိုင်ငံများ တည်ထောင်သဖြင့် တရုတ်လူမျိုးများနှင့် ကုန်သွယ်ဆက်ဆံမှုလုပ်ရင်း နှင့် ဥရောပသို့ပါ တရုတ်လူမျိုးများ ပျံ့နှံ့ကုန်၏။ သက္ကရာဇ် ၁၆၀၀ ကပင် ဗီယက်နမ်တွင် 'ဘောင်ဘင်တရုတ်တန်း'၊ မနီလာတွင် 'ဘီ နွန်ဒို' တရုတ်တန်း၊ ဂျပန်တွင် 'နာဂါဆာကီ' တရုတ်တန်းတို့ ပေါ်လာ

ပြီ။ အင်ဒိုနီးရှားနိုင်ငံ၊ ဂျာကာတာမြို့မှ 'ဂလိုဒေါက်' တရုတ်တန်းက ၁၇၄၀ တွင် ပေါ်လာ၏။ တရုတ်လူမျိုးတို့သည် အိန္ဒိယသို့ အေဒီ ၅ ရာစုကပင် ရောက်ရှိခဲ့ကြ၏။ ကလကတ္တားမြို့၊ မွမ်ဘိုင်းမြို့၊ ချင်နိုင်းမြို့တို့တွင် တရုတ်တန်းတွေပေါ်လာ၏။ ထိုင်းနိုင်ငံ၊ ဘန်ကောက်မြို့ သက်တမ်းနှင့်အတူတူ ၁၇၈၂ ခုနှစ်တွင် တရုတ်တန်း ပေါ်ပေါက်ခဲ့၏။

ဗြိတိန်နိုင်ငံ၊ လီဗာပူးမြို့တွင် ၁၈၅၀ ခုနှစ်များလောက်၌ တရုတ်လူမျိုးတွေ ရောက်ခဲ့သည်ဆို၏။ မြောက်အမေရိကတွင် အကြီးဆုံးဆိုသည့် တရုတ်တန်းက ဆန်ဖရစ်စစ်စကိုတွင် ရှိ၏။ ၁၈၅၀ လောက်ကပင် တရုတ်လူမျိုးတွေ ရှိကြသည်။ ဩစတြေးလျနိုင်ငံ၊ မဲလဘုန်းတွင်လည်း ၁၈၅၀ ခုနှစ်များက တရုတ်တန်း စခဲ့၏။ 'ဆစ်ဒနီတရုတ်တန်း' ကား ၁၉၂၀ မှစ၍ နာမည်ကြီးလာပြီ။

၁၄ ရာစုမှစပြီး 'ဖူကျင့်ပြည်နယ်' မှ တရုတ်လူမျိုးများက ကမ္ဘာအနှံ့သို့ ဖြန့်ကျက်သွားလာကြ၏။ အထူးသဖြင့် အာရှနိုင်ငံများဖြစ်ကြသော ဗီယက်နမ်၊ ထိုင်း၊ မလေးရှား၊ ဖိလစ်ပိုင်နှင့် မြန်မာနိုင်ငံ တို့သို့ ပျံ့နှံ့လာသည်။

'တရုတ်တန်း' (China Town) ဆိုသော စကားလုံးကို အာရှတွင် ပထမဆုံး သုံး၏။ ၎င်းသည် တရုတ်ဘာသာစကားမှ ဆင်းသက်လာခြင်းကား မဟုတ်။ ၁၈၄၄ ခုနှစ်တွင် စင်္ကာပူတွင် တရုတ်လူမျိုးအများစုနေထိုင်သော ရပ်ကွက်ကို ဗြိတိသျှအစိုးရက China Town (တရုတ်မြို့) ဟု စတင်ခေါ်ဝေါ်သုံးစွဲ၏။ မလေးဘာသာစကားအရမူ 'ကမ်ပွန်ချိုင်းနား' သို့မဟုတ် 'ကာတာချိုင်းနား' ဟု ခေါ်ဝေါ်ရာမှ အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် တိုက်ရိုက်ပြန်ဆိုကာ China Town ဖြစ်လာသည်။

အခြားလူမျိုးများနှင့် ဆက်စပ်မှုထက် တရုတ်နှင့်မြန်မာဆက်စပ်မှုက တိုင်းတစ်ပါးသားဆိုတာထက် ပို၍နီးစပ်သည်။ ဗမာလူမျိုးများသည် 'တိဘက်-ဗမာ' မျိုးနွယ်မှ ဆင်းသက်လာသူများဖြစ်ကြ၏။ ဗမာဘာသာစကားသည်ပင် 'တိဘက်တို-ဗမာ' မိသားစု

အုပ်စုဝင်ဖြစ်၏။ သမိုင်းအစဉ်အလာကိုကြည့်လျှင် ဗမာသည် အရှေ့
တောင်အာရှ တိဘက်မှ ဆင်းသက်လာသည်ဟု သိရ၏။ အမှန်စင်စစ်
ကား တရုတ်ဘာသာ၊ တိဘက်ဘာသာနှင့် ဗမာဘာသာစကားများက
လုံးဝကွဲပြားသယောင် ဖြစ်နေသော်လည်း ၎င်းတို့သည် တစ်ချိန်က
တစ်မျိုးထဲသော ဘာသာစကားမှ ဆင်းသက်လာသည်ချည်း ဖြစ်၏။

မြန်မာပြည်ကို တရုတ်လူမျိုးတို့ ဝင်လာသော သမိုင်းကြောင်းကို
ပြန်ကြည့်လျှင် ၁၈၂၄ ခုနှစ်ခန့်က စပြီး နောက်ကြောင်းခံ၍ရ၏။
ထိုအချိန်တွင် အင်္ဂလိပ်တို့သည် ဧရာဝတီမြစ်ဝကျွန်းပေါ်ဒေသမှ
တစ်ဆင့် မြန်မာပြည်သို့ ဝင်လာ၏။ ဥရောပတိုက်သားတို့ကလည်း
ဥရောပနှင့် မြောက်အမေရိကမှနေ၍ တရုတ်ပြည်အရှေ့ပိုင်းနှင့် မြန်မာ
နိုင်ငံတောင်ပိုင်းသို့ ရောက်လာကြ၏။ ဥရောပတိုက်သားတို့သည် ဘိန်း
စစ်ပွဲနောက်ပိုင်းတွင် တရုတ်ပြည်သို့ ပိုဝင်လာ၏။ တရုတ်ကုန်သည်
များ၊ အရပ်သားများသည် ဧရာဝတီမြစ်ဝကျွန်းပေါ်သို့ အနောက်တံခါး
မှ ဝင်လာ၏။ တရုတ်-ဗမာနယ်စပ်သည် နှစ်နိုင်ငံအတွက် 'အနောက်
တံခါး'သာမက လူမှုရေး၊ စီးပွားရေးဆိုင်ရာ မြန်မာနှင့် တရုတ်၏
အနောက်တောင်ဘက်တွင်လည်း လွှမ်းမိုးမှုရှိ၏။ ထို့ထက်ပို၍ပြောရ
လျှင် တရုတ်လူမျိုးများနှင့် ဗမာဘုရင်များသည် ဘီစီ ၁၂၈ ခုနှစ်မှ
စ၍ အဆက်အဆံရှိခဲ့၏။

'မင်း'မင်းဆက်ခေတ်က 'မင်းသားယုံးလီ'သည် အင်းဝဘုရင်
ထံ ထွက်ပြေးခိုလှုံသည်မှာ ၁၇ ရာစုက ဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှကိုလိုနီခေတ်
တွင် တရုတ်လူမျိုးများစွာသည် မလေးရှား သို့မဟုတ် စင်္ကာပူသို့
ဆိပ်ကမ်းများမှတစ်ဆင့် ဝင်လာကြ၏။ ယူနန်မှ အလုပ်ကြမ်းသမား
များ၊ ကူလီများကား ဗမာပြည်မြောက်ပိုင်းတွင် ကျွန်းစိုက်ပျိုးရေးနှင့်
မိုင်းတွင်းများ၌ လာရောက်အလုပ်လုပ်ကြ၏။ သူတို့ကို 'တောင်ပေါ်
တရုတ်'ဟု ခေါ်ကြ၏။ လှေသင်္ဘောနှင့် လာသူများလာမှု 'ရေကြောင်း
တရုတ်'ဟု ခေါ်ကြ၏။ တရုတ်ပြည်တွင် ပြည်တွင်းစစ်များဖြစ်ကြ၊

ငတ်မွတ်ခေါင်းပါးမှု ဘေးဒဏ်များခံရ၊ မြေယာအသိမ်းခံရ၊ လုပ်ငန်းအသိမ်းခံရသောအခါ တရုတ်လူမျိုး ထောင်နှင့်ချီပြီး မြန်မာပြည်ဘက်ကို ထွက်ပြေးလာကြ၏။ ထိုအချိန်တွင် မြန်မာပြည်က စီးပွားရေးကောင်းပြီး ကြွယ်ဝနေချိန်ဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် ၁၉၃၁ ခုနှစ်တွင် တရုတ်လူမျိုး ၁၉၃,၀၀၀ ရှိရာမှ ၁၉၅၃ တွင် ၃၀၀,၀၀၀ ထိ ဖြစ်လာသည်။ ယူနန်မှ ထွက်လာကြသော တရုတ်လူမျိုးများသည် ဗမာပြည်ရောက်တော့ အလုပ်မျိုးစုံလုပ်ပြီး ကြီးပွားချမ်းသာလာကြ၏။ ထိုခေတ်သည် ဗမာပြည်တွင် တရုတ်တို့၏ ‘ရွှေခေတ်’ပင်ဖြစ်၏။

(မှတ်ချက်- ၁၉၈၃ သန်းခေါင်စာရင်းအရ မြန်မာပြည်တွင် တရုတ်လူမျိုး ၁၉၂,၀၀၀ သည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်၊ ၅၀၀၀ က ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင်၊ ၃၀၀၀ က မူစလင်ဘာသာဝင် ဖြစ်ကြသည်ဟု ဆို၏။ မူစလင်-တရုတ် (ပန်းသေး)များကို တရုတ်ဘာသာဖြင့် ‘ဟို’ဟု ခေါ်ကြ၏။)

တရုတ်လူမျိုးအများစုက ‘မဟာယာန’ (မြောက်ပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်) များဖြစ်ကြသော်လည်း မြန်မာနိုင်ငံတွင်မူ လူများစု ကိုးကွယ်ကြသော ‘ထေရဝါဒ’ (တောင်ပိုင်းဗုဒ္ဓဘာသာ)ကိုသာ လိုက်လျောညီထွေ ကိုးကွယ်ကြသည်။ တရုတ်လူမျိုးတို့သည် အခြားလူမျိုးများနှင့် မတူသည်မှာ လိုက်လျောညီထွေ နေတတ်ကြခြင်းပင်ဖြစ်၏။ မြန်မာပြည်တွင် မြန်မာလူမျိုးအများစု ကိုးကွယ်သကဲ့သို့ ကိုးကွယ်ကြ၏။ အလှူဒါနများတွင် ရက်ရောလှူဒါန်းပေးကမ်းသည်။ မြန်မာ ဓလေ့ထုံးစံတွေကို လိုက်နာကျင့်သုံးကြ၏။ ထို့ကြောင့် အခြားဘာသာဝင် နိုင်ငံခြားသားများထက် တရုတ်လူမျိုးများက မြန်မာနိုင်ငံတွင် မြန်မာတို့နှင့် တစ်သားတည်း ညီနေနိုင်ကြသည်မှာ ထူးခြား၏။ မြန်မာတိုင်းရင်းသားများနှင့် တရုတ်လူမျိုးတို့ လက်ထပ်ထိမ်းမြားကြတာလည်း များ၏။ အခြားဘာသာဝင်လူမျိုး တစ်ဦးဦးနှင့် မြန်မာတိုင်းရင်းသား တစ်မျိုးမျိုး လက်ထပ်ရာတွင် ပတ်ဝန်းကျင်အသိုင်းအဝန်းက

မပြေမလည်ရှိတတ်သော်လည်း တရုတ်နှင့် မြန်မာတိုင်းရင်းသားများ လက်ထပ်ထိမ်းမြားမှုများကား ပြဿနာမရှိတတ်တာ များသည်ကလည်း ထူးခြား၏။ ဗုဒ္ဓဘာသာတန်ဖိုးနှင့် ရိုးရာအစဉ်အလာများကို တရုတ် လူမျိုးတို့က လိုက်လျောညီထွေရှိတတ်ခြင်းကြောင့်ပင် ဖြစ်၏။

ရန်ကုန်နှင့် အောက်ဗမာပြည်တွင် နေထိုင်သော တရုတ်လူမျိုး များမှာ 'ဖူးကျင်း' ပြည်နယ်နှင့် 'ကွမ်တုံး' ပြည်နယ်မှ 'ဟန်တရတ်' လူမျိုးများဖြစ်၏။ 'မန္တလေးနှင့် အထက်ဗမာပြည်မှ 'ကိုးကန့်တရတ်' များကား 'ယူနန်ပြည်နယ်' မှ 'ဟန်တရတ်' များဖြစ်၏။ 'ဟုတ်ကျင်း' နှင့် 'ကန်ကုန်း' တရုတ်များက ၄၅ ရာခိုင်နှုန်းမျှရှိကာ ယူနန် တရုတ်က ၃၈ မှ ၄၀ ရာခိုင်နှုန်းထိ ရှိ၏။ 'ဟုတ်ကျင်းတရတ်' ကို ဗမာတို့က 'အင်္ကျီရှည်' ဟု ခေါ်ကြ၏။ သူတို့က ကုန်သည်လုပ်ငန်းလုပ်သူ များ၏။ 'ကွမ်တုံး' တရုတ်များကိုမူ ဗမာတို့က 'အင်္ကျီတို' ခေါ်ကြသည်။ သူတို့က ကွမ်တုံးပြည်နယ်မှ လာကြ၏။ ပန်းပုဆရာတွေ၊ လက်သမား တွေ များ၏။

ဟတ်က တရုတ်ကိုမူ မြန်မာတွေက 'စက' ဟုခေါ်၏။ (အင်္ကျီ တိုလည်း မဟုတ်၊ အင်္ကျီရှည်လည်း မဟုတ်)။

အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်တို့တွင်ကား 'ကိုးကန့်' တွေ။ သူတို့က 'မန်ဒါရင် တရုတ်စကား' ပြော၏။ ယူနန် တရုတ်တွေနှင့် ဆင်တူသည်။ တောင်ပေါ်နေ ကိုးကန့်များက လယ်ယာကိုင်းကျွန်း လုပ်တာ များ၏။

မြန်မာပြည်သို့ တရုတ်များ ဝင်လာခြင်းသည် 'မင်းခေတ်' က အစောဆုံးဖြစ်၏။ ၁၈ ရာစုတုန်းက 'မင်းခေတ်' မင်းညီမင်းသားများ သည် ကိုးကန့်တွင်လာ၍ အခြေချ နေထိုင်ကြ၏။ တရုတ်ကုန်သည် များကား ဧရာဝတီမြစ်ရိုးတစ်လျှောက် မြောက်ဘက်မြို့များနှင့် နေပြည် တော်ထိ ရောက်၏။ အချို့က အမရပူရတွင် နေကြ၏။ မင်းတုန်းမင်း က ၁၈၅၉ တွင် မန္တလေး၌ မြို့တည်နန်းတည် လုပ်သောအခါ တရုတ်

များက အမရပူရတွင်ပင် နေခဲ့ကြ၏။ သူတို့ အများစုက မြန်မာတို့နှင့် အိမ်ထောင်ကျကာ ထိုမျိုးဆက်များက အမရပူရတွင် အခြေချနေထိုင်ကြ၏။ ၁၉ ရာစု ဗြိတိသျှကိုလိုနီခေတ်တွင် ဗြိတိသျှအာဏာပိုင်တို့က အိန္ဒိယလူမျိုးနှင့် တရုတ်လူမျိုးများကို ဗြိတိသျှ ဗမာပြည်သို့ ဝင်ခွင့်ပေးရာ တရုတ်လူမျိုးများစွာ ဝင်ရောက်လာ၏။ သူတို့အများစုက ဗြိတိသျှပိုင် မလေးရှားမှ လာကြ၏။ တရုတ်လူမျိုးတို့သည် မြန်မာနိုင်ငံတွင် ဆန်စပါးနှင့် ကျောက်မျက်ရတနာလုပ်ငန်းများ လုပ်ကိုင်ကြ၏။ လက်လီလက်ကား ကုန်သည်စီးပွား လုပ်ကြ၏။

မလေးရှားမှလာသော တရုတ်မဟုတ်သူများကမူ ပခုံးထမ်းအလုပ်ကြမ်းသမားတွေ ဖြစ်၏။ အချို့က လက်မှုပညာသည်တွေ ဖြစ်ကြ၏။ တိုင်းတစ်ပါးမှလာသော အိန္ဒိယလူမျိုး၊ တရုတ်လူမျိုးတို့ ကြီးပွားချမ်းသာကြသည်ကို ကြည့်ပြီး မြန်မာလူကြီးသူမများက ဆိုဆုံးမစကားတစ်ခုပင် ပေါ်ထွက်လာ၏။

‘ငွေကို တရုတ်လိုရှာ၊ ကုလားလိုစု၊ ဗမာလို မဖြုန်းနဲ့’ ဟူ၍ ဖြစ်၏။ တရုတ်လူမျိုးတို့က ဗုဒ္ဓဘာသာများဖြစ်ကြရာ မြန်မာတိုင်းရင်းသားတို့နှင့် တစ်သားတည်း ပေါင်းစပ်လုပ်ကိုင် နေထိုင်ကြ၏။ ‘ဆွေမျိုးပေါက်ဖော်’ ဆိုသော အသုံးအနှုန်းပင် ပေါ်လာ၏။ ၁၉၃၅ မှ ဗြိတိသျှအုပ်ချုပ်ရေးဆုံးသည်အထိ ကိုလိုနီခေတ် တရားစီရင်ရေး၊ လွှတ်တော် စသည်တို့တွင် တရုတ်လူမျိုးအချို့ ပါဝင် လုပ်ကိုင်ကြ၏။ တရုတ်ပြည်သူ့သမ္မတနိုင်ငံ ထူထောင်သော ၁၉၅၀ ခုနှစ်တွင် တရုတ်ပြည်ကို ပထမဆုံး အသိအမှတ်ပြုသောနိုင်ငံများတွင် မြန်မာနိုင်ငံလည်း အပါအဝင်ဖြစ်၏။

ရန်ကုန်မြို့တွင် တရုတ်လူမျိုးအများစု နေထိုင်သော လမ်းများမှာ စဉ့်အိုးတန်း၊ လသာ၊ မောင်ခိုင်လမ်း၊ လမ်းမတော်၊ မော်တင်တို့တွင်ဖြစ်၏။ ကန်တုံမှလာသူများက မဟာဗန္ဓုလလမ်းအထက်တွင် နေကြပြီး ‘ဟုတ်ကျင့်’ တို့ကား အောက်လမ်းတွင် နေကြ၏။ ၎င်းတို့

သည် ရန်ကုန်လူဦးရေ၏ ၉.၅ ရာခိုင်နှုန်းရှိ၏။ ယခင်က တရုတ်
ဘာသာသင်ကျောင်း များစွာရှိခဲ့၏။ ၁၉၃၅ ခုနှစ်က တရုတ်ကျောင်း
၆၅ ကျောင်း၊ ၁၉၅၃ တွင် ၂၅၉ ကျောင်းထိ ရှိလာ၏။ တရုတ်ကပြား
ဦးရေ ၅၀ ရာခိုင်နှုန်းလောက်က တရုတ်ကျောင်း တက်ကြ၏။ တရုတ်
လူမျိုး မျိုးနွယ်အသင်းပေါင်း (၈၀) ကျော်လည်း ရန်ကုန်တွင် ရှိခဲ့၏။

၁၉၅၂ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ ရန်ကုန်မြို့တွင် လူဦးရေ
၆၁၃,၀၀၀ ရှိပြီး မြန်မာလူမျိုးက ၆၀ ရာခိုင်နှုန်းကျော်၊ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား
က ၂၀.၅ ရာခိုင်နှုန်း၊ တရုတ်လူမျိုးက ၈ ရာခိုင်နှုန်းရှိ၏။ အိန္ဒိယ
နွယ်ဖွား ၂၀.၅ ရာခိုင်နှုန်းအနက် ၄၁ ရာခိုင်နှုန်းက မြန်မာနိုင်ငံသား
ခံယူကာ တရုတ်လူမျိုး ၈ ရာခိုင်နှုန်းအနက် ၄၅ ရာခိုင်နှုန်းက မြန်မာ
နိုင်ငံသားအဖြစ် ခံယူကြသည်ဟု သိရ၏။

ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း အောက်လမ်းကို ယခင်က 'တာအုတ်တန်း'
ဟု ခေါ်ကြသည်။ တကယ်တော့ အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် Taroktan
Street ကို မြန်မာဘာသာ အသံလှယ်ပြီး 'တာအုတ်တန်း'ဟု ခေါ်ကြ
ခြင်းဖြစ်၏။ အသံအစစ်အမှန်က 'တရုတ်တန်း'သာ ဖြစ်သည်။
အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် ထိုလမ်းကို China Street ဟု ခေါ်ကြဖူးသည်။
တရုတ်သင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်၍ China's Wharf တရုတ်ဆိပ်ခံဘော
တံတားလမ်းဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။ ယခုတော့ လသာမြို့နယ် အရှေ့
ဘက်နယ်နိမိတ် ဖြစ်နေပါပြီ။

ရန်ကုန်မြို့ တရုတ်တန်းသည် ဆူးလေစေတီတော်၏ အနောက်
ဘက်တစ်လျှောက် ၂၄ လမ်း၊ ၂၃ လမ်း၊ ၂၂ လမ်း၊ လမ်း ၂၀၊ ၁၉
လမ်း၊ ၁၈ လမ်း၊ ဗိုလ်ရွဲလမ်း၊ လသာလမ်း၊ စဉ့်အိုးတန်းတို့ အပါ
အဝင်ဖြစ်၏။ ရန်ကုန် တရုတ်တန်းသမိုင်းအစက ၁၈၅၀ ခုနှစ်များ
ကဟု ဆိုရမည်။ ဗြိတိသျှတို့က ရန်ကုန်မြို့ကို ချဲ့ထွင်ချိန် ၁၈၀၀
ခုနှစ်များက ဖြစ်၏။ ထိုစဉ်ကတည်းက အနောက်ဘက် ရွှေတောင်
တန်းကြားနှင့် အရှေ့ဘက် ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်းအထိ တရုတ်တန်းက

ရှိခဲ့၏။ မြန်မာပြည်သို့ ရောက်ရှိလာကြသော တရုတ်လူမျိုးအများစုမှာ တရုတ်ပြည် တောင်ဘက်ခြမ်း၊ ကွမ်းတုံပြည်နယ်၊ ယူနန်ပြည်နယ်နှင့် ဖုကျင့်ပြည်နယ်တို့မှ ဖြစ်၏။ ထိုအချိန်မှစ၍ တရုတ်လူမျိုးတို့က မြန်မာပြည်အနှံ့ နေထိုင်ကြရာ အများဆုံးမှာ ရန်ကုန်၊ မန္တလေး၊ တောင်ကြီး၊ ကိုးကန့်၊ လားရှိုးတို့တွင် ဖြစ်၏။

အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ဖြစ်ချိန်တွင် ရန်ကုန်လူဦးရေက နှစ်သောင်းသာ ရှိသေး၏။ ဒုတိယစစ်ပွဲအပြီး အင်္ဂလိပ်တို့က ရန်ကုန်ကို သိမ်းပိုက်ချိန်တွင် လူဦးရေက သုံးသောင်းထိဖြစ်လာ၏။ ၁၈၅၆ တွင် လူဦးရေ ၄၆၀၀၀ ခန့်ဖြစ်ကာ ၁၈၆၀ တွင် ၆၀၀၀၀ ထိ တိုးလာ၏။ ရန်ကုန်မြို့၏ ပထမမြူနီစီပယ် ပေါ်ထွန်းလာချိန်တွင် လူဦးရေ တစ်သိန်းထိ ရှိလာ၏။ ၁၈၈၁ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ ရန်ကုန်လူဦးရေက တစ်သိန်းသုံးသောင်း၊ ၁၈၉၁ တွင် နှစ်သိန်းလေးသောင်း၊ ၁၉၀၀ ပြည့်တွင် သုံးသိန်းလေးသောင်းကျော်၊ ၁၉၃၁ တွင် လေးသိန်းထိ တိုးလာ၏။ ကူးသန်းရောင်းဝယ်မှုကို အကြောင်းပြုပြီး ရန်ကုန်လူဦးရေ တိုးတက်လာသည့်အထဲတွင် အကြောင်းတစ်ချက်မှာ အိန္ဒိယပြည်မှ လူဆင်းရဲများ အလုံးလိုက် အရင်းလိုက် ရန်ကုန်တွင် လာ၍ အလုပ်လုပ်ကြခြင်းကြောင့် ဖြစ်၏။ ကုန်သည်ပိုင်းဆိုင်ရာတွင်လည်း တရုတ်-ကုလားတို့က လွှမ်းမိုးနေရာ ရန်ကုန်သည် ဗမာလူမျိုးတို့အဖို့ အနေကျုံးစရာပင် ဖြစ်လာ၏။

အင်္ဂလိပ်လူမျိုး ပန်းချီဆရာ 'တဲလ်ဘော့ကယ်လီ' က 'ဘားမား' (ဗမာပြည်) ဟူသော စာအုပ်တွင် အောက်ပါအတိုင်း မှတ်တမ်းတင်ထား၏။

“လမ်းပေါ်တွင် ဆေးရောင်စုံအဝတ်အစားများနှင့် သွားလာနေကြသူများမှာ ဟိန္ဒူ၊ တမီလ်၊ မဒရာစီ၊ ဘင်္ဂါလီနှင့် တရုတ်လူမျိုးများဖြစ်၏။ ပုလိပ်များက ပန်ချာပီတွေဖြစ်ကာ အစိုးရရုံးအားလုံး၏ ရုံးလုလင်များက အိန္ဒိယတိုင်းရင်းသားများဖြစ်၏။ တရုတ်များကိုလည်း

များစွာတွေ့နေရ၏။ ကူးသန်းရောင်းဝယ်မှုအားလုံးမှာလည်း တရုတ်နှင့် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့ လက်ထဲတွင်ပင်ရှိ၏။ အိမ်ကောင်းကောင်း၊ ဆိုင်ကောင်းကောင်းဆိုလျှင် တရုတ်နှင့် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများသာ ပိုင်၏။ ဗမာများကိုကား အမြင်ရနည်း၏။ ဗမာတို့မှာ နိုင်ငံခြားသားတရုတ်နှင့် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့နှင့် ယှဉ်ပြိုင်ရာတွင် အားနည်းနေ၏။ သမိုင်းဆရာ 'ဘီအာရ်ပန်း' ၏ 'ရန်ကုန်သမိုင်း' စာအုပ်ထဲတွင် ၁၈၈၁ ခုနှစ်၌ ဗမာနှင့် အခြားတိုင်းရင်းသားဦးရေက ၆၇,၁၈၉ ရှိပြီး အိန္ဒိယမျိုးနွယ်က ၆၆,၀၇၇၊ တရုတ်က ၃၇၅၂ ရှိ၏။ ၁၈၉၁ တွင် ဗမာနှင့် အခြားတိုင်းရင်းသားဦးရေ ၇၃,၃၀၆၊ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား ၈၇,၄၈၇၊ တရုတ် ၇,၅၇၆ ရှိ၏။ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် ဗမာနှင့် အခြားတိုင်းရင်းသား ၈၁,၆၈၆ ရှိပြီး အိန္ဒိယနွယ်ဖွားက ၁၁,၉၂၉၀၊ တရုတ်က ၁၁,၀၁၈ ဦးရှိနေ၏။ ၁၉၄၁ ခုနှစ်တွင် ဗမာ ၁,၆၀,၀၀၀၊ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား ၂,၈၀,၀၀၀၊ တရုတ်က ၄၀,၀၀၀ ထိ ရှိလာ၏။

ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း၏ တောင်ဘက်တွင်ရှိသော ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်းအပိုင်း၌ ရှေးမြန်မာမင်းများ လက်ထက်တွင် 'တပ်ကလေးရပ်' ဟူ၍ ရှိခဲ့၏။ ထိုနေရာတွင် နောက်ပိုင်း၌ တရုတ်စားသောက်ဆိုင်များ တန်းစီပေါ်ထွန်းလာ၏။ ထို့ကြောင့် 'တရုတ်တန်းလမ်း' ဟု ခေါ်လာကြပြန်သည်။ ၁၇၉၅ ခုနှစ်တွင် 'တပ်ကလေးရပ်' ၌ တရုတ်အမျိုးသားအများစု နေထိုင်ကြကြောင်း သမိုင်းမှတ်တမ်းများအရ သိရ၏။ 'ကွမ်တုံပြည်နယ်' မှ လာသူများကို 'လက်တို'၊ 'ဖူးကျန်း' ပြည်နယ်မှ လာသူများကို 'လက်ရှည်' ဟု ခေါ်ကြ၏။ ၁၇၉၀ တစ်ဝိုက်တွင် ထိုပြည်နယ်မှ တရုတ်လူမျိုးများ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသို့ လှေများဖြင့် လာရောက်ကုန်သွယ်ကြကြောင်း သိရ၏။ 'လက်တို' တရုတ်က လက်သမား၊ လက်မှုပညာသည်၊ အပေါင်ဆိုင်၊ ကန်ထရိုက်များဖြစ်ပြီး 'လက်ရှည်' တို့မှာမူ ကုန်သည်တွေ များ၏။

မွေးမြူရေးလည်း လုပ်ကြသည်။ မြန်မာပြည်သို့ အဦးဆုံး ရောက်ရှိကြသူများသည် 'ဖူးကျင့်'ပြည်နယ်မှ 'လက်ရှည်'တရုတ်များဖြစ်ကြ၏။

၁၈၂၄ ခုနှစ် (အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲမတိုင်မီ)ကပင် လသာလမ်းနှင့် လမ်း ၂၀ ကြား၊ မဟာဗန္ဓုလလမ်းပေါ်တွင် 'ကောင်းတုံကွမ်ယင်'မယ်တော်ကျောင်း ရှိခဲ့၏။ ၁၈၅၅ တွင် မီးလောင်ပျက်စီးသွားပြီးနောက် ၁၈၆၈ ခုနှစ်တွင် ပြန်တည်ပြီး ၁၈၇၂ နှင့် ၁၈၈၈ ခုနှစ်တို့တွင် တိုးချဲ့မွမ်းမံ၏။

၁၈ လမ်းနှင့် စဉ့်အိုးတန်းကြားတွင် 'ကွမ်ယင်မယ်တော်ကျောင်း' ရှိသေး၏။ ၁၈၆၁ ခုနှစ်က တည်ဆောက်သည်ဟုဆို၏။ ၁၉၂၀ တွင် ထပ်မံပြင်ဆင်ကာ ၁၉၂၅ တွင် အကြီးစား ပြင်ဆင်မှုများ ပြုလုပ်ခဲ့၏။ ဗဟန်းမြို့နယ်တွင် ဟုတ်စီ၊ ကွမ်ရင်စန်၊ ကျူပွာစီ၊ ကွမ်ရင်စီ၊ စသော တရုတ်ဘုန်းကြီးကျောင်းများ ရှိ၏။

ရန်ကင်းမြို့နယ်၊ ဘောက်ထော်ဘူတာရုံအနီးတွင်လည်း တရုတ်ဗုဒ္ဓဘာသာ သက်သတ်လွတ်ကျောင်း ရှိ၏။ ၁၉၂၇ ခုနှစ်ကပင် ကျိုက်လတ်မြို့မှ ဦးအောင်ဇော်၊ ဒေါ်ပျော့တို့က တည်ထောင်သည်ဟု သိရ၏။

တရုတ်-မြန်မာနွယ်ဖွားများက မြန်မာနိုင်ငံရေးတွင် ပါဝင်လာကြသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဥပမာ- တရုတ်သူဌေးများနှင့် တရုတ်ဝတ်လုံများ တည်ထောင်သော 'ရွှေတောင်ကြားပါတီ'သည် မြန်မာနိုင်ငံရေးတွင် ဆယ်စုနှစ်တစ်ခေတ်စာ ကြီးစိုးခဲ့၏။ ပထမဆုံး မြန်မာလူမျိုး ဘုရင်ခံ 'ဆာဂျေအေမောင်ကြီး'က ဤ'ရွှေတောင်ကြားပါတီ'မှ ဖြစ်သည်။ ၁၉၂၀ က သစ်တောရေးရာဝန်ကြီး 'ဆာလီအရိန်' နှင့် ၁၉၃၀ က ဝန်ကြီးချုပ်ဖြစ်ခဲ့သူ 'အယ်လ်စီခူး'တို့က တရုတ်နွယ်ဖွားများ ဖြစ်ကြ၏။ ပညာရေးဘက်တွင် ကြည့်လျှင်လည်း ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်မှ ပထမဆုံးဘွဲ့ရသူ 'တော်စိန်ခို'မှာ တရုတ်လူမျိုးဖြစ်၏။

ဇေးရှင်းအင်္ဂလိပ်သတင်းစာ ထုတ်ဝေသူ 'ဦးလောရုံ'၏ မျိုးဆက်က လည်း တရုတ်ပြည်မှ လာသူများဖြစ်ကြ၏။

ရန်ကုန်မြို့တွင် တရုတ်သူဌေးကြီး များစွာရှိကြသည့်အနက် တရုတ်သူဌေးကြီး 'လင်မ်ချင်းချောင်း'နှင့် ကျားအမ်းပရတ်ဆီသူဌေးကြီး 'အော်ဘွန်ဟော'တို့ ညီအစ်ကို၊ အလုံမှ သူဌေးကြီး 'ချန်မာဖီ'တို့မှာ အလွန်ထင်ရှားသည်။

ကမ္ဘာအေးစေတီလမ်း၊ ကုက္ကိုင်းအနီးတွင် 'ချင်းချောင်းနန်းတော်'ကြီးက အထင်အရှားရှိ၏။ တရုတ်ဗိသုကာ၊ တရုတ်လက်သမားများဖြင့် အဆန်းတကြယ် တခမ်းတနား တည်ဆောက်ထားသော အဆောက်အဦးကြီးဖြစ်၏။ ပိုင်ရှင်သူဌေးကြီး၏ အမည်မှန်က (လင်မ်ချင်းချောင်း) Lim Chin Tsong ဖြစ်၏။ သူ့ဖခင်က Lim Soo Hean ဖြစ်ပြီး ၁၈၆၁ ခုနှစ်က ရန်ကုန်သို့ ကုန်ကူးသန်းရင်း ရောက်ခဲ့သော ဆန်စပါးကုန်သည်ကြီး ဖြစ်၏။ သူက သူ၏သား လင်မ်ချင်းချောင်းကို ရန်ကုန်မြို့မှ မိန်ပေါကျောင်းတွင် တက်စေ၏။ သီပေါမင်း ပါတော်မူသောနှစ်ဖြစ်သည့် ၁၈၈၅ တွင် သူ့ဖခင်ကြီး ကွယ်လွန်သဖြင့် လင်မ်ချင်းချောင်းက ဖခင်အရိုက်အရာကိုခံကာ ကုန်သည်လုပ်ခဲ့၏။ ဆန်စပါးအပြင် ရာဘာလုပ်ငန်း၊ သတ္တုတူးဖော်ခြင်း၊ အထည်ချုပ်၊ ဘဏ်လုပ်ငန်းမျိုးစုံ လုပ်ခဲ့၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ပင်လယ်ကူးသင်္ဘောများ ဝယ်ကာ ရေနံလုပ်ငန်းပါ လုပ်ခဲ့၏။

သို့ဖြင့် ၁၈၉၁ တွင် ဗြိတိသျှရေနံကုမ္ပဏီ (ဘီအိုစီ)၏ မြန်မာနိုင်ငံကိုယ်စားလှယ် ဖြစ်လာ၏။ ထိုအခါမှစ၍ မြန်မာ့ရေနံကို ပီနန်၊ စင်္ကာပူ၊ ဟောင်ကောင်သို့ တင်ပို့ခဲ့၏။ သူက မိမိတစ်ကိုယ်တည်း ချမ်းသာရုံမက အများအကျိုးဆောင် လုပ်ငန်းများကိုပါ လုပ်ခဲ့သည်။ ၁၉၀၅ ခုနှစ်တွင် 'တရုတ်ယောက်ျားကျောင်း၊ မိန်းကလေးကျောင်း' ထောင်၏။ ၁၉၀၇ ခုနှစ်တွင် 'လင်မ်ချင်းချောင်းကျောင်း'ကို ထောင်၏။ ၁၉၁၅ တွင် ချင်းချောင်းနန်းတော်ကြီးကို တည်ထောင်၏။ ဘုံ

အဆင့် ငါးဆင့်ပါသော နန်းတော်ကြီးကို အိန္ဒိယရူပီး ၂.၂၂ သန်း အကုန်ခံတည်ဆောက်ရာ ၁၉၁၈ တွင် ပြီးစီးခဲ့၏။ နန်းတော်ကြီး တည်ဆောက်ပြီးနောက်ပိုင်းတွင် သူ၏ စီးပွားရေးလုပ်ငန်းများ ကျဆင်းကုန်၏။

ဘီအိုစီကိုယ်စားလှယ်အဖြစ်မှ အရပ်စဲခံရ၏။ သူ၏ သင်္ဘောကြီးနှစ်စင်း နစ်မြုပ်သွားသည်။ ၁၉၂၃ ခုနှစ်တွင် ကွယ်လွန်ခဲ့၏။ ချင်းချောင်းနန်းတော်ကြီး တည်ဆောက်အပြီး ငါးနှစ်မပြည့်မီမှာပင် သူကွယ်လွန်ခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။ ချင်းချောင်းနန်းတော်ကြီးကို ဂျပန်များလက်အပ်ခဲ့ရ၏။ ၁၉၄၁ မှ ၁၉၄၅ ထိ All Burma Broadcasting Service (ABBS) ခေါ် 'မြန်မာနိုင်ငံလုံးဆိုင်ရာ အသံလွှင့်ဌာန' အဖြစ် သုံးခဲ့၏။ ၁၉၅၀ တွင် မြန်မာအစိုးရက 'ကမ္ဘောဇရိပ်သာ' အမည်ဖြင့် နိုင်ငံတော်ဧည့်ဂေဟာ လုပ်ခဲ့၏။

ထို့နောက် တက္ကသိုလ်ကျောင်းသူကျောင်းသားများ အဆောင်၊ လမ်းစဉ်လူငယ်စည်းရုံးရေး ဗဟိုကော်မတီဌာနချုပ်၊ ယခု အနုပညာဦးစီးဌာနကျောင်း ဖြစ်နေပြီ။ နောက်ထပ် တရုတ်သူဌေးကြီးက 'အော်ဘွန်ဟော' ဖြစ်၏။ တရုတ်ပြည်တောင်ပိုင်း၊ ဖူးကျင့်ပြည်နယ်မှ 'အော်ချူးကင်း' ဆိုသူသည် ၁၈၆၀ ခုနှစ်များခန့်က သူ့ဦးလေးရှိရာ မြန်မာနိုင်ငံ၊ ရန်ကုန်မြို့သို့ စွန့်စားထွက်ခွာလာခဲ့၏။

၁၉၂၄ တွင် 'အော်' ညီအစ်ကိုများက သူတို့၏ တရုတ်ရိုးရာ တိုင်းရင်းဆေးပညာဖြင့် ပရုတ်ဆီကို စမ်းသပ်ထုတ်လုပ်ကြ၏။ 'အော်ချူးကင်း' သည် တရုတ်ဧကရာဇ်နန်းတွင်း၌ တိုင်းရင်းဘယဆေးများ လုပ်ကိုင်နေရင်းမှ နယ်သစ်ပယ်သစ် ချဲ့ထွင်လိုသဖြင့် ရန်ကုန်သို့ လာရောက်ကာ 'အိန်အန်တောင်' ခေါ် တရုတ်ဘယဆေးဆိုင်ဖွင့်ခြင်း ဖြစ်၏။

အထူးသဖြင့် အကိုက်အခဲမျိုးစုံ သက်သာပျောက်ကင်းစေမည့် ပရုတ်ဆီကို တီထွင်ခဲ့၏။ ၁၉၀၈ ခုနှစ်တွင် 'အော်ချူးကင်း' ကွယ်လွန်

သောအခါ သူ့သားနှစ်ဦးဖြစ်သော 'အော်ဘွန်ဟော' (နူးညံ့သောကျား) နှင့် 'အော်ဘွန်ပါ' (နူးညံ့သောကျားသစ်)တို့ကို လက်ငုတ်လက်ရင်း ပရုတ်ဆီလုပ်ငန်းကို လွှဲပေးခဲ့၏။ သူတို့က မြန်မာပြည်တွင် စမ်းသပ် အောင်မြင်ခဲ့သော ပရုတ်ဆီကို စင်္ကာပူသို့ သယ်ဆောင်သွားကာ မလေးရှား၊ ဟောင်ကောင်၊ ထိုင်းနှင့် တရုတ်ပြည်အနှံ့ ဖြန့်ချိကြ၏။ 'အော်ဘွန်ဟော'သည် 'ကျားဘမ်းပရုတ်ဆီ' ဟူသော ကုန်သွယ်မှုအမှတ်တံဆိပ်ကို ကမ္ဘာအနှံ့ ကျယ်ပြန့်စွာ ဖြန့်ချိနိုင်ခဲ့သူ ဖြစ်၏။

'အော်မိသားစု'၏ စီးပွားရေးသည် မြန်မာနိုင်ငံတွင် စတင် အမြစ်တွယ်ကာ ယခုဆိုလျှင် ကမ္ဘာ့နိုင်ငံပေါင်း ၁၀၀ ကျော်တွင် ကုမ္ပဏီရုံးခွဲများ ဖွင့်ထားနိုင်ပြီ။ ဘယဆေးများအပြင် သတင်းစာ လုပ်ငန်း၊ ဘဏ်လုပ်ငန်း၊ အာမခံလုပ်ငန်း၊ အိမ်ခြေမြေလုပ်ငန်းများကိုပါ ဖြန့်ကျက်လုပ်ဆောင်နေကြပြီ ဖြစ်၏။ သူတို့မိသားစုပိုင် 'ဟော်ပါကော်ပိုရေးရှင်းလီမိတက်' က စင်္ကာပူအခြေစိုက် စီးပွားရေးလုပ်ငန်းကြီးဖြစ်၏။ စင်္ကာပူနိုင်ငံရှိ စင်တိုဆာအပန်းဖြေစခန်းမှ ရေအောက်အပန်းဖြေဌာန၊ ထိုင်းနိုင်ငံ၊ ပတ္တရာကမ်းခြေမှ ရေအောက်အပန်းဖြေစခန်းများကိုလည်း သူတို့ပင် တည်ထောင်ထား၏။

ကျားသူဌေး အော်ဘွန်ဟောတို့ ညီအစ်ကိုက လှိုင်မြို့နယ်တွင် 'ကျားကျောင်း'ကို ဆောက်လုပ်လှူဒါန်းခဲ့ကြ၏။ ဤကျောင်းတွင် ဆရာတော် ဦးပညာဇောတက ကျောင်းထိုင်ခဲ့သဖြင့် ဦးပညာဇောတကျောင်းဟုလည်း လူသိများ၏။ ကျားညီအစ်ကိုများ အမှတ်တံဆိပ်အဖြစ် ကျားရုပ်ကို ကျောင်းတွင် ထားရှိခဲ့၏။ မြန်မာတစ်ပြည်လုံးမှ မိဘမဲ့ကလေးများကို စာသင်ပေး၊ အသက်မွေးဝမ်းကျောင်း ပညာများ သင်ပေးသဖြင့် 'ကျားပရဟိတကျောင်း'ဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။

ဤကျောင်းကို ၁၉၂၄ ခုနှစ်တွင် 'အိန်အန်တောင် ကျားတံဆိပ်ဆေးတိုက်ပိုင်ရှင်' 'အော်ဘွန်ဟော'နှင့် 'အော်ဘွန်ပါ'တို့ ညီအစ်ကိုက လူမျိုးမရွေး ဘာသာမရွေး အခမဲ့ပညာသင်ရန် ကျောင်းများ ဆောက်

လုပ်လှူဒါန်းခဲ့ကြသဖြင့် *ကျားကျောင်း*ဟု ခေါ်ဆိုကြခြင်းဖြစ်၏။ ကျားကျောင်းကို ပထမ ဆရာတော်ဦးနန္ဒဝံသနှင့် ကျောင်းအုပ်ဆရာတော် ဦးဉာဏတို့က အုပ်ချုပ်ခဲ့၏။

၁၉၂၈ တွင် အစိုးရ အသိအမှတ်ပြု အလယ်တန်းကျောင်းအဆင့် ရလာ၏။ ၁၉၄၆ တွင် မိဘမဲ့ကလေးများကို ပြုစုပျိုးထောင် ပညာ သင်ပေးခဲ့၏။ နောက်ပိုင်းတွင် နယ်စပ်ဒေသ တိုင်းရင်းသားများ ဖွံ့ဖြိုး တိုးတက်ရေး စည်ပင်သာယာရေး၊ ဝန်ကြီးဌာန၏ လုပ်ငန်းတစ်ရပ် အဖြစ် တာဝန်ယူကာ *တိုင်းရင်းသားလူမျိုးများ ဖွံ့ဖြိုးရေး၊ ပရဟိတ (ကျား)ကျောင်း* အမည်ဖြင့် ဆက်လက်လုပ်ဆောင်ခဲ့၏။

၁၉၆၀ ခုနှစ်များအထိ ကျားကျောင်းတွင် နှစ်စဉ် သက်ကြီး ပူဇော်ပွဲများ ကျင်းပကာ အသက် ၇၀ ကျော် သက်ကြီးဝါကြီးများကို ဆေးဝါး၊ အင်္ကျီ၊ လုံချည်၊ ထမင်းချိုင့်၊ ဆပ်ပြာ၊ မျက်နှာသုတ်ပဝါ တို့ကို ကျားသူဌေးများ၏ ငွေဖြင့် ဝယ်ယူလှူဒါန်းပုံများ ကျင်းပကြ သည်ကိုလည်း မှတ်မိပါသေးသည်။

ယခု အလုံမြို့နယ် *နှင်းဆီလမ်း*ဟု ခေါ်တွင်သည်။ လမ်းမှာ လည်း တစ်ချိန်က *ချန်မာဖီလမ်း*ဟု ခေါ်၏။ *ချန်*မျိုးနွယ် တရုတ် သူဌေးကြီး *ချန်မာဖီ*ကို ဂုဏ်ပြုမှည့်ခေါ်ထားသော လမ်းဖြစ်သည်။ သူက မြန်မာနိုင်ငံသို့ ၁၈၀၀ ခုနှစ်များကျော်ကျော် ၁၉၀၀ နှစ်များ စောစောက ရောက်လာသူ တရုတ်စီးပွားရေးသမား ဖြစ်၏။

သူ့ကို ၁၈၄၈ တွင် တရုတ်နိုင်ငံ၊ ဖူးကျင့်ပြည်နယ်၊ အမွိုင် မြို့တွင် မွေး၏။ ၁၈၇၂ တွင် ရန်ကုန်သို့ ထွက်လာ၏။ အလုပ်မရှိ၍ သမ္ဗန်ခပ်၏။ ဒေးဒရဲတွင်နေစဉ် သူကြီးဖြစ်သူက ယုံ၍ ဆန်လှေများ ကို ကြီးကြပ်ရ၏။ ထို့နောက် ဆန်ကုန်သည်ဖြစ်လာကာ ၁၈၈၃ တွင် *ကိတ်လျောင်*ကုမ္ပဏီကို တည်ထောင်၏။ မြန်မာပြည်မှ ရေနံ၊ ဆန်စပါး၊ ဆေးရွက်ကြီးများ နိုင်ငံခြားသို့ ရောင်း၏။ ထို့နောက် တရုတ်မီးသင်္ဘောကုမ္ပဏီတွင် ဒါရိုက်တာဖြစ်လာ၏။

၁၈၉၄-၉၉ တွင် မြန်မာနိုင်ငံ၌ အဓိက ဆန်ကုန်သည်ကြီး ဖြစ်လာ၏။ ဝင်ဒါမီယာတွင် မြေကွက်များစွာပိုင်၏။ အိမ်ကတော့ အလုံတွင် နေ၏။ သူ၏ဇနီးက ဒေါ်အေးမြဖြစ်၏။ ရွှေတိဂုံစေတီတော် တွင် တန်ဆောင်းများ လှူရာ 'မာဖီးယားတန်ဆောင်း' ဟု လူသိများ ၏။ ကြည့်မြင်တိုင်တွင် 'ငှာချူး' တရုတ်ကျောင်း ဆောက်လုပ်လှူဒါန်း ၏။ တရုတ်တန်းတွင် 'ချိန်ဖူးကုန်းကွမ်ရင်' မယ်တော်ဘုရားကျောင်း လှူ၏။ အလုံတွင် 'ချန်မာဖီ' ဆေးရုံ ဆောက်လုပ်လှူဒါန်း၏။

မြန်မာပြည်ရောက် တရုတ်အမျိုးသားများထဲတွင် မြန်မာနိုင်ငံ ရှေးလောကထိပ်တန်းခေါင်းဆောင်များနှင့် ပေါက်ပေါက်ရောက်ရောက် ရှိလှသော ဦးစပ်စုအကြောင်းလည်း မပါမဖြစ်။ ဦးစပ်စုသည် အိမ်ခြေ တစ်ထောင်မျှသာရှိသော တရုတ်ပြည်၊ ကျွင့်ခေါက်ရွာဇာတိ ဖြစ်သည်။ ၁၉၁၅ ခုနှစ်၊ သြဂုတ်လတွင် သူ၏ရွာ ကျွင့်ခေါက်မှ သင်္ဘောဆိပ် ရှိရာ 'အမွိုင်' မြို့သို့ ရောက်၏။ ၁၉၁၅ ခုနှစ်၊ သြဂုတ်လ ၂၂ ရက် နေ့တွင် 'အမွိုင်' မှနေ၍ 'ဟောင်ဘော်' သင်္ဘောစီးလာရာ ၁၉၁၅ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာလ ၃ ရက်နေ့တွင် 'ပီနန်' သို့ ရောက်၏။ ၁၉၁၅ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာလ ၁၀ ရက်နေ့တွင် 'တိုစာမာယု' ဂျပန်ကုန်သင်္ဘောဖြင့် လာခဲ့ရာ ၁၉၁၅ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာလ ၁၄ ရက်တွင် ရန်ကုန်ရောက် ၏။ မြန်မာပြည်သို့ ခရီးက နှစ်လနီးပါးကြာ၏။ ရန်ကုန်တွင် ၁၀ ရက်မျှနေပြီး ၁၁ လမ်းမှ ဦးဘရီပိုင် 'ရွှေလဝင်း' သင်္ဘောနှင့် လိုက် သွားရာ မြောင်းမြအပိုင် ကျုံမငေးနှင့် လပွတ္တာကြားမှ ကန်ဘဲရွာ ရောက်၏။ ကန်ဘဲရွာမှ လှေနှင့် ၅ နာရီ၊ ၆ နာရီကြာသွားမှ ရောက် သော 'ပီတွတ်ရွာ' ရှိ သူ၏အမျိုး တရုတ်ဆိုင်တွင် ဝင်အလုပ်လုပ်၏။ 'ရွှေလဝင်းသင်္ဘော' မြစ်လယ်ရောက်လာလျှင် သမ္ဗန်ခပ်ကာ ကုန် ပစ္စည်း သွားဝယ်ရ၏။ 'ပီတွတ်' ရွာတွင် လေးနှစ်နီးပါး နေခဲ့၏။ ထို့နောက် ပဲခူး၊ ညောင်လေးပင်တွင် စပါးအရောင်းအဝယ် လေးငါးနှစ် လုပ်သည်။ ပြီးမှ ရန်ကုန်ရောက်သည်။ ရန်ကုန်တွင် သူတို့ရွာသူရွာ

သားအသင်းတွင် လက်ထောက်အတွင်းရေးမှူး ဝင်လုပ်သည်။ တရုတ်လူကြီးလူကောင်း တော်တော်များများနှင့် သိကျွမ်းခွင့်ရလာ၏။ လသာလမ်းမှ တရုတ်သူဌေးကြီး ဦးကေဘာကြီးက မြန်မာလူကြီးလူကောင်းများနှင့် ဆက်သွယ်ပေးသည်။ တရုတ်အမည် 'အောင်ခေချောင်း' မှ မြန်မာအမည် 'စပ်စု' ဟု ဖြစ်လာ၏။ ထိုမြန်မာအမည်ပြောင်းသည့်နေ့က ၂၉-၁၂-၁၉၃၄ ခုနှစ်ဖြစ်၏။ ပိုးကုန်သည်၊ စပါးပွဲစားလုပ်၏။ ၁၉၃၈ ခုနှစ်တွင် 'မြေပိုင်ရှင်အသင်းကြီး' ဖွဲ့စည်းရာ ဥက္ကဋ္ဌက ဦးတိုးလုံ (မော်လမြိုင်သူဌေး)၊ ဒုတိယဥက္ကဋ္ဌက ဦးကေဘာကြီး၊ ဦးဘအို (အိန္ဒိယလူမျိုး၊ ဒိုက်ဦးသူဌေးကြီး)၊ ကျောင်းကုန်းဦးတာတေ၊ ပုစွန်တောင် ဒေါက်တာဦးညို၊ ဖျာပုံ ဦးအုံးခင်တို့ ပါဝင်ပြီး ဦးတင်နုက အထွေထွေအမှုဆောင်ဖြစ်၏။

တရုတ်သူဌေးကြီး 'ချန်မာဖီးယား' ဇနီး ဒေါ်အေးမြတို့နှင့်ခင်မင်ခဲ့၏။ ဒေါ်အေးမြ၏မောင်က ဖျာပုံမြေပိုင်ရှင်သူဌေးကြီး ဦးသက်ရှည်ဖြစ်၏။ ၁၉၃၈ ခုနှစ်တွင် မြန်မာအမျိုးသမီးအသင်း ဖွဲ့သောအခါ ဥက္ကဋ္ဌမှာ ယစ်မျိုးမင်းကြီး ဦးစောလှဖြူကတော် ဒေါ်အမာဖြစ်၏။ တရားလွတ်တော်ချုပ် တရားသူကြီး ဦးသိန်းမောင်ကတော် ဒေါ်စောတင်၊ မြို့တော်ဝန် ဦးဘဝင်းကတော် ဒေါ်စောမြင့်၊ ဘဏ္ဍာရေးဝန်ကြီး ဆာထွန်းအောင်ကျော်ကတော် ဒေါ်ဝေသာ၊ စာရင်းစစ်မင်းကြီး ဦးစံလွင်ကတော် ဒေါ်အေးကြွယ်၊ ရန်ကုန်အရေးပိုင် ဦးဘသွယ်ကတော် ဒေါ်ခင်မကြီး၊ စကော့မူဝန်ထောက် ဦးဘရှင်ကတော် ဒေါ်ကြည်ကြည်၊ ဆန်းဦးညွန့်ကတော် ဒေါ်မြညွန့် စသည့် အထက်တန်းလွှာမှ ကတော်များ ပါဝင်ကာ အတွင်းရေးမှူးမှာ မီးရထားအင်ဂျင်နီယာ ဦးစောအောင်ကတော် ဒေါ်မမ ဖြစ်၏။ ဦးစပ်စုက အထွေထွေအကျိုးဆောင်ဖြစ်၏။ ၁၉၃၈ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလိပ်ဘုရင်ခံ ဘော့ကရိန် ဘိလပ်ပြန် နှုတ်ဆက်ပွဲကို ကန်တော်ကြီး (ယခု ဗိုလ်ချုပ်ပန်းခြံ) အလယ်ကျွန်းတွင် ပြုလုပ်ရာ ဦးစပ်စုက အမျိုးသမီးအဖွဲ့နှင့်အတူ ပါဝင်တက်ရောက်ခွင့်ရခဲ့၏။

ICS ဦးကျော်ခိုင် ၂၂-၁၁-၁၉၄၀ တွင် ရခိုင်ပြည်၊ စစ်တွေမြို့ သို့ အရေးပိုင်အဖြစ် ပြောင်းရရာ ယူနီဗာစီတီ အေဗင်းနယူး အိမ်နံပါတ် ၇၄ ရှိ ဦးစောလှဖြူ ခြံတွင် နှုတ်ဆက်ပွဲလုပ်၏။ ရခိုင်အမျိုးသား ခေါင်းဆောင် ဆာပေါ်ထွန်း၊ ဘဏ္ဍာရေးဝန်ကြီး ဆာထွန်းအောင်ကျော်၊ ဒေါက်တာ စံလှအောင် စသော ရခိုင်ခေါင်းဆောင်များ တက်ရောက် ကြ၏။ ထိုအချိန်မှစ၍ ရခိုင်လူကြီးလူကောင်းများနှင့် သိကျွမ်းခဲ့ကာ ဦးစောလှဖြူက 'ရခိုင်စပ်စု'ဟု အမည်ပေးခဲ့၏။

၂၃-၁၂-၁၉၄၁၊ နံနက် ၁၀ နာရီတွင် ဂျပန်လေယာဉ်ပျံ ၂၇ စင်းက ရန်ကုန်ကို ဗုံးကြဲ၏။ ဦးစပ်စုတို့ ကျိုက်လတ်ကို ပြေးကာ ၂ လ၊ ၃ လ နေကြရ၏။ ၁၉၄၂ ခုနှစ်၊ ဧပြီလတွင် ရန်ကုန်ပြန်လာ ၏။

လတ္တာလမ်း အောက်လမ်း ကက်သလစ်ဘုံကျောင်းနေရာတွင် 'တရုတ်အမျိုးသား ဗြိတိန်ဟပ်ဘွေအသင်း' တည်ထောင်၏။ ဥက္ကဋ္ဌက 'ပီကေချောင်း' ။ ပေါင်းသင်းဆက်ဆံရေးလူကြီးက ဦးစပ်စု။ အမှတ် ၃၄၆၊ ဒါလဟိုဇီလမ်း (ယခု မဟာဗန္ဓုလလမ်း)နှင့် လမ်းမတော်လမ်း ထောင့် အဆောက်အဦးတွင် ဟိုတယ်ဖွင့်၏။ လမ်းမတော်ဖိုးတုတ်နှင့် ခင်မင်ခဲ့ရ၏။ ထိုဟိုတယ်ကို ဆာဦးသွင်၊ ဆာမြဘူး၊ သခင်မြ၊ သခင် လွန်းဘော်၊ မြို့မကျောင်းဆရာကြီး ဦးဘလွင်၊ ပျော်ဘွယ်ဦးမြ၊ ဒေါက် တာ ချန်တိတ်၊ ရဲမင်းကြီး ဦးတင်မောင်မောင်၊ မြန်မာအလင်းဦးတင်၊ ပုလိပ်မင်းကြီး ဦးအောင်ချိန်၊ ပျော်ဘွယ်ဦးမြ စသည့် လူကြီးလူကောင်း များကို မကြာခဏ ညစာဖိတ်ကျွေး၏။

၁၅-၉-၁၉၄၃ တွင် တရုတ်အမျိုးသား ဗြိတိန်ဟပ်ဘွေအသင်း ကြီး နှစ်ပတ်လည်ပွဲ ကျင်းပရာ နိုင်ငံခြားရေးဝန်ကြီး သခင်နု တက် ရောက် မိန့်ခွန်းပြောခဲ့၏။ ၁၉၄၃ ခုနှစ်တွင် ရှမ်းစော်ဘွားကြီးများ ညစာစားပွဲ ကျင်းပရာ ဦးစပ်စုက စော်ဘွားဝတ်စုံနှင့် တက်ခဲ့သဖြင့် သူ့ကို စော်ဘွားစပ်စုဟု ခေါ်ကြပြန်၏။ စော်ဘွားတို့ကို ဂျပန်ကင်ပေ

တိုင်တို့ ရန်မှ ကယ်တင်ပေးခဲ့သူမှာလည်း ဦးစပ်စုပင်။ နောင်အခါ မြန်မာနိုင်ငံ သမ္မတကြီးဖြစ်လာမည့် စပ်ရွှေသိုက်နှင့်ပါ ဦးစပ်စုက ခင်မင်ခဲ့၏။ တရုတ်အမျိုးသား ဗြိတိသိတ်အသင်းကြီး၏ ဗမာ့တပ် မတော်ထောက်ပံ့ရေးကော်မတီတွင် ဦးစပ်စုက ကော်မတီလူကြီးအဖြစ် တာဝန်ယူကာ စစ်ဝန်ကြီး ဗိုလ်အောင်ဆန်း၊ ဗိုလ်ဇေယျတို့နှင့် တွေ့ဆုံ ခဲ့၏။ ဗွီစီးကရက်ကုမ္ပဏီသူဌေး 'ချန်ကီတား' နှင့်လည်း အလွန်ခင်၏။

၅-၁-၁၉၅၅ နေ့တွင် မအူပင်ခရိုင် လေးအိမ်စုရွာတွင် ပြည်လုံး ကျွတ် ကရင်အမျိုးသားညီလာခံ ကျင်းပသည်။ ဦးနု၊ ဦးဗဆွေ၊ သခင် ချစ်မောင်၊ ကယားဝန်ကြီး စောဝဏ္ဏ၊ ကချင်ဝန်ကြီး ဆမားဒူးဝါဆင် ဝါးနောင်၊ ချင်းရေးရာဝန်ကြီး ဦးဆင်ထပ်၊ ကရင်ခေါင်းဆောင် ဦးဝင်း မောင်တို့ တက်ရောက်ကြ၏။ ထိုပွဲသို့ ဦးစပ်စုလည်း တက်ရောက်ခဲ့ ရာ ကရင်စပ်စု ဟူသော အမည်နာမဘွဲ့ရခဲ့၏။ ၁၉၆၀ ခုနှစ်၊ ဖေဖော် ဝါရီ ၁၂ ရက် ပြည်ထောင်စုနေ့ကို သမ္မတအိမ်တော်တွင် ကျင်းပခဲ့ရာ ဦးစပ်စုနဲ့ သူ၏ဇနီး မကျင်မြိုင်တို့က နာဂဝတ်စုံဝတ်ပြီး တက်ခဲ့၍ နာဂစပ်စုလည်း ဖြစ်ခဲ့၏။ ထိုသို့ နာဂဝတ်စုံ ဝတ်ခိုင်းသူမှာ အခြား မဟုတ်။ သမ္မတကြီး ဦးဝင်းမောင် ဖြစ်၏။

ဗမာ့တပ်မတော်ကို ဗြိတိသိတ်အသင်းက ရန်ပုံငွေ ငါးသိန်း ထည့်သည့်အပြင် ဗိုလ်အောင်ဆန်းက ဦးစပ်စုကို ခေါ်ကာ ဂျပန်ကို တိုက်ရာတွင် စစ်ဖိနပ်လိုကြောင်း ပြော၍ အလှူခံခဲ့၏။ ဦးစပ်စုက ဗိုလ်အောင်ဆန်း လိုချင်သော ဖိနပ်များကို ရအောင် ချုပ်ပေးနိုင်ခဲ့၏။

၁၉၄၅ ခုနှစ်၊ မေလ ၁ ရက်နေ့တွင် ဗိုလ်နေဝင်းက ဖျာပုံခရိုင် ဘက်မှ ရန်ကုန်သို့လာကာ ရန်ကုန်ကို အပြီးအပိုင် သိမ်းခဲ့၏။ ၁၉၄၅ ခုနှစ်၊ မေလ ၃ ရက်နေ့တွင် ရန်ကုန်မြို့ကို ဗမာ့တပ်မတော်မှ သိမ်း လိုက်ပြီဆိုသည်ကို ကမ္ဘာသိ ကြေညာခဲ့၏။

တရုတ်အမျိုးသား ဗြိတိသိတ်အသင်းက ဗမာ့တပ်မတော်ကို တတိယအကြိမ် ငွေသိန်း ၂၀ လှူခဲ့၏။ ဗြိတိသိတ်အသင်း၏ ကော်မ

တီဝင်တစ်ဦးဖြစ်သူ ‘လင်ကျိကျိ’ (လူထုစီးကရက်ပိုင်ရှင် ဦးချို)က
လည်း ငွေတစ်သိန်း ထပ်ထည့်လိုကြောင်း ပြော၏။ ဦးစပ်စုက ငွေ
တစ်သိန်းအစား မော်တော်ကားတစ်စင်း လှူခိုင်း၏။ ၁၉၄၅ ခုနှစ်၊
မတ်လ ၅ ရက်နေ့တွင် နေ့လယ် ၁၂ နာရီတွင် ဗိုလ်အောင်ဆန်းက
မြန်ဟပ်တွေအသင်းသို့ လာရောက်ကာ အလှူငွေနှင့် ကားကို လက်ခံ
၏။

၁၉၄၅ ခုနှစ်၊ ဖေဖော်ဝါရီလ ၁၄ ရက်နေ့တွင် မြန်ဟပ်တွေ
အသင်းကြီးက ရန်ကုန်မြို့မှ လူကြီးများကို ကုန်တင်ကားကြီးတစ်စင်း
ပေါ်တွင် စားစရာ၊ ကန်တော့စရာများ အပြည့်တင်ကာ လိုက်ကန်တော့
၏။ နိုင်ငံတော် အဓိပတိ ဒေါက်တာဗမော်၊ စစ်ဝန်ကြီးနှင့် စစ်သေနာ
ပတိချုပ် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း၊ ဒုတိယဝန်ကြီးချုပ် သခင်မြ၊ ပြည်ထဲ
ရေးဝန်ကြီး ဦးဘဝင်း၊ ကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးဝန်ကြီး ပျော်ဘွယ်ဦးမြ၊
နိုင်ငံခြားရေးဝန်ကြီး ဦးနုတို့ ပါဝင်၏။ ပုလိပ်မင်းကြီး ဦးထွန်းအံ့၊
ICS ဦးညွန့်၊ ICS ဦးတင်တို့လည်း ပါ၏။

အခန်း (၇)

ရန်ကုန်သို့ ဂျူးလူမျိုးများ ရောက်ရှိခြင်း

ကျွန်တော်က အစွရေးနိုင်ငံ၊ ဟိုင်ဖာမြို့က ဂိုလ်ဒါမေယာ တက္ကသိုလ်မှာ Media Strategy for Social Change (လူမှုပြောင်းလဲရေးအတွက် မီဒီယာမဟာဗျူဟာ)ဆိုတဲ့ သင်တန်းတက်ဖူးတယ်။ အာရှ၊ အာဖရိက၊ ဥရောပက မီဒီယာသမား ၃၀ ကျော် တက်ကြတဲ့ သင်တန်းပဲ။ ဒီသင်တန်းက အစွရေးတစ်နိုင်ငံလုံး၊ ဂျေရုဆလင်၊ တဲလ်အဗစ်၊ ဟိုင်ဖာ၊ ဂိုလန်ကုန်းမြင့်၊ ပါလက်စတိုင်း နယ်မြေတွေအနှံ့ သွားရောက်လေ့လာ သတင်းယူရတဲ့အတွက် အစွရေးနိုင်ငံသား ဂျူးလူမျိုးတွေအကြောင်း အများကြီး သိခဲ့ရတယ်။ အထူးသဖြင့် သူတို့ရဲ့ သူမတူတဲ့ ဉာဏ်ရည်ထက်မြက်မှု၊ ရဲဝံ့စွန့်စားသတ္တိနဲ့ အံ့မခန်း ဇွဲ၊ လုံ့လ၊ ဝီရိယတွေကို ကောင်းကောင်းကြီး နားလည်ခဲ့တယ်လို့ ဆိုရမယ်။ အစွရေးက ပြန်လာပြီးတော့ အစွရေးနိုင်ငံနဲ့ ဂျူးလူမျိုးတွေ အကြောင်း စာအုပ်တွေ ဆက်တိုက်ရေးခဲ့တာ ခုဆို ခုနစ်အုပ်တောင် ရှိခဲ့ပြီ။ ‘စွန့်စားကြီးပွား အစွရေးနိုင်ငံသား’၊ ‘အစွရေးကို ကယ်တင်ခြင်း’၊ ‘အစွရေးဉာဏ်ကြီးရှင်များ’၊ ‘ရေထဲမှာလူ လူထဲမှာရေ’၊ ‘လူ့သမိုင်း အနှစ်ချုပ်’၊ ‘လျှို့ဝှက်စစ်ဆင်ရေး’၊ ‘မှတ်ဉာဏ်ရင့်သန်ထက်

မြက်စေရန်' စသဖြင့်။ စာအုပ်မိတ်ဆက်ပွဲတွေကို 'ပတ်ခ်ရွိုင်ရယ်' ဟိုတယ်၊ Tab Book Centre နဲ့ အစွရေးသံအမတ်ကြီး အိမ်တွေမှာ ကျင်းပခဲ့တယ်။ အဲဒီကစပြီး မြန်မာနိုင်ငံဆိုင်ရာ အစွရေးသံအမတ်ကြီး အဆက်ဆက်နဲ့ ခင်မင်ရင်းနှီးခဲ့တာ အခုအထိပဲ။ သံအမတ်ကြီး မစ္စတာ ဟာဂေးမိုဂျီဘီယာဆိုရင် မြန်မာနိုင်ငံမှာသာမက ကျွန်တော် နီပေါနိုင်ငံ ရောက်တော့ သူက နီပေါက သံအမတ်ကြီးအနေနဲ့တောင် ကျွန်တော် ရှိရာကို တကူးတက လာတွေ့သူပါ။ နောက်ပြီး မြန်မာပြည်ကို အလည်လာတဲ့ ဂျူးစာရေးဆရာ တော်တော်များများနဲ့ ကျွန်တော် တွေ့ဆုံ ဖူးတယ်။ မှတ်ဉာဏ်ရင့်သန် ထက်မြက်စေရန် စာအုပ်ရေးတဲ့ စာရေး ဆရာ အီရန်ဘတ်ခ်နဲ့ ကျွန်တော် စာအုပ်မိတ်ဆက်ပွဲမှာ အတူတူ ဟောပြောဖူးတယ်။ နိုင်ငံတကာ ရေနေ့ (International Water Day) အခမ်းအနားကို ရန်ကုန်မှာ ကျင်းပတုန်းကလည်း အစွရေးသံအမတ် ကြီးနဲ့ ကျွန်တော် အတူတူ ဟောပြောပွဲလုပ်ဖူးတယ်။

ဂျူးလူမျိုးတွေရဲ့ အထွတ်အမြတ်ပွဲတော်တစ်ခုဖြစ်တဲ့ ဟာနူကာ (Hannukah) မီးထွန်းပွဲတော်ကို ရန်ကုန်မြို့မှာ နှစ်စဉ်ကျင်းပတယ်။ အစွရေးသံရုံးက ပုဂ္ဂိုလ်များသာမက နိုင်ငံတကာ သံရုံးအသီးသီးက သံအမတ်ကြီးတွေ၊ ဘာသာပေါင်းစုံအသင်းအဖွဲ့က ပုဂ္ဂိုလ်တွေ၊ နိုင်ငံ ရေးပါတီများက ကိုယ်စားလှယ်တွေပါ တက်ရောက်ကြတယ်။ ပတ်ခ် ရွိုင်ရယ်ဟိုတယ်တို့၊ ဟိုတယ်နီကိုးလ်တို့၊ အစွရေးသံအမတ်ကြီး နေအိမ် တို့မှာ ကျင်းပတယ်။ ပတ်ခ်ရွိုင်ရယ်မှာ ကျင်းပတဲ့ပွဲတုန်းက ဖွင့်ပွဲမှာ အမျိုးသားဒီမိုကရေစီအဖွဲ့ချုပ် နာယကကြီး သူရဦးတင်ဦးရယ်၊ ဝန်ကြီး ချုပ်ဦးနုရဲ့သမီး ဒေါ်သန်းသန်းနုရယ်၊ ကျွန်တော်ရယ်တို့က ဆီမီးတိုင် မီးထွန်းဖွင့်လှစ်ပေးခဲ့ရတယ်။

ရန်ကုန်မြို့ ပန်းဘဲတန်းမြို့နယ်၊ ၂၆ လမ်း(အလယ်)က မက်(စ်) မေယာယေရို့ဝါ ဘုရားကျောင်းက မြန်မာပြည်မှာ တစ်ခုတည်းသော ဂျူးဘုရားကျောင်းပဲ။ ဒီဘုရားကျောင်းမျိုးကို Synagogue လို့ ခေါ်တယ်။

အဲဒီကျောင်းမှာလည်း ဟာနူကာပွဲ ကျင်းပလေ့ရှိတယ်။ ကျွန်တော့်ကို နှစ်တိုင်းလိုလို ဖိတ်လို့ သွားတက်ပါတယ်။ ကမ္ဘာကြီးနဲ့ ကမ္ဘာသူ ကမ္ဘာသားအားလုံး ငြိမ်းချမ်းပျော်ရွှင် ဘေးဘယာကင်းစင်ရေးအတွက် ဘာသာပေါင်းစုံက ကိုယ်စားလှယ်တွေ ဝတ်ပြုဆုတောင်းကြတာ သိပ်ကို ကြည်နူးစရာကောင်းလှပါတယ်။ ၂၀၂၀ ပြည့်နှစ်မှာတော့ ကိုဗစ်(၁၉)ကြောင့် ဆုတောင်းပွဲ မလုပ်နိုင်တဲ့အကြောင်း ဘုရားကျောင်း တာဝန်ခံ မစ္စတာ ဆယ်မီဆယ်မြူယယ်က ပြောပါတယ်။ ဒါနဲ့ ကျွန်တော်လည်း မြန်မာနိုင်ငံရောက် ဂျူးလူမျိုးတွေအကြောင်း တစ်သိ တစ်တန်းကြီး စဉ်းစားမိတယ်။

မြန်မာနိုင်ငံမှာ နေထိုင်တဲ့ လူနည်းစုတွေထဲမှာ ဂျူးလူမျိုးတွေ လည်း ပါတယ်။ ဂျူးလူမျိုးတွေ မြန်မာပြည်ရောက်လာတာ နှစ်ပေါင်း ရာပေါင်းများစွာ ကြာခဲ့ပြီပေါ့။ မြန်မာ့သမိုင်းမှာ ပထမဆုံးသိရတဲ့ ဂျူးက ဆော်လမွန်ဂက်ဘီရိုလ်လို့ ခေါ်တဲ့သူပဲ။ သူက ၁၇၅၅ ခုနှစ် က အလောင်းမင်းတရားဆီမှာ အရာရှိအဖြစ် အမှုထမ်းခဲ့သူလို့ သိရ တယ်။ မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်တုန်းကလည်း မန္တလေးနန်းတွင်းကို ဝင်ထွက်ခွင့်ရှိတဲ့ သစ်ကုန်သည် ဂျိုးနတ်(စ်)ဂိုလ်ဒင်းဘတ်(ဂ်)ကလည်း ဂျူးလူမျိုးပါပဲ။ ၁၉ ရာစုမှာ ရောက်လာတဲ့ ဂျူးတွေက ဘတ်ဂ်ဒါဒီ ဂျူးတွေပဲ။ ၂၀ ရာစု စောစောပိုင်းလောက်မှာ ရန်ကုန်မှာ ဂျူးလူမျိုး ၂၃၀၀ လောက် နေကြတယ်လို့ သိရတယ်။ အဲဒီတုန်းက ရန်ကုန် လူဦးရေကလည်း လေးသိန်းလောက်ပဲ ရှိတယ်တဲ့။ အခု ပန်းဘဲတန်း မြို့နယ် ၂၆ လမ်း(အလယ်)မှာရှိတဲ့ မတ်စ်မီယာယေရူဝါဆိုတဲ့ ဘုရား ကျောင်းက ရန်ကုန်မြို့မှာရှိတဲ့ ကျောင်းပါပဲ။ ၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်လောက် က သစ်သားအဆောက်အအုံကနေ ၁၈၉၆ ခုနှစ်မှာ အခိုင်အခံ အဆောက်အအုံ ဖြစ်လာတယ်။ ရန်ကုန်က ဂျူးသုသာန်မှာဆိုရင် အုတ်ဂူ ၆၀၀ လောက်ရှိတာ တွေ့ရတယ်။ ၁၉၁၀ ပြည့်နှစ်လောက်

တုန်းက ဂျူးကျောင်းတစ်ကျောင်း ရှိခဲ့သေးတယ်။ အလယ်တန်းဆင့်
ကျောင်း။ ကျောင်းသား ၁၂၀၀ လောက် ရှိခဲ့တယ်။

ပန်းဆိုးတန်းနဲ့ ကုန်သည်လမ်းထောင့်က ဆိုဖေယာ အဆောက်
အအုံဟာ ရန်ကုန်မြို့တော်ဝန်အဖြစ် တာဝန်ယူဖူးတဲ့ ဒေးဗစ်ဆိုဖေယာ
ရဲ့ အဆောက်အအုံပဲ။ ဆိုဖေယာ မိသားစုဟာ ရန်ကုန်မြို့မှာ ထင်ရှား
တဲ့ ဂျူးမိသားစုပါ။ ၁၉၀၆ ခုနှစ်မှာ ဖဲယားလမ်း (ပန်းဆိုးတန်း)မှာ
လှပတဲ့ အဆောက်အအုံတစ်ခုဆောက်ပြီး ကုန်သွယ်ရေးစင်တာ ဖွင့်ခဲ့
တယ်။ နောက်ထပ်မျိုးနွယ်ကတော့ ဆော်လမွန်မျိုးနွယ်ပါပဲ။ အက်ဇရာ
ဆော်လမွန်ဆိုရင် ရန်ကုန်မှာ ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်က မွေးခဲ့ပြီး ၁၉၄၀
ပြည့်နှစ်မှာ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်က ဘွဲ့ရခဲ့သူပေါ့။ နောက်တော့ ဗမာ
နိုင်ငံအစိုးရရဲ့ ပညာတော်သင်အဖြစ် ရှိကာဂိုတက္ကသိုလ်မှာ ပညာ
ဆက်သင်ခွင့်ရခဲ့တယ်။ ၁၉၆၂ ခုနှစ်မှာ မြန်မာပြည်ကို တပ်မတော်က
အာဏာသိမ်းတဲ့အခါ သူ မြန်မာပြည်ကို မပြန်တော့ဘူး။ သူက
စတန်းဖို့ဒ်တက္ကသိုလ်မှာ ဘဏ္ဍာရေးဘောဂဗေဒပါရဂူအဖြစ် ဆရာ
လုပ်ခဲ့ပြီး အမေရိကန်သမ္မတနစ်ဆင်ရဲ့ အကြံပေးပုဂ္ဂိုလ်တောင် ဖြစ်ခဲ့
တယ်။

ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းဈေး အရှေ့ဘက်တန်းမှာ ဆော်လမွန်စတိုး
ဆိုတာ ရှိတယ်။ ၁၉၂၇ ခုနှစ်မှာ စဖွင့်ခဲ့တယ်။ အဝတ်အထည်ရော
လူသုံးကုန်ပစ္စည်းတွေပါ အစုံရောင်းတယ်။ ကျွန်တော့်မိဘတွေက
အစိုးရဝန်ထမ်းတွေဆိုတော့ ဆော်လမွန်စတိုးက ပစ္စည်းတွေ အကြွေး
ရောင်းတယ်။ ပစ္စည်းတွေ ဝယ်ချင်သလောက်ဝယ်။ အစိုးရဝန်ထမ်း
အသိအမှတ်ပြုထောက်ခံစာပါရင် အကြွေးရောင်းတယ်။ နှစ်လဆိုင်း၊
သုံးလဆိုင်း ရောင်းတယ်။ အမေက ကျွန်တော်တို့မောင်နှမတွေကို
လက်ဆွဲပြီး ဗိုလ်ချုပ်ဈေးက ဆော်လမွန်စတိုးကို ခေါ်သွားရင်
ကျွန်တော်တို့ သိပ်ပျော်တာပဲ။ အဲဒီဆိုင်မှာ ကြိုက်ရာရွေး၊ လက်မှတ်
ထိုး အကြွေးဝယ်လို့ရတာကိုး။ ဒါကြောင့် ငယ်ငယ်ကတည်းက ဆော်

လမွန်စတိုးဆိုတဲ့ နာမည်ကို ခေါင်းထဲမှာ စွဲနေတယ်။ ဆော်လမွန် ညီအစ်ကိုတို့က ဗမာပြည်ကို ကိုကာကိုလာအချိုရည် ပထမဆုံး သွင်း လာသူတွေပဲ။

ဗြိတိသျှကိုလိုနီခေတ်က ဂျူးလူမျိုးတွေ ရာနဲ့ချီပြီး အီရတ်ကနေ မြန်မာပြည်ကို ၁၉ ရာစု အလယ်ပိုင်းလောက်က ရောက်လာကြတယ်။ ကိုချင်းဂျူးတွေကတော့ အိန္ဒိယက လာကြတယ်။ ၁၉၄၀ ပြည့်နှစ် လောက်က မြန်မာနိုင်ငံမှာ ဂျူးလူမျိုးဦးရေ ၂၅၀၀ လောက်အထိ ရှိ လာတယ်။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အတွင်းနဲ့ စစ်အပြီး ဂျပန်ခေတ်မှာကျတော့ ဂျူးလူမျိုး တော်တော်များများ မြန်မာပြည်က ပြန်ထွက်ကုန်ကြတယ်။ ဂျပန်တွေက ဂျူးတွေကို ဗြိတိသျှအလိုတော်ရိတွေလို့ ထင်ကြတယ်။ ဂျူးလူမျိုးအတော်များများက ချည်ထည်လုပ်ငန်းနဲ့ ဆန်စပါးလုပ်ငန်း တွေမှာ ကုန်သွယ်မှုလုပ်ပြီး ချမ်းသာလာကြတယ်။ သူတို့က အိန္ဒိယက ကုန်တွေ မြန်မာပြည်ကို တင်သွင်းပြီး အရှေ့အလယ်ပိုင်းကို ပြန်ပို့တဲ့ စီးပွားရေးလုပ်ကြတယ်။

ဂျူးအမျိုးသားတွေက ဗမာအမျိုးသမီး ဒါမှမဟုတ် တိုင်းရင်း သား အမျိုးသမီးတွေနဲ့ အိမ်ထောင်ကျကြတယ်။ သားသမီးတွေကို အိန္ဒိယ ဒါမှမဟုတ် ဗြိတိန်ပို့ပြီး စာသင်စေခဲ့တယ်။

၂၀ ရာစု စောစောပိုင်းက ရန်ကုန်နဲ့ ပုသိမ်တွေမှာ ဂျူးမြို့တော် ဝန်တွေ တာဝန်ထမ်းဆောင်ကြတယ်။ အာရ်အေရာဖီးလ်(ဂျွန်)က ပုသိမ်မြို့တော်ဝန်အဖြစ် ၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်ကနေ ၁၉၃၇ ခုနှစ်အထိ တာဝန်ထမ်းဆောင်ခဲ့တယ်။ ဂျူးတွေက ဗြိတိသျှကိုလိုနီအရာရှိတွေ စီးပွားရေးသမားတွေနဲ့ ပိုအဖွဲ့ကျတယ်။ ဂျူးလူဦးရေ များလာတာနဲ့ ၁၉၃၂ ခုနှစ်မှာ ဘက်သံအယ်လ်ဆိုတဲ့ ဂျူးဘုရားကျောင်း နောက်တစ်ခု ဖွင့်တယ်။ နောက်ပိုင်းမှာ ဂျူးလူမျိုးတွေက ရေခဲစက်တွေ၊ ပုလင်း စက်ရုံတွေ၊ အထည်အလိပ်စက်ရုံတွေ၊ သစ်စက်တွေ ထောင်လာကြ တယ်။ ကျန်သူတွေကတော့ ဝန်ထမ်းလုပ်တာ၊ ဈေးရောင်းကြတာပေါ့။

မြန်မာနိုင်ငံဟာ အစွရေးနိုင်ငံ တည်ထောင်တဲ့အခါ ပထမဆုံး အသိအမှတ်ပြုတဲ့ အာရှနိုင်ငံပါပဲ။ အဲဒီကစပြီး သံတမန်အဆက် အသွယ်တွေ လုပ်ခဲ့တာ ခုထိပါပဲ။ ၁၉၅၃ ခုနှစ်မှာ အစွရေးနိုင်ငံက သံအဆက်အသွယ်လုပ်ပြီး ၁၉၅၇ ခုနှစ်မှာ သံရုံးဖွင့်တယ်။ မြန်မာ နိုင်ငံရော အစွရေးနိုင်ငံတို့ကပါ နိုင်ငံထူထောင်စကားလတွေမှာ ဆိုရှယ် လစ်အမြင်ရှိကြလို့ နှစ်နိုင်ငံခေါင်းဆောင်တွေက ပိုမိုရင်းနှီးစွာ ဆက်ဆံ ခဲ့ကြတယ်။ အစွရေးနိုင်ငံရဲ့ ပထမဆုံးဝန်ကြီးချုပ် ဒေးဗစ်ဘင်ဂူရီးယန်း က မြန်မာနိုင်ငံကို ချစ်ကြည်ရေးခရီးလာခဲ့ပြီး ဝန်ကြီးချုပ်ဦးနုနဲ့ အလွန် ခင်မင်ရင်းနှီးကြတယ်။ အနောက်နိုင်ငံတွေက မြန်မာနိုင်ငံကို လက်နက် မရောင်းချိန်မှာ အစွရေးနိုင်ငံကပဲ မြန်မာနိုင်ငံကို လက်နက်ရောင်းချ ခဲ့တယ်။

၁၉၆၄ ခုနှစ်မှာ တပ်မတော်အစိုးရက ကုမ္ပဏီတွေကို ပြည်သူ ပိုင်သိမ်းတော့ စီးပွားရေးလုပ်ငန်းရှင် ဂျူးတွေ အတော်အထိနာကြတယ်။ ဘက်သံအယ်လ် ဘုရားကျောင်းလည်း ပိတ်လိုက်ရတယ်။ ဂျူးအများ အပြား တခြားနိုင်ငံတွေ ထွက်သွားကြတယ်။ မြန်မာနိုင်ငံမှာရှိတဲ့ ဂျူးဘုန်းကြီးလည်း ၁၉၆၉ ခုနှစ်မှာ ပြန်သွားတယ်။

၂၀၂၀ ပြည့်နှစ်မှာတော့ ရန်ကုန်မှာ နေထိုင်တဲ့ ဂျူးလူမျိုးက ၂၀ လောက်ပဲ ကျန်တော့တယ်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေးရပြီးတဲ့ နောက်မှာ မြန်မာပြည်က ဂျူးတွေ အများကြီး အစွရေးကို ပြန်သွား ကြတယ်။ ၂၆ လမ်းက ဂျူးဘုရားကျောင်းမှာ ဝတ်ပြုတဲ့ ဂျူးက လက်တစ်ဆုပ်စာပဲ ရှိတော့တယ်။ အစွရေးသံရုံက ဝန်ထမ်းတချို့ လာဝတ်ပြုကြတာတော့ ရှိတယ်။

အီရတ်ကနေ ရောက်လာတဲ့ ဂျူးမျိုးနွယ်ထဲက လက်ကျန် မိုး စက်ဆယ်မြူရယ်က အခု သူ့ဖခင်ကြီးရဲ့ ဘုရားကျောင်း ဂေါပက အမွေကို ဆက်ခံခဲ့တယ်။ သူကွယ်လွန်သွားတော့ သူ့သား ဆမ်မီဆယ် မြူရယ်က ဂျူးဘုရားကျောင်းရဲ့ အနာဂတ်ကို ဆက်လက်ထိန်းသိမ်း

နေပါတယ်။ ဆယ်မြူယယ် မိသားစုဟာလည်း တခြားဂျူးတွေလိုပဲ
၁၉ ရာစုအလယ်လောက်ကတည်းက ဗမာပြည် ရောက်လာကြသူတွေ
ပဲ။

၂၀၀၇ ခုနှစ်တုန်းက အမေရိကန်-အာဆီယံကောင်စီ (စီးပွား
ရေးနဲ့ နည်းပညာ)၊ အမေရိကန်-အာဆီယံ စီးပွားရေးကောင်စီရဲ့ ၅၀၁
(ဂ) (၃) အခွန်ကင်းလွတ် အဖွဲ့အစည်းက အမေရိကန်နိုင်ငံ OFAC
ဘဏ္ဍာရေးရုံးဌာနရဲ့ ခွင့်ပြုချက်နဲ့ ရန်ကုန်က ဂျူးဘုရားကျောင်းကို
ဖြုတ်ပြင်ဆင်ခွင့်ရန်ပုံငွေ ရခဲ့တယ်။

၂၀၁၃ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာ ၈ ရက်မှာ မြန်မာအစိုးရအဖွဲ့ သမ္မတ
ရုံးဝန်ကြီး ဦးအောင်မင်းရယ်၊ အမေရိကန်သံအမတ် ဒဲရစ်မီရှယ်ရယ်၊
အစွဲရေးသံအမတ် ဟာဂေးမိုရှိုဘီယာရယ်၊ ရန်ကုန်ဘာသာရေးကောင်စီ
ရယ်၊ အခြားဖိတ်ကြားထားတဲ့ ဧည့်သည်တွေနဲ့ ဂျူးဘုရားကျောင်း
မွမ်းမံပြင်ဆင်ပြီးစီးတဲ့ အခမ်းအနားကို တက်ရောက်ခဲ့ကြတယ်။ ရန်ကုန်
မြို့က ဂျူးသမိုင်းကို ရေးတဲ့ ရုသ်ဆာနီယာရယ်၊ ဘာသာရေးကောင်စီ
က ဂေါ်ရာဟတ်ရယ်၊ ဂျူးဘုရားကျောင်း အဝေးရောက်အဖွဲ့ရဲ့ စကူး
ဝပ်ခပင်ဆာရယ်တို့က ဒီစီမံကိန်းရဲ့ ခေါင်းဆောင်သုံးဦးဖြစ်တယ်။
အခု ဒီဂျူးဘုရားကျောင်းကို ရန်ကုန်အမွေအနှစ် ထိန်းသိမ်းရေးအဖွဲ့
က သမိုင်းဆိုင်ရာ ထင်ရှားတဲ့ အဆောက်အအုံအဖြစ် အပြာရောင်
ကမ္ဘည်း တပ်ဆင်ခဲ့ပါတယ်။

၂၀၁၇ ခုနှစ်တုန်းက ထွက်ခဲ့တဲ့ ချာမိန့်ကရိတ်ဂ်ရဲ့ 'မယ်ဗမာ'
ဆိုတဲ့ စာအုပ်ထဲမှာ သူ့အမေ လွှီကချာမိန့်ဘင်ဆင်ကရိတ်ဂ်နဲ့ အမေ
ဘက်က ဘိုးဘွားတွေအကြောင်း၊ သူတို့ရဲ့ ဗမာသမိုင်းမှာ ပါဝင်ခဲ့
တာတွေအကြောင်း ရေးထားတာ ဖတ်ရတယ်။ သူ့အဘွား နော်ချစ်ခင်
က ကရင်တိုင်းရင်းသား၊ သူ့အဘိုးစောဘင်ဆင် (မိုးစက်ဘင်ဇီယွန်
ကိုဒါ)က ဂျူးလူမျိုး။ သူ့အမေ နော်လီဇာဘင်ဆင်က ၁၉၅၆ ခုနှစ်
တုန်းက မယ်ဗမာဘွဲ့ရခဲ့သူပေါ့။ နော်လီဇာဘင်ဆင်က မျက်နှာရော၊

ကိုယ်လုံးကိုယ်ပေါက်ရော ပြောစရာမရှိအောင်ကို သိပ်လှတဲ့သူပဲ။
 ၁၉၅၆ ခုနှစ်တစ်ဝိုက်က ထုတ်တဲ့ မဂ္ဂဇင်းတွေ၊ စာစောင်တွေမှာ
 သူ့ပုံမပါတာ မရှိဘူး။ အထူးသဖြင့် သူ့ရဲ့ ကိုယ်လုံးအလှကို ကွက်
 ကွက်ကွင်းကွင်း ပြနိုင်တဲ့ ရေကူးဝတ်စုံနဲ့ပုံတွေဆို မဂ္ဂဇင်းအတော်
 များများက အသားပေးထည့်ကြတယ်။ "ပိတောက်တွေ ပွင့်ပြန်ပြီ" ဆိုတဲ့
 ရုပ်ရှင်ရိုက်တော့ ပိုပြီး လူကြိုက်များတာပဲ။ နော်လီဇာဘင်ဆင်က
 ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်က ဘွဲ့ရပြီးနောက်တော့ အမေရိကန်နိုင်ငံ ကိုလံ
 ဘီယာပြည်နယ်က ကပ်စ်(စ်)တက္ကသိုလ်မှာ ကျောင်းသွားတက်တယ်။
 ကျောင်းပြီးတဲ့အခါ မြန်မာပြည် ပြန်လာပြီး ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်မှာ
 နည်းပြဆရာမလုပ်ပြီး နောက်မှ ကရင်ပြည်နယ်မှာ သွားနေတယ်။
 အဲဒီကနေ ကရင်အမျိုးသား တပ်မတော်ထဲ ဝင်သွားပြီး ၁၉၆၄ ခုနှစ်
 မှာ ကရင်တပ်မတော် (၅) က ဗိုလ်လင်းထင်နဲ့ အိမ်ထောင်ကျတယ်။
 ဗိုလ်လင်းထင် တိုက်ပွဲမှာ ကျဆုံးသွားတဲ့နောက် သူတောထဲမှာပဲ ဆက်
 နေသေးတယ်။ နောက်တော့ကေအင်ယူက ခေါင်းဆောင်တွေနဲ့ သဘော
 ထားကွဲလွဲပြီး အမေရိကန်ရောက်သွားတယ်။ အမေရိကန်တက္ကသိုလ်
 တက်တုန်းက ကျောင်းနောက်သူငယ်ချင်း အမေရိကန်ရေတပ်မတော်
 အရာရှိ ဂလင်းကရီလင်နဲ့ အိမ်ထောင်ထပ်ပြုတယ်။ နောက်တော့
 ကိုလံဘီယာတက္ကသိုလ်ကနေ နိုင်ငံတကာရေးရာ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ ထပ်ယူ
 တယ်။ နောက်ပိုင်းမှာ ဗမာပြည် ဒီမိုကရေစီရရှိရေးအတွက် အမေ
 ရိကန်နိုင်ငံက မြန်မာဒုက္ခသည်တွေအတွက် နေရာချထားရေးကိစ္စတွေ
 လုပ်ဆောင်တယ်။ ၂-၂-၂၀၁၀ ပြည့်နှစ် အသက် (၆၈) နှစ်မှာ
 ကာလီဖိုးနီးယားပြည်နယ် လော့အိန်ဂျလိစ်မှာ ကွယ်လွန်ခဲ့တယ်။ မြန်မာ
 နိုင်ငံက ဂျူးလူမျိုးတွေအကြောင်း ပြောရင် နော်လီဇာဘင်ဆင်
 အကြောင်းက မပြောမဖြစ် ပြောရမှာပါပဲ။

၂၀၀၆ ခုနှစ်တုန်းက မစ္စတာဆယ်မြူယယ်က မြန်မာအာရှ
 လုပ်ငန်းလို့ အမည်ရတဲ့ ခရီးသွားကုမ္ပဏီကို တည်ထောင်ခဲ့ပါတယ်။

ရည်ရွယ်ချက်ကတော့ ကမ္ဘာအနှံ့က ဂျူးလူမျိုးတွေကို သူတို့ရဲ့
သေးငယ်လှတဲ့ ဂျူးအသိုက်အဝန်းနဲ့ ဆက်သွယ်ဖို့ပါပဲ။ အထူးသဖြင့်
လှပတဲ့ ဂျူးဘုရားကျောင်းနဲ့ မြန်မာနိုင်ငံက ဂျူးတွေအကြောင်းက
ရန်ကုန်ကိုလာတဲ့ ဂျူးကမ္ဘာလှည့် ခရီးသည်တွေအတွက် ဆွဲဆောင်
ဖို့ပါပဲ။ သူ့ရဲ့မျှော်မှန်းချက်ထက် ပိုထိရောက်တာ သူတွေ့ရလို့ အံ့ဩ
သွားပါတယ်။

သူတို့ရဲ့ ဂျူးဘုရားကျောင်းက ထောက်ကြံ့ အင်္ဂလိပ်စစ်သမိုင်း
လိုပဲ မြန်မာနိုင်ငံမှာ ဆွဲဆောင်မှုအရှိဆုံးနေရာ ဖြစ်လာလို့ပါပဲ။ ဒီအခါ
မစ္စတာဆယ်မြူယယ်က သူ့ဖခင်ကြီးကို ပိုသတိရတယ်။ သူ့ဖခင်ကြီး
မိုးစက်ဆယ်မြူယယ်ဟာ ၁၉၅၀ ပြည့်နှစ်က မြန်မာပြည်မှာ မွေးပြီး
ဂျူးဘုရားကျောင်းကို ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်သူအဖြစ် တာဝန်ယူခဲ့
တာ ၂၀၁၅ ခုနှစ် သူကွယ်လွန်ချိန်အထိပါပဲ။ ခုတော့ သူ့ရဲ့သား
ဆယ်မီဆယ်မြူယယ်က ဖခင်အရိုက်အရာကို ဆက်ခံခဲ့တယ်။ သူ့
လက်ထက်မှာ နိုင်ငံတကာက ကမ္ဘာလှည့်ခရီးသည် တော်တော်များများ
ဒီဘုရားကျောင်းကို တကူးတက လာကြည့်ကြတယ်။ အီရတ်လူမျိုး
ဗိသုကာပညာရှင်ရဲ့ ထူးခြားဆန်းပြားလှပတဲ့ ဗိသုကာလက်ရာတွေကို
စာအံ့တင်ကြည့်ကြတာ ဒီဘုရားကျောင်းဟာ အခုတော့ ကမ္ဘာလှည့်
ခရီးသည်တွေအတွက် ဆွဲဆောင်မှုရှိတဲ့နေရာ Tourist Attraction တစ်ခု
ဖြစ်နေပါပြီ။

ဒီဘုရားကျောင်းကို ၁၈၅၄ ခုနှစ်က တည်ဆောက်ခဲ့တာပါ။
မူလကတော့ သစ်သားအိမ်သေးသေးလေးပါပဲ။ ခုလို ကြီးကျယ်ခမ်းနား
တဲ့ ဘုရားကျောင်းကိုတော့ ၁၈၉၃ ခုနှစ်ကနေ ၁၈၉၆ ခုနှစ်အတွင်း
တည်ဆောက်ခဲ့ပါတယ်။

ရန်ကုန်မြို့က ဂျူးလူမျိုးတွေထဲမှာ ထင်ရှားတဲ့ သူဌေးကြီး
တစ်ယောက်လည်း ရှိပါသေးတယ်။ သူ့နာမည်က မစ္စတာဂျူ ဒါအီ
စကယ်ပါ။ သူက ချမ်းသာကြွယ်ဝသလို လူမှုရေးအကျိုးပြု အလှူ

ဒါနတွေ အများကြီးလုပ်တတ်တဲ့ ပရဟိတသမားကြီးအနေနဲ့လည်း ထင်ရှားပါတယ်။ အခု သိမ်ဖြူလမ်းဖြစ်နေတဲ့ လမ်းကြီးကို ခင်းတဲ့ နေရာမှာ သူ့အလှူငွေ အများဆုံးပါဝင်ခဲ့ပါတယ်။ ဒါကြောင့် အင်္ဂလိပ် လက်ထက်က သိမ်ဖြူလမ်းကို ဂျူဒါအိစကယ်လမ်းလို့တောင် သူ့ကို ဝုဏ်ပြုခေါ်ဝေါ်ခဲ့တာပါပဲ။ သူ့ကွယ်လွန်သွားတာတောင် သူ့လမ်းကြီး သန့်ရှင်းရေးအတွက် တစ်လကို အိန္ဒိယရူပီး ကိုးရူပီး သုံးဖို့အတွက် လှူခဲ့သေးတယ်။ အခု လွတ်လပ်ရေးကျောက်တိုင်ရှိတဲ့ ရန်ကုန်မြို့လယ် က မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံပတ်ပတ်လည်က အုတ်နံရံ သံတံတိုင်းတွေကို လည်း သူလှူခဲ့တယ်လို့ သိရပါတယ်။

အခန်း (၈)

ရန်ကုန်ရောက် ပေါ်တူဂီများ

အထက်မြန်မာနိုင်ငံ ရွှေဘိုမြို့၊ ခင်ဦးမြို့တို့ကို ကျော်လာသော အခါ ရှေးဦးမြို့သို့ ရောက်၏။ ရှေးဦးမှ မော်တော်ကားနှင့် လာလျှင် တစ်နာရီကျော်အကြာ၌ ချမ်းသာရွာဟူသော ရွာတစ်ရွာသို့ ရောက်မည်။ ထိုရွာတွင် ထူးခြားသည်မှာ ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းကြီး တစ်ခုကို ခန့်ညားထည်ဝါစွာ တွေ့ရခြင်းပင်ဖြစ်၏။ လွန်ခဲ့သော နှစ်ပေါင်း ၂၀၀ ကျော်၊ ၁၇ ရာစုက သန်လျင်မှ အင်းဝသို့ ပို့လိုက်သော သုံ့ပန်းအချို့ကို ဤအရပ်ဒေသတွင် မြန်မာဘုရင်များက နေရာချထားပေးခဲ့ကြ၏။ ထိုသူတို့မှာ ဥရောပတိုက်မှ ပေါ်တူဂီနွယ်ဝင်များ ဖြစ်ကြ၏။ မြန်မာတို့က ဘရင်ဂျီတွေဟု ခေါ်ကြ၏။

ယခုအခါ အသက် ၈၀ ကျော် ပေါ်တူဂီနွယ်ဖွား မြန်မာတွေက ဤရွာတွင် ရှိနေကြသေး၏။ ထိုပေါ်တူဂီမျိုးနွယ်ဆက်တို့၏ ဘိုးဘေးများမှာ လွန်ခဲ့သော နှစ်ပေါင်း ၄၀၀ ကျော် တောင်ငူခေတ် နှောင်းပိုင်း တစ်နည်းပြောရလျှင် ဒုတိယအင်းဝခေတ် ခေါ် ညောင်ရမ်းခေတ် စောစောပိုင်းကာလက စတင်ရောက်ရှိလာခဲ့ကြသူများ ဖြစ်ကြ၏။ ပေါ်တူဂီလူမျိုးများသည် မြန်မာနိုင်ငံသို့ ၁၆ ရာစုကာလမှစ၍

ကုန်စည်ကူးသန်းရောင်းဝယ်မှုများဖြင့် ကူးလူးဆက်ဆံမှုများ ရှိနေကြ
၏။

ပေါ်တူဂီတို့က မြန်မာဘုရင်များထံ သေနတ်နှင့် အမြောက်
အမြား ရောင်းချကြသည့်အပြင် ဘုရင်၏စစ်တပ်တွင် ကြေးစားတပ်
သားများအဖြစ်လည်း အမှုထမ်းခဲ့ကြ၏။ ဘုရင့်နောင်မင်းတရားကြီး
လက်ထက်တွင် ပြည်တွင်းပြည်ပ စစ်ပွဲများတွင် ပေါ်တူဂီကြေးစား
စစ်သားများက မြန်မာစစ်တပ်ဖက်မှ ဝင်၍ တိုက်ခိုက်ပေးခဲ့ကြသည်
ဟူသော မှတ်တမ်းများရှိ၏။ တောင်ငူဘုရင် တပင်ရွှေထီးလက်ထက်
တွင် မြန်မာ့တပ်မတော်၌ ပေါ်တူဂီကြေးစားစစ်သား ၇၀၀ ခန့် ရှိခဲ့
၏။ ပေါ်တူဂီလူမျိုးများသည် ရိုမန်ကက်သလစ် ခရစ်ယာန်ဘာသာ
ကို မြန်မာနိုင်ငံတွင် ပျံ့ပွားစေရန် ဖြန့်ချိသူများလည်း ဖြစ်ကြ၏။

ခရစ်နှစ် ၁၅၅၀ တွင် ပေါ်တူဂီစစ်ဗိုလ် 'ဆာလ်ဗါဒိုရီအေဘီရို
ဒေကော်ဆာ' သည် ရခိုင်ဘုရင်မင်းရာဇာကြီးထံ အမှုထမ်းရာတွင် ၎င်း
နှင့်အတူ တွဲဖက်၍ 'ဖီးလစ်ဒီဗရစ်တိုနီဂါလီ' (ငဇင်ကာ)လည်း ပါဝင်
၏။ တောင်ငူဘုရင် တပင်ရွှေထီး၊ ဘုရင့်နောင်၊ မုတ္တမစား၊ ရခိုင်ဘုရင်
များထံ ပေါ်တူဂီစစ်သားများ အမှုထမ်းခဲ့ကြကြောင်း (ခရစ်နှစ် ၁၅၃၀-
၁၅၈၁) မှတ်တမ်းများအရ အခိုင်အမာသိရ၏။ ၁၅၉၉-၁၆၀၀ တွင်
တောင်ငူနှင့် ရခိုင်တို့ ပူးပေါင်း၍ ဟံသာဝတီနန္ဒဘုရင်ကို တိုက်ခိုက်
သောအခါ ပေါ်တူဂီကြေးစား 'ဒီဗရစ်တို' သည် ရခိုင်တို့ဘက်မှ ဝင်
ရောက် တိုက်ခိုက်ကြ၏။ ဟံသာဝတီ (ပဲခူး)ကို အောင်မြင်ခဲ့သော
ကြောင့် ရခိုင်ဘုရင်မင်းရာဇာကြီးသည် ၎င်းကို ကူညီတိုက်ခိုက်ပေး
သော 'ဒီဗရစ်တို' (ငဇင်ကာ)ကို ချီးမြှောက်သည့်အနေဖြင့် သန်လျင်
ဆိပ်ကမ်းကို အပိုင်စားပေးခဲ့၏။

ထိုအချိန်မှစ၍ ပေါ်တူဂီများ ရန်ကုန်၌ မြန်မာနိုင်ငံအနှံ့အပြား
သို့ ပျံ့နှံ့ရောက်ရှိလာကြ၏။ မြန်မာနိုင်ငံ ကက်သလစ်ဘာသာဂိုဏ်းချုပ်
ဆရာတော်ကြီး 'ကာဒီနယ်ချာလ်းစ်ဘို' သည်လည်း ပေါ်တူဂီအဆက်

အနွယ်ပင်ဖြစ်၏။ ‘ကာဒီနယ်ချားလ်းစ်ဘို’၏ အစ်ကိုရင်းဖြစ်သူ ‘ဦးကျော်လွင်’သည် ယခုအခါ ရှေးမြို့နယ်၊ မုံလှကျေးရွာတွင် နေထိုင်ဆဲဖြစ်၏။

ပေါ်တူဂီနွယ်ဖွား မျိုးနွယ်ဖွားသည် ယခုအခါ ခင်ဦးမြို့နယ်၊ မုံလှကျေးရွာ၊ ရှေးမြို့နယ် ချမ်းသာရွာ၊ တန့်ဆည်မြို့နယ် ချောင်းရိုးရွာ၊ ချောင်းဦးမြို့နယ် နဘက်ရွာတို့တွင် နေထိုင်နေကြဆဲဖြစ်၏။ ထိုမျိုးနွယ်ဆက် အများစုသည် နှုတ်ပေါ်လွင်ကာ မျက်လုံးက ဥရောပတိုက်သားများကဲ့သို့ ပြာလဲ့သောအရောင် ရှိကြခြင်းက ထူးခြား၏။

အခန်း (၉)

ရှေးခေတ်ရန်ကုန် သောင်းပြောင်းစုံ

သက္ကရာဇ် ၁၂၀၃ ခုနှစ်တွင် ရွှေဘိုမင်းသည် အမရပူရမင်း နေပြည်မှ ရန်ကုန်မြို့သို့ အင်္ဂလိပ်တို့အား ရေကြောင်းမှ တိုက်ခိုက်ရန် ဆင်းလာစဉ် ရဲမက်ဗိုလ်ပါတို့ ဆိုကြသော သီချင်း၌-

“ဥက္ကလာပရယ်လို့ သာလှတဲ့မြို့ရန်ကုန်၊ စုံစုံတော့လေး၊ မချို့အင်ဒိုအရှင်ပြည်ကို သိမ်းခါမှ၊ ရန်မြို့အမည် ဖြူပြာညိုရဲ့၊ ဝါဆိုမှိရွှေဘိုမြို့ကို၊ မိုးခိုလို့လေး” ဟု ပါရှိသည်။ ထို့ကြောင့် ‘ဥက္ကလာပမြို့’သည် ‘ရန်ကုန်မြို့’ဖြစ်ကြောင်း သိရ၏။

ရန်ကုန်မြို့ကို တည်သောအခါ သစ်လုံးများ ပတ်ချာလည်ကာရံထား၏။ သစ်တပ်အမြင့်က ပေ ၂၀ ကျော် မြင့်၏။ အချို့နေရာများကား ၁၀ ပေ၊ ၁၂ ပေသာ မြင့်၏။ သစ်တပ်ပတ်လည်တွင် သေနတ်ပစ်ရန် အပေါက်များ ဖောက်ထား၏။ သစ်တပ်ပတ်လည်တွင် ချောင်း (သို့) ကျုံးငယ်များ တူးကာ သစ်ပင်များ စိုက်ထား၏။ သစ်တပ်အတွင်း၌လည်း ခံတပ်လေးများနှင့် လမ်းကြီးသုံးလမ်း ဖောက်ထား၏။ တစ်လမ်းက အရှေ့မှအနောက်သို့။

နှစ်လမ်းက တောင်မှမြောက်သို့။

အခန်း (၉)

ရှေးခေတ်ရန်ကုန် သောင်းပြောင်းစုံ

သက္ကရာဇ် ၁၂၀၃ ခုနှစ်တွင် ရွှေဘိုမင်းသည် အမရပူရမင်း နေပြည်မှ ရန်ကုန်မြို့သို့ အင်္ဂလိပ်တို့အား ရေကြောင်းမှ တိုက်ခိုက်ရန် ဆင်းလာစဉ် ရဲမက်ဗိုလ်ပါတို့ ဆိုကြသော သီချင်း၌-

“ဥက္ကလာပရယ်လို့ သာလှတဲ့မြို့ရန်ကုန်၊ စုံစုံတော့လေး၊ မချို့အင်ဒိုအရှင်ပြည်ကို သိမ်းခါမှ၊ ရန်မြို့အမည် ဖြူပြာညိုရဲ့၊ ဝါဆိုမှိရွှေဘိုမြို့ကို၊ မိုးခိုလို့လေး” ဟု ပါရှိသည်။ ထို့ကြောင့် ‘ဥက္ကလာပမြို့’သည် ‘ရန်ကုန်မြို့’ဖြစ်ကြောင်း သိရ၏။

ရန်ကုန်မြို့ကို တည်သောအခါ သစ်လုံးများ ပတ်ချာလည်ကာရံထား၏။ သစ်တပ်အမြင့်က ပေ ၂၀ ကျော် မြင့်၏။ အချို့နေရာများကား ၁၀ ပေ၊ ၁၂ ပေသာ မြင့်၏။ သစ်တပ်ပတ်လည်တွင် သေနတ်ပစ်ရန် အပေါက်များ ဖောက်ထား၏။ သစ်တပ်ပတ်လည်တွင် ချောင်း (သို့) ကျုံးငယ်များ တူးကာ သစ်ပင်များ စိုက်ထား၏။ သစ်တပ်အတွင်း၌လည်း ခံတပ်လေးများနှင့် လမ်းကြီးသုံးလမ်း ဖောက်ထား၏။ တစ်လမ်းက အရှေ့မှအနောက်သို့။

နှစ်လမ်းက တောင်မှမြောက်သို့။

ထို့ပြင် အခြားလမ်းငယ်လေးများလည်း ဖောက်လုပ်ထား၏။
 တောင်ဘက်ဆုံးကျသော အရှေ့နှင့်အနောက် ဖောက်ထားသော
 လမ်းက ယနေ့ ကမ်းနားလမ်း။ (ထိုနေရာတွင် အိန္ဒိယတိုင်းရင်းသား
 နှင့် ဥရောပတိုက်သားများ အနေများ၍ လှည်းတန်းဟုခေါ်၏။) ကုလား
 တွင် ကုလားဖြူ (အင်္ဂလိပ်)၊ ကုလားမဲ (အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ)ဟု
 ခွဲထား၏။ ၎င်းလမ်းက ယနေ့ ကုန်သည်လမ်းထိ ဖောက်ထား၏။
 ထိုနေရာတွင် ပဲခူးနန်းတော်ရှိ၏။ ပဲခူးနန်းတော်ဆိုသည်မှာ ဟံသာဝတီ
 မြို့ဝန်မင်း အိမ်တော်နှင့် ရုံးတော်ရှိ၍ ဖြစ်၏။

မြောက်ဘက်အဆုံးတွင် မင်္ဂလာဈေးရှိ၏။

တောင်နှင့်မြောက် ဖောက်သော တစ်လမ်းမှာ ဘားလမ်း (ယခု
 မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း)ပေါ်တွင် ဖြစ်၏။ အခြားတစ်လမ်းမှာ လွစ္စ
 လမ်း (ယခု ဆိပ်ကမ်းသာလမ်း)ပေါ်တွင် ဖြစ်၏။

ရန်ကုန်မြစ်၏ တောင်ဘက်တွင် တံခါးသုံးပေါက်၊ မြောက်
 ဘက်တွင် တစ်ပေါက်၊ အနောက်ဘက်တွင် တစ်ပေါက်ရှိ၏။ အလည်
 တံခါးကို 'တံခါးနီ'ဟုခေါ်၏။ ရာဇဝတ်သားများကို ထုတ်သော တံခါး
 ဖြစ်၏။ တောင်ဘက်ပိုင်း အရှေ့ဘက်အကျဆုံး တံခါးကို 'ရုံးကော်
 တံခါး'ဟု ခေါ်၏။

မြို့၏ အရှေ့မြောက်နှင့် အနောက်မြောက်မျက်နှာ၊ ကရစ်လမ်း
 (ယခု ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်း)တွင် ရန်ကုန်မြစ်နှင့် ပုစွန်တောင်ချောင်း
 ကို ဆက်သော ဗိုလ်တထောင်ချောင်းရှိ၏။ ရန်ကုန်မြို့တစ်ခုလုံး ရေ
 ဝိုင်းနေ၏။ မြို့၏တည်နေရာနှင့် အကျယ်အဝန်းမှာ သစ်တပ်၏ အရှေ့
 မျက်နှာစာဖြစ်သော ကမ်းနားလမ်းမှ ဂျူဒါအိစကယ်လမ်း (ယခု
 သိမ်ဖြူလမ်း)အတိုင်း တောင်မှမြောက်သို့၊ ဒါလဟိုဇီလမ်း (ယခု မဟာ
 ဗန္ဓုလလမ်း)အထိ ကိုက် ၆၀၀၊ သစ်တပ်၏ တောင်ဘက်မျက်နှာ
 ကမ်းနားလမ်းအတိုင်း 'ဂျူဒါအိစကယ်လမ်း' (ယခု သိမ်ဖြူလမ်း)
 မှ မဂိုလမ်း (ယခု ရွှေဘုံသာလမ်း)အထိ ကိုက်ပေါင်း ၁၃၀၀ အလျား

ရှိ၏။ အရှေ့မှအနောက်သို့ တန်းလျက်မရှိ။ မြောက်ဘက်မျက်နှာတွင် 'ဒါလဟိုဇီလမ်း' (ယခု မဟာဗန္ဓုလလမ်း)တွင် အရှေ့မှအနောက်သို့ 'ဂျူဒါအိစကယ်လမ်း' (သိမ်ဖြူလမ်း)မှစ၍ တောင်ဘက်သို့ ယိုင်ပြီး အလျားကိုက်ပေါင်း ၁၁၀၀ ရှိ၏။ အနောက်ဘက်မျက်နှာတွင် အလျားက တစ်ဖာလုံရှိ၏။ ဆူးလေစေတီတော်ကား မြို့ပြင်၏ အနောက်မြောက်ဘက်တွင် ရှိ၏။

မြို့တွင်း၌ ဟံသာဝတီမြို့ဝန်မင်း၏ အိမ်တော်နှင့် ရုံးတော်၊ စစ်ကဲဗိုလ်မှူးအရာရှိအိမ်များ၊ မဟာမေဒင်ပလီ၊ ဘုရင်ဂျီဘုရားရှိခိုးကျောင်း၊ အာမေးနီးယန်း ဘုရားရှိခိုးကျောင်း၊ အကောက်ခွန်ရုံးတော်နှင့် အရပ်သားအိမ်အချို့ ရှိ၏။ မြို့ပြင်တွင်ကား သင်္ဘောဆိပ်ခံသစ်သားတံတား သုံးခုရှိ၏။ တစ်ခုက ဘုရင်၏ တံတားဖြစ်၏။ ယခု ဘားလမ်း (မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း) ဆိပ်ကမ်းဖြစ်၏။ ဘုရင်၏ တံတားအနီးတွင် အမြောက်ကြီးများ ဆင်ထား၏။ ဒေါင်းအလံတော်လွင့်ထူထား၏။ ထိုသင်္ဘောဆိပ်သုံးခုအနက် တစ်ခုမှာ ယခု လသာလမ်းနေရာတွင် ရှိ၏။ တရုတ်သင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ရန် တံတားဖြစ်၏။ ထိုအချိန်ကပင်စ၍ တရုတ်လူမျိုးများ ရန်ကုန်သို့ တဖွဲဖွဲ ရောက်လာကြကာ လသာလမ်းတစ်ဝိုက်တွင် သီးခြားရပ်ကွက်လုပ် နေထိုင်ကြ၏။ ကြည့်မြင်တိုင်ဘက်၌ 'မြို့ဝန်မင်း ဖောင်တော်တံတား' ရှိ၏။

တစ်ချိန်က ရန်ကုန်မြို့သည် ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီးကို လာရောက်ဖူးမြော်ကြသော မြန်မာပြည် အနယ်နယ်အရပ်ရပ်က ဘုရားဖူးများ၏ ဘုရားဖူးဆိပ်ကမ်းမြို့သာ ဖြစ်ခဲ့၏။ ရွှေတိဂုံကုန်းတော်တစ်ဝိုက်တွင် သစ်တောကြီးများ ဖုံးလွှမ်းနေ၏။ ဆိတ်ငြိမ်သာယာသဖြင့် 'တောရ' ကျောင်းကြီးများက ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီး၏ ပတ်ပတ်လည်တွင် တည်ရှိကြ၏။ ရန်ကုန်မြို့၏ အရှေ့ဘက်တွင် 'အရှေ့တောရကြီး' (ယခု ရွှေဂုံတိုင်နေရာ)၊ 'အလယ်တောရ'၊ 'ကြားတောရ' (ရွှေတောင်ကြားနှင့် ပတ်ဝန်းကျင်)၊ 'အနောက်တောရ' (ယခု စမ်းချောင်း

ဗားကရာနေရာ)တို့ ရှိ၏။ တောင်ဘက်တွင် ရန်ကုန်မြစ် (လှိုင်မြစ်) က ပတ်ခွေစီးဆင်းနေ၏။ အလောင်းဘုရားသည် မြို့ကို ရန်ကုန်မြစ် နှင့် နီးကပ်သောနေရာတွင် ရွေး၍တည်၏။ အလောင်းဘုရား စတင် တည်ထောင်သော ရန်ကုန်မှာ ရပ်ကွက် (၈) ရပ်ကွက်သာ ရှိ၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ် တစ်ခေတ်လုံးတွင် ရန်ကုန်ကို 'အဝေးရောက်မြို့ဝန်' ကသာ အုပ်ချုပ်၏။

၁၈၅၂ ခုနှစ် အင်္ဂလိပ်တို့ သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် ရန်ကုန်မြို့ကို လေးထောင့်စပ်စပ်ပုံစံနှင့် ပြန်လည်တည်ဆောက်ကြ၏။ ၁၈၉၅ တွင် ရန်ကုန်မြို့ စီရင်စု၏ အကျယ်အဝန်းက ၂၂ စတုရန်းမိုင် ဖြစ်လာ ၏။ ၁၈၇၄ မှစ၍ ရန်ကုန်-ပဲခူး-ပြည်လမ်း ဖောက်ရင်း ရန်ကုန် မြို့ကွက်ကို မြောက်ဘက်သို့ တိုးချဲ့ခဲ့၏။ ထိုအခါမှစ၍ ရန်ကုန်အနီး တစ်ဝိုက်ရှိ ကျေးရွာများကိုပါ ရန်ကုန်မြို့၏ ဆင်ခြေဖုံးအရပ်များအဖြစ် ချဲ့ထွင်ခဲ့၏။ ရန်ကုန်မြို့လည်မှာကား အိန္ဒိယနှင့် တရုတ်မျိုးနွယ်များ နေထိုင်ကြကာ ရန်ကုန်အရှေ့ပိုင်းနှင့် အနောက်ပိုင်းတွင် မြန်မာအများစု နေကြ၏။ ကြည့်မြင်တိုင်နှင့် ရန်ကုန်ကြားတွင် လယ်ယာများနှင့် သစ်ပင်များစွာရှိသော သစ်တောကြီး ဖုံးလွှမ်းနေ၏။ ပုစွန်တောင် ရပ်ကွက်တွင်ကား တံငါရွာလေးတစ်ခု ရှိ၏။

အလောင်းဘုရားကြီးက ရန်ကုန်မြို့ကို အုပ်ချုပ်ရန် အောက်ပါ အရာရှိကြီးများကို ခန့်အပ်ထား၏။

- ရန်ကုန်မြို့ဝန် - ဇေယျနန္ဒ
- ကျိတော်ဝန် - ဗလဝေဠုနှင့် လကျိာနန္ဒ
- စစ်ဘက်အရာရှိများ - မင်းလှမင်းခေါင်၊ မင်းကျော်စည်သူ၊ မင်းလှတန်ဆောင်၊ မင်းလှဥဒိန်ကျော်၊ မင်းထင်နော်ရထာ၊ မင်းလှပျံချို၊ ဗလနန္ဒစည်သူ၊ ထီးလင်းစော်ဘွား၊ ဗိုလ်မှူးဗလယော်စာ။

တိုက်လှေ - ၅၀၀
 မြင်းကောင်ရေ - ၁၀၀၀

စစ်သည်တော် - ၃၀၀၀၀

၁၁၉၉ ခုနှစ်တွင် နန်းတက်သော သာယာဝတီမင်းသည် ၁၂၀၃ ခုနှစ်တွင် စစ်သည်ဗိုလ်ပါ အလုံးအရင်းနှင့် ရန်ကုန်သို့ စုန်ဆင်းကာ ဥက္ကလာပမြို့သစ် တည်၏။ လမ်းမတော်ဆိပ်ကမ်းမှ ရွှေတိဂုံစေတီတော် အနောက်မှတ်ဘက်သို့ ချီတက်သဖြင့် ထိုလမ်းကို ယခု 'လမ်းမတော်' ဟု ခေါ်ကြခြင်းဖြစ်၏။ ၁၂၁၄ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလိပ်ဗိုလ်ချုပ်ကြီး 'ဂေါဒင်' က ထိုလမ်းမှနေ၍ တက်သဖြင့် 'ဂေါဒင်လမ်း' ဟု ခေါ်ခဲ့ကြ၏။

၁၂၀၈ ခုနှစ်တွင် သားတော် ပုဂံမင်း နန်းတက်ပြီး ရန်ကုန်တွင် ခမည်းတော် ကုန်းဘောင်မင်းတရားကြီးနှင့်တကွ ခေတ္တယာယီတဲနန်းဆောက်၍ စံတော်မူ၏။ (ထိုနေရာတွင် ယခု အိမ်တော်ရာ စေတီတည်၏) (ရန္တပိုစာချုပ်အရ စစ်ပြေငြိမ်းကာ ရေး၊ မြိတ်၊ ထားဝယ်၊ မော်လမြိုင်၊ ရခိုင်၊ တနင်္သာရီတို့ကို လျော်ကြေးအနေဖြင့် အင်္ဂလိပ်ကို ပေးရ၏) မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၁၀၅ ခုနှစ် တပေါင်းလတွင် အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ဖြစ်၏။

၁၂၁၄ တွင် အင်္ဂလိပ်စစ်သင်္ဘောများ ဝင်လာကာ ရန်ကုန်မြို့ကို ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်၏။ ထို့နောက် ရန်ကုန်ကို သိမ်းပိုက်ကာ 'ဆာအာသာဖယ်ရာ' ကို မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး ခန့်အပ်ပြီး အုပ်ချုပ်စေ၏။ မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၄၇ ခုနှစ်၊ တန်ဆောင်မုန်းလဆန်း ၈ ရက်နေ့တွင်ကား မြန်မာတစ်ပြည်လုံးကို အင်္ဂလိပ်တို့ သိမ်းယူခဲ့၏။

ထိုအချိန်က ရန်ကုန်မြို့၏ လမ်းများတွင် ရေနံဆီနှင့် ထွန်းသော မီးတိုင်များ ရှိ၏။ ညနေဆည်းဆာတွင် အိန္ဒိယအလုပ်သမားများ လာ၍ မီးထွန်းကာ မနက်တွင် ထိုမီးခွက်ကို ပြန်သိမ်းသွားကြ၏။ ထို့နောက် Rangoon Electric Transport ခေါ် (RET) (အာရ်အီးတီ) ကုမ္ပဏီ ပေါ်လာတော့ ဓာတ်မီးတိုင်တွေ ဖြစ်လာ၏။ အချိန်သိရန်ဆိုကာ နောက် ၁၂ နာရီနှင့် ညဘက် ၉ နာရီခွဲတွင် အမြောက်ပစ်ဖောက်

၏။ ယခု ရန်ကုန်ဆေးရုံကြီးနေရာတွင် သရက်ပင်တောကြီး ဟီးဟီးထ တည်ရှိနေ၏။ (ထိုနေရာရှိ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းကို သရက်တော ကျောင်းဟု ခေါ်၏) အင်္ဂလိပ်လက်ထက် ရန်ကုန်မြို့ကို ပြုပြင်သော အခါ ထိုနေရာရှိ ဘုန်းကြီးကျောင်းအချို့ကို အခြားနေရာသို့ ရွှေ့၏။ ထိုနေရာတွင် တိရစ္ဆာန်ရုံလုပ်၏။ နောက်မှ တိရစ္ဆာန်ရုံပါ လက်ရှိ နေရာသို့ ပြောင်းပြီး ထိုနေရာတွင် ရန်ကုန်ဆေးရုံကြီး ဆောက်၏။ ဆေးရုံနှင့် ထိုနေရာတစ်ဝိုက်သည် ဘုန်းကြီးကျောင်းနှင့် ဘုရားစေတီ များသာရှိ၏။ ကမ်းနားလမ်းမှ ဆူးလေဘုရားသို့၊ ထိုမှတစ်ဆင့် ရွှေတိဂုံ ဘုရားအထိ လမ်းတစ်လျှောက်လုံး၊ ဘုန်းကြီးကျောင်းနှင့် စေတီပုထိုး များသာ ရှိ၏။

ဂျပဗလီဟောနေရာသည် ထိုအချိန်က 'ဘုန်းတော်ကြီးဦးပွား' ကျောင်းနေရာ ဖြစ်၏။ ဆူးလေစေတီဘက်မှ သိမ်တော်ကြီးကြားတွင် သစ်သားတံတားများ ရှိ၏။ ယခု ဗိုလ်တထောင် အထက (၆) (ယခင် စိန်ပေါကျောင်း)နေရာ ဝန်ကြီးများရုံးနေရာများက မျှစ်တောကြီးဖြစ် ၏။ ထိုနေရာသို့ အင်္ဂလိပ်ဆပ်ကပ်ပွဲများ လာပြကြ၊ မြင်းများ ပြကြ ရင်းဖြင့် ဤနေရာကို 'မြင်းခင်း'ဟုခေါ်၏။ စပတ်လမ်း (ယခု ဗိုလ် အောင်ကျော်လမ်း) ဘုရားရှိခိုးကျောင်းနှင့် မျက်နှာချင်းဆိုင်တိုက်တွင် အင်္ဂလိပ်ကုမ္ပဏီတစ်ခု ရှိ၏။ ဒေါက်ကပ်၊ ဘာဂီ၊ ရထားများ ရောင်း ၏။ (နောင် ရန်ကုန်ဂေဇက်သတင်းစာတိုက် ဖြစ်လာ၏) (မြန်မာ တိုင်းမ်းသတင်းစာတိုက် လုပ်သွားသောနေရာ)။ ရန်ကုန် မီးရထား ဘူတာရုံကြီးနေရာ၌ ယခင်က ကွမ်းခြံကွင်းကြီးရှိ၏။ (ထို့ကြောင့် ယခင်က ရန်ကုန်ဘူတာကြီးကို ကွမ်းခြံဘူတာဟု ခေါ်ကြ၏။) ဘူတာ ရုံမှ အရှေ့ဘက်ကို ဆက်သွားလျှင် ရေကျော်သုသာန် ရှိ၏။ 'စတော့ ကိတ်လမ်း' (ယခု သိမ်ဖြူလမ်း)သည် သုသာန်ကို ဖြတ်၍ ဖောက် ထားသောလမ်း ဖြစ်၏။

ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၆၇ နှင့် ၁၈၇၁ ခုနှစ်တို့တွင် မဟာဝန်ရှင်

တော်မင်းကြီး *ဗိုလ်ချုပ်ကြီး အဲလဘတ်ဖိုက်(ချ်)က လမ်းများ၊
 ရပ်ကွက်များ၊ ပန်းခြံများကို အကွက်ပြန်ရိုက်၏။ မြို့လယ်ခေါင်တွင်
 ပန်းညှာယျာဉ်လုပ်ကာ သူ၏အမည်ကို အစွဲပြုပြီး *ဖိုက်ချ်စကွဲ*ဟု အမည်
 ပေး၏။ ထိုနေရာတွင် ဝိတိုရိယဘုရင်မကြီးရုပ်ထု ရှိသဖြင့် *ဝိတိုရိယ
 ဘုရင်မပန်းခြံ*ဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။ ပန်းခြံတွင် အင်္ဂလိပ်ဘင်ခရာ
 အဖွဲ့များက ဖြေဖျော်ကြ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် မြန်မာအငြိမ့်များ၊ ရုံး
 ပိတ်ရက် ညပိုင်းတွင် ကပြကြ၏။ (ယခု မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံ ဖြစ်နေ
 သည်)

ဆူးလေစေတီတော်၏ အနောက်ဘက်နှင့် တောင်ဘက်တွင်
 အင်းကြီးရှိ၏။ ပန်းခြံမှာ ထိုအင်းကြီး၏ တစ်စိတ်တစ်ဒေသ ဖြစ်သည်။

ရန်ကုန်မြို့နယ်အုပ်ချုပ်ရေးကို ၁၃-၇-၁၈၇၄ မှစပြီး မြို့နယ်
 စီမံခန့်ခွဲရေး ၂၅ ယောက်အနက် ၆ ယောက်ကို အစိုးရက ရွေးကာ
 ၁၉ ယောက်ကို လူထုက ရွေးသောစနစ်ဖြင့် စတင်အုပ်ချုပ်၏။ မြို့နယ်
 စီမံခန့်ခွဲရေး ရန်ကုန်မြို့ရှိ လမ်းများကို ပြုပြင်ပေး၏။ မြို့သူမြို့သား
 များ သုံးစွဲသော ရေကို ကန်တော်ကြီးမှ ယူ၏။ နောက်ပိုင်းတွင်
 ရန်ကုန်မြို့ လူဦးရေ တိုးတက်လာကာ ရေမလုံလောက်သဖြင့် အင်းယား
 ကန်မှ ထပ်ယူ၏။ နောက်ပိုင်း၌ လှော်ကားကန်၊ သာစုကန်၊ တိုက်ကြီး
 ဂျိုးဖြူကန်တို့မှ ရေကို ဖြန့်ဖြူး၏။

ရခိုင်နယ်စပ် ပဋိပက္ခမီးကား တငွေငွေလောင်နေဆဲ။ ၎င်း၏
 အကျိုးဆက်အဖြစ် ဗြိတိသျှတို့၏ အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီနှင့် မြန်မာတို့
 စစ်ဖြစ်၏။ ၁၈၂၄ ခုနှစ် နှစ်ပင်တိုင် ရွက်သင်္ဘောအစင်းနှစ်ဆယ်၊
 တစ်ပင်တိုင် ရွက်သင်္ဘော၊ မော်တော်ဘုတ်များစွာနှင့် စစ်အင်အား
 တစ်သောင်းတစ်ထောင် (အမြောက်လက် ၄၀) တို့ဖြင့် ရန်ကုန်သို့
 ချီတက်လာကြ၏။ မြို့ကို သူတို့ တက်သိမ်းချိန်တွင် မြို့ထဲတွင် လူ
 တစ်ယောက်မှမရှိ။ အားလုံး ထွက်ပြေးကုန်ကြပြီ။ ဗြိတိသျှတပ်တွေ
 စားနပ်ရိက္ခာ ပြတ်ကြ၏။ ထိုကြားထဲ မိုးက သည်းထန်စွာ ရွာလာ၏။

သိမ်းပိုက်ထားသော ကျူးကျော်သူတို့ကို မြန်မာတပ်များက မကြာခဏ ဝင်တိုက်၏။ ထိုနှစ် နိုဝင်ဘာလတွင် မြန်မာစစ်ဗိုလ်ချုပ်ကြီး မဟာ ဗန္ဓုလက လူအင်အား ၅၀၀၀၀ နှင့်အတူ ရန်ကုန်အနီးသို့ ရောက်လာ ၏။ ဗြိတိသျှသင်္ဘောများမှ ဒလစပ် ပစ်ခတ်နေသော အမြောက်များ ဒဏ်ကို မြန်မာတပ်တို့ ခံကြရ၏။ သို့သော် ၂၄-၂-၁၈၂၆ တွင် ချုပ်ဆိုသော 'ရန္တပိုစာချုပ်' ကြောင့် စစ်ပြီးသွား၏။ မြန်မာအစိုးရက ကုမ္ပဏီကို လျော်ကြေးရူပီး တစ်ကုဋေပေးရ၏။ လျော်ကြေးအပြေ မရမခြင်း သူတို့တပ်တွေက ရန်ကုန်မှာ တပ်စွဲထားကြ၏။

သာယာဝတီမင်းခေတ် ရန်ကုန်ကို ယခင်စနစ်ဟောင်းအတိုင်း ပြန်အုပ်ချုပ်၏။ ၁၈၃၈ ခုနှစ်တွင် လှေတန်ချိန် ၄၀၀၀ အပြင် အရွယ် အစားကြီးသည့် သင်္ဘော ၃၈ စင်း (စုစုပေါင်းတန်ချိန် ၁၆,၀၀၀) ကျော် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းကို အသုံးပြုခဲ့ကြောင်း မှတ်တမ်းတစ်စောင် တွင် တွေ့ရ၏။ ရန်ကုန်လူဦးရေက ၂၅,၀၀၀ မျှရှိသည်ဟုဆို၏။ (အချို့က ငါးသောင်းဟုဆို၏) ထိုအထဲတွင် အာမေးနီးယန်း၊ ဖာရစီ၊ မူစလင်၊ ဟိန္ဒူ၊ တရုတ်နှင့် ဥရောပတိုက်သားအချို့လည်း ပါဝင်၏။

မြို့ပြစနစ်တွင် ရေနှင့် မိလ္လာက အရေးကြီး၏။ မြို့သူမြို့သား များ၏ ကျန်းမာရေးက ရေနှင့်မိလ္လာပေါ်တွင် မူတည်နေ၏။ ရန်ကုန် မြို့လည်မှ အိမ်သာများကို ပိုက်နှင့်ဆွဲသောစနစ်ကို သုံး၏။ အခြား ရပ်ကွက်များမှ မိလ္လာအညစ်အကြေးများကို ညဘက်တွင် မြူနီစီပယ် နွားလှည်းနှင့် လိုက်သိမ်း၏။ နောက်ပိုင်းတွင် မော်တော်ကားများနှင့် လိုက်သိမ်း၏။ ၁၉၆၀ ခုနှစ်များ၊ ၁၉၇၀ ပထမပိုင်းများအထိပင် ပုစွန်တောင်၊ ရေကျော်၊ မင်္ဂလာတောင်ညွန့်၊ တာမွေ၊ ကျောက်မြောင်း စသော ရပ်ကွက်များတွင် ဇလားအိမ်သာ အသုံးများသေး၏။ မိလ္လာ သိမ်းသူအများစုက ဂေါ်ရင်ဂျီတွေဖြစ်၏။ သူတို့က အိမ်ပေါက်စေ အိမ်သာဇလားများထဲမှ မိလ္လာများကို လာသိမ်းကာ လမ်းထိပ်တွင် ရပ်ထားကြသော မိလ္လာကားများထဲသို့ လောင်းထည့်၏။ ထိုမိလ္လာ

ကားတွေ သွားသော လမ်းတစ်လျှောက် မစင်တွေ ဖိတ်စင်ကျသည်ကို တွေ့ရ၏။ မိလ္လာကားကို အရပ်အခေါ် 'ချီးကား'ဟု ခေါ်ကြသည်။ လူငယ် သူငယ်ချင်းအချင်းချင်း နောက်ကြပြောင်ကြရာတွင် "မင်းတော့ ချီးကားတိုက်သေမယ့်ကောင်ကွာ" ဟု နှိမ်ကာ ပြောတတ်ကြ၏။

ရန်ကုန်မြို့နီစီပယ်အဖွဲ့တွင် မြန်မာလူမျိုးထဲမှ ပထမဆုံး ဥက္ကဋ္ဌ ဖြစ်သူသည် ပညာရေးဝန်ကြီးချုပ်ဟောင်း ဆရာဝန်ကြီး ဦးဘရင် ဖြစ်၏။ ၁၉၂၃ တွင် မြို့နီစီပယ်အဖွဲ့ကို မြို့နီစီပယ်ကော်ပိုရေးရှင်း ဟု အမည်ပြောင်း၏။ မြို့နီစီပယ်ကော်ပိုရေးရှင်းဥက္ကဋ္ဌကို မြို့တော်ဝန် ဟု ခေါ်ကြ၏။ ပထမဆုံးမြို့တော်ဝန်က ဝတ်လုံတော်ရ 'မစ္စတာ မွန်ဂျီ' ဖြစ်၏။ ၁၉၃၆ ခုနှစ်တွင် 'တောင်းဟော' (မြို့တော်ခန်းမ) ကို ငွေကျပ် (၈) သိန်း အကုန်ခံဆောက်၏။ မြို့တော်ခန်းမသည် ရန်ကုန်မြို့၏ ကျက်သရေဆောင် အဆောက်အဦးကြီးအဖြစ် ခန့်ညား ထည်ဝါစွာ ပေါ်ထွန်းလာ၏။ မြို့တော်ခန်းမကြီးထဲရှိ ခန်းမကြီးတွင် အစည်းအဝေးများ၊ လက်ထပ်မင်္ဂလာများ၊ ရှင်ပြုမင်္ဂလာပွဲများ ကျင်းပ ကြ၏။ ရန်ကုန်မြို့တော်ခန်းမတွင် ကျင်းပသော မင်္ဂလာပွဲ၊ ရှင်ပြုပွဲ များ လုပ်နိုင်သူများက အထူးဂုဏ်ယူကြ၏။

၁၈၉၈ ခုနှစ်တွင် ဆောက်လုပ်ပြီးစီးသော 'ဂျူဗလီဟော'မှာ လည်း 'ဝိတိုရိယဘုရင်မကြီး နန်းစံနှစ် ၅၀' အထိမ်းအမှတ် ဆောက် လုပ်သော ခန်းမကြီးဖြစ်၏။ 'ဂျူဗလီဟော'တွင်လည်း အလှူအတန်း၊ မင်္ဂလာပွဲများ ပြုလုပ်ကြပြီး ဂုဏ်ယူခဲ့ကြ၏။ ၁၉၄၇ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ ၁၉ ရက်နေ့တွင် အလုပ်ကြိမ်ရသော ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းနှင့် အာဇာ နည်များ၏ ရုပ်ကလာပ်များကို အာဇာနည်ကုန်း မပို့မီ 'ဂျူဗလီဟော' တွင်ပင် ခေတ္တထားရှိခဲ့၏။

အင်္ဂလိပ်တို့က အထက်ဗမာပြည်ကို သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် အတွင်း ဝန်၏ အုပ်ချုပ်ရေးက အလွန် ကျယ်ပြန့်လာ၏။ ထို့ကြောင့် ယခင် အတွင်းဝန်ရုံးဟောင်းကို ၁၈၉၀ တွင် တိုးချဲ့ဆောက်လုပ်ရာ ၁၈၉၃

ခုနှစ်တွင် ပြီး၏။ တစ်ဖန် ထပ်မံ၍ အရှေ့ဘက်နှင့်အနောက်ဘက်ကို ထပ်တိုးခဲ့ရာ ၁၉၀၅ ခုနှစ်တွင် ပြီး၏။ စုစုပေါင်း ကုန်ကျငွေ ၂၅ သိန်း ရှိ၏။ ဤရုံးသည် မြန်မာနိုင်ငံကို အုပ်ချုပ်စီမံခန့်ခွဲသော ဌာန အသီးသီးမှ အတွင်းဝန်များ၏ ရုံးဖြစ်၏။ ပါလီမန်အဆောက်အဦသည် ၎င်းရုံးထဲတွင် ရှိ၏။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းနှင့်တကွ အာဇာနည်ကြီးများ လုပ်ကြံခံရသည်မှာလည်း ဤရုံးထဲတွင်ပင် ဖြစ်၏။ (နောက်ပိုင်း ဝန်ကြီးများရုံးဟု ခေါ်တွင်ခဲ့၏)

ကမ်းနားလမ်းနှင့် ရှုဖရက်စ်လမ်း (ဘဏ်လမ်း)ကြားရှိ ရုံးကြီး ကား ပုလိပ်ရုံးကြီးဖြစ်၏။ ယခင်က ကမ်းနားရုံးဟုလည်း ခေါ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ရုံးပေါင်းစုံ ရုံးထိုင်သော စုပေါင်းရုံးဖြစ်လာ၏။ မြန်မာ့ ဆိုရှယ်လစ်လမ်းစဉ်ပါတီ တည်ထောင်သောအခါ ဤရုံးကို လမ်းစဉ် ပါတီ ဌာနချုပ်ရုံးအနေဖြင့် အသုံးပြုခဲ့၏။ လမ်းစဉ်ပါတီ ဖျက်သိမ်းပြီး နောက်ပိုင်းတွင် တရားရုံးကြီး ပြန်ဖြစ်သွားသည်။ ၁၉၆၀ တစ်ဝိုက်က ကျွန်တော့်အဖေက ယစ်မျိုးမင်းကြီးရုံးတွင် တာဝန်ထမ်းဆောင်ရာအဖေ တို့ရုံးရှိရာ ဤပုလိပ်ရုံးကြီးသို့ စနေနေ့ နေ့တစ်ဝက် ရုံးတက်ရသော နေ့များတွင် လိုက်သွားတတ်၏။ ရုံးကြီးထိပ်ခေါင်မိုးအထပ်တွင် စား သောက်ဆိုင်များ ရှိ၏။ ထိုနေရာမှနေ၍ကြည့်လျှင် ရန်ကုန်မြစ် ရှုခင်း အား လှပစွာ မြင်ရသည်ကို မှတ်မိသေးသည်။

ရှေးခေတ် 'ဒဂုံ' အကြောင်းနှင့်ပတ်သက်၍ 'ပီစီပန်း' ရေးသော 'ရန်ကုန်သမိုင်း' တွင် အောက်ပါအချက်များကို တွေ့ရ၏။

ဥရောပတိုက်သားဖြစ်သော 'ဂက်စ်ပါရီဘိုလီဘီ' သည် လွန်ခဲ့ သော ၃၆၅ နှစ်က ရန်ကုန်မြို့သို့ ရောက်ခဲ့ကြ၏။ သူတို့က ရွှေတိဂုံ စေတီတော်ကိုလည်း ဖူးကြ၏။ ၎င်းတို့ တိုင်းပြည်သို့ ပြန်ရောက်၍ ထိုခရီးသွားမှတ်တမ်းကို ပြန်ရေးကြသောအခါ ရန်ကုန်ဟု မရေးဘဲ 'ဒဂုံ' ဟု ရေးကြ၏။

ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၅၀၃ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ ၂ ရက်တွင် ဒလ

မြို့တော် ခေါ် တံတေးသို့ ရောက်၏။ နောက်တစ်နေ့တွင် ဒဂုံမြို့သို့ ရောက်၏။ မြို့ကို သစ်တပ်ဖြင့် ကာရံထား၏။ ရေတက်ရေကျနှင့် ကံပူးတိုရှိ၏။ ပင်လယ်ဆိပ်ကမ်းမြို့ဖြစ်သော သန်လျင်၏ အဝင်အထွက် နှင့် နီး၏။ ရေတက်လာသောအခါ လှေကားထစ်များပေါ်သို့ ရေတက် လာ၏။ ဆိပ်ကမ်းတွင် မြင့်မားသော လှေကားထစ် (၂၀) ရှိ၏။ လှေကားထိပ်တွင် ကျားရုပ်ကြီးတစ်ရုပ် ရှိ၏။ နောက်ထပ် တစ်ရုပ် နှင့်တစ်ရုပ် အလှမ်းကွာသော ကျားရုပ်နှစ်ရုပ် ရှိသေး၏။ ဘုရားကို အနှောင့်အယှက်ပေးသူများ၏ ရန်ကို ကာကွယ်ရန် ဤကျားရုပ်များ ထားသည်ဟုဆို၏။

သူနှင့် တစ်ချိန်တည်းတွင် အင်္ဂလိပ်လူမျိုး 'ရာဖ်ဖစ်ရှ်'သည် လည်း ရန်ကုန်သို့ ရောက်ခဲ့ကြောင်း မှတ်တမ်းရှိ၏။

ပဲခူးမှ နှစ်ရက်သွားလျှင် ရောက်သော ဒဂုံ၌ ကြီးမားသော ဘုရားကြီးတစ်ဆူရှိ၏။ ဤစေတီတော်ကြီးက အရွယ်ပမာဏ အလွန် ကြီးပြီး အစမှအဆုံး ရွှေချထား၏။

ဒဂုံမြို့သည် ပင်လယ်တွင်းသို့ စွန်းထွက်နေ၍ လှပသော ဆိပ်ကမ်းမြို့ဖြစ်၏။ ထိုမြို့မှ သင်္ဘောများစွာတို့သည် မလတ္တာနှင့် အခြားမြို့များသို့ သွား၍ရ၏။ ဒဂုံသည် မြစ်ဘေးတွင်ရှိသော ဆိပ်ကမ်း မြို့လေးတစ်မြို့ ဖြစ်၏။ လမ်းရှည်ကြီး ဘေးနှစ်ဖက်တွင် ဇရပ်များ ရှိ၏။ ထိုလမ်းမှနေ၍ ဘုရားကြီးသို့ ရောက်၏။

ရွှေတိဂုံစေတီတော်ပေါ်တွင် ဘုရားပုလိပ်များ ရှိ၏။ ထိုဘုရား ပုလိပ်များက ဗမာလူမျိုးတွေမဟုတ်။ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ဖြစ်ကြ၏။ ဘုရားကုန်းတော်ပေါ်တွင် ဗေဒင်ဆရာများစွာရှိ၏။ တယောထိုး၊ ပတ္တလာ တီးပြီး အလှူခံသော အလှူခံတွေလည်းရှိ၏။ ဓာတ်စက် ပေါ်စဖြစ်၍ ဓာတ်ပြားတစ်ချပ်ကို နှစ်ပဲပေး၍ နားထောင်ရသော ရုံ လေးများလည်း ရှိ၏။ ဘုရားဈေးက အနောက်မြောက်ထောင့်တွင် ရှိ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ထိုဈေးကို တောင်ဘက်စောင်းတန်းသို့ ရွှေ့၏။

အင်္ဂလိပ်တို့က အောက်မြန်မာပြည်ကို သိမ်းပိုက်ကာ မြန်မာ သက္ကရာဇ် ၁၁၈၇ ခုနှစ်၊ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၂၆ မှစ၍ အနောက်ဘက်မှတ် ကုန်းတော်မြေတွင် တပ်စွဲကာ စစ်တပ်လုပ်ထား၏။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၉ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ ၆ ရက်နေ့တွင် မြန်မာတို့လက်သို့ ပြန်ရောက်၏။ ထိုနေရာရှိ ချုံနွယ်ပိတ်ပေါင်းများကို လူထုအားနှင့် ရှင်းလင်းခုတ်ထွင် ကုသိုလ်ပြုကြ၏။ ထို့နောက် ၁၂၉၁ ခုနှစ်၊ တပေါင်းလဆန်း (၁) ရက်နေ့မှစ၍ (၄) ရက်နေ့အထိ ပွဲလမ်းသဘင်များ ကျင်းပ၏။

ရွှေတိဂုံစေတီတော် တနင်္ဂနွေထောင့်တွင် စစ်ပွဲအတွင်းက ကျဆုံးသွားသော ဗြိတိသျှအရာရှိ (၅) ဦးတို့၏ အလောင်းအုတ်ဂူများရှိ၏။ ၂၂-၁-၁၉၂၉ တွင် အင်္ဂလိပ်တို့က ထိုအလောင်းများကို ပြန်ယူကာ တောင်ဘက်စောင်းတန်းမှ တစ်ဆင့် ကန်တော်မင် အင်္ဂလိပ်သုသာန်သို့ သယ်သွားကြ၏။

မြတ်စွာဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက် သထုံပြည်သို့ ရှင်သောဏမထေရ်၊ ရှင်ဥတ္တရမထေရ်တို့ သုဝဏ္ဏဘုမ္မိသထုံပြည်သို့ သာသနာပြုကြလာကြ၏။ ထို့နောက် အရှင်ယသ၊ အရှင်သောဏ၊ အရှင်သုစိ စသော ရဟန္တာ (၈) ပါးတို့က သထုံပြည်ရှင် သီဟဒီပမင်းကြီးထံသို့ ဆံတော် (၁၆) ဆူ၊ သရီရဓာတ်တော် (၃၂) ဆူကို ချီးမြှင့်၏။ သီဟဒီပမင်းကြီးက တစ်ဖန် ထိုဆံတော်၊ ဓာတ်တော်တို့ကို ၎င်း၏ အမတ်ကြီးတစ်ကျိတ်ကို ထပ်မံဝေငှချီးမြှင့်၏။ ထိုအမတ်ကြီးများထဲမှ တစ်ဦးဖြစ်သော 'မဟာသူရ'က ဒဂုံမြို့သို့ စုန်လာပြီး ဆူးလေစေတီတော် တည်၏။ မူလဘွဲ့တော်မှာ 'မဟာသူရ'တည်သော စေတီတော်ဖြစ်၍ 'ကျိုက်သူရ'ဟု အမည်တွင်၏။ မွန်ဘာသာ အသံဖြင့်ကား 'ကျိုက်စူရဲ'ဖြစ်၏။ 'စူရဲ'ဆိုသော မွန်အသံမှ နောင်အခါတွင် 'ဆူးလေ'ဟု ဖြစ်လာ၏။ (နတ်ကြီးလေးပါး စုဝေးရာ စေတီဖြစ်၍ 'ဆူးလေ'ဟု ခေါ်သည်ဟုလည်း ဆိုကြ၏)

ဥက္ကလာပမင်းကြီးက တဖုဿနှင့် ဘလ္လိတ ညီနောင်တို့ ဆံတော်ပင့်ဆောင်ရာတွင် 'ဗိုလ်ခြေတထောင်'နှင့် ဆင်း၍ကြိုသည် ထိုအစွဲပြု၍ 'ဗိုလ်တထောင်'စေတီကို တည်၏။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဆံတော်ကို ဦးစွာ စေတီတည်ထားသဖြင့် 'ဆံတော်ဦးစေတီ'ဟုလည်း ခေါ်၏။ ၎င်းကို မွန်ဘာသာဖြင့် 'ကျိုက်ဒေးအင်'ဟုလည်း ခေါ်၏။ ကျိုက် = ဘုရား။ ထေး = လထေး။ ဒေး = အဘိုးကြီးအတ် = တောင်းဆိုသည့် = အဘိုးကြီးများ တောင်းဆိုသည့်ဘုရားဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ အင်္ဂလိပ်-ဂျပန် စစ်ပွဲတွင် စေတီတော်နေရာကို ဗုံးကျ၍ ပျက်စီးသွားသည်။ လွတ်လပ်ရေးမရမီ (၃) ရက် ၁-၁-၁၉၄၈ ခုနှစ်က ပဋိပက္ခသစ်ချပြီး ပြန်လည်တည်ဆောက်၏။

ဥက္ကလာပမင်းကြီး၊ တဖုဿ၊ ဘလ္လိတ ညီနောင်တို့ ပင့်ဆောင်လာသော ဆံတော်ကို ရွှေတိဂုံစေတီတော် တည်ထားမည့် သိဂုံတ္တရကုန်းတော်သို့ ပင့်ဆောင်လာရာ စေတီတည်ထားမည့် ကုန်းမြေအနီးအရောက်တွင် ပြည်သူလူထုက ကြိုဆိုကြသည်။ ထိုနေရာတွင် ဥက္ကလာပမင်းကြီးက ဆံတော်ကြိုစေတီကို တည်၏။

ကုန်းတော်ခြေရင်းအနီးတွင် ဆံတော်ပင့်ဆောင်မှု ခေတ္တရပ်တန့်နားရာတွင်လည်း တန့်တော်မူစေတီ တည်၏။

ယနေ့ ပုစွန်တောင်ရပ်ကွက်ရှိ 'ရွှေဘုန်းပွင့်'စေတီတော်နေရာ၌ 'ဆံတော်ကြုတ်'ကို ဖွင့်၍ ကြည်ညိုကြရာ ထိုနေရာကို 'ရွှေကြုတ်ပွင့်'စေတီ တည်၏။ ဤစေတီတော်ကို ဖူးမြော်ကြည်ညိုသူများ ဘုန်းကံ ပွင့်လန်းသည်ဟု အယူရှိကြကာ နောင်အခါ 'ရွှေဘုန်းပွင့်'ဟူသော အမည် တွင်လာ၏။

ရာဇာဓိရာဇ်မင်းနှင့် မှူးမတ်များက သိဂုံတ္တရကုန်းမြေအနီးတွင် စေတီတစ်ဆူတည်၏။ အင်္ဂလိပ်တို့က ဤဘုရားကိုကြည့်ပြီး စစ်ဆင်ရေးတွင် အလံပြသဖွယ် သုံး၍ အလံပြဘုရားဟု အမည်တွင်၏။ နောင်အခါ ဤကုန်းမြေကို ဂေါ်ရာစစ်သားများ နေထိုင်၍ 'ဂေါ်ရာ

ကုန်း'ဟုလည်း ခေါ်၏။ လွတ်လပ်ရေးရပြီးနောက်တွင် ဤနေရာ တစ်ဝိုက်ကို တပ်မတော်မှ သိမ်းပိုက်ကာ စစ်ရုံးချုပ်လုပ်ခဲ့သဖြင့် စေတီတော်သည် တပ်မြေအတွင်း ရောက်ရှိသွားသဖြင့် အများပြည်သူ ဖူးမြော်ရန် အခွင့်အရေး နည်းပါးသွား၏။ ဤစေတီတော်တွင် အစောင့် အရှောက် ဘိုးဘိုးကြီးတစ်ပါးရုပ်ထုလည်း ရှိ၏။ ဘွဲ့မည်က 'ဆံတော် ကြို ဘိုးဘိုးကြီး' ဖြစ်၏။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဆံတော်မြတ်ကို ကြိုဆိုစောင့်ရှောက်သည့် တန်ခိုးရှင်ကြီး ဖြစ်၏။

သာယာဝတီမင်း (ရွှေဘိုမင်း၊ ကုန်းဘောင်မင်းတရားဟုလည်း ခေါ်၏)က ၁၁၉၉ ခုနှစ်တွင် နန်းတက်၏။ ၁၂၀၃ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန် မြို့နေရာသို့ စုန်ဆင်းလာကာ 'ဥက္ကလာပမြို့'ကို တည်၏။ စုန်ဆင်း လာစဉ် လမ်းမတော် ဆိပ်ကမ်းမှနေ၍ ရွှေတိဂုံစေတီတော် အနောက် မုတ်ဆီသို့ ချီတက်လာ၍ ဤလမ်းကို 'လမ်းမတော်'ဟု ခေါ်သည်။ နောက်ပိုင်းတွင် သာယာဝတီမင်းက ရွှေတိဂုံစေတီတော် ခြေရင်းတစ် နေရာတွင် ခေတ္တယာယီတဲနန်းစောင့်၍ စံမြန်းတည်တော်မူ၏။ ထိုနေရာ ကို နောက်ပိုင်းတွင် 'အိမ်တော်ရာစေတီ' တည်ထား၏။ (မြန်မာ သက္ကရာဇ် ၁၂၁၄ ခုနှစ် အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စစ်ပွဲဖြစ်ရာ ဗိုလ်ချုပ်ကြီး ဂေါ်ဒဝင်က ဤလမ်းကို သုံးသဖြင့် ဂေါ်ဒဝင်လမ်းဟုလည်း အမည် တွင်၏။ ယခုတော့ မြို့မကျောင်းလမ်း ဖြစ်နေသည်)

အခန်း (၁၀)

ကုန်းဘောင်ခေတ် ရန်ကုန်၊ အင်္ဂလိပ်ခေတ် ရန်ကုန်

အလောင်းမင်းဘုရားကြီး (အလောင်းမင်းတရား)ကို သက္ကရာဇ် ၁၀၇၆ ခုနှစ်၊ တော်သလင်းလပြည့်ကျော် (၁) ရက်၊ သောကြာနေ့ညဉ့်တစ်ချက်တီးကျော်တွင် သီရိမဟာဓမ္မရာဇဘွဲ့ခံ ခမည်းတော် မင်းညိုစံ၊ မယ်တော် မဟာဒေဝီတို့မှ မုဆိုးဘို (ယခု ရွှေဘို)တွင် ဖွားမြင်သည်။ မူလက မုဆိုးဘိုရွာကို မူးချောင်းထဲမှ သဲများ ဆယ်တင်၍ ကန်ဘောင်ရိုးလုပ်ပြီး ချဲ့ထွင်ရာ မုဆိုးဘိုရွာမှ မြို့ဖြစ်လာ၏။ ကန်ဘောင်ရိုးမှ မြို့ဖြစ်လာ၍ 'ကုန်းဘောင်' ဟု ခေါ်ကြ၏။ မွန်များက အလောင်းဘုရားကြီးကို လာတိုက်သည့်အခါ ထိုနေရာမှစ၍ အောင်မြင်သဖြင့် အလောင်းဘုရားကြီးက ထိုနေရာတွင် နန်းတည်၏။ ထို့နောက် 'ရန်ကြီးအောင်' ဟု အမည်ပေးသည်။ ရန်ကြီးအောင်မြို့နှင့် ထိုမြို့အနီးတစ်ဝိုက်တွင် ရွှေများထွက်သဖြင့် ရွှေထွက်ရာ ဗဟိုဌာနဖြစ်သည်ကို အစွဲပြုကာ 'ရွှေဘို' ဟု ခေါ်တွင်လာခြင်း ဖြစ်၏။ ၁၁၁၄ ခုနှစ်တွင် အလောင်းမင်းတရားကြီးသည် မွန်တို့ကို အောင်မြင်ပြီး မုဆိုးဘိုရွာကို 'ရတနသင်္ဃာမြို့' သမုတ်ပြီး 'မဟာလောကဓိပတိ' ဟူသော ဘွဲ့ကို ခံတော်မူကာ ရွှေနန်းတက်တော်မူ၏။ ထို့နောက် ဒဂုံမြို့သို့ စုန်ဆင်းကာ ဒဂုံမြို့ရှိ မွန်များ၏ ရန်ကို ဖြိုဖျက်ရာ ရန်

အားလုံးကို လုံးဝအောင်မြင်ကာ ရန်များကုန်ပြီဖြစ်၍ 'ဒဂုံမြို့ဟောင်း' ကို 'ရန်ကုန်မြို့' ဟု သမုတ်ကာ ဤနေရာဒေသတွင် မြို့သစ်တည်ရန် ဆုံးဖြတ်သည်။ ထို့နောက် ၁၁၁၇ ခုနှစ်၊ ကဆုန်လပြည့်ကျော် ၇ ရက်၊ ကြာသပတေးနေ့တွင် တာဝန်း ၁၁၁၉ တာရှိသော သစ်မြို့ကို ကျုံး၊ မြောင်း၊ တံခါး၊ ပြအိုး စသည့် မြို့၏အင်္ဂါပြည့်စုံစွာဖြင့် (၇) ရက်နှင့် အပြီး မြို့သစ်တည်ခဲ့၏။ မြို့မှာ သစ်တပ်ပတ်ချာလည် ကာရံထား၏။ သစ်တပ်အမြင့်က ပေ ၂၀ ကျော်၏။ သို့သော် အချို့နေရာတွင်ကား ၁၀ ပေ၊ ၁၂ ပေသာ မြင့်၏။ သစ်တပ်တွင် သေနတ်ပစ်ဖောက်ရန် အပေါက်များလည်း ဖောက်ထားသည်။ သစ်တပ်ပတ်လည်တွင် ချောင်း သို့မဟုတ် ကျုံးငယ်များတူးပြီးလျှင် သစ်ပင်များ စိုက်ထား၏။ သစ်တပ် အတွင်း၌လည်း ခံတပ်ကလေးများနှင့် လမ်းမကြီးသုံးလမ်းကို ဖောက် ထား၏။ လမ်းတစ်လမ်းသည် အရှေ့နှင့် အနောက်သို့ဖြစ်ပြီး ကျန် လမ်းမှာ တောင်မှမြောက်သို့ ဖြစ်၏။ ၎င်းလမ်းများအပြင် လမ်းငယ် များစွာလည်း ဖောက်လုပ်ခဲ့၏။ တောင်ဘက် အကျဆုံး၊ အရှေ့နှင့် အနောက်ဖောက်ထားသောလမ်းက ယခု ကမ်းနားလမ်းမြောက်ဘက် တွင်ရှိပြီး ကုလားတန်းဟု ခေါ်၏။ ထိုအချိန်တွင် ထိုလမ်း၌ အိန္ဒိယ တိုင်းရင်းသားများနှင့် ဥရောပတိုက်သားများ နေထိုင်ကြ၍ ဖြစ်၏။ ၎င်းလမ်းမှာ ယခင်က ပဲခူးနန်းတော်ဟုခေါ်သော နေရာ၊ ယခု ကုန် သည်လမ်းအထိ ဖောက်ထားသည်။ (အင်္ဂလိပ်တို့က ပဲခူးနန်းတော်ဟု ခေါ်ကြခြင်းမှာ ဟံသာဝတီမြို့ဝန်မင်း၏ အိမ်တော်နှင့် ရုံးတော်ရှိ၍ ဖြစ်၏။) မြောက်ဘက်ဆုံးတွင် မင်္ဂလာဈေးရှိ၏။ တောင်နှင့်မြောက် ဖောက်ထားသောလမ်းမှာ ဘားလမ်း (ယခု မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း) ဖြစ်၏။ နောက်တစ်လမ်းက လွစ္စလမ်း (ယခု ဆိပ်ကမ်းသာလမ်း) ဖြစ်၏။ မြစ်၏ မျက်နှာစာဖက်တွင် တံခါးပေါက် သုံးပေါက်၊ မြောက် ဘက်တွင် သုံးပေါက်၊ အရှေ့တွင် တစ်ပေါက်၊ အနောက်တွင် တစ် ပေါက် ရှိ၏။ ၎င်းတံခါးပေါက်များကို အရှေ့ဘက်ဆုံးတွင် 'မြို့ဝန်

တံခါး'၊ မြို့တွင်း၌ မြို့ဝန်အိမ်တော်၊ ရုံးတော်၊ စစ်ကဲစစ်ကြပ် ဗိုလ်မှူးများ စသော အရာရှိအိမ်များ၊ မဟာမေဒင်ပလီ၊ ခရစ်ယာန်ဘုရင်ဂျီဘုရားရှိခိုးကျောင်း၊ အာမေးနီးယန် ဘုရားရှိခိုးကျောင်း၊ အကောက်ရုံးတော်နှင့် အရပ်သားအိမ်များ ရှိ၏။ ရေများကို မြို့ပြင်ရှိ ရေတွင်းများမှ ခပ်ယူ သုံးစွဲ၏။ မြို့ပြင်တွင် သင်္ဘောဆိပ်ခံတံတား သုံးခုရှိ၏။ တစ်ခုက ဘုရင်ဧကရာဇ်မင်း၏ တံတားဖြစ်၏။ ယခု ဘားလမ်း (မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း)ဆိပ်မှာဖြစ်၏။ ထိုတံတားအနီးတွင် အမြောက်များ ဆင်ထား၏။ ဒေါင်းအလံတော်ကြီးကို မြင့်မားစွာ လွင့်ထူထား၏။ ၎င်းသင်္ဘောဆိပ်အနီးတွင် ကုန်တင်ကုန်ချရန် ဖြစ်သော ပစ္စည်းများကို သိုလှောင်ရန် ဝိုထောင်များရှိ၏။ ၎င်းသင်္ဘောဆိပ်သုံးခုအနက် တစ်ခုမှာ လတ္တာလမ်း (ယခု လသာလမ်း)တွင် တရုတ်လူမျိုးတို့၏ သင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ရန် မြန်မာမင်းတို့ ခွင့်ပြုထားသော သင်္ဘောဆိပ်ကမ်း သုံးခုရှိ၏။ တရုတ်လူမျိုးတို့က ဆိပ်ကမ်းအနီးတွင် ရပ်ကွက် သီးခြားနေကြ၏။ ကျန်သင်္ဘောဆိပ်တစ်ခုမှ အခြားနိုင်ငံများမှလာသော သင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ရန် ဆိပ်ဖြစ်၏။ ဆိပ်ကမ်းတွင် မြန်မာဘုရင်များ၏ အမှုတော်ကို ထမ်းရွက်သော 'မစ္စတာကျောင်းဆီး'နှင့် 'မစ္စတာဘာဘာဂျီး(န်)' ဆိုသူ အကောက်ခွန်ဝန်၊ အခွန်ဝန်များ ရှိ၏။ ကြည့်မြင်တိုင်တွင် မြို့ဝန်မင်း ဖောင်တော်တံတားရှိ၏။ ထိုနေရာအနီးတစ်ဝိုက်တွင် ဖောင်တော်သားများ နေကြ၏။

အလယ်ဘက်တွင် 'တံခါးနီ' (ရာဇဝတ်သားများကို ထုတ်သော တံခါး)၊ တောင်ဘက် အရှေ့ဘက်အကျဆုံး တံခါးကို 'ရိုးတော်တံခါး' ဟု ခေါ်၏။ ၎င်းသစ်တပ်ပတ်လည်တွင် ကျောက် သို့မဟုတ် အုတ်များနှင့် ပြုလုပ်ထားသော ရေကျိုးကြီးများ ဝန်းရံထား၏။ မြို့၏အရှေ့မြောက်နှင့် အနောက်မြောက်မျက်နှာ ကရစ်လမ်း (ယခု ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်း)တွင် ရန်ကုန်မြစ်နှင့် ဗိုလ်တထောင်ချောင်းကို ဆက်သော ဗိုလ်တထောင်ချောင်း၊ လတ္တာလမ်း (ယခု လသာလမ်း)နှင့် မြစ်ဆက်

သော ချောင်းငယ်တစ်ခုရှိ၏။ ရန်ကုန်မြို့သည် ရေပိုင်းနေသော မြို့ဖြစ်၏။ မြို့၏ တည်နေရာနှင့် အကျယ်အဝန်းမှာ သစ်တပ်၏ အရှေ့မျက်နှာစာဖြစ်သော ရန်ကုန်မြစ်ကမ်းနားမှ ‘ဂျူဒါအီစကယ်လမ်း’ (သိမ်ဖြူလမ်း) အတိုင်း တောင်မှမြောက်သို့ ဒါလဟိုဇီလမ်း (မဟာဗန္ဓုလလမ်း) အထိ ကိုက် ၆၀၀၊ သစ်တပ်၏ တောင်မျက်နှာ၊ ကမ်းနားလမ်းအတိုင်း ဂျူဒါအီစကယ်လမ်း (သိမ်ဖြူလမ်း)မှ မဂိုလမ်း (ယခုရွှေဘုံသာလမ်း)အထိ ကိုက် ၁၃၀၀ ရှိ၏။ မြောက်မျက်နှာသည် ‘ဒါလဟိုဇီလမ်း’ (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)တွင် အရှေ့မှအနောက်သို့ ‘ဂျူဒါအီစကယ်’ (သိမ်ဖြူလမ်း)မှ မဂိုလမ်း(ရွှေဘုံသာလမ်း)အထိ တောင်ဘက်သို့ ယိုင်ကာ ကိုက်ပေါင်း ၁၁၀၀ အလျားရှိ၏။ အနောက်မျက်နှာကား တစ်ဖာလုံမျှ အလျားရှိ၏။ ဆူးလေဘုရားလမ်းသည် မြို့ပြင်အနောက်မြောက်ဘက်၌ ရှိ၏။ ကြည့်မြင်တိုင်နှင့် ရန်ကုန်မြို့လည်ကြားတွင်ကား လယ်ယာများနှင့် သစ်တောများသာ ရှိ၏။ ယခု အလုံရပ်ကွက်နေရာတစ်ဝိုက်တွင်ကား သစ်တောများ ဖုံးလွှမ်းနေ၍ ‘သစ်တောလမ်း’ဟု ယနေ့ ခေါ်တွင်သော နေရာများရှိ၏။ သစ်လုပ်ငန်းလုပ်ရာတွင် ဆင်များစွာ အသုံးပြုရ၍ ထိုနေရာတစ်ဝိုက်ရှိ လမ်းများအတော်များများသည် ‘ဆင်’နှင့်ပတ်သက်သော လမ်းများဟု ယခုတိုင် အမည်တွင်ဆဲဖြစ်၏။ ဥပမာ- ဆင်မင်းကွက်သစ်၊ ဆင်မင်းလမ်း၊ ဆင်စွယ်လမ်း၊ ဆင်ရေကန်လမ်း၊ ဆင်လှလမ်း စသဖြင့်။ ယခု ‘သိန္နီလမ်း’ဟုခေါ်သော လမ်းနေရာတစ်ဝိုက်တွင်ကား ထင်းရှူးတောများရှိ၏။ ထို့ကြောင့် ထိုအနီးကလမ်းကို ‘ပိုင်းလမ်း’ (Pine Street)ဟု ခေါ်၏။ Pine မှာ ထင်းရှူးပင်၏ အင်္ဂလိပ်အမည်ဖြစ်၏။ ကမာရွတ်မြို့နယ်ထဲတွင်လည်း ဆင်များ မွေးမြူထား၏။ ယခု ‘ဆင်ရေတွင်း’မှတ်တိုင်ရှိရာ ရပ်ကွက်တွင် ဆင်များ ရေသောက်သော တွင်းများရှိ၏။ ပုစွန်တောင်ရပ်ကွက်တွင်ကား တံငါရွာလေးများ ရှိ၏။ ငါး၊ ပုစွန် ဖမ်းကြ၊ ရောင်းကြ၏။ ပုစွန်တွေ တောင်လိုပုံအောင် ဈေးခင်းရောင်းသည့် နေရာဖြစ်၍ ‘ပုစွန်တောင်’ဟု ခေါ်ခြင်းဖြစ်၏။

အလောင်းဘုရား မတိုင်မီက 'ရှင်စောပု ဘုရင်မကြီး'လည်း ဒဂုံမြို့တွင် နေထိုင်ခဲ့ဖူးသည်။ အင်းဝဘုရင် သီဟသူနှင့် မွန်ဘုရင် ရာဇဓရာဇ်တို့ စစ်ပြေငြိမ်းကြပြီးသောအခါ မွန်ဘုရင်က သူ၏သမီးတော် 'ရှင်စောပု'ကို အင်းဝဘုရင်အား ပေး၏။ ဘုရင်သီဟသူ ကံတော်ကုန်သောအခါ 'ရှင်စောပု'သည် ပခန်းမြို့စား 'တရဖျား'နှင့် လက်ဆက်ရ၏။ 'တရဖျား' မရှိသောအခါ အင်းဝဘုရင် မိုးညှင်းမင်း တရားကြီး၏ သိမ်းပိုက်ခြင်း ခံရ၏။ မိုးညှင်းမင်းတရား နတ်ရွာစံသောအခါ 'ရှင်စောပု'သည် သက္ကရာဇ် ၈၁၄ ခုနှစ်၊ သက်တော် ၅၉ နှစ်တွင် 'ဗညားကျန်းတော' အမည်ဖြင့် ဟံသာဝတီတွင် မင်းပြု၏။ နန်းစံ ၇ နှစ်ရှိသောအခါ သမက်တော် မမ္မစေတီမင်းအား ဟံသာဝတီရွှေနန်းကို လွှဲအပ်ကာ ဒဂုံမြို့သို့ စုန်ဆင်းလာ၏။ ဘုရင်မကြီးသည် ရွှေတိဂုံစေတီတော်မြတ်ကြီးကို များစွာ ကြည်ညိုသဖြင့် စောင်းတန်း မှတ်လေးဘက်၊ ကျောက်လှေကားတို့ကို တည်တော်မူ၏။ တစ်လလေးသီတင်းလုံး သံဃာတော် ၅၀၀၀ ကို ဆွမ်းလုပ်ကျွေးတော်မူသည်။

ဘုရင်မကြီးသည် ဥပုသ်သီလ နေ့စဉ် ဆောက်တည်ကာ အနောက်ဘက်တန်စောင်းမှ ကုန်းပေါ်တက်၍ ရတနာသုံးပါးကို အာရုံပြုတော်မူ၏။ စေတီတော်မြတ်၏ အောက်ပန်းတင်ကလပ်မြေကိုလည်း ထပ်မံ ပြုပြင်တော်မူခဲ့၏။ ဘုရင်မကြီးသည် သက်တော် ၇၈ နှစ်၊ သက္ကရာဇ် ၈၃၃ ခုနှစ်တွင် နတ်ရွာစံ၏။ ဘုရင်မကြီး ရှင်စောပု မတိုင်မီ ၁၈ နှစ်ခန့်မှစ၍ ဥရောပတိုက်သားများ ရန်ကုန်သို့ ရောက်လာကြကြောင်း မှတ်တမ်းများအရ သိရ၏။ ၁၄၃၅ တွင် အီတလီလူမျိုး Nicoldi Conti ၁၄၉၆ တွင် အီတလီလူမျိုး Heironimo De Santo Stephano၊ ၁၅၈၅ တွင် အီတလီလူမျိုး Cadovico de Vavthemo တို့ ရန်ကုန်ရောက်လာကြ၏။ ၁၅၈၃ တွင် အင်္ဂလိပ်လူမျိုး Gasparo Balbi နှင့် Fitch တို့ ရောက်ရှိခဲ့ကြ၏။

ရန်ကုန်မြို့ကို မင်းဧကရာဇ်တို့ လေးကြိမ်တိုင် တည်ထောင်ခဲ့ကြ

၏။ ပထမဆုံးမင်းမှာ 'ဥက္ကလာပမင်းကြီး' ဖြစ်၏။ မဇ္ဈိမဒေသတွင် မြတ်စွာဘုရား ပွင့်တော်မူသော ကာလ၌ ဥက္ကလာပမင်းကြီးသည် ရန်ကုန်မြို့တွင် မင်းအဖြစ် စိုးစံအုပ်ချုပ်ခဲ့၏။ ဒုတိယနန်းတည်သော ဘုရင်မှာ ရှင်စောပုဘုရင်မကြီး ဖြစ်၏။ တတိယမြို့တည်သည်ကား အလောင်းမင်းတရားကြီး ဖြစ်၏။ ၁၁၁၇ခုနှစ်တွင် မြို့တည်ပြီး မှူးမတ် သေနာပတိကြီးများအားကို အစောင့်ထားကာ ရွှေဘိုထီးနန်းသို့ ပြန်လည်ကြွချီခဲ့၏။ စတုတ္ထအကြိမ်တွင်ကား သာယာဝတီမင်း (ကုန်းဘောင်မင်း)က ရန်ကုန်မြို့ကို အနည်းငယ်ပြုပြင်ကာ ခေတ္တစံနေခဲ့၏။ ထို့နောက် အမရပူရရွှေနန်းတော်သို့သာ ပြန်လည်စိုးစံခဲ့၏။

၁၈၂၄ ခုနှစ်၊ မတ်လ ၅ ရက်နေ့ ဘကြီးတော်မင်းလက်ထက် တွင် အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲဖြစ်၏။ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမ စစ်ပွဲအပြီးတွင် မြန်မာတို့ စစ်ရေးရှုံးနိမ့်ခဲ့ကြရပြီး ရန္တပို စစ်ပြေငြိမ်းစာချုပ်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၂၆ ခုနှစ်၊ ဖေဖော်ဝါရီလ ၂၄ ရက်တွင် ချုပ်ဆိုခဲ့သည်။ အင်္ဂလိပ်တို့ကို ရခိုင်၊ ရမ်းဗြဲ၊ ကျဲအောင်၊ ခံတွဲ၊ ရေး၊ မြိတ်၊ ထားဝယ်၊ တနင်္သာရီ မဏိပူရတို့ကို မြန်မာတို့က ပေးလိုက်ရသည်။ အင်္ဂလိပ်သင်္ဘောများကို မြန်မာဆိပ်ကမ်းသို့ ရောက်လျှင် တက်မ မချွတ် အမြောက်မချပဲ နေခွင့်ပြုရမည်ဟူသော အချက်လည်း ပါ၏။ အင်္ဂလိပ်တို့ကို စစ်စရိတ်ငွေ တစ်ကုဋေလည်း ပေးလျော်ခဲ့ရ၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ဒုတိယစစ်ပွဲဖြစ်၏။ ပုဂံမင်း (၁၂၁၃-၁၂၁၄) လက်ထက်တွင် ဖြစ်၏။ အင်္ဂလိပ်တို့က ဧပြီလ ၅ ရက်နေ့တွင် မုတ္တမကို တိုက်၏။ ဧပြီလ ၁၁ ရက်နေ့တွင် ရန်ကုန်နှင့် ဒလကို တစ်ပြိုင်တည်း တိုက်၏။ ကြည့်မြင်တိုင်ခံတပ်နှင့် မြစ်ရိုးတစ်လျှောက် ခံကတုတ်များ၊ ခံတပ်များကို အမြောက်ဖြင့် ဖြိုခွင်းတိုက်ခိုက်၏။ ဧပြီလ ၁၂ ရက်နေ့ မနက် ၄ နာရီမှစ၍ ရွှေတိဂုံစေတီတော် မြန်မာ့ခံစစ်ကုန်းကို အဝေးပစ် အမြောက်ကြီးများဖြင့် တရစပ်ပစ်ခတ်ချေမှုန်း၏။ ထို့ကြောင့် ဧပြီလ ၁၃ ရက်၊ ၁၄ ရက်နေ့များတွင်

ရွတ်ဂုံကုန်းတော်ပေါ်ရှိ မြန်မာတပ်များ ကြည့်မြင်တိုင်ဘက်သို့ ဆုတ်
 ခွာခဲ့ရ၏။ ဧပြီလ ၁၄ ရက်တွင် အင်္ဂလိပ်တို့က ပုသိမ်ကိုလည်းကောင်း၊
 ဇွန်လ ၄ ရက်တွင် ပဲခူးကိုလည်းကောင်း၊ ဇူလိုင်လ ၉ ရက်တွင်
 ပြည်သို့လည်းကောင်း တိုက်၏။ ဒီဇင်ဘာ ၂၁ ရက်တွင် ပဲခူးမှ
 မြန်မာတပ်များ ဆုတ်ခွာရ၏။ လော့ဒ်ဒါလဟိုဇီသည် ၁၈၅၂ ခုနှစ်၊
 ဒီဇင်ဘာလ ၂၀ ရက်နေ့တွင် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသို့ ရောက်လာ၏။
 ထို့နောက် တစ်နှစ်နှင့် နှစ်ဆယ့်လေးရက်အကြာတွင် ပဲခူးနယ်ကို
 အင်္ဂလိပ်တို့ ပိုင်နက်အဖြစ် ကြေညာ၏။ သီပေါမင်းလက်ထက် ၁၂၄၇
 ခုနှစ် (ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၈၅) တွင် အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ တတိယစစ်ပွဲ
 ဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှ ရေကြောင်းချီတပ်က ၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ
 ၁၄ ရက်နေ့တွင် သရက်ခံတပ်ကို အဝေးပစ်အမြောက်များဖြင့် ပစ်၏။
 နိုဝင်ဘာလ ၂၈ ရက်တွင် မန္တလေးသို့ ရောက်လာကာ ၁-၁-၁၈၈၆
 ခုနှစ် (မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၇၄ ခုနှစ်၊ နတ်တော်လဆုတ် ၁၁ ရက်နေ့)
 တွင် မြန်မာတစ်နိုင်ငံလုံးကို အင်္ဂလိပ်က သိမ်းယူကြောင်း ကြေညာ
 ၏။

အင်္ဂလိပ်လက်အောက်ရောက်သော ရန်ကုန်မြို့ကို ကော်မရှင်နာ
 မင်းကြီး 'ကပ္ပိတန်ဖယ်ယာ' က ရုံးစိုက်အုပ်ချုပ်၏။ သူက နောင်အခါ
 'ဆာအာသာဖယ်ယာ' အမည်ဖြင့် ကော်မရှင်နာမင်းကြီးချုပ် (မဟာ
 ဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး)အဖြစ် ရန်ကုန်တွင် ရုံးစိုက်အုပ်ချုပ်၏။ ယခု
 အထက (၁) လသာရှိသောနေရာတွင် ကော်မရှင်နာမင်းကြီးရုံး ရှိ၏။
 ထိုရှေ့ကလမ်းကို ကော်မရှင်နာလမ်း (ယခု ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
 ဟု ခေါ်၏။ ယခု ရန်ကုန်ဗဟိုဆေးရုံကြီး တည်ရှိရာနေရာတွင် 'ဖယ်
 ယာပြတိုက်' ရှိ၏။

အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ တတိယစစ်ဖြစ်ပြီးနောက်တွင်ကား မြန်မာ
 တစ်နိုင်ငံလုံး အင်္ဂလိပ်လက်အောက် ရောက်သွားရာ အုပ်ချုပ်ရ လွယ်ကူ
 စေရန် မြန်မာပြည်သည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ ပြည်နယ်ကြီးတစ်ခုသဖွယ်

ဖြစ်သွား၏။ ထိုအခါ ‘မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး’ ရာထူးအစား ‘ဒုတိယ ဘုရင်ခံ’ (Lieutenant Governor) ဟူသော အဆင့်တိုးမြှင့်အုပ်ချုပ်ခဲ့၏။ ဒိုင်ယာရီခေတ်တွင်မူ ‘ဘုရင်ခံ’ (Governor) အဆင့်မြင့်လာသကဲ့သို့ ရန်ကုန်မြို့၏ အဆင့်အတန်းကလည်း မြင့်လာ၏။ ထိုဘုရင်ခံက ‘ဆာဟာကုတ်ဘတ္တလာ’ ဖြစ်၏။

နိုင်ငံတော်အုပ်ချုပ်ရေးတွင် ရန်ကုန်မြို့တော်အုပ်ချုပ်ရေး အဖွဲ့ငယ်ဖြစ်သော မြူနီစီပယ်အဖွဲ့လည်း ကြီးထွားတိုးတက်လာ၏။ ရန်ကုန်မြူနီစီပယ်အဖွဲ့ကို ၁၈၇၄ တွင် တည်ထောင်ကာ အဖွဲ့ဝင် ၃၂ ဦးရှိ၏။ ပဲခူးကော်မရှင်နာမင်းကြီး၊ သန့်ရှင်းရေးအရာရှိ၊ လက်ထောက်မြို့ဝန်၊ ဆရာဝန်ကြီး၊ အင်ဂျင်နီယာအလုပ်ဝန်နှင့် မြို့ဝန်တို့က အစိုးရခန့်ဖြစ်ကာ ကျန် ၂၆ ဦးကို မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီးက ခန့်၏။ ထို ၂၆ ဦးအနက် အစိုးရအရာရှိ ၁၁ ဦးနှင့် မြို့မိမြို့ဖ ၁၅ ဦးဖြစ်ကာ မြို့ဝန်ကြီးက အဖွဲ့ဥက္ကဋ္ဌဖြစ်၏။

၁၈၇၆ တွင် ဆိပ်ကမ်းအရာရှိ၊ အကောက်ဝန်နှင့် အင်ဂျင်နီယာအလုပ်ဝန်တို့ သုံးဦးပါသော ဆိပ်ကမ်းကော်မတီကိုလည်း သီးခြားဖွဲ့စည်း၏။ ရန်ကုန်မြို့ စည်ပင်သာယာ ကျယ်ပြန့်ရေးအတွက် မြူနီစီပယ်အဖွဲ့က တွင်ကျယ်စွာ မလုပ်ကိုင်နိုင်သော ကိစ္စရပ်များကို တာဝန်ယူ ဆောင်ရွက်ရန် သီးခြားအဖွဲ့အနေဖြင့် ‘ရန်ကုန်စည်ပင်သာယာရေးအဖွဲ့’ကိုလည်း ၁၉၂၀ တွင် ဖွဲ့စည်းခဲ့၏။

၁၈၅၆ တွင် ရန်ကုန်လူဦးရေက ၄၆၀၀၀၊ ၁၈၆၀ တွင် ၆၀၀၀၀၊ ၁၈၇၄ တွင် ၁၀၀၀၀၀၊ ၁၈၈၁ တွင် ၁၃၄၀၀၀၊ ၁၈၉၁ တွင် ၁၈၀၀၀၀၊ ၁၉၀၁ တွင် ၂၄၈၀၀၀၊ ၁၉၁၁ တွင် ၂၉၃၀၀၀၊ ၁၉၂၁ တွင် ၃၄၁၀၀၀၊ ၁၉၃၁ တွင် ၄၀၀၀၀၀ ထိ ဖြစ်လာ၏။

ရန်ကုန်မြို့ကို ချဲ့ထွင်၍ ခေတ်မီမြို့သစ်ကို အင်ဂျင်နီယာတပ်မှ ‘ကပ္ပတိန်ဖရေဇာ’က ပုံစံဆွဲတည်ဆောက်၏။ မြောက်နှင့်တောင်တန်းနေသော လမ်းငယ်များကို ဂဏန်းဖြင့် မှတ်သားခေါ်ဝေါ်ရာ

၁၇ လမ်းမှ ၄၄ လမ်းထိ ဖြစ်၏။ အချို့လမ်းကြီးများကိုမူ အမည် တပ်၍ ခေါ်၏။ ဂျူဒါအိစကယ်၊ စပတ်၊ လွစွ၊ ဖယ်ယာ၊ မဂို၊ အက်ဒွပ်၊ ကရစ်၊ ဂေါဒွင်၊ ဒါလဟိုဇီ၊ မောင်ဂိုမာရီ၊ ကော်မရှင်နာ စသဖြင့်။

မြို့ပြအင်္ဂါနှင့် ညီစေရန် လမ်းကိစ္စ၊ ရေကိစ္စ၊ မီးကိစ္စ၊ မိလ္လာ ကိစ္စတို့ကိုပါ စီစဉ်ရ၏။ ရန်ကုန်မြို့၏ မြို့သုံးရေကို အင်းလျားကန်၊ ကန်တော်ကြီး၊ လှော်ကားတို့မှ ရေဖြင့် မလုံလောက်၍ ဂျိုးဖြူရေကန် ကို တည်ဆောက်ရ၏။ အိမ်သာများမှာ အိမ်၏နောက်ဘက်တွင် ကျင်း များတူးပြီး ထားကြ၏။ အိမ်သာမရှိသောနေရာတွင် ခွေးများ၊ ဝက် များက မိလ္လာများကို ရှင်းပစ်ကြ၏။ ၁၉၅၀ တစ်ဝိုက်တွင်ပင် ရန်ကုန် မြို့ ရပ်ကွက်အတော်များများတွင် ဇလားအိမ်သာများ သုံးနေကြဆဲ ဖြစ်၏။ ထိုဇလားများမှ မိလ္လာများကို မိလ္လာသမားများက ညဘက်တွင် ပုံးများနှင့် လာသယ်ကာ လမ်းထိပ်တွင် ရပ်ထားသော မိလ္လာကားများ ပေါ်သို့ လောင်းထည့်ကြ၏။ ထိုမိလ္လာကား သွားရာလမ်းတစ်လျှောက် တွင် မိလ္လာများ ဖိတ်စင်သွားသဖြင့် လမ်းများပေါ်တွင် မိလ္လာများ ပေကျံညစ်ပတ်နေတတ်၏။

မြင်းလှည်းခေတ်တွင် မြင်းများက စွန့်ပစ်သော မစင်များပါ လမ်းပေါ်တွင် ပြန့်ကျဲနေပေရာ အလွန်ညစ်ပတ်သော ရန်ကုန်မြို့အဖြစ် တည်ရှိခဲ့၏။ ၁၉၆၀ နောက်ပိုင်းကျမှသာ ရေလောင်းအိမ်သာများ ပေါ်လာ၏။ ရေဆွဲအိမ်သာနှင့် မိလ္လာကန်စနစ်က ၁၉၆၀ ကျော်လောက် ကျမှ ရန်ကုန်မြို့တွင် ပျံ့နှံ့လာ၏။ တစ်ချိန်က ရန်ကုန်မှ စွန့်ပစ်သော မိလ္လာအညစ်အကြေးများကို မြေအောက်ပြွန်လမ်းများမှတစ်ဆင့် လေ မှုတ်စက်ဖြင့် မြစ်တွင်းရောက်ထိ မှုတ်ထုတ်ရ၏။ ထိုလေမှုတ်စက် ဝင်းမှာ မဟာဗန္ဓုလလမ်းနှင့် ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်းထောင့်တွင် တစ်ခါ က ရှိခဲ့၏။

ရန်ကုန်မြို့ကို ပထမ ရေနံဆီထွန်း လမ်းမီးတိုင်များမှ ညဘက်

အလင်းရောင်ပေး၏။ လမ်းမီးတိုင်များကို ညနေစောင်းလျှင် အိန္ဒိယ
 နွယ်ဖွား ဝန်ထမ်းများက လမ်းတကာလှည့်ပြီး မီးညှိမီးထွန်းပေးကြ
 ရ၏။ နောက်တော့မှ လျှပ်စစ်မီးရလာ၏။ ဦးပု၊ ဦးဘဘော၊ ဦးသိမ်း
 မောင် တို့က ဘိလပ်သို့ ထပ်သွားကြ၏။ ‘ဒိုင်အာခီ’ ခေါ် အိန္ဒိယနှင့်
 တန်းတူအုပ်ချုပ်ရေးဥပဒေ ပေးမည်ဟူသောကတိ ရလာကြ၏။ ကျွန်
 ပညာကို အားပေးသော ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ဥပဒေကြမ်းကို အတည်
 ပြု၍ ကျောင်းသားသပိတ်ကြီး ပေါ်လာ၏။

ကျောင်းသားသပိတ်ကို ထောက်ခံသော ရန်ကုန်လူထုကြီးသည်
 ရွှေတိဂုံစေတီတော် အရှေ့ဘက်၊ ဗဟန်းရပ်ကွက်၌ နေ့ရောညပါ
 စည်ကားနေ၏။ အမြို့မြို့တွင် အမျိုးသားကျောင်းများ ပေါ်ထွန်းလာ
 ကာ အမျိုးသားပညာရေးစနစ် ပေါ်လာ၏။ ၁၉၂၀ ခုနှစ်၊ ဩဂုတ်လ
 တွင် ဗဟန်းမြို့နယ်၌ ‘အမျိုးသားကောလိပ်’ ကျောင်းကို စတင်ဖွင့်လှစ်
 ခဲ့၏။

ကျောင်းသားသပိတ်ကြောင့် မြန်မာတစ်ပြည်လုံး နိုင်ငံရေး
 နိုးကြားလာကြ၏။ တစ်ဝက်တစ်ပျက် ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ရေးဖြစ်သော
 ‘ဒိုင်အာခီ’ကို မလိုတော့ဘဲ ‘ဟုမ္မရူး’ ခေါ် ‘လုံးဝကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်
 ရေး’ကို တောင်းဆိုလာကြ၏။ ‘နိုင်ငံရေးအစ ရန်ကုန်က’ဟု ဆိုရ
 လောက်အောင် နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားမှု အများဆုံးသည် ရန်ကုန်တွင် စတင်
 ခဲ့သည်မှာ မြန်မာနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေးရသည်အထိပင် ဖြစ်ပါတော့
 သည်။

လျှပ်စစ်ဓာတ်အား ရလာချိန်တွင် လျှပ်စစ်ဓာတ်အားဖြင့် မောင်း
 နှင်သော ဓာတ်ရထားများပါ ရန်ကုန်တွင် ပေါ်လာခဲ့ရာ ကမ္ဘာ့အရှေ့
 တစ်လွှားတွင် အလွန်လှပခေတ်မီသော မြို့တစ်မြို့ဖြစ်လာ၏။ ‘မြို့များ
 ၏ အလှဘုရင်မ’ (Queen of the Cities)ဟုပင် ရန်ကုန်မြို့ကို အချို့
 နိုင်ငံခြားသားများက ချီးကျူး ခေါ်ဝေါ်လာကြ၏။

အမျိုးဘာသာ သာသနာပညာတည်းဟူသော ရည်ရွယ်ချက်

လေးရပ်ဖြင့် ဖွဲ့စည်းသည့် YMBA ခေါ် ဗုဒ္ဓဘာသာကလျာဏယုဝ အသင်းသည် ရန်ကုန်မြို့ ပုစွန်တောင်မြို့နယ် ရေကျော်လမ်းမတွင် ပေါ်ထွန်းလာ၏။ ၁၉၀၆ ခုနှစ်တွင် ဆာမောင်ကြီး၊ ဆရာဝန် ဦးဘရင်၊ ဦးဘဖေတို့ တည်ထောင်ခဲ့ကြခြင်းဖြစ်၏။ YMBA မှ အစပြုကာ မြန်မာပြည်အကျိုးကို စုပေါင်းလုပ်ဆောင်မည့် GCBA ခေါ် 'မြန်မာ အသင်းများ၏ အထွေထွေကောင်စီ' ခေါ် မြန်မာအသင်းချုပ်ကြီးလည်း ပေါ်လာ၏။

YMBA အသင်းမှ ဦးဖေ၊ ဦးပု၊ ဦးဖေမောင်နှင့် ဦးစုတို့က ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ရေး ရရှိရန် အိန္ဒိယသို့ သွားရောက်အရေးဆိုကြ၏။ သို့သော် အရေးမသာခဲ့။ ထို့ကြောင့် ဦးပု၊ ဦးဘဘော၊ ဦးထွန်းရှိန်တို့က ၇-၆-၁၉၁၉ တွင် အင်္ဂလန်သို့ အရေးဆိုရန် ထပ်သွားကြ၏။ မြန်မာ ပြည်လုံးဆိုင်ရာ လူထုဆန္ဒပြပွဲကြီးအဖြစ် ပြည်လုံးကျွတ် အစည်းအဝေး ကြီးတစ်ရပ်ကို ရန်ကုန်မြို့၌ ကျင်းပ၏။ ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်တွင် ရန်ကုန် တွင် နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားမှု ဖြစ်၏။ ဆရာတော်ဦးဥတ္တမသည် သူရိယ သတင်းစာနှင့် ပေါင်းကာ 'ဘုရင်ခံ ကရက်ဒေါက် ထွက်သွား' ဟု ကြွေးကြော်ထုတ်ဖော်ခဲ့၏။ ဆရာတော်ဦးဥတ္တမသည် မြန်မာနိုင်ငံတွင် ပထမဆုံး နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားသူ ရဟန်းပုဂ္ဂိုလ်ဖြစ်၏။

ဂျပန်တို့လက်မှ ရန်ကုန်မြို့ကို ဗြိတိသျှတို့ ပြန်လည်သိမ်းပိုက် ပုံမှာကား အနည်းငယ် စိတ်ဝင်စားစရာကောင်း၏။ အရှေ့တောင်အာရှ စစ်သေနာပတိ မောင်ဘက်တန်သည် ရန်ကုန်မြို့သိမ်းစီမံချက်ကို ၁၉၄၄ နှစ်လယ်ပိုင်းမှ စပြီး ရေးဆွဲခဲ့၏။ စစ်ဆင်ရေးအမည်ကိုပင် Operation Dragala ဟု အမည်ပေးခဲ့၏။ ရန်ကုန်မသိမ်းမီ ဖိလစ်ပိုင်နိုင်ငံ၊ မနီလာမြို့ သိမ်းသောအခါ ဂျပန်တို့က အပြင်းအထန် အသေခံ ခုခံ ခဲ့ကြသည့်အတွက် စစ်ပွဲအတွင်း ပိတ်မိနေသော အရပ်သား တစ်သိန်း ကျော် သေခဲ့ရ၏။ ထိုအချိန်တွင် ဂျပန်တို့က စစ်ရှုံးမည်မှာ သေချာ ဖြစ်ပြီ။ ဗြိတိသျှတို့က အင်အားအလုံးအရင်းနှင့် ဝင်သိမ်းသည့်အခါ

ဂျပန်တို့က အပြင်းအထန် ခုခံကြလျှင် ရန်ကုန် အထိနာမည်။ ဂျပန် အမြောက်တပ်က ရွှေတိဂုံကုန်းတော်ပေါ်တွင် အခိုင်အမာနေရာယူထားရာ ဗြိတိသျှလေတပ်က ဖြိုခွင်းလျှင် ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီးပင် ထိမှန်ပျက်စီးနိုင်မည်။ အဓိပတိ ဒေါက်တာဗမော်က ဗမာပြည် စစ်တာဝန်ခံ ဂျပန်ဗိုလ်ချုပ် ကီမူရာနှင့် ညှိနှိုင်းကာ ဗြိတိသျှတို့ကို ရန်ကုန်တွင် မခုခံပဲ မော်လမြိုင်ကို ဆုတ်ခွာကြ၏။ ရန်ကုန်တွင် အိန္ဒိယမျိုးချစ်သူရဲကောင်း ‘ဆူဘတ်ချဒ်ရာဘိုစ်’ ၏ အိန္ဒိယမျိုးချစ်တပ်မတော် (INA) သာ မြို့စောင့်တပ်အဖြစ် ကျန်ခဲ့၏။ ထို့ကြောင့် ဗြိတိသျှတပ်များသည် တိုက်ပွဲကြီးများမဖြစ်ပဲ ရန်ကုန်ကို အလွယ်တကူ သိမ်းနိုင်ခဲ့၏။

အခန်း (၁၁)

စစ်ကြိုခေတ်၊ ဂျပန်ခေတ်၊ စစ်ပြီးခေတ် ရန်ကုန်

ဗြိတိသျှလက်အောက်တွင် မြန်မာနိုင်ငံသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ ပြည်နယ်တစ်ခုသာသာ အနေအထားရှိခဲ့၏။ ထို့ကြောင့် အိန္ဒိယနှင့် လူဝင်လူထွက် တားဆီး၍မရခဲ့။ ထို့ကြောင့် မြန်မာနိုင်ငံသို့ အိန္ဒိယ တိုင်းရင်းသား အမြောက်အမြား ဒလဟော ဝင်လာကြ၏။ ဥပမာ- ၁၈၇၂ ခုနှစ်က ရန်ကုန်တွင် မြန်မာတိုင်းရင်းသား ၇၀,၀၀၀ တွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားက ၁၆,၀၀၀ ရှိရာမှ ၁၉၃၁ ခုနှစ်တွင် မြန်မာတိုင်းရင်း သား ၁၂၈,၀၀၀ ရှိပြီး အိန္ဒိယနွယ်ဖွားက ၂၁၂,၀၀၀ ထိ ရှိလာခဲ့၏။ ၁၉၃၁ ခုနှစ်တွင် မြူနီစီပယ်ကော်ပိုရေးရှင်းသို့ အခွန်ဆောင်ရရာ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားက ၅၅.၅%၊ ဥရောပတိုက်သားနှင့် အင်္ဂလိပ်ကပြားက ၁၅.၃%၊ အခြားလူမျိုးများက ၁၈%၊ မြန်မာတိုင်းရင်းသားက ၁၁.၂% သာ ရှိခဲ့သည်ကိုပင် ကြည့်တော့ ထိုကြောင့် မြန်မာတိုင်းရင်းသား တို့မှာ အလုပ်အကိုင်ရရှိရေး အလွန်ခက်ခဲလာ၏။

မြန်မာနိုင်ငံသို့ ရောက်ရှိလာသော အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများအနက် ငါးပုံတစ်ပုံခန့်မှာ ရန်ကုန်တွင် နေထိုင်ကြရာ သူတို့အတွက် နေရေး ထိုင်ရေးကလည်း အလွန်ခက်ခဲ၏။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ် မဖြစ်မီ (၈) နှစ်အတွင်း ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသို့ ပင်လယ်ကူးသင်္ဘော ဆိုက်ကပ်မှု

မှာ ပျမ်းမျှအားဖြင့် တစ်နှစ်လျှင် ၁၆၇ စင်းဖြစ်၏။ ကုန်စည်ပမာဏမှာ တန်ချိန်ပေါင်း (၇) သန်းကျော် ရှိ၏။ သင်္ဘောဖြင့် ဝင်ရောက်လာသူ ဦးရေက တစ်နှစ်ကို ၂၂၀,၀၀၀ ရှိ၏။ ထို့ကြောင့် ရန်ကုန် သင်္ဘောဆိပ်တွင် သင်္ဘောကုန်တင်ကုန်ချ လုပ်သားများစွာ လိုအပ်နေရာ ထိုကွက်လပ်ကို အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့ကသာ ကြီးစိုးခဲ့၏။

၁၉၃၁ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်မြို့သို့ လာရောက်နေထိုင် လုပ်ကိုင်ကြသော အိန္ဒိယနွယ်ဖွား အယောက် (၁၀၀) လျှင် ဇနီးသည်က (၂၄) ယောက် ပါလာ၏။ ထို့ကြောင့် ထိုသူတို့နှင့် မြန်မာတိုင်းရင်းသား အမျိုးသမီးများ အိမ်ထောင်ကျကြသောအခါ ငါးမျိုးစပ် အိန္ဒိယကပြား ၁၂၅၆၀ ရှိ၏။ ထိုကပြားများကို မြန်မာတို့က 'ဇေရဘာဒီ' ဟု ခေါ်ကြ၏။ 'ဇေရဘာဒီ' မှ 'ဗမာ-မူစလင်' ၊ ထိုမှ 'ပသီ' လူမျိုးဟု ခေါ်လာကြ၏။

၁၂-၈-၁၉၃၀ တွင် မြန်မာပြည်ဘုရင်ခံ 'ဆာချားလ်စ်ဘင်းနစ်' နေရာသို့ ပြည်ထဲရေးဝန်ကြီး တာဝန်ယူထားသော 'ဆာဂျေအေမောင်ကြီး' က ခေတ္တဘုရင်ခံအဖြစ် ဆောင်ရွက်၏။ သူ့လက်ထက်တွင် သာယာဝတီသူပုန်ထ၏။ ဆရာတော်ဦးဝိစာရ အစာငတ်ခံ တိုက်ပွဲဝင်ရင်း ပျံလွန်တော်မူရ၏။ ဆရာတော် ဦးဥတ္တမ အဖမ်းခံရသည်။ တက္ကသိုလ်သပိတ်ပေါ်၏။ ဗိုလ်အောင်ကျော် ကျဆုံးသည်။ နန်းရင်းဝန် ဦးစော ဗြိတိန်သွားသည်။ သခင်အောင်ဆန်းတို့ ရဲဘော်သုံးကျိပ် တည်ထောင်ကာ 'ဗမာ့လွတ်လပ်ရေးတပ်မတော်' (ဘီအိုင်အေ) ဖွဲ့သည်။ ၈-၃-၁၉၄၂ တွင် ရန်ကုန်ကို ဂျပန်သိမ်း၏။ ၁၂-၃-၁၉၄၂ တွင် ဗိုလ်တေဇ (သခင်အောင်ဆန်း) တို့၏ ဘီအိုင်အေတပ်မတော် ရန်ကုန်ရောက်၏။

ရန်ကုန်ကို ဂျပန်တို့က ဗုံးနှစ်ကြိမ် တစ်ရက်ခြား ဆက်တိုက်ကြို၍ ရန်ကုန်သူ ရန်ကုန်သားတို့ စစ်ပြေးဒုက္ခသည် ဖြစ်ကြရ၏။ ပြည်လမ်းတစ်လျှောက် ကုန်းလမ်းမှ ပြေးသူပြေး၊ မီးရထား၊ မီးသင်္ဘော

များဖြင့် ပြေးသူပြေး။ နိုင်ငံခြားသားများလည်း သင်္ဘော၊ လေယာဉ်ပျံ
ဖြင့် ပြေးကြရာ ရန်ကုန်မြို့က လုံးဝခြောက်ကပ်သွား၏။ ရန်ကုန်
ထောင်ဖွင့်ကာ အကျဉ်းသားတွေ လွတ်ပေးသည်။ ဗြိတိသျှတို့က
၂၀-၂-၁၉၄၂ မှစ၍ သင်္ဘောဆိပ်တံတားကြီးများကို ဗုံးခွဲဖျက်ဆီး၏။

ရဲဘော်သုံးကျိပ်ဝင် သခင်ထွန်းအုပ် ဦးဆောင်ကာ မြန်မာနိုင်ငံ
ဗဟိုအစိုးရဟူ၍ ရုံးဖွင့်၏။ ၄-၆-၁၉၄၂ တွင် ဂျပန်စစ်သေနာပတိ
ချုပ် 'ဗိုလ်ချုပ်အီးဒါ' က ဒေါက်တာဘမော် ဦးစီးသော 'ဗဟိုအုပ်ချုပ်
ရေးကော်မတီ' ကို ဖွဲ့၏။ 'ဒေါက်တာဘမော်' က အဓိပတိဖြစ်လာပြီး
လွတ်လပ်သော မြန်မာအစိုးရအဖြစ် ဂျပန်နိုင်ငံက အသိအမှတ်ပြု၏။
တကယ်တော့ ဂျပန်၏ ရုပ်သေးအစိုးရသာဖြစ်၏။ ၁-၈-၁၉၄၃ တွင်
ဒေါက်တာဘမော်က မြန်မာနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေးကြေညာ၏။

ရန်ကုန်မြို့သူမြို့သားများ အဝတ်အထည် ရှားပါး၏။ ကျန်းမာ
ရေး ချို့တဲ့၏။ အစားအစာ ရှားပါးသည်။ အစစ အရာရာ ဈေးတွေ
အလွန်တက်၏။

- ၄ ဂါလံဝင် ရေနံဆီတစ်ပုံး (၁၉၄၁) - ၃ ကျပ် ၈ ပဲ
- (၁၉၄၃) - ၆၄ ကျပ်
- လက်ဖက်ခြောက်ခွက်တစ်ဆယ် (၁၉၄၁) - ၇ ကျပ် ၈ ပဲ
- (၁၉၄၃) - ၃၂ ကျပ်
- ဆီခွက်တစ်ဆယ် (၁၉၄၁) - ၇ ကျပ် ၈ ပဲ
- (၁၉၄၃) - ကျပ် ၁၀၀
- အပ်ချည်လုံး (၁၉၄၁) - ၁ ပဲ
- (၁၉၄၃) - ကျပ် ၁၀
- ပုဆိုးတစ်ထည် (၁၉၄၁) - တစ်ကျပ်
- (၁၉၄၃) - နှစ်ဆယ်ကျပ်

ရွှေတိဂုံစေတီတော်ခြေရင်းတစ်ဝိုက်တွင် ပစ္စည်းများကို ဈေး
ကြီးကြီးနှင့် ရောင်းကြသော 'သူခိုးဈေး' ပေါ်လာ၏။ ဝိသမလောဘ
သားတို့ ကောင်းစားလာကာ 'ခေတ်ပျက်သူဌေး' တွေ ပေါ်လာ၏။

ရန်ကုန်မြို့နယ်အဖွဲ့ကို *ရန်ကုန်နေပြည်တော် စည်ပင်ရေး အဖွဲ့*ဟု အမည်ပြောင်း၏။ *ရန်ကုန်ပညာရေးအဖွဲ့*လည်း ပေါ်လာကာ စာသင်ကျောင်းတွေ ပြန်ဖွင့်၏။ ကျောထောက်နောက်ခံ အာမခံ မရှိဘဲ ပုံနှိပ်တိုက်မှ ငွေစက္ကူတွေ ဘုံးပေါလအော ရိုက်နှိပ်ထုတ်ဝေသဖြင့် ငွေကြေးက အလွန်ဖောင်းပွလာ၏။ သည်ကြားထဲ *ကင်ပေတိုင်* ခေါ် ဂျပန်စစ်ပုလိပ်များက ရမ်းကား၏။ ဂျပန်စစ်ဗိုလ်များက မိုက်ရိုင်း၏။ မြန်မာအမျိုးသမီးများကို ဖျက်ဆီးသည်။

၂၁-၃-၁၉၄၅ တွင် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း ဦးစီးသော ဗမာ့တပ်မတော်က ရွှေတိဂုံဘုရား အနောက်မြောက်ဘက်ရှိ ကွင်းပြင် (ယခု တော်လှန်ရေးပန်းခြံ)တွင် စစ်ထွက်ပွဲ စစ်ရေးပြပွဲ ကျင်းပ၏။

၂၂-၃-၁၉၄၅ တွင် ရန်ကုန်မှ စထွက်၏။ ၂၃-၃-၁၉၄၅ တွင် စစ်သေနာပတိချုပ် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း အာလံမြို့ (ယခု အောင်လံ) သို့ ထွက်သွား၏။ ဂျပန်တပ်မှ တာဝန်ရှိသူများ လိုက်ကြသော်လည်း ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းကို မျက်ခြေပြတ်သွား၏။

၂၄-၃-၁၉၄၇ တွင် မင်္ဂလာဒုံ မူလတန်းစစ်တက္ကသိုလ်မှ ကျောင်းသားအားလုံး တပ်ဖျောက်သွားကြ၏။ ၂၇-၃-၁၉၄၅ တွင် ဖက်ဆစ်ဂျပန်တော်လှန်ရေး စ၏။

၁-၅-၁၉၄၅ တွင် ရန်ကုန်မြို့အား ဗမာ့တော်လှန်ရေးတပ်မတော်မှ သိမ်းပိုက်ကြောင်း၊ အသံလွှင့်ဌာနမှနေ၍ ဗိုလ်နေဝင်းက ကြေညာ၏။ ၄-၅-၁၉၄၅ တွင် ဗြိတိသျှနှင့် အိန္ဒိယတပ်များ ပင်လယ်ဘက်မှ ရန်ကုန်မြို့သို့ ဝင်လာကြ၏။

အမျိုးသားအစိုးရ ဖွဲ့စည်းရေး - လုံးဝလွတ်လပ်ရေး စသော အဆိုများကို ၁၉-၇-၁၉၄၅ တွင် ကန်တော်ကြီးစောင်းရှိ နေသူရိန်ဇာတ်ရုံကြီးတွင် လူထုအစည်းအဝေး ကျင်းပကာ တင်သွင်းကြ၏။ ရန်ကုန်သူ ရန်ကုန်သား အများဆုံး တက်ကြွလှုပ်ရှားကြသော အစည်းအဝေးဖြစ်၏။

၁၆-၁၀-၁၉၄၅ တွင် အင်္ဂလိပ်ဘုရင်ခံက အိန္ဒိယမှ ရန်ကုန်

သို့ ပြန်လာကာ သူ့စိတ်ကြိုက် 'အမှုဆောင်ဝန်ကြီးများအဖွဲ့' ဖွဲ့၏။

၃-၇-၁၉၄၆ တွင် ရွှေတိဂုံစေတီတော် ခြေတော်ရင်း ကန်တို
မင်ပန်းခြံ (ယခု ဦးဥတ္တမပန်းခြံ) တွင် ပြည်လုံးကျွတ် လူထုဆန္ဒပြပွဲ
ကြီး ကျင်းပ၏။ ဘုရင်ခံ၏ အမှုဆောင်အဖွဲ့မှ မျိုးချစ်ပါတီဝင်ဝန်ကြီး
များ နှုတ်ထွက်၏။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း အမှူးရှိသော ဖဆပလ
ခေါင်းဆောင်များကို ဘုရင်ခံက ဖိတ်ခေါ်ကာ ဝန်ကြီးအဖွဲ့သို့ ဝင်ရန်
မေတ္တာရပ်ခံ၏။ ဘုရင်ခံ ဒေါ်မန်စမစ် အင်္ဂလန်သို့ ပြန်ရ၏။ ၃၀-
၈-၁၉၄၆ တွင် ဘုရင်ခံသစ် 'ဆာဟူးဘတ်ရန့်' ရောက်လာ၏။

၁၇-၁-၁၉၄၆ တွင် ရွှေတိဂုံအလယ်ပစ္စယံတွင် နိုင်ငံလုံးကျွတ်
ဖဆပလညီလာခံ ကျင်းပ၏။ မကြာခင်မှာပင် သပိတ်လက်နက်ကိုင်
စွဲခဲ့ကြ၏။ ၅-၉-၁၉၄၆ တွင် ရန်ကုန်ပုလိပ်အဖွဲ့ဝင်များပါ သပိတ်
မှောက်ကြ၏။ စာတိုက်ဝန်ထမ်းများ အပါအဝင် အခြားသပိတ်များ
တစ်ခုပြီးတစ်ခု ပေါ်လာ၏။ အမှုထမ်းပေါင်းစုံသပိတ်ကြီး ပေါ်လာ
သည်။ ဘုရင်ခံနှင့် ဖဆပလလူကြီးများ တစ်နေ့ကို နှစ်ကြိမ်၊ သုံး
ကြိမ် ဆွေးနွေးရ၏။ ဤသို့ဖြင့် ဘီလပ်အစိုးရက လွတ်လပ်ရေး
ဆွေးနွေးရန် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းကို ဖိတ်ခေါ်ရသည့် အဆင့်ထိ ဖြစ်
လာ၏။

၂၇-၁-၁၉၄၇ တွင် ဗြိတိသျှနန်းရင်းဝန် 'မစ္စတာအက်တလီ'
နှင့် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းတို့ 'အောင်ဆန်းအက်တလီ' စာချုပ် ချုပ်ကာ
လွတ်လပ်သော မြန်မာနိုင်ငံအတွက် မိမိတို့ ကြိုက်နှစ်သက်သလို
အခြေခံအုပ်ချုပ်ရေးဥပဒေ ရေးဆွဲရန် တိုင်းပြုပြည်ပြုလွှတ်တော် ပေါ်
လာခဲ့၏။ ၁၉၄၇ ခုနှစ်၊ မေလတွင် ရန်ကုန်မြို့ ဂျူဗလီဟောရုံကြီး
တွင် ဖဆပလညီလာခံကြီး၏ တိုင်းပြုပြည်ပြုလွှတ်တော်ကြီးက နိုင်ငံ
တော် ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ရေး အခြေခံဥပဒေကို ရေးဆွဲအတည်ပြုခဲ့၏။
သို့သော် ၁၉-၇-၁၉၄၇ တွင် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းတို့ အလုပ်ကြံ
ခံရ၏။ သခင်နု ကြီးမှူးသော အတိုင်ပင်ခံဝန်ကြီးအဖွဲ့ကို ဘုရင်ခံက

ဖွဲ့ပေးရ၏။ ၁၇-၁၀-၁၉၄၇ တွင် ဗြိတိသျှအစိုးရ နန်းရင်းဝန်ကြီး
 ‘မစ္စတာအက်တလီ’နှင့် သခင်နုတို့ ‘နု-အက်တလီစာချုပ်’ လက်မှတ်
 ရေးထိုးရ၏။ ၄-၁-၁၉၄၈ တွင်ကား ပြည်ထောင်စုသမ္မတ မြန်မာ
 နိုင်ငံတော်အဖြစ် ကမ္ဘာသို့ ကြေညာနိုင်ခဲ့ပါသည်။

အခန်း (၁၂) ရန်ကုန် (၁၈၅၅-၁၈၇၄)

၁၈၅၂ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလ ၂၀ ရက်နေ့တွင် ဗြိတိသျှတပ်များ ရန်ကုန်ကို သိမ်းသည်။ စစ်အတွင်း ထွက်ပြေးကြသူများ ပြန်ရောက်လာရာ လူဦးရေ သုံးသောင်းကျော် ပြန်ရှိလာ၏။ ရန်ကုန်ကို စစ်အုပ်ချုပ်ရေးအောက်တွင် ထားရှိ၏။ ထို့နောက် အရေးတကြီးလုပ်ဆောင်သည်မှာ ဆိပ်ကမ်းဖွဲ့စည်းမှုနှင့် ရေကြောင်းပြုလုပ်ငန်းဖြစ်၏။ အကောက်ခွန်စနစ်ကိုလည်း တိတိကျကျ ထူထောင်၏။ အကောက်ခွန်ကို အိန္ဒိယတွင် စည်းကြပ်သည့် နှုန်းထားအတိုင်း ၁၈၅၄ တွင် စည်းကြပ်၏။ ထို့နောက် မြို့တည်စီမံကိန်း ရေးဆွဲသည်။ အလောင်းဘုရား၏ ရန်ကုန်ပုံစံကား လုံးဝမရှိတော့။ သာယာဝတီမင်း၏ ရန်ကုန်မှာလည်း ဗုံးဒဏ်ကြောင့် လုံးလုံးလျားလျား မဟုတ်တော့။ သာယာဝတီမင်း၏ ရန်ကုန်မှာလည်း ဗုံးဒဏ်ကြောင့် လုံးလုံးလျားလျားနီးပါး ပျက်စီးသွားပေပြီ။ ရန်ကုန်တွင် ပုဂ္ဂလိကပိုင်မြေ မရှိတော့။ အားလုံးကို အစိုးရပိုင်အဖြစ် သတ်မှတ်လိုက်ပြီးဖြစ်၏။ ရန်ကုန်ကို အဓိက အရေးပါသည့် ဆိပ်ကမ်းမြို့အဖြစ် တည်ဆောက်ရန် ရည်ရွယ်သည့်အလျောက် မြို့သစ်တည်ရန် နေရာကို မြစ်ကမ်းပါးပေါ်တွင် ရွေးချယ်ခဲ့၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်၊ စက်တင်

ဘာလတွင် ရန်ကုန်မြို့သစ် ပန္နက်ပုံကို 'ဒေါက်တာဝီလျံ မောင်ဂိုမာရီ' က တင်ပြ၏။ သူက ၁၈၄၂ က စင်္ကာပူတွင်ရှိနေကာ စင်္ကာပူမြို့သစ်ကို 'ဆာစတမ်းဖို့ဒ်ရာဖဲယာ' တည်ဆောက်ရာတွင် မြို့ကော်မတီ၏ အတွင်းရေးမှူးလုပ်ခဲ့ဖူးသော အတွေ့အကြုံ ရှိ၏။

ရန်ကုန်မြို့သစ်တွင် ကမ်းနဖူးတွင် အနည်းဆုံး ပေ ၁၆၀ ရှိနေရပြီး မည်သည့်အဆောက်အဦမှ မရှိစေရဟု သူက အကြံပြု၏။ လမ်းတစ်လမ်းလျှင် ပေ ၆၀ ကျယ်ပြီး တစ်လမ်းနှင့်တစ်လမ်း ပေ ၂၀၀ ကွာသည့် လမ်းများက ကမ်းနဖူးကို ထောင့်မှန်ကျနေစေရ၏။ ထို့နောက် မြေကွက်များကို ပေ ၄၀၊ ပေ ၁၅၀ ပိုင်းခြား၏။ အရှေ့အနောက် သွယ်တန်းနေသည့် ကန့်လန့်ဖြတ်လမ်းများက တစ်လမ်းနှင့်တစ်လမ်း ပေ ၅၀၀ ခြားနေရမည်။ မြောက်-တောင်လမ်းများထက် ပိုကျယ်ကာ ပေ ၁၀၀ လမ်းများ ဖြစ်ရမည်။ လမ်းအလယ်တွင် အရိပ်ရ သရက်ပင်၊ မန်ကျည်းပင်တို့ကို စိုက်ရမည်။ အိမ်တိုင်းတွင် ကိုယ်ပိုင်ရေတွင်းရှိရမည်ဖြစ်ကာ ကုန်းမြင့်ပိုင်းများတွင် အများသုံး ရေတွင်းရှိရန် ဖြစ်၏။ 'မောင်ဂိုမာရီ' ၏ ပန္နက်ပုံကို လက်တွေ့အကောင်အထည်ဖော်ရမည့်သူကား ဘင်္ဂလားအင်ဂျင်နီယာတပ်မှ 'လက်ဖတင်နင်အေဖရေဇာ' ဖြစ်၏။

'ဖရေဇာ' က ရေကြီးခြင်း မဖြစ်စေရန် အကာအကွယ်ကို လုပ်ဆောင်၏။ မြစ်တစ်လျှောက် တာဖို့မည်ဖြစ်၏။ 'ဂေါ်ဒွင်ဆိပ်ခံတံတား' မှ အစိုးရသင်္ဘောကျင်းအထိ ကိုက် ၂၅၀၀ အတွင်းတွင် သစ်လုံးများ ပူးကပ်စိုက်ထူ၏။ သစ်လုံးတန်းအတွင်းတွင် ပေ ၄၀ ကျယ်သည့် ကမ်းနားလမ်းကို ဖောက်၏။ ရန်ကုန်၏ ပန္နက်ပုံက ကျားကွက်သဏ္ဍာန် ဖြစ်၏။

၁၈၅၃ မိုးရာသီမတိုင်မီ အိမ်များ အပြီးဆောက်ရန် စီစဉ်ရ၏။ မြေဈေးနှုန်းများ သတ်မှတ်ရာတွင် မြစ်နှင့်နီးသော စီးပွားရေးရပ်ကွက်တွင် တစ်ဧရိယာစတုရန်းပေကို သုံးပြားသတ်မှတ်၏။ အိမ်မြေယာ

ထွက် ရောင်းရငွေမှာ ရူပီးငါးသိန်းခန့် ရှိမည်ဖြစ်ရာ ၎င်းကို မြို့ရန်ပုံ ဆွအဖြစ် မြို့နေလူထု၏ ကျန်းမာရေး သက်သာချောင်ချိရေးတို့အတွက် သုံးမည်ဟု ဆို၏။ မြန်မာမင်းများလက်ထက်က လူခွန်စည်းကြပ်ခဲ့ သည်။ ယခုတော့ လူခွန်အစား နှစ်စဉ် မြေခွန်ပေးရမည်။ အိမ်မြေ တန်ဖိုးအလိုက် လစဉ် မြူနီစီပယ်ခွန်လည်း ပေးရမည်။

သို့ဖြင့် ၁၈၅၃ ကုန်ခါနီးတွင် ကမ်းနားလမ်းနှင့် ကုန်သည်လမ်း အကြား မြေကွက်အများစု ရောင်းချပြီးခဲ့၏။ ဆူးလေဘုရားလမ်း တစ်ဖက်တွင်လည်း မြေကွက်များ ရောင်းပြီဖြစ်၏။

၁၈၅၈ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာလတွင် လမ်းအရှည် မိုင်ပေါင်း ၃၆ မိုင် ဖောက်ပြီးဖြစ်၏။ ၁၈၇၄ တွင်ကား လမ်းအရှည် မိုင် ၅၀ ထိ ပြီးစီးသွားပြီ။ ဆူးလေဘုရားလမ်းနှင့် ရန်ကုန်မြစ်ကြားတွင် ရုံးများ ကို တည်ဆောက်၏။ တကယ် တည်ဆောက်သောအခါ ရန်ကုန်သည် 'ဖရေဇာ'၏ မူလပန္နက်ပုံထက် ပို၍ ကြီးလာသည်။ ၁၈၅၆ ခုနှစ်တွင် လူဦးရေ ၄၆,၀၀၀ ကျော် ရှိလာကာ ၁၈၆၀ တွင် လူဦးရေ ၆၀,၀၀၀ ကျော် နေထိုင်မည့်မြို့ဖြစ်လာ၍ မြို့ကို အနောက်ဘက်သို့ ထပ်မံ တိုးချဲ့ရ၏။

ရန်ကုန်တွင် အင်္ဂလိပ်ကုမ္ပဏီ များစွာရှိလာသည်။ 'ဧရာဝတီ-ဖလော်တီလာ'၊ 'ဘုံဘောဘားမား'၊ 'စတီးဘရားသား' စသဖြင့်။ ဂျာမန်ကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးလုပ်ငန်းများ၊ ပြင်သစ်လုပ်ငန်းများ၊ မူစလင်ကုန်သည်များလည်း ရှိကြ၏။ ၁၈၇၀-၇၁ တစ်နှစ်ထဲတွင် ရေယာဉ် ၆၈၉ စင်း ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း ဆိုက်ကပ်၏။ စုစုပေါင်း တန်ချိန် ၃၁၃၉၉၈ မျှ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းတွင် ကုန်ချ၏။

ရန်ကုန်တွင် ဂျာမန်ကုမ္ပဏီများလည်း ရှိ၏။ 'မိုယာဘရားသား'၊ 'နီးဂူဟာဒင်ကိုး' စသည်တို့။ ပြင်သစ်ကုမ္ပဏီများလည်း ရှိ၏။ မူစလင် ကုန်သည်ကြီးများ ရှိ၏။ 'မူလာဒါဝတ်'၊ 'ဂျမားညီနောင်' စသည်တို့။

ဟိန္ဒူကုန်သည်များအနေဖြင့် 'ဘဂဝမ်ဒတ်စ်'၊ 'ရိုင်းဗဟာဒူး' ကုမ္ပဏီများ။

၁၈၈၅ တတိယအင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စစ်ပွဲကား ရန်ကုန်ကို တိုက်ရိုက်မထိခိုက်။ မြင်းစီးတပ်က တိုက်ခိုက်ရေးတပ်နှင့်အတူ မန္တလေးသို့ လိုက်သွား၏။ ခြေလျင်တပ်ခွဲတစ်ခုက ပဲခူးသို့ သွား၏။ ကျန်တပ်ဖွဲ့က ရန်ကုန်တွင် အစောင့်အနေနှင့် နေ၏။

မြို့နေလူဦးရေကား ၁၈၈၁ တွင် ၁၃၄,၁၇၆၊ ၁၈၉၁ တွင် ၁၈၀,၃၂၄၊ ၁၉၀၁ တွင် ၂၄၈,၀၆၀ ထိ ဖြစ်လာ၏။ လူဦးရေတိုးပွားလာသည်နှင့်အမျှ မြို့က ကျန်းမာရေးနှင့် မညီညွတ်တော့ပုဂ္ဂန်တောင်တွင် ငှက်ဖျားရောဂါ ကျရောက်၏။ အနောက်ဘက် လမ်းမတော်၊ အရှေ့ဘက် ဗိုလ်တထောင်၊ အရှေ့မြောက် သိမ်ဖြူနှင့်တာမွေတို့လည်း ကျန်းမာရေးနှင့် မညီညွတ်။ မြေနိမ့်ပိုင်း လယ်ကွင်းများအလည် နွံထဲ ရွံထဲတွင် လူထောင်ပေါင်းများစွာ နေကြ၏။ အိမ်ငှားမမြင့်တက်လာခြင်းကြောင့် နွမ်းပါးသူများသည် ကျန်းမာရေးနှင့် မညီညွတ်သော ရပ်ကွက်များတွင်သာ စုပြုံနေထိုင်ကြရ၏။

စတော့ကိတ် (ယခု သိမ်ဖြူလမ်း)၊ ကာလဘတ်လမ်း (ယခု မြန်မာ့ဂုဏ်ရည်လမ်း)၊ ကန်လမ်း စသည်တို့နေရာများကြား၊ အထက်ပန်းဆိုးတန်းလမ်း၊ ကန်တော်မင်၊ ဘောင်ဒရီ (ယခု ဓမ္မစေတီလမ်း) တို့ကြားတွင် တရုတ်လူမျိုးစုံက စိုက်ပျိုးရေးခြံများ လုပ်ကိုင်ကာ စိုက်ပျိုးသီးနှံများကို မြေဩဇာကောင်းစေရန် မစင်နှင့် ကျင်ငယ်ရေများ သုံးစွဲ၏။ ထိုသို့ ကျန်းမာရေး မညီညွတ်မှုများကြောင့် ရန်ကုန်တွင် အသေအပျောက် များလာ၏။ ၁၈၇၅-၁၈၈၃ အတွင်း လူတစ်ထောင်လျှင် ပျမ်းမျှလူသေနှုန်း ၂၈.၀၇ ရှိ၏။ ၁၈၈၄-၁၈၈၉ တွင် လူတစ်ထောင်လျှင် ပျမ်းမျှလူသေနှုန်း ၃၁.၈၇ ရှိ၏။ ရန်ကုန်တွင် ရေကျောက်ရောဂါ၊ ပလိပ်ရောဂါ၊ ကာလဝမ်းရောဂါ၊ ဝမ်းကိုက်ရောဂါ၊ အူရောင်ငန်းဖျားရောဂါ တစ်မျိုးမဟုတ်တစ်မျိုး ဖြစ်၏။ ၁၈၉၀-၁၈၉၉ တွင်

လူသေနှုန်းက လူတစ်ထောင်လျှင် ၃၃.၇၅ ထိ ရှိလာ၏။ လူသေနှုန်း
များဆုံးမှာ လမ်းမတော်၊ သိမ်ဖြူနှင့် ပုစွန်တောင်တို့ ဖြစ်၏။

၁၉၁၈ တွင် တုပ်ကွေးရောဂါကြောင့် ၃၇၉၉ ဦး သေဆုံး၏။

၁၉၁၉ တွင်လည်း တုပ်ကွေးရောဂါဖြင့် ၃၃၃၆ ဦး သေဆုံး၏။

၁၉၃၁-၃၂ တွင် စီးပွားရေး ကပ်ဆိုက်၏။ သို့သော် ရန်ကုန်
စိပ်ကမ်းသို့ နိုင်ငံခြားသင်္ဘော ၃၆၈ စင်း၊ ကမ်းရိုးတန်းသင်္ဘော
၄၄၅ စင်း ဆိုက်ကပ်၏။ ထိုနှစ်အတွင်း သွင်းကုန်တန်ဖိုး စုစုပေါင်း
ရူပီး ၂၀၉,၀၂၄,၀၀၀ ရှိပြီး ပို့ကုန်တန်ဖိုး ရူပီး ၃၇၂,၈၉၂,၀၀၀
ရှိ၏။

အခန်း (၁၃)

၁၈၉၇ ခုနှစ် တစ်ပိုက်က ရန်ကုန်

စာရေးဆရာ 'ဂျီဒဗလျူဘတ်' က 'ဗမာပြည်တွင် လှည့်လည် သွားလာခြင်း' (Wanderings in Burma) ဟူသော စာအုပ်ကို ရေးသား ခဲ့၏။ ထိုသူက ဗမာနိုင်ငံ ပညာရေးဌာနမှ အရာရှိကြီးတစ်ဦးဖြစ် ၏။ လန်ဒန်မြို့၊ 'အက်ဖ်ဂျီဘရိုက်' စာအုပ်တိုက်မှ ၁၈၉၇ ခုနှစ်တွင် ထုတ်ဝေခဲ့၏။ ဤစာအုပ်တွင် ရုပ်ပုံဓာတ်ပုံပေါင်းများစွာ၊ မြေပုံများစွာ ပါရှိ၏။ ဤစာအုပ်ကို ပြုစုရန် ထိုသူသည် အထောက်အထား အကိုး အကားများစွာ ဖတ်ရှုပြီး ပြုစုထားခြင်းဖြစ်၏။ သူ ကိုးကားသော စာအုပ်များမှာ-

- (၁) The Census Report of Burma (1871) (ဗမာပြည် သန်းခေါင် စာရင်း-၁၈၉၁)
- (၂) The Administration Reports of the Province (1892-93) (1894-95) (ခရိုင်အုပ်ချုပ်ရေး အစီရင်ခံစာ ၁၈၉၂-၉၃/ ၁၈၉၄-၉၅)
- (၃) The British Burma Gazetteer (Col. Spearman) ဗိုလ်မှူးကြီး စပီးယားမင်း၏ ဗြိတိသျှ-ဗမာ ဂေဇက်တီးယား။

အခန်း (၁၃)

၁၈၉၇ ခုနှစ် တစ်ပိုက်က ရန်ကုန်

စာရေးဆရာ 'ဂျီဒဗလျူဘတ်' က 'ဗမာပြည်တွင် လှည့်လည် သွားလာခြင်း' (Wanderings in Burma) ဟူသော စာအုပ်ကို ရေးသား ခဲ့၏။ ထိုသူက ဗမာနိုင်ငံ ပညာရေးဌာနမှ အရာရှိကြီးတစ်ဦးဖြစ် ၏။ လန်ဒန်မြို့၊ 'အက်ဖ်ဂျီဘရိုက်' စာအုပ်တိုက်မှ ၁၈၉၇ ခုနှစ်တွင် ထုတ်ဝေခဲ့၏။ ဤစာအုပ်တွင် ရုပ်ပုံဓာတ်ပုံပေါင်းများစွာ၊ မြေပုံများစွာ ပါရှိ၏။ ဤစာအုပ်ကို ပြုစုရန် ထိုသူသည် အထောက်အထား အကိုး အကားများစွာ ဖတ်ရှုပြီး ပြုစုထားခြင်းဖြစ်၏။ သူ ကိုးကားသော စာအုပ်များမှာ-

- (၁) The Census Report of Burma (1871) (ဗမာပြည် သန်းခေါင် စာရင်း-၁၈၉၁)
- (၂) The Administration Reports of the Province (1892-93) (1894-95) (ခရိုင်အုပ်ချုပ်ရေး အစီရင်ခံစာ ၁၈၉၂-၉၃/ ၁၈၉၄-၉၅)
- (၃) The British Burma Gazetteer (Col. Spearman) ဗိုလ်မှူးကြီး စပီးယားမင်း၏ ဗြိတိသျှ-ဗမာ ဂေဇက်တီးယား။

- (၄) Sangermano's Burmese Empire (ဆန်ဂါမန်နိုရေး - ဗမာအင်ပါယာ)
- (၅) Col. Yule's - Mission to the Court of Ava (ဗိုလ်မှူးကြီး ယူးလ် ရေးသားသော အင်းဝနန်းတော်သို့ မစ်ရှင်ကိုယ်စားလှယ်အဖွဲ့)
- (၆) Sir Arthur Phayre's History of Burma (ဆာအာသာဖဲယာ၏ ဗမာ့သမိုင်း)
- (၇) မဟာရာဇဝင်

ဤစာအုပ်တွင် ရန်ကုန်မှ ပုသိမ်၊ ရန်ကုန်မှ ပြည်၊ ရန်ကုန်မှ မော်လမြိုင်၊ ရန်ကုန်မှ ထားဝယ်၊ မြိတ်၊ ရန်ကုန်မှ ကျောက်ဖြူ၊ စစ်ကိုင်း၊ အမရပူရ၊ မင်းကွန်း၊ အင်းဝ၊ ရွှေဘို၊ ပုဂံ၊ ဗန်းမော်၊ မြစ်ကြီးနား၊ မေမြို့၊ မင်းတပ်၊ ဟုမ္မလင်းသို့သွားသော ခရီးလမ်းများ အကြောင်းကိုလည်း အသေးစိတ် ဖော်ပြထားသည်။

ဤစာအုပ်သည် ၁၈၉၇ ခုနှစ်က 'ရန်ကုန်အကြောင်း' တန်ဖိုးရှိ အချက်အလက်များ ပါရှိသဖြင့် ဘာသာပြန်ဆို တင်ပြလိုက်ပါသည်။

လန်ဒန်မှ ရန်ကုန်သို့လာလျှင်

ဗမာပြည်ကို အင်္ဂလန်မှနေ၍ လမ်းပေါင်းစုံနှင့် သွားနိုင်သည်။ တိုက်ရိုက်အကျဆုံးမှာ 'ဘစ်ဘီ' မီးသင်္ဘောလှိုင်းများ ဖြစ်၏။ ၂၅ ရက်မှ ၂၈ ရက်အတွင်း ရောက်နိုင်၏။ နောက်ထပ် လှိုင်းတစ်ခုမှာ 'ပက်ထရစ်ဟင်ဒါဆင်' လှိုင်း ဖြစ်၏။ ဂလပ်စတီနှင့် လီဗာပူးမှ ရန်ကုန်သို့ လစဉ်ထွက်၏။ 'ဘစ်ဘီလှိုင်း' မှ သင်္ဘောခ ပေါင် ၅၀ ဖြစ်ပြီး 'ဟင်ဒါဆင်လှိုင်း' မှ ဒုတိယတန်း အိပ်ခန်းဖြင့် ပေါင် ၃၀ ဖြစ်၏။

နောက်ထပ်လမ်းကြောင်းမှာ ဘုံဘေသို့ ကုန်းလမ်း၊ ထိုမှ ကာလကတ္တားသို့ ရထား၊ ထိုမှ B.I.S.N မီးသင်္ဘောများဖြင့် ရန်ကုန်သို့ သွားရ၏။

ဘုံဘေမှ ရထားက မဒရပ်စ်မြို့သို့ သွားပြီး ထိုမှ B.I.S.N

ကုမ္ပဏီက မီးသင်္ဘောဖြင့် ရန်ကုန်သို့ လာရ၏။ ထိုလမ်းကြောင်းမှ ဆိုလျှင် လန်ဒန်မှနေ၍ ရန်ကုန်သို့ ၂၃ ရက်ဖြင့် ရောက်၏။

စာတိုက်ကြေးနန်းနှင့် ဘဏ်လုပ်ငန်း

စာတိုက်ကြေးနန်းရုံးများသည် ခရိုင်နှင့်မြို့နယ်များတွင် ရှိ၏။ အင်္ဂလန်မှ စာများသည် ရန်ကုန်သို့ သုံးရက်အတွင်း ရောက်၏။ ကြေးနန်းရုံးများကို မီးရထားဘူတာရုံများနှင့်အတူ ဖွင့်ထားပြီး စာလုံး (၈) လုံး ပို့လျှင် 'ရှစ်အင်နား(စ်)' ကျသည်။ ရိုးရိုးကြေးနန်းက 'တစ်ရူပီး' ဖြစ်ကာ အမြန်ဆိုလျှင် နှစ်ဆဖြစ်၏။

ဥပမာပိုင်ငံများ (တူရကီနှင့် ရုရှားမှအပ)သို့ ကြေးနန်းပို့လျှင် စာလုံးတစ်လုံးကို 'သုံးရူပီး' ယူ၏။ သီဟိုဠ်သို့ဆိုလျှင် စာတစ်လုံးကို သုံးအင်နားစ် ကျ၏။

ဘဏ်များ

- ဗမာပြည်တွင် အောက်ပါဘဏ်များ ရှိ၏။
- (၁) ဘင်္ဂလားဘဏ် - ရန်ကုန်၊ မော်လမြိုင်၊ စစ်တွေ
- (၂) အိန္ဒိယအမျိုးသားဘဏ် - ရန်ကုန်နှင့် မန္တလေး
- (၃) အိန္ဒိယ၊ ဩစတြေးလျနှင့် တရုတ်ချာတားဘဏ် - ရန်ကုန်
- (၄) အီဂျစ်ဘဏ် - ရန်ကုန်
- (၅) ဟောင်ကောင်နှင့် ရှန်ဟဲဘဏ် - ရန်ကုန်

အချို့ကုမ္ပဏီများကလည်း ဘဏ်လုပ်ငန်း လုပ်ပါသည်။ ၎င်းတို့မှာ - Messrs Thos. Cooks and Sons.

Messrs A. Scott and Co.

နှစ်ခုလုံး ရန်ကုန်တွင် ရုံးစိုက်၏။
ဘဏ်တိုင်းတွင် အိန္ဒိယအစိုးရ၏ ငွေကြေးများကို လွယ်ကူစွာ လဲလှယ်ရရှိနိုင်၏။

သုံးစွဲသော ငွေကြေး

အိန္ဒိယအင်ပါယာရှိ ငွေကြေးများနှင့် အတူတူပင် သုံးစွဲနိုင်၏။
၄င်းတို့မှာ ရူပီး၊ အင်နား(စ်)နှင့် ပိုင်တို့ဖြစ်၏။

၅ ရူပီး၊ ၁၀ ရူပီး၊ ၂၀ ရူပီး၊ ၅၀ ရူပီး၊ ၁၀၀ ရူပီးများကို
ဘဏ်များတွင် ရနိုင်၏။ ငွေဒင်္ဂါးအနေနှင့်မူ ၂ အင်နား(စ်)၊ ၄ ဒင်
နား(စ်)၊ ၈ အင်နား(စ်) အကြွေစေ့များ ရှိ၏။

အလေးချိန်-အချိန်အတွယ်

တစ်နိုင်ငံလုံးတွင် ပိဿာကို သုံး၏။
တစ်ပိဿာသည် ၃.၆၅ ပေါင်နှင့် ညီ၏။
တစ်ပိဿာတွင် ၁၀၀ တီကယ်ရှိ၏။

ဆန်စပါး၊ ဂျုံ၊ သကြား၊ အသားနှင့် လူ သို့မဟုတ် အကောင်
ဗလောင်များကို ချိန်တွယ်ရာတွင် သုံးသော စနစ်က ပိဿာဖြစ်၏။
အကွာအဝေးကိုမူ မိုင်ဖြင့်ပင် သုံးစွဲ၏။

ဟိုတယ်များ

ဥရောပသား စီမံအုပ်ချုပ်မှုအောက်မှ ဟိုတယ်များကိုကား
ရန်ကုန်၊ မန္တလေးနှင့် အခြားမြို့ကြီးများတွင်သာ တွေ့ရှိနိုင်၏။

ရန်ကုန်ရှိ အဓိက အထင်ကရဟိုတယ်ကြီးများမှာ-

(၁) Sarkies (၂) Evershed's (၃) Barnes Family Hotel
၄င်းတို့က ကုန်သည်လမ်းတွင် ရှိ၏။

(၄) British India - ဆူးလေဘုရားလမ်းတွင် ရှိ၏။

(၅) Great Eastern - ကမ်းနားလမ်းတွင် ရှိ၏။

မန္တလေးတွင် Hotel Europe တစ်ခုသာ ရှိ၏။ မန္တလေး၏
စီးပွားရေး အချက်အချာကျသော နေရာတွင်ရှိပြီး နန်းမြို့ရိုးနှင့် နီး၏။

ခရိုင်မြို့များတွင်မူ တည်းခိုစရာ 'ခရီးသည်များ ဘန်ဂလို'များ

ရှိ၏။ အစားအစာပါ ရနိုင်၏။ အစားအစာဈေးနှုန်းကို ဌာနေတရား
သူကြီးက သတ်မှတ်ပေးထား၍ ဈေးသိပ်မများပါ။ ရွာတိုင်းတွင်မူ
'စရပ်' တွင် တည်းနိုင်၏။ ဇရပ်အများစုက ရွာပြင်၊ သစ်ရိပ်ဝါးရိပ်
ကောင်းသောနေရာ၊ မြစ်ဘေး၊ ချောင်းဘေးတွင် ရှိတတ်၏။ ဥရောပ
တိုက်သားတစ်ဦး ရွာရောက်လာလျှင် ရွာသူကြီးက နေစရာ စီစဉ်ပေး
၏။ ဖျာ၊ ရေအိုး စီစဉ်ပေး၏။ ချက်ပြုတ်စရာ ထင်း၊ မီးသွေး စီစဉ်
ပေး၏။

ခရီးသွားလျှင်

ဗမာပြည်တွင် ခရီးသွားလျှင် မီးရထား၊ မီးသင်္ဘော၊ မော်တော်
ကား၊ လှေ၊ နွားလှည်း၊ မြင်းလှည်းများ ရှိ၏။ ရထားလမ်း ဖောက်
လုပ်ပြီးစီးသည်များမှာ-

ရန်ကုန်-ပြည်လမ်း (၁၆၂ မိုင်)

ရန်ကုန်-မန္တလေးလမ်း (၃၈၆ မိုင်)

မူးတောင်ကြား ရထားလမ်း၊ မန္တလေးမှ စစ်ကိုင်းနှင့် ရွှေဘိုကို
ဖြတ်ကာ မိုးကောင်းနှင့် မြစ်ကြီးနားသို့ သွားသည်။) (ဖောက်လုပ်ဆဲ)

မန္တလေး-ကွန်းလုံ ရှမ်းပြည်မြောက်ပိုင်း ရထားလမ်း။ (ဖောက်
လုပ်ဆဲ)

ဧရာဝတီ-ဖလော်တီလာကုမ္ပဏီမှ မီးသင်္ဘောများလည်း ပြေး
ဆွဲနေ၏။

အောက်ဗမာနိုင်ငံတွင် များသောအားဖြင့် မီးသင်္ဘော၊ မော်တော်
ကား (သို့) လှေဖြင့် သွားလာကြ၏။

မြစ်ဝကျွန်းပေါ်တွင် သွားလာရခက်၏။ ဒီရေချောင်းမြောင်း
များ၊ ရွံ့ရွံ့များ ပေါများ၏။ လမ်းများ သိပ်မပေါက်။

အထက်ဗမာနိုင်ငံတွင် မိုးရွာသွန်းမှု နည်း၏။ အိန္ဒိယ ရာသီ
ဥတုနှင့်တူ၏။ ခြောက်သွေ့ပူအိုက်၏။ သစ်တောထူထပ်၏။ ထို့ကြောင့်

မြင်းစီးသွားရတာ များ၏။ ကုန်ပစ္စည်းများ ပါလာလျှင် နွားလှည်း သို့မဟုတ် အထမ်းသမား ကူလီများဖြင့် သယ်ရ၏။

ခရီးသွားရာတွင် စားစရာ

မီးရထားဖြင့် ခရီးသွားသူအဖို့ စားစရာ ပူစရာမလို။ မီးသင်္ဘော ဖြင့် သွားလာရာတွင်လည်း အစားအစာအတွက် စိတ်ချရ၏။ ကုန်းလမ်း မှ တောလမ်းဖြင့် သွားလျှင်ကား အစားအစာ ကြိုတင် စီစဉ်သွားရ မည်။ မြို့ကြီးများတွင်ကား ဥရောပဆိုင်များရှိ၏။ ဝိုင်၊ အရက်၊ စည် သွပ်ဘူးများ ရ၏။ ဥရောပတိုက်သားများအနေဖြင့် တိုင်းရင်းသား အစားအစာများကို မစားနိုင်။ ထမင်း၊ ငါးခြောက်တို့ကို စားနိုင်မည် မဟုတ်။ ရွာတိုင်းတွင် ကြက်ဥ၊ ဘဲဥ၊ ကြက်သား၊ ဘဲသား၊ ငါး၊ နွားနို့များကား ရနိုင်၏။ အမဲသား၊ ဆိတ်သားကား မြို့ကြီးများတွင် သာ ရနိုင်၏။ မြို့ကြီးများတွင် အစိုးရဈေးများ ရှိ၏။ တောထဲသွား လျှင်ကား ရေက အရေးကြီး၏။ ရေကို ကျိုသောက်ရသည်။ ရေစစ် နှင့် စစ်သောက်ရမည်။ ဝမ်းရောဂါ၊ ငှက်ဖျားရောဂါများမှ ကာကွယ် နိုင်ရန်ဖြစ်၏။ ရွာအများစုတွင် ရေနံဆီရှိ၏။ ရေနံဆီမီးအိမ်ကို ဆောင် ထားသင့်သည်။ ဖယောင်းတိုင်ကိုလည်း ဆောင်သင့်၏။

ညွှန်လမ်းညွှန်၊ လမ်းပြများ

ညွှန်လမ်းညွှန်စစ်စစ်ကား ဗမာပြည်တွင် မရှိ။ ဗမာစကား ကျွမ်းကျင်သော မဒရာစီ အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများကိုသာ ရှာ၍ရမည်။ ဗမာစကားအပြင် အင်္ဂလိပ်စကား၊ ဟိန္ဒူစတန်စကားများလည်း တတ် ရန် လို၏။ လူအတော်များများမှာ နေရာတကာတွင် ဟိန္ဒူစတန်နိ ဘာသာစကားကို သုံးကြ၏။ အထူးသဖြင့် အထမ်းသမားများ၊ လှေ ထိုးသားများ၊ အငှားယာဉ်မောင်းသမား အများစုမှာ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား များဖြစ်၍ သူတို့စကား မတတ်လျှင် ခိုင်း၍မရ။ ဗမာလူမျိုး အချို့

မှာ အင်္ဂလိပ်ဘာသာစကား တတ်ကြ၏။ သူတို့သည်လည်း ဟိန္ဒူ
တော်နိစကားတော့ ထမင်းစားရေသောက်လောက်တော့ တတ်ကြရ
၏။ ကျေးလက်တောရွာသို့ သွားလာသူ ဥရောပတိုက်သားအနေဖြင့်
မျက်တတ်ပြုတ်တတ်သော၊ တောထဲတွင် တဲထိုးစခန်းချတတ်သော
လမ်းညွှန်မျိုးကို ငှားသင့်သည်။ ထိုသို့သူမျိုးကို ဘူတာရုံကြီးများတွင်
အများအားဖြင့် ရှာ၍ရ၏။

လက်မှုပစ္စည်းများ

ဗမာပြည်တွင် လက်မှုပညာ အထွန်းကားဆုံးမှာ သစ်သားပန်းပု
ဖြစ်၏။ ထို့ပြင် ငွေပန်းတိမ်၊ ရွှေပန်းတိမ် ကောင်းကောင်းလုပ်တတ်
သူများ ရှိ၏။ ဆင်စွယ်ပန်းပု၊ ကြေးထည်လုပ်ငန်း၊ ယွန်းလုပ်ငန်း၊
ပိုးထည်ထုတ်လုပ်မှုများလည်း ကျွမ်းကျင်၏။ အမြင်ကား လှ၏။
သို့သော် သေသပ်သပ်ယပ်မှုကား လိုသေး၏။

သစ်သားပန်းပုပစ္စည်းကောင်းကောင်းကို ဟင်္သာတ၊ မန္တလေး
နှင့် မော်လမြိုင်တွင် ရတတ်၏။ ပရိဘောဂများဖြစ်ကြသော စားပွဲ၊
ကုလားထိုင်များ လက်ရာကောင်းကောင်း ရနိုင်၏။

ပန်းပုလက်ရာ အကောင်းဆုံးမှာ မန္တလေးမှ 'ဆရာသာဒွန်း'
ဖြစ်၏။ သူက ယခင်က နန်းတွင်းသုံး ပန်းပုဆရာဖြစ်၏။ ယခုလည်း
သူက နန်းတော်ရှေ့တွင် နေထိုင်ပြီး ပန်းပုထုလျက်ရှိ၏။

ဗမာအမျိုးသမီးများမှာ ရွှေထည်ကို အဆင်တန်ဆာဖြင့် ဝတ်တာ
များ၏။ ငွေထည်နှင့် ကြေးထည်ကို အိန္ဒိယနယ်သားတို့ကဲ့သို့ သိပ်
မနှစ်ခြိုက်ကြ။ မည်မျှဆင်းရဲသော ဗမာမိန်းကလေးပင်ဖြစ်စေ လက်
တွင် ရွှေလက်ကောက်တစ်ကွင်းတော့ ဝတ်ကြသည်ကို တွေ့ရ၏။
လက်ကောက်အပြင် ဆွဲကြိုး၊ နားဆွဲ၊ ရင်ထိုးများလည်း ဝတ်ကြ၏။
နားကပ်ဝတ်တာ များ၏။ လက်ဝတ်ရတနာများတွင် ရွှေအပြင်၊ စိန်၊
ပတ္တမြား၊ နီလာ၊ ပုလဲ စသည်တို့ စီခြယ်ဝတ်တတ်၏။ ရွှေလက်စွပ်

ကို လက်မှာ ဝတ်တတ်ပြီး ရွှေဘီး၊ ရွှေဆံထိုးများကိုပါ သုံးစွဲဝတ်ဆင်ကြ၏။

လည်ဆွဲတွင် 'ဒါလီစံ' ခေါ် လည်ဆွဲက ပို၍နာမည်ကြီး၏။ ၎င်းလည်ဆွဲတွင် ပန်းလေးများ၊ လိပ်ပြာလေးများ ပါလာ၏။ လက်ရာကောင်းပြီး လှပသဖြင့် လူကြိုက်များ၏။

ငွေပန်းတိမ်တွင် ဖလားလုပ်တာ များ၏။ ဖလားတွင် ပန်းပုရုပ်များ ထုထား၏။ ဇာတ်ကြီးဆယ်ဘွဲ့ ပန်းပုထုတာ များ၏။ သမိုင်းဒဏ္ဍာရီပုံပြင်များကိုလည်း ထုလုပ်တတ်၏။ ငွေဖလားကြီးများအပြင် ရေသောက်သော ဖလားအရွယ်များလည်း သုံးစွဲထုလုပ်ကြ၏။

လက်ခဲမှာ မြို့အနေအထားပေါ် မူတည်ပြီး ကွဲပြား၏။ သရက်မြို့တွင် ငွေတစ်တီကယ် အလေးချိန်ကို 'ရှစ်အင်နား(စ်)' လက်ခဲပေးရ၏။ မန္တလေးတွင် တစ်တီကယ်ကို 'ဆယ်နှစ်အင်နား(စ်)' ပေးရ၏။ ပိုမိုအသေးစိတ်သော လက်ရာအတွက် တစ်တီကယ်ကို တစ်ရူပီးပေးရတာ များ၏။

ဆင်စွယ်ပန်းပုကိုမူ ရန်ကုန်၊ မော်လမြိုင်၊ မန္တလေးတွင်သာ အတွေ့ရများ၏။ ဆင်စွယ်လက်ရာမှာ တရုတ်လောက် လက်ရာမကောင်း။ အများစုက ဓားရိုးလုပ်တာ များ၏။ ဆင်စွယ်ပန်းပုအပ်လျှင် မျက်စိအောက်မှာ ထုနေမှ စိတ်ချရ၏။ သို့တည်းမဟုတ် မိမိ၏ လူယုံတစ်ယောက်ကို ကြည့်ခိုင်းထားရသည်။ ဗမာလူမျိုးအများစုမှာ ပေါ့ပေါ့နေ ပေါ့ပေါ့စားများဖြစ်ကြ၍ မျက်နှာလွဲလျှင် လွဲသလို ပေါ့တန်တန်လုပ်တတ်၍ အတော်ကြီးကြပ် အနီးကပ်ပြောနေမှ တော်ကာကျ၏။

ကြေးထည်ကိုမူ အမရပူရ၊ စစ်ကိုင်းနှင့် ရန်ကုန်တွင် အလုပ်များ၏။ အများစုက ခေါင်းလောင်း၊ မောင်းများ လုပ်၏။ ကြေးပန်းကန်၊ ကြေးဖလားလည်း လုပ်၏။ ခေါင်းလောင်းအများစုမှာ ဥရောပခေါင်းလောင်းကဲ့သို့ လျှာမပါ။ ၎င်းကို တီးရန် တုတ်တံဖြင့် ထုရိုက်ရ၏။

ဆေတီပုထိုးများတွင် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် ကြေးဆင်းတုကြီးများကို တွေ့ရ၏။ မန္တလေးတွင်မူ ကြေးရုပ်တု အသေးလေးများကို ရတတ်၏။ ဥရောပတိုက်သားများက ထိုကြေးရုပ်လေးများကို စာရွက်ဖိသော ကိရိယာအဖြစ် သုံးကြ၏။

ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များ ထုလုပ်ရာတွင် ထိုင်တော်မူ၊ ရပ်တော်မူ၊ လဲလျောင်းတော်မူ စသဖြင့် ပုံစံသုံးမျိုး ထုလုပ်ကြ၏။

မောင်းအကောင်းဆုံးက အထက်ဗမာနိုင်ငံ၊ ချင်းတွင်းအောက်ပိုင်း အင်းတိုင်တွင် လုပ်ကြ၏။ ကြေးစည်များကို ဈေးထဲတွင် ဝယ်၍ ရ၏။ မန္တလေးအနီးအနားဝန်းကျင်တွင် ထုလုပ်တာများ၏။ ရခိုင်ဒေသ ပတ်ဝန်းကျင်တွင်မူ လူရုပ်၊ လိပ်ရုပ်၊ ဂဏန်းရုပ်၊ လှည်းပုံ၊ လှေပုံများကို ထုလုပ်ရောင်းချကြ၏။

ပိုးထည်ရက်လုပ်မှုကိုမူ အောက်ဗမာပြည်၊ ပုသိမ်၊ ရွှေကျင်နှင့် ပြည်၊ အထက်ဗမာပြည် အမရပူရ၊ မန္တလေး၊ ရွှေဘိုနှင့် ပလိပ် (ကျောက်ဆည်ခရိုင်) တို့တွင် တွေ့ရ၏။ အမျိုးသားဝတ်ပုဆိုး၊ အမျိုးသမီးဝတ် ထဘီများ ရက်လုပ်ကြ၏။ အမရပူရတွင် မိမိစိတ်ကြိုက် ဒီဇိုင်းပုံ၊ အရောင်တို့ကို ကြိုတင်မှာပြီး ရက်လုပ်ခိုင်း၍ရ၏။ အလှဆုံးပုဆိုးများကို အမရပူရတွင် ရက်လုပ်၏။ ၎င်းတို့ကို 'အချိတ်ပုဆိုး' ဟု ခေါ်၏။ တစ်ထည်လျှင် ရူပီး ၃၀၀ လောက် ပေးရ၏။

ပြည်၊ ပုဂံ၊ မန္တလေးတို့တွင် ယွန်းထည်များ လုပ်ကြ၏။ ယွန်းခွက်၊ ယွန်းအစ်၊ ယွန်းကွမ်းအစ်၊ ယွန်းဗန်း၊ ယွန်းခြင်းထောင်များ လုပ်ကြ၏။ အချို့ယွန်းထည်များမှာ အလွန်လက်ရာမြောက်၏။ ယွန်းခွက်ကို ဘေးနှစ်ဖက်ညစ်ပြီး ပြားအောင် လုပ်၍ရ၏။ ပြားပြီးလျှင် သူ့နဂိုအတိုင်း ပြန်ဖောင်းလာသည်အထိ လက်ရာက နုလှ၏။ ယွန်းထည် အမြောက်အမြားကို ပုဂံဒေသတွင် ပြုလုပ်ကြ၏။ မန္တလေး၊ ပြည်၊ ပခုက္ကူတို့တွင်လည်း ယွန်းထည်လုပ်ငန်းများ များပြား၏။ ယွန်းဖြင့် ပြုလုပ်ထားသော စားပွဲများမှာ အလွန်လှပြီး လက်ရာအလွန်

မြောက်၏။ မန္တလေးရှိ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများတွင် အလွန်လက်ရာ လှပသေသပ်သော ယွန်းထည်ပစ္စည်းများကို တွေ့ရ၏။

မြန်မာပြည်မှ အနုသုခုမ လက်ရာပစ္စည်းများကို အင်္ဂလန်သို့ ပို့လျှင် Messrs A. Scot and Co နှင့် Thomas Cook and Sons မှပို့ နိုင်၏။ Messrs A. Scott က Globe Express ၏ ကိုယ်စားလှယ်ဖြစ် ၏။ ကိုယ်စားလှယ်ကို ကျသင့်ငွေပေးပြီးလျှင် စိတ်ချလက်ချ တင်ပို့ နိုင်၏။ ၎င်းပစ္စည်းများကို 'Bibby' သင်္ဘောလှိုင်းနှင့် 'Patrick Henderson' သင်္ဘောလှိုင်းတို့က တာဝန်ယူ သယ်ဆောင်ပို့ပေး၏။

ရန်ကုန်-ပြည်ရထား

ရထားလမ်းအရှည်က ၁၆၁ မိုင်ရှိ၏။ ၁၈၇၇ ခုနှစ်၊ မေလ ၁ ရက်နေ့တွင် မြန်မာပြည်တွင် ပထမဆုံး ဖွင့်လှစ်သော ရထားလမ်း ဖြစ်၏။ ယေဘုယျဦးတည်ရာမှာ မြောက်-အနောက်ဖြစ်၏။ စာပို့ရထား သည် ပန်းဆိုးတန်းဘူတာမှ ည ၉ နာရီ ၁၅ တွင် ထွက်၏။ ပြည်သို့ နံနက် ၆ နာရီ ၅ မိနစ်တွင် ရောက်၏။ ရထားက ညဘက်ထွက် သဖြင့် ခရီးသည်များမှာ ဘေးဖက်ရှုခင်းများကို ကြည့်ရှုခွင့်မရကြ။ နေ့ဘက်ရထားက ရန်ကုန်မှ မနက် ၇ နာရီထွက်ကာ ပြည်သို့ ညနေ ၅ နာရီ ၁၅ တွင် ရောက်၏။ နေ့ဘက်ဖြစ်၍ ရှုခင်းများ ကြည့်ခွင့်ရ၏။ ပထမဆုံး ဆယ်မိုင်အဖြစ် ကြည့်မြင်တိုင်နှင့် အင်းစိန်သို့ ပြေး ဆွဲ၏။ ကြည့်မြင်တိုင်မှာ ရန်ကုန်၏ အနောက်မြောက်ဘက်တွင် ရှိကာ ဗမာလူမျိုးများ အနေများ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတွေ ဝင်လာ၏။ ထို့နောက် နေရာတကာတွေ့ရသော တရုတ်တွေလည်း ရောက်လာ၏။ ကြည့်မြင်တိုင် တစ်ဖက်ကမ်းတွင် ဆန်စက်များကို တွေ့ရ၏။ အင်္ဂလိပ်-ဗမာ ပထမစစ်ပွဲနှင့် ဒုတိယစစ်ပွဲတို့တွင် ဗမာ တပ်များက ကြည့်မြင်တိုင်အရပ်မှနေ၍ အကြီးအကျယ် ခုခံတိုက်ခိုက် ခဲ့၏။

ရန်ကုန်မှ ကိုးမိုင်ဝေးသောနေရာတွင် အင်းစိန်ရှိ၏။ ယခုအခါ ရထားပို့ဆောင်ရေးအတွက် သင့်လျော်သော ဌာနချုပ်ဖြစ်လာပြီ။ အင်းစိန်တွင် လေက ပိုသန့်၏။ အခွန်အကောက်လည်း လျော့နည်း၏။ မြို့မှာထက် အစစအရာရာ ဈေးပေါ၏။ ဗမာ့မီးရထားလုပ်ငန်းကို ဤအင်းစိန်တွင် အခြေတည်၏။ ဤရပ်ကွက်တွင် ဥရောပလူမျိုးများ အနေများ၏။

ရန်ကုန်မှ ၂၄ မိုင်ခွဲအကွာတွင် မှော်ဘီရှိ၏။ မီးရထားလမ်းဖောက်လုပ်ပြီးနောက် ဤနေရာက ပိုစည်ကားလာသည်။ အနီးအနားတွင် ရှေးခေတ်တလိုင်းခံတပ် အကြွင်းအကျန်များရှိ၏။ ထိုခံတပ်မှ အုတ်များကို ရထားလမ်းဖောက်ရာတွင် သုံးခဲ့၏။

၅၆ မိုင်ခွဲဝေးသော ဥက္ကံကား ရှေးခေတ် တလိုင်းရွာဖြစ်၏။ အုတ်ဖြင့် ဆောက်လုပ်ထားသော ရေကန်ကြီးရှိ၍ 'ဥက္ကံ' ဟု ခေါ်ခြင်းဖြစ်၏။ ရွာက ဘူတာရုံ၏ အနောက်ဘက် တစ်မိုင်ခွဲအတွင်းတွင် ရှိ၏။ ရွာနှင့်ဘူတာကို လမ်းဖောက်ထားပြီး နောက်ဘူတာက သုံးဆယ်။ ရန်ကုန်မှ ၆၅ မိုင်ခွဲဝေး၏။ သုံးဆယ်ချောင်းဘေးတွင် ရှိ၏။ ထိုချောင်းက ပဲခူးရိုးမသို့ အရှေ့ဘက်စီးပြီး လှိုင် (သို့) ရန်ကုန်မြစ်ထဲသို့ စီးဝင်၏။

၄င်းသည် ယခု သာယာဝတီခရိုင်ထဲတွင် ရှိ၏။ သာယာဝတီခရိုင်ကို ၁၈၇၈ ခုနှစ်တွင် ဖွဲ့စည်း၏။

နောက်ဘူတာက သာယာဝတီဖြစ်၏။ တန်ဖိုးရှိသော သစ်တောကြီးများ ရှိ၏။ ထိုသစ်တောများထဲမှ အစိုးရအတွက် အခွန်ဘဏ္ဍာများစွာရ၏။

ပြီးတော့ လက်ပံတန်း။ ဤမြို့က မီးရထားလမ်းမြို့ပင် ဖြစ်၏။ မီးရထားလမ်းနှင့် ဆက်စပ်သော ဌာနချုပ်ရှိ၏။ နောက်ထပ် နာရီဝက် ခုတ်မောင်းတော့ စစ်တွင်း၊ မင်းလှ၊ အိုးသည်ကုန်းနှင့်

အုတ်ဖိုတို့သို့ ရောက်၏။ ဤနေရာတွင် အုတ်ဖုတ်လုပ်ငန်း များစွာ ရှိ၍ 'အုတ်ဖို'ဟု ခေါ်ကြ၏။

နောက်ဘူတာက ကြို့ပင်ကောက်။ ရန်ကုန်မှ ၁၀၈ မိုင်ခွဲ ဝေး၏။ လူဦးရေ ၃၀၀၈ ရှိ၏။

ပေါင်းတည်က ၁၂၉ မိုင်တွင် ရှိ၏။ ပြည်ခရိုင်၏ အခွဲဖြစ်၏။ ၁၈၉၁ ခုနှစ်က လူဦးရေ ၁၀,၂၃၃ ရှိ၏။ မြို့အနီးတွင် လူငယ်ပြုပြင် ရေးစခန်းရှိသည်။ ပေါင်းတည်သည် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးရေး၏ ဗဟို ချက်မဖြစ်၏။ ရန်ကုန်နှင့် ပြည် ဆန်စပါးကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေး အချက်အချာနေရာဖြစ်၏။

ထို့နောက် ဇီးကုန်း၊ ပုတီးကုန်း၊ သဲကုန်း၊ ဆင်မြီးဆွဲ။ ဆင်မြီး ဆွဲ ကျော်သောအခါ ရထားလမ်းက အနောက်မြောက်ဘက်သို့ ကွေ သွား၏။ တောင်ကုန်းများကို ဝိုင်းပတ်ဖြတ်သွားပြီးသောအခါ ၆ မိုင်ခွဲ ခန့် ခုတ်မောင်းပြီးနောက် လမ်းဆုံးဘူတာ ပြည်သို့ ရောက်၏။

ပြည်တွင် အစိုးရအရာရှိကြီးများအတွက် အိမ်ဂေဟာ တည်းခို စရာ ကောင်းကောင်းရှိ၏။ ထိုနေရာတွင် အခြားသူများအနေဖြင့် သတ် မှတ်ဈေးဖြင့် တည်းခိုနိုင်ရန် စီစဉ်ထား၏။

အခန်း (၁၄)

ရန်ကုန်နှင့် အနီးပတ်ဝန်းကျင်

ရန်ကုန်သည် ပင်လယ်မှ ၂၁ မိုင်ဝေးပြီး လှိုင်မြစ်၏ လကျာ
ဘက်ကမ်းတွင်ရှိကာ ပုစွန်တောင်မြစ်နှင့် ပဲခူးမြစ်ဆုံတွင် တည်ရှိ၏။
ဘီစီ ၅၈၅ တွင် ဘင်္ဂလားမှ သင်္ဘောဖြင့် ပြန်လာသူ ညီနောင်နှစ်ဦး
က သူတို့ကို ဂေါတမဘုရားရှင်ကိုယ်တော်တိုင် ချီးမြှင့်သော ဆံတော်
နှစ်ဆူကို ပင့်ဆောင်လာခဲ့ကြ၏။ သူတို့က ထိုဆံတော်များကို မြစ်
ကမ်းခြေမှ နှစ်မိုင်ခန့်ဝေးသော နေရာရှိ တောင်ကုန်းတစ်ခုပေါ်တွင်
စေတီတော်တည်၍ ဌာပနာခဲ့ကြ၏။ ထိုစေတီတော်သည် ရွှေတိဂုံစေတီ
တော်ဖြစ်၏။ အေဒီရှစ်ရာစုအထိ စေတီတော် ပတ်ဝန်းကျင်မှာ ကျေးရွာ
သာသာပင် ရှိသေး၏။ အေဒီ ၈ ရာစုအလည်ပိုင်းတွင် ပဲခူးဘုရင်၊
ပုဏ္ဏရိက စေတီတော်ကို ဉာဏ်တော်မြှင့်ကာ ပြန်လည်ပြုပြင်ခဲ့၏။
၁၇၅၅ တွင် ပဲခူးကို အလောင်းဘုရားက သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် မြို့သစ်
ကို တည်၏။ ဤမြို့သစ်ကို 'ဘေးအန္တရာယ် ရန်များကုန်သဖြင့်'
'ရန်ကုန်'ဟု မှည့်ခေါ်ခဲ့၏။

'ဂက်စ်ပါဘါလ်ဘီ' ခေါ် ဗမာပြည်သို့ ဦးစွာရောက်ခဲ့သော
ဥရောပခရီးသည်များထဲမှ တစ်ဦးက ၁၅၇၉-၈၀ တွင် အောက်ပါ
အတိုင်း ရေးခဲ့၏။

ကျွန်တော်တို့ ကမ်းပေါ်တက်ပြီးနောက် လကျာဘက်တွင် ခြေလှမ်း ငါးဆယ်မျှ ကျယ်သော လမ်းကျယ်ကြီးကို တွေ့ရ၏။ လမ်းဘေးတွင် သစ်သားအိမ်များမှာ တောက်ပဝင်းလက်နေ၏။ ပန်းခြံကြီးများလည်း ရှိ၏။ လက်ဝဲဘက်တွင်ကား ဈေးဆိုင်များရှိ၏။ ဆေးသုတ်ထားသော အိမ်များလည်း ရှိ၏။ လမ်းများမှာ ရှင်းလင်းနေပြီး လွတ်လပ်စွာ လျှောက်သွားနိုင်၏။

နောက်တစ်ဦးက ‘ကပ္ပတိန်ဆိုင်းမ်(စ်)’၏ မှတ်တမ်းဖြစ်၏။ သူ့ကို အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ် ‘ဘာဂ္ဂန်ရှီး’က စေလွှတ်၍ အေဒီ ၁၇၉၅ တွင် ရန်ကုန်သို့ ရောက်လာ၏။ သူ့ကို အင်းဝနန်းတော်သို့ သံတမန်အဖြစ် စေလွှတ်ခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။ သူက အောက်ပါအတိုင်း မှတ်တမ်းရေးခဲ့၏။

မြစ်ကမ်းတစ်လျှောက် တစ်မိုင်ခန့် ရှည်၏။ အကျယ်ကမူ တစ်မိုင်၏ သုံးပုံတစ်ပုံမျှ ရှိ၏။ မြို့က လေးထောင့်ဖြစ်၏။ မြို့ကို တံတိုင်းလေးဘက် ကာရံထားသည်။ မြောက်ဘက်တွင် သစ်သားတံတားတစ်ခု ရှိ၏။ ဂိတ်ပေါက်က နှစ်ခုရှိ၏။ ခံတပ်တံတိုင်းပေါ်တွင် သေနတ်သမားများ နေရန် စင်မြင့်များရှိ၏။ မြစ်၏ တောင်ဘက်ခြမ်း ကိုက် ၂၀၊ ၃၀ အကွာတွင် တဲများရှိ၏။ ထို့နောက် ဆိပ်ခံတံတား သုံးခုရှိ၏။ ကမ်းနဖူးတွင် အမြောက် ၁၂ လက်ရှိသည်။ သေနတ်အမြောက်များက သုံး၍မရဟန်ရှိ၏။ သစ်သားဆိပ်ခံတံတားနှင့် အနီးတွင် သစ်သားအိမ်နှစ်လုံး ရှိသည်။ ကုန်သည်များ တွေ့ဆုံစကားပြော၊ စီးပွားရေးလုပ်ရန် နေရာဖြစ်၏။ မြို့ထဲရှိ လမ်းများက ကျဉ်း၏။ ပဲခူးရှိ လမ်းများလောက်ပင် မကျယ်။ သို့သော် သန့်ရှင်း၏။ ကောင်းစွာ ခင်းထားသော လမ်းများဖြစ်၏။ မိုးတွင်းတွင် ရွှံ့ထူထပ်သဖြင့် လမ်းပေါ်တွင် ပျဉ်ပြားကုန်းဘောင်ကြီးများ ခင်းထား၏။ အချို့အိမ်များမှာ ဝါးဖြင့် ဆောက်ထားပြီး အချို့မှာမူ သစ်သားအိမ်များဖြစ်၏။

မြို့ထဲတွင် ဝက်တွေက သွားလာနေကြ၏။ ဗမာလူမျိုးများက ခွေးချစ်တတ်၏။ ခွေးများလည်း နေရာတကာ တွေ့ရ၏။

ရန်ကုန်ကို ဗြိတိသျှတို့က ၁၈၅၂ တွင် ဒုတိယ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စစ်ပွဲပြီးနောက် သိမ်းပိုက်ခဲ့၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ရန်ကုန်ကား ၁၈၅၂ ခုနှစ် မတူဘဲ အပြောင်းလဲကြီး ပြောင်းလဲခဲ့၏။ ၁၈၇၄ တွင် မြူနီစီပယ်အဖွဲ့ ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ခဲ့၏။ လမ်းသစ်တွေ ဖောက်၏။ ရေမြောင်းတွေ စနစ်တကျဖောက်၏။ အိမ်ဆောက်ရန် မြေကွက်များ ဖော်၏။

ကုက္ကိုင်းရှိ ဝိတိုရိယရေကန်မှ ရေကို ပေးဝေ၏။ ၎င်းက ရန်ကုန် မြို့၏ မြောက်ဘက် ငါးမိုင်အကွာတွင် ရှိ၏။ ဤကန်မှ ရေများကို သံပိုက်များဖြင့် ကန်တော်ကြီးသို့ ပို့၏။ ထိုမှတစ်ဆင့် တစ်မြို့လုံးကို ရေဖြန့်ဝေ၏။ ၁၈၉၁ တွင် ရန်ကုန်လူဦးရေက ၁၈၁,၀၀၀ ရှိ၏။

ရန်ကုန်တွင် မိုင် ၁၀၀ ရှည်သော လမ်းများရှိကာ မိုင် ၅၀ မှာ မီးထွန်းထားနိုင်၏။

၁၈၉၂ မှစ၍ 'ရုံးစနစ်' ခေါ် အမှိုက်သိမ်းစနစ်ကို ရူပီး ၂၇ သိန်း အကုန်ခံလုပ်ခဲ့၏။ ရေနံဆီမီးခွက်များအစား လျှပ်စစ်မီးရအောင် ကြိုးစားနေ၏။

ဘဏ်များ

- ၁။ Bank of Bengal - ကမ်းနားလမ်း
- ၂။ Chartered Bank of India, Australia and China - ကမ်းနားလမ်း
- ၃။ National Bank of India - ပန်းဆိုးတန်း
- ၄။ Hong Kong and Shanghai Bank - ဘဏ်လမ်း
- ၅။ Scott and Co. - ကုန်သည်လမ်း
- ၆။ Burma Co - Operative Society Ltd - ဆူးလေဘုရားလမ်း

- ၇။ Gillander Arthurnot and Co - ကမ်းနားလမ်း
- ၈။ Thomas Cook and Sons - ပန်းဆိုးတန်း

အများပြည်သူ ပန်းခြံများ

- ၁။ The Race Course (မြင်းပြိုင်ကွင်း) - ရန်ကုန်ကောလိပ် နောက်ဘက်
- ၂။ Cantonment Gardens - (ကန်တော်မင်ပန်းခြံ) ရွှေတိဂုံစေတီ တော်ခြေရင်း
- ၃။ Agri - Horticultural Gardens - ဘုရားလမ်း
- ၄။ Fytche Square - (မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံ) မြို့လည်ခေါင်
- ၅။ Dalhousi Park and Royal Lake (ကန်တော်ကြီးပန်းခြံ) - ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ အရှေ့မြောက်ဘက်

ရန်ကုန်မြို့ရှိ ဟိုတယ်များ

- ၁။ Sarkies Hotel - ကုန်သည်လမ်း
- ၂။ Barnes Family Hotel - ကုန်သည်လမ်း
- ၃။ Evershed's Hotel and the Oriental Hotel - ကမ်းနားလမ်း
- ၄။ British India Hotel - ဆူးလေဘုရားလမ်း
- ၅။ Contonmento Lodge - ကန်တော်မင်ပန်းခြံ
- ၆။ Allandale - ကန်တော်မင်ပန်းခြံ

သံတမန်များ

ပါးရှား၊ ယိုးဒယား၊ ပီးရူး၊ ဘရာဇီး၊ ပြင်သစ်၊ နယ်သာလန်၊ ဒိန်းမတ်၊ သြစတြီးယား-ဟန်ဂေရီ၊ အမေရိက၊ ဂရိ၊ ဂျာမနီ၊ နော်ဝေ၊ ဆွီဒင်၊ ဘယ်လ်ဂျီယံ၊ အီတလီ။

ကလပ်များ

- ၁။ Gymkhana (ဂျင်မခါနာ) - ဟယ်လပင်လမ်း
- ၂။ German Club - ကော်မရှင်နာလမ်း
- ၃။ Pegu Club (ပဲခူးကလပ်) - ပြည်လမ်း
- ၄။ Burma Club - ကုန်သည်လမ်း
- ၅။ Chinese Club - လသာလမ်း
- ၆။ Chinese Club - ကျုံးကြီးလမ်း
- ၇။ Hong Kong Club - တရုတ်တန်း

မီးသင်္ဘောလိုင်းများ

- ၁။ British India Steam Navigation Company - Agents, Bullock Bros Co.Ltd
- ၂။ Asiatic Steam Navigation Co., Arbuthriot and Co.
- ၃။ Bibby Line - Arralar Co.Ltd, or Thomas Cook and Sons.
- ၄။ Irrawaddy Flottilla Co. - ပန်းဆိုးတန်း

ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းများ

- ၁။ The Church of England Cathedral - ဘုရားလမ်း
- ၂။ Roman Catholic Church - ကုန်သည်လမ်း
- ၃။ Roman Catholic Garrison Church - ဘုရားလမ်း
- ၄။ Church of England Garrison Church - မြို့မကျောင်းလမ်း
- ၅။ Presbyterian Church - အလံပြဘုရားလမ်း
- ၆။ St. John's College Chapel - ဗဟိုအကျဉ်းထောင်နောက်ဘက်
- ၇။ R.C. Convent Chapel - ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း
- ၈။ Methodist Episcopal Church - အနော်ရထာလမ်း
- ၉။ American Baptist Mission - အလုံလမ်း

သတင်းစာများ

- ၁။ Rangoon Times - ကုန်သည်လမ်း
- ၂။ Rangoon Gazette - ကုန်သည်လမ်း
- ၃။ Burma Gazette - အစိုးရဗဟိုပုံနှိပ်တိုက်

ဓာတ်ပုံဆရာများ

- ၁။ P. Klier and Co - အလံပြဘုရားလမ်း
- ၂။ Beato and Co - ပန်းဆိုးတန်း
- ၃။ Jackson and Co - ပန်းဆိုးတန်း
- ၄။ Watts and Skein - ဆူးလေဘုရားလမ်း
- ၅။ Kundan - Dak and Co - မဟာဗန္ဓုလလမ်း

စာအုပ်ဆိုင်၊ မြေပုံရောင်းဆိုင်များ

- ၁။ Miles Standish & Co - ကုန်သည်လမ်း
- ၂။ A.B.Mission Press - ၃၅ လမ်း
- ၃။ British Burma Press - ၇၆ ကုန်သည်လမ်း
- ၄။ Government Central Press - ကမ်းနားလမ်း

ဗမာရှေးဟောင်းပစ္စည်းဆိုင်များ

- ၁။ Jail Sale Rooms - ဘုရားလမ်း
- ၂။ Beato and Co - ပန်းဆိုးတန်း
- ၃။ Watts and Skein - ဆူးလေဘုရားလမ်း
- ၄။ Goonanal Parasram - ၂၀ ကုန်သည်လမ်း
- ၅။ Moug Thit - ၂၅ မြို့မကျောင်းလမ်း
- ၆။ Than May - မြို့မကျောင်းလမ်း
- ၇။ Maung Kyaw Yan - မြို့မကျောင်းလမ်း

ငွေပန်းတိမ် - ရွှေပန်းတိမ်

- ၁။ Beato and Co
- ၂။ Goomanal Parasram
- ၃။ Maung Po That - ၁၉၊ မြို့မကျောင်းလမ်း
- ၄။ Ma Shwe Yon - ၂၀၊ မြို့မကျောင်းလမ်း
- ၅။ Ngoon Hung - ၅၄၊ ဆူးလေဘုရားလမ်း
- ၆။ Eng Goon - ၁၆၈ မဟာဗန္ဓုလလမ်း

ပန်းမာန်ဥယျာဉ်စိုက်ပျိုးရေးအသင်းပန်းခြံ

ဤပန်းခြံက ဘုရားလမ်းတွင် ရှိ၏။ အထွေထွေဆေးရုံကြီးနှင့် ရန်ကုန်ကောလိပ်၏ အရှေ့ဘက်တွင် ရှိ၏။ ပန်းခြံထဲတွင် ဖဲယား ပြတိုက်နှင့် တိရစ္ဆာန်ရုံတို့ ရှိ၏။ ဤနေရာက အများပြည်သူ စိုက်ပျိုးရေးဝါသနာပါစေရန် ပြသထားသော ပန်းခြံဖြစ်၏။

ပြတိုက်၏ရှေ့တွင် ၁၈၆၂ ခုနှစ်က ပထမဆုံး ကော်မရှင်နာမင်းကြီးအဖြစ် ခန့်အပ်ခြင်းခံရသူ၊ ဆာအာသာဖဲယား၏ ကြေးရုပ်တု ရှိ၏။

တိရစ္ဆာန်ရုံတွင် တောရိုင်းတိရစ္ဆာန်များ၊ ငှက်များ၊ မြွေများ ရှိ၏။ မြန်မာနိုင်ငံမှ တိရစ္ဆာန်သာ များပြီး အခြားနိုင်ငံမှ တိရစ္ဆာန်များ မရှိ။ ဤပန်းခြံကို ဗမာလူမျိုးများ အလွန်နှစ်ခြိုက်၏။ ဝင်ကြေးက တစ်ပြားသာဖြစ်၏။

ကန်တော်ကြီးနှင့် ဒါလဟိုဂီပန်းခြံ

ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ အရှေ့အရပ်တွင် ရှိ၏။ ဧက ၁၆၀ ကျယ်ဝန်းသည်။ ပန်းခြံကို ကန်တော်ကြီးရေပြင်က ပတ်ဝိုင်းထား၏။ စုစုပေါင်းအကျယ်က ၂၉၅ ဧကရှိ၏။ အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ် လော့ဒ် ဒါလဟိုဂီက အများပြည်သူ အပန်းဖြေရန် စီစဉ်ပေးထားခြင်းဖြစ်၏။

သူက အင်္ဂလိပ်-ဗမာ ဒုတိယစစ်ပွဲအပြီးတွင် ရန်ကုန်သို့ လာရောက်ခဲ့၏။

ကန်တော်ကြီးမှာ သဘာဝကန်မဟုတ်။ လူလုပ်ကန်ဖြစ်၏။ ၁၅ ရာစုနှင့် ၁၆ ရာစုက ရွှေတိဂုံစေတီတော်တည်ရန် အုတ်ဖုတ်သည့် မြေကြီးများ တူးရင်းဖြင့် ဤကန်ဖြစ်လာ၏။

ပန်းခြံကို မြူနီစီပယ်အဖွဲ့၏ စီမံအုပ်ချုပ်မှုအောက်တွင် ထားရာ အလွန်လှပတင့်တယ်လာ၏။ အရှေ့နိုင်ငံများတွင် ဤမျှလှပသော ပန်းခြံမရှိ။ သဘာဝအလှအပအပြင် အနုပညာမြောက်စွာ ပြင်ဆင်ပြုပြင်ထား၍ အလွန်လှပသော အပန်းဖြေစခန်း ဖြစ်လာ၏။

အစိုးရရုံးပိတ်ရက်များ၊ တနင်္ဂနွေနေ့များတွင် လူအလွန်များ၏။ လသာသောရက်များတွင် အပန်းဖြေသူ ပိုများ၏။ ရာသီဥတုကောင်းသော ညနေဘက်တွင် စစ်တပ်တီးဝိုင်းက တစ်နာရီ နှစ်နာရီခန့် လာရောက်ဖြေဖျော်တတ်၏။

ကန်တော်ကြီးရေပြင်တွင် အပျော်စီးလှေများ ထား၏။ ရန်ကုန်လှေအသင်း၏ အဆောက်အဦလည်း ရှိ၏။ ကန်၏ တောင်ဘက်ခြမ်းတွင် လှေဆိပ်ရှိ၏။

အတွင်းဝန်ရုံး

စပတ်လမ်း (ဗိုလ်အောင်ကျော်)လမ်း အရှေ့ဘက်တွင် အစိုးရရုံးများ တည်ရှိ၏။ ဤရုံးများကို ရူပီး ၉,၀၀၀,၀၀၀ အကုန်ခံ ဆောက်ထား၏။ ရန်ကုန်မြို့၏ အရှေ့ခြမ်းတွင် ရှိ၏။ ယခုလောလောဆယ်တွင် ဗဟိုရုံးသာ ဆောက်ပြီးသေး၏။ ငွေကြေးအခြေအနေပေါ် မူတည်ကာ အခြားရုံးများ ဆောက်ဦးမည်ဖြစ်၏။

ကန်တော်မင်ပန်းခြံ

ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ အနောက်တောင်ဘက်တွင် တည်ရှိ၏။ ပန်းခြံကို အနုပညာမြောက်စွာ ပြုပြင်ထား၏။ ကန်တော်မင်ကော်မတီ

၏ လက်အောက်တွင် ထားရှိ၏။ တစ်ပတ်လျှင် နှစ်ကြိမ်၊ သုံးကြိမ်မျှ စစ်တပ်တီးဝိုင်းက လာရောက်ဖြေဖျော်တတ်၏။ ပန်းခြံတွင် သစ်ခွရုံလည်း ရှိ၏။ လှပသော ရောင်စုံပန်းမာန် စုံလင်စွာဖြင့် လှပသာယာသော ပန်းခြံကြီးဖြစ်၏။

အခန်း (၁၅)

ရန်ကုန်တွင် လေ့လာစရာများ

(၁) ဒလ

ရန်ကုန်နှင့် မြစ်ခြားနေသော တစ်ဖက်ကမ်းနေရာဖြစ်၏။ သို့သော် ရန်ကုန်မြို့နယ်နယ်နိမိတ်အတွင်းတွင်ရှိ၏။ ဒလတွင် အစိုးရသင်တန်းကျောင်းရှိ၏။ တစ်ချိန်က ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီသို့ နှစ်ရှည်ငှားရမ်းခဲ့ဖူး၏။ ဥရောပမှ တင်သွင်းသော သင်္ဘောအစိတ်အပိုင်းများကို ဤနေရာတွင် တပ်ဆင်၏။ ပြင်ဆင်၏။ ထို့နောက် ဘုံဘေးဘေးမှားကုန်သွယ်ရေးကော်ပိုရေးရှင်း၏ ရေနွေးငွေ့နှင့် လည်ပတ်သော သစ်စက်များရှိ၏။ အထက်ဗမာပြည်မှ ခုတ်ယူလာသော ကျွန်းသစ်များကို ခွဲစိတ်ကာ နိုင်ငံခြားသို့ တင်ပို့ကြ၏။ ဒလကို ရန်ကုန်မှ လှေဖြင့်၊ သင်္ဘောဖြင့် သွားလျှင် အချိန်အနည်းငယ်အတွင်း ရောက်၏။

(၂) ကုက္ကိုင်း

ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ မြောက်ဘက်တွင် တည်ရှိသော ရန်ကုန်၏ ဆင်ခြေဖုံးရပ်ကွက်ဖြစ်၏။ ယခင်က ရွာတစ်ရွာအဆင့်ထက် မပို။

အခန်း (၁၅) ရန်ကုန်တွင် လေ့လာစရာများ

(၁) ဒလ

ရန်ကုန်နှင့် မြစ်ခြားနေသော တစ်ဖက်ကမ်းနေရာဖြစ်၏။ သို့သော် ရန်ကုန်မြို့နယ်နယ်နိမိတ်အတွင်းတွင်ရှိ၏။ ဒလတွင် အစိုးရသင်တန်းကျင်းရှိ၏။ တစ်ချိန်က ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီသို့ နှစ်ရှည်ငှားရမ်းခဲ့ဖူး၏။ ဥရောပမှ တင်သွင်းသော သင်တန်းအစိတ်အပိုင်းများကို ဤနေရာတွင် တပ်ဆင်၏။ ပြင်ဆင်၏။ ထို့နောက် ဘုံဘေးဘေးမှားကုန်သွယ်ရေးကော်ပိုရေးရှင်း၏ ရေခဲခန်းနှင့် လည်ပတ်သော သစ်စက်များရှိ၏။ အထက်ဗမာပြည်မှ ခုတ်ယူလာသော ကျွန်းသစ်များကို ခွဲစိတ်ကာ နိုင်ငံခြားသို့ တင်ပို့ကြ၏။ ဒလကို ရန်ကုန်မှ လှေဖြင့်၊ သင်္ဘောဖြင့် သွားလျှင် အချိန်အနည်းငယ်အတွင်း ရောက်၏။

(၂) ကုက္ကိုင်း

ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ မြောက်ဘက်တွင် တည်ရှိသော ရန်ကုန်၏ ဆင်ခြေဖုံးရပ်ကွက်ဖြစ်၏။ ယခင်က ရွာတစ်ရွာအဆင့်ထက် မပို။

နွားမွေးသည့်ခြံများ၊ ဟင်းသီးဟင်းရွက်ဥယျာဉ်များသာ ရှိခဲ့၏။ သို့သော် မကြာခင် နှစ်အနည်းငယ်က ရန်ကုန်တွင် မြေများ ရှားပါးလာမှုကြောင့် ငွေကြေးချမ်းသာသူများက မြေများဝယ်ကာ တိုက်များဆောက်ခြင်းကြောင့် အဖိုးတန်မြေကွက်များ ဖြစ်လာကာ ကြေးရေတက်များ နေထိုင်သော သီးခြားရပ်ကွက်ဖြစ်လာ၏။ ငွေကြေးကြွယ်ဝသော ကုန်သည်ကြီးများကလည်း ဤနေရာကို မျက်စိကျကြသဖြင့် လာရောက်နေထိုင်ကြရင်း လူကုန်တန်ရပ်ကွက် ဖြစ်လာ၏။ သစ်ရိပ်ဝါးရိပ်လည်း ကောင်းသဖြင့် နေချင်စဖွယ်ရှိ၏။ တစ်ချိန်က ဤနေရာအနီးတစ်ဝိုက်တွင် 'ဝိတိုရိယကန်'ကြီး ရှိခဲ့၏။ ထိုကန်မှ ရေကို ရန်ကုန်မြို့သို့ ဖြန့်၏။ ဤကန်ကြီး တူးသဖြင့် ဤရပ်ကွက်သည် တောင်ကြားကဲ့သို့ ဖြစ်လာ၏။ ဤကန်မှ ရေများကို သံပိုက်လုံးကြီးများဖြင့် ကန်တော်ကြီးသို့လည်း ပို့ပေးရာ ဤကန်က ရေလှောင်ကန်သဖွယ် ဖြစ်လာ၏။

(၃) ကျိုက္ကလာဘုရား

ဤရှေးဟောင်းဘုရားက ပြည်လမ်း၏ အနောက်ဘက် *စမ်းကြီးဝ'ရွာ၏ မြောက်ဘက် တစ်မိုင်ခွဲခန့်အကွာတွင် ရှိ၏။ ဤစေတီတော်သည် ရန်ကုန်မှ ၁၄ မိုင်အကွာတွင် ရှိ၏။ စေတီတော်၏ ပရဝုဏ်က စတုရန်းကိုက် ၆၀ မျှ ရှိ၏။ စေတီတော်၏ ထူးခြားချက်မှာ အုတ်ဖြင့် မတည်ဘဲ ဂဝံကျောက်များဖြင့် တည်ထားခြင်းဖြစ်သည်။ စေတီတော်အောက်ခြေက တစ်ဖက်လျှင် ၁၄ ကိုက် အရှည်ရှိ၏။ ဉာဏ်တော်က ပေ ၉၀ ရှိသည်။ (အောက်ခြေက ရှစ်ထောင့်ဖြစ်၏။ ဘုရားပွဲတော်က တပေါင်းလတွင် ဖြစ်၏။)

(၄) ကျိုက္ကဆံဘုရား

ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ အရှေ့မြောက်ဘက် သုံးမိုင်အကွာတွင် တည်ရှိသည်။ ဉာဏ်တော်အမြင့်က ပေ ၉၀ ရှိကာ အောက်ခြေက

ဆေ ၇၀ ရှိ၏။ ဘီစီဒုတိယရာစုက တည်ထားခဲ့၏။ အိန္ဒိယမှ ရဟန္တာ
ရွှစ်ပါးက ပင့်ဆောင်လာသော ဂေါတမဗုဒ္ဓ၏ ဆံတော်သုံးဆူကို
ဌာယနာထားသည်ဟု ဆို၏။ စေတီတော်ကို ၁၈၄၈ တွင် ပြုပြင်ကာ
ထီးတော်သစ် တင်လှူခဲ့၏။ ကျိုက္ကလာစေတီကဲ့သို့ပင် ဘုရားပွဲက
တပေါင်းလတွင် ဖြစ်၏။ တစ်နိုင်ငံလုံးမှ ဘုရားဖူးများ လာကြ၏။
အထူးသဖြင့် ပဲခူးမှ ဘုရားဖူးများ လာကြ၏။ ပဲခူးသည် တလိုင်းတို့
ဌာနေဖြစ်၏။ ကျိုက္ကဆံစေတီက တလိုင်းတို့ တည်သောဘုရားဖြစ်၏။

(၅) သန်လျင်

အင်္ဂလိပ်လို Syriamဟုခေါ်ပြီး ဗမာကမူ သန်လျင်ဟု ခေါ်ကြ
၏။ ပဲခူးမြစ်၏ လက်ဝဲဘက်တွင် တည်ရှိ၏။ လှိုင်မြစ် (သို့) ရန်ကုန်
မြစ် အထက်သုံးမိုင်အကွာတွင် ရှိသည်။ သန်လျင်တွင် လူဦးရေ
၃၀၀၀ ခန့် မှီတင်းနေထိုင်ကြ၏။ ဗမာ၊ တလိုင်း၊ ကရင်၊ ရှမ်းနှင့်
မူစလေမန်တို့ စုပေါင်းနေထိုင်ကြ၏။ မူစလေမန်တို့သည် အိန္ဒိယမှ
ပြေးလာကြသူများဖြစ်၏။ ပေါ်တူဂီတို့ သိမ်းပိုက်ထားသော ကာလက
ရောက်လာကြသူများဖြစ်၏။

‘ကန်စောင်း’သည် မြို့၏ အနောက်ဘက်ခြမ်းတွင်ရှိပြီး ရှမ်း
တိုင်းရင်းသားများ နေထိုင်ကြ၏။ ၎င်းတို့က ဥယျာဉ်စိုက်ပျိုးရေး လုပ်
ကြ၏။ ‘ကရင်စု’တွင်မူ တလိုင်းနှင့် ကရင်များ နေကြ၏။ သူတို့က
ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးရေး လုပ်ကြ၏။

ဘီစီ ၅၈၇ ခုနှစ်က ‘ဇေယျပီန’မင်းက တည်ထောင်ကာ
‘ပါဒ’ဟု အမည်ပေးခဲ့၏။ သို့သော် နှစ် ၅၀ အကြာတွင် သန်လျင်
ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။ ၁၇ ရာစုတွင် ဥရောပတိုက်သားတို့ ရောက်
လာကြ၏။

၁၇ ရာစုအစပိုင်းတွင် ရခိုင်ဘုရင်က တောင်ငူဘုရင်နှင့် အချင်း
ပွားကာ စစ်ဖြစ်ခဲ့၏။ ထို့နောက် ရခိုင်ဘုရင်က သန်လျင်ကို သိမ်း၏။

ရခိုင်ဘုရင်ဘက်မှ တိုက်ခိုက်ပေးသူမှာ 'ဖိလစ်ဒီဘရစ်တို' နှင့် 'နီကိုတီ' တို့ ဖြစ်ကြ၏။ ရခိုင်ဘုရင်က 'ဒီဘရစ်တို' အား ဆုလာဘ်အဖြစ် သန်လျင်ကို အပိုင်စားပေးခဲ့၏။ သူက အခွန်များ၊ အကောက်ခွန်များ ကောက်၏။ သူက အကောက်ခွန်ရုံးကို အုတ်ဖြင့် ဆောက်၏။ ထို့နောက် အကောက်ခွန်ရုံးကို ကာကွယ်ရန် ခံတပ်ကိုပါ ဆောက်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ရခိုင်တို့က သန်လျင်ကို ပြန်တိုက်ရာ ထိုခံတပ်ကို သိမ်းပိုက်ရန် နှစ်ကြိမ်တိုင် ကြိုးစားခဲ့သော်လည်း မရခဲ့။ ရခိုင်တို့ ပထမအချိအတိုက်တွင် 'ဒီဘရစ်တို' က 'ဂိုအာ' သို့ ရောက်နေ၏။ သူက ပေါ်တူဂီဘုရင်ခံထံမှ စစ်ကူတောင်းကာ သင်္ဘော ၆ စင်းဖြင့် ပြန်လာ၏။ ထို့နောက် သူ့ကို ပဲခူးဘုရင်ဟု အသိအမှတ်ပြုခံရ၏။ သူက ခံတပ်ကို ပြန်ပြင်၏။ ခံကတုတ်များ တည်ဆောက်၏။ ဘုရားရှိခိုးကျောင်းကိုလည်း တည်၏။ မြို့ကိုလည်း ပြန်ပြင်၏။

ရခိုင်ဘုရင်က နောက်တစ်ချိ သန်လျင်ကို ထပ်တိုက်ရာ စစ်ရှုံးပြီး သူ၏သားပါ သုံးပန်းအဖြစ် အဖမ်းခံရ၏။ သူ၏သားတော်ကို ကျပ်ငါးသောင်းပေးပြီး ပြန်ရွေးရ၏။

၁၆၁၂ ခုနှစ်တွင် အင်းဝဘုရင်က တိုက်ခိုက်ရာ အနိုင်ရပြီး 'ဒီဘရစ်တို' ကို သုံးပန်းအဖြစ် ဖမ်းနိုင်ခဲ့၏။ ကျန်ပေါ်တူဂီတပ်သားများကို အထက်ဗမာပြည်သို့ ပြည်နှင့်ဒဏ်ပေးခဲ့၏။ သန်လျင်သည် ပဲခူး၏ အဓိကဆိပ်ကမ်းမြို့ ဖြစ်လာ၏။

၁၆၃၁ ခုနှစ်တွင် ဒတ်ချ်လူမျိုးတို့ ရောက်လာကာ စက်ရုံတည်၏။ ၁၆၇၇ ခုနှစ်အထိ ထိုစက်ရုံက တည်ရှိခဲ့၏။ ၁၆၉၈ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလိပ်တို့က စက်ရုံတစ်ခု လာတည်၏။ ၁၇၄၃ တွင် စက်ရုံမီးရှို့ခံရကာ စက်ရုံတည်ထောင်သူ 'မစ္စတာစမတ်' တို့ပါ တိုင်းပြည်မှ ထွက်ခွာသွားကြရ၏။

ရိုမန်ကက်သလစ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းလည်း နောက်ပိုင်းတွင် ပျက်ယွင်းသွားသည်။ ထို့နောက်ပိုင်း သန်လျင်တွင် ဥရောပတိုက်သားတို့ မရှိကြတော့။

၆။ ကျိုက်ခေါက်စေတီတော်

သန်လျင်နှင့် ကျောက်တန်းကြားတွင် ဤစေတီတော် တည်ရှိ
၏။ တလိုင်းတို့ တည်ဆောက်ထားသော ဘုရားဖြစ်၏။ သန်လျင်နှင့်
ငါးမိုင်အကွာ 'ကခြင်းကုန်း'ရွာအနီးတွင် တည်ရှိ၏။ ဉာဏ်တော်
ပေ ၁၃၀ ရှိ၏။ အောက်ခြေက ပေ ၁၂၀၀ ရှိ၏။ ဂဝံကျောက်ဖြင့်
အဓိက တည်ထား၏။ ဂေါတမဘုရား၏ ဆံတော်နှစ်ဆူကို ဌာပနာ
ထားသည်ဟု သိရ၏။ ဘီစီ ၂၂၃ တွင် ရဟန္တာရှစ်ပါးက 'ဘောဂ
ဆေန'မင်းကို ဗုဒ္ဓ၏နဖူးမှ အရိုးတော်နှင့် အံတော်တစ်ဆူတို့ကို ပေးအပ်
ရာ ဤစေတီတော်တွင် ထပ်မံ ဌာပနာထားခဲ့၏။ ၁၇၈၁ ခုနှစ်တွင်
ဘိုးတော်ဘုရားက ဤစေတီတော်ကို ထပ်မံပြုပြင်ခဲ့၏။

၇။ ပါဒ

ယခုအခါ သန်လျင်နှင့် ကျောက်တန်းကြားမှ ရွာငယ်လေးသာ
သာ ရှိတော့၏။ တစ်ချိန်က 'ပါဒနိုင်ငံတော်ကြီး'သည် ဤနေရာတွင်
ရှိခဲ့၏။ 'ပါဒ'သည် ပါဠိဘာသာစကားဖြစ်ပြီး 'ခြေတော်ရာ'ဟု
အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ မြို့က ခြေတော်ပုံစံဖြစ်နေ၏။ ခြေဖျားလေးများက
မြောက်ဘက်သို့ မျက်နှာမူထား၏။ ဂဝံကျောက်ဖြင့် တည်ထားသော
မြို့ရိုးဟောင်းကို ယခုတိုင် တွေ့နိုင်၏။ နန်းတော်ရာ အယိုအယွင်းများ
လည်း ရှိသေး၏။ ပုဂံဘုရင် အနော်ရထာက ဤပါဒမြို့ကို သိမ်းပိုက်
ဖျက်ဆီးခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။ ၁၁ ရာစုတွင် ပဲခူးနှင့် ပါဒကို အနော်ရထာက
သိမ်းပိုက်ခဲ့၏။ 'တောရကျောင်းစေတီတော်'ဟူသော စေတီဟောင်း
နှစ်ဆူ ယခုတိုင်ရှိသေး၏။

သန်လျင်သည် ရန်ကုန်မှ ၆ မိုင်သာ ဝေး၏။ ရန်ကုန်မှ
သန်လျင်သို့ နေ့စဉ် ကူးတို့သင်္ဘောများ ပြေးဆွဲသည်။

ရန်ကုန်မြို့မှ စေတီပုထိုးများ

(၁) ရွှေတိဂုံစေတီတော်

ဗမာပြည်တွင် အထင်ရှားဆုံးနှင့် တန်ခိုးအကြီးဆုံး စေတီတော်ကြီးဖြစ်၏။ အင်ဒိုချိုင်းနားကျွန်းဆွယ်တွင်ပင် ရှေးအကျဆုံး စေတီတော်ကြီးဖြစ်သည်။ ဗမာပြည်မှ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များသာမက အိမ်နီးနားချင်း ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံများမှ ဘုရားဖူးများပါ လာရောက်ကြ၏။ ဤစေတီတော်ကြီးတွင် ပွင့်တော်မူခဲ့သော ဘုရားလေးဆူလုံး၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များ တည်ရှိ၏။ ထိုဓာတ်တော်မွေတော်များမှာ 'ကကုဿန်ဘုရား'၏ 'သောက်တော်ရေဖလား'၊ 'ဂေါဏဂုံဘုရား'၏ 'သင်္ကန်းတော်'၊ 'ကဿဖဘုရား'၏ 'တောင်ဝှေးတော်'၊ 'ဂေါတမဘုရား'၏ ဆံတော်ရှစ်ဆူတို့ ဖြစ်ကြ၏။

ပဲခူးရိုးမ၏ အဆွယ်၊ တောင်ဘက်စွန်းကျသော ကုန်းမြင့်ပေါ်တွင် စေတီတော်ကို တည်ထား၏။ ၎င်းသည် လှိုင်မြစ်နှင့် ပဲခူးမြစ်တို့၏ မြစ်ဆုံထောင့်တွင် တည်ရှိ၏။ ကုန်းတော်က ၁၆၆ ပေ မြင့်၏။ အရှည်က ပေ ၉၀၀ ရှိကာ အကျယ်က ၆၈၀ ပေ ရှိ၏။ အဓိကမုတ်က တောင်ဘက်မုတ်ဖြစ်၏။ ရန်ကုန်မြို့၏ အစိတ်အပိုင်းအများစုက တောင်ဘက်တွင်ရှိ၍ ဖြစ်၏။ တောင်ဘက်မုတ်၏ ခြေရင်းတွင် ဧရာမခြင်္သေ့ရှည်ကြီး နှစ်ရုပ်ရှိ၏။ စောင်းတန်းတစ်ခုလုံးတွင် ကျွန်းသစ်ဖြင့် ထုလုပ်ထားသော လှပသည့် ပန်းပုလက်ရာများရှိ၏။ စောင်းတန်းတစ်လျှောက် ဖယောင်းတိုင်၊ တံခွန်နှင့် ဘုရားဝတ်ပြု လှူဒါန်းရန် အသုံးအဆောင်များ ရောင်းသော ဆိုင်များရှိ၏။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ ဉာဏ်တော်အမြင့်က ၃၇၀ ပေ ရှိ၏။ အောက်ခြေအနားအဝန်းက ၁၃၅၅ ပေ ရှိ၏။ ၁၈၇၁ တွင် မင်းတုန်းမင်း လှူဒါန်းသော ထီးတော်ရှိ၏။ ထီးတော်၏တန်ဖိုးက ရူပီး (၇) သိန်းမျှ ရှိ၏။

စေတီတော်ရင်ပြင်၏ အရှေ့မြောက်ထောင့်တွင်မူ အုတ်ဂူများ

ရှိ၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်က ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို သိမ်းပိုက်စဉ် ကျဆုံးသွားသော ဗြိတိသျှအရာရှိနှင့် စစ်သည်များ၏ အုတ်ဂူများဖြစ်၏။

ရင်ပြင်တော်၏ အရှေ့ဘက်ခြမ်းတွင် 'မဟာဂန္ဓ' ခေါ် ခေါင်းလောင်းကြီးရှိ၏။ မန္တလေးအနီးရှိ မင်းကွန်း၌ရှိသည့် ခေါင်းလောင်းပြီးလျှင် ဤခေါင်းလောင်းက အကြီးဆုံးဖြစ်၏။ သာယာဝတီမင်းက ၁၈၄၀ တွင် လှူဒါန်းထားခြင်းဖြစ်၏။ ခေါင်းလောင်းကြီး၏ အတိုင်းအထွာမှာ-

- အောက်ထိပ်ဝအချင်းဝက် - ၇ ပေနှင့် ၇^၁/_၂ လက်မ
- ကြေးထူထပ်မှု - ၁၅ လက်မ
- အမြင့် - ၁၄ ပေ
- အလေးချိန် - ၉၄၆၈၂ ပေါင် (၄၂ တန်နီးပါး)

ပထမ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စစ်ပွဲအပြီးတွင် ဤခေါင်းလောင်းတော်ကြီးကို ဗြိတိသျှတို့က သူတို့ဘုရင်အတွက် အောင်ပွဲလက်ဆောင်အဖြစ် ကလကတ္တားသို့ သင်္ဘောဖြင့် သယ်ဆောင်သွားစဉ် ရန်ကုန်မြစ်ထဲသို့ ကျသွားရာ ယခုထိ ပြန်မဆယ်နိုင်သေး။

၁၈၉၆ ခုနှစ်ထုတ် 'ရန်ကုန်ဂေဇက်' သတင်းစာတွင်မူ ဤခေါင်းလောင်းကြီးသည် သာယာဝတီမင်း လှူဒါန်းသော 'မဟာဂန္ဓ' ခေါင်းလောင်းမဟုတ်။ စေတီတော်ရင်ပြင်၏ အနောက်မြောက်ဘက်မှ အခြားခေါင်းလောင်းဖြစ်သည်ဟု ရေးထား၏။

၁၈၂၇ ခုနှစ်တွင် ထုတ်ဝေခဲ့သော 'ဗိုလ်ဂျေအီးအလက်ဇန်းဒါး' (အမှတ် ၁၃ ခြေမြန်တပ်) ရေးသည့် 'ခရီးများ' စာအုပ်တွင်မူ အောက်ပါအတိုင်း ရေးထား၏။

၁၉၂၆ ခုနှစ်၊ ဇန်နဝါရီ ၃ ရက်နေ့တွင် စာချုပ်ချုပ်ဆို လက်မှတ်ထိုးချိန်တွင် 'ဗိုလ်အလက်ဇန်းဒါး' က ပြည်မှ ပြန်လာကာ ဤသို့ ရေးခဲ့၏။

ရန်ကုန်မြို့ ရောက်သောအခါ ကျွန်တော်သည် ဗိုလ်မှူးချုပ်

စမဲ့လ်(ထ်)၏ တော်လှန်ရေးတပ်တွင် တာဝန်ထမ်းဆောင်ရ၏။ ထိုအချိန်တွင် ရွှေတိဂုံစေတီတော်မှ ခေါင်းလောင်းတော်ကြီး လွန်ခဲ့သော လအနည်းငယ်က မြစ်ထဲ ပြုတ်ကျသည်ကို ပြန်ဆယ်သော သတင်းကြားရ၏။ ထိုခေါင်းလောင်းကို ဗြိတိသျှဘုရင်အတွက် အောင်ပွဲအထိမ်းအမှတ် လက်ဆောင်ပေးရန် ဘင်္ဂလားသို့ သယ်ဆောင်သွားစဉ် မြစ်ထဲ ပြုတ်ကျခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။ မြစ်ရေကျချိန်တွင် ထိုခေါင်းလောင်းကို ကြိုးနှစ်ချောင်း ချည်ထားကာ မြစ်ရေတက်တော့ အပေါ်ကို ဆွဲတင်ကြ၏။ ဗမာလူမျိုးများမှာ ပျော်လွန်း၍ ကခုန်ကြ၏။ ခေါင်းလောင်းကြီးပေါ်တွင် ပန်းများ တင်ကြ၏။ ကျွန်တော် ရန်ကုန်မှ ထွက်လာချိန်တွင် သူတို့က ခေါင်းလောင်းကြီးကို ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ မူလနေရာသို့ ပြန်ပို့နေကြပြီဖြစ်၏။

‘ဗိုလ်အလက်ဇန်းဒါး’သည် ရန်ကုန်မှ ၁၈၂၆ ခုနှစ်၊ ဇန်နဝါရီ ၉ ရက်တွင် H.M.S.Champion ဟူသော ဗြိတိသျှရေတပ်သင်္ဘောဖြင့် ပြန်ရာ ကလကတ္တားသို့ ဇန်နဝါရီ ၂၃ ရက်တွင် ရောက်ရှိခဲ့၏။

ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို ဘီစီ ၅၀၀ တွင် စတင်တည်ထားစဉ်က ဉာဏ်တော်မှာ ၂၇ ပေသာရှိ၏။ မျိုးဆက် အတော်များများ ဖြတ်သန်းပြီးသောအခါ စေတီတော်က ယိုယွင်းပျက်စီးခဲ့၏။ အေဒီ ၁၄၄၆ တွင် ပဲခူးကို ‘ဗညားရံ’မင်း စိုးစံ၏။ သူက ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို ထပ်မံထိန်းသိမ်းပြုပြင်၏။ ဘုရင်မကြီးရှင်စောပုလက်ထက်တွင် စေတီတော်၏ ဉာဏ်တော်က ၁၃၀ ပေထိ ရှိလာ၏။ ထို့နောက် မင်းအဆက်ဆက် ပြုပြင်တည်ထားခဲ့ကြရင်း ၁၇၇၆ ခုနှစ်တွင် လက်ရှိဉာဏ်တော် ၃၂၁ ပေထိ ရှိလာသည်။ ၁၇၇၄ ခုနှစ်တွင် ‘ဆင်ဖြူရှင်’မင်းက ရွှေအလေးချိန် ၁၇၁ ပေါင် ရှိသော ရွှေသင်္ကန်း ကပ်လှူပူဇော်ခဲ့၏။ ၁၈၃၄ ခုနှစ်တွင် ရွှေသင်္ကန်း ကပ်လှူကြပြန်၏။ လက်ရှိ ထီးတော်မှာ မင်းတုန်းမင်း၏ ထီးတော်ဖြစ်၏။ ၁၈၉၃ ခုနှစ်တွင် ရွှေသင်္ကန်း ထပ်မံ ကပ်လှူပူဇော်ကြ၏။

ဒုတိယအင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စစ်ပွဲပြီးနောက် စေတီတော်ကြီးကို ခံတပ်ပုံစံ တည်ထားကာ ဥရောပတပ်ဖွဲ့များက စောင့်ကြပ် တပ်စွဲ နေရာယူထားကြ၏။ စေတီတော်၏ အနောက်မြောက်ဘက်တွင် လက် နက်တိုက်ကို ထားရှိ၏။

(၂) ဆူးလေစေတီတော်

ဤစေတီတော်က ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်တွင် ရှိ၏။ စေတီတော် ၏ ပုံစံက အခြားစေတီတော်များနှင့် မတူဘဲ အဋ္ဌဂံပုံဖြစ်၏။ နောက် ပိုင်းတွင် ‘ဗိုလ်မှူးကြီးအော်လ်ကော့’ (သီယိုဆိုဖီအဖွဲ့ချုပ်)နှင့် အခြား သော ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များက ထပ်မံပြုပြင်တည်ထားကြ၏။ သိဂုံတ္တရ ကုန်းတော်ကို ရှာဖွေရန် အိန္ဒိယမှ ရောက်လာကြသော တဖုဿနှင့် ဘလ္လိက ညီနောင်တို့နှင့်အတူ ဥက္ကလာပမင်းကြီးက တည်ထားသော စေတီတော်ဖြစ်၏။

(၃) ဗိုလ်တထောင်စေတီတော်

‘သန်လျက်စွန်း’မှ တစ်မိုင်အကွာ မြစ်ကမ်းနဖူးတွင် တည်ထား သော စေတီဖြစ်၏။ အေဒီ ၉၄၇ ခုနှစ်က ဥက္ကလာပမင်းကြီးက တည်ထားခဲ့သည်။ သူ၏သားတော် ‘ချင်ဟိန္ဒ’က ပဲခူးမြစ်အတွင်း ရေနစ်သေဆုံးခဲ့ရာနေရာတွင် အထိမ်းအမှတ်အဖြစ် တည်ထားသည်ဟု ဆိုကြ၏။ ဘုရင့်၏ နောက်လိုက်နောက်ပါ အရာရှိ ‘ဗိုလ်’တစ်ထောင် တည်ထား၍ ‘ဗိုလ်တထောင်ဘုရား’ဟု အမည်တွင်ခြင်းဖြစ်၏။

အခန်း (၁၆)

တစ်ခေတ်က ရန်ကုန်လမ်းများ

Shafraz Road (ရှာဖရော့စ်လမ်း) (ဘဏ်လမ်း)

‘ရှာဖရော့စ်လမ်း’ကို လူသိအလွန်နည်းပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ဤလမ်းသည် ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်တွင်ရှိသော်လည်း လူနေအိမ်ခြေများ မရှိဘဲ ရုံးများ ပတ်လည်ဝိုင်းနေ၍ဖြစ်၏။ အာမေးနီးယန်းလူမျိုး Mr. Shafrazသည် ဗြိတိသျှတို့ ရန်ကုန်ကို အုပ်စိုးစဉ်ကာလက ဗြိတိသျှစစ်တပ်ကို ရိက္ခာပေးသွင်းခဲ့ရင်းနှင့် ချမ်းသာကြွယ်ဝလာသူဖြစ်၏။ သူက Railway Hotel (မီးရထားဟိုတယ်)ကို ‘ရှာဖရော့စ်’လမ်းတွင် တည်ဆောက်ခဲ့၏။ မူလက ဟိုတယ်က သိပ်ကြီးကြီးမားမားကား မဟုတ်။ သက်ကယ်မိုး ထရုံကာသာဖြစ်၏။ တစ်ညကို ၅ ဂူပီးနှင့် တည်းခိုနိုင်၏။ ‘ရှာဖရော့စ်လမ်း’ကို ယခု ‘ဘဏ်လမ်း’ဟုခေါ်တွင်၏။ ‘ပုလိပ်မင်းကြီးရုံး’ (နောင်ရဲမင်းကြီးရုံး၊ စုပေါင်းတရားရုံး၊ လမ်းစဉ်ပါတီဌာနချုပ်ရုံး)၊ ငွေစာရင်းမင်းကြီးရုံး (ရန်ကုန်တိုင်းစာရင်းရုံး)၊ ချာတာဘဏ် (မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ခွဲ-၂)၊ ‘ဂေါ်စပယ်ဒင်ကုမ္ပဏီ’ (ကြေးတိုင်နှင့် မြေစာရင်းဦးစီးဌာနရုံး) စသည်တို့က ဘဏ်လမ်းပတ်ပတ်လည်တွင် ရှိကြသည်။ Railway Hotel က အမှတ် ၅၈ ဘဏ်လမ်းတွင်ရှိသည်။ လှေကားထစ်များကို သံဖြင့်လုပ်ထား

အခန်း (၁၆)

တစ်ခေတ်က ရန်ကုန်လမ်းများ

Shafraz Road (ရှာဖရော့စ်လမ်း) (ဘဏ်လမ်း)

‘ရှာဖရော့စ်လမ်း’ကို လူသိအလွန်နည်းပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ဤလမ်းသည် ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်တွင်ရှိသော်လည်း လူနေအိမ်ခြေများ မရှိဘဲ ရုံးများ ပတ်လည်ဝိုင်းနေ၍ဖြစ်၏။ အာမေးနီးယန်းလူမျိုး Mr. Shafrazသည် ဗြိတိသျှတို့ ရန်ကုန်ကို အုပ်စိုးစဉ်ကာလက ဗြိတိသျှစစ်တပ်ကို ရိက္ခာပေးသွင်းခဲ့ရင်းနှင့် ချမ်းသာကြွယ်ဝလာသူဖြစ်၏။ သူက Railway Hotel (မီးရထားဟိုတယ်)ကို ‘ရှာဖရော့စ်’လမ်းတွင် တည်ဆောက်ခဲ့၏။ မူလက ဟိုတယ်က သိပ်ကြီးကြီးမားမားကား မဟုတ်။ သက်ကယ်မိုး ထရုံကာသာဖြစ်၏။ တစ်ညကို ၅ ဂူပီးနှင့် တည်းခိုနိုင်၏။ ‘ရှာဖရော့စ်လမ်း’ကို ယခု ‘ဘဏ်လမ်း’ဟုခေါ်တွင်၏။ ‘ပုလိပ်မင်းကြီးရုံး’ (နောင်ရဲမင်းကြီးရုံး၊ စုပေါင်းတရားရုံး၊ လမ်းစဉ်ပါတီဌာနချုပ်ရုံး)၊ ငွေစာရင်းမင်းကြီးရုံး (ရန်ကုန်တိုင်းစာရင်းရုံး)၊ ချာတာဘဏ် (မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ခွဲ-၂)၊ ‘ဂေါ်စပယ်ဒင်ကုမ္ပဏီ’ (ကြေးတိုင်နှင့် မြေစာရင်းဦးစီးဌာနရုံး) စသည်တို့က ဘဏ်လမ်းပတ်ပတ်လည်တွင် ရှိကြသည်။ Railway Hotel က အမှတ် ၅၈ ဘဏ်လမ်းတွင်ရှိသည်။ လှေကားထစ်များကို သံဖြင့်လုပ်ထား

သည်။ လေးထပ်အဆောက်အဦဖြစ်ကာ Money House ဟုလည်း
ခေါ်ခဲ့ကြဖူး၏။

Barr Street (ဘားလမ်း) (မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း)

အလောင်းဘုရားလက်ထက် ရန်ကုန်မြို့တွင် ဆိပ်ခံဘောတံတား
နှစ်စင်းသာ ရှိခဲ့၏။ တစ်စင်းက ယခု ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း နံပါတ်
(၃) ဂိတ်တွင်ရှိသော 'တရုတ်ဆိပ်ခံတံတား' နှင့် ဘားလမ်း (မဟာ
ဗန္ဓုလ ပန်းခြံလမ်း) ထိပ်အောက်ဘက်မှ 'ဘုရင်၏ ဆိပ်ခံတံတား' တို့
ဖြစ်၏။ ယခု မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံကြီး နေရာမှာ ရေများဖုံးလွှမ်းနေ၏။
ရေများဝန်းရံနေရာမှ ဆူးလေစေတီတော်သို့ ကျောက်ဖြင့် ပြုလုပ်ထား
သော တံတားနှင့် ကူးရ၏။ ထို့ကြောင့် ထိုနေရာသည် ယခု 'ကျောက်
တံတားရပ်ကွက်' ဟု ခေါ်၏။ ၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် ရေကန်ကို မြေဖို့ကာ
ပန်းခြံလုပ်၏။ ထိုအချိန်က ဝန်ရှင်တော်မင်းကြီးက 'ဆာအယ်လ်ဘတ်
ဖိုက်ချ်' ဖြစ်၍ 'ဖိုက်ချ်စက္ကပန်းခြံ' ဟု အမည်ပေး၏။ ၁၈၈၆ ခုနှစ်
တွင် ဝိတိုရိယဘုရင်မကြီးအား ဤပန်းခြံကို မွေးနေ့လက်ဆောင်ပေး
သဖြင့် 'ဘုရင်မပန်းခြံ' ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။ ဂျပန်ခေတ်တွင် 'မဟာ
ဗန္ဓုလပန်းခြံ' ဟု ထပ်မံ အမည်ပြောင်း၏။ ဆူးလေဘုရားအနီးမှ
လမ်းကို လက်ထောက်ကော်မရှင်နာမင်းကြီး "GE. Barr" အမည်ကို
အစွဲပြု၍ 'ဘားလမ်း' ဟု ခေါ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ဤလမ်းကို 'မဟာ
ဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်းလဲခဲ့၏။

Corporation Street (ကော်ပိုရေးရှင်းလမ်း) (စည်ပင်လမ်း)

'ရှာဖရာဇ်လမ်း' ကဲ့သို့ပင် ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်တွင် လူသိနည်း
သောလမ်းက 'ကော်ပိုရေးရှင်းလမ်း' (ယခု စည်ပင်လမ်း) ဖြစ်၏။
ရန်ကုန်မြို့နီစီပယ်ကော်ပိုရေးရှင်းကို ၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင် စတင်တည်
ထောင်၏။ ၁၈၈၅ ခုနှစ်တွင် ဆူးလေစေတီတော်ခြေရင်းရှိ 'ရိမ္မာ

တော်ကို Town Hall (မြို့တော်ခန်းမ)ဟု အမည်ပေးခဲ့၏။ ၁၉၂၂ ခုနှစ် ရန်ကုန်မြို့တော် မြူနီစီပယ်ကော်ပိုရေးရှင်းဟု ဖြစ်လာသောကြောင့် Town Hall နောက်မှ လမ်းကို 'ကော်ပိုရေးရှင်းလမ်း'ဟု အမည်ပေးခဲ့၏။ ၁၉၈၄ တွင် 'ရန်ကုန်မြို့တော်စည်ပင်သာယာရေးကော်မတီ' ဖွဲ့စည်းကာ ၁၉၈၉ တွင် ဤ'ကော်ပိုရေးရှင်းလမ်း'ကို စည်ပင်လမ်း'ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

လျှော်တန်း (ရှော်တန်း) (ဆူးလေဘုရားလမ်း)

အလောင်းဘုရားခေတ်က ဆူးလေစေတီတော်တစ်ဝိုက်တွင် လျှော်လုပ်ငန်းလုပ်သူများ နေကြ၏။ ထို့ကြောင့် ဤရပ်ကွက်ကို 'လျှော်တန်း'ဟုခေါ်၏။ တစ်ချိန်က ဤလမ်းတွင် 'လျှော်တန်းရုံ' ဆိုသော ဇာတ်ရုံတစ်ရုံ ရှိခဲ့၏။ နောက်တော့ ဝိတိုရိယဘုရင်မကြီးကို စုတ်ပြုသောအားဖြင့် 'ဝိတိုရိယရုံ' ဟုလည်း ခေါ်၏။ ၁၈၅၃ ခုနှစ် မှစပြီး မြစ်ဆိပ်မှ မြောက်ဘက်သို့ လမ်းကျယ်ဖောက်ကာ 'ဆူးလေဘုရားလမ်း'ဟု အမည်ပေးခဲ့၏။ ဆူးလေဘုရားလမ်းသည် ပန်းပဲတန်းမြို့နယ်နှင့် ကျောက်တံတားမြို့နယ်တို့ကို ပိုင်းခြားထားသောလမ်း ဖြစ်၏။ ဆူးလေဘုရားလမ်းတွင် 'ဆူးလေစေတီတော်'၊ မီးသတ်အဆောက်အဦး (၁၈၈၀ တွင် တည်ဆောက်)၊ Castle Tower (မြန်မာ့အာမခံလုပ်ငန်းရုံး)၊ မြန်မာအဆွေကုန်တိုက် (ယခု ဟိုတယ်ခရီးရုံး)၊ Bank of India (ယခု မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ခွဲ ၃)၊ မြန်မာနိုင်ငံဘဏ် (ယခု မြဝတီဘဏ်)၊ ဘင်္ဂါလီ (ဆွန်နီဂျမေးပလီ)၊ အာမေးနီးယန်းဂူသံချိုင်း (ယခု ဆူးလေရှန်ဂရီလာ)၊ ရာဇ်ရုပ်ရှင်ရုံ (ယခု ဆာကူရာတာဝါ)၊ မြန်မာနိုင်ငံကျမ်းစာအသင်းလည်း ရှိခဲ့၏။ ယခု ဆူးလေရှန်ဂရီလာ နေရာတွင် ယခင်က ပလေဒီယံရုပ်ရှင်ရုံ၊ ဂလုပ်ရုပ်ရှင်ရုံများလည်း ရှိ၏။

စစ်ကဲမောင်ထော်လေးလမ်း (ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်း)

ဆူးလေစေတီတော်၏ အနောက်ဘက်တွင် ‘မုန့်တီကုန်း’ ရှိ၏။ အလောင်းမင်းတရားကြီးလက်ထက်က ‘မုန့်တီလုပ်သူ’ များ နေထိုင်ကြ၏။ ထိုလမ်းကို ဗြိတိသျှခေတ်တွင် ဗြိတိသျှအလိုတော်ရှိဖြစ်သူ စစ်ကဲတစ်ဦးကို အစွဲပြုကာ ‘စစ်ကဲမောင်ထော်လေးလမ်း’ ဟု အမည်ပေးခဲ့၏။ မောင်ထော်လေးဆိုသူက မွန်တိုင်းရင်းသား ဒလမြို့ဝန်ဖြစ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ဤလမ်းကို ကုလားလူမိုက် ‘မရှိဒီခန်း’ ကို အစွဲပြုပြီး ‘မရှိဒီခန်းလမ်း’ ဟု ခေါ်ကြသေး၏။ ၁၉၈၉ ခုနှစ်ကျမှ ချင်းတိုင်းရင်းသား မျိုးချစ်သူရဲကောင်း ‘ဗိုလ်ဆွန်ပက်’ ကို ဂုဏ်ပြုကာ ‘ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်း’ ဖြစ်လာ၏။ ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်းတွင် Avery House (ယခု ပထမပုဂ္ဂလိကဘဏ်)၊ ၆ ထပ်ရုံး (ယခု ကမ္ဘောဇဘဏ်ရုံးများ)၊ ‘စတီးဘရားသားဌာနချုပ်’ (ယခု မြန်မာ့ကုန်တိုက်-နယ်စပ်ကုန်သွယ်ရေး)၊ ဒီဇူဇာဆေးတိုက် (ယခု မြန်မာ့ဆက်သွယ်ရေးရုံး)၊ ကျိုလီယာဂျမေးပလီ မင်္ဂလာခန်းမ၊ သျှရီကာမာချီ မယ်တော်ဘုရားကျောင်း၊ စိန်ဂျွန်းကက်သလစ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း စသည်တို့လည်း ရှိ၏။

Signal Pagoda Road (အလံပြဘုရားလမ်း)

ယခု ရန်ကုန်ဘူတာကြီးနေရာတွင် ယခင် ကွမ်းခြံများ ရှိ၏။ ရန်ကုန်ဘူတာကြီး၏ မြောက်ဘက်ကို ‘ကွမ်းခြံလမ်း’ ဟု ခေါ်၏။ ကွမ်းခြံလမ်း၏ မြောက်ဘက်မှ ချာချီလမ်း (ကိုယ့်မင်းကိုယ့်ချင်းလမ်း) သည် နောင်အခါ Signal Pagoda Road ဖြစ်သည်။ မင်းလက်ဝဲအမတ်ကြီးက ဂေါ်ရာကုန်း (ယခု ဓမ္မရက္ခိတကုန်းတော်) တွင် ‘အလံတင်-အလံပြဘုရား’ တည်၏။ ထိုဘုရားကို မူလက ‘မင်းလက်ဝဲဘုရား’ ဟုလည်း ခေါ်၏။ ထိုနေရာသို့ အင်္ဂလိပ်စစ်တပ်က တပ်စွဲပြီး ‘ဗိုလ်မှူးစလေ’ က ဦးစီးတိုက်ခိုက်သည့်အတွက် ‘စလေဘုရား’ ဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။ ပင်လယ်ဝမှ လာသော အင်္ဂလိပ်သင်္ဘောများကို အလံနှင့်

အချက်ပြ၍ 'အလံပြဘုရား'ဟုလည်း ခေါ်၏။ အလံပြဘုရားလမ်းသည် ဒဂုံမြို့နယ်နှင့် မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်ကြားမှ လမ်းဖြစ်၏။ အလံပြဘုရားက ယခု ကာကွယ်ရေးဝန်ကြီးဌာနဝင်းကြီးထဲတွင် ရှိ၏။ အလံပြဘုရားလမ်းပေါ်တွင် မက်သဒစ်ဘုရားကျောင်း (ယခု ဒဂုံအထက-၁) ရှိ၏။ မျက်စိ၊ နား၊ နှာခေါင်းဆေးရုံ (အခု Max ရုံးချုပ်) ရှိသည်။

Thompson Street (သွန်မဆင်လမ်း)
(ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)

ရန်ကုန်မြို့တွင် တန်ခိုးကြီးစေတီပုထိုး များစွာရှိ၏။ ထိုစေတီပုထိုးတို့ကို အစွဲပြုပြီး လမ်းနာမည်များကို မှည့်ခေါ်ကြ၏။ ဆူးလေဘုရားလမ်း၊ ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း၊ ကမ္ဘာအေးစေတီလမ်း၊ ကျိုက္ကဆံဘုရားလမ်း၊ ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း စသဖြင့်။ ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်းကို အင်္ဂလိပ်လက်ထက်က သော်မဆင်လမ်းဟုခေါ်၏။ ရန်ကုန်ကော်မရှင်နာမင်းကြီး 'အေရီဗားသော်မဆင်'၏ အမည်ဖြစ်၏။ ထိုလမ်းမကြီးဘေးမှ လမ်းသွယ်လေးလမ်းကိုလည်း 'သော်မဆင်ရိပ်သာလမ်း (၁) (၂) (၃) (၄)'ဟု ခေါ်ကြ၏။ 'သော်မဆင်ရိပ်သာလမ်း' များကို ယခု 'ဗိုလ်တထောင်လမ်းသွယ်များ'ဟု ခေါ်၏။ ဗိုလ်တထောင်စေတီတော်ကြီးကို အစွဲပြုပြီး ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း ဖြစ်လာ၏။ လမ်းပေါ်တွင် 'ကျိုက္ကမာစိန်' စေတီတော်၊ သက်ကြီးတက္ကသိုလ် (အလုပ်သမားကောလိပ်၊ အမျိုးသားလူ့စွမ်းအားအရင်းအမြစ် ဗဟိုဌာန)၊ မြန်မာ့မီးရထားပစ္စည်းထိန်းဝင်းကြီးတို့ တည်ရှိ၏။

Prome Road (ပရမ်းလမ်း) (ပြည်လမ်း)

ရန်ကုန်-ပြည်ကားလမ်းက ၁၇၉ မိုင်ရှိ၏။ ယခင်က ရန်ကုန်ထောင်ကြီးဝင်းထဲမှ 'ဘုရားငုတ်တိုတန်း' (ဘုန်းကြီးလမ်း)နှင့် ကော်

မရှင်နာလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)ခြားပြီး လမ်းဖောက်ထား၏။
 စမ်းချောင်းမြို့နယ်မှ ဖြတ်ပြီး မြေနီကုန်းအဝိုင်းအထိ ဖောက်၏။
 Prome (ပရမ်း)ဆိုသည်မှာ မွန်ဘာသာအားဖြင့် 'ပျူတို့ဒေသ'ဟု
 အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ရန်ကုန်ပြည်လမ်းတစ်လျှောက် ၅ မိုင်၊ ၆ မိုင်၊ ၇
 မိုင်၊ ၇ မိုင်ခွဲ၊ ၈ မိုင်၊ ၉ မိုင်၊ ၁၀ မိုင် စသည်တို့ကို ဖြတ်သွား၏။
 ရန်ကုန်မြို့တော်စည်ပင်သာယာ နယ်နိမိတ်အတွင်းတွင် ပြည်လမ်းပိုင်း
 က ထောက်ကြံ့မြို့ထိ ရှိ၏။ ပြည်လမ်းအစက Bishop Home (ယခု
 အလက (၁) ဒဂုံ)၊ နိုင်ငံခြားရေးဝန်ကြီးဌာန၊ ပဲခူးကလပ်၊ အမျိုးသား
 ပြတိုက်၊ ပြည်သူ့ရင်ပြင်၊ ပြည်ထောင်စုရိပ်သာ၊ St. Philomena
 ကျောင်း (ယခု အထက-၂ စမ်းချောင်း)၊ စာပေဗိမာန်အဆောက်အဦး
 (ဆိုရန်တိုဗီလာ) (ယခု ဆက်သွယ်ရေးအမြန်ချောပို့)၊ မြန်မာ့အသံ၊
 ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်၊ အင်းလျားကန်ဘောင်၊ အောင်မြေဘုံသာရမ်း
 ကျောင်း၊ စိန့်ဂျော့ဂျက်ဘုရားကျောင်း၊ စိန့်အက်ဒွပ်ဘုရားကျောင်း။
 ဗဟိုနိုင်ငံရေးတက္ကသိုလ် (ယခု တပ်မတော်သူနာပြုသင်တန်းကျောင်း)၊
 ကျိုက္ကလဲ့စေတီ၊ ကျိုက္ကလော့စေတီတို့ ရှိ၏။ ပြည်လမ်းသည် မြန်မာ
 ပြည်၏ ပထမဆုံး အဝေးပြေးလမ်းကြီးဖြစ်၏။

ကျွန်းတောလမ်း

ကုန်းဘောင်ခေတ်က ရန်ကုန်မြို့သည် ဒီရေတောကြီးတစ်ခု
 ဖြစ်၏။ တောရကြီးများ ဝိုင်းပတ်ထား၏။ အရှေ့တောရ (ရွှေဂုံတိုင်)၊
 အလယ်တောရ (ခ) ကြားတောရ (ဗဟန်း)၊ အနောက်တောရ (ဗား
 ကရာ) ခရာတော စသဖြင့် ရှိ၏။ ယခု စမ်းချောင်းမြို့နယ်တွင်
 ကျွန်းတော၊ ကြံတော၊ နာနတ်တော၊ ဝါးတော၊ လင်းလွန်းတော
 ရှိ၏။ စမ်းချောင်းမြို့နယ်နေရာတွင် ဘုရင်မကြီးရှင်စောပု နေထိုင်ခဲ့၍
 'ရှင်စောပုမြို့'ဟုလည်း ခေါ်ခဲ့ကြ၏။ ဝင်ဆာလမ်း (ယခု ရှင်စောပု
 လမ်း)တွင် ရှင်စောပုစံအိမ်တော် ရှိခဲ့သည်။ ရှင်စောပုရပ်ကွက်တွင်

စမ်းချောင်းလေးတစ်ခု ရှိ၏။ ရှမ်းများ အနေများ၏။ ထိုနေရာတို့က
 ယခု စမ်းချောင်း၊ ရှမ်းလမ်းများ ဖြစ်လာ၏။ ‘တောလမ်း’လေးကို
 ယခု ‘ရှောလမ်း’ဟု ခေါ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် စမ်းချောင်း၌ မြန်မာ
 တွေ အနေများလာ၏။ ဧရာဝတီတိုင်း၏ မြို့တော်နာမည်တွေ ပေးခဲ့
 ၏။ ညောင်တုန်းလမ်း၊ မအူပင်လမ်း၊ ဖျာပုံလမ်း၊ ဟင်္သာတလမ်း၊
 မြောင်းမြလမ်း၊ ပုသိမ်လမ်း စသဖြင့်။ ကျွန်းတောများရှိရာနေရာတွင်
 ကျွန်းတောလမ်းမကြီးကို ၁၉၂၈ တွင် စဖောက်၏။ ကျွန်းတောလမ်းမှ
 သိမ်ကျောင်းတိုက်ကြီးသည် ၁၈၉၀ က တည်ဆောက်ခဲ့သော ရှေး
 ဟောင်းကျောင်းတိုက်ကြီး ဖြစ်၏။ ယခုဆိုလျှင် သက်တမ်းနှစ် ၁၃၀
 ကျော်ပါပြီ။ ကျွန်းတောလမ်း၏ တောင်ကမူပေါ်တွင် အရှင်ဥတ္တမသာရ
 စာသင်တိုက်၊ မေယဝတီစာသင်တိုက်၊ ဘီးလင်းတိုက်သစ်၊ မအူပင်
 ကျောင်းတိုက်တို့ ရှိ၏။ ဟံသာဝတီကမ္ဘာ့ဌာနတိုက်အနီးတွင် ဗြိတိသျှ
 စံသံချိုင်းရှိ၏။ ကျွန်းတောလမ်းတွင် ထင်ရှားသည်က ‘သမိဒ္ဒေါဒယ
 သုခိတာရာမ မြန်အောင်သီလရှင် စာသင်တိုက်ကြီး’ ဖြစ်၏။

အင်းစိန်လမ်းသစ်

၁၈၇၆ ခုနှစ်တွင် ပြည်လမ်းကို စတင်ဖောက်ခဲ့ရာ ဟံသာဝတီ
 အပိုင်းအထိသာ ဖြစ်၏။ ထို့နောက် ဆက်ဖောက်ရာ အင်းစိန်ထိ ရောက်
 သွား၏။ အနောက်မြောက်ဘက်တွင် အင်းစိန်လမ်းကို နှစ်မျိုးခွဲလိုက်
 ၏။ အင်းစိန်လမ်းသစ်က လှည်းတန်းမှစပြီး ပြည်လမ်းမှနေ၍ ခွဲ၏။
 ယခု အင်းစိန်စုပေါင်းရုံး၊ အင်းစိန်ပြည်သူ့ဆေးရုံ၊ မွေးမြူရေးနှင့်
 ကုသရေးရုံးချုပ်၊ နှစ်ခြင်းခရစ်ယာန်ကျမ်းစာသင်ကျောင်း၊ သျှရီဟာရီ
 ယဗ္ဗာန်ကျောင်းများ ရှိ၏။ ရန်ကုန်စက်မှုတက္ကသိုလ် (ယခု နည်းပညာ
 တက္ကသိုလ်)နှင့် စက်ရုံ အလုပ်ရုံများစွာရှိ၏။

Little Sister Road (လတ်တယ်လ်စစ်စတာရုဒ်)

(ဒေါ်သိန်းတင်လမ်း)

မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်၊ အထက်ပန်းဆိုးတန်းလမ်းနှင့် သိမ်ဖြူလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ ခရစ်ယာန်သီလရှင်လေးများ၏ ဘိုးဘွားရိပ်သာရှိသဖြင့် Little Sister Road ဟု ယခင်က ခေါ်၏။ ယခုကား လွတ်လပ်ရေးတိုက်ပွဲဝင် သခင်မကြီး ဒေါ်သိန်းတင်ကို ဂုဏ်ပြုသော အားဖြင့် 'ဒေါ်သိန်းတင်လမ်း' ဟု ၂၇-၃-၁၉၈၉ တွင် အမည်ပြောင်းလဲခဲ့၏။

King Edward Avenue Road (ဗိုလ်မင်းခေါင်လမ်း)

မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်၊ တိရစ္ဆာန်ဥယျာဉ်လမ်းနှင့် အထက်ပန်းဆိုးတန်းလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ အက်ဒွပ်ဘုရင်ကို ဂုဏ်ပြုခေါ်ဝေါ်သော King Edward ရိပ်သာလမ်းမှ နောက်ပိုင်းတွင် ရဲဘော်သုံးကျိပ်ဝင် ဗိုလ်မင်းခေါင်ကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် ဗိုလ်မင်းခေါင်လမ်းဟု ပြောင်းခဲ့၏။

Evanson Road (အီပင်ဆင်လမ်း) (မြရာကုန်းလမ်း)

မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်၊ သိမ်ဖြူလမ်းနှင့် စက်ရုံလမ်းကို ဆက်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ Evanson လမ်းမှနေ၍ မြရာကုန်း ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း ရှိသည့်နေရာဖြစ်သဖြင့် မြရာကုန်းလမ်းဟု ၄-၉-၁၉၅၆ တွင် အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

ဦးအုန်းခိုင်လမ်း (ဗိုလ်မင်းရောင်လမ်း)

အထက်ပန်းဆိုးတန်းလမ်း၊ အောင်ဆန်းအားကစားပြိုင်ကွင်းမှ စပြီး မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်၊ မြို့ပတ်မီးရထားလမ်းအနီးတွင် ဆုံးသောလမ်းဖြစ်၏။ ဦးအုန်းခိုင်သည် ၁၈၉၉-၁၉၁၀ အတွင်းတွင် ရန်ကုန်မြို့နီစီပယ် လူကြီးဖြစ်ခဲ့၏။ သူ့ကို အင်္ဂလန်ဘုရင်မကြီးက

C.I.E ဘွဲ့ ချီးမြှင့်သူကောင်းပြုခဲ့၏။ ယခုကား နယ်ချဲ့ဆန့်ကျင်ရေး ခေါင်းဆောင် နတ်မောက်မြို့မှ ဗိုလ်မင်းရောင်ကို ဂုဏ်ပြုကာ ၂၇-၃-၁၉၈၉ တွင် ဗိုလ်မင်းရောင်လမ်းဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Culvert Road (ကာလဘတ်လမ်း) (မြန်မာ့ဂုဏ်ရည်လမ်း)

Culvert မှာ သိမ်ဖြူချောင်းကို ဖြတ်ထားသော ဝှံးကျော်တံတားကို ခေါ်၏။ အထက်ပန်းဆိုးတန်းနှင့် ဗိုလ်မင်းရောင်လမ်းကို ဆက်ထား၏။ ထိုလမ်းတွင် အမျိုးသားပညာဝန်ဦးဖိုးကျား၏ 'မြန်မာ့ဂုဏ်ရည်ပုံနှိပ်တိုက်' ရှိ၏။ ထို့ကြောင့် ၄-၉-၁၉၅၆ တွင် Culvert လမ်းကို မြန်မာ့ဂုဏ်ရည်လမ်းဟု မြန်မာအမည် ပြောင်းခဲ့၏။

St. Anthony Street (စိန်အန်ထော်နီလမ်း) (ဦးဖိုးကျားလမ်း)

အထက်ပန်းဆိုးတန်းလမ်းနှင့် မြန်မာ့ဂုဏ်ရည်လမ်းကို ဆက်သောလမ်းဖြစ်၏။ စိန်အန်ထော်နီ ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း ရှိ၍ ယခင်က St. Anthony လမ်းဟုခေါ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် အမျိုးသားပညာဝန်ဦးဖိုးကျား၏ 'မြန်မာ့ဂုဏ်ရည်' ပုံနှိပ်တိုက်ရှိသော လမ်းဖြစ်သဖြင့် 'ဦးဖိုးကျားလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်း၏။

Kennedy Street (ကနေဒီလမ်း) (ဦးအောင်မြတ်လမ်း)

ကန်ရိပ်သာလမ်းနှင့် ဗညားဒလလမ်းမှစပြီး စက်ရုံလမ်းသို့ ဆက်သောလမ်းဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှလက်ထက်က မီးသင်္ဘောကုမ္ပဏီဖြစ်သော 'ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ' မှ စာရေး 'ဝီလျံကနေဒီ' ကို ဂုဏ်ပြုကာ 'ကနေဒီလမ်း' ဟုခေါ်ရာမှ နယ်ချဲ့တော်လှန်ရေး ခေါင်းဆောင် ဝန်းသိုဇော်ဘွားကြီး ဦးအောင်မြတ်၏အမည် 'ဦးအောင်မြတ်လမ်း' ဟု ၂၇-၃-၁၉၈၃ တွင် ပြောင်းခဲ့၏။

Mill Road (စက်ရုံလမ်း) (မီးလ်ရှင်း)

တာမွေ၊ ဗညားဒလလမ်းနှင့် ကျိုက္ကဆံလမ်းတို့ ဆုံရာမှစကာ သာကေတတံတားသစ်သို့ ဆက်သောလမ်းဖြစ်၏။ အထက်ပုစွန်တောင်တွင် စက်ရုံများရှိသဖြင့် Mill (စက်ရုံ)လမ်းဟု ခေါ်ကြ၏။ Mill Road ကို မြန်မာဘာသာပြန်ပြီး 'စက်ရုံလမ်း'ဟုခေါ်၏။

Picadilly Circle (ပစ်ဘတ်ဒလီဆာကဲယံလ်)(တာမွေအိုင်း)

Picadilly ဆပ်ကပ်က လန်ဒန်တွင် နာမည်ကြီး ဆပ်ကပ်အဖွဲ့ဖြစ်၏။ လန်ဒန်တွင် ပြည့်တန်ဆာများ စုဝေးရာအရပ်လည်း ဖြစ်၏။ တာမွေအိုင်းတွင်လည်း ပြည့်တန်ဆာများ ကျက်စားသဖြင့် Picadilly Circle ဟုခေါ်၏။ နောက်မှ တာမွေအိုင်း ဖြစ်လာ၏။

Bowlane (ဘိုးလိန်းလမ်း) (ဗညားဒလလမ်း)

Bowlane ဆိုသည်မှာ လေးကိုင်းသဏ္ဍာန် ကွေ့ကောက်နေသော လမ်းကို ဆိုလို၏။ သိမ်ဖြူလမ်းမှ တာမွေအိုင်းထိ ဆုံသောလမ်းကို ယခင်က 'ဘိုးလိန်းလမ်း'ဟု ခေါ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် မွန်သူရဲကောင်း ဗညားဒလကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် 'ဗညားဒလလမ်း'ဟု ပြောင်းခဲ့၏။

မဂျစ်လမ်း (သမိန်ဗရမ်းလမ်း)

ဗြိတိသျှလက်ထက်က မြန်မာပြည်တွင် နာမည်ကြီးသော 'မဂျစ်'ဆိုသူ အိန္ဒိယနွယ်ဖွား၏ နာမည်ပါသော လမ်းဖြစ်၏။ ၂၇-၃-၁၉၈၉ တွင် မွန်သူရဲကောင်း 'သမိန်ဗရမ်း' အမည်ကို ပြောင်းခဲ့၏။

Cantonment Park (ကန်တော်မင်ပန်းခြံ)

(ကန်တော်မင်လာပန်းခြံ)

Cantonment ဟူသော အင်္ဂလိပ်စကား၏ အဓိပ္ပာယ်က 'တပ်မြေ'ဖြစ်၏။ မြန်မာဘာသာ အသံလှယ်ပြီး 'ကန်တော်မင်ပန်းခြံ'ဟု

ခေါ်ကြ၏။ ၁၇-၁-၁၉၆၂ တွင် လွတ်လပ်ရေး အာဇာနည် ရခိုင် တိုင်းရင်းသား ဦးဥတ္တမကို ဂုဏ်ပြုကာ 'ဦးဥတ္တမပန်းခြံ' ဟု အမည် ပြောင်း၏။ ၁-၄-၁၉၈၉ တွင် 'ကန်တော်မင်္ဂလာပန်းခြံ' ဟု အမည် ထပ်ပြောင်း၏။

New Link Street (နယူးလင်းလမ်း) (စကားဝါလမ်း)

ပဒုမ္မာလမ်းမှ စသော စကားဝါလမ်းသည် အလုံလမ်း၏ တောင် ဘက်ရှိ တော်ဝင်လမ်းနှင့် ဆက်၏။ ထိုလမ်းကို New Linkလမ်းဟု ခြိတ်သျှခေတ်က ခေါ်ရာမှ နောက်ပိုင်း 'စကားဝါလမ်း' ဖြစ်လာ၏။

Zafar Shah Street (ဖော့ရှားလမ်း) (ဖီဝကလမ်း)

ဒဂုံမြို့နယ်၊ ယခု ဆေးသုတေသနဌာနဘေးမှ လမ်းဖြစ်၏။ အိန္ဒိယ၏ နောက်ဆုံးဘုရင် 'ဖော့ရှားဘုရင်' ကို ခြိတ်သျှအစိုးရက ရန်ကင်းသို့ ပြည်နှင့်ဒဏ်ပေးခဲ့၏။ ထိုဘုရင် နေထိုင်သောလမ်းကို 'ဖော့ရှားလမ်း' ဟု ခေါ်ရာမှ ယခု 'ဖီဝကလမ်း' ဟု ပြောင်းခဲ့၏။

Lancaster Street (လန်ကာကံစတာလမ်း) (နဝဒေးလမ်း)

ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်းနှင့် အလံပြဘုရားလမ်းကို ဆက်သွယ်သော လမ်းဖြစ်၏။ ပထမဆုံးအမည်က 'သရက်သုံးပင်လမ်း' ဖြစ်၏။ နောင် မှ ဗြိတိန်နိုင်ငံမှ 'လန်ကာကံစတာပြည်နယ်' ကို အစွဲပြုကာ 'လန်ကာ ကံစတာလမ်း' ဟု ခေါ်ကြ၏။ ၂၇-၃-၁၉၈၉ တွင် စာဆိုတော် 'နဝဒေး' ကို ဂုဏ်ပြုကာ 'နဝဒေးလမ်း' ဟု ပြောင်းခဲ့၏။

Simpson Street (ဆင်ပဆင်လမ်း) (ပန်တျာလမ်း)

ခရစ်ယာန်သာသနာပြုဘုန်းတော်ကြီး J.N.Simpson ကို ဂုဏ်ပြု မှည့်ခေါ်သော လမ်းဖြစ်၏။ ဦးဝိစာရလမ်းနှင့် အလံပြဘုရားလမ်းကို

မှည့်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ ဤနေရာတွင် မြန်မာ့အဆိုအက ဂီတ တူရိယာများကို သင်ကြားပေးသော ယဉ်ကျေးမှု ပန်တျာကျောင်းရှိ သဖြင့် နောင်အခါ 'ပန်တျာလမ်း'ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Halpin Street (ဟယ်လပင်လမ်း)

(ပြည်ထောင်စုရိပ်သာလမ်း)

ရှမ်းလမ်းနှင့် မြို့မကျောင်းလမ်းကို ဆက်သောလမ်းဖြစ်၏။ အစိုးရဌာန အကြီးအကဲများ၏ တိုက် ၂၂ လုံးကို တည်ဆောက်ပြီး 'ပြည်ထောင်စုရိပ်သာ'ဟု မှည့်ခေါ်သဖြင့် ဤလမ်းကို 'ပြည်ထောင်စု ရိပ်သာလမ်း'ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Sandwich Street (ဆင်းဒဝစ်လမ်း) (ဗိုလ်ရာညွန့်လမ်း)

အင်္ဂလန်မှ ဆင်းဒဝစ်မြို့စားကြီးကို ဂုဏ်ပြုမှည့်ခေါ်သော ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းဈေး မြောက်ဘက် မီးရထားလမ်းကူး သံတံတား မှစကာ ယောမင်းကြီးလမ်း၊ နဝဒေးလမ်း၊ ပန်တျာလမ်းတို့ကို ဖြတ် ပြီး မော်ကွန်းတိုက်လမ်းတွင် ဆုံးသောလမ်းဖြစ်၏။ ၂၇-၃-၁၉၈၉ တွင် နယ်ချဲ့ဆန့်ကျင်ရေးခေါင်းဆောင် ဗိုလ်ရာညွန့်ကို အစွဲပြုပြီး 'ဗိုလ်ရာညွန့်လမ်း'ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Godwin Street (ဂေါ်ဒွင်လမ်း) (မြို့မကျောင်းလမ်း)

ကိုလိုနီခေတ်က 'ဂေါ်ဒွင်'လမ်းဟူ၍ နယ်ချဲ့ဗိုလ်ချုပ်ကြီး Godwin အမည်ကို ဂုဏ်ပြုမှည့်ခေါ်ခဲ့၏။ ကမ်းနားလမ်း၏ မြောက် ဘက်သို့ ထောင်တက်သွားသော လမ်းမတော်မှ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း လမ်း အလွန်တွင် 'မြို့မကျောင်းလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်းသွား၏။ မြန်မာအမျိုးသားကျောင်းကြီးဖြစ်သော 'မြို့မကျောင်း'ရှိသဖြင့် 'မြို့မ ကျောင်းလမ်း' ဖြစ်လာ၏။

York Street (ယောက်လမ်း) (ယောမင်းကြီးလမ်း)

ဗြိတိန်နိုင်ငံမှ 'ယောက်'ပြည်နယ်ကို အစွဲပြုမှုည့်ခေါ်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်းနှင့် အလံပြုဘုရားလမ်းကို ဆက်ထား၏။ နောက်မှ 'ယောမင်းကြီးဦးဖိုးလှိုင်'ကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် 'ယောမင်းကြီးလမ်း' ဖြစ်လာ၏။

Transport Road (ထရန်စပို့လမ်း) (အာဇာနည်လမ်း)

ရွှေဂုံတိုင်လမ်းနှင့် ကြားတောရလမ်းကို ဆက်ကာ ရွှေတိဂုံဇေတီတော် မြောက်ဘက်သို့ သွားသည့်လမ်းဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှခေတ်က ဇော်ဘက်ဆိုင်ရာ သယ်ယူပို့ဆောင်ရေးတပ်များ ရှိသဖြင့် 'ထရန်စပို့လမ်း'ဟု ခေါ်ခဲ့ရာမှ ယခု အာဇာနည်ဗိမာန်ရှိ၍ 'အာဇာနည်လမ်း'ဟု ခေါ်ကြခြင်းဖြစ်၏။

Edwards Street (အက်ဒွပ်လမ်း) (ကုန်ဈေးတန်းလမ်း)

ကမ်းနားလမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းကြားမှ လမ်းဖြစ်၏။ ကိုလိုနီခေတ်က အကောက်ဝန် Edwards အမည်ကို မှည့်ခေါ်ခြင်းဖြစ်၏။ သူ့ကို မြန်မာများက 'အကောက်ခွန်စတွယ်'ဟု ခေါ်ကြ၏။ နောက်မှ 'ကုန်ဈေးတန်း' ဖြစ်လာ၏။

Mogul Street (မဂိုလမ်း) (ရွှေဘုံသာလမ်း)

ကမ်းနားလမ်းနှင့် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ မဂိုလူမျိုး ကုန်သည်ကြီးများနေထိုင်ကြ၍ 'မဂိုလမ်း'ဟုခေါ်၏။ အိန္ဒိယမျိုးနွယ်များ ရောင်းသော ရွှေဆိုင်များရှိ၏။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်ပြီးကာစတွင် ရန်ကင်းတက္ကသိုလ်ကို ဤလမ်းတွင် ဖွင့်၏။ 'အရေးပေါ်တက္ကသိုလ်' (ပလာတာကောလိပ်)ဟု ခေါ်ကြ၏။ နောင်မှ 'ရွှေဘုံသာလမ်း' ဖြစ်လာ၏။

Churchill Road (ချာချီလမ်း) (ကိုယ့်မင်းကိုယ့်ချင်းလမ်း)

ဗြိတိသျှဝန်ကြီးချုပ် 'ချာချီ' ၏အမည် မှည့်ခေါ်ထားခြင်းဖြစ်၏။ ဗဟန်းလမ်းနှင့် နတ်မောက်လမ်းဆုံတွင် ရှိ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် 'ကိုယ့်မင်းကိုယ့်ချင်းလမ်း' ဖြစ်လာ၏။

ဂျမားလမ်း (ဗိုလ်ချိုလမ်း)

ကိုလိုနီခေတ်က အိန္ဒိယနွယ်ဖွားသူဌေးကြီး 'ဂျမား' နေအိမ်ရှိ သောလမ်းဖြစ်၏။ ဘင်္ဂါလီစာဆိုတော်ကြီး 'ရာဝိန္ဒရာနတ်သံတရိုး' မြန်မာပြည်လာစဉ်က ဂျမားသည် ဂျူဗလီဟောတွင် ဧည့်ခံပွဲလုပ်ခဲ့၏။ နောင်မှ မြန်မာမျိုးချစ်သူရဲကောင်း 'ဗိုလ်ချို' အမည် ပြောင်းလဲမှည့်ခေါ်ခဲ့၏။

Campbell Street (ကင်းဘဲလမ်း) (ငါးထပ်ကြီးဘုရားလမ်း)

ဗဟန်းမြို့နယ်၊ ဝက်ပါလမ်းနှင့် ဗညားဒလလမ်းတို့ကို ဆက်သောလမ်းဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှရေတပ်ဗိုလ်ချုပ် Archibald Campbell ကို ဂုဏ်ပြုသော လမ်းအမည်ဖြစ်၏။ ၄-၉-၁၉၅၆ တွင် 'ငါးထပ်ကြီးဘုရားလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်း၏။

Boundary Road (ဘောင်ဒရီလမ်း) (မွေစေတီလမ်း)

ပြည်လမ်းနှင့် ကမ္ဘာအေးဘုရားလမ်းကို ဆက်သောလမ်းဖြစ်၏။ Boundary ဆိုသည်မှာ မြန်မာဘာသာအားဖြင့် 'နယ်နိမိတ်' ကို ဆိုလို၏။ ရန်ကုန်မြို့သစ် ချဲ့ထွင်စဉ်က နယ်နိမိတ်နေရာဖြစ်၏။ ကျွန်တော်က Private Primary Boundary Road (PPBR School) ခေါ် အမှတ် ၁၀၉၊ ဘောင်ဒရီလမ်းရှိ ကျောင်းတွင် မူလတန်း၊ အလယ်တန်းကျောင်း တက်ခဲ့ရသည်။ ထို့ကြောင့် ငယ်စဉ်ကတည်းက 'ဘောင်ဒရီ' ဆိုသော

စကားလုံးနှင့် ရင်းနှီးခဲ့ရ၏။ နောင်မှ 'ဓမ္မစေတီလမ်း' ဟု အမည် ပြောင်းခဲ့၏။

ဘိုးစိန်လမ်း

နတ်မောက်လမ်းနှင့် ဗညားဒလလမ်းကို ဆက်သွယ်သောလမ်း ဖြစ်၏။ ယခင်က 'တာမွေလမ်း' ဟု ခေါ်၏။ နောင်ကျမှ ဇာတ်မင်းသား ကြီး ဦးဘိုးစိန်နေသော လမ်းဖြစ်၍ 'ဘိုးစိန်လမ်း' ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့ ၏။

Towerlane (တာဝါလိန်းလမ်း) (နတ်မောက်လမ်းသွယ်)

အမှတ် ၂၅၊ ကုန်းမြင့်ထက်တွင် နှစ်ထပ်အိမ်တစ်လုံး ရှိ၏။ ထိုအိမ်မှာ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း နောက်ဆုံး နေထိုင်သွားသော အိမ်ဖြစ် ၏။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း၏ ဇာတိမြေ နတ်မောက်ကို ဂုဏ်ပြုသော အားဖြင့် 'နတ်မောက်လမ်းသွယ်' ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Golden Valley (ဂိုလ်ဒင်းဗဲလီလမ်း) (ရွှေတောင်ကြားလမ်း)

ဓမ္မစေတီလမ်းနှင့် အင်းယားမြိုင်လမ်းကို ဆက်သွယ်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ တောင်ပူစာ၊ တောင်ကုန်းလေးများကြားမှ လမ်းဖြစ်၍ တောင်ကြားလမ်းဖြစ်၏။ ကိုလိုနီခေတ်ကပင် အဆင့်မြင့်အရာရှိကြီး များ နေခဲ့၏။ ဂျပန်ခေတ်တွင် သခင်သန်းထွန်း အပါအဝင် ဝန်ကြီး များ နေကြ၏။ နိုင်ငံတော်သမ္မတကြီး ဒေါက်တာဘဦးလည်း နေ၏။

Lowis Road (လောင်းဝစ်လမ်း) (အင်းယားမြိုင်လမ်း)

ဓမ္မစေတီလမ်းနှင့် တက္ကသိုလ်ရိပ်သာလမ်းကို ဆက်ထား၏။ ၁၉၅၀ မှ ၁၉၆၂ ခုနှစ်အထိ ကျွန်တော်သည် အမှတ် ၇၁၊ လောင်း

ဝစ္စလမ်းတွင် နေခဲ့ဖူးသည်။ နောက်မှ အင်းယားမြိုင်လမ်းဟု အမည် ပြောင်းသွားသည်။

Windermere Street (ဝင်ဒါမီယာလမ်း) (သံလွင်လမ်း)

အင်းယားလမ်းနှင့် တက္ကသိုလ်ရိပ်သာလမ်းကို ဆက်သော လမ်း ဖြစ်၏။ ကမာရွတ်မြို့နယ်နှင့် ဗဟန်းမြို့နယ်တို့၏ နယ်နိမိတ်ဖြစ်၏။ မြန်မာမင်းများလက်ထက်က ဤလမ်းကို 'ဆံတော်ကြို့'လမ်းဟု ခေါ်ကြ၏။ ကိုလိုနီခေတ်တွင် Windermere Club ကိုဖွင့်၍ ဝင်ဒါမီယာ လမ်းဟု ခေါ်ခြင်းဖြစ်၏။ နောက်ပိုင်းကျမှ အင်္ဂလိပ်အမည်ကို ဖျောက် ကာ 'သံလွင်လမ်း'ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Hermitage Street (ဟာမစ်တိတ်လမ်း)

(သာသနာ့ရိပ်သာလမ်း)

ကမ္ဘာအေးဘုရားလမ်းနှင့် ရွှေဂုံတိုင်လမ်းကို ဆက်သော လမ်း ဖြစ်၏။ တောအုပ်များထဲမှ တောင်တက်တောင်ဆင်းလမ်းလေး ဖြစ် ၏။ ဆိတ်ငြိမ်သာယာ၍ 'ရသေ့သူတော်စင်များ နေရာအရပ်'ဟု အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် Hermitageဟု ခေါ်ကြခြင်းဖြစ်၏။ ယခု မဟာ စည်သာသနာရိပ်သာကြီး ရှိနေ၍ 'သာသနာ့ရိပ်သာလမ်း' ဖြစ်လာ၏။

Brooking Street (ဘရုတ်ကင်းလမ်း)

(ဗိုလ်ကလေးဈေးလမ်း)

၄၁ လမ်း၊ ၄၂ လမ်း၊ ကုန်သည်လမ်းနှင့် ကမ်းနားလမ်းကြား တွင် ရှိ၏။ Edward Fowle ဆိုသူကို မြန်မာတို့က 'ဗိုလ်ကလေး'ဟု ခေါ်ကြ၏။ သူတည်ထောင်သော ဈေးက 'ဗိုလ်ကလေးဈေး' ဖြစ်လာ ၏။ ထိုဈေးလမ်းက ဗိုလ်ကလေးဈေးလမ်း ဖြစ်လာ၏။ ပုဂံမင်း၏ သင်္ဘော 'ရတနာယဉ်မွန်သင်္ဘော'ကို ခြိမ်းခြောက်ပြန်ပေးဆွဲ ငွေညှစ်

သာ စစ်သင်္ဘောက ရေယာဉ်မှူး Brookingကို ဂုဏ်ပြုပြီး လမ်း
ရာမည် မှည့်ခဲ့သည်။

Eden Street (အီဒင်လမ်း) (ဗိုလ်တထောင်ဈေးလမ်း)

ဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး Ashley Eden ၏ အမည်မှည့်ထားသော
လမ်းဖြစ်၏။ ၄-၉-၁၉၅၆ တွင် ‘ဗိုလ်တထောင်ဈေးလမ်း’ ဟု အမည်
ပြောင်း၏။

Creek Street (ကရီလမ်း) (ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်း)

ယခင်က ‘ကျုံးလမ်း’ ဟုခေါ်၏။ မြို့သစ်ဖော်ထုတ်ချိန်တွင်
ဗိုလ်တထောင်ချောင်းကို အစွဲပြုကာ Creek(ချောင်းလမ်း)ဟုခေါ်၏။
၂၇-၃-၁၉၈၉ တွင် နယ်ချဲ့ဆန့်ကျင်ရေးခေါင်းဆောင် ဗိုလ်မြတ်ထွန်း
ကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်းဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Judaeskel + Stockade

(ဂျူဒါအီစကယ်/ စတော့ကိတ်လမ်း) (သိမ်ဖြူလမ်း)

ကမ်းနားလမ်းနှင့် ကန်ရိပ်သာလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ ဗိုလ်ချုပ်
အောင်ဆန်းလမ်း၏ တောင်ဘက်ခြမ်းကို ‘ဂျူဒါအီစကယ်’ ခေါ်ပြီး
နောက်တစ်ခြမ်းကို ‘စတော့ကိတ်’ ဟု ခေါ်၏။ (ဂျူဒါအီစကယ်မှာ
ဂျူးလူမျိုး သူဌေးကြီးအမည်ဖြစ်၍ Stockade မှာ သစ်လုံးခံတပ်ဖြစ်
၏) ၃-၄-၁၉၅၆ တွင် နှစ်လမ်းကို ဆက်စပ်လိုက်ကာ ‘သိမ်ဖြူလမ်း’
ဟု ပြောင်းခဲ့၏။ ဤလမ်းပေါ်တွင် ရှေးမြန်မာမင်းများလက်ထက်က
‘သိမ်ဖြူတော်ကြီး’ ရှိခဲ့သည်။

Sooniram Park (စူနီယမ်ပတ်ခ်လမ်း) (သုခဝတီလမ်း)

ကိုလိုနီခေတ်က ‘စူနီရန်’ ခေါ် အိန္ဒိယသူဌေးပိုင်မြေနေရာ
ဖြစ်၏။ ယခင်က ထိုနေရာတွင် ရာဘာတောကြီးရှိ၏။ ၁၉-၇-
၁၉၈၉ တွင် ‘သုခဝတီလမ်း’ ဟု အမည်ပြောင်း၏။

Crisp Street (စဉ့်အိုးတန်းလမ်း)

ဗိုလ်တထောင်မြို့နယ်မှ 'ခရစ်လမ်း' (Creek Street) (ယခု ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်း)က ယခင်က ထိုနေရာတွင် 'ဗိုလ်တထောင်ချောင်း' ရှိ၍ Creek(ချောင်း)ဟူ၍ အမည်ပေးခြင်းဖြစ်၏။ လသာလမ်းရှိ Crisp(ခရစ်လမ်း)ကမူ အမြတ်ခွန်အရာရှိ Charles Malcom Crisp ကို အစွဲပြုပြီး 'ခရစ်(ပ်)'ဟု ခေါ်ခြင်းဖြစ်၏။ ရှေးခေတ်က မြစ်ဆိပ်တွင် စဉ့်အိုးများ ရောင်းသဖြင့် 'စဉ့်အိုးတန်း'ဟု အမည်ပြောင်းခြင်း ဖြစ်၏။

Latter Street (လတ္တာလမ်း) (လသာလမ်း)

ဗြိတိသျှစစ်ဗိုလ် Capt. Thomas Latter ၏အမည်ကို မှည့်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ သူက ၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင် ပြည်မြို့အရေးပိုင်ဖြစ်ခဲ့၏။ အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ် 'လော့ဒ်ဒါလဟိုဇီ'၏ ညစာစားပွဲတွင် သောက်စားမူးယစ်ရင်းက လမ်းအမည်မှည့်ကြသည် ဆို၏။ ဤလမ်းသည် ကမ်းနားလမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ ယခင်က 'လတ္တာလမ်း' ဟု အခေါ်များကြ၏။ ၄-၉-၁၉၅၆ တွင် 'လသာလမ်း'ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Canal Street (ကျုံးကြီးလမ်း)

ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်းမှ ဝါးတန်းလမ်းကြား၊ အနော်ရထာလမ်း၏ မြောက်ဘက်တွင် ရှေးအခါက ကျုံးကြီးတစ်ခုရှိ၏။ အမြဲပင် ရေပြည့်နေသော ကျုံးကြီးဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် ထိုလမ်းကို အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် Canal Street(တူးမြောင်းလမ်း)ဟု ခေါ်၏။ ၁၉၀၇ ခုနှစ်တွင် ထိုကျုံးကြီးကို မြေဖို့၏။ ၂၇-၃-၁၉၈၉ တွင် ကျုံးကြီးလမ်းကို အနော်ရထာလမ်းနှင့် တစ်ဆက်ထဲ သတ်မှတ်လိုက်၍ ယခုအခါ 'ကျုံးကြီးလမ်း' အမည် ပျောက်သွား၏။

ကျွန်တော်က ကျုံးကြီးလမ်းနှင့် စဉ့်အိုးတန်းထိပ်က 'မြန်မာ ခရစ်ယာန် အထက်တန်းကျောင်း' Burmese Christian High School ဆိုသော အလွတ်ပညာသင်ကျောင်းတွင် ၁၉၆၃ ခုနှစ် ၁၉၆၄ ခုနှစ် တို့၌ အဋ္ဌမတန်းနှင့် နဝမတန်း ပညာသင်ခဲ့ဖူးသည်။ ထိုစဉ်က ကျွန်တော့်ကျောင်းသည် ကျုံးကြီးလမ်းထဲတွင် အကျုံးဝင်သေးသည်။ ၁၉၆၄ ခုနှစ်တွင် နဝမတန်း။ ထိုစဉ်က 'တန်းမြင့်ကျောင်းထွက် စာမေးပွဲ' (High School Final) (H.S.F) က အစိုးရစစ်စာမေးပွဲဖြစ် သည်။ ထိုကျောင်းမှ ကျောင်းသား ၁၂၀ ဝင်ရောက် ဖြေဆိုခဲ့ရာ ကျွန်တော်တစ်ဦးတည်းသာ အောင်ခဲ့၏။

Dalhousie Street (ဒါလဟိုဇီလမ်း) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)

ကမ်းနားလမ်းနှင့် (၈) လမ်း ဆုံရာနေရာမှ အောက်ပုစွန်တောင် လမ်းအနီး ရာဇာဓိရာဇ်လမ်းအထိ ရှည်၏။ အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ် Lord Dalhousie ကို အစွဲပြုခေါ်ဝေါ်သော လမ်းဖြစ်၏။ ၃-၄-၁၉၅၆ တွင် 'မဟာဗန္ဓုလလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

St. John's Street (စိန့်ဂျွန်လမ်း) (မင်းရဲကျော်စွာလမ်း)

မြို့မကျောင်းလမ်းနှင့် အလုံလမ်းကို ဆက်သွယ်ထားသော လမ်း ဖြစ်၏။ St. John ဘုရားရှိခိုးကျောင်းရှိ၍ St. John လမ်းဟု ခေါ်ခဲ့၏။ နောက်မှ 'မင်းရဲကျော်စွာလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Oliphant Street (ရွှေတောင်တန်းလမ်း)

လမ်းအင်ဂျင်နီယာချုပ် ဗိုလ်မှူးကြီး W.S.Oliphant ကို အစွဲပြု ခေါ်ဝေါ်ခြင်းဖြစ်၏။ ကမ်းနားလမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ ရွှေတောင်မြို့မှလာသူများအခြေချ၍ 'ရွှေတောင်တန်း' ဟု နောက် ပိုင်း ခေါ်ကြ၏။

Morton Street (မော်တင်လမ်း) (လမ်းသစ်လမ်း)

ရန်ကုန်မြို့နယ်ပယ်လူကြီး Mr. Morton ကို ဂုဏ်ပြုခေါ်ဝေါ်သော လမ်းဖြစ်၏။ လမ်းသစ်ဆိပ်ခံတံတားမှ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းအထိ ရှည်၏။ ၃-၄-၁၉၅၆ တွင် 'လမ်းသစ်လမ်း' ဟု အမည်ပြောင်း၏။

Stevenson Street (စတီဗင်ဆင်လမ်း) (လှည်းတန်းလမ်း)

ကော်မရှင်နာမင်းကြီး ဗိုလ်မှူး J.F.J. Stevenson အမည်ကို မှည့်ခေါ်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ ကမ်းနားလမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် လှည်းလုပ်ငန်းလုပ်ကိုင်သူများ နေထိုင်သဖြင့် 'လှည်းတန်းလမ်း' ဟု ခေါ်၏။ လှည်းတန်းအောက်လမ်းတွင် မှ ဆန်ကုန်သည်များ နေထိုင်သဖြင့် 'ဆန်တန်း' ဟုလည်း ခေါ်၏။

Keighly Street (ကီလီလမ်း) (ဝါးတန်းလမ်း)

ဤလမ်းက ကမ်းနားလမ်းနှင့် မင်းရဲကျော်စွာလမ်းကို ဆက်ထား၏။ ရန်ကုန်မြို့နယ်ပယ်မှ အင်ဂျင်နီယာဗိုလ်ကြီး H.P.Keighly ကို ဂုဏ်ပြုမှည့်ခေါ်ထားသော အမည်ဖြစ်၏။ မြန်မာတို့က 'ဝါးတန်းကြီးလမ်း' ဟု ခေါ်ကြ၏။ ၄-၉-၁၉၅၆ တွင် 'ဝါးတန်းလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Canal Street / Frazer Street / Bigandet Street (ဖရေဇာလမ်း/ ဘီဂန်ဒက်လမ်း) (အနော်ရထာလမ်း)

အနော်ရထာလမ်းက အတော်ရှည်သည်။ ကြည့်မြင်တိုင်ကမ်းနားလမ်းမှ အောက်ပုစွန်တောင် လမ်းမကြီးအထိ ဖြစ်၏။ အနော်ရထာလမ်း၏ အနောက်ဘက်ပိုင်းကို Canal Street (ကျုံးကြီးလမ်း) ဟုလည်းကောင်း၊ ကျန်အပိုင်းကို Frazer / Bigandet လမ်းဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။

Bigandet မှာ စိန်ပေါကျောင်း တည်ထောင်သူ ဘုန်းတော်ကြီးအမည် ဖြစ်၏။ ဘုရားလမ်းမှ အောက်ပုစွန်တောင်လမ်းအထိကို ၄-၉-၁၉၅၆ က 'အနော်ရထာလမ်း' ဟု အမည်ပြောင်းလဲခဲ့၏။

Dr. Marks Street

(ဆရာမှတ်ကြီးလမ်း) (ဝေဘာဂီလမ်း)

အလုံမြို့နယ်၊ နှင်းဆီကုန်းလမ်းနှင့် သစ်တောလမ်းကို ဆက် သွယ်သောလမ်းဖြစ်၏။ စိန်ဂွန်းကျောင်းကို တည်ထောင်သူ ခရစ်ယာန် သာသနာပြု Dr. J.E.Marks ကို အစွဲပြုကာ 'ဆရာမှတ်ကြီးလမ်း' ဟု ခေါ်ကြ၏။ ဆရာမှတ်ကြီးသည် ရတနာပုံနေပြည်တော်တွင် ဘုရင့် သားတော် ၉ ပါးကို အင်္ဂလိပ်စာသင်ပေးခဲ့သူဖြစ်၏။ ထိုလမ်းကို 'ဝေဘာဂီ' လမ်းဟု မြန်မာအမည်ပြောင်းထား၏။

Suberban Street (စူပါဘင်လမ်း) (ငုဝါလမ်း)

အလုံလမ်း၏ အောက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်းနှင့် ကြည့်မြင်တိုင် ကမ်းနားလမ်းကြား ဖြစ်၏။ Suberban ဆိုသည်မှာ အင်္ဂလိပ်ဘာသာ ကောင်းဖြင့် 'ဆင်ခြေဖုံး' ကို ခေါ်၏။ ထိုနေရာက တစ်ချိန်က ဆင်ခြေဖုံး ဖြစ်ခဲ့၏။ မြန်မာသံဖြင့် 'ဆူပါပင်လမ်း' ဟု အသံဖလှယ်ခေါ်ကြ၏။ ယခုတော့ ငုဝါလမ်းဖြစ်နေပြီ။

White Hall (ဝိုက်တော)

အလုံသီတာရုပ်ရှင်ရုံနေရာတွင် တစ်ချိန်က White Hall ခေါ် ပျော်ပွဲစားရုံ ရှိခဲ့ဖူး၏။ ကိုလိုနီခေတ်က ထင်ရှားသော ပျော်ပွဲစားရုံ ဖြစ်၏။ မြန်မာအသံထွက်ဖြင့် White Hall ကို 'ဝိုက်တော' ဟု ခေါ်ကြ ၏။

College Street (သခင်မြပန်းခြံလမ်း)

ကြည့်မြင်တိုင်ကမ်းနားလမ်းနှင့် အောက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်းကို ဆက်သွယ်သော လမ်းဖြစ်၏။ ယခင်က ဘက်ပိတစ်ကောလိပ်ရှေ့တွင် ရှိ၍ 'ကောလိပ်လမ်း' ဟုခေါ်၏။ ယခု သခင်မြပန်းခြံဘေးတွင်ရှိ၍ သခင်မြပန်းခြံလမ်းဟု ခေါ်၏။

Phayre Street (ပန်းဆိုးတန်းလမ်း)

ကမ်းနားလမ်းနှင့် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး Sir Arthir Phayre ကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် Phayre Street ဟုခေါ်၏။ ထိုနေရာတွင် ရှေးက 'ကန်တော်ကလေးရွာ' ရှိသည်။ ရွာသူရွာသားများက ဆေးဆိုးလုပ်ငန်း လုပ်ကြ၏။ ထို့ကြောင့် နောက်ပိုင်းတွင် 'ပန်းဆိုးတန်း' လမ်း ဖြစ်လာ၏။

Spark Street (ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း)

အင်္ဂလိပ်အရေးပိုင် T.P. Spark အမည်ကို မှည့်ခေါ်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ ကမ်းနားလမ်းနှင့် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ ၃-၄-၁၉၅၆ တွင် ကျောင်းသားခေါင်းဆောင် ဗိုလ်အောင်ကျော် ကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်းဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။

Vinton Street (သီတာလမ်း)

ကြည့်မြင်တိုင်ကမ်းနားလမ်းနှင့် အောက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်းတို့ကို ဆက်သွယ်ထားသော လမ်းဖြစ်၏။ အလုံနှစ်ခြင်းအသင်းတော်ကို စတင်တည်ထောင်ခဲ့သူ အမေရိကန်သာသနာပြု Mr. Vinton ကို အစွဲပြုခေါ်ဝေါ်သော လမ်းဖြစ်၏။ ယခု 'သီတာလမ်း' ဖြစ်လာ၏။ ၎င်းလမ်းထိပ်တွင် 'သီတာရုပ်ရှင်ရုံ' ရှိ၏။

ဦးကြွယ်ဟိုးလမ်း

အထက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်းနှင့် ကြည့်မြင်တိုင်ကမ်းနားလမ်းကို ဆက်သော လမ်းဖြစ်၏။ ၁၈၈၅ ခုနှစ်က ရွှေတိဂုံစေတီတော်ဂေါပက အဖွဲ့ဝင်၊ သင်္ကန်းပရိက္ခရာကုန်သည် မွန်သူဌေးကြီးဦးကြွယ်ဟိုး အမည် ကို ဂုဏ်ပြုမှည့်ခေါ်သောလမ်း ဖြစ်၏။ ၎င်း၏မြေးဖြစ်သူ မကြီးကြီးက လည်း စမ်းချောင်းတွင် မြေများစွာလှူခဲ့၍ 'မကြီးကြီးလမ်း' ဟု အမည် တွင်၏။

Windsor Road (ရှင်စောပုလမ်း)

စမ်းချောင်းမြို့နယ်၊ ရှမ်းလမ်းနှင့် ပြည်လမ်းကို ဆက်သွယ်သော လမ်းဖြစ်၏။ Windsor မြို့စားကြီးအမည်ကို ဂုဏ်ပြုသော လမ်းအမည် ဖြစ်၏။ စမ်းချောင်းမြို့နယ်နှင့် အလုံမြို့နယ်၏ နယ်နိမိတ်လည်းဖြစ် ၏။ ဤလမ်းကို ကိုလိုနီခေတ်က 'မြို့ပတ်လမ်း' ဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။ နောက်ပိုင်းကျမှ မွန်ဘုရင်မကြီး 'ရှင်စောပု' ကံတော်ကုန်သည်အထိ ခံမြန်းနေထိုင်ရာလမ်းဖြစ်၍ ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် 'ရှင်စောပု' လမ်း ဖြစ်လာ၏။

မကြီးကြီးလမ်း

ပြည်လမ်းနှင့် ရှမ်းလမ်း (ဗဟိုလမ်း) ကို ဆက်ပေးသော လမ်း ဖြစ်၏။ မွန်သူဌေးကြီး ဦးကြွယ်ဟိုး-ဒေါ်စုံတို့၏ မြေး၊ မွန်သူဌေးမကြီး ဒေါ်ကြီးကြီးက ၎င်းပိုင်မြေ အတော်များများကို အစိုးရကို လှူခဲ့၏။ ဒေါ်ကြီးကြီးသည် ဟံသာဝတီဘူတာအနီးတွင် ကိုယ်ပိုင်ကျောင်းတစ် ကျောင်း တည်ထောင်ကာ ကျောင်းအုပ်ဆရာမကြီးအဖြစ် စာပြခဲ့၏။ မကြီးကြီး ပိုင်ဆိုင်သော မြေဧကက စမ်းချောင်းမြို့နယ်တွင် ဧက (၄၀) ကျော် ရှိခဲ့သည်ဟု သိရသည်။

ဦးထောင်ဗိုလ်လမ်း

မြန်မာသွားစိုက်ဆရာကြီး ဦးထောင်ဗိုလ် နေသွားသော လမ်း ဖြစ်၏။ ဦးဝိစာရအပိုင်းနှင့် ဦးထောင်ဗိုလ်အပိုင်းတို့ကို ဆက်သော လမ်းဖြစ်၏။ ဦးထောင်ဗိုလ်သည် မန္တလေးဇာတိဖြစ်ကာ နိုင်ငံခြားသား မြန်မာပညာသင်တစ်ဦးထံမှ သွားစိုက်ပညာသင်ယူခဲ့ကာ ၁၅ နှစ်သား တွင် ရန်ကုန်ဆင်းလာပြီး နှင်းဆီကုန်းဘိုးဘွားရိပ်သာရှေ့တွင် သွားစိုက် ဆိုင်ဖွင့်ခဲ့၏။ သူက မြန်မာလူမျိုးထဲမှ ပထမဆုံး သွားစိုက်ဆရာဖြစ်၏။

စစ်ကဲမောင်ခိုင်လမ်း (ဗိုလ်ရွဲလမ်း)

ကမ်းနားလမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းကြားတွင် ရှိ၏။ ယခင်က အင်္ဂလိပ်အလိုတော်ရို စစ်ကဲမောင်ခိုင်လမ်းဟု ခေါ်၏။ ယခုမှ မြန်မာ မျိုးချစ်သူရဲကောင်း ဗိုလ်ရွဲလမ်းအဖြစ် အမည်ပြောင်းသည်။ စစ်ကဲ မောင်ခိုင်မှာ စစ်ကဲမောင်ထော်လေး၏သား ဖြစ်၏။

ရှေးခေတ်မြန်မာအခေါ်အဝေါ်၊ အင်္ဂလိပ်အခေါ်အဝေါ်၊ ယနေ့ခေတ်အခေါ်အဝေါ် ရန်ကုန်လမ်းများ

- ၁ လမ်း
- ၂ လမ်း
- ၃ လမ်း
- ၄ လမ်း
- ကီလီလမ်း - ဝါးတန်းလမ်း (ယခု)
- ငှက်ပျောတံတားလမ်း (ယခု ၅ လမ်း)
- ၆ လမ်း
- ဝီလီယန်လမ်း - ကိုင်းတန်း (ယခု)
- ၇ လမ်း
- ကျွဲပုတ်ကန် - ၈ လမ်း (ယခု)

မော်တင်လမ်း - လမ်းသစ်လမ်း (ယခု)

၉ လမ်း

ငဝ်တန်း - ၁၀ လမ်း (ယခု)

တော်ဘင်ဆင်လမ်း - လှည်းတန်းလမ်း (ယခု)

အထက်ပိုင်းလမ်းကို ဖက်တန်း - ၁၁ လမ်း (ယခု)

အလယ်ပိုင်းလမ်းကို ပိုက်တန်း

ဖိနပ်တန်း - ၁၂ လမ်း (ယခု)

ဘုရားငုတ်တိုလမ်း - ယခု ဘုန်းကြီးလမ်း

ခေါင်းချုပ်တန်း၊ ငါးရှဉ့်လမ်း - ၁၃ လမ်း (ယခု)

ကြောင်တရာတန်း - ဦးဘိုးရိပ်လမ်း ၁၄ လမ်း (ယခု)

အော်လီဖန်လမ်း - ရွှေတောင်တန်း (ယခု)

အထက်ဘိန်းတန်း-အောက်သုံးပင်တန်း - ၁၅ လမ်း (ယခု)

အထက်ထန်းပင်ကုန်း၊ အောက်ကြက်သွန်တန်း - ၁၆ လမ်း (ယခု)

ဂေါ်ဒဝင်လမ်း - လမ်းမတော် (ယခု)

အရာကြီးတန်း - ၁၇ လမ်း (ယခု)

ရေနံတန်း - ၁၈ လမ်း (ယခု)

ကညစ်လမ်း - စဉ့်အိုးတန်း (ယခု)

အထက်မန်ကျည်းကန်၊ အောက်လိပ်ဥတန်း - ၁၉ လမ်း (ယခု)

ဦးထွန်းတန်း - လမ်း ၂၀ (ယခု)

အထက်ပရဆေးတန်း၊ အောက်တွင်းညီနောင်လမ်း - ၂၁ လမ်း (ယခု)

အထက်ပန်းတိမ်တန်း၊ အောက်ဝတန်းလေး - ၂၂ လမ်း (ယခု)

စစ်ကဲမောင်ခိုင်လမ်း - စစ်ကဲမောင်ထော်လေး၏ သား)

ဘိန်းရုံတန်း - ၂၃ လမ်း (ယခု)

အမွေလမ်းကြား - ၂၄ လမ်း (ယခု)

စာဆိုတန်း - ၂၅ လမ်း

ကုလားတန်းလမ်း - ကျောက်တံတားလမ်း - ၂၆ လမ်း

- အက်ဒဝပ်လမ်း - ကုန်ဈေးတန်း (ယခု)
- ပုဆိုးတန်း - ၂၇ လမ်း
- သံဖြူတန်း - ၂၈ လမ်း
- အာရကတီလမ်း (သင်္ဘောသားလမ်း) - လမ်း ၃၀
- မဂိုလမ်း - ရွှေဘုံသာလမ်း
- မုန့်တီကုန်း - စစ်ကဲမောင်ထော်လေးလမ်း - ဗိုလ်စွန်ပက်လမ်း
- ရေလည်ခေါင်လမ်း - ၃၂ လမ်း
- ရှော်တန်း - ဆူးလေဘုရားလမ်း
- ဘားလမ်း - မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း (ယခု)
- လွှစွလမ်း - ဆိပ်ကမ်းသာလမ်း
- စပတ်လမ်း - ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း
- ဘရတ်ကင်းလမ်း - ဘိုကလေးဈေးလမ်း
- ဂျူဒါအီစကယ်လမ်း - သိမ်ဖြူလမ်း

ရန်ကုန်မြို့သည် ဧရိယာ စတုရန်းမိုင် ၅၇၀၅ ကျယ်ဝန်းကာ လူဦးရေက ခြောက်သန်းကျော် မှီတင်းနေထိုင်သည့် ရန်ကုန်မြို့လယ်ပိုင်းကို ဒုတိယအင်္ဂလိပ် မြန်မာ စစ်ပွဲအပြီးတွင် ဗြိတိသျှတပ်မတော် အင်ဂျင်နီယာများ ဖြစ်ကြသော အလက်ဇန္ဒားဖရေဇာနှင့် မော်ဂိုမာရီ တို့က ပုံစံဆွဲတည်ဆောက်ခဲ့၏။ ထို့နောက်ကျမှ ဘင်္ဂလားအင်ဂျင်နီယာ တပ်၏ ပြည်သူ့ဆောက်လုပ်ရေးဌာနက ထပ်မံပြုပြင်တိုးချဲ့ခဲ့၏။

ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်ကို “ရန်ကုန် ဗဟိုစီးပွားရေးနယ်မြေ” (Yangon Central Business Districk (Yangon CDB) ဟု ခေါ်၏။ မူလကမူ ကန်တော်မင်ဟုပင် ခေါ်၏။ CDB တွင် ကိုလိုနီခေတ် အဆောက်အဦများစွာ ရှိ၏။ “ဟိုက်ကုတ်” ခေါ် ဗဟိုတရားရုံး၊ အတွင်းဝန်များရုံး (ဝန်ကြီးများရုံး)၊ စိန့်ပေါအထက်တွင်လည်း စထရင်းဟိုတယ် (ကမ်းနားလမ်းဟိုတယ်)တို့မှာ တစ်ခေတ်က ထင်ရှားသော အကောင်းဆုံး ဥပမာများဖြစ်၏။

၁၉၉၆ ခုနှစ်မှစ၍ ရန်ကုန်မြို့တော် စည်ပင်သာယာရေးကော်မတီက “ရန်ကုန်မြို့တော် ရှေ့ဟောင်းအဆောက်အဦး” စာရင်းကို ပြုစုခဲ့ကာ ၎င်းတို့ကို ခွင့်ပြုချက်မရှိဘဲ ဖြိုမချရန်၊ မပြင်ဆင်ရန် အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့၏။

CBD ကို အနောက်ဘက် ပန်းလှိုင်မြစ်၊ တောင်ဘက် လှိုင်မြစ်နှင့် အရှေ့ဘက် ပုဇွန်တောင်ချောင်းတို့ကို နယ်နိမိတ်သတ်မှတ်ထား၏။

တောင်မှ မြောက်သို့ လမ်းများကို ဖောက်လုပ်ပြီး လမ်းမကြီးကို ပေ ၁၀၀ (မီတာ ၃၀) ဖောက်လုပ်ကာ လမ်းကျဉ်း နှစ်အိမ်၊ အလယ်အလတ်အရွယ်အစား လမ်းတစ်လမ်း၊ ပိုမိုကျဉ်းသောလမ်း နှစ်လမ်းဖောက်သည်။ ထို့နောက်မှ ပေ (၁၀၀) (မီတာ ၃၀) လမ်းတစ်လမ်းထပ်ပါ၏။ လမ်းကျဉ်းလေးများမှာ နံပတ်စဉ်တပ်ထားပြီး အလယ်အလတ် အရွယ်လမ်းနှင့် ကျယ်ပြော၏။ လမ်းများမှာ အမည်များ ပေးထား၏။

ဥပမာ- ပေ ၁၀၀ (မီတာ ၃၀) လမ်း၊ အတော်ကောင်းလာပြီး ပြီ ပေ ၃၀ (၉) မီတာ ကျယ်သော ၁၇ လမ်းနှင့် ၁၈ လမ်း၊ ပြီးတော့ အလယ်အလတ်လမ်း ပေ ၅၀ (၁၅ မီတာ) ကျယ်သည့် “စဉ့်အိုးတန်း” ။ ပေ ၃၀ ကျယ်သည့် ၁၉ လမ်း၊ လမ်း ၂၀။ ထို့နောက် ပေ ၁၀၈ (မီတာ ၃၀) ကျယ်သည့် လသာလမ်း၊ ထို့နောက် လမ်းခြောက်လမ်းသွားဖြစ်သည့် ၅၁ လမ်းနှင့် ၂၅ လမ်း စသဖြင့်။

အနောက်မှ အရှေ့သို့ မျဉ်းပြိုင်လမ်းမှာ ဖြစ်သည့် ကမ်းနားလမ်း၊ ကုန်သည်လမ်း၊ မဟာဗန္ဓုလလမ်း (ယခင် ဒါလဟိုဇီလမ်း) အနော်ရထာလမ်း (ယခင် ဖရေဇာလမ်း) ဗိုလ်ချုပ်လမ်း (ယခင် မောင်ဂိုမာရီလမ်း) တို့ ဖြစ်ကြ၏။

CBD လမ်းများမှာ အမျိုးအစား ရှစ်ခုရှိ၏။

- ပေ ၁၆၀ အကျယ် (၄၉ မီတာ) အရှည် လမ်းများက အနောက်မှ အရှေ့သို့။

- ပေ ၁၀၀ (မီတာ ၃၀) အကျယ် လမ်းများက တောင်မှ မြောက်သို့။
- လမ်းကျဉ်းပေ ၃၀ (၉.၁ မီတာ) အကျယ် လမ်းများမှာ တောင်မှ မြောက်သို့။
- အလယ်အလတ်လမ်း ပေ ၅၀ (၁၅) မီတာ လမ်းများက တောင်မှ မြောက်သို့ ဖြစ်၏။

၂၀၁၀ ခုနှစ်မှစ၍ ပစ်ကပ်ထရပ် ဘတ်စ်ကားများကို CBD ၏ မြို့နယ် (လသာ၊ လမ်းမတော်၊ ပန်းပဲတန်း၊ ကျောက်တံတား၊ ဗိုလ်တထောင်နှင့် ပုစွန်တောင်) မြို့နယ်များတွင် ပြေးဆွဲခွင့်ကို ဝယ် ဖြစ်၏။ ၂၀၀၃ ခုနှစ် မေလမှစ၍ ထိုမြို့နယ် ခြောက်မြို့နယ်တွင် ကားဟွန်းများ တီးခွင့်မပြု။ ၂၀၀၄ ခုနှစ် ဧပြီမှစ၍ တစ်မြို့လုံးတွင် ကားဟွန်းမတီးရန်ယုံဖြေ သတ်မှတ်ခဲ့၏။

အခန်း (၁၇)
အင်္ဂလိပ်စေတီ ရန်ကုန်လမ်းအမည်များနှင့်
ယနေ့စေတီ အခေါ်အဝေါ်

- Adamsom Street - အဒမ်ဆင်လမ်း
- Arrow Lane - အဲရိုးလိန်း (နောင်ရိုးလမ်း)
- Barr Street - ဘားလမ်း (မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း)
လက်ထောက်ကော်မရှင်နာမင်းကြီး
ဂျီအီးဘား (၁၉၁၀-၁၉၁၅)
- Bigandet Street - ဘီဂန်ဒက်လမ်း
ဘုန်းတော်ကြီးဘီဂန်းဒက်
- Bowlane - ဘိုလိန်းလမ်း (ဗညားဒလလမ်း)
မြားကွေးသဏ္ဍာန်ပုံစံလမ်း
- Broker Street - ဗမာပွဲစားများ နေထိုင်ရာလမ်း
- Brooklyne Street - ဘရုတ်ကင်းလမ်း
(ဗိုလ်ကလေးဈေးလမ်း)
- Budd Street - ဘာဒ်လမ်း (ပဒုမ္မာလမ်း)
အင်္ဂလိပ်စစ်ဗိုလ် ဗိုလ်ကြီးဘာဒ် ၁၈၃၄

မှ ၁၈၃၅ အောက်တိုဘာလအထိ တလှိုင်း
တပ်ဖွဲ့တပ်မှူး ဖြစ်ခဲ့၏။

Camp Road

- ကင့်(မ်)လမ်း (စမ့်လမ်း) စခန်းချနေရာ
သို့ သွားသောလမ်း

Campbell Road

- ကင်းဘဲလမ်း
ဆာရစ်ချတ်ကင်းဘဲ အမှတ်တရလမ်း

Canning Street

- ကန်နင်းလမ်း
ဘုရင်ခံချုပ် (၁၈၅၆-၁၈၆၂)

Canal Street

- ကျုံးကြီးလမ်း

Cemetery Road

- (ဝိတိုရိယဘုရင်မရိပ်သာ)
ကန်တော်မင်သုဿန်လမ်း

Cheape Road

- ချို(ပ်)လမ်း
ဗိုလ်မှူးချုပ်ဆာဂျွန်ချို(ပ်)

Church Road

- ကန်တော်မင်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း
(အိမ်တော်ရာလမ်း)

Churchill Road

- ချာချီလမ်း
လော့ဒ်ရန်ဒေါ့ဖ်ချာချီ-ဝန်ကြီးချုပ်
(၁၈၈၅-၁၈၈၆)

Clark Street

- ကလပ်လမ်း (၅၅ လမ်း)
မြူနီစပယ်အင်ဂျင်နီယာ

College Street

- ကောလိပ်လမ်း
စိန့်ဂျွန်နှင့် ဘက်ပတစ်ကောလိပ်

Commissioner Road

- ကော်မရှင်နာလမ်း
(ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)

Creek Street

- ကရီလမ်း (ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်း)
ဗိုလ်တထောင်ချောင်းကို အစွဲပြုခေါ်၏။

- Crips Street - စဉ့်အိုးတန်း - စာတိုက်ဗိုလ် C.M.Crips အမည်
- Culvert Road - ကာလဘတ်လမ်း (မြန်မာ့ဂုဏ်ရည်လမ်း) Culvert= မြေအောက်ပိုက်လိုင်း သိမ်ဖြူချောင်းနှင့် မြေအောက်မြောင်း ဆုံရာ
- Dalhousie Road - ဒါလဟိုဇီလမ်း (ယခု) မဟာဗန္ဓုလလမ်း
- Dufferin Street - ဒပ်ဖရင်လမ်း (စန္ဒကူးလမ်း) ဘုရင်ခံချုပ် (၁၈၉၄-၁၈၉၉)
- Dr. Mark Street - ဆရာမှတ်ကြီးလမ်း (ဝေဘာဂီလမ်း) စိန်ဂျွန်းကျောင်း တည်ထောင်သူ ဒေါက်တာမတ်
- Eden Street - အီဒင်လမ်း (ဗိုလ်တထောင်ဈေးလမ်း) ကော်မရှင်နာမင်းကြီး အက်ရှလေအီဒင်
- Dooply Street - ဦးဝိစာရလမ်း (စူရတီဒူပလီဖောက်သောလမ်း)
- Edward Street - အက်ဒွပ်လမ်း (ကုန်ဈေးတန်းလမ်း) ဘုရင်ခံချုပ် (၁၈၉၄-၁၈၉၉)
- Evanson Street - အီဗင်ဆင်လမ်း (မြယာကုန်းလမ်း) တရားသူကြီး
- Forest Road - ဖောရက်စ်လမ်း၊ ယခု သစ်တောလမ်း (သစ်တောဌာနပိုင်နေရာ)
- Forsyth Road - ဖောဆိုက်လမ်း (ကင်းဝန်မင်းကြီးလမ်း)
- Franklin Street - ခွဲစိတ်ဆရာဝန်ကြီး ဖရင်ကလင်လမ်း (သဇင်လမ်း)
- Frazer Road - ဖရေဇာလမ်း (အနော်ရထာလမ်း)

ရန်ကုန်မြို့ကွက် ဖော်ဆောင်သူ အင်ဂျင်
နီယာ ဗိုလ်ဖရေဇာ

Foy Street

- ဖွိုင်လမ်း
- အိစီဖွိုင် - မြူနီစပယ်အင်ဂျင်နီယာ
(၁၉၀၃-၁၉၀၇)

Fryer Street

- ဖရိုင်ရာလမ်း
- ဆာဖရက်ဒရစ်ဖရိုင်ရာ
ကော်မရှင်နာမင်းကြီး (၁၈၉၅-၁၈၉၇)၊
ဒုတိယဘုရင်ခံချုပ် (၁၈၉၇-၁၉၀၃)

Fytche Road

- ဖိုက်ချ်လမ်း (ရှမ်းလမ်း)
- ဘာအဲလဘတ်ဖိုက်(ချ်)၊ ကော်မရှင်နာ
မင်းကြီး (၁၈၆၇-၁၈၇၁)၊ ဂေါ်ဒင်လမ်း

Godwin Street

- (မြို့မကျောင်းလမ်း) ဗိုလ်ချုပ်ကြီးဆာ
သောမတ်(စ်)ဂေါ်ဒွင်

Grass Road

- ဂရပ်(စ်)လမ်း
- မြင်းကျွေးရန် မြက်များစိုက်ရာနေရာ

Goodlitte Road

- ဂွတ္တလစ်လမ်း (ဆရာစံလမ်း)
- အက်စ်အက်မ်ဂွတ္တလစ်(စ်)၊ မြူနီစပယ်
ကော်မတီဝင် (၁၉၁၃-၁၉၂၁)

Halpin Road

- ဟယ်လပင်လမ်း (ပြည်ထောင်စုရိပ်သာ
လမ်း)

Hermitage Street

- ဟာမစ်တိတ်လမ်း (သာသနာ့ရိပ်သာ
လမ်း)

Heap Street

- ဟိ(ပ်)လမ်း (စိန်ခြယ်လမ်း)
- ဂျိုးဇက်ဟိ(ပ်)- ကုန်သည်

Hume Road

- ဟုမ်းလမ်း (ပန်းလှိုင်လမ်း)

- Innes Road - ဗမာပြည်တွင် မီးရထားလမ်း စဖောက်သူ အင်ဂျင်နီယာချုပ်
- Kennedy Street - အင်းနစ်လမ်း (ပန်းလှိုင်လမ်း) မီးရထားအရာရှိအမည်
- Keighty Street - ကနေဒီလမ်း (ဦးအောင်မြတ်လမ်း) ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီမှ ဝိလျံကနေဒီ
- Lancaster Road - (ကီလီလမ်း) ယခု ဝါးတန်းလမ်း မြို့နယ်စီပယ်အင်ဂျင်နီယာ အိပ်ချ်ပီကီလီ၏ အမည်
- Lihle Sister Road - လန်ကက်စတာလမ်း (ယခင်အမည် သရက်သုံးပင်လမ်း-ယခု နဝဒေးလမ်း) ဗိုလ်မှူးချုပ် ဂျေလန်ကက်စတာ
- Leeds Road - ဒေါ်သိန်းတင်လမ်း (ခရစ်ယာန်ဘိုးဘွားရိပ်သာ)
- Linsdowne Street - လိဒ်(စ်)လမ်း (ခရေပင်လမ်း)
- Loyd Road - လင်းစဒေါင်းလမ်း (ရာဇာဓိရာဇ်လမ်း) အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ်လင်းစဒေါင်း (ယခု ရာဇာဓိရာဇ်လမ်း)
- Lewis Street - လွှဲလမ်း
- Magregor Street - ဗိုလ်ကြီးအိပ်ချ်လွှဲ၊ တရားသူကြီး
- Lewis Street - လောင်းဝစ္စလမ်း၊ (အင်းလျားမြိုင်လမ်း) အတွင်းဝန်ချုပ် စီစီလောင်းဝစ်
- Magregor Street - လွစ္စလမ်း (ဆိပ်ကမ်းသာလမ်း) သင်္ဘောကပ္ပတိန် ဟာရီးလွစ္စ
- Magregor Street - မက်ဂရီဂါလမ်း (သစ္စာလမ်း) မြို့နယ်စီပယ်ကော်မတီဝင် ဂျွန်မက်ဂရီဂါ

(၁၈၉၂-၁၈၉၇)၊ ဒုတိယဥက္ကဋ္ဌ (၁၈၉၈-၉၉)

May Oung Road

- မေအောင်လမ်း
ပြည်ထဲရေးဝန်ကြီးဆာမေအောင် (၁၉၂၄-၁၉၂၅)

Mayo Street

- မေရီလမ်း (မေယုလမ်း) စစ်ရေယာဉ်
မေရုကို ဂုဏ်ပြု

Mill Road

- စက်ရုံလမ်း
အထက်ပုစွန်တောင် ဆန်စက်များနေရာ

Mission Road

- မစ်ရှင်လမ်း
အလုံရှိ အမေရိကန်ဘက်ပတစ် ဘာသာ
ဝင်များ အခြေချနေရာ

Mongomery Road

- မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း
လမ်း) ရန်ကုန်မြို့သစ်ပုံစံ ရေးဆွဲသူ
ဒေါက်တာဝီလျံမောင်ဂိုမာရီ

Morton Street

- မော်တင်လမ်း (လမ်းသစ်လမ်း) တရား
သူကြီး မော်တင်၏အမည်

Mogul Road

- မဂိုလမ်း (ရွှေဘုံသာလမ်း) မဂိုမျိုးနွယ်
များ နေသောအိမ်

Nicol Street

- နီကိုးလ်လမ်း (ငမိုးရိပ်လမ်း)

Normal School Street

- မြူနီစီပယ်ကော်မတီဝင်(၁၈၉၃-၁၈၉၅)
နော်မန်ကျောင်းလမ်း (နဲ့သာလမ်း)
နော်မန်ကျောင်းရှိရာလမ်း

Pedley Street

- ပက်ဒလေလမ်း၊ မြူနီစီပယ် ကော်မတီ
ဝင်၊ ဆရာဝန် ဒေါက်တာတီအက်စ်
ပက်ဒလေ

- Oliphant Street - အိုလီဖန်လမ်း (ရွှေတောင်တန်း) အင်ဂျင်
နီယာချုပ် အိုလီဖန်အမည်
- Park Lane - ပတ်ကလိန်းလမ်း (နတ်မောက်လမ်း
သွယ်) ဗိုလ်ချုပ်ပန်းခြံဘေးလမ်း
- Peppin Street - ပက်ပင်းလမ်း
မြူနီစီပယ်ကော်မတီဝင်(၁၈၉၇-၁၉၀၄)
- Phayre Road - ဖဲယားလမ်း (ပန်းဆိုးတန်း)
- Philpott Street - ဖိလ်ပေါ့လမ်း
ဘုံဘောဘားမားကုန်သွယ်ရေး ကော်ပိုရေး
ရှင်းမှ ဂျီဖိလ်ပေါ့
- Pine Street - ပိုင်းလမ်း (သိန္နီလမ်း) ထင်းရှူးပင်များ
ရှိသောလမ်း
- Rowett Street - ရိုဝက်လမ်း
မြူနီစီပယ်ကော်မတီဝင် ဒဗလျူကျူရိုဝက်
(၁၈၉၉-၁၉၀၀)
- U Po Yeik Street (or) - (၁၄ လမ်း) လမ်းမတော်လူမိုက်ဖိုးတုတ်
Po Toke Street အမည်
- St. Johns Street - စိန်ဂျွန်းလမ်း (မင်းရဲကျော်စွာလမ်း)
- Strand Road - စထရင်းလမ်း (ကမ်းနားလမ်း)
စိန်ဂျွန်းကောလိပ်တည်ရာ
- Stevenson Street - (လှည်းတန်းလမ်း) ဗိုလ်မှူးစတီဗင်ဆင်
ကို ဂုဏ်ပြုအမည်
- St. Anthony Street - စိန်အန်တော်နီလမ်း (ဦးဖိုးကျားလမ်း)
စိန်အန်တော်နီဘုရားရှိခိုးကျောင်း
- Simpson Road - ဆင်ပဆင်လမ်း (ပန်ကျာလမ်း)
ဒိုင်အိုင်ဒီဆင်ကျောင်းအုပ်ကြီး ဘုန်းတော်
ကြီး ဂျေအဲန်ဆင်ပဆင်

- Spark Street - စပတ်လမ်း (ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း) ရန်ကုန်အရေးပိုင် စပတ်(ခံ)
- Stewart Road - စတီးဝပ်လမ်း (မော်ကွန်းတိုက်လမ်း) ဆာအာရ်စီစတီးဝပ် (၁၉၉၀-၁၉၉၅)
- Sutherland Road - စူသာလင်လမ်း မြူနီစပယ်ကျန်းမာရေးအရာရှိ (၁၉၉၀-၁၉၉၅)
- Signal Pagoda Road - ဆစ်ဂနယ်ပဂိုးဒါးလမ်း (အလံပြဘုရားလမ်း) အလံပြဘုရားရှိ
- Tank Road - တင့်လမ်း ပဲခူးကလပ်တင်းနစ်ကွင်းရှိရာ၌ တင့်ကားရပ်သည့်နေရာ
- Thomson Street - သွန်မဆင်လမ်း (ဗိုလ်တထောင်လမ်း သွယ်) ကော်မရှင်နာမင်းကြီး အေရီးဗား(စ်)သွန်မဆင် (၁၉၇၅-၁၉၇၈)
- Tiger Alley - ကျားရှိတဲ့လမ်းသွယ် (ဦးဝိစာရလမ်း)
- Transport Road - ထရန်စပို့လမ်း (အာဇာနည်လမ်း) အင်္ဂလိပ်ခေတ် စစ်လက်နက်ထောက်ပံ့ရေးလမ်း
- University Avenue - ယူနီဗာစီတီအဲဗင်းနယူး (တက္ကသိုလ်ရိပ်သာလမ်း)
- U Ohn Ghine Road - ဦးအုန်းခိုင်လမ်း၊ မြူနီစပယ်ကော်မတီဝင် (၁၉၉၉-၁၉၁၁)
- U Ba Gyan Street - (၁၃) လမ်းအောက်လမ်း - ကာတွန်းဦးဘဂျမ်းအမည် (ယခင် ငါးရှဉ့်တန်းဟုလည်းခေါ်)

- Victoria Street - ဝိတိုရိယလမ်း (ရတနာလမ်း)
ဝိတိုရိယဘုရင်မကြီး ဂုဏ်ပြု
- Vinton Street - ဘင်တန်လမ်း
အလုံတွင် အခြေချသော အမေရိကန်
ဘက်ပတစ်သာသနာပြုအဖွဲ့ရှိရာနေရာ
- Voyle Street - ဦးဝိစာရလမ်း (အင်္ဂလိပ်စစ်ဗိုလ် ဗွိုင်းလ်
အမည်)
- William Street - (ကိုင်းတန်းလမ်း) လမ်းအင်ဂျင်နီယာ
ဂျေအိမ်ဝီလီယမ်၏ အမည်
- Wales Street - ဝေးလ်(စ်)လမ်း
မြူနီစပယ်အတွင်းရေးမှူး (၁၉၀၆-
၁၉၁၂)။
- Yard Street - ယာဒ်လမ်း (သလ္လာဝတီလမ်း)
- York Street - ယောက်လမ်း (ယောမင်းကြီးလမ်း)
(အင်္ဂလန်က ယောက်မြို့ကို အစွဲပြုခေါ်
ဝေါ်)

အင်္ဂလိပ်နာမည်များအပြင် ရှားဖရာဇ်လမ်း (ဘဏ်လမ်း)၊ ဇဖား
ရှားလမ်း (ဇီဝကလမ်း)၊ မဂျစ် လမ်း (သမိန်ဗရမ်းလမ်း)၊ ဟာဂျီလမ်း
(သရက်တောလမ်း)၊ ဂုရုလမ်း (သုခမိန်လမ်း)၊ မူဆာဂျီလမ်း (အောင်
တော်မူလမ်း)၊ မာဒရာဆာလမ်း (ဗိုလ်မိုးလမ်း)၊ ရီဂျီလမ်း (သပြေ
ညိုလမ်း)၊ ဟီဇာဝပ်လမ်း (ဧရာမြိုင်လမ်း)၊ အဗူကေဒဘာလမ်း
(ကြေးနန်းစက်ရုံလမ်း) စသော အိန္ဒိယအမည်ဖြင့် လမ်းများလည်း
တစ်ချိန်က ရန်ကုန်တွင် ရှိခဲ့၏။

အခန်း (၁၈)

ထင်ရှားသော ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ

သရက်တောကျောင်းတိုက်

ယခု ဘုန်းကြီးလမ်း၊ ဆေးရုံကြီးဘက်ခြမ်းတွင် တည်ရှိသော သရက်တောကျောင်းမှာ ရှေးအလွန်ကျ၏။ သရက်တောများ အုပ်ဆိုင်နေသော နေရာဖြစ်သဖြင့် သရက်တောကျောင်းဟု အမည်ရ၏။ ရွှေဘိုမင်း ရန်ကုန်တွင် စံတော်မူစဉ်ကပင် ဤကျောင်းသို့ ဆွမ်းကပ်လှူသည် ဆို၏။ သရက်တောကျောင်းတိုက်အတွင်းတွင် စုစုပေါင်း ကျောင်း (၅၀) ကျော်ရှိ၏။

မော်လမြိုင်ကျောင်းတိုက်

ဤကျောင်းက ပထမ 'မောင်ဂိုမာရီလမ်း' (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း) လမ်းတွင် ရှိ၏။ မော်လမြိုင်နယ်သူနယ်သားများက ကျောင်းဆောက်ကာ မော်လမြိုင်မှ ဘုန်းတော်ကြီးများ သီတင်းသုံး၍ မော်လမြိုင်ကျောင်းတိုက်ဟု ခေါ်၏။

အခန်း (၁၈)

ထင်ရှားသော ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ

သရက်တောကျောင်းတိုက်

ယခု ဘုန်းကြီးလမ်း၊ ဆေးရုံကြီးဘက်ခြမ်းတွင် တည်ရှိသော သရက်တောကျောင်းမှာ ရှေးအလွန်ကျ၏။ သရက်တောများ အုပ်ဆိုင်နေသော နေရာဖြစ်သဖြင့် သရက်တောကျောင်းဟု အမည်ရ၏။ ရွှေဘိုမင်း ရန်ကုန်တွင် စံတော်မူစဉ်ကပင် ဤကျောင်းသို့ ဆွမ်းကပ်လှူသည် ဆို၏။ သရက်တောကျောင်းတိုက်အတွင်းတွင် စုစုပေါင်း ကျောင်း (၅၀) ကျော်ရှိ၏။

မော်လမြိုင်ကျောင်းတိုက်

ဤကျောင်းက ပထမ 'မောင်ဂိုမာရီလမ်း' (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း) လမ်းတွင် ရှိ၏။ မော်လမြိုင်နယ်သူနယ်သားများက ကျောင်းဆောက်ကာ မော်လမြိုင်မှ ဘုန်းတော်ကြီးများ သီတင်းသုံး၍ မော်လမြိုင်ကျောင်းတိုက်ဟု ခေါ်၏။

ဦးပြားတောရကျောင်း

ပထမ ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်းတွင် တည်ရှိ၏။ သို့သော် ထိုနေရာတွင် လူနေအိမ်ခြေ များပြားလာသဖြင့် ပိုမိုဆိတ်ငြိမ်သောနေရာသို့ ပြောင်းပေးပါရန် ဘုန်းတော်ကြီးဦးပြားက ပြော၏။ ထို့ကြောင့် ဘောင်ဒရီလမ်း (ယခု ဓမ္မစေတီလမ်း)သို့ နေရာရွှေ့ပြောင်းပေး၏။ နဂိုဦးပြား တောရကျောင်းမှ နောက်ပိုင်းတွင် ‘အလယ်တောရ’ဟု ခေါ်တွင်ခဲ့၏။ ကျွန်တော်က ငယ်စဉ်က လောင်းဝစ္စလမ်း (ယခု အင်းလျားမြိုင်လမ်း)တွင် နေထိုင်ရာ အနီးဆုံး ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းဖြစ်သော ‘သပြေတောရကျောင်း’နှင့် ‘အလယ်တောရကျောင်း’ သို့ပင် ဆွမ်းချိုင့်များ ပို့ခဲ့ရသည်။ အိမ်မှာ ဆွမ်းကျွေးလျှင်လည်း ‘သပြေတောရ’မှ ဘုန်းတော်ကြီးများကိုသာ ပင့်ဖိတ်ကပ်လှူခဲ့ရ၏။

ရွှေကျင်တိုက်

မူလက မန္တလေးတွင် ကျောင်းတိုက်ရှိ၏။ ထို့နောက် မန္တလေးတွင် အင်္ဂလိပ်သံတဲဆောက်သော နေရာမြေကွက် ပေးလိုက်ရသဖြင့် အင်္ဂလိပ်က ရန်ကုန်တွင် မြေအစားပေး၏။ ရွှေကျင်မန်းဦးဆရာတော်ကြွရောက်ကျောင်းထိုင်၏။ ယခုထိ မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်၊ ပုစွန်တောင်ရပ်ကွက်တွင် ဤရွှေကျင်ကျောင်းတိုက်ကြီး ရှိ၏။

ကြည့်မြင်တိုင်သာဓုကျောင်းတိုက်

ကြည့်မြင်တိုင်၊ နတ်စင်လမ်းတွင် တည်ရှိ၏။ ယခင်က ဤနေရာကို ‘ရေပေါ်မီးရပ်’ဟုခေါ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင်ကား ကွမ်းခြံများစိုက်ပျိုးရာနေရာဖြစ်သဖြင့် ‘ကွမ်းခြံရပ်’ဟုခေါ်၏။ ကျောင်းဒါယကာဦးသိန်းက မြေရော ကျောင်းပါ ဆောက်လုပ်လှူဒါန်းခဲ့၏။ ပထမဦးဆုံး ကျောင်းထိုင်ဆရာတော်မှာ ဘုန်းကြီးဦးမြတ်စံ ဖြစ်၏။ ဆရာတော်က သာဓုကျောင်းဟု အမည်ပေးခဲ့၏။

ကြည့်မြင်တိုင်ဥယျာဉ်တိုက်

နဂိုက ဥယျာဉ်မြေဖြစ်ပြီး မြေပိုင်ရှင်က ကျောင်းဆောက်လုပ် လှူဒါန်းသဖြင့် ဥယျာဉ်တိုက်ဟုခေါ်၏။

ကြည့်မြင်တိုင်ဗားကရာတိုက်

မန္တလေးဗားကရာ ဆရာတော်ကြီး၏တပည့် ဦးပွင်းလေးသည် စာပညာထူးချွန်သဖြင့် တပည့်ဦးပွင်းအား မြောက်စားလို၍ ရန်ကုန် မြို့သို့ စေလွှတ်၏။ ကြည့်မြင်တိုင်တွင် ကျောင်းဆောက်ကာ မန္တလေး ဗားကရာအမည်ကို အစွဲပြုပြီး ဗားကရာကျောင်းတိုက်ဟု အမည်ပေး ခဲ့၏။

ကြည့်မြင်တိုင်ကျွန်းတောကျောင်းတိုက်

ကျွန်းပင်များရှိရာ တောကို ရှင်းလင်းပြီး ရှမ်းလူမျိုး သူဌေး တစ်ဦးက လှူဒါန်းသော ကျောင်းဖြစ်၏။

ရွှေကြက်ရက်ကျောင်းတိုက်

၁၂၁၇ ခုနှစ်၊ ပုဂံရွှေနန်းရှင်လက်ထက်တွင် စစ်ကိုင်းရွှေကျက် ရက်ကျောင်းဆရာတော် ဦးမေဓာက အပြစ်တစ်ခု ကျူးလွန်မိသည်ဟု မိမိကိုယ်မိမိ ခံယူပြီး ရန်ကုန်သို့ ဆင်းလာ၏။ ထို့နောက် ဗဟန်းမြို့နယ်၊ တာဝါလိန်းလမ်း (ယခု ဗိုလ်ချုပ်ပြတိုက်လမ်း)အနီးရှိ ချုံနွယ်ပိတ် ဝေါင်းများ ထူထပ်နေသော ကုန်းတစ်ခုတွေ၍ ကျောင်းဆောက်သီတင်း သုံးခဲ့၏။ ဆရာတော်က ဝါးတဲလေးနှင့်သာ သီတင်းသုံးနေသော်လည်း ဆရာတော်ကို ကြည့်ညိုသူများ ပေါလာပြီး မြူနီစီပယ်သူကြီး ဦးဖော့ ကြီးက ကျောင်းဆောက်လှူဒါန်း၏။ ဤကျောင်းရှေ့တွင် ဗိုလ်ချုပ် အောင်ဆန်း နေအိမ်ရှိ၏။ ဗိုလ်ချုပ်နှင့်တကွ ဒေါ်ခင်ကြည် မိသားစုက ရွှေကျက်ရက်ကျောင်းမှ သံဃာတော်အစဉ်အဆက်ကို ကိုးကွယ်၏။

ဒေါ်အောင်ဆန်းစုကြည်သည်ပင်လျှင် သူ၏သားနှစ်ဦးကို ဤကျောင်း ဌာနပင် ရှင်ပြုရဟန်းခံပေးခဲ့၏။

ကျွန်တော့်ယောက္ခမများသည်လည်း ဘိုးဘေးများမှစပြီး ရွှေ ကျက်ရက်ကျောင်းမှ ဆရာတော်များကို ကိုးကွယ်ခဲ့ရာ ဆရာတော်ကြီး ဦးဩသမမှစပြီး မကြာမီက ပျံလွန်တော်မူသွားသော ဆရာတော်ကြီး ဦးစာရိန္ဒာအထိ ဖြစ်၏။ ထိုကျောင်းမှ ဆရာတော်ဦးဩဘာထံမှ လောကီ လောကုတ္တရာ စာပေကျမ်းဂန်များ နာယူဆွေးနွေးခွင့် များစွာရခဲ့၏။

အလုံကွင်းကျောင်းစာသင်တိုက်

အလုံမြို့နယ်၊ ကွင်းကျောင်းလမ်းတွင်ရှိသည့် သမိုင်းဝင် ပရိယတ္တိစာသင်တိုက်ကြီးဖြစ်၏။ ကွင်းလယ်တွင် ထီးထီးကြီး တည်ရှိသဖြင့် 'ကွင်းကျောင်း' ဟုခေါ်၏။ အနယ်နယ်အရပ်ရပ်မှ စာသင်သားများကို ပရိယတ္တိစာပေများကို သင်ကြားပေးကာ သာသနာ့ဘွဲ့တံဆိပ်စာမေးပွဲများတွင် အအောင်အများဆုံးကျောင်း ဖြစ်သည်။ ကျွန်တော်က ကွင်းကျောင်းလမ်းနှင့် ကပ်လျက် 'ဆင်လှလမ်း' တွင် (၁၀) နှစ်ကျော် နေခဲ့ဖူးသဖြင့် ကွင်းကျောင်းစာသင်တိုက်မှ ဆရာတော်အဆက်ဆက်ကို ဆည်းကပ်ပူဇော်ခွင့်ရခဲ့၏။ ဖခင်ကြီးနှင့် မိခင်ကြီးတို့ ကိုးကွယ်သော ဆရာတော်များဖြစ်ပြီး ဖခင်ကြီးနှင့် မိခင်ကြီးတို့ ကွယ်လွန်သည့်အခါတွင်လည်း ဆွမ်းသွတ်ပရိတ်တရားတော် ချီးမြှင့်ပေးသည့် ဆရာတော်များဖြစ်သဖြင့် ကျေးဇူးကြီးလှပါပေသည်။

ကမာရွတ်ဇေယျဝတီကျောင်းတိုက်

လှိုင်မြို့နယ်၊ အမှတ် (၆) ရပ်ကွက်တွင် ရှိ၏။ မူလက တပ်တွင်းကျောင်းဟု ခေါ်၏။ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲကာလအတွင်းက မြန်မာ့တပ်မတော် စခန်းချ ရပ်နားရာနေရာ ဖြစ်ခဲ့၏။ ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်အထိ သစ်လုံးသစ်တပ် ကာရံထားသည်ကို တစ်စွန်းတစ်စ

တွေ့ရပေ၏။ ဆရာတော်ဦးလိပ်နှင့် ဦးဝိတို့က သစ်တပ်ထဲတွင် စတင်
 သီတင်းသုံးခဲ့ကြ၏။ ဆရာတော်ဦးလိပ် ပျံလွန်တော်မူပြီးနောက် ဆရာ
 တော်ဦးကဝိန္ဒက ဆက်ခံ၏။ ထို့နောက် ဆရာတော်ဦးဥက္ကဋ္ဌလက်ထက်
 မှစ၍ ‘ဇေယျဝတီကျောင်း’ဟု အမည်သစ်ပြောင်း၏။ ဆရာတော်
 ဦးဥက္ကဋ္ဌက ကျွန်တော့်မိဘဘိုးဘွားများ ကိုးကွယ်သော ဆရာတော်
 ဖြစ်သည်။ ဆရာတော်၏ တရားဟောသံက အလွန်နားဝင်ပီယံရှိပြီး
 ချိုအေးလှသည်။ ထိုစဉ်က နာမည်ကျော် အဆိုကျော် ဦးမင်းသူ၏
 အသံနှင့်တူသဖြင့် အချို့ဒကာများက ဘုန်းကြီးဦးမင်းသူဟုပင် ခေါ်
 ကြ၏။ ထိုကျောင်းတွင် ကျွန်တော်တို့ညီအစ်ကို ရှင်ပြုရဟန်းခံခဲ့ကြ
 ၏။ ဤကျောင်းထဲတွင် ‘မင်္ဂလာမဉ္ဇူသံပုံစေတီ’ တည်ရှိခြင်းကြောင့်
 သံပုံစေတီကျောင်းဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။

ကြည့်မြင်တိုင်စလင်းတိုက်

ကြည့်မြင်တိုင်မြို့နယ်၊ ပန်းပင်ကြီးလမ်းနှင့် မဏိမေခလမ်း
 ထောင့်တွင် ရှိ၏။ စလင်းတိုက်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၆၅ ခုနှစ်တွင်
 ဦးမောင်ပုနှင့် ဦးသာဦး ညီအစ်ကိုက သူတို့ပိုင် လေးဧကခြံဝင်းကို
 ကျောင်းဆောက်ကာ စလင်းမြို့ဇာတိ ဆရာတော်ဦးသီဟကို လှူကြ၍
 စလင်းကျောင်းတိုက်ဟုခေါ်၏။ စလင်းဆရာတော်က ဤကျောင်းကို
 လက်ခံချိန်တွင် ရဟန်းဝါ ၁၄ ဝါရှိပြီး ဗားကရာတိုက်၌ စာသင်ပို့ချ
 နေချိန်ဖြစ်၏။

အင်းလျားရွာသစ်ကျောင်း

အင်းလျားရွာသစ် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းသည် ရန်ကုန်အင်းစိန်
 လမ်းမ စံရိပ်ငြိမ်နှင့် ဆင်ရေတွင်းမှတ်တိုင်ကြား လမ်းအနောက်ဘက်
 ခြမ်းတွင်ရှိ၏။ ဤဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းသက်တမ်းက နှစ် ၁၄၀
 နီးပါး ရှိပြီဖြစ်၏။ ၁၈၉၇ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်တက္ကသိုလ် ဆောက်လုပ်

ရန် မြေနေရာကို ဖယ်ပေးရရာ အင်္ဂလိပ်အစိုးရက ဤနေရာကို အစား
ထိုးပေးခဲ့၏။ ကျောင်းထိုင်ဆရာတော် ဦးခန္တိ၊ ဦးစက္ကိန္ဒ၊ ဦးနန္ဒိယ၊
ဦးပဏ္ဍိတတို့ ဖြစ်ကြ၏။ ကျောင်းဝင်းအတွင်းတွင် 'အဘယရံသီ'
ဘွဲ့မည်ရှိ စေတီတစ်ဆူလည်းရှိ၏။

မော်လမြိုင်ကျောင်းတိုက်

ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း တောင်ဘက်ခြမ်း၊ ၃၇ လမ်းနှင့်
၃၈ လမ်းကြားတွင် ရှိသည်။ ယခင်က ကွမ်းခြံရပ်တွင် တည်ရှိသဖြင့်
'ကွမ်းခြံကျောင်း' ဟုလည်း ခေါ်၏။ သစ်ဆိမ့်ပင်ကြီးများ ရှိခဲ့သဖြင့်
တစ်ချိန်က 'သစ်ဆိမ့်ကျောင်း' ဟုလည်း ခေါ်၏။ ကိုလိုနီခေတ်တွင်
မော်လမြိုင်မှ ဆရာတော် လာရောက်ကျောင်းထိုင်သဖြင့် 'မော်လမြိုင်
ကျောင်းတိုက်' ဟု အမည်ပြောင်း ခေါ်ဝေါ်ခဲ့ကြ၏။ ယခင်က ဤ
မော်လမြိုင်ကျောင်းတိုက်မှ ဆူးလေဘုရားသို့ သစ်သားတံတားရှည်ကြီး
တစ်စင်း ရှိခဲ့သည်ဆို၏။

ရဟန္တာသိမ်တော်ကြီး

ရွှေတိဂုံစေတီတော် တောင်ဘက်မုခ်အဆင်း ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း
၏ အနောက်ဘက်ခြမ်းတွင် ရဟန္တာသိမ်တော်ကြီးရှိ၏။ သာသနာ
သက္ကရာဇ် ၂၃၉ တွင် သီဟိုဠ်မှ ကြွရောက်လာကြသည့် ရဟန္တာ
ရှစ်ပါးတို့ သမုတ်ကြသော သိမ် (၉) သိမ်အနက် သိမ်တစ်ခုဖြစ်၏။
ဗညားဦးမင်း၊ ရှင်စောပုဘုရင်မကြီး၊ ဓမ္မစေတီမင်း၊ သာယာဝတီမင်း
တို့ အဆက်ဆက် ပြုပြင်ခဲ့ကြ၏။ ၁၉၂၈ ခုနှစ်တွင် လယ်တီဆရာ
တော်ကြီးလည်း ပြုပြင်ခဲ့၏။

ဘုရားဖြူကျောင်းတိုက်

ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းတို့ကြားတွင်
ရှိသည်။ ဘိုးတော်ဘုရားခေတ်က ရန်ကုန်မြို့ဝန် ဦးကျော်ရေးက

ဆောက်လုပ်လှူဒါန်းသော ကျောင်းဖြစ်၏။ ဘုရားဖြူစေတီတော်ရှိ၍ ဘုရားဖြူကျောင်းဟုခေါ်၏။ ဘုရားဖြူစေတီတော်ကို 'ကျိုက္ကမာဇိန် စေတီတော်'ဟုလည်း ခေါ်၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် ဆရာတော် တစ်ပါးက ပြုပြင်ပြီး ထုံးအုတ်ထားသဖြင့် 'ဘုရားဖြူ'ဘုရားဟု ခေါ်ကြ၏။

မဟာပိန္နဲကျောင်းတိုက်

ပန်းဆိုးတန်းနှင့် မဟာဗန္ဓုလလမ်းဆုံတွင် တည်ရှိ၏။ ၁၈၅၆ ခုနှစ်တွင် ဟိန္ဒူဘာသာဝင် ဦးရွှေမောင် (မစ္စတာပီလေး)နှင့် မိတ်ဆွေ သုံးဦးက အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီမှ မြေလျှောက်ထားပြီး ဘုရားကျောင်း တည်ထားကြ၏။ ထို့နောက် ဦးအုန်းခိုင်က ဆက်လက် စောင့်ရှောက် ခဲ့၏။ ဦးအုန်းခိုင် ကွယ်လွန်သောအခါ သမီးဖြစ်သူ ဒေါ်ဒေါ်နုက ၁၉၄၅ တွင် ကျောင်းသစ် ပြန်လည်ဆောက်လုပ်ခဲ့၏။ ၁၉၅၅ ခုနှစ် တွင် မေလတွင် ဝေဘူဆရာတော်ကြီးကို ပင့်ဖိတ်ကာ ရေစက်ချ လှူဒါန်းခဲ့၏။ ထို့နောက် ဒေါ်ဒေါ်နု၏မြေး ဦးဆန်နီ (ဒါရိုက်တာ သီဟသူ)က ဆက်လက်ထိန်းသိမ်းခဲ့၏။ ဤမဟာပိန္နဲကျောင်းဝင်းထဲ တွင် 'ကျိုက်ပါမဟာပိန္နဲ စေတီတော်'လည်း တည်ရှိ၏။

ဦးဆန်နီလက်ထက်တွင် ကျွန်တော် ဤကျောင်းပရဝုဏ်ထဲတွင် ဒါရိုက်တာပန်းချီစိုးမိုး၊ ဒါရိုက်တာအောင်စိုးဦး၊ တေးရေးဆရာပုဏ္ဏက တို့နှင့် မကြာခဏတွေ့ဆုံကာ ဓမ္မစကားဝိုင်းများ ပြုလုပ်ခဲ့ကြသည်။ ကျွန်တော်လုပ်ဆောင်သော 'ပေါ်ပြူလာဂျာနယ်တိုက်'မှာ မဟာပိန္နဲ ကျောင်းတိုက်ရှိသော ၃၆ လမ်း (အလယ်လမ်း)ပင်ဖြစ်၍ ဤကျောင်း သို့ မကြာခဏ ရောက်ရှိခဲ့သည်။

ဒေဝသာဂရသိမ်ဖြူတော်ကြီး

မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်၊ သိမ်ဖြူလမ်းနှင့် ဗိုလ်မင်းရောင် လမ်းထောင့်တွင် ရှိ၏။ ရန်ကုန်မြို့ရှိ ရဟန္တာသိမ် (၉) သိမ်အနက်

တစ်လုံးအပါအဝင်ဖြစ်၏။ သန်လျင် ဘောဂသေနမင်းလက်ထက် သီဟိုဠ်မှ ကြွလာသော ရဟန္တာရှစ်ပါးက ရသေ့ ၂၄ ဦးအား ရဟန်း ပြုပေးရာ သိမ်ဖြစ်၏။ ၁၇၉၀ တွင် ဗန်းမော်ဆရာတော်က ပြုပြင် မွမ်းမံ၏။ ၁၈၂၄ တွင် ပထမအင်္ဂလိပ်-မြန်မာစစ်ပွဲ၌ သိမ်ဖြူတော် ကုန်းမြေ၌ မြန်မာတပ်များ တပ်စွဲကာ ခံတပ်ဆောက်ခဲ့၏။ ထိုခံတပ် ကို 'သမင်ချို' ခံတပ်ဟု ခေါ်၏။ သိမ်တော်ကြီးကို နောက်ပိုင်း ထုံးဖြူ သုတ်ထား၍ သိမ်ဖြူတော်ဟု ခေါ်တွင်ကြ၏။ တစ်ချိန်က ဤကျောင်း တိုက်ကြီးဝန်းကျင်တွင် ပုစွန်တောင်ချောင်းက ရေတွေ ဝန်းရံနေ၍ 'ဒေဝသာဂရ' (နတ်သမုဒ္ဒရာ)ဟု အမည်နာမ ခေါ်တွင်ခြင်းဖြစ်၏။

နော်မံကျောင်းတိုက်

မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်၊ မင်္ဂလာဈေးအနီးရှိ ကျောင်းတိုက် ကြီးဖြစ်၏။ ၁၈၉၂ တွင် အင်္ဂလိပ်တို့ ရန်ကုန်ကို သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် အင်္ဂလန်မှ ဗိသုကာများကို ခေါ်ယူဆောက်လုပ်သော ကျောင်းတိုက် ဖြစ်၏။ လေးပင်ဆယ်ပင်တိုင် လေးဆယ်ရှိသော ကျောင်းကြီးဖြစ်ကာ တိုင်များအားလုံး ကျွန်းတိုင်များဖြစ်၏။ အပေါ်ထပ်တွင် ဆရာဖြစ်သင် ကျောင်းရှိ၏။ အောက်ထပ်တွင် လှေကား ၆ စင်းရှိ၏။ နောက်ပိုင်း တွင် ဆရာဖြစ်သင်ကျောင်းက နေရာပြောင်းသွား၏။ ထို့ကြောင့် ပွဲစား ကြီး ဆာဖိုးသာက ထိုကျောင်းကြီးကို ကျပ်ငွေနှစ်သောင်းဖြင့် ဝယ် ပြီး ၁၈၈၈ တွင် ဆရာတော်ဦးပညာအား လှူခဲ့၏။ ၁၈၈၉ တွင် ပုစွန်တောင်မှ ဦးချိန်နှင့်ဇနီးက သိမ်ကြီးဆောက်လုပ်လှူဒါန်းခဲ့၏။

မဟာသိမ်တော်ကြီး

ရှေးခေတ် 'ကျိုက်မဲသံချို' စေတီတော်၏ ကပ်လျက်မှ သိမ်ကြီး ကို 'မဟာသိမ်တော်ကြီး' ဟုခေါ်၏။ ဤသိမ်ကြီးပတ်ပတ်လည်တွင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ ရှိ၏။ သိမ်ကြီး၏မြောက်ဘက်တွင် ဘုန်း

တော်ကြီး ဦးပုညကျောင်း၊ အရှေ့တောင်ဘက်တွင် ဆရာတော် ဦးရွှန်း
၏ မှန်ကင်းကျောင်းတိုက်များ ရှိ၏။ တောင်ဘက်ခြမ်းတွင် 'တပ်
ကလေးဈေး' ရှိ၏။ ပုဂံမင်းလက်ထက်မှစ၍ 'တပ်ကလေးဈေး' မှ
ဈေးသည်များက သိမ်ထဲ ဝင်ဈေးရောင်းကြ၏။ ထိုသိမ်ကြီးအနီးမှ
ဈေးလေးကို 'စူရတီဈေးကုမ္ပဏီ' က မျက်စိကျကာ ၁၈၅၃ တွင်
'စူရတီဘဇား' ခေါ် ဈေးတည်ဆောက်ခဲ့၏။ အင်္ဂလိပ်လက်ထက်တွင်
'ကျိုက်မဲသံချိုစေတီတော်'အား ဖယ်ရှားကာ 'စူရတီဈေး' က အခိုင်
အမာဖြစ်လာ၏။ ထိုဈေးကြီး မီးလောင်သွားပြီးနောက်တွင် ထပ်မံ
ဖော်ဆောင်သောဈေးက လက်ရှိ 'သိမ်ကြီးဈေး' ဖြစ်လာ၏။

ဗဟန်းရွှေကျင်ကျောင်းတိုက်

ဗဟန်းကြားတောရလမ်းရှိ ရွှေကျင်ကျောင်းတိုက်ကြီးမှာ မင်း
တုန်းမင်း၏ ကုသိုလ်တော်ဖြစ်၏။ မင်းတုန်းမင်းက အင်္ဂလိပ်အစိုးရ
ထံမှ မြေနေရာတောင်းကာ ၁၈၇၆ တွင် ရွှေကျင်ဆရာတော် ဦးသာသန
ကြွရောက်ပြီး ကျောင်းဆောက်ခဲ့၏။ တိုင်ပေါင်း ၁၆၄ တိုင်ပါ သစ်သား
ကျောင်းကြီးရှိ၍ 'တိုင်တစ်ရာကျောင်း'ဟုလည်း ခေါ်၏။

ရှေးရှေးက ရန်ကုန်ဈေးများ

- ၁။ စကော့မားကက်- စကော့ဈေး၊ ဗိုလ်ရန်နိုင်ဈေး- ဗိုလ်ချုပ်
အောင်ဆန်းဈေး
- ၂။ မော်တင်လမ်းသစ်ဈေး
- ၃။ ကမ်းနားဈေး
- ၄။ ကြည့်မြင်တိုင်ကမ်းနားဈေး
- ၅။ ဘီလူးမဈေး (ယခင်က ကုလားသူဌေး 'တန်ဘီ'ဝယ်၍ 'တန်
ဘီဈေး'၊ သိမ်ဖြူကျောင်း လှေကားရင်းတွင် 'ဘီလူးမရပ်'ရှိ၍
ဘီလူးမဈေး၊ နောက်တော့ သိမ်ဖြူဈေး ဟုခေါ်)

- ၆။ စမ်းချောင်းဈေး
- ၇။ ဗဟန်းဈေး
- ၈။ ကျောက်မြောင်းဈေး
- ၉။ ညောင်ပင်လေးဈေး
- ၁၀။ အမဲဈေး
- ၁၁။ ရေကျော်ဈေး
- ၁၂။ ဗိုလ်တထောင်ဈေး
- ၁၃။ တာမွေဈေး
- ၁၄။ စုရတီဘုရားဘဇား (အိန္ဒိယမျိုးနွယ် စုရတီများပိုင်၍ စုရတီဘဇားဟု ခေါ်။ နောင်အခါ အနီးရှိ သိမ်ကြီးကို အစွဲပြုပြီး သိမ်ကြီးဈေးဖြစ်)
- ၁၅။ ဘိုကလေးဈေး
- ၁၆။ ပုစွန်တောင်ဈေး (သံထည်သူဌေးကြီး အလီမူလာတည်ခဲ့)
- ၁၇။ လမ်းမတော်သံဈေး
- ၁၈။ ကြည့်မြင်တိုင်ဈေး
- ၁၉။ သူဌေးဈေး (ဘိုကလေးဈေး)
- ၂၀။ အလုံဈေး

(နောင်အခါကျမှ ဖဆပလရပ်ကွက်၊ ရန်ကင်း စသည်တို့ တည်ဆောက်ပြီး ထိုနေရာများတွင် ဈေးများဖြစ်လာ၏။ တောင်ဥက္ကလာပ၊ မြောက်ဥက္ကလာပ၊ သာကေတ စသော မြို့သစ်များ တိုးချဲ့သောအခါ ဈေးများ တိုးလာ၏)

အခန်း (၁၉)

ရန်ကုန်တိုင်း ဒေသတွင်းရှိ မြို့နယ် ရပ်ကွက်အမည်များ၏ အဓိပ္ပာယ်

ကမာရွတ်

ကမာရွတ်သည် မွန်ဘာသာစကား 'ကမာ' (ရေကန်)နှင့် 'ရွတ်' (ရတနာ)ဖြစ်ရာ 'ရတနာရေကန်'ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ကမာရွတ်မြို့နယ်တွင် အဓိကရေကန်ကြီး 'အင်းလျားကန်'ကို ခေါ်ဆိုခြင်းဖြစ်နိုင်၏။ အချို့ကလည်း ယခု တိမ်ကောစပြုသွားပြီဖြစ်သော ကမာရွတ် ဘူတာအနီးက ကန်ကြီးကို အစွဲပြု ခေါ်ဝေါ်သည်ဟု ဆိုကြ၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ် ဘိုးတော်ဘုရားလက်ထက်တွင် 'ကမာရွတ်'ဟူသော အမည်ကို မှတ်တမ်းတွေ့ရ၏။ ထိုစဉ်က 'ကမာရွတ်'ကို မြောက်ပြင်သူကြီး ဦးစိုး အုပ်ချုပ်သည်။ ကမာရွတ်တွင် ကမာရွတ်ချောင်းရှိကာ ချောင်းဘေးတွင် ကမာရွတ်ရွာ ရှိခဲ့၏။ ကမာရွတ်ချောင်းသည် အင်းလျားကန်မှ လျှံကျလာသည့်ရေများကို လှိုင်မြစ်အတွင်းသို့ စီးစေသည့် ချောင်းဖြစ်၏။

ကမာရွတ်မြို့နယ်၏ အကျယ်အဝန်းသည် ၃.၄၀ စတုရန်းမိုင်ဖြစ်၏။ ကမာရွတ်မြို့နယ်သည် ကြည့်မြင်တိုင်၊ ဆင်မလိုက်နှင့် လှိုင်မြစ်ကမ်းပါးအထိ ကျယ်ဝန်း၏။

ကျော့မှူး

ရန်ကုန်မြစ်တစ်ဖက်ကမ်း ဒလမြို့မှ ၂၄ မိုင် ဝေး၏။ ကျော့မှူးသည် မွန်ဘာသာစကားအားဖြင့် 'အငူကျွန်း' ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ၁၈၇၇ ခုနှစ်က လူဦးရေ ၄၇၆ ယောက်သာရှိသော ရွာတစ်ရွာဖြစ်၏။ ကျော့မှူးမြို့အနီးတွင် ရှေးမွန်ခံတပ်မြို့ဖြစ်သော 'လယ်စိုက်မြို့ဟောင်း' ရှိ၏။ ကိုလိုနီခေတ်က 'ကျော့မှူးချောင်း' ရွာဟု ခေါ်ခဲ့၏။

ကိုကိုးကျွန်း

ရှေးခေတ်က နေထိုင်သူမရှိခဲ့။ ဘင်္ဂလားပင်လယ်အော်အတွင်း တည်ရှိသော ကျွန်းစုဖြစ်၏။ အကြီးဆုံးဖြစ်သော ကိုကိုးကြီးကျွန်းမှာ အလျား ၇ မိုင်၊ အနံ ၂ မိုင်ရှိ၏။ ၁၈၈၃ တွင် ဗြိတိသျှအစိုးရက 'မစ္စတာအက်စ်သာ' ဆိုသူအား နှစ် ၅၀ ငှားခဲ့၏။ ဂျပန်စစ်တပ်က ရေတပ်စခန်းချခဲ့၏။ အိမ်စောင့်အစိုးရလက်ထက်တွင် အကျဉ်းထောင် ဆောက်၏။

ကျောက်တံတား

ရှေးခေတ်ကအခေါ် 'ကျိုက်အသုတ်' ခေါ် ဆူးလေစေတီတော် တစ်ဝိုက်တွင် ယခင်အခါက ရေများ ဖုံးလွှမ်းနေ၏။ ရွံ့ရွံ့များ ထူပြော၏။ စေတီတော်က ရေလည်ကျွန်းတွင် တည်ရှိရာ စေတီတော်သို့ သွားသော ကျောက်ဖြင့်လုပ်ထားသည့် တံတားကို အစွဲပြုပြီး ကျောက်တံတားဟု ခေါ်ခြင်းဖြစ်၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလိပ်မြန်မာစစ်ပွဲအပြီးတွင် ရန်ကုန်မြို့သည် အင်္ဂလိပ်လက်အောက် ကျရောက်ခဲ့ရာမှ ဆူးလေစေတီတော်ကို ဗဟိုပြုပြီး လမ်းများ ဖောက်ခဲ့၊ ရပ်ကွက်များ ရိုက်ခဲ့ကြ၏။ ကျောက်တံတားမြို့နယ် အကျယ်အဝန်းက ၀.၂၅ စတုရန်းမိုင်ရှိကာ ရပ်ကွက် (၉) ကွက်ရှိ၏။ အရှေ့ဘက်ဗိုလ်အောင်ကျော်

လမ်း၊ အနောက်ဘက် ဆူးလေဘုရားလမ်း၊ တောင်ဘက် ကမ်းနား
လမ်း၊ မြောက်ဘက် ၃၃ လမ်းမှ လမ်း ၄၀ အထိ နယ်နိမိတ်ရှိ၏။

ကြည့်မြင်တိုင်

မွန်ဘာသာစကား ‘ကမန္တိုင်’မှ ဆင်းသက်လာသော အမည်ဟု
ဆိုကြ၏။ ‘မြို့ရိုးရှိသောမြို့’ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ တစ်ချိန်က ကြည့်မြင်
တိုင်သည် သစ်တောကြီးအတိ ဖြစ်၏။ မိုးတွင်းတွင် ရွှံ့နှံများ ပြည့်နှက်
နေ၏။ သာယာဝတီမင်းလက်ထက်တွင် ကြည့်မြင်တိုင်သည် အရေး
ကြီးသော ဆိပ်ကမ်းတစ်ခုဖြစ်ခဲ့၏။ ကိုလိုနီခေတ်ဦးကာလတွင် ကြည့်
မြင်တိုင်မှာ မြစ်ကမ်းတစ်လျှောက် တည်ထားသော ရွာတန်းရှည်ကြီး
သာ ဖြစ်၏။ ကြည့်မြင်တိုင်ရွာတွင် မြင်းအရောင်းအဝယ်လုပ်သော
ရူးတိုင်းရင်းသားများ စတည်းချတတ်၏။

ကြည့်မြင်တိုင်မြို့နယ်တွင် ဗြိတိသျှတို့နှင့် တိုက်ပွဲများစွာဖြစ်
ကာ ဗြိတိသျှတပ်သားများ အကျအဆုံးများ၏။ ထို့ကြောင့် ‘လာကြ
ဆေကြ’ဟု အဓိပ္ပာယ်ရသော Come and Die ဆိုသော စကားမှ
Kemmdine ဟု ဖြစ်လာသည်ဟုဆိုကြ၏။ ကြည့်မြင်တိုင်သည်
အလောင်းမင်းတရားကြီး၏ အနောက်မြို့ရိုးခံတပ်အနေနှင့် တည်ရှိခဲ့
သော သမိုင်းဝင် ရွာကြီးတစ်ရွာဖြစ်၏။

စမ်းချောင်း

တောတောင်ချုံနွယ်ပိတ်ပေါင်းများ ဖုံးအုပ်နေသော ဤနေရာတွင်
၁၈၅၄ ခုနှစ်တွင် ဦးကျူ၊ ဦးဖိုး စသူတို့က ဦးဆောင်ကာ ‘စမ်းချောင်း
ရွာ’ တည်ခဲ့ကြ၏။ ယခု ပဒုမ္မာပန်းခြံထိပ်ခန့်တွင် စမ်းချောင်းတစ်ခု
ဖီးနေ၍ ဤရွာကို ‘စမ်းချောင်း’ဟု အမည်ပေးခဲ့ကြ၏။ ၁၈၆၈ ခုနှစ်
တွင် ဤနေရာကို ဗြိတိသျှအစိုးရက ရှမ်းတိုင်းရင်းသားများကို နေရာ
ပေးခဲ့၏။ ဘုရင်မကြီး ရှင်စောပု နတ်ရွာစံသည်ထိ စံမြန်းသွားသော

ဒေသဖြစ်သဖြင့် 'ရှင်စောပုမြို့' ဟုလည်း ခေါ်၏။ ၁၈၆၄ ခုနှစ်တွင် ရှမ်းလူမျိုး ဦးကေသာ၊ ဦးကြီး၊ ဦးဖူး၊ ဦးဘတို့က စမ်းချောင်းဘေးတွင် တည်ရှိသောရွာကို 'စမ်းချောင်းရွာ' ဟု အမည်ပေးခဲ့ကြ၏။ (အချို့က ၁၈၅၄ တွင် ဦးကျံနှင့် ဦးဖိုး တည်ထောင်သည်ဟု ပြော) စမ်းချောင်းမြို့နယ် အကျယ်အဝန်းက ၀.၉၅၅ စတုရန်းမိုင်ထိရှိ၏။ ရပ်ကွက်ပေါင်း (၁၈) ကွက်ရှိ၏။

တာမွေ

မွန်ဘာသာစကား 'တာမွေ' မှ ဆင်းသက်လာသည်။ 'တာ' မှာ 'ထန်းပင်'၊ 'မွေ' က 'နံပါတ်တစ်' ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ထန်းပင် တစ်ပင်ရှိသော အရပ်ဟုဆိုနိုင်၏။ ရှေးမွန်ဘုရင်များလက်ထက်ကပင် မွန်တိုင်းရင်းသားများ နေကြသည်။ တာမွေတွင် 'ဝါးပိုးခံတပ်' ရှိခဲ့၏။ အင်္ဂလိပ်တို့ကို မြန်မာတပ်များက တာမွေတွင် လူစုကာ တိုက်ခိုက်ခဲ့ ကြသော သမိုင်းရှိ၏။ ရွှေဘိုခရိုင်၊ ကျောက်မြောင်းမြို့နယ်မှ ဆရာ တော် လာရောက်သီတင်းသုံးသဖြင့် 'ကျောက်မြောင်း' ဟု ခေါ်သည် ဟုလည်းဆိုကြ၏။

ဆိပ်ကြီးခနောင်တို

'ဆိပ်ကြီး' မှာ 'ဆိပ်ကမ်းဟောင်း' ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ခနောင်တို မှာ မွန်ဘာသာစကား 'ခနောင်' (ရေဝဲ) နှင့် တို (ပေါများခြင်း) တို့ ပေါင်းစပ်ကာ 'ရေဝဲပေါသောချောင်း' ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ အကျယ် အဝန်းက ၂.၂၆ စတုရန်းမိုင်ရှိကာ ရပ်ကွက် (၈) ရပ်ကွက်ရှိ၏။

တိုက်ကြီး

ရန်ကုန်မြို့မြောက်ဘက်ယွန်းယွန်း (၄၂) မိုင်အကွာတွင် ရှိ၏။ ၁၈၉၁ ခုနှစ်က လူဦးရေ ၄၈၀၈၄ ဦးရှိပြီး ကျေးရွာ ၄၇၀ ပါဝင်သော

တိုက်ကြီးမြို့နယ်ဖြစ်၏။ တိုက်ကြီးတွင် ဂျိုးဖြူရေလှောင်ကန်ကို ၁၉၄၀ တွင် တည်ဆောက်ကာ ရန်ကုန်မြို့သို့ ရေပေးဝေခဲ့၏။

ဆိပ်ကမ်း

၁၈၆၅ ခုနှစ်မှစ၍ ရွက်သင်္ဘောများ၊ မီးသင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ရာ ဆိပ်ကမ်းဖြစ်၏။ အလောင်းမင်းတရားကြီးလက်ထက်တွင် 'ဘုရင့်ဆိပ်ခံတံတား' (King's Wharf) နှင့် တရုတ်ပြည်မှ သင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ရာ 'တရုတ်ဆိပ်ခံတံတား' (China Wharf) တို့မှာ ထင်ရှား၏။ ဗြိတိသျှအစိုးရက ရန်ကုန်မြစ်နှင့်အပြိုင် 'ကမ်းနားလမ်းမကြီး'ကို ဖောက်လုပ်ခဲ့၏။ ဆိပ်ကမ်းမြို့နယ်၏ အကျယ်အဝန်းမှာ မြေပြင်အကျယ်အဝန်း ၀.၅၁၁ စတုရန်းမိုင်သာရှိသော်လည်း ရေပြင်အကျယ်အဝန်းမှာ ၁၀၅ စတုရန်းမိုင်အထိ ရှိ၏။ ရပ်ကွက်က (၃) ရပ်ကွက်သာ ရှိ၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ် ထင်ရှားသော တံတားများမှာ ငှက်ပျောတံတား၊ ရန်ပုံခွင်းတံတား၊ ဘုရင့်နောင်ဖောင်တော်တံတားတို့ ဖြစ်ကြ၏။

ဒဂုံ

ဒဂုံမြို့နယ်တွင် အထင်ရှားဆုံးမှာ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီးဖြစ်သည်။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို ဘီစီ ၅၈၉ တွင် ဥက္ကလာပမင်းကြီးက တည်ထားခဲ့၏။ အေဒီ ၁၅ ရာစုနှောင်းပိုင်းတွင် ဗညားဦးမင်း၊ ဗညားရဲမင်း၊ ဗညားပရမင်း၊ ဗညားကင်းဒေါမင်းအဆက်ဆက်က စေတီတော်ကြီးကို ဉာဏ်တော်မြှင့်တင်ကာ ထီးတော်တင်လှူ ပြုပြင်လှူဒါန်းခဲ့ကြ၏။ ဘုရင်မကြီးရှင်စောပု လက်ထက်တော်တွင် ဘုရင်မကြီးက ပဲခူးဟံသာဝတီမှ ဒဂုံသို့ ပြောင်းရွှေ့ခံနေကာ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို ဘက်စုံပြုပြင်ခဲ့၏။ ကိုယ်အလေးချိန်ပြည့် ရွှေမျက်ပြားခတ်ပြီး စေတီတော်အား ရွှေသင်္ကန်းကပ်ခဲ့၏။ ဝတ္တကမြေကိုလည်း လှူဒါန်းခဲ့၏။

၁၈၇၂ ခုနှစ်တွင် မင်းတုန်းမင်းက ကာလတန်ဖိုး ၁၄ သိန်းတန် ထီးတော်သစ်ကို တင်လှူပူဇော်ခဲ့၏။ ဒဂုံမြို့နယ်တွင် 'ကျိုက်စပေါက်စွက်' ဟု အမည်တွင်သော 'အလံပြဘုရား' မှာလည်း ရှေးဟောင်းစေတီတော်တစ်ဆူဖြစ်၏။ ၁၈၄၁ ခုနှစ်တွင် သာယာဝတီမင်းက ယခုမြို့မကျောင်းလမ်း မြေနေရာတွင် 'အောင်မြေရန်နှင့်' နန်းတော်တည်ခဲ့၏။

ဒေါပုံ

ငမိုးရိပ်မိချောင်း ပုန်းအောင်းရာနေရာ 'တောပုန်း' မှ 'ဒေါပုံ' ဖြစ်လာသည်ဟုဆိုကြ၏။ မွန်ဘာသာစကား 'ဒေါပွန်' မှ ဆင်းသက်လာသည်ဟုလည်း ဆိုကြ၏။ 'ဒေါ' (ဆက်ကပ်) 'ပွန်' (ဆွမ်း)။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို 'ဆွမ်းဆက်ကပ်သူများအရပ်' ဟုလည်း ခေါ်ကြောင်း သိရ၏။ အလောင်းဘုရားလက်ထက်တွင် ဒေါပုံသည် စစ်ရေးအချက်အချာ နေရာဖြစ်ခဲ့၏။ သန်လျင်ကို တိုက်ခိုက်ရာတွင် ဒေါပုံတွင် တပ်စခန်းချခဲ့၏။ ဒေါပုံမြို့နယ် အကျယ်အဝန်းက ၁.၄၂ စတုရန်းမိုင် ရှိ၏။ ရပ်ကွက် (၁၄) ကွက်ရှိ၏။ ဒေါပုံတွင် ရှေးအခါက 'နဘဲပင်' များရှိသဖြင့် 'နဘဲပင်ကုန်း' ဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။

ပုဇွန်တောင်

'ပသုန်ဒုံ' ဟူသော မွန်စကား။ အသံထွက်က 'ပဆွန်' မှ ဆင်းသက်သော အမည်ဖြစ်၏။ 'ပဆွန်' မှာ 'ငါး' ဖြစ်ကြောင်း၊ 'ဒေ' မှာ 'တောင်ကုန်း' ဖြစ်ရာ 'တောင်ငါးလုံး' ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ တောင်ငါးလုံးမှာ ပေတောကုန်း၊ မအူကုန်း၊ မလွကုန်း၊ ပိန္နဲကုန်း၊ ညောင်ကုန်းတို့ ဖြစ်ကြ၏။ အလောင်းမင်းတရားလက်ထက် ၁၇၅၅ ကပင် ပုဇွန်တောင်ရွာ ရှိ၏။ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲနှင့် ဒုတိယစစ်ပွဲများတွင် ပုဇွန်တောင်၌ တိုက်ပွဲကြီးများဖြစ်ခဲ့၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ် အင်္ဂလိပ်လက်အောက်တွင် ပုဇွန်တောင်သည် ရွာအဖြစ် ဆက်လက်တည်ရှိ၏။

၁၈၇၄ ခုနှစ်က ကင်းဝန်မင်းကြီး ဦးကောင်းက ရန်ကုန်မြို့ ရောက်ရှိပြီး ရွှေတိဂုံစေတီတော်အား ဖူးမြော်ကာ ပုဇွန်တောင်ရွာမှ ဖြတ်သွားခဲ့သည်ဟု ကင်းဝန်မင်းကြီးမှတ်တမ်းတွင် ဖော်ပြထား၏။

အနောက်ဘက်လွန်မင်းက ငဇင်ကာကို တိုက်ခိုက်ရန် ပုဇွန်တောင်မှာ လူစုခဲ့၍ ‘ပြည်စွန်တောင်’မှ ‘ပုဇွန်တောင်’ ဖြစ်လာသည်ဟုလည်း ဆိုကြ၏။

နယ်ချဲ့ဗြိတိသျှ စစ်တပ်က ပုဇွန်တောင်ကမ်းပါးမှနေ၍ စစ်ပစ္စည်းများ အမြန်သယ်ချရန် Push Down ဟု အမိန့်ပေးရာမှ ‘ပုဇွန်တောင်’ ဖြစ်လာသည်ဟုလည်း ဆိုကြ၏။

မွန်ဘာသာ ‘ပသုန်ချိုင်း’ (ပုဇွန်ဒေး) (ကုန်းငါးကုန်း)ကို အစွဲပြု၍ ‘ပုဇွန်တောင်’ဖြစ်လာသည်ဟုလည်း ပြောကြ၏။ မြို့နယ်၊ နယ်နိမိတ်မှာ အရှေ့ဘက်လားသော် ဗိုလ်မြတ်ထွန်းလမ်း၊ မြောက်ဘက် ဗိုလ်ချုပ်လမ်းအထိ ရှိ၏။

ဗိုလ်တထောင်

ဗိုလ်တထောင်ဆိုသောအမည်မှာ တဖုဿနှင့် ဘလ္လိကညီနောင်တို့ မဇ္ဈိမဒေသမှ မြတ်စွာဘုရားဆံတော် (၈) ဆူ ပင့်ဆောင်လာကာ ပေါက္ကရဝတီဆိပ်ကမ်းသို့ အနောက်တွင် ဥက္ကလာပမင်းကြီးက ဗိုလ်ခြေ ၁၀၀၀ နှင့် လာရောက်ကြိုဆို ပင့်ဆောင်သည့်အတွက် ‘ဗိုလ်တထောင်’ အမည်တွင်ခဲ့၏။ ဗိုလ်တထောင်မြို့နယ် အကျယ်အဝန်းမှ ၀.၉၂ မိုင်ရှိပြီး ရပ်ကွက် (၁၁) ကွက်ရှိ၏။ အရှေ့ဘက်သန်လျက်စွန်း၊ အနောက်ဘက် ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း၊ မြောက်ဘက် ပုဇွန်တောင်လမ်း၊ တောင်ဘက် ကမ်းနားလမ်းတို့ တည်ရှိ၏။ (ရွှေတိဂုံစေတီတော်မှနေ၍ အရှေ့ဘက် တာ ၁၀၀၀ အကွာတွင် စေတီတည်ထား၍ ‘တာတစ်ထောင်’ မှ ဗိုလ်တထောင်ဖြစ်လာသည်ဟုလည်း ဆိုကြ၏)

မရမ်းကုန်း

ကိုလိုနီခေတ် အင်းစိန်ခရိုင်တွင် ပါခဲ့သော ရွာများထဲမှ တစ်ရွာက 'မရမ်းကုန်းရွာ' ဖြစ်၏။ ထိုစဉ်က ရွာတန်းရှည်၊ ရှမ်းရွာ၊ ရေကူးရွာ၊ သမိုင်းရွာ၊ ခဝဲခြံရွာ၊ ချော်တွင်းကုန်းရွာ စသည်တို့ရှိ၏။ မရမ်းပင် များစွာရှိသော အရပ်ဖြစ်၍ 'မရမ်းကုန်း' ဟုခေါ်၏။ မြို့နယ်အကျယ်အဝန်းက ၉·၇၈၂ စတုရန်းမိုင်ရှိပြီး ရပ်ကွက် (၁၀) ခုရှိ၏။ အရှေ့ဘက်တွင် ရန်ကင်းနှင့် တောင်ဥက္ကလာပ၊ အနောက်ဘက်တွင် အင်းစိန်မြို့နယ်၊ မြောက်ဘက်တွင် မင်္ဂလာဒုံနှင့် မြောက်ဥက္ကလာပ၊ တောင်ဘက်တွင် ကမာရွတ်နှင့် ဗဟန်းမြို့နယ်တို့ရှိ၏။ မရမ်းကုန်းမြို့နယ်တွင် သမိုင်းဝင် ကျိုက်ဝိုင်းစေတီတော်ကြီးနှင့် ဝန်ကြီးချုပ်ဦးနု တည်ဆောက်ခဲ့သော သီရိမင်္ဂလာ ကမ္ဘာအေးစေတီတော်တို့ တည်ရှိ၏။

ပန်းဘဲတန်း

၁၈၄၁ ခုနှစ်တွင် သာယာဝတီမင်းက ရန်ကုန်သို့ ကြွရောက်ကာ 'အောင်မြေရန်နှင့် နန်းမြို့တော်' တည်ဆောက်ခဲ့၏။ မြို့တော်တွင် တံခါး ၁၂ ပေါက် ပါရှိရာ တောင်ဘက်မြို့ရိုးတံခါး သုံးပေါက်အနက် အရှေ့ဘက် အလွန်ဆုံးတံခါးက 'ပန်းဘဲတန်း' တံခါးဖြစ်၏။ ထိုတံခါးမှထွက်လျှင် ပန်းဘဲဆရာများနေသောအရပ် 'ပန်းဘဲတန်း' ရှိ၏။ ၁၈၇၁ ခုနှစ်က မင်းတုန်းမင်း၏ ထီးတော်ကို ရန်ကုန်ပင့်ဆောင်လာစဉ် ပန်းဘဲတန်းမှ ဆရာများက ထီးတော်အောက်ခံ သံကိုင်းသံပေါင်များ ပြုလုပ်လှူဒါန်းခဲ့ကြကြောင်း သိရ၏။ ပန်းဘဲတန်းမြို့နယ်သည် ၀·၂၉၃ စတုရန်းမိုင် ကျယ်ဝန်းကာ ရပ်ကွက်ပေါင်း (၁၁) ခုရှိ၏။ အရှေ့ဘက် ဆူးလေဘုရားလမ်းအထိ အနောက်ဘက်ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း၊ တောင်ဘက် ကမ်းနားလမ်း၊ မြောက်ဘက် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းအထိ နယ်နိမိတ်ရှိသည်။

ဗဟန်း

ရှေးခေတ်ပေါရာဏစကား 'ဗဟန်း' ဟူသည် 'အဝါရောင်မြေ' ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ရှေးအခါက ဗဟန်းက မြေကြီးအရောင်က အဝါရောင် (ကန့်ဓာတ်ပါသောမြေ) ဖြစ်ခဲ့၏။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်အား ဗဟိုထား၍ မြို့ကွက်ဖော်ထုတ်ရင်း 'ဗဟန်း' ဖြစ်လာ၏။ နယ်နိမိတ်မှာ အရှေ့ဘက် ဘိုးစိန်လမ်း၊ အနောက်ဘက် သံလွင်လမ်း၊ မြောက်ဘက် ကန်ရိပ်သာလမ်း၊ တောင်ဘက် ဗဟန်း (၁) လမ်းထိရှိ၏။ မြတ်ဘုရား ရွှေတိဂုံထီးရိပ်အောက်က ဗဟန်းမြို့နယ်တွင် သမိုင်းဝင် ငါးထပ်ကြီး ဘုရား၊ ခြောက်ထပ်ကြီးဘုရား၊ ရွှေဂုံတိုင်ဘုရားများရှိ၏။ စလေဦးပုည ရေးစပ်ခဲ့သော 'ဗဟန်းသွားတောလား' မှာ ဤဗဟန်းရပ်ကိုပင် စပ်ဆိုထားသည်ဟု ထင်ရ၏။

မင်္ဂလာတောင်ညွန့်

ယခင်က 'တောင်လုံးပြန်' ဟု ခေါ်၏။ သိဂုံတ္တရကုန်းတော်၏ ဆင်ခြေလျှောတွင်ရှိသော တောင်ထွတ်အညွန့်အဖူးတွင် ရှိ၍ 'မင်္ဂလာတောင်ညွန့်' ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့၏။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်အား ခြံရံထားသော ကုန်း ၉၉ ကုန်းတွင် ပါဝင်သော ကုန်းအများစုသည် မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်တွင် ရှိ၏။ ဥပမာ- အရိုးကုန်း၊ ပျားရည်ကုန်း၊ သာယာကုန်း၊ မြရာကုန်း၊ ပိန္နဲကုန်း၊ ဒိုဘီကုန်း စသဖြင့်။

မင်္ဂလာဒုံ

မွန်ဘာသာအားဖြင့် 'မင်္ဂလာသမင်' ဟူသော အဓိပ္ပာယ်မှ မင်္ဂလာဒုံ ဖြစ်လာသည်။ ရှေးမွန်ဘုရင်များလက်ထက်ကပင် ထင်ရှားသော မြို့ဟောင်းတစ်ခုဖြစ်၏။ အလောင်းဘုရားလက်ထက်ကပင် မင်္ဂလာဒုံသည် မြို့သူကြီးအုပ်ချုပ်သော မြို့ဖြစ်ခဲ့၏။ ကျိုက္ကလုံစေတီ

တော်၊ ကျိက္ကလို့စေတီတော် ဟူသော ရှေးဟောင်းစေတီတော်ကြီးများ တည်ရှိရာအရပ်ဖြစ်၏။

ရွှေတိဂုံစေတီတော်သမိုင်းတွင် ပါရှိခဲ့သော 'မိဂသိင်္ဂမင်္ဂလာ' သမင်ကို အစွဲပြု၍ 'မင်္ဂလာဒုံ'ဟုခေါ်သည်ဟု ဆိုကြ၏။ အချို့ကလည်း ပါဠိဘာသာနှင့် မွန်ဘာသာပေါင်းပြီး 'မင်္ဂလာချန်'ဟူသော 'မင်္ဂလာရှိသော တောရဂုံ'မှ 'မင်္ဂလာဒုံ'ဖြစ်လာသည်ဟု ဆိုကြ၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် မင်္ဂလာဒုံသည် ရွာကြီးတစ်ရွာဖြစ်၏။ အင်္ဂလိပ်လက်အောက် ကျရောက်သောကာလတွင် နယ်ချဲ့စစ်တပ်များ စစ်စခန်းများရှိရာ တပ်မြို့ဖြစ်ခဲ့၏။

မင်္ဂလာဒုံသည် ရှေးခေတ်ဟံသာဝတီ (၃၂) မြို့တွင် တစ်မြို့အပါအဝင်ဖြစ်ခဲ့၏။

မှော်ဘီ

မွန်ဘာသာစကား 'ဆမိုးပီး'မှ ဆင်းသက်လာ၏။ 'ဆမိုး'က 'အောက်ဘက်'၊ 'ပီး'က 'ပင်လယ်'။ 'ပင်လယ်အောက်ဘက်မြို့'ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ရှေးမွန်ဘုရင်များလက်ထက်က ဟံသာဝတီမြို့ (၃၂) မြို့ထဲမှ တစ်မြို့ဖြစ်၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ် ဘိုးတော်ဘုရားလက်ထက်တွင်ပင် 'မှော်ဘီမြို့'စစ်တမ်း ရှိခဲ့ဖူးသည်။

ရန်ကုန်မြို့မှ ၂၅ မိုင်သာ ဝေး၏။ ၉-၄-၁၀၅၈ တွင် မှော်ဘီမြို့ကို စတည်ခဲ့၏။

လသာ

အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ် လော့ဒ်ဒလဟိုဇီ၏ ညစာစားပွဲတွင် သောက်စားမူးယစ်ရင်း ဗြိတိသျှမိုလ်ကြီးတောမတ်စ်လတ္တာအား ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် Latterမှနေ၍ လသာလမ်းဖြစ်လာ၏။ ထိုရပ်ကွက်မှာ ယခင်က 'အုတ်သာရပ်'ဖြစ်ရာ 'လတ္တာ'မှ 'လသာ'အမည် ပြောင်းလဲလာ

၏။ လသာမြို့နယ် အကျယ်အဝန်းက ၀.၃၁၄ စတုရန်းမိုင်ရှိ၏။ ရပ်ကွက် (၁၀) ခုရှိ၏။ အရှေ့ဘက်နယ်နိမိတ် ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း၊ အနောက်ဘက်နယ်နိမိတ် လမ်းမတော် (အရှေ့)တို့ ဖြစ်၏။

လမ်းမတော်

၁၈၄၁ ခုနှစ်က သာယာဝတီမင်း ရန်ကုန်သို့ ကြွချီလာစဉ် ဘုရင့်ဖောင်တော်တံတားမှ 'အောင်မြင်ရန်နှင့်' နန်းမြို့တော်သို့ သွားရာလမ်းကို 'လမ်းမတော်' ဟုခေါ်၏။ 'အောင်မြင်ရန်နှင့်' နန်းတော်မှာ ယခု မြို့မကျောင်းလမ်းအနီးတွင် ရှိ၏။ လမ်းမတော်မြို့နယ်၏ အကျယ်အဝန်းက ၀.၅၄၃ စတုရန်းမိုင်ရှိပြီး ရပ်ကွက် (၁၂) ကွက်ရှိသည်။ အရှေ့ဘက်တွင် လသာမြို့နယ်နှင့် ဆက်စပ်ကာ အနောက်ဘက်တွင် အောင်ရတနာလမ်းဖြစ်ပြီး အလုံမြို့နယ်နှင့် ဆက်စပ်နေ၏။ တောင်ဘက်တွင် ဆိပ်ကမ်းမြို့နယ်၊ မြောက်ဘက်တွင် ဒဂုံမြို့နယ် နယ်နိမိတ်များနှင့် ဆက်စပ်နေ၏။

လှိုင်

ရှေးအခါက လှိုင်နယ်မြေတွင် ရွံ့နွံများ၊ ရေဝပ်သောလယ်ကွင်း၊ တောအုပ်များ ပြည့်နှက်နေ၏။ ကမာရွတ်ခံတပ်ကြီး၏ မြောက်ဘက် မလှမ်းမကမ်းတွင်ရှိသော လှိုင်ဒေသမှာ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲ၏ စစ်မြေပြင်ဖြစ်ခဲ့၏။ စစ်ပွဲကာလအတွင်း စစ်သူကြီး မဟာဗန္ဓုလက ယခု လှိုင်မြို့နယ်တပ်တွင်းကျောင်း (ဇေယျဝတီကျောင်းတိုက်) နေရာမှ ခံတပ်ဆောက်၍ ခုခံခဲ့၏။

လှိုင်မြို့နယ်သည် တစ်ချိန်က ရန်ကုန်မြို့၏ မြောက်ဘက် နယ်နိမိတ်က တောတောင်ထူထပ်သော နေရာဖြစ်၏။ လှိုင်မြစ်ကမ်းဘေးမှ မထင်မရှား ရွာလေးတစ်ရွာပင် ဖြစ်သည်။ ၁၉၂၀ တွင် လှိုင်မြို့နယ်သည် သမိုင်းတိုက်နယ်တွင် ပါဝင်ခဲ့၏။ မွန်ဘာသာ 'လှိုင်

ပီး'မှ 'လှိုင်' ဟူသောအမည် ဖြစ်လာ၏။ အဓိပ္ပာယ်က 'ရေစိမ့်ထွက်
သောအရပ်' ဟူ၍ ဖြစ်၏။ လှိုင်မြို့နယ်အကျယ်အဝန်းက ၅·၂၉
စတုရန်းမိုင်ရှိ၏။ လှိုင်မြို့နယ်တွင် ရပ်ကွက် (၃၂) ခုရှိ၏။

သင်္ကန်းကျွန်း

ကုန်းဘောင်ခေတ်မှ စတင်ရှိခဲ့သော ရွာတစ်ရွာဖြစ်၏။ သင်္ကန်း
ပင်များ ပေါက်သော တောအုပ်ရှိသည့်နေရာဖြစ်၍ သင်္ကန်းကျွန်းဟု
ခေါ်နိုင်ခြင်းဖြစ်၏။ ရှေးဟောင်းသမိုင်းဝင် ကျိုက္ကဆံစေတီတော် တည်
ရှိရာအရပ်ဖြစ်သည်။ သီပေါမင်း ပါတော်မူသွားပြီးနောက် နယ်ချဲ့
ဆန့်ကျင်ရေးတိုက်ပွဲများဖြစ်ရာတွင် သင်္ကန်းကျွန်းမှလည်း ပါဝင်ခဲ့၏။
ကျိုက္ကဆံစေတီတော်မှာ ကျိုက္ကဆံရွာ၏ ရွာဦးစေတီဖြစ်၏။ ဤစေတီ
တော်ကို ဘီစီ ၃၀၅ ခုနှစ်က သီဟိုဠ်မှ ကြွလာသော ရဟန္တာရှစ်ပါး
က တည်ခဲ့သည်ဟု အဆိုရှိ၏။ ရှေးမွန်ဘုရင်များ တည်ခဲ့သော ကျိုက်
ဒေးယျံစေတီလည်း ရှိ၏။

၁၉၂၆ ခုနှစ်တွင် မြို့အဆင့် သတ်မှတ်ခြင်းခံခဲ့ရ၏။ ငမိုးရိပ်
ချောင်းက မြောက်၊ အနောက်နှင့် တောင်ဘက်တွင် ရစ်ခွေပြီး ဆင်းနေ
၏။ ယခုအခါ သင်္ကန်းကျွန်းမြို့နယ်တွင် ရပ်ကွက် (၃၉) ရပ်ကွက်
ရှိနေ၏။ ၁၉၆၆ ခုနှစ်က တည်ဆောက်ခဲ့သော 'သုဝဏ္ဏမြို့သစ်' ကို
ပင် ဤသင်္ကန်းကျွန်းမြို့နယ်ထဲ၌ ထည့်ထား၏။

အလုံ

အလုံသည် ကုန်းဘောင်ခေတ်ကပင် တည်ရှိသော ရွာဖြစ်၏။
၁၇၇၅ ခုနှစ်တွင် ဆင်ဖြူရှင်မင်းက ရွှေတိဂုံစေတီတော်သို့ ထီးတော်
တင်လှူရာတွင် အလုံရပ်မှ အလှူရှင်များလည်း ပါဝင်ကြောင်း မှတ်
တမ်းရှိခဲ့၏။ ၁၈၇၁ ခုနှစ် မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်က ပုဂံဝန်ထောက်
ဦးမုံသည် ရန်ကုန်သို့ လာရောက်စဉ် အလုံရပ်၌ တည်းခိုခဲ့၏။ အလုံ

ရွာတွင် သစ်တောရုံးဆိပ်ရှိပြီး ကျွန်းသစ်များ ရောင်းချရာနေရာလည်း ဖြစ်၏။ ၁၈၅၃ တွင် အင်္ဂလိပ်တို့ စတင်တည်ဆောက်ခဲ့သော ရန်ကုန် မြို့ကွက်၏ အနောက်ဘက်နယ်နိမိတ်က 'ရွာသစ်ချောင်း'ဖြစ်၏။ အလုံ က ရွာသစ်ချောင်းအပြင်တွင် ရှိ၏။ ၁၉၂၅ ကျမှ 'အလုံရပ်'ဟု ဖြစ်လာ၏။ အလုံတွင် ရပ်ကွက် (၁၁) ခုရှိ၏။

ရန်ကင်း

ရန်ကင်းမြို့နယ်သည် ရန်ကုန်အရှေ့ပိုင်းခရိုင်တွင် ရှိ၏။ ရပ်ကွက် (၁၆) ခုရှိ၏။ ၁၉၅၂ မှစ၍ ရန်ကင်းမြို့ကို တည်ခဲ့၏။ ရန်ကင်းမြို့နယ်ရှိ 'ကံဘဲ့ရွာ'က ရှေးဟောင်းရွာဖြစ်၏။ 'ဘောက်ထော်' ကလည်း ရှေးဟောင်းရွာဖြစ်သည်။ ရှေးဟောင်းမိုးကောင်းစေတီတော် တည်ရှိ၏။

လှည်းကူး

ရန်ကုန်တိုင်းဒေသကြီး၊ မြောက်ပိုင်းခရိုင်အတွင်းမှ မြို့နယ် အဆင့် မြို့ကြီးဖြစ်၏။ ရန်ကုန်မှ ၂၇ မိုင် ဝေးရာ၏။ ၁၈၅၃ ခုနှစ်က ဟံသာဝတီခရိုင်၊ ဖောင်းလင်းစီရင်စုနယ်မှ ရွာကြီးတစ်ရွာဖြစ်၏။ ၁၈၈၄ တွင် ပဲခူးခရိုင်အတွင်းရုံးစိုက်ရာ ရွာကြီးတစ်ရွာဖြစ်လာ၏။

သန်လျင်

ပဲခူးမြစ်၏ လက်ဝဲဘက်ကမ်းတွင် ရှိ၏။ ရန်ကုန်မြစ်၊ ပဲခူးမြစ် နှင့် ပုစွန်တောင်ချောင်းတို့ဆုံရာ မြစ်ဆုံမှ (၃) မိုင်သာ ကွာဝေး၏။ သန်လျင်သည် ရှေးအခါကပင် ပင်လယ်ဆိပ်ကမ်းမြို့ ဖြစ်ခဲ့၏။ သန်လျင်တွင် မင်းဆက် ၃၆ ဆက် စိုးစံခဲ့ပြီး နောက်ဆုံး 'ဘောဂ သေန'မင်းလက်ထက်ကျမှ မင်းဆက်ပြတ်၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် သန်လျင်သည် မြန်မာမင်းများ လက်အောက်ခံဖြစ်ခဲ့၏။

သုံးခွ

မှော်ဝန်းချောင်း၊ ဥက္ကံချောင်းနှင့် နီယောချောင်းအဝတို့တွင် ရှိ၍ ‘သုံးခွ’ ဟုခေါ်၏။ ယခင်က ရွာကြီးဖြစ်ခဲ့ကာ ကိုလိုနီခေတ်ကျ မှ မြို့ဖြစ်လာ၏။ ၁၈၇၈ က (၇၂၉) ဦးသာရှိ၏။ ၁၉၁၂ ခုနှစ်တွင် သန်လျင်ခရိုင်မြို့နယ် ရုံးစိုက်ရာမြို့ ဖြစ်လာ၏။

ဥက္ကံ

ရန်ကုန်တိုင်းဒေသကြီး၊ ရန်ကုန်မြောက်ပိုင်းခရိုင်၊ တိုက်ကြီး မြို့နယ်အတွင်း တည်ရှိ၏။ ၁၈၇၇ နှစ်အထိ ရွာကြီးတစ်ရွာမျှသာ ရှိသေး၏။ ‘အုတ်ရေကန်ကြီး’ ရှိရာ ရွာဖြစ်၍ ‘ဥက္ကံ’ ဟုခေါ်၏။

အင်းစိန်

မွန်ဘာသာ ‘အိန်ဂွင်’ မှ ဆင်းသက်လာပြီး ‘ဆင်များ ရေကစား ရာနေရာ’ ဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ၁၈၅၃ ခုနှစ် အင်္ဂလိပ်လက်အောက် ရောက်နေစဉ်တွင် အင်းစိန်က ရွာကြီးတစ်ရွာဖြစ်၏။ ၆-၅-၁၉၀၃ ခုနှစ်တွင် အင်းစိန်က မြို့ဖြစ်လာ၏။ အင်းစိန်သည် ကိုလိုနီခေတ်က သရက်ခြံများ၊ လယ်ကွင်းများသာရှိသော ကျေးရွာဖြစ်၏။

အင်းစိန်မြို့နယ် အကျယ်အဝန်းက ၁၃.၅၂ စတုရန်းမိုင်ရှိပြီး ရပ်ကွက် (၂၁) ခုရှိ၏။ ၁၈၈၁ ခုနှစ်က လူဦးရေ (၁၀၀၀) သာ ရှိ၏။ ရှေးခေတ်က ‘ရွာမ’ ဟု ခေါ်ခဲ့ကြ၏။

သာကေတ

ပုစွန်တောင်ချောင်းနှင့် ပဲခူးမြစ်ကြားမှ လယ်မြေ ၃၁၉၆ ဧက တွင် သာကေတမြို့သစ် တည်ဆောက်ခဲ့၏။ သာကေတမြို့သစ်ကို ၁၄-၁-၁၉၅၉ တွင် စတင်ဖော်ဆောင်ခဲ့၏။ သာကေတမြို့နယ်သည်

၅-၀၂၄ စတုရန်းမိုင် ကျယ်ဝန်းကာ ရပ်ကွက် (၁၉) ကွက်ရှိ၏။ သာကေတမြို့သစ်သည် ရန်ကုန်မြို့နှင့် ပုစွန်တောင်ချောင်းသာ ခြားသော အနီးဆုံးမြို့နယ်ဖြစ်၏။ ၁၉၇၆ ခုနှစ်တွင် ပုစွန်တောင်ချောင်းကူးတံတား တည်ဆောက်ခဲ့သဖြင့် ရန်ကုန်မြို့နှင့် အသွားအလာ လွယ်ကူချောမွေ့သွား၏။

လှိုင်သာယာ

၁၃-၇-၁၉၈၉ တွင် လှိုင်သာယာမြို့နယ် စတင်ပေါ်ထွန်းလာ၏။ မြို့နယ်အကျယ်အဝန်းက ၂၆.၀၁ စတုရန်းမိုင်ရှိ၏။ ရပ်ကွက် (၂၀) လှိုင်မြစ်၏ လက်တက်ချောင်းတစ်ချောင်းကို အစွဲပြုပြီး 'လှိုင်သာယာ' ဟု အမည်တွင်ခဲ့၏။ လှိုင်သာယာသည် ဧရာဝတီတိုင်းသို့ ထွက်ပေါက်လည်းဖြစ်၏။ လှိုင်သာယာမှနေ၍ ကြည့်မြင်တိုင် တစ်ဖက်ကမ်း ရွာများသို့လည်းကောင်း၊ ဒလ၊ လက်ခုပ်ကုန်း၊ တံတေး၊ ကော့မှူး၊ ကွမ်းခြံကုန်းတို့မှတစ်ဆင့် ဒေးဒရဲတံတားကို ဖြတ်ကာ ဒေးဒရဲ၊ ဖျာပုံ၊ ဘိုကလေးသို့ သွားနိုင်၏။ 'ရွှေရင်အေး' စေတီတော်မှာ ရှေးမွန်ဘုရင်များ တည်ခဲ့သော ဘုရားကြီးဖြစ်၏။

ရွှေပြည်သာ

၁၉၈၉ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ ၁၃ ရက်နေ့တွင် စတင်တည်ဆောက်သော မြို့သစ်တစ်မြို့ဖြစ်၏။ အကျယ်အဝန်း ၁၅.၂၁ စတုရန်းမိုင်ရှိကာ ရပ်ကွက် (၁၄) ခုရှိ၏။ ရွှေပြည်သာမြို့နယ်သည် ထန်းတပင်မြို့နယ်၊ မှော်ဘီမြို့နယ်တို့နှင့် တစ်ဆက်တည်းရှိ၏။ ရွှေပြည်သာမြို့နယ်တွင် သမိုင်းဝင် သာဓုကန်စေတီတော်ရှိ၏။ ၁၉၈၆ ခုနှစ်အထိ 'အုတ်ဖိုမြို့သစ်' အမည်ဖြင့် ရှိခဲ့၏။ ထို့နောက် အောင်ဆန်းတောရဆရာတော်က 'ရွှေပြည်သာ' အမည် ပေးခဲ့၏။ 'ကျိုက်ဒိုခရ' ခေါ် သာဓုကန် ရှေးဟောင်းဘုရားကြီးရှိ၏။

တွံတေး

တွံတေးကို ပုဂံခေတ်က 'တလ' (ဒလ)မြို့ဟုခေါ်၏။ အိုးလုပ်ငန်း လုပ်ကိုင်သူများသဖြင့် 'တလသပူရ'ဟုလည်း ခေါ်၏။ တွံတေးတူးမြောင်းကို ၁၈၃၃ ခုနှစ် မေလတွင် စတင်ဖွင့်လှစ်ခဲ့ရာမှ လမ်းပန်းဆက်သွယ်ရေး ပိုကောင်းလာ၏။ တွံတေးတွင် သမိုင်းဝင် 'ရွှေဆံတော်' ဘုရား တည်ရှိ၏။

ထောက်ကြံ့

ရန်ကုန်တိုင်းဒေသကြီး မြောက်ပိုင်းခရိုင်၊ မင်္ဂလာဒုံမြို့နယ်တွင် တည်ရှိ၏။ ရပ်ကွက် (၁၃) ခုရှိ၏။ ထောက်ကြံ့တွင် ဗြိတိသျှစစ်သင်္ချိုင်းက ထင်ရှား၏။

မြောက်ဥက္ကလာပ

ရန်ကုန်မြို့၏ မြောက်ဘက်တွင်ရှိပြီး ရန်ကုန်မြို့၏ မူလအမည် ဥက္ကလာပတို့ကို ပေါင်းကာ မြောက်ဥက္ကလာပဟုခေါ်၏။ ၁၉၅၈-၅၉ တွင် မြို့ကို စတည်၏။ မြို့နယ်အကျယ်အဝန်းက ၄.၇၇၇ စတုရန်းမိုင်ဖြစ်၏။ ၁၉၈၇-၈၈ တွင် 'ဝေဘာဂီ'မြို့သစ်ကို စတည်၏။ အကျယ်အဝန်းက ၀.၅၈၇ စတုရန်းမိုင်ဖြစ်၏။ ၁၉၉၀/၉၁ ခုနှစ်တွင် 'ရွှေပေါက်မြို့သစ်' ကို တည်၏။ အကျယ်အဝန်းက ၅.၅၆ စတုရန်းမိုင်ဖြစ်၏။ မြောက်ဥက္ကလာပရှိ တံတားကြီးကျေးရွာ၊ တံတားလေးကျေးရွာတို့မှာ ကုန်းဘောင်ခေတ်ကပင် တည်ရှိခဲ့၏။ ၁၈၂၄ ခုနှစ် အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲကာလတွင် စစ်သူကြီး မဟာဗန္ဓုလသည် 'တံတားကြီးရွာ' တွင် စစ်ခန်းချဖူး၏။ မြောက်ဥက္ကလာပမြို့နယ်တွင် 'မယ်လမု' စေတီတော်မှာ ရှေးဟောင်းစေတီတော်တစ်ဆူဖြစ်၏။

ဒဂုံမြို့သစ်များ

ဒဂုံမြို့သစ်မြို့နယ်များကို ဒဂုံမြို့သစ် (မြောက်ပိုင်း)၊ ဒဂုံမြို့သစ် (တောင်ပိုင်း)၊ ဒဂုံမြို့သစ် (အရှေ့ပိုင်း)၊ ဒဂုံမြို့သစ် (ဆိပ်ကမ်း) ဟူ၍ လေးမြို့နယ်အထိ တည်ဆောက်ထား၏။ ဒဂုံမြို့နယ် တစ်ခုလုံး၏ အကျယ်အဝန်းက ၁၀၇.၄၇၁ စတုရန်းမိုင် ကျယ်၏။ ဒဂုံမြို့သစ် (မြောက်ပိုင်း)ကို ၄-၁၀-၁၉၉၀ တွင် စတင်တည်ဆောက်၏။ ရပ်ကွက်ပေါင်း ၂၆ ရပ်ကွက်ရှိ၏။ ဒဂုံ (ဆိပ်ကမ်း)မြို့နယ်ကို ၁၈-၃-၁၉၉၀ တွင် စတင်တည်ဆောက်၏။ ရပ်ကွက်ပေါင်း (၄၀) ရှိ၏။ ဒဂုံမြို့သစ် (အရှေ့ပိုင်း)ကို ဒဂုံမြို့သစ် (မြောက်ပိုင်း)မှနေ၍ ၂၉-၈-၁၉၉၄ တွင် ခွဲထုတ်တည်ထောင်ခဲ့၏။ ဒဂုံမြောက်ပိုင်းကို ၄-၁၀-၁၉၉၀ တွင် တည်ခဲ့၏။

ဒလ

မွန်စကား 'ဒန်ဇလ' မှ ဆင်းသက်လာပြီး ဒလဖြစ်လာသည်ဟု ဆို၏။ 'ဒန်(မြို့)' နှင့် ဇလ (ကြခတ်ဝါး)တို့ပေါင်းကာ 'ကြခတ်ဝါး တောတွင်တည်သောမြို့' ဟု အဆိုရှိ၏။ ရန်ကုန်မြို့တည်စဉ်ကာလက 'ဒလ' သည် တံငါရွာဖြစ်ခဲ့၏။ ကိုလိုနီခေတ်တွင် 'ဒလ' သည် ဟံသာဝတီစီရင်စုနယ် (၁၄) ခုတွင် ပါဝင်ခဲ့၏။ လွတ်လပ်ရေးရပြီးနောက် ဒလတိုက်နယ် ဖြစ်လာ၏။ ဒလမြို့နယ်အကျယ်အဝန်းက ၁၀.၉၃ မိုင်ရှိကာ ရပ်ကွက် (၂၃) ခု ပါဝင်၏။ ဒလမြို့ တည်ရှိရာတွင် ရှေးက 'ပိုင်ထူရွာ' ရှိ၏။ အချို့က 'မိုင်းဟူရွာ' ဟုလည်း ခေါ်၏။

တောင်ဥက္ကလာပ

၁၉၅၈ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလ တောင်ဥက္ကလာပမြို့နယ် စတင် တည်ဆောက်သည်။ ရန်ကုန်မြို့၏ တောင်ဘက်မှာရှိပြီး ရန်ကုန်၏ မူလအမည် ဥက္ကလာပနှင့် ပေါင်းကာ 'တောင်ဥက္ကလာပ' ဟု ခေါ်တွင်

ခဲ့၏။ မြို့နယ်အကျယ်အဝန်းက ၃·၉၇၃ စတုရန်းမိုင် ရှိ၏။ ရပ်ကွက်
ပေါင်း (၁၃) ခုနှင့် စတင်တည်ဆောက်ခဲ့၏။ တောင်ဥက္ကလာရှိ
‘မြင်သာရွာ’များတွင် မွန်ဘုရင်အဆက်အနွယ် ‘ဈာန်ယဉ်မင်း’ တည်
ထားသော (၇) ဆူဘုရားရှိ၏။

အခန်း (၂၀)

တစ်ခေတ်က ရန်ကုန်သယ်ယူပို့ဆောင်ရေး

ကျွန်တော်က မြန်မာနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေး ရပြီးသည့်နောက်မှ မွေးဖွားသူဖြစ်ရာ လန်ချားတို့၊ ဓာတ်ရထား၊ စသည့် သယ်ယူပို့ဆောင်ရေးယာဉ်များကို မမီလိုက်။ 'လန်ချား' ကိုတော့ တရုတ်စာရေးဆရာ 'လောရှော့' ၏ "Rickshaw Man" လန်ချားသမားဆိုသော စာအုပ်ဖတ်ဖူး၍သာ လန်ချားသည် သူတို့၏ နိမ့်ကျသော ဘဝရန်းကန်မှုများကို နားလည်စာနာရ၏။ 'လန်ချား' က ထိုင်ခုံပေါ်တွင် လူနှစ်ယောက် ဘေးချင်းယှဉ်စီး၍ ရ၏။ အပေါ်တွင် ဖွင့်၍ပိတ်၍ရသော အမိုးရှိ၏။ ၁၉၄၀ တစ်ဝိုက်က ရန်ကုန်တွင် လန်ချားစင်းရေ ၂၅၀၀ ကျော်ရှိပြီး လန်ချားဆွဲသူပေါင်း တစ်သောင်းကျော်မျှ ရှိသည်ဟု သိရရာ ခရီးသည်ပို့ဆောင်ရေးတွင် မည်မျှ အသုံးဝင်ကြောင်း သိနိုင်၏။ လန်ချားများ ရန်ကုန် စတင်ရောက်လာသည်မှာ ၁၈၉၃ ခုနှစ်ခန့်က ဖြစ်သည်။ မူလက လန်ချားဆွဲသူများမှာ ကျစ်ဆံမြီးရှည်ရှည်နှင့် တရုတ်လူမျိုးများ ဖြစ်၏။ နောင်သောအခါ တရုတ်လူမျိုး သူဌေးကြီးများဖြစ်ကြသော 'ချင်းချောင်း' နှင့် 'မာဖီးယား' စသူတို့က တရုတ်အမျိုးသား ဂုဏ်သိက္ခာ

ကျသည်ဟု ယူဆရာ တားမြစ်ကြ၍ တရုတ်လန်ချားသမား မရှိတော့။ အိန္ဒိယမျိုးနွယ်များသာ လန်ချားဆွဲကြ၏။

ရန်ကုန်မြို့တွင် အလောင်းဘုရားလက်ထက်မှ ပုဂံမင်းခေတ် အထိ နွားလှည်းများသာ သုံး၏။ ၁၈၈၀ လောက်တွင်ကား မြင်းလှည်းများ ပေါ်လာ၏။ ၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင်ကား 'သံလမ်းပြေးရထား' စသုံးစွဲ၏။ ကမ်းနားလမ်းမှ တရုတ်တန်းတို့မှ ရွှေတိဂုံဘုရားအထိ ပထမပိုင်းတွင် ပြေးဆွဲ၏။ ထို့နောက် တရုတ်တန်းမှ ဒါလမိုဂီလမ်း (ယခု မဟာဗန္ဓုလလမ်း) တစ်လျှောက်မှ ကမ်းနားလမ်းအထိ ဖြစ်၏။ ဆူးလေဘုရားလမ်းမှ ပုစွန်တောင်အထိလည်း ထပ်မံချဲ့ထွင် ပြေးဆွဲ၏။ ဤသံလမ်းသွားရထားကို 'ဒါဝတ်ကုမ္ပဏီ' မှ စတင်ပြေးဆွဲ၏။ ၁၈၈၉ ခုနှစ်ကျသောအခါ ကလကတ္တားမြို့ 'စတင်းမ် ထရမ်ဝေး' (Steam Tranway) ကုမ္ပဏီသို့ ရောင်းချခဲ့၏။ ရထားခေါင်းတွဲကို မီးစက်ခေါင်းဖြင့် ဆွဲ၏။

ထို့နောက် ရန်ကုန်တွင် လျှပ်စစ်မီး ရရှိလာသောအခါ သံလမ်းသွား ယာဉ်ရထားအစား ၁၉၀၂ ခုနှစ်တွင် လျှပ်စစ်ဓာတ်ဖြင့် သုံးစွဲပြေးဆွဲသော 'ဓာတ်ရထား' ကို 'စူရတီဘဇီး' (ကြည့်မြင်တိုင်ဈေးကြီး) မှ 'စူရတီဘားရားဘဇီး' (သိမ်ကြီးဈေး) အထိ ပြေးဆွဲခဲ့၏။

၁၉၁၃ တွင် ထရော်လီဘတ်စ်ကားများပါ စတင်ပြေးဆွဲ၏။ ၁၉၁၅ တွင် ဘတ်စ်ကား (၈) စီး၊ အငှားယာဉ် (၂၈) စီး၊ ကိုယ်ပိုင်ကား (၄၂၆) စီး၊ မော်တော်ဆိုင်ကယ် (၁၃၉) စီး ရှိ၏။

၁၉၆၂ ခုနှစ်၊ မတ်လ ၂ ရက် (တော်လှန်ရေးကောင်စီ မစတင်မီရက်အထိ) မှတ်ပုံတင်ထားသော ကားစင်းရေက ရန်ကုန်တွင် ၄၀၀၆၈ ရှိ၏။ ထိုအထဲတွင် သုံးဘီးကား ၁၉၀၆ စီး၊ မော်တော်ဆိုင်ကယ် ၃၈၉၄၊ အငှားလိုက်ဘတ်စ်ကား ၃၂၂၈ စီး၊ အငှားလိုက်လော်ရီကား ၅၇၀၆ စီး၊ အငှားယာဉ်နှင့် ကိုယ်ပိုင်ဂျစ်ကား ၄၄၀၀ စီး၊ ပစ္စည်းတင်

ကားငယ် ၁၈၅၈ စီး၊ စတောရှင်ဝက်ဂွန်းကား ၄၃၇ စီး၊ ဆလွန်ကား ၅၉၉၁ စီး ရှိ၏။

ရန်ကုန်မြို့ ပထမအကြိမ် ဗုံးကြဲခံရပြီးနောက်တွင် ဓာတ်ရထား
ရော၊ ဆရော်လီဘတ်(စ်)ကားပါ ပျောက်ကွယ်သွား၏။ ခရီးသည်တင်
ဘတ်စ်ကားကို စတင်လုပ်ဆောင်သူမှာ Rangoon Electricity Trans-
port (R.E.T) ကုမ္ပဏီဖြစ်၏။ ၁၉၂၄ တွင်ကား မြန်မာလူမျိုးပိုင်
ခရီးသည်တင် ဘတ်စ်ကားများ ပေါ်လာ၏။ *ဖိုမော်တော်ကား* ကုမ္ပဏီ
မှ ကားများကို အရစ်ကျ အကြွေးစနစ်ဖြင့် ဝယ်ယူပြေးဆွဲ၏။ စစ်ကြီး
ပြီး၍ ဘုရင်ခံပြန်လာပြီး *ဆာပေါ်ထွန်းအစိုးရ* ခေတ်တွင် စစ်ကျန်ကား
များကို *လက်ရုံးအစည်းအရုံး* က ပထမအသုတ်စီးရေ (၂၀၀)
ဝယ်ယူခဲ့၏။ အင်ဂျင်စက်ဟောင်းများကို ကားပစ္စည်းအစိတ်အပိုင်းသစ်
များဖြင့် ပြန်လည်တပ်ဆင် မွမ်းမံထားသော ကားများဖြစ်၏။ ကိုယ်
ထည်ကို ရန်ကုန်တွင်ပင် သံပြားများဖြင့် တည်ဆောက်၏။ စင်းရေ
(၈၀၀) မှာ ဘေးပေါက်၊ စင်းရေ (၇၀၀) မှာ နောက်ပေါက်ဖြစ်၏။
ကားအချို့မှာ ခေါင်းတိုဖြစ်ပြီး ဒေါ့ဂျစ် အမျိုးအစားများက ခေါင်းရှည်
ဖြစ်၏။

ဘတ်စ်ကားတစ်စင်း၏ တန်ဖိုးက ၄၀၀၀ ကျပ်ခန့်ရှိ၏။ ပြေးဆွဲ
နေသော ဘတ်စ်ကားပေါင်းက (၁၅၀၀) ကျော်ရှိ၏။ တစ်နေ့ကို
ခရီးသည် ပျမ်းမျှနှစ်သိန်းခွဲကျော်ကို သယ်ယူပို့ဆောင်ပေးရ၏။ သို့သော်
တကယ်တမ်း လက်တွေ့ပြေးဆွဲနိုင်သည့် ကားစင်းရေက (၉၀၀)
မျှသာရှိရာ ယာဉ်နှင့်ခရီးသည်က မမျှတ။ ကားများတွင် ခရီးသည်က
အမြဲလိုလို ကြပ်သိပ်နေ၏။ မတ်တတ်ရပ်စီးရသူ ခရီးသည်များအပြင်
နောက်ဘက်ပေါက်၊ ဘေးပေါက်မှ တွယ်စီးရသူများလည်း ရှိ၏။
“မင်းက ရွှေထီးဆောင်းခဲ့တဲ့ ရန်ကုန်ရက်များအကြောင်း ရေးတော့
ရိုးကုမ္ပဏီတို့၊ စိန်ဘရားသားတို့ပဲ ဖော်ပြထားကာ တီကျူးမားတို့၊
ပိုက်တဝေးတို့၊ ဝပ်ဆင်အင်ဆန်းတို့အကြောင်းလည်း ကျန်သေးတာ

ရှာရေးဦးလေ**ဟု အသက် ၉၁ နှစ်ရှိ ဘကြီးဦးသိန်းဟန်က ကျွန်တော့်ကို လာပြောသည်။

တကယ်တော့ ကျွန်တော်က ကျွန်တော်သိမိခဲ့သော သက်တမ်း ၇၀ လောက်က အကြောင်းများကို မှတ်မိသမျှ ရေးနေခြင်းသာ ဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် အင်္ဂလိပ်လက်ထက်က ရန်ကုန်အကြောင်းကို လုံးစေ့ပတ်စေ့ မဖော်ပြနိုင်ခဲ့။ ယခုအချိန်တွင် အသက် ၉၀ ကျော်အရွယ်တွေလည်း ရှားပါးနေပြီဖြစ်သဖြင့် စာအုပ်စာတမ်းအချို့ကို ရှာဖွေကိုးကားရသည်။ အထောက်အထား စာအုပ်စာတမ်းကလည်း တကယ်ရှာတော့မှ အတော် ရှားကြောင်း တွေ့ရ၏။ ဟိုတစ်စ ဒီတစ်စ အပိုင်းအစလေးများသာ တွေ့ရသည်။

၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် မဂိုလမ်း (ရွှေဘုံသာလမ်း)တွင် စဖွင့်ပြီး ယခု မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်းနှင့် ဗန္ဓုလလမ်းထောင့်တွင် အဆောက်အဦးရှိနေခဲ့ဖြစ်သော ‘ရိုးကုမ္ပဏီတိုက်ဆိုင်ကြီး’ (ယခု ဧရာဝတီဘဏ် ရုံးချုပ်) ကိုကား ကျွန်တော် ငယ်စဉ်က မိခဲ့၏။ စိန်ဘရားသားကိုလည်း မိခဲ့၏။ သို့သော် ‘ပိုက်တဝေးတိုက်’တော့ ခုမှကြားဖူး၍ ရှာဖွေကြည့်ရာ အရင်းငွေ ၁၈ သန်းနှင့် တည်ထောင်ခဲ့သော်လည်း အဆင်မပြေသဖြင့် ၁၉၄၀ တွင် ပိတ်လိုက်ရသည်ဆို၍ ကျွန်တော်မမိခဲ့။ ‘ဝပ်ဆင်အင်ဆန်း’က အရင်းငွေ ၁၅ သိန်းနှင့် တည်ပြီး ပစ္စည်းစုံရောင်း၏။ သို့သော် နောက်ပိုင်းတွင် မော်တော်ကားသာ ရောင်းတော့၏။ ၎င်းကို မြန်မာလူမျိုးများက ဝယ်ပြီး ‘စိန်ဘရားသားကုမ္ပဏီ’ ထူထောင်ခဲ့၏။ ‘ဘောင်ရာဘောင်ဒင်တိုက်’၊ ‘မေရှင်ထပလိမ်ဟန်’ တိုက်တို့ကိုမူ နာမည်သာ ရှာတွေ့သော်လည်း မည်သည့်အချိန်က ဖွင့်ပြီး မည်သည့်အချိန်က ပိတ်လိုက်ရသည်ကို မသိ။ ‘မေရှင်ထပလိမ်ဟန်’ ကား ဈေးပေါပေါ၊ ခြောက်ပြားတန်ပစ္စည်းများ ရောင်းသဖြင့် ကလေးတွေ သိပ်ကြိုက်ကြသည်ဟုလည်း ကြားဖူး၏။

ဆူးလေဘုရားလမ်းမှ ‘ချီဇာတိုက်’ဆိုသော ကိတ်မုန့်ဆိုင်။

ပန်းဆိုးတန်းရှိ 'ဗိယာနာကဖီး' မုန့်ဆိုင်၊ ဆူးလေဘုရားလမ်းမှ 'ဝပ်ကင်' တရုတ်အစားအစာဆိုင်များ နာမည်ကျော်သည်။ နယ်မြို့အသီးသီးမှ ရန်ကုန်ရောက်လာကြသူများက ဆူးလေဘုရားလမ်းနှင့် ပန်းဆိုးတန်းရှိ ဤအစားအသောက်ဆိုင်များသို့ မသွားမဖြစ် သွားဝယ်စားကြပြီးမှ 'ရန်ကုန်' ရောက်တာ တန်သည်ဟု ပြောစမှတ်ပြုကြ၏။ ထို့ထက်ပို၍ အဆင့်မြင့်မြင့် စားချင်ကြသူများကမူ 'စထရင်းဟိုတယ်' (ယခု ကမ်းနားလမ်းဟိုတယ်)၊ 'မင်တိုမင်ရှင်ဟိုတယ်'၊ 'အလံဌေးဟိုတယ်'၊ 'ရွှင်ဟိုတယ်' များသို့ သွားကြသည်ဆို၏။ 'ဂျင်မခါနာကလပ်' နှင့် 'ပဲခူးကလပ်' တို့လည်း နာမည်ကြီး၏။

အဖေက တစ်ဦးတည်းသောသားဖြစ်ကာ ရန်ကုန်တွင် စိန်ဂျွန်းကျောင်း၌ ကျောင်းအိပ်ကျောင်းစား ဘော်ဒါလာနေ၏။ ငွေကြေးဖူလုံသော မိဘများ၏ တစ်ဦးတည်းသားပီပီ ရန်ကုန်တွင် အပ်ကျရာကအစ သိသော 'ရန်ကုန်ဂျင်' ဖြစ်၏။ ပိုက်ဆံပေါပေါ၊ ကိုယ်ပိုင်ကားတစ်စင်းဖြင့် သွားလိုရာသွား သုံးလိုရာသုံးခဲ့သူဖြစ်၏။ အဖေ အသက် ၈၀ လောက်၊ ကျွန်တော့်အသက် ငါးဆယ်ကျော်လောက်တွင် အဖေက စိတ်လိုလက်ရရှိလျှင် သူလူပျိုဘဝက ရန်ကုန်အကြောင်း ပြောတတ်တာတွေ ကျွန်တော်မှတ်ခဲ့ဖူး၏။ ကျွန်တော့်ယောက္ခမက ရဲမှူးကြီးအဖြစ် အငြိမ်းစားယူခဲ့ပြီး အင်္ဂလိပ်ခေတ်က ဗိုလ်တထောင်ဂါတ်၊ မဂိုလမ်းဂါတ်များတွင် တာဝန်ထမ်းဆောင်ဖူးသူဖြစ်၍ သူကလည်း ရန်ကုန်နှင့် ဖတ်သက်၍ နောကြေနေသူဖြစ်၏။ သူကလည်း အားလပ်လျှင် ရန်ကုန်အကြောင်း စမြဲပြန်တာကို ကျွန်တော်က နားထောင်မိခဲ့၏။ သူတို့၏ ပြောကြားချက်များ၊ စာအုပ်စာတမ်းအချို့ အကိုးအကားများနှင့်သာ ဤရန်ကုန်အကြောင်းမှတ်တမ်းကို ရေးနေခြင်းဖြစ်၏။

အနော်ရထာမင်း၏ ပုဂံနှင့် ခေတ်ပြိုင် 'ဒဂုံ' ရှိခဲ့၏။ စင်စစ်ကား တံငါရွာသာသာ။ ပင်းယခေတ်နှင့် အင်းဝခေတ်တွင်ကား 'ဒဂုံ' က အနည်းငယ် စည်ကားလာ၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးအထိကား

မထင်ရှားသေး။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို ဘုရားဖူးလာသူသက်သက် လောက်သာ ရှိသေး၏။

အလောင်းဘုရားခေတ် ရန်ကုန်ကား အရွယ်ပမာဏ အလွန်သေး သော မြို့ဖြစ်၏။ အကျယ်အဝန်းက နှစ်မိုင်သာသာပဲ ရှိသည်။ မြောက် ဘက်ကို ဆူးလေစေတီ၊ တောင်ဘက်က ရန်ကုန်မြစ်၊ အရှေ့ဘက် ဆိုလျှင် သိမ်ဖြူလမ်းမှ လမ်း ၃၀ ထိသာ။ မြို့တွင်းမှာက လမ်းသုံး လမ်းက အရှေ့မှအနောက် တန်းနေ၏။ တစ်လမ်းကို 'ကုလားတန်း'ဟု ခေါ်သည်။ ယခု ကုန်သည်လမ်းနေရာဖြစ်၏။ နောက်တစ်လမ်းမှာက ဟံသာဝတီမြို့ဝန်အိမ်နှင့် ရုံးရှိ၏။ ထိုလမ်းကို 'ပဲခူးလမ်း'ဟု ခေါ်သည်။ ယခု ကုန်သည်လမ်းတောင်ဘက် ဖြစ်၏။

နောက်တစ်လမ်းက 'မင်္ဂလာဈေးလမ်း'။ ယခု ကုန်သည်လမ်း မြောက်ဘက်ဖြစ်သည်။ တောင်မှမြောက်လမ်းက နှစ်လမ်းရှိ၏။ ဘားလမ်း (မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း)နှင့် လွစ္စလမ်း (ဆိပ်ကမ်းသာ လမ်း)။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်က တောခေါင်ခေါင်။ လမ်းဟူ၍ သတ် သတ်မှတ်မှတ်မရှိ။ ကြည့်မြင်တိုင်တို့ ပုစွန်တောင်တို့ဆိုတာက သစ်တပ် အပြင်ဘက်က ရွာတွေဖြစ်၏။ ၁၈၄၁ ခုနှစ်ကျမှ သာယာဝတီမင်းက ရွှေတိဂုံစေတီတော်အနီးသို့ မြို့ကိုပြောင်း၏။ ၁၈၂၄ ခုနှစ်က အင်္ဂလိပ်- မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲဖြစ်ကာ ရန်ကုန်သည် အင်္ဂလိပ်လက်အောက်သို့ နှစ်နှစ်ကျရောက်ခဲ့သေးသည်။ ပုဂံမင်းလက်ထက်တွင် ဒုတိယစစ် ဖြစ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ရန်ကုန်သည် အင်္ဂလိပ်ဘုရင်ခံ ရုံးစိုက်ရာမြို့ ဖြစ်ခဲ့၏။

ထို့နောက် မြင်းတစ်ကောင်ဆွဲသော ရထားလုံးလည်း ရှိသေး သည်။ ဘီးလေးဘီး၊ ပြတင်းပေါက်နှစ်ပေါက် ပါသည်။ သက်တောင့် သက်သာနှင့် လုံလုံခြုံခြုံ စီးနိုင်၏။ ဒီကြားထဲ ရန်ကုန်လမ်းအပေါ်တွင် ပစ္စည်းအလေးအပင်များကို သယ်ပို့သော ချယ်ဂါရီဆိုတာက ရှိသေး၏။ ချယ်ဂါရီ၊ လန်ချား၊ ရထားလုံးများကို ပြေးဆွဲသူများက အိန္ဒိယမျိုးနွယ်

များဖြစ်ကာ ဗမာတွေက ဆိုက်ကားနင်း၏။ ထို့ကြောင့် ရန်ကုန်မြို့လည် လူစည်ကားချိန်တွင် ကိုယ်ပိုင်ယာဉ်၊ ဘတ်စ်ကား၊ လန်ချား၊ မြင်း လှည်း၊ ရထားလုံး၊ ချယ်ဂါရီ၊ လန်ချားတို့နှင့် ရှုပ်ထွေးနေ၏။ ၁၉၀၉ ခုနှစ်မှစ၍ ရန်ကုန်မှာက ဓာတ်ရထားတွေလည်း ရှိ၏။ ကောင်းကင် ဓာတ်ကြိုးမှ လျှပ်စစ်ဘက်ကိုယူပြီး သံလမ်းပေါ်မှ ပြေးသော ဓာတ် ရထားများက ပုစွန်တောင်မှ ကြည့်မြင်တိုင်။ မဟာဗန္ဓုလလမ်း တစ်လျှောက် အနော်ရထာလမ်းတစ်လျှောက် ပြေးဆွဲကြ၏။ ၎င်းတို့ကို 'ထရော်လီရထား' ဟုလည်း ခေါ်၏။ အာရ်အီးတီ ခေါ် ရန်ကုန်လျှပ်စစ် ဓာတ်အားပေးဌာနမှ စီစဉ်သော အာရ်အီးတီ ထရော်လီရထားများဖြစ် ၏။ မြန်မာနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေးရတော့ ဓာတ်ရထားနှင့် ယာဉ်အီးတီ ဘတ်စ်ကားများကို ဗြိတိသျှတို့က ရုပ်သိမ်းရပ်ဆိုင်းခဲ့၏။ ၎င်းထရော်လီ ရထားများက အလုံ၊ သခင်မြပန်းခြံအနီးတွင် ဂိတ်ထိုး၏။ ထို့ကြောင့် ယခုတိုင် ထိုနေရာကို 'ထရော်လီကွေ့' ဟု ခေါ်နေသေးသည်။

လွတ်လပ်ရေးရပြီးခေတ် ဘတ်စ်(စ်)ကားများကား သူ့သင်္ကေတ တံဆိပ်နှင့်သူ ပြေးဆွဲကြ၏။ ကျွန်တော် ဗဟန်းမြို့နယ်တွင် နေစဉ်က ရန်ကုန်မြို့လည်သို့ ထွက်လျှင် ကုက္ကိုင်းမှတ်တိုင်မှနေ၍ 'နဂါးတံဆိပ်' ဘတ်စ်ကားကို စီးရသည်။ ပုစွန်တောင် သွားလိုလျှင် 'ပုစွန်တံဆိပ်' ဘတ်စ်ကား၊ ကမ်းနားလမ်းဘက်ဆိုလျှင် 'ရွက်လှေ'။ ရန်ကုန် တက္ကသိုလ်တက်တော့လည်း 'နဂါး' ကား (နောက်ပိုင်းတွင် အမှတ် ၈ ကား၊ အမှတ် ၉ ကား)ကိုသာ အားကိုးခဲ့ရ၏။

ထိုသို့ပင် အမှတ်တံဆိပ်နှင့် ဘတ်စ်ကားတွေ ရန်ကုန်မြို့ သယ်ယူပို့ဆောင်ရေးတွင် တာဝန်ယူကြ၏။ ကျွန်တော် မှတ်မိသ လောက် ဘတ်စ်ကားတံဆိပ်များမှာ မီးရထားတံဆိပ်၊ မြင်းနီ၊ မြင်းဖြူ၊ မြင်းကျား၊ လေယာဉ်ပျံ၊ လခြမ်း၊ လပိုင်း၊ နဂါး၊ ရွက်လှေ၊ ပုစွန်၊ နားလှည်း စသည့်တံဆိပ်များ ဖြစ်၏။

ပုစွန်တံဆိပ်ဘတ်စ်ကားက ကြည့်မြင်တိုင်၊ နတ်စင်လမ်းဂိတ်

မှစကာ အထက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်း၊ ဆူပါပင်လမ်း၊ ကျုံးကြီးလမ်းမှ ပုစွန်တောင်တင်းပုံဆိပ်သို့ ပြေးဆွဲသည်။ ကြည့်မြင်တိုင်ဂိတ်မှ နောက်ထပ်ထွက်သော ဘတ်စ်ကားက မီးရထားတံဆိပ်ဖြစ်၏။ သူက အထက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်း၊ အောက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်း၊ ဗိုလ်ချုပ်လမ်း၊ ပုစွန်တောင်။ ရွက်လှေတံဆိပ်ဘတ်စ်ကားက ကုန်သည်လမ်းနှင့် ကမ်းနားလမ်း။ လေယာဉ်ပျံတံဆိပ်ကားက မင်္ဂလာဒုံ။ နွားလှည်းတံဆိပ်ကားက ထောက်ကြွေ။ တောင်ပံတံဆိပ်ကားက အင်းစိန်မှ စထွက်ပြီး အင်းစိန်လမ်းမကြီး၊ ပြည်လမ်း၊ မင်းရဲကျော်စွာလမ်း၊ မြို့မကျောင်းလမ်းတို့မှ စပြီး သိမ်ကြီးဈေးအထိ ရောက်၏။ နဂါးတံဆိပ်ကားက တက္ကသိုလ်နယ်သာလမ်းတွင် ဂိတ်ထိုးကာ ကမ္ဘာအေးဘုရားလမ်း၊ ကိုယ့်မင်းကိုယ့်ချင်းလမ်း၊ အလံပြဘုရားလမ်း၊ ဆူးလေဘုရားလမ်း၊ မဟာဗန္ဓုလလမ်းတို့မှ လသာလမ်းထိ ပြေးဆွဲ၏။ ဆင်ဖြူတံဆိပ်ကားက ရန်ကုန်မြို့လည်မှ ကိုယ့်မင်းကိုယ့်ချင်းလမ်း၊ ကမ္ဘာအေးဘုရားတံတား အလုံစိတ်ရောဂါကုဆေးရုံထိ ပြေးဆွဲ၏။ လွတ်လပ်ရေးရပြီးကာလတွင် ဘတ်စ်ကားများကို သင်္ကေတရုပ်ပုံများဖြင့် ပြုလုပ်ထားသဖြင့် တောလက်ကျေးရွာများမှ ရန်ကုန်သို့ လာကြသော စာမတတ်သည့် လူကြီးသူမများလည်း မှတ်သားရလွယ်ကူအောင် စီစဉ်ထားခြင်းဖြစ်၏။ သို့သော် ၁၉၅၈ ခုနှစ်တွင် ဝန်ကြီးချုပ်ဦးနုက ဗိုလ်ချုပ်ကြီးနေဝင်းဦးဆောင်သော အိမ်စောင့်အစိုးရသို့ ခေတ္တအာဏာလွှဲပြောင်းသောအခါ အမှတ်သင်္ကေတများအစား ကိန်းဂဏန်းနံပါတ်များဖြင့် ပြောင်းလဲခဲ့၏။ တောင်ပံဘတ်စ်ကားက အမှတ် (၈)၊ ပုစွန်တံဆိပ်က နံပါတ် (၂)၊ လေယာဉ်ပျံက နံပါတ် (၉)၊ ဆင်ဖြူတံဆိပ်က နံပါတ် (၆)တို့ ဖြစ်သွား၏။ သို့သော် ဘတ်စ်ကားအများစုမှာ ဒုတိယကမ္ဘာစစ် လက်ကျန်ခေါင်းတိုထရပ်ကားများကို ကိုယ်ထည်လဲပြီး သစ်သားများ၊ သံပြားများဖြင့် ဘော်ဒီထုပြီး လုပ်ထားသော ကားများဖြစ်၍ နှစ် ၅၀ ကျော်ကြာ သက်တမ်းရှိ ဟောင်းနွမ်းနေကြပါပြီ။ ဘတ်စ်ကားထဲတွင် ဆီ

ရေ၊ လေ၊ ဝိုင် သတိပြုဆိုသော စာလုံးများ ရေးထိုးထား၏။ ဂီယာကိုပင် သစ်သားထောက်များဖြင့် ထိန်းကာ မောင်းကြ၏။ ဘတ်စ်ကား ဒရိုင်ဘာအများစုက ဖိနပ်မစီးဘဲ မောင်းကြ၏။ ထိုင်ခုံတွင် တည့်တည့် မတ်မတ်မထိုင်ဘဲ ဘေးကတံခါးပေါက်ကို မှီပြီး ခန္ဓာကိုယ်ကို ခပ်စောင်းစောင်းအနေအထားဖြင့် မောင်းကြသည်။ အရေးကြုံပြီး တိုက်မိ ခိုက်မိလျှင် သူက စတီယာတိုင်နှင့် ညှပ်မနေဘဲ အပြင်ကို အလွယ်တကူ ထွက်နိုင်ရန် အသင့်အနေအထားဖြင့် မောင်းကြခြင်းဖြစ်၏။

အိမ်စောင့်အစိုးရ မတိုင်မီအထိ ရန်ကုန်မြို့ ဆင်ခြေဖုံးရပ်ကွက်များတွင် မြင်းလှည်းကို အတော်သုံးကြ၏။ အထူးသဖြင့် စမ်းချောင်းဗားကရာလမ်းတစ်လျှောက်၊ ဗဟန်း ရွှေဂုံတိုင်လမ်းတစ်လျှောက် မြင်းလှည်းတွေ အဆွဲများ၏။ အိမ်စောင့်အစိုးရက မြင်းလှည်းပြေးဆွဲခွင့်ကို ပိတ်လိုက်သောအခါ မြင်းလှည်းနေရာကို အစားထိုးရန် မာဒေါသုံးဘီးကား၊ ဟမ်ဘီးသုံးဘီးကားများကို ဂျပန်မှ တင်သွင်းခဲ့၏။ သုံးဘီးကား အဝါရောင်လေးများသည် အရွယ်ပမာဏ သေးငယ်သော်လည်း ဆန်တစ်အိတ်နှင့် လူလေးငါးယောက်ကို ကောင်းစွာ သယ်ဆောင်နိုင်သည့်အပြင် အရွယ်ပမာဏက သေးငယ်သဖြင့် လမ်းကြိုလမ်းကြားထိ ဝင်နိုင်၍ အတော်အသုံးဝင်ခဲ့၏။

Yellow Cab ခေါ် “အမိုးဝါနှင့် အငှားယာဉ်” လည်း တစ်ခေတ်က ရန်ကုန်တွင် လူသိများခဲ့သေးသည်။ ဖုန်းဆက်၍ ခေါ်လျှင် အိမ်အထိ လာခေါ် အကြိုအပို့ လုပ်ပေး၏။ မိတာချိုး၍ ငှားစီးရသော အငှားယာဉ်များလည်း ရှိ၏။ အချို့က မိတာမရှိဘဲ ကြိုက်ဈေးတောင်းတာလည်း ရှိသည်။ နံပါတ်အနက်နှင့် ပရိုက်ဘိတ်အငှားကားများလည်း မြို့လယ်ခေါင်တွင် ဂိတ်ထိုးကြ၏။ ကားငှားခက အကြမ်းဖျင်းအားဖြင့် ရန်ကုန်ဘူတာရုံမှ ကြည့်မြင်တိုင်အထိ ၁ ကျပ် ၄ ပဲ ပေးရ၏။ ကိုယ်ပိုင်နံပါတ်နက် ပရိုက်ဘိတ်ကားကို စင်းလုံးငှား၍လည်း ရ၏။ မိမိဘာသာမိမိ ဓာတ်ဆီထည့်ပြီး ငှားလျှင် တစ်နေ့ကုန် ငါးကျပ်သာ

ပေးရ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် နာရီနှင့်ငှားသော ကားတွေ ပေါ်လာ၏။ တစ်နာရီ ၅ ကျပ်မှ တစ်ဆယ်ထိ ပေးငှားရ၏။ မြင်းလှည်းမှနေ၍ သုံးဘီးကားခေတ်။ ထိုမှ မာဒေါဘီ ၃၆၀၊ ဘီ ၆၀၀ လေးဘီးအငှား ကားခေတ် ရောက်လာသည်။

၁၉၅၄ ခုနှစ်ခန့်အထိ ရန်ကုန်တွင် အင်္ဂလန်လုပ် 'မောရစ်' (Morris) ကားအနက်ရောင်လေးများကိုသာ အကောင်းဆုံးထား စီးကြ သေးသည်။ အင်္ဂလန်နိုင်ငံတွင် ဆီးနှင်းများကျသဖြင့် အလွယ်တကူ မြင်နိုင်၍ အနက်ရောင်ကားများသာ ထုတ်လုပ်ကြ၏။ ၁၉၅၄ ခုနှစ်က ကျွန်တော့်အဖေက 'မောရစ်-အိပ်' (Morris-8) ကားသစ်တစ်စီးကို ကျပ်သုံးထောင်နှင့် ဝယ်လာသောနေ့က ရန်ကုန်မြို့တစ်ပတ် လျှောက် စီးကြရာ ပျော်လိုက်သည့်ဖြစ်ခြင်း။ ကားနံပါတ်ပင် မှတ်မိနေသေး သည်။ ၈/၇၄၀၂။

နောက်ပိုင်းတွင် 'ဟီလ်းမင်း' (Hillman) ကားတစ်စီးကို လေး ထောင်ကျပ်နှင့် ဝယ်၍ရသောခေတ် ရောက်လာ၏။ လေအေးစက်ပါ ပါသဖြင့် ဇိမ်ခံကားဟု ခေါ်ကြ၏။ ဗြိတိသျှဘားမားရုပ်ရှင်ကုမ္ပဏီမှ ရိုက်ကူးသော 'ချစ်ညီမ' ဇာတ်ကားဖြင့် အကယ်ဒမီရသူ ရုပ်ရှင်မင်း သမီး မြင့်မြင့်ခင်ကို ရုပ်ရှင်ကုမ္ပဏီမှ 'ဟီလ်းမင်း' ကားတစ်စင်း ဆုချ ဖူးသည်ကို ကြားဖူး၏။ နောက်လေးငါးနှစ်လောက်တွင်ကား အင်္ဂလန် လုပ် 'စတူဒီဘေကာ' (Studebaker)၊ 'ကောင်ဆယ်' (Counsel)၊ 'အိုပယ်' (Opel)၊ 'ပရီဖက်' (Prefect)၊ 'ဗောက်ဆော့' (Vauxhall)၊ 'အော်စတင်' (Austin) စသောကားများ ဝင်လာသောအခါ 'မောရစ်- အိပ်'၊ 'မောရစ်မိုင်နာ' စသော ကားတွေ ခေတ်ကုန်ကာ နယ်သို့ ရောက်ကုန်၏။

၁၉၆၀ ကျော်လောက်ကျမှ ဂျပန်လုပ်ကားများ ဖြစ်ကြသော 'တိုယိုတာ'၊ 'တိုယိုပက်'၊ 'တိုယိုအေ(စ်)' စသော ကားများကို 'အေးအဲန်ဆန်း(စ်)' ကုမ္ပဏီမှ တင်သွင်းခဲ့၏။

ဓာတ်ရထားကို ရန်ကုန်မှာ ၁၈၈၄ ကစပြီး ဆွဲ၏။ ဓာတ်ရထား လုပ်ကိုင်သော ကုမ္ပဏီက Dick Kerrs Co.,Ltd of Preston ဖြစ်သည်။ မောင်းသူရော လက်မှတ်စစ်ပါ အိန္ဒိယအမျိုးသားများ ဖြစ်၏။ လမ်းပေါ်မှာ သွယ်တန်းထားသော ဓာတ်ကြိုးကို ရထားခေါင်မိုးပေါ်မှာ ထောင်ပြီး တပ်ထားသော ထော်လီနှင့် ထိပြီး သွားရ၏။ သံလမ်းပေါ်မှာ သံဘီးနှင့် သွားရသော ရထားဖြစ်၍ ဓာတ်ရထားဟုခေါ်သည်။ မော်တော်ကားသွားသော ကတ္တရာလမ်းပေါ်မှာပင် သံလမ်းနှစ်ခုနှင့် အသွားတစ်လမ်း အပြန်တစ်လမ်း သွား၏။ ရန်ကုန် ဓာတ်ရထားခေတ်က နှစ် (၃၀) ကျော် ကြာ၏။

အခန်း (၂၁)

ရှေးရှေးက မြန်မာရုပ်ရှင်ရုံများ

ကျွန်တော့်အဘိုးက မြန်မာလူမျိုးများထဲမှ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ် တက်ပြီး ဝိဇ္ဇာဘွဲ့ရသူ ပထမအုပ်စုထဲတွင် ပါဝင်သူဖြစ်သည်။ ဆရာ ဇော်ဂျီ၊ ဆရာမင်းသုဝဏ်၊ ဆရာသိပ္ပံမောင်ဝတီနှင့် ခေတ်ပြိုင်ဖြစ်၏။ အဘိုးက စာဖတ် အလွန်ဝါသနာပါသည်။ အင်္ဂလိပ်စာအုပ်ရော၊ မြန်မာ စာအုပ်ပါ ဝယ်၏။ အဘိုးကွယ်လွန်တော့ မှန်ဘီဒိုနှစ်လုံးအပြည့် စာအုပ် များ ကျွန်တော် အမွေရခဲ့၏။ ထိုစာအုပ်များထဲတွင် Encyclopaedia Brittanica ခေါ် ဗြိတိသျှစွယ်စုံကျမ်းအတွဲစုံ၊ Everybody Books of Facts ခေါ် ဗဟုသုတစွယ်စုံကျမ်း၊ Bernard Shaw Complete Plays ဘားနတ်ရှော့၏ ပြဇာတ်အစုံအတွဲ (သုံး)တွဲ၊ Shakespere Plays အတွဲစုံခုံ၊ Shelly, Milton, Keats တို့၏ ကဗျာစာအုပ်များ ပါဝင်သည်။ ထို့ပြင် ဖိုင်တွဲကြီးနှစ်တွဲစာ၊ မြန်မာသတင်းစာ ဖြတ်ပိုင်း များကို ကဏ္ဍစုံခွဲ၍ ကပ်ထားသော ဗဟုသုတပေါင်းစုံ ဖိုင်ကိုလည်း ရခဲ့၏။ ထိုသတင်းစာဖြတ်ပိုင်းများတွင် သူတို့ခေတ်က ရုပ်ရှင်ရုံများ အကြောင်းများလည်း ပါ၏။

ထို့ကြောင့် ကျွန်တော်က အင်္ဂလိပ်ခေတ်ကို မမီခဲ့သော်လည်း အဘိုးတို့ခေတ်တွင် ရှိခဲ့သော ရုပ်ရှင်ရုံများနှင့် ရင်းနှီးနေ၏။ ကျွန်တော်

အခန်း (၂၁)

ရှေးရှေးက မြန်မာရုပ်ရှင်ရုံများ

ကျွန်တော့်အဘိုးက မြန်မာလူမျိုးများထဲမှ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ် တက်ပြီး ဝိဇ္ဇာဘွဲ့ရသူ ပထမအုပ်စုထဲတွင် ပါဝင်သူဖြစ်သည်။ ဆရာ ဇော်ဂျီ၊ ဆရာမင်းသုဝဏ်၊ ဆရာသိပ္ပံမောင်ဝတို့နှင့် ခေတ်ပြိုင်ဖြစ်၏။ အဘိုးက စာဖတ် အလွန်ဝါသနာပါသည်။ အင်္ဂလိပ်စာအုပ်ရော၊ မြန်မာ စာအုပ်ပါ ဝယ်၏။ အဘိုးကွယ်လွန်တော့ မှန်ဘီဒိုနှစ်လုံးအပြည့် စာအုပ် များ ကျွန်တော် အမွေရခဲ့၏။ ထိုစာအုပ်များထဲတွင် Encyclopaedia Brittanica ခေါ် ဗြိတိသျှစွယ်စုံကျမ်းအတွဲစုံ၊ Everybody Books of Facts ခေါ် ဗဟုသုတစွယ်စုံကျမ်း၊ Bernard Shaw Complete Plays ဘားနတ်ရှော၏ ပြဇာတ်အစုံအတွဲ (သုံး)တွဲ၊ Shakespere Plays အတွဲစုံခုံ၊ Shelly, Milton, Keats တို့၏ ကဗျာစာအုပ်များ ပါဝင်သည်။ ထို့ပြင် ဖိုင်တွဲကြီးနှစ်တွဲစာ၊ မြန်မာသတင်းစာ ဖြတ်ပိုင်း များကို ကဏ္ဍစုံခွဲ၍ ကပ်ထားသော ဗဟုသုတပေါင်းစုံ ဖိုင်ကိုလည်း ရခဲ့၏။ ထိုသတင်းစာဖြတ်ပိုင်းများတွင် သူတို့ခေတ်က ရုပ်ရှင်ရုံများ အကြောင်းများလည်း ပါ၏။

ထို့ကြောင့် ကျွန်တော်က အင်္ဂလိပ်ခေတ်ကို မမီခဲ့သော်လည်း အဘိုးတို့ခေတ်တွင် ရှိခဲ့သော ရုပ်ရှင်ရုံများနှင့် ရင်းနှီးနေ၏။ ကျွန်တော်

ရန်ကုန်သမိုင်း ရေးသောအခါ ထိုအချက်များသည် ကျွန်တော့်အတွက် အလွန်အသုံးဝင်လာ၏။

မြန်မာ့ရုပ်ရှင်သည် ၂၀၂၀ ပြည့်နှစ်တွင် နှစ်တစ်ရာပြည့်ခဲ့ပေပြီ။ ရန်ကုန်တွင် ရုပ်ရှင်ရုံများကား ၁၉၁၀ ကပင် စတင်ပေါ်ထွန်းခဲ့၏။ ပထမဆုံးသော ရုပ်ရှင်ရုံမှာ ဂျူဒါအိစကယ်လမ်း (သိမ်ဖြူလမ်း) နှင့် ကုန်စည်လမ်းထောင့်တွင် ရှိသော 'အယ်ဒီဆင်ဘိုင်စကုတ်ရုံ' ဖြစ်သည်။ ၎င်းက ဂျပန်လူမျိုးနှစ်ဦး တည်ထောင်သော ရွက်ဖျင်ရုံ ဖြစ်၏။ ရုပ်ရှင်ဇာတ်ကား အပြည့်အစုံမဟုတ်ဘဲ အင်္ဂလိပ်ဇာတ်ကား အတိုအထွာလေးများကို ဟိုတစ်စ ဒီတစ်စ ပြ၏။ ဂေါ်ဒွင်လမ်း (လမ်းမ တော်)နှင့် ကျူးကြီးလမ်းထောင့်တွင်လည်း ဂျာမန်လူမျိုးနှစ်ဦး တည် ထောင်သော ရုပ်ရှင်ရုံတစ်ရုံလည်း ပေါ်လာ၏။ ၎င်းပြင် ဂျူဒါအိစကယ် လမ်း (သိမ်ဖြူလမ်း)နှင့် မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း) ထောင့်တွင်လည်း 'ဟာရီကရစ်ဂျနာရုံ' အမည်ဖြင့် ရုပ်ရှင်ရုံတစ်ခု ရှိခဲ့၏။ ၁၉၁၂ ခုနှစ်တွင် ၎င်းရုပ်ရှင်ရုံက "Crown Cinema" ဟု အမည်ပြောင်းခဲ့သည်။ နောက်တစ်ဦး လက်လွဲယူလိုက်သောအခါ "Star Cinema" ဖြစ်လာပြန်သည်။

၁၉၁၂ ခုနှစ်တွင်ပင် ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း၊ ယခု ကျားကူးဘူးကြီးကျောင်းနှင့် စစ်သမိုင်းပြတိုက်ကြား မြေနေရာတွင် Allambra ခေါ် ရုပ်ရှင်ရုံတစ်ခုက သွပ်မိုးသွပ်ကာနှင့် အခိုင်အမာရှိခဲ့၏။ သို့သော် ဤရုပ်ရှင်ရုံကို အများပြည်သူ ကြည့်ရှုခွင့်မရဘဲ ဂေါ်ရာစစ်သားများသာ ကြည့်ခွင့်ရခဲ့၏။ ၁၉၁၅ ခုနှစ်တွင်မူ ယနေ့ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းဈေးနေရာ နောက်ဘက်နား၊ ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းအနီးတွင် "Madam Theatre lo" မှ "Elephant Stone" ခေါ် ရုပ်ရှင်ရုံကို တည်ဆောက်သည်။ ထိုရုပ်ရှင်ရုံတွင် လူကြည့်များလာ၍ ၁၉၁၅ ခုနှစ်တွင်ပင် အိန္ဒိယလူမျိုး Mr. A.E.H. Ahchar က Cinema de Paris ရုပ်ရှင်ရုံကို ဘေးချင်းကပ် တည်ဆောက်ခဲ့၏။ ထိုရုပ်ရှင်ရုံနှစ်ရုံကြားတွင်

Mr. Mamasar ဆိုသူက Emperor Theatre ကို တည်ဆောက်၏။ သွပ်မိုးသွပ်ကာရုံ ဖြစ်သည်။ Mr. A.E.H.Ahchar ကပင် ယနေ့ အောင် ဆန်း အားကစားကွင်း၊ ပထမတန်း ပွဲကြည့်စင်အနီးတွင် Royal Cinema ခေါ် ရုပ်ရှင်ရုံတစ်ခု ထပ်မံတည်ဆောက်ခဲ့သည်။

ထိုစဉ်က အသံထွက် မပေါ်သေးသဖြင့် အသံတိတ် ရုပ်ရှင်ကား များသာ ပြသခဲ့၏။ ရုပ်ရှင်ရုံထဲတွင် တီးဝိုင်းတစ်ခုရှိကာ ရုပ်ရှင်ပြချိန် တွင် အမြဲတီးမှုတ် ဖြေဖျော်ကြရ၏။ စကော့ဈေး (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း ဈေး) တည်ဆောက်၍ မြူနီစီပယ်က ပြင်ဆင်သောအခါ Mr. Archar က မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)နှင့် ၃၁ လမ်းထောင့် တွင် ရုပ်ရှင်ရုံတစ်ခု တည်ဆောက်၏။ Royal Cinema ဟု အမည်ပေး ခဲ့၏။ စီးပွားရေးသဘောအရ ရုပ်ရှင်ကြည့်ပရိသတ် များလာသော ကြောင့် စီးပွားရေးလုပ်ငန်းရှင်များက ဆူးလေဘုရားလမ်းနှင့် ဗိုလ်ချုပ် အောင်ဆန်းလမ်း တစ်ဝိုက်တွင် ရုပ်ရှင်ရုံများ အပြိုင်အဆိုင် တည် ဆောက်လာကြ၏။ Royal Cinema တွင် မြန်မာ့ပထမဆုံးရုပ်ရှင် 'မေတ္တာနှင့် သူရာ' ကို ပြသခဲ့၏။

"Khar Bahadur Wali Harmed" က Royal ရုပ်ရှင်ရုံနှင့် ကပ် လျက် ၃၁ လမ်းထောင့် (ယခု စင်ထရယ်မီတယ်နေရာ)တွင် "Wali Hall" ခေါ် ရုပ်ရှင်ရုံကို တည်ဆောက်၏။ နောက်တော့ Madam Theatre Co. မှ ငှားရမ်းကာ "Pathi Cinema" အဖြစ် အမည်ပြောင်းခဲ့ ၏။ ထို့နောက် Western Indian Theatre က လက်ပြောင်းယူကာ Elite Cinema ဖြစ်လာသည်။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အပြီးတွင် ဦးချစ်မောင် နှင့် ရှာဇင်မ်ချိုင်းတို့က Carlton Film Ltd တည်ထောင်ကာ ရုပ်ရှင်ရုံ ကို Carlton ဟု အမည်ထပ်ပြောင်းခဲ့သည်။ ထိုရုံက နောက်ပိုင်းတွင် 'ယုနေရုပ်ရှင်ရုံ' ဖြစ်လာသည်။ ဆူးလေဘုရားလမ်း ယခု နေပြည် တော် ရုပ်ရှင်ရုံနေရာတွင်ကား Ha Media ရုပ်ရှင်ရုံ ရှိ၏။ ၎င်းကို နောက်တစ်ဦးက လက်လွှဲယူကာ Hipo Drone ရုံဟု အမည်ပြောင်း

ခဲ့၏။ ထို့နောက် Madame Theatre Co. က လက်လွဲယူပြီးနောက် Dagon Cinema ဖြစ်လာသည်။ ယခုတော့ နေပြည်တော် ရုပ်ရှင်ရုံ။

ဆူးလေဘုရားလမ်းကို ယခင်က ရှော်တန်း (လျှော်တန်း)ဟု ခေါ်၏။ ယခု ဆူးလေ ရှန်ဂရီလာဟိုတယ်နေရာတွင် 'တိုင်ပိုလီ'ရုံ ရှိ၏။ နောက်တော့ Palladium ဟု အမည်ပြောင်းသည်။ စစ်ပြီးကာလ တွင်ကား ရန်ကုန်ရုပ်ရှင်မှ ဒေါ်မမနှင့် မစ္စတာဘွန်လျောင်း (ဦးသိန်းမောင်)တို့က ရုပ်ရှင်ရုံကို ပြန်လည်ပြုပြင်ကာ New Palladium ဟု အမည်သစ်ပေးခဲ့၏။ (နောင်အခါ - ပပဝင်းရုံ ဖြစ်လာသည်) ထိုရုပ်ရှင် ရုံဘေးတွင် Mr. Sidwa ဆိုသူက Globe Cinema ရုပ်ရှင်ရုံကို ဆောက် ၏။ (နောင်အခါ - ဂုဏ်ရုံ)။ ရှော်တန်း (ဆူးလေဘုရားလမ်း)နှင့် မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)ထောင့်တွင် Mr. Arsarat ဆိုသူက Majestic ရုပ်ရှင်ရုံကို ဆောက်သည်။ ပန်းဆိုးတန်းနှင့် မောင် ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)ထောင့်တွင်ကား Queen Cinema ပေါ်လာသည်။ ထိုရုပ်ရှင်ရုံကား ပြဇာတ်ခေတ်တွင် 'ဝင်းဝင်း ရုံ' ဖြစ်ပါသည်။ ၎င်းရုပ်ရှင်ရုံကို တည်ဆောက်သူ Mr. E. A. Fernandes က Majestic ရုံကို လက်လွဲယူကာ Wembly Theatre ကို တည်ဆောက်၏။ ၎င်းကို Modam Theatre က လက်လွဲယူကာ Plaza Cinema ဖြစ်လာ၏။

ဆူးလေဘုရားလမ်းနှင့် မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း လမ်း)ထောင့်တွင် Odeon Cinema ရှိ၏။ ၎င်းသည် ဒုတိယကမ္ဘာစစ် အပြီးတွင် Ritz ရုံ ဖြစ်လာသည်။ အိန္ဒိယဇာတ်ကားများသာ ပြသည်။ နောင် ရဲရင့်ရုံဟု အမည်သစ်ပြောင်းခဲ့၏။ (ယခု ဆာကူရာတာဝါ နေရာဖြစ်သည်)

မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)နှင့် ၃၃ လမ်း၊ ၃၄ လမ်းကြားတွင် သိမ်ကြီးဈေးကုမ္ပဏီက Excelcior ရုံ တည် ဆောက်၏။ ယခု 'ဝဇီရာ'ရုံ။

ပန်းဆိုးတန်းနှင့် မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း) ပေါ်တွင် ကရင်အမျိုးသားဘိုးပိုက်ဆံက သွပ်မိုးသွပ်ကာဖြင့် 'ဘိုးပိုက်ဆံရုံ' ဆောက်သည်။ နောင်ငှားရမ်းသူက Altred Cinema ဟု အမည်ပြောင်း၏။ ထို့နောက် Olympic ရုံ ဖြစ်လာသည်။ ဂျပန်ခေတ်တွင် ဗုံးကျ ပျက်စီးသွားသောအခါ ရန်ကုန်သတင်းစာတိုက်ပိုင်ရှင် ဦးအောင်မြင်က ဝယ်ယူပြီး နှစ်ရုံတွဲရုံ မြို့မ၊ ရွှေဂုဏ်ရုံများ တည်ဆောက်၏။ တကယ်တော့ မြန်မာပိုင် ရုပ်ရှင်ရုံများထဲတွင် အစောဆုံးက 'သွင်ရုံ' ဖြစ်၏။ ၁၉၁၀ မှ ၁၉၃၈ ခုနှစ်အထိ မြန်မာပိုင် ရုပ်ရှင်ရုံ မရှိသေး။ ၁၉၃၇ ခုနှစ်တွင် မြန်မာသူဌေးကြီး ဦးသွင်က မောင်ဂိုမာရီလမ်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း) နှင့် ၃၅ လမ်းထောင့်တွင် 'သွင်ရုပ်ရှင်ရုံ' ကို ငွေတစ်သိန်းခုနစ်သောင်းကျပ် အကုန်ခံကာ တည်ဆောက်ခဲ့၏။

ယနေ့ Ruby Mart နေရာတွင် ၁၉၁၀ က ကွမ်းခြံဈေးရှိသည်။ ကွမ်းခြံဈေးနှင့် ကပ်လျက်တွင် Queen Cinema ရှိ၏။ ၎င်းက နောင်အခါ Star Cinema ဖြစ်ပါသည်။ စစ်အတွင်းက ဗုံးဒဏ်ကြောင့် ပျက်စီးခဲ့၏။ စစ်ပြီးသောအခါ Mrs. Rashid ခေါ် ဒေါ်ခင်ခင်ကြီးနှင့် ဦးကျော်ဝင်းတို့က 'ဝင်းရုံ' ကို တည်ထောင်၏။ ပြဇာတ်ခေတ်တွင် 'ဝင်းဝင်းပြဇာတ်ရုံ' အဖြစ် နာမည်ကျော်ခဲ့၏။

ပန်းဆိုးတန်းအထက်လမ်းတွင် Elephant Stone ပြီးနောက် 'ခေတ်သစ်ရုံ' ဟု အမည်ပြောင်း၏။ ထို့နောက် Imperial Picture Palace ဟု ပြောင်းပြန်၏။ ၎င်းသည် 'ဂျမားရုံ' ဖြစ်လာသည်။ ဝင်းဝင်း ပြဇာတ်ရုံ၏ မျက်စောင်းထိုးတွင် ရှိသည်။

ပန်းဆိုးတန်းအထက်ဘလောက် 'ဂျမားရုံ' နှင့် ကပ်လျက် Regal ရုံ ရှိသည်။ နောက်တော့ Roxy ရုံဟု အမည်ပြောင်း၏။ ပန်းဆိုးတန်းတွင် Sharr Hall Cinema လည်း ရှိ၏။ နောင်အခါ မြန်မာပြဇာတ်ရုံ 'အောင်မြန်မာရုံ' ဖြစ်လာသည်။

လွစ္စလမ်း (ဆိပ်ကမ်းသာလမ်း) အထက်လမ်းတွင် Mr. Sooniram & Sooniram Cinema ကို တည်ထောင်၏။ အနော်ရထာလမ်းနှင့် ၃၉ လမ်းထောင့်တွင် M.G. Hajoe Dawood & Oriental Cinema ကို တည်ထောင်သည်။ ထို့နောက် Capitol ဟု အမည်ပြောင်း၏။ နောက်တော့ Jhoti ရုံ။ ရန်အောင်ရုံ။ နောက်ဆုံး 'သီဟရုံ' ဖြစ်လာသည်။

ကျုံးကြီးလမ်း (ရွှေတောင်တန်းနှင့် ၁၄ လမ်းထိပ်) တွင် တရုတ်သူဌေး ချန်ခေးဝွမ်က 'ကာဌေးရုံ' ဖွင့်သည်။ နောင်တော့ 'ကေသွယ်ရုံ' ဖြစ်လာသည်။ ဘုန်းကြီးလမ်းနှင့် ကျုံးကြီးလမ်းထောင့်တွင် ကား 'ရေဖိုင်ရယ်လ်ဟောလ်ရုံ' ရှိသည်။ နောက်တော့ 'ရုပ်ရှင်နန်းတော်' ဖြစ်လာသည်။ ယခုတော့ 'စံပြ' ရုပ်ရှင်ရုံ။

၁၉၄၆ ခုနှစ်တွင် ဆူးလေဘုရားလမ်း၊ ကျောက်တံတားရဲစခန်းဘေးတွင် Regent Cinema ရှိသည်။ ယခုတော့ ရှေ့ဆောင်ရုံ။

ကန်တော်ကြီးထောင့် (တိရစ္ဆာန်ရုံနှင့် မျက်နှာချင်းဆိုင်) တွင် 'မြိုင်' ရုံ ရှိသေးသည်။ ကန်တော်ကြီးမြေနေရာတွင် 'ကန်တော်မင်္ဂလာရုံ' ရှိသည်။ နောင်တော့ ကန်တော်ဇာတ်ရုံ ဖြစ်လာသည်။ ၎င်းသည် ယခု ဗဟန်း ၂ လမ်းထိပ်နှင့် မျက်နှာချင်းဆိုင်တွင် ရှိ၏။ ကန်တော်ကြီး မြင်းစီးကျွန်း (မြေပဒေသာကျွန်း) တွင် 'နေသူရိန်ရုံ' ရှိသည်။ စမ်းချောင်း၊ ပြည်လမ်းမကြီး၊ မြေနီကုန်းခုံးကျော်တံတား အဆင်းတွင် 'ဆာကုရ' ခေါ် ဂျပန်ရုပ်ရှင်ရုံ ရှိသည်။ ဂျပန်ဝါဒဖြန့်သတင်းကားများ ပြ၏။

ရေကျော်ရပ်ကွက်၊ ရွှေဘုန်းပွင့်စေတီတော်အနီး အိမ်ကြီးလမ်းတွင် 'ဇော်ရုံ' ။ ကြည့်မြင်တိုင် 'မယ်ဇလီပင်' လမ်းတွင် 'ရွှေတိုင်သီရိရုံ' တို့လည်း ရှိခဲ့သည်။

လွတ်လပ်ရေးရပြီးနောက်ပိုင်းတွင် ရုပ်ရှင်ရုံသစ်များ ထပ်ပေါ်လာသည်။ လှိုင်မြို့နယ်တွင် 'မြနန်းသီဂီရုံ'၊ 'စန္ဒာမြိုင်' ရုံ၊ ကျောက်

မြောင်းတွင် 'ဘုရင့်နောင်ရုံ'၊ တောင်ဥက္ကလာတွင် 'ပဒေသာရုံ'၊
မြောက်ဥက္ကလာတွင် 'ရွှေလမင်းရုံ'၊ မြေနီကုန်းတွင် 'ရတနာပုံ'၊
'ရွှေမန်း'၊ 'တပင်ရွှေထီး'၊ 'ဆန်းသီရိ'ရုံ၊ 'ဝိဇယ'ရုံများ၊ ကြည့်မြင်တိုင်
တွင် 'သီတာရုံ' စသဖြင့်။

ဦးသန့် အရေးအခင်း ၁၉၇၄ ခုနှစ်တွင် ဆန္ဒပြသူထဲမှ အချို့
က 'ယုဇန'ရုံနှင့် 'တော်ဝင်'ရုံတို့ကို မီးရှို့ဖျက်ဆီးကြ၏။ ရန်ကုန်
မြို့လယ်မှ 'ဂုဏ်'၊ 'ပပဝင်း'၊ 'ရဲရင့်'၊ 'သီဟ' စသည်တို့အပါအဝင်
မြေနီကုန်း၊ တာမွေ၊ တောင်ဥက္ကလာ၊ မြောက်ဥက္ကလာတို့မှ ရုပ်ရှင်ရုံ
များလည်း ယခုမရှိတော့။ Plaza ကြီးများထဲတွင် Cineplex ခေါ်
ရုပ်ရှင်ရုံအငယ်စားလေးများ ပေါ်လာ၏။ ရုပ်ရှင်သရုပ်ဆောင် ကိုလွင်မိုး
တို့ ဦးဆောင်သည့် ရုပ်ရှင်ရုံ (၁၀၀)စီမံကိန်းမှနေ၍ ရုပ်ရှင်ရုံ အငယ်
စားများကား နိုင်ငံအနှံ့ ပေါ်လာ၏။

အခန်း (၂၂)

ရန်ကုန်မြို့၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးမှုများ (၁၈၅၂-၁၉၀၀)

ရန်ကုန်မြို့ဟာ လှိုင်မြစ်ရဲ့ လက်ဝဲဘက် လတ္တီတွတ် ၁၆° ၄၇" မြောက်ဘက်၊ ၉၆° ၁၃" အရှေ့မှာ တည်ရှိပါတယ်။ ပဲခူးမြစ်နဲ့ ပုဇွန်တောင်ချောင်းအဆုံမှာရှိပြီး ပင်လယ်နဲ့ ၂၁ မိုင် ဝေးပါတယ်။ မြို့တစ်မြို့အနေနဲ့ ရာစုနှစ်ပေါင်း များစွာတည်ရှိခဲ့တာ ကြာနေပြီဖြစ်ပေမယ့် နိုင်ငံခြားသားပြင်ပက ပုဂ္ဂိုလ်တွေအနေနဲ့တော့ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီး တည်ရှိရာ ဘုရားဖူးသူတို့အတွက် မြတ်ခြေမဟာအနေနဲ့သာ သိထားကြပါတယ်။ စစ်ပွဲတွေ ကြိမ်ဖန်များစွာဖြစ်ပြီး ဘုရင့်နိုင်ငံတော်တွေ ပေါ်ထွန်းလာကြ၊ ကျရှုံးသွားကြနဲ့ ဒဂုံမြို့ဟာ တဲအိမ်အစုအဝေးတွေသာ ရှိခဲ့တဲ့ ဒေသအနေနဲ့ ရာစုနှစ်များစွာ တည်ရှိခဲ့ပါတယ်။

၁၇၅၅ ခုနှစ်ကတော့ ရန်ကုန်သမိုင်းရဲ့ အလှည့်အပြောင်းကာလလို့ပဲ ဆိုရမယ်။ အဲဒီနှစ်ရဲ့ မိုးရာသီတစ်ရက်ပေါ့။ ထင်ရှားကျော်ကြားလှတဲ့ စစ်အောင်နိုင်သူကြီး အလောင်းဘုရားက ဓနုဖြူက ရေစုန်နှင့်လာပြီး ဒဂုံကို သိမ်းတယ်။ သူက ဒီနေရာကို သဘောကျပြီး မြို့အဖြစ်

အခန်း (၂၂)

ရန်ကုန်မြို့၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးမှုများ (၁၈၅၂-၁၉၀၀)

ရန်ကုန်မြို့ဟာ လှိုင်မြစ်ရဲ့ လက်ဝဲဘက် လတ္တီတွတ် ၁၆° ၄၇" မြောက်ဘက်၊ ၉၆° ၁၃" အရှေ့မှာ တည်ရှိပါတယ်။ ပဲခူးမြစ်နဲ့ ပုစွန်တောင်ချောင်းအဆုံမှာရှိပြီး ပင်လယ်နဲ့ ၂၁ မိုင် ဝေးပါတယ်။ မြို့တစ်မြို့အနေနဲ့ ရာစုနှစ်ပေါင်း များစွာတည်ရှိခဲ့တာ ကြာနေပြီဖြစ်ပေမယ့် နိုင်ငံခြားသားပြင်ပက ပုဂ္ဂိုလ်တွေအနေနဲ့တော့ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီး တည်ရှိရာ ဘုရားဖူးသူတို့အတွက် မြတ်ခြေမဟာအနေနဲ့သာ သိထားကြပါတယ်။ စစ်ပွဲတွေ ကြိမ်ဖန်များစွာဖြစ်ပြီး ဘုရင့်နိုင်ငံတော်တွေ ပေါ်ထွန်းလာကြ၊ ကျရှုံးသွားကြနဲ့ ဒဂုံမြို့ဟာ တဲအိမ်အစုအဝေးတွေသာ ရှိခဲ့တဲ့ ဒေသအနေနဲ့ ရာစုနှစ်များစွာ တည်ရှိခဲ့ပါတယ်။

၁၇၅၅ ခုနှစ်ကတော့ ရန်ကုန်သမိုင်းရဲ့ အလှည့်အပြောင်းကာလလို့ပဲ ဆိုရမယ်။ အဲဒီနှစ်ရဲ့ မိုးရာသီတစ်ရက်ပေါ့။ ထင်ရှားကျော်ကြားလှတဲ့ စစ်အောင်နိုင်သူကြီး အလောင်းဘုရားက ဓနုဖြူက ရေစုန်နှင့်လာပြီး ဒဂုံကို သိမ်းတယ်။ သူက ဒီနေရာကို သဘောကျပြီး မြို့အဖြစ်

ပြုပြင်တည်ဆောက်ပြီး 'ဒဂုံ'ကနေ 'ရန်ကုန်'လို့ အမည်သစ်ပေးခဲ့တယ်။ ရန်ဘေးအန္တရာယ်တွေ ကုန်ဆုံးတဲ့ အတိတ်နိမိတ်ကို ဆောင်ပြီး 'ရန်တွေကုန်တဲ့ ရန်ကုန်'လို့ အမည်နာမ ပညတ်ခဲ့တာပါပဲ။ တစ်ချိန်တည်းမှာပဲ တောင်ဘက်ခြမ်းက အဓိကမြို့ဖြစ်ခဲ့တာ နှစ်ရှည်ကြာခဲ့တဲ့ 'သန်လျင်'ကို ဖျက်သိမ်းပြီး အောက်မြန်မာပြည်ရဲ့ ရေကြောင်းကုန်သွယ်ရေး အဓိကဆိပ်ကမ်းအဖြစ် ရန်ကုန်ကို တည်ထားခဲ့တယ်။ ဗွန်တိုင်းရင်းသားတွေ ကြီးစိုးတဲ့ လွှမ်းမိုးတာများတဲ့ 'သန်လျင်'နဲ့ အလေးချိန်ဟန်ချက်ညီဖို့ 'ရန်ကုန်'ကို တည်ထားတာလည်း ဖြစ်ပါသည်။

'အလောင်းဘုရား' ရန်ကုန်က အရွယ်ပမာဏ အတော်သေးသေးလေးအဖြစ် နှစ်ပေါင်း (၉၀) ကြာခဲ့တယ်။ မြို့ကွက်ကွက်လေးက မြစ်ဘေးမှာပဲ ရှိတယ်။ မြို့ရဲ့တောင်ဘက် နယ်နိမိတ်က တစ်မိုင်ရဲ့ လေးပုံသုံးပုံပဲ ရှိတယ်။ ဒါက မျဉ်းဖြောင့်အတိုင်း တိုင်းတာဖြစ်တဲ့အတွက် အမှန်တကယ် အရှည်ကတော့ ဒါထက်ပိုနိုင်ပါတယ်။ အနောက်ဘက်မှာတော့ မြို့က တစ်ဖာလုံလောက်ပဲ အကျယ်ရှိတယ်။ အရှေ့ဘက်မျက်နှာစာကလည်း ကိုက် ၆၀၀ လောက်ပဲ ရှိတယ်။ မြောက်ဘက်မျက်နှာစာက ကိုက် ၁၁၀၀ လောက်ပဲ ရှိပါတယ်။ တကယ်တော့ အလောင်းဘုရားရဲ့ ရန်ကုန်က လက်ရှိရန်ကုန်ရဲ့ အစက်အပြောက်သာသာလေးမျှသာပါပဲ။

မြို့ပတ်ပတ်လည် အရပ်လေးမျက်နှာကို ကျွန်းတိုင်ကြီးတွေနဲ့ ပိတ်ဆို့ကာရံထားတယ်။ အရှေ့ကနေ အနောက်ကို တန်းနေတဲ့လမ်းက သုံးလမ်း၊ တောင်ဘက်က မြောက်ဘက်ကို တန်းနေတဲ့လမ်းက နှစ်လမ်းပဲ အဓိကရှိပြီး ကျန်တာကတော့ လမ်းသွယ်လေးတွေပါ။ လမ်းဆိုးပေမယ့် သေသေချာချာ ဖောက်ထားတာ မဟုတ်ဘူး။ လူသွားဖို့ လမ်းအဖြစ် သဘောလောက်ပါပဲ။ လမ်းအဖြစ် ပီပီပြင်ပြင် ဖောက်တာက ၁၇၈၂ ခုနှစ်ကျမှပါ။ ၁၇၉၆ ခုနှစ်မှာကျတော့ အုတ်နဲ့ သေသေ

ချာချာ စီပြီး လမ်းလုပ်ထားပါပြီ။ ချောင်းလေးတွေကို ကျော်ဖြတ်တဲ့ သစ်သားတံတားလေးတွေလည်း ရှိတယ်။ လမ်းဘေးမှာ ရေစီးမြောင်းတွေလည်း ရှိတယ်။ ဒါပေမဲ့ ရေမြောင်းစနစ် သေသေချာချာ ဖောက်ထားပုံမရဘူး။ မိုးရာသီမှာ လမ်းပေါ် ရေတွေ လျှံတက်နေတတ်တယ်။

အိမ်အများစုက ဝါးနဲ့ ဆောက်၊ သက်ကယ် မိုး။ ခြေတံရှည် မဟုတ်ဘူး။ မြေကြီးနဲ့ ခပ်ဝပ်ဝပ်လေးတွေပဲ။ သစ်သားအိမ်က အတော် ရှားတယ်။ အုတ်တိုက်ကတော့ လက်ချိုးရေလို့တောင် ရတယ်။ မျက်စိထဲ မြင်လာအောင် ပြောရရင် 'အလောင်းဘုရားရဲ့ ရန်ကုန်' က အခု မြန်မာကျေးလက်က ရွာလေးတစ်ရွာသာသာပါပဲ။

အဲဒီကာလနဲ့ပတ်သက်လို့ ဥရောပတိုက်သားတွေ ဆွဲထားတဲ့ ဖမ်းချိကားတွေအရ ကြည့်ရရင် မြို့က ရွံ့တွေ၊ ဗွက်တွေထဲမှာ တည်ထားတဲ့ပုံပဲ။ သစ်တောထဲက ရွံ့နွံထူတဲ့ ကမ်းပါးဘေးက ဒေသပေါ့။ ထင်းပြက်နေတာဆိုလို့ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီးပဲ ရှိတယ်။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကြီးဆီ သွားတဲ့လမ်းက တောထဲကဖြတ်သွားတဲ့ လူသွားလမ်း အသွယ်သွယ်ပါပဲ။ ဖြောင့်ဖြောင့်တန်းတန်း၊ သေသေချာချာ ဖောက်ထားတဲ့လမ်းရယ်လို့ မရှိဘူး။

အဲဒီခေတ်က ရန်ကုန်မြို့ရဲ့ လူဦးရေအပေါ် ဥရောပခရီးသည်တွေရဲ့အမြင်က တစ်ယောက်နဲ့တစ်ယောက် သိပ်မတူဘူး။ ၁၇၉၅ က ရောက်ခဲ့တဲ့ သံတမန် 'မိုက်ကယ်ဆိုင်မ်း' က လူဦးရေ ၃၀,၀၀၀ လို့ ပြောတယ်။ ဒါပေမဲ့ သူနဲ့အတူ လိုက်ပါလာတဲ့ 'ဘူချာနန်' ကတော့ လူဦးရေ ၁၀,၀၀၀ ပဲရှိတယ်လို့ ဆိုပြန်ရော။ ၁၈၂၄ ခုနှစ် စစ်ပွဲကာလကတော့ ရန်ကုန်လူဦးရေက ၄၀,၀၀၀ က ၅၀,၀၀၀ ထိ ရှိတယ်လို့ ဆိုတယ်။ အဲဒီထဲမှာ ဘုန်းတော်ကြီးက ၁၅၀၀ တဲ့။ ၁၈၂၂ ခုနှစ်မှာကျတော့ တခြားလေ့လာသူတစ်ဦးရဲ့ အဆိုအရ လူဦးရေ ၁၀,၀၀၀ တဲ့။ ၁၈၂၅ ခုနှစ်မှာ လေ့လာသူကလည်း လူဦးရေ ၁၀,၀၀၀ လို့ပဲ ပြောတယ်။

အဲဒီလူဦးရေထဲမှာမှ အိန္ဒိယမျိုးနွယ်တွေဖြစ်တဲ့ 'မာလာဘာရီ'၊ 'မဂို'၊ 'ပါးရှင်း'၊ 'ဖာရစ်'တွေ၊ 'အာမေးနီးယန်း'၊ 'ပေါ်တူဂီ'၊ 'ပြင်သစ်'နဲ့ အင်္ဂလိပ်လူမျိုးတွေလည်း ပါဝင်ကြတယ်။ သူတို့အများစုကတော့ ကုန်သွယ်ရေးနဲ့ပတ်သက်ပြီး ရောက်နေကြတာပါ။

ရန်ကုန်အခြေအနေက ၁၈၄၁ အထိတော့ သိပ်အပြောင်းအလဲ မရှိသေးပါဘူး။ ၁၈၄၁ ကျမှ ကုန်းဘောင်မင်းဆက်၊ သာယာဝတီမင်းက ရှေးခေတ်ရန်ကုန်ရဲ့ သစ်သားမြို့ရိုးတံတိုင်းကို ဖြိုချခဲ့တယ်။ ပြီးတော့ တောင်ဘက်ခြမ်းမှာရယ်၊ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ရဲ့ အနောက်ဘက်ခြမ်းမှာပါ မြို့သစ်တည်ဆောက်ပါတယ်။ သာယာဝတီမင်းရဲ့ ရည်ရွယ်ချက်က ကြီးတယ်။ ပင်လယ်ကနေ ကျူးကျော်ဝင်ရောက်လာကြမယ့် မည်သည့်တိုင်းတစ်ပါးသား တပ်တွေကိုမဆို ရန်ကုန်ကနေ ခိုင်ခိုင်ခံ့ခံ့ တားဆီးကာကွယ် တိုက်ခိုက်ဖို့ပါပဲ။

ဒါပေမဲ့ 'သာယာဝတီမင်းရဲ့ရန်ကုန်'က သက်တမ်းတိုပါတယ်။ အဲဒီခေတ်က မြန်မာမြို့တွေ ပုံစံအတိုင်း လမ်းကောင်းကောင်း ဖောက်ထားတာ မရှိဘူး။ ဝါးအိမ်နဲ့ သစ်သားအိမ်လောက်ပဲ ရှိတယ်။ အိမ်သာစနစ် မရှိဘူး။ အဲဒီအချိန်မှာ 'အလောင်းဘုရားရဲ့ ရန်ကုန်'မှာက လူဦးရေ ထူထပ်လာတယ်။ အောက်မြန်မာပြည်ရဲ့ ကုန်သွယ်မှုနဲ့ စီးပွားရေးလုပ်ငန်း အချက်အချာဖြစ်လာတာကိုး။

၁၈၅၂ ခုနှစ်ကျတော့ အင်္ဂလိပ်ဗမာ ဒုတိယစစ်ဖြစ်တယ်။ ပဲခူးကို ဗြိတိသျှအိန္ဒိယရဲ့ လက်အောက်ခံအဖြစ် သွတ်သွင်းလိုက်တယ်။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလ ၁၉ ရက်နေ့မှာ 'ကပ္ပတိန်အာသာဖဲယား'က ရန်ကုန်ကို ခြေချပြီး ပုံစံသစ်နဲ့ အုပ်ချုပ်ဖို့ စတင်တယ်။ သူက ဗြိတိသျှကိုလိုနီရဲ့ အသစ်ခန့်အပ်လိုက်တဲ့ ကော်မရှင်နာမင်းကြီးပဲ။ ဒီကစပြီး ရန်ကုန်သမိုင်းက ကဏ္ဍသစ်ကို ရောက်ရှိလာတယ်။ ပိုမိုကြီးမားတဲ့ ရန်ကုန်၊ ပိုမို တိုးတက်ချမ်းသာလာတဲ့ ရန်ကုန်ဖြစ်လာပြီ။

ပထမဦးဆုံး ပြဿနာတက်တာက ရန်ကုန်မြို့ကို စီမံကိန်းချရေး

ပါပဲ။ ‘အလောင်းဘုရားရန်ကုန်’နဲ့ ‘သာယာဝတီမင်းရန်ကုန်’တို့ကို စစ်ပွဲအတွင်းက ဖျက်လိုက်ကြပြီးပြီ။ ဒါကြောင့် ခေတ်သစ်ရန်ကုန်ကို ပုံဖော်ရေးဆွဲရမယ့် ဗိသုကာတွေအဖို့ ဘာကိုမှ မငဲ့ကွက်ပဲ စိတ်တိုင်းကျ မြို့ကို တည်ဆောက်နိုင်ကြတယ်။ တစ်ခုအားသာတာက ဗြိတိသျှတပ်တွေနဲ့အတူ ပါလာတဲ့ ခွဲစိတ်ပညာရှင် ‘ဒေါက်တာဝီလျံ မောင်ဂိုမာရီ’ရဲ့ အကြံဉာဏ်တွေကို ရတာပဲ။ သူက စင်္ကာပူမှာ တရားသူကြီးနဲ့ မြို့တော်ကော်မတီအတွင်းရေးမှူး လုပ်ခဲ့ဖူးတော့ သူက မြို့ကွက်စနစ်ချတဲ့ အတွေ့အကြုံတွေ ရှိခဲ့သူပဲ။

‘မောင်ဂိုမာရီ’က မြို့ကို စစ်တုရင်ခုံအကွက်လို ပုံစံချချင်တယ်။ အိမ်သာစနစ်ကိုလည်း သေသေချာချာ ရေးဆွဲတယ်။ လမ်းတွေကို မြောက်ကနေ တောင်ဘက်ကို တန်းဖောက်တယ်။ လမ်းအကျယ်က ပေ ၆၀။ တစ်လမ်းကို ကမ်းနားလမ်းမှာ ထောင့်ချိုးတွေအထိ ပေ ၂၀၀ အရှည် ဖောက်ချင်တယ်။

‘မောင်ဂိုမာရီ’ရဲ့ အစီအစဉ်ကို ပိုပြည့်စုံအောင် ထပ်ဖြည့်တာကတော့ ဘင်္ဂလားအင်ဂျင်နီယာတပ်က ‘ဗိုလ်အေဖရေဇာ’ပဲ။ ‘ဖရေဇာ’က လမ်းတွေကို ဒီရေတက်တဲ့အခါ မမြုပ်အောင် သေသေချာချာ စံမံချက်ချ ဖောက်လုပ်တယ်။ မြစ်ကမ်းဘေးမှာ ကိုက် ၂၅၀၀ ရှည်တဲ့ အတားအဆီးထားတယ်။ ‘ဂေါ်ဒွင်ဆိပ်ခံတံတား’ကနေ အစိုးရသင်္ဘောကျင်းအထိ။ ‘ဖရေဇာ’က ‘မောင်ဂိုမာရီ’ရဲ့ အကြံဉာဏ်အတိုင်း ကမ်းနားလမ်းကို အဆောက်အဦတွေ မရှိတဲ့နေရာမှာ ရှင်းရှင်းလင်းလင်း ဖောက်တယ်။

‘ဖရေဇာ’ရဲ့ ပထမအစီအစဉ်က ‘မောင်ဂိုမာရီ’ရဲ့ စီမံချက်နဲ့ အတော်ထူတယ်။ မြို့ကို ‘အလောင်းဘုရားရဲ့မြို့’ထက် ပိုမကြီးဖို့။ ဆူးလေဘုရားထက်ကျော်ပြီး မြို့ကို မချဲ့ဖို့။ မြို့ဘေးကမှ ဆင်ခြေဖုံးတွေ ထပ်ဆောက်မယ်။ ဒါပေမဲ့ ဆွေးနွေးရင်းနဲ့ ‘ဖရေဇာ’က မြို့ကို မပ်ကြီးကြီးဆောက်ဖို့ အကြံရသွားတယ်။ ‘ဂေါ်ဒွင်ဆိပ်ခံတံတား’ကို

ဦးတည်တဲ့ လမ်းရဲ့အလည်မှာ တိုင်တစ်တိုင်ထားမယ်။ ဒီလမ်းဘေးကမှ မြောက်ကနေ တောင်ဘက် ဦးတည်တဲ့လမ်းတွေ ဖောက်မယ်။ လမ်းအကျယ်က ပေတစ်ရာ။ အရှေ့ကနေ အနောက်ကို သွားတဲ့လမ်းအားလုံးက အဲဒီလမ်းရဲ့ ထောင့်မှန်ကျကျ ၉၀ ဒီဂရီမှာ ရှိရမယ်။ ကမ်းနားလမ်းက ကမ်းခြေနဲ့ ပေ ၂၅၀ အကွာမှာ ရှိရမယ်။ ဒီလမ်းမကြီးနှစ်ခုဟာ 'ဖရေဇာ' ရဲ့ စီမံကိန်းမှာ သိပ်အရေးကြီးတယ်။ ဘာဖြစ်လို့လဲဆိုတော့ မြို့ကို အကွက်ချမယ့် ပုံစံက ဒီလမ်းတွေပေါ် မူတည်ရေးဆွဲမှုကြောင့် ဖြစ်တယ်။ လမ်းတစ်ခုနဲ့တစ်ခုက ထောင့်မှန်ကျနေရမယ်။

လမ်းအကျယ် 'ပေတစ်ရာ' ရှိရမယ် သတ်မှတ်ထားလို့ တစ်ချိန်တုန်းက လမ်းမကြီးတွေကို 'ပေတစ်ရာလမ်း' လို့ ခေါ်ကြတာ မှတ်မိပါတယ်။ ကလေးတွေ ပေတစ်ရာပေါ် ထွက်မကစားကြနဲ့ဆိုကာ လမ်းမကြီးပေါ် တက်မကစားကြဖို့ ပြောတာပါ။

ပေတစ်ရာကျယ်တဲ့ လမ်းမကြီးတွေဟာ ကမ်းနားလမ်းရဲ့ မြောက်ဘက်ကနေ အဲဒီအရွယ်အစားလမ်းတွေကို အရှေ့နဲ့အနောက်ကို ဖြတ်ဖောက်ထားတယ်။ ဒီလမ်းတွေကြားက လမ်းငယ်လေးတွေကတော့ အကျယ်ပေ ၃၀ ရှိတဲ့ လမ်းလေးတွေပဲ။

ကမ်းနားလမ်းနဲ့ မြစ်ရဲ့ကြားက မြေမှာတော့ ဘယ်အဆောက်အဦမှ ဆောက်ခွင့်မပေးဘူး။ 'ဂေါ်ဒွင်လမ်း' ကနေ အရှေ့ဘက်သဘော ကျင်းအထိမှာ ၂၅ ပေကျယ်တဲ့ တူးမြောင်းတူးပြီး အမှိုက်သရိုက်တွေ၊ အဲဒါကနေ မြစ်ထဲကို ထိုးချဖို့လည်း စီစဉ်ထားတယ်။ ဆူးလေစေတီတော်ဘေးက ရွံ့နွံတွေနဲ့ တခြားရွံ့နွံရှိတဲ့နေရာတွေကို မြေကြီးမြင့်မြင့်က မြေတွေယူပြီး ဖို့တယ်။ ပထမဆုံး စဖောက်မယ့် လမ်းကတော့ 'ဂေါ်ဒွင်' လမ်းပါပဲ။

အဲဒီ ရန်ကုန်မြို့ တည်ဆောက်ပုံစနစ်ကို အပြန်ပြန် အလှန်လှန်

သုံးသပ်ပြီးတဲ့အခါ နောက်ဆုံးဘုရင်ခံချုပ်ဆီ တင်ပြပြီး ခွင့်ပြုချက် ရယူခဲ့တယ်။ ပထမ စီစဉ်ထားတဲ့ မြို့က ခပ်ကျဉ်းကျဉ်းပါပဲ။

‘ဂေါ်ဒွင်လမ်း’ကနေ အနောက်ဘက် ‘ဂျူဒါအိစကယ်’လမ်း မှ အရှေ့အထိ။ မြစ်ကနေ တောင်ဘက် ‘မောင်ဂိုမာရီလမ်း’နဲ့ မြောက် ဘက် ‘ကော်မရှင်နာလမ်း’အထိ။ မြို့က စစ်တုရင်ခုံကွက်ပုံစံ။

၁၈၅၃ မှာ ရန်ကုန်တရားသူကြီးရဲ့ ထုတ်ပြန်တဲ့ အမိန့်အရ ရန်ကုန်နယ်နိမိတ်ကို အောက်ပါအတိုင်း သတ်မှတ်ထားပါတယ်။

ဧရာဝတီမြစ်ရဲ့ ရန်ကုန်ဘက်ခြမ်း တောင်ဘက်ကနေ မျဉ်းဆွဲ လိုက်ရင် မြောက်ဘက်မှာရှိတဲ့ ကြည့်မြင်တိုင်၊ နိဗ္ဗာန်ရွာ၊ ကန်တော်ကြီး ကနေ မြောက်ဘက်စွန်းစွန်း ပုဇွန်တောင်ထိ။ ဒလဘက်ခြမ်းက မြစ် ဆားက အိမ်တွေ၊ ရွာတွေက တောင်ဘက် ပန်လုံချောင်းကနေ မျက် နှာချင်းဆိုင် ပုဇွန်တောင် ချောင်းမြစ်ဝ။

ရန်ကုန်မြို့ထဲကို ဒလကိုပါ ထည့်သွင်းတာ ဒါ ပထမဆုံးပါ။ အများပြည်သူနဲ့ဆိုင်တဲ့ အဆောက်အဦတွေ ဆောက်တာကတော့ နည်း နည်းကြာပါတယ်။ စစ်တပ်ရယ်၊ အစိုးရအရာရှိတွေရယ်၊ ရုံးတွေရယ် ကို ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတွေမှာ နေရာချထားကြတယ်။ အဲဒီရာစု ရဲ့ နှစ် ၇၀ လောက်ကျမှ အစိုးရရုံးတွေ ဆောက်ဖြစ်တယ်။ အစိုးရ ရုံးတွေကို ဆူးလေဘုရားနဲ့ မြစ်ကြားမှာ ဆောက်တာများတယ်။

လမ်းသစ်တွေ ဆောက်တာလည်း ခပ်နှေးနှေးပါပဲ။ ၁၈၇၄ ကျမှ လမ်းဖောက်တာ မိုင် ၅၀ ပဲ ပြီးသေးတယ်။ ရန်ကုန်မြို့သူမြို့ သားတွေ ပျော်စရာ ရွှင်စရာ အပန်းဖြေစရာနေရာတွေလည်း လုပ် ဆောင်ပေးပါတယ်။ ‘ဒါလဟိုဇီပန်းခြံ’၊ ‘ကန်တော်ကြီး’ဘေးနားက ယ်းခြံ စတာတွေပေါ့။

‘ဖရေဇာ’ရဲ့ မြို့ကွက်က နေထိုင်သူ ၃၆,၀၀၀ အတွက်တော့ လုံလောက်ပါတယ်။ ဒါပေမဲ့ လူဦးရေ တိုးပွားလာတော့ မြို့ကို ထပ်ချဲ့ ရတာပေါ့။ အထူးသဖြင့် မြို့ရဲ့အနောက်ခြမ်းမှာ တိုးချဲ့ရပါတယ်။

‘ရန်ကုန်အရှေ့ပိုင်း’ ကတော့ တည်ဆောက်ရတာ အတော်ပေးပါတယ်။ မြစ်ဘေး၊ ချောင်းဘေးမှာ ဆန်စက်တွေ၊ သစ်စက်တွေတော့ ဆောက်နိုင်တယ်။ ကျန်တဲ့နေရာတွေမှာတော့ နွံတွေ၊ နုံးတွေ သိပ်များတယ်။ စပါးခင်းတွေလည်း ရှိသေးတယ်။ ဒလနဲ့ ကြည့်မြင်တိုင် နေရာတွေကိုလည်း အတော်ကြာကြာ တည်ဆောက်ရတယ်။

‘ဒါလဟိုဇီယန်းခြံ’ ရဲ့ မြောက်ဘက်၊ ကုက္ကိုင်းနားမှာ အိမ်သုံးလုံးပဲ ရှိတယ်။ ၁၈၇၄ ထိ အိမ်တွေ မရှိသေးဘူး။ ‘ဘောင်ဒရီလမ်း’ (ယခု ဓမ္မစေတီလမ်း)နဲ့ ဝင်ဆာလမ်း (ယခု ရှင်စောပုလမ်း)မှာလည်း အိမ်မရှိဘူး။ ၁၈၇၀ ထိ အလုံမှာ အိမ်တစ်လုံးမှ မရှိသေးဘူး။ အမေရိကန် ဘက်ပတ်သက်သောသနာပြု အဆောက်အဦတစ်ခုပဲ ရှိတယ်။

ရန်ကုန်ဟာ စီးပွားရေးအချက်အခြာနေရာအဖြစ် အလျင်အမြန် တိုးတက်လာပေမယ့် မြို့ရဲ့ အုပ်ချုပ်ရေးကတော့ နှစ်ပေါင်းများစွာ စရိုက်လက္ခဏာအနေနဲ့ ဗျူရိုကရက်ပုံစံစစ်စစ်နဲ့ အုပ်ချုပ်နေတာပါပဲ။ ဗြိတိသျှလက်အောက်က ရန်ကုန်ရဲ့ ဘဝပထမနှစ် ၂၀ ဟာ မြူနီစီပယ် က ထိန်းချုပ်ထားတာပါ။ ရန်ကုန်တရားသူကြီးရဲ့ အမိန့်ဩဇာတစ်ခု ထဲအောက်မှာ မူတည်နေပါတယ်။ ရဲတပ်ဖွဲ့ကလည်း သူ့လက်အောက်မှာပဲ။ မြို့တွင်းနဲ့ မြို့ပြင်အဆောက်အဦဆောက်ရာမှာလည်း သူ့အမိန့်ရမှ။ မြူနီစီပယ်အခွန်အားလုံးကိုလည်း သူပဲကောက်တယ်။ မြူနီစီပယ် အမိန့်အာဏာတွေလည်း သူပဲ ထုတ်ပြန်ရတယ်။ ဒီလိုအခြေအနေတွေကြောင့် မြူနီစီပယ်အုပ်ချုပ်ရေးက မတိုးတက်ဘူး။ မြို့ရဲ့ ကျန်းမာရေး၊ အိမ်သာစနစ်တွေလည်း မဖွံ့ဖြိုးပါဘူး။

ပထမဆုံး မြူနီစီပယ်အက်ဥပဒေကို ၁၈၇၄ မှာ ပြဋ္ဌာန်းတယ်။ ဘုရင်ခံချုပ်အာဏာပဲ အကုန်လွှဲအပ်ထားတာကြောင့် ကျေနပ်စရာ မရှိပါဘူး။ မြူနီစီပယ်ကော်မတီမှာ အဖွဲ့ဝင် ၃၂ ဦးရှိပြီး အများစုက အစိုးရအရာရှိ အငြိမ်းစားတွေပါ။ ၂၆ ဦးကလည်း သူတို့အဆိုပြုသူ

တွေ့ပါပဲ။ အက်ဥပဒေက မပြည့်စုံပေမယ့် ကော်မတီရဲ့ လုပ်ဆောင်မှု တချို့ကတော့ အားရစရာကောင်းပါတယ်။

၁၈၇၅ ခုနှစ်၊ ဇွန်လမှာ လမ်းတွေမှာ မီးတိုင် (၄၉၈) တိုင် တပ်ပေးပါတယ်။ ဓာတ်တိုင်တွေမှာ ရေနံဆီမီးထွန်းပြီး လမ်းကို အလင်းပေးတာပါ။ ကန်တော်ကြီးက ရေကို သွယ်ယူပြီး ရေရှားတဲ့ နိုလံတထောင်နဲ့ ပုစွန်တောင်ကို ရေပေးတာတွေ လုပ်နိုင်ပါတယ်။

အဲဒီတုန်းက မြူနီစီပယ်အုပ်ချုပ်ရေးရဲ့ အဓိကအားနည်းချက်များ ထဲက တစ်ခုက သုသာန်ပါပဲ။ သုသာန်က နှစ်ခုပဲရှိတယ်။ အထက် တန်းလွှာ အရာရှိကြီးများရဲ့ သီးသန့်သုသာန်နဲ့ အစိုးရသတ်မှတ်ထား သော သုသာန်ဖြစ်တယ်။ နေထိုင်သူတို့ရဲ့ ကျန်းမာရေးအရ မသင့် လျော်သော ပုံစံအနေအထားများရှိတယ်။ အုတ်ဂူတစ်ခုကို တစ်ပေခွဲ ထက် မပိုရဆိုတဲ့ အကန့်အသတ်များကလည်း ကသိကအောက်ဖြစ် စရာ ဖြစ်တယ်။ နောက်တစ်ခုမှာ မီးသတ်စနစ် တိတိကျကျမရှိခြင်း ဖြစ်တယ်။ အိမ်အများစုမှာ သစ်သားများနဲ့ ဆောက်ထားရာ မီးဘေး အန္တရာယ် အလွန်ကြီးတယ်။

၁၈၈၂ ခုနှစ်သည်ကား ရန်ကုန်မြူနီစီပယ်ရဲ့ သမိုင်းအလှည့် အပြောင်းကာလလို့ ဆိုရမယ်။ မြူနီစီပယ်ကော်မတီကို ရွေးကောက်ပွဲ မြင့် ပြောင်းလဲသတ်မှတ်ခဲ့တယ်။ ရန်ကုန်ရဲ့ ပထမဆုံးသော ရွေး ကောက်ပွဲကို ၁၈၈၂ ခုနှစ်၊ ဇွန်လ ၂၃ ရက်မှာ စတင်ကျင်းပတယ်။ ကော်မတီသစ်မှာ ရွေးကောက်ခံကော်မတီဝင် (၁၈) ဦးနဲ့ အစိုးရ ခန့် (၆) ဦးတို့ ပါဝင်တယ်။ သို့သော် စနစ်သည်က ကျေနပ်လောက် ဖွယ် မရှိသေး။ ကော်မတီအဖွဲ့ဝင်များက သူတို့ရဲ့ အသစ်ခန့်အပ် သော ပြည်သူ့တာဝန်များအပေါ် စိတ်ဝင်စားသူများ မဟုတ်ကြလို့ ပါပဲ။

နောင်အခါ ဒီကော်မတီရဲ့ အဆင့်အတန်းကို ၁၈၈၄ ခုနှစ် မြူနီစီပယ်အက်ဥပဒေဖြင့် ပြောင်းလဲပစ်ပြီး လုပ်ကိုင်နိုင်မှုအာဏာ

နဲ့ တာဝန်တို့ကို ထပ်မံသတ်မှတ်ပေးခဲ့ရတယ်။ သို့သော် လုပ်ပိုင်ခွင့်က ရသင့်သလောက် မရသေးဘူး။ ဥပမာ- သားသတ်ရုံ တည်ထောင်ခြင်း သို့မဟုတ် ဖျက်သိမ်းခြင်း သို့မဟုတ် ကျွဲနွား ဈေးဖွင့်ခြင်း ပိတ်ခြင်းတို့က ဒုတိယဘုရင်ခံချုပ်ရဲ့ သြဇာအာဏာအောက်တွင်သာ ရှိနေလို့ပါပဲ။

ဒီအချိန်အတောအတွင်းမှာ ရန်ကုန်လူဦးရေက လျင်မြန်သော နှုန်းထားဖြင့် တိုးမြင့်လာတယ်။ ၁၈၈၁ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ လူဦးရေမှာ ၁၃၄,၁၇၆ ရှိပြီး ၁၈၉၁ တွင်မူ ၁၈၀,၃၂၄ ရှိလာကာ ၁၉၀၁ ခုနှစ်မှာ ၂၄၈,၀၆၀ ထိ တိုးတက်လာတယ်။ လူဦးရေ တိုးတက်လာသည့်နည်းတူ ပြဿနာတွေကလည်း တိုးလာတယ်။ ဒီအထဲမှာ အကြီးဆုံးပြဿနာက ရေနံမိလ္လာဖြစ်တယ်။ ပထမပြဿနာကို ဖြေရှင်းရာမှာ 'ဝိတိုရိယကန်' မှ ရေကို 'ကန်တော်ကြီး' သို့ သွယ်ယူကာ ထိုမှတစ်ဆင့် ရေဖြန့်ဖြူးတယ်။ သို့သော် ဖြန့်ဖြူးနိုင်သော နေရာက အကန့်အသတ်ရှိတယ်။ 'မော်တင်လမ်း' မှ 'ဂျူဒါအီစကယ်လမ်း' နဲ့ 'ပုစွန်တောင်' ထိသာ ရေဖြန့်ဖြူးနိုင်တယ်။ မြို့ရဲ့ ကျန်အစိတ်အပိုင်းများမှာ ရေတွင်းရေကိုသာ အားကိုးနေရတယ်။ လူဦးရေ တိုးတက်လာသည်နဲ့အမျှ ကော်မတီက ရေပြဿနာကို ရင်ဆိုင်လာရတယ်။ နောက်ဆုံးတော့ ၁၉၀၄ ခုနှစ်မှာ 'လှော်ကား' တွင် ရေလှောင်ကန် ပြုလုပ်ခဲ့ပြီး ရေပြဿနာကို ဖြေရှင်းခဲ့ရတယ်။

ရန်ကုန်မြို့ရဲ့ ပထမဆုံး မိလ္လာစနစ်ကို ၁၈၈၉ တွင် စတင်တယ်။ အဲဒါကို 'ရုံးနှင့် အော့လ်(ထ်)ရေတွန်းစနစ်' လို့ လူသိများတယ်။ '၂' လမ်းနဲ့ 'ဂျူဒါအီစကယ်လမ်း' ဒါမှမဟုတ် 'ကမ်းနားလမ်း'၊ 'ကျုံးကြီးလမ်း' နဲ့ 'ဖရေဇာလမ်း' (ယခု အနော်ရထာလမ်း)၊ အဲဒီက 'မောင်ဂိုမာရီလမ်း' (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း) နဲ့ 'စပတ်လမ်း' (ယခု ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း) တို့မှာ အသုံးပြုတယ်။ ၁၈၉၀ မှာ

'အလုံ'၊ 'ပုဇွန်တောင်'နဲ့ 'သိမ်ဖြူ'ထိ တိုးခဲ့ပြီး ၁၈၉၆-၉၇ မှာ လမ်းမတော်ထိ ပြုလုပ်တယ်။

မြေကြီးပြုပြင်ထိန်းသိမ်းမှု သိပ်ကို အားနည်းနေတယ်။ 'ပုဇွန်တောင်'၊ 'လမ်းမတော်'၊ 'ဗိုလ်တထောင်'၊ 'သိမ်ဖြူ'နဲ့ 'တာမွေ'မှာ မုထိုင်သူများဟာ ရွံ့နွံထဲတွင်သာနေကြရပြီး ကျန်းမာရေးနဲ့ မညီညွတ်ဘူး။ အဓိကကတော့ ဘဏ္ဍာငွေ မလုံလောက်တာကြောင့် ဖြစ်တယ်။ ဒီအခြေအနေကြောင့် 'လမ်းမတော်'၊ 'သိမ်ဖြူ' နဲ့ 'ပုဇွန်တောင်'တို့မှာ လှဦးရေတစ်ထောင်ထဲက လေးဆယ်မှငါးဆယ်ထိ သေနန်းက မြင့်တက်လာတယ်။ 'အရှေ့ရန်ကုန်'နဲ့ 'မောင်ဂိုမာရီလမ်း' (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း) ကြားနဲ့ ရန်ကုန်မြစ်ကြားတွင် ၁၈၉၀ မှာ ပြုပြင်မှုများ လုပ်နိုင်ပေမယ့် ကျန်သောနေရာများကား နှစ်ပေါင်းများစွာ ဒဲ့ရင်းအခြေအနေမှာပဲ ရှိခဲ့ကြတယ်။

၁၈၇၀ မှ ၁၈၉၀ ကြားကာလကတော့ အများပြည်သူနဲ့ သက်ဆိုင်တဲ့ အဆောက်အဦများ၊ ပြောစမှတ်ဖြစ်လောက်အောင် တိုးတက်လာတဲ့ကာလလို့ ဆိုရမယ်။ အောက်ဖော်ပြပါ အဆောက်အဦကြီးများ ပေါ်ထွန်းလာလို့ပါပဲ။ ပန်းဆိုးတန်းမှာ 'တရားရုံးချုပ်'နဲ့ 'စာတိုက်'နဲ့ ကြေးနန်းရုံးကြီးတို့ ပေါ်ထွန်းလာတယ်။

၁၈၈၅ မှာ မြူနီစီပယ်ကော်မတီမှ မြို့တော်ခန်းမကို ဝယ်ယူခဲ့တယ်။ 'ဒပ်ဖရင်ဆေးရုံ' (ယခု ဗဟိုအမျိုးသမီးဆေးရုံ)ကို ၁၈၈၇ ခုနှစ်မှာ ဖွင့်လှစ်တယ်။ 'အတွင်းဝန်ရုံး' (ယခု ဝန်ကြီးများရုံး)နဲ့ အစိုးရအိမ်တော်တို့က ၁၈၉၃ နဲ့ ၁၈၉၅ မှာ တည်ဆောက်တယ်။ ဒီအချိန်ကာလအတောအတွင်းမှာ အဆောက်အဦးသစ်တွေ များစွာလည်း မှီလိုပေါက် ပေါ်ထွန်းလာတယ်။ တချို့က ကုန်သွယ်ရေးဆိုင်ရာ အဆောက်အဦတွေ၊ အချို့က ဘုရားရှိခိုးကျောင်းတွေ၊ ပုဂ္ဂလိကတိုက်တိုက်တာတွေတော့ နည်းသေးတယ်။ ယခင် သစ်သားအဆောက်အဦများ နေရာမှာ အုတ်တိုက်တွေ ဖြစ်လာတာသာ ထူးခြားတယ်။

မြို့နီစီပယ် အုပ်ချုပ်ရေးယန္တရားမှာ လိုအပ်ချက် များစွာရှိနေ တဲ့ကြားက ရန်ကုန်ဟာ အလျင်အမြန် တိုးတက်ပြောင်းလဲလာတာ ကတော့ သိသာထင်ရှားတယ်။ အထူးသဖြင့် ကုန်သွယ်ရေးဆိပ်ကမ်းက အလွန်အမင်း တိုးတက်လာပြီး အရေးပါလာတယ်။ ကုန်တင်ကုန်ချ လုပ်ငန်းကို တန်ချိန်ပေါင်းများစွာ ပြုလုပ်နေရတယ်။ ဒီလိုနဲ့ ဗြိတိသျှ အိန္ဒိယအင်ပါယာမှာ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းဟာ တတိယအကြီးဆုံး ဆိပ် ကမ်းကြီး ဖြစ်လာတယ်။ အရှေ့တောင်အာရှရဲ့ ဆန်စပါး အရေးအကြီး ဆုံး ဆိပ်ကမ်းနဲ့ ကမ္ဘာပေါ်မှာ လူဝင်လူထွက် အများဆုံး ဆိပ်ကမ်း တွေထဲမှာ တစ်ခုအပါအဝင် ဖြစ်လာပါတော့တယ်။

အခန်း (၂၃)

မြန်မာနိုင်ငံ ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှု (၁၈၅၂-၁၉၀၀)

မြန်မာပြည်သူလူထုအတွက် ဆန်သည် အဓိက စားကုန်ဖြစ်သည်။ မြန်မာပြည်သာမက အရှေ့တိုင်းမှ လူများစု အဓိက စားသုံးကြသည်မှာလည်း ဆန်ပင်ဖြစ်၏။ ဆန်စပါးကို စိုက်ရတာကလည်း ဂရု အတော်စိုက်ရ၏။ အပူချိန်မြင့်မြင့်၊ ပြည့်ဝသော စိုထိုင်းဆနှင့် လုံလောက်သော မိုးရေရမှ ဖြစ်၏။ မြစ်ရေလွှမ်းသော မြစ်ဝကျွန်းပေါ်ခွံမြေများ၊ ကမ်းရိုးတန်းမြေခိုမိုခိုများ၊ မိုးရေများများဝင်သော နေရာများတွင် စိုက်ပျိုးရေး ပိုကောင်း၏။ ထိုအချက်အများဆုံး ပြည့်စုံသော မြန်မာနိုင်ငံတွင် စပါးအထွက်တိုးသည်မှာ သဘာဝကျ၏။ ထို့ကြောင့် ဗမာလယ်သမားအများစုက စပါးကို အားထည့်စိုက်ပျိုးကြ၏။ ထို့ကြောင့် ဗမာပြည်နှင့် ဆန်စပါးကို တွဲပြီး မြင်ကြသည်။ မြစ်ဝကျွန်းပေါ်ဒေသ၊ စစ်တောင်းမြစ်ဝှမ်း၊ သံလွင်မြေခိုမိုပိုင်း၊ ရခိုင်ကမ်းရိုးတန်းစစ်တွေ ခရိုင်တို့မှ စပါးများ စုပေါင်းကာ ပြည်ပသို့ အမြောက်အမြား တင်ပို့နိုင်ခဲ့၏။

ဆန်စပါးမျိုးသည် အာရှ၏ အရှေ့တောင်အရပ်မှ စတင်လာသည်ဟုဆိုသော်လည်း မည်သူမျှ နေရာအတိအကျကို မပြောနိုင်။

ဆန်စပါးသည် သူတို့မှတ်တမ်းတင်နိုင်လောက်သည့် ကာလထက် လွန်စွာ ရှေးကျသော ကာလမှစပြီး ရှိခဲ့၏။ တရုတ်ဂန္ထဝင်ကျမ်းများ အလိုအရ ဆန်စပါးသည် စိုက်ပျိုးရေးလုပ်ငန်းနှင့်အတူ ထွန်းကားလာသည်ဟု ဆို၏။ အာရှနိုင်ငံအများစုတွင် 'ဆန်စပါး' နှင့် 'အစားအစာ' သည် အဓိပ္ပာယ် တစ်တွဲတည်းရှိ၏။

မြန်မာနိုင်ငံကို ဆန်စပါး မည်သို့ရောက်ရှိလာပါသနည်း။ သမိုင်းပညာရှင် 'ဂျီအိပ်ချ်လု(စ်)' ၏ အဆိုအရ တိဘက်၏ အရှေ့မြောက်ဘက်နှင့် ဂိုဘိသဲကန္တရတွင် ကန်စုဆိုသော ဒေသရှိ၏။ ထိုကန်စုတွင် ဗမာမျိုးနွယ်ဖြစ်လာမည့်သူများ တစ်ချိန်က နေထိုင်ရာအရပ်ဖြစ်၏။ ကန်စုမှ ဆင်းလာသောသူများသည် ဗမာပြည် ရောက်လာကာ တရုတ်ပြည်မှ စပါးစိုက်နည်းများကို သယ်ဆောင်လာကြသည်ဟုဆို၏။ ထိုသူများကို 'နန်ချောင်' တရုတ်တို့က တိုက်ခိုက်မောင်းနှင်ခဲ့သဖြင့် သူတို့က ကျောက်ဆည်ဘက်ကို ပြောင်းလာကြရ၏။ ထိုဒေသတွင် မွန်တို့နှင့် တွေ့၏။ မွန်တို့က ဆန်စပါးလုပ်ငန်းစနစ်ကို စတင်နေကြပြီ။ သူတို့က ဆည်မြောင်းတာတမံထုတ်ကာ စိုက်ပျိုးရေး လုပ်နေကြချိန်ဖြစ်၏။ ထိုအချိန်မှစ၍ ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးရေး ဗမာနိုင်ငံတွင် ပေါ်ထွန်းလာသည်ဟု သိရ၏။ (JBR5 သုတေသနအသင်းဂျာနယ်-အမှတ် ၃၀ 'ဂျီအိပ်ချ်လု(စ်)' ၏ စောစောပိုင်း ဗမာလူမျိုးတို့၏ စီးပွားရေးဘဝဆောင်းပါးမှ)

ထို့ကြောင့် အနော်ရထာမင်းလက်ထက်တွင် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးရေးက အမြစ်တွယ်နေပြီ။ ထိုအကြောင်းကို ကျောက်စာများတွင် တွေ့ရ၏။ ဗမာနိုင်ငံ၏ ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှု လုပ်ငန်းကိုမူ ၁၆ ရာစုတွင် ပဲခူးနှင့် မလတ္တာကြား၊ ပဲခူးနှင့် ဆူမတြာကြားတွင် ပြုလုပ်သော အထောက်အထားများလည်း တွေ့ရ၏။

၁၇ ရာစု၏ ပထမနှစ်ဝက်လောက်တွင် ဒတ်ချ်လူမျိုးတို့က မလေးကျွန်းဆွယ်ကို စတင်ရောက်ရှိ အခြေချကြ၏။ သူတို့က ပဲခူး

နှင့် ရခိုင်ဒေသများတွင် ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှု လုပ်ဆောင်၏။ ထိုအချိန်တွင် ရခိုင်က ကိုယ့်မင်းကိုယ့်ချင်းနှင့် တစ်ထီးတစ်နန်း စိုက်ထူအုပ်ချုပ်နေသော ကာလဖြစ်၏။ ရခိုင်ဘုရင်များက ဆန်စပါးကို လက်ဝါးကြီးအုပ်ထားသည့်အတွက် ဒတ်ချ်တို့က အကြီးအကျယ် စိတ်ဆိုးကြ၏။

ကုန်းဘောင်မင်းများ လက်ထက်တွင် ဗမာပြည်မှ ဆန်စပါး၊ ကျွန်းသစ်၊ ကျောက်သံပတ္တမြားများကို ပြည်ပသို့ ပို့ကာ ပြည်ပမှ နိုင်ငံခြားပစ္စည်းများကို သွင်းခဲ့၏။ ၁၇၉၆ တွင် 'ကပ္ပတိန်ဟီရမ်ကော့စ်' က ရန်ကုန်တွင် ဌာနေကိုယ်စားလှယ်အဖြစ် ရောက်ရှိလာ၏။ သူက ရန်ကုန်တွင် ဆန်တစ်ပြည်လျှင် ရှစ်အင်နာ(စ်)သာ ပေးဝယ်၍ ရသဖြင့် အလွန်ဈေးသက်သာကြောင်း၊ သို့သော် ဆန်စပါးကို တိုင်းတစ်ပါးပို့ခွင့် တားမြစ်ထားသဖြင့် သင်္ဘောများသည် အပြန်ခရီးတွင် တစ်နိုင်တစ်ပိုင်သာ သယ်နေရကြောင်း သတင်းပို့၏။ ၁၈၁၉ တွင် ဖျံ့ကုန်ဈေးကွက်၌ အခွံမချွတ်ရသေးသော ဆန်ဆယ်ခြင်းကို တစ်ရူပီးဖြစ်၏။ အောက်မြန်မာပြည်ကို ဗြိတိသျှတို့ သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် ၁၈၅၅-၅၆ တွင် အခွံမချွတ်ရသေးသော ဆန်ကဈေးက သုံးဆထိ တက်သွား၏။ အခွံချွတ်ဆန်ဈေးက နှစ်ဆတက်လာ၏။

စင်စစ်တွင်ကား ဗမာနိုင်ငံ၏ နိုင်ငံရေးဘောဂဗေဒပုံစံ တစ်ခုလုံးသည် ဆန်စပါးကုန်သွယ်ရေးတွင်သာမက အရာရာတွင် ဗမာဘုရင်များ ချမှတ်ထားသော မူဝါဒပေါ်တွင် လုံးလုံးလျားလျား မူတည်နေ၏။ 'ဂျေအက်စ်ဖာနီဗဲလ်' ရေးသားသော 'မြန်မာနိုင်ငံ၏ စီးပွားရေးဘောဂဗေဒ' စာအုပ်၊ စာမျက်နှာ ၁၅၂ တွင် "ဘုရင်တွေက အထက်မြန်မာပြည်မှာ နေထိုင်စိုးစံတယ်၊ သူတို့က ပြင်ပကမ္ဘာနဲ့ ပတ်သက်တာ သိပ်မသိကြဘူး။ သူတို့က ကုန်းတွင်းပိုင်းမှာသာ နေကြပြီး ရေကြောင်းလုပ်ငန်းတွေကို ကျတော့ တလိုင်းနဲ့ ရခိုင်တွေကပဲ လုပ်ကြတာများတယ်။ ဗမာတွေက ရေကြောင်းပိုင်းကို သိပ်စိတ်မဝင်စားကြဘူး။ ဒါကြောင့် နိုင်ငံခြားကုန်သွယ်မှုကုမ္ပဏီတွေဟာ နိုင်ငံခြားသားတွေ

လက်ထဲမှာပဲရှိတယ်” ဟု ရေးသားထား၏။ ဗမာပြည်၏ နိုင်ငံရေး
 ဘာဂဗေဒမှာ ထိုအချိန်က အတော်ရှေးကျသော ပုံစံရှိ၏။ ပိုက်ဆံ
 ငွေကြေး သုံးစွဲမှု အလွန်နည်း၏။ ကုန်ပစ္စည်းခြင်း လဲလှယ်သော
 ပုံစံကိုသာ အများဆုံးသုံးကြ၏။ ‘ဘာတာ’ စနစ် ခေါ် ကုန်ပစ္စည်းတစ်ခု
 နှင့်တစ်ခု လဲလှယ်ရောင်းဝယ်သော ပုံစံသာ အသုံးများ၏။ ‘ရာဇူကိုင်’
 ခေါ် အလေးချိန်သူများ၊ ပွဲစားများရှိသော ဈေးကွက်က အလွန်နည်း
 ၏။ ကုန်သွယ်မှုအများစုမှာ မင်းမှုထမ်းအရာရှိများ လက်ထဲတွင်သာ
 ရှိနေကြ၏။ သီပေါမင်းလက်ထက်တွင်ကား ‘အဝယ်တော်’ များမြေ
 ဖြင့် လိမ်နေကြ၏။

‘မူလာအီဗရာဟင်’ ဆိုသူ အိန္ဒိယသား မူစလင်ဆိုလျှင် အထက်
 ဗမာပြည်မှ ဆီအားလုံးကို တစ်ယောက်ထဲ ကိုင်ပြီး အလွန်ချမ်းသာ
 လာ၏။

၁၈၂၆ ခုနှစ် နောက်ပိုင်းတွင်ကား ဗမာနိုင်ငံ၏ ဆန်စပါး
 အရောင်းအဝယ်က ခေတ်သစ်သို့ ရောက်လာ၏။ ဗြိတိသျှတို့က
 တနင်္သာရီဒေသနှင့် ရခိုင်ဒေသတို့ကို သိမ်းပိုက်လိုက်ပြီးသောအခါ
 ဆန်စပါးတင်ပို့မှု အကန့်အသတ်များကို ပယ်ဖျက်လိုက်၏။ စစ်တွေ
 သည် ရခိုင်ပြည်၏ ဆန်စပါးဆိပ်ကမ်း ဖြစ်လာ၏။ မော်လမြိုင်နှင့်
 တနင်္သာရီသည်ကား ကျွန်းသစ်ပို့သော ဆိပ်ကမ်းများအဖြစ် အလွန်
 အမြန် တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးလာ၏။

ရခိုင်နှင့် တနင်္သာရီတို့က ပထမတွင် ဘုရင်ခံချုပ်၏ တိုက်ရိုက်
 အုပ်ထိန်းမှုအောက်တွင် ရှိ၏။ သို့သော် ရခိုင်သည် ဘင်္ဂလားနှင့် နီး
 သဖြင့် ဘင်္ဂလားအုပ်ချုပ်မှုအောက် ရောက်သွားကာ ရခိုင်ဒေသ တာဝန်
 ခံသည် စစ်တကောင်းကော်မရှင်နာမင်းကြီးလက်အောက် ရောက်သွား
 ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ရခိုင်အုပ်ချုပ်သူ တာဝန်ခံကိုပါ ကော်မရှင်နာ
 မင်းကြီးအဆင့် ပေးခဲ့၏။ သူ့ကို ကလကတ္တားရှိ ဘင်္ဂလားအစိုးရ
 လက်အောက်တွင် ထား၏။ တနင်္သာရီတိုင်းတွင်မူ ပထမဘုရင်ခံချုပ်

လက်အောက်တွင် ထားရာမှ နောက်ပိုင်းတွင် ပီနန်လက်အောက်သို့ ထည့်သွင်းခဲ့၏။ ပီနန်သည်လည်း ဗြိတိသျှအိန္ဒိယအင်ပါယာ၏ အစိတ်အပိုင်းဖြစ်၏။ ၁၈၃၄ ခုနှစ်တွင်မူ ရခိုင်ကဲ့သို့ပင် ဘင်္ဂလားလက်အောက်တွင် အုပ်ချုပ်မှုထား၏။ ၁၈၆၂ ခုနှစ်တွင်မူ ၎င်းတို့ကို ပဲခူးနှင့်အတူ ထားလိုက်၏။ ပဲခူးကို ၁၈၅၂ ခုနှစ်က ဗြိတိသျှလက်အောက်တွင် သွင်းလိုက်၍ဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် ရခိုင်၊ တနင်္သာရီ၊ ပဲခူးတို့ သုံးနေရာစလုံးသည် ဗြိတိသျှဗမာပြည်၏ ပြည်နယ်များ ဖြစ်လာ၏။

၁၈၃၀-၃၁ တွင် သင်္ဘောပေါင်း ၂၄၀ သည် စစ်တွေမှနေ၍ ဆန်စပါးနှင့် အခြားကုန်ပစ္စည်းများကို သယ်ဆောင်ကာ နိုင်ငံရပ်ခြားသို့ တင်ပို့၏။ ၁၈၇၅-၇၆ တွင် ဆန်စပါးတန်ချိန် ၇၄.၀၂၃ တန်၊ ၁၈၇၃-၅၄ တွင် တန်ချိန် ၈၅.၉၉ တန်တို့ကို မဒရပ်(စ်)သို့ ပို့၏။ ပဲခူးကို ဗြိတိသျှတို့ သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် နှစ်အတော်ကြာပင် စစ်တွေမှ ဆန်တင်ပို့မှုများသည် ရန်ကုန်ထက် များစွာ သာလွန်ပိုမိုခဲ့၏။

သို့သော် တကယ်တမ်း ဗမာဆန်ကို နိုင်ငံတကာဈေးကွက်သို့ ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် ပို့မှုသည် ၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှတို့ အောက်ဖာနိုင်ငံကို သိမ်းပြီးမှဖြစ်၏။ ထိုစဉ်က ဘုရင်ခံချုပ်ဖြစ်သူ 'လောဒ်ဂါလဟိုဇီ'က ပဲခူး၏ အနေအထားကို အတော်တွက်ချက်နိုင်ခဲ့၏။

“အောက်ဗမာပြည်မှာ ကုန်သွယ်ရေးလုပ်ရင် ပိုပြီး လွယ်ကူမယ်။ ပိုပြီး ဈေးသက်သာမယ်။ ဆိပ်ကမ်းတွေရှိတယ်။ ဒီရေအတက်အကျ မြစ်တွေရှိတယ်။ မြေဩဇာကောင်းတယ်။ သစ်တောတွေကောင်းတယ်။ စီးပွားရေးလုပ်ဖို့ ကောင်းတယ်” ဟု ပြောခဲ့၏။

အောက်ဗမာပြည်၏ စိုက်ပျိုးရေးစနစ်ကို ထိုစဉ်က အခြေအနေတိုင်း ခွဲခြားလျှင် သုံးမျိုးရှိ၏။

- (၁) ပြည်တွင်းစားသုံးရန် စိုက်ပျိုးရေး
- (၂) စီးပွားဖြစ် ရောင်းချသော စိုက်ပျိုးရေး
- (၃) စက်မှုစိုက်ပျိုးရေး

အောက်ဗမာပြည်ကို ဗြိတိသျှတို့ရောက်ချိန်တွင် သူတို့တွေ့ရသည်မှာ ပြည်တွင်းစားသုံးရန် စိုက်ပျိုးရေးသာဖြစ်၏။ တိုးချဲ့စိုက်စရာ မြေလွတ်မြေရိုင်း များစွာရှိသော်လည်း စားသုံးဖို့သာ လုံလောက်နေသဖြင့် မစိုက်ပျိုးကြ။ ပိုလှုံ့တာကို ရောင်းဖို့ မရည်ရွယ်ဘဲ စားလောက်ရုံသာ စိုက်ကြသောသဘော ဖြစ်၏။

၁၈၆၉ တွင် ဆူးအက်တူးမြောင်း ဖွင့်၏။ ဥရောပဈေးကွက်များ ပွင့်လာကာ ကုန်ပစ္စည်းအရောင်းအဝယ်တွေ တိုးတက်လာ၏။ စားသုံးဖို့သာ စိုက်သောစနစ်မှ ရောင်းဖို့လည်း စိုက်လာကြ၏။ ဤသို့ဖြင့် လယ်ယာမြေသစ်တွေ ခုတ်ထွင်ရှင်းလင်း ပေါ်ပေါက်လာ၏။ နောက်တစ်ဆင့်က စက်မှုစိုက်ပျိုးရေး၊ စိုက်ပျိုးရေး နည်းစနစ်တွေ တိုးတက်လာသည်။ လုပ်အားခွဲဝေသုံးစွဲမှုတွေ လုပ်လာရ၏။ ၎င်းသည် အောက်ဗမာပြည်တွင် လုပ်ဆောင်ရ၏။ မြေယာကို အကန့်အသတ်မဲ့ပေး၏။ လုပ်အားကလည်း မရှား။ သီးနှံတစ်ခုတည်းကိုသာ အားပြုစိုက်နိုင်သည်။ မိုးကိုလည်း ထိန်းနိုင်သည့်အတွက်များကြောင့် ဖြစ်၏။

၁၈၅၂ ခုနှစ်တွင် 'ဗိုလ်မှူးအာသာဖဲယား' သည် ပဲခူး၏ ပထမဆုံး ကော်မရှင်နာမင်းကြီး ဖြစ်လာ၏။ ၁၈၆၂ တွင် ဗြိတိသျှဗမာပြည်၏ ကော်မရှင်နာချုပ် ဖြစ်လာ၏။ သူက ၁၈၆၂ ခုနှစ်တွင် မင်းတုန်းမင်းနှင့် ချုပ်ဆိုခဲ့သော စီးပွားရေးစာချုပ်ကို ဖျက်သိမ်းအဆုံးသတ်လိုက်၏။

အထက်ဗမာပြည်မှ လူတွေရော တနင်္သာရီနှင့် ရခိုင်မှ လူတွေပါ ပဲခူးသို့ ပြောင်းလာကြ၏။ ထိုမှတစ်ဆင့် သူတို့က နိုင်ငံအနှံ့အပြား ဖြန့်ကျက်ရောက်ရှိသွားကာ လယ်လုပ်ရန် လယ်မြေများ ရှာကြ၏။ ပဲခူးတွင် နေရာအနှံ့ လယ်လုပ်ကြ၏။ ရခိုင်အချို့က အဆင်မပြေကြသဖြင့် ၁၈၆၄ တွင် ရခိုင်ပြန်ကြ၏။ သို့သော် ၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် ပြန်ရောက်လာကြပြန်၏။

တနင်္သာရီမှ လူများကား ၁၈၆၆ မှစ၍ လာကြကာ ၁၈၆၇ တွင် ထပ်တိုးလာ၏။ ၁၈၆၈ တွင် ထပ်လာကြပြန်၏။ ပဲခူးအနွဲ့အပြား တွင် လယ်ယာမြေသစ်များ ဖော်ထုတ်ကြ၏။

စူးအက်တူးမြောင်း ဖွင့်သည့်အချိန်နှင့် တိုက်တိုက်ဆိုင်ဆိုင် ၁၈၆၈-၆၉ တွင် ပဲခူး၌ လယ်မြေဧကများ တိုးလာရာ ၁,၁၆၉,၆၂၀ ဧကထိ ဖြစ်လာ၏။ ၁၈၇၀-၇၁ တွင် ၂,၀၈၅,၀၀၀ ဧက။ ဆယ်နှစ် အတွင်းတွင် ၃,၄၄၅,၀၀၀ ဧကထိ ဖြစ်လာ၏။

၁၈၆၀ တွင် ရန်ကုန်သည် ဗမာတစ်နိုင်ငံလုံး၏ အဓိက ဆန် စပါး တင်ပို့သော ဆိပ်ကမ်းအဖြစ် တိုးတက်ရောက်ရှိလာ၏။ ပထမ နှစ်အနည်းငယ်အတွင်းတွင်ကား စစ်တွေဆိပ်ကမ်းနှင့် အပြိုင်ဖြစ်နေ သေး၏။

ယခင်က နိုင်ငံခြားသို့ ဆန်စပါးတင်ပို့မှု ကန့်သတ်ထားရာမှ ယခု ဖွင့်လိုက်ရာ ဆန်စပါးထုတ်လုပ်မှုက အလျင်အမြန် တိုးပွားလာ ၏။ ၁၈၆၈ ခုနှစ်တွင် ဆန်စပါး နိုင်ငံခြားတင်ပို့မှု ဈေးကွက်စခန်း၏။ 'ရန်ကုန်ခရိုင် ဂေဇက်တီးယား-၁၈၆၈' တွင် ဖော်ပြချက်အရ ၁၈၆၈ ခုနှစ်က ရန်ကုန်ကိုကြည့်လျှင် ပုစွန်တောင်မြစ်၊ ရန်ကုန်မြစ်၊ ပဲခူးမြစ် တို့၏ ကမ်းနဖူးတွင် စပါးသိုလှောင်ရုံတွေ အစီအရီ စီတန်းနေသည် ကို တွေ့ရသည်ဆို၏။ ဆန်စက်လည်ပတ်မှုတွေ တစ်မျိုးပြီးတစ်မျိုး ကြားနေရ၏။ စပါးပွဲစားတွေ၊ ကုန်သည်တွေ မြစ်ကမ်းတစ်လျှောက် ခြေချင်းလိမ်နေကြ၏။

အခွံမချွတ်ရသေးသော ဆန်၊ အခွံချွတ်ပြီး ဆန်ဈေး ၁၈၄၈ မှ ၁၈၅၈ ထိ ဈေးနှုန်းရူပီးဖြင့် (ခြင်းတစ်ရာဈေး)ကို အောက်ပါ အတိုင်း တွေ့ရ၏။ ခြင်းတစ်ရာသည် တစ်ဘူရှယ်နှင့် ညီပြီး ရှစ်ဂါလံ (သို့) ၃၆၂ လီတာရှိ၏။

နှစ်	အခွံမချွတ်ရသေး	အခွံချွတ်ပြီး
၁၈၄၈-၄၉	၈ ရူပီး	၃၁၂ ရူပီး

၁၈၄၉-၅၀	၁၂	၆၀
၁၈၅၀-၅၁	၁၅	၇၅
၁၈၅၁-၅၂	၁၈	၇၀
၁၈၅၂-၅၃	၃၅	၁၀၀
၁၈၅၃-၅၄	၄၀	၁၀၀
၁၈၅၄-၅၅	၄၅	၁၂၈၂
၁၈၅၅-၅၆	၅၃	၁၃၂

ပြည်ပတင်ပို့သော ဆန်စပါးမှာ ၁၈၅၄ တွင် ၁၄၈,၂၄၈ ခြင်း၊ ၁၈၅၅ တွင် ၂၇၂,၃၁၂ ခြင်း၊ ၁၈၅၆ တွင် ၄၆၀,၈၂၇ ခြင်း ဖြစ်၏။

၁၈၅၂ မှ ၁၈၈၀ ကြားတွင် ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှု လုပ်ဆောင်သော ထင်ရှားသည့် အစုအဖွဲ့ (၅) ခုရှိ၏။

- (၁) ဗမာစိုက်ပျိုးသူများ
- (၂) စိုက်ပျိုးသူနှင့် ဆန်စပါးကုန်သည်ကြားမှ ကြားခံပွဲစားများ
- (၃) ရန်ကုန်၊ ပုသိမ်၊ စစ်တွေ၊ မော်လမြိုင်တို့မှ ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များ
- (၄) သင်္ဘောပိုင်ရှင်များနှင့် သင်္ဘောလှိုင်းများ
- (၅) လန်ဒန်နှင့် လီဗာပူးမှ ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များ

ဗမာပြည်တွင် ဆန်စပါးကို ဇွန်လတွင် စိုက်၏။ မေလ စောစောပိုင်းတွင် မုတ်သုံမိုးက ရွာ၏။ အောက်တိုဘာထိ မိုးရွာ၏။ တစ်ခါတစ်ရံ နိုဝင်ဘာထိ မိုးကောင်းတတ်၏။ ဒီဇင်ဘာနှင့် ဇန်နဝါရီတွင် စပါးရိတ်၏။ ဇန်နဝါရီလလည်လောက်တွင် ဈေးကွက်သို့ ရောင်း၏။ ထိုအချိန်တွင်ကား ပွဲစားများနှင့် ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များ အလုပ်များကြပြီ။

ဆန်စပါးရာသီ စတင်ချိန်တွင် စပါးကို ချုပ်ဝပ်မည့် ဒိုင်ကြီးများက ကုန်သည်များကို စရံငွေ စထုတ်ပေး၏။ သူတို့ကတစ်ဆင့်

ဆန်စပါးပွဲစားများကို ငွေချေးပေး၏။ ပွဲစားတွေက လယ်ထဲဆင်းကာ လယ်ပိုင်ရှင်များအား စရံထပ်ပေး၏။ ထိုမှတစ်ဆင့် သူရင်းငှားများ၊ လယ်သမားများ၊ ဆန်စပါးဝယ်ယူရာတွင် တစ်ဆင့်ပြီးတစ်ဆင့် ဈေး နည်းနိုင်သမျှ နည်းအောင် ဈေးဆစ်ကြကာ ပြန်ရောင်းသောအခါတွင် ကား ဈေးနှုန်းကို တစ်ဆင့်ပြီးတစ်ဆင့် မြှင့်တင်ကြရာ နောက်ဆုံး သင်္ဘောတင်သည့်အဆင့်ထိ ဖြစ်၏။

ရေခွေးငွေဖြင့် မောင်းသော ဆန်စက်သမိုင်းကို ပြန်ကြည့်လျှင် အစောဆုံး ဆန်စက်က ၁၈၅၉ ခုနှစ်တွင် တည်ထောင်သော ပုသိမ် ဆန်စက်ဖြစ်၏။ ၁၈၆၀ တွင် ရန်ကုန်မြို့၊ ပုစွန်တောင်တွင် တစ်စက် ပေါ်လာ၏။ ၎င်းကို 'အိုရီယင်တယ်ဆန်စက်' ဟုခေါ်၏။ ၁၈၆၂ ခုနှစ် တွင် ဗြိတိသျှတို့က တည်ထောင်သော 'ဟာလီဒေးဘူးလောက် ဘရား သားစံကုမ္ပဏီ' က အောက်ပုစွန်တောင်တွင် ဆန်စက်လာဖွင့်၏။ ၁၈၇၀ တွင် ရန်ကုန်၌ ဆန်စက် (၁၇) ခု ရှိလာကာ နှစ်စဉ်အရေအတွက် တိုးလာ၏။

၁၈၇၅-၇၆ တွင် ဆန်စက်များမပေါ်ခင်က ဆန်စက်များမှာ 'သင်္ဘောတင်ဆန်' မျိုးကိုသာ ကြိတ်နိုင်ကြ၏။ ဆန်ကောင်းလေးပုံ၊ စပါးတစ်ပုံပါသော ဆန်မျိုးဖြစ်၏။ ဤဆန်မျိုးကို အင်္ဂလန်သို့သာ ပို့၏။ အင်္ဂလန်ရောက်မှ လီဗာပူးရှိ ဆန်စက်များက ဆန်ကောင်းရ အောင် ကြိတ်ပေးပြီး လန်ဒန်မှတစ်ဆင့် အခြားတိုက်ကြီးများသို့ ပြန် ပို့၏။ ရန်ကုန်ရှိ ဆန်စက်ကြီးသုံးစက်သည် ဆန်များကို နေ့ရောညပါ ကြိတ်ပြီး 'သင်္ဘောတင်ဆန်' တန် ၈၀၀ ခန့်ကို ၂၄ နာရီအတွင်း ကြိတ်ပေးနိုင်သည်။ စက်များက မြင်းကောင်ရေ ၄၀၀ မှ ၅၀၀ ထိ ရှိ၏။ ဤဆန်စက်တစ်လုံးကို ပေါင် ၃၀,၀၀၀ ခန့် တန်၏။

အမေရိကန်ပြည်တွင် စစ်ဖြစ်သောအခါ ကာရိုလီနားပြည်နယ် မှ ဗြိတိန်သို့ အထောက်အပံ့များ ရပုံဆိုင်းခဲ့၏။ ထို့ကြောင့် ဗြိတိန်မှ

ဆန်ကုန်သည်များက ဗမာပြည်မှ ဆန်ကို မှာယူကြရ၏။ ဤသို့ဖြင့် ဗမာဆန်က ဥရောပဈေးကွက်သို့ စဝင်လာခြင်းဖြစ်၏။

ဗမာဆန်ကို ပထမပိုင်းတွင် နိုင်ငံခြားသို့ ပို့ရာ၌ 'သင်္ဘောတင် ဆန်' မျိုးသာ ပို့၏။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ပင်လယ်ရေကြောင်း ရေရှည်ကြာမြင့်သော ခရီးတွင် ဆန်ကောင်းက တာရှည်မခံနိုင်၍ ဖြစ်၏။ ၁၈၇၆ နောက်ပိုင်းတွင်မူ ဆန်ကောင်းများကို တင်ပို့၍ ရလာ ၏။ ဆူးအက်တူးမြောင်းကြောင့် ရေကြောင်းလမ်းက တိုသွား၍ဖြစ်၏။

ဗမာဆန်သည် အချိန်အတော်ကြာ ပြိုင်ဘက်မရှိ ဖြစ်နေခဲ့၏။ သို့သော် နောက်ပိုင်းတွင် ထိုင်းနိုင်ငံနှင့် အင်ဒိုချိုင်းနားက စပါးတွေ စိုက်လာကြ၏။ ၁၈၅၅ ခုနှစ်တွင် ထိုင်းဘုရင် 'မွန်ဂွတ်' က ဆန်စပါး ကို နိုင်ငံခြားသို့ ရောင်းခွင့်ပြုလိုက်၍ ဖြစ်၏။ ထို့နောက် ကိုချင်-ချိုင်းနားကပါ ဆန်ပို့လာ၏။ 'ဆိုင်းဂုံ' ဆိပ်ကမ်းနှင့် 'ဘန်ကောက်' ဆိပ်ကမ်းတို့မှ ဆန်ပို့ကြ၏။ တရုတ်ပြည်က ဆန်အကြီးအကျယ် လိုအပ် သဖြင့် ဆိုင်းဂုံနှင့် ဘန်ကောက်မှ ဆန်ဝယ်ရ၏။ ဗမာပြည်က ဆန်ကမူ ဥရောပဈေးကွက်သို့ ပို့နေရ၏။ ဗမာဆန်ကို တရုတ်က သိပ်မကြိုက်။ ထိုနည်းတူ ထိုင်းဆန်နှင့် အင်ဒိုချိုင်းနားဆန်ကိုလည်း ဥရောပက မကြိုက်။ 'တရုတ်တွေက ဗမာဆန်'၊ 'မီးဒုံး' ကဲ့သို့သော ဆန်မျိုးများ ကို ကြိုက်၏။ ဥရောပဈေးကွက်ကတော့ ဗမာ 'ငစိန်' ဆန်မျိုးကို ကြိုက်၏။

ဗမာဆန်၏ နိုင်ငံခြားတင်ပို့မှုက အင်ဒိုချိုင်းနားနှင့် ထိုင်းနှစ် နိုင်ငံပေါင်းထက် များ၏။ ဥပမာ- ၁၈၆၈-၆၉ တွင် ဗမာပြည်မှ ၄၆၆,၁၀၉ တန် တင်ပို့၏။ ပြိုင်ဘက်များက ၂၇၀,၇၅၄ တန်သာ တင်ပို့နိုင်၏။

၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၏ ဒေသအချို့တွင် ဒုမ္ဘိကန္တာရ ကပ်ဆိုက်၏။ ထို့ကြောင့် သြရိသကမ်းခြေသို့ ဆန်အများအပြား တင်ပို့ ရ၏။ ၁၈၇၄ တွင်လည်း ဤသို့ ကပ်မျိုး ထပ်ဖြစ်သဖြင့် ဆန်တန်ချိန်

၂၈၀,၀၀၀ ကို ဘီဟာပြည်နယ်နှင့် ဘင်္ဂလားပြည်နယ်များသို့ ပို့ရ၏။
ဗမာဆန်ကို ပုံမှန်ဝယ်ယူနေသည်ကား ဗြိတိန်နှင့် အခြားသော ဥရောပ
နိုင်ငံများ ဖြစ်ကြ၏။

ဥပမာ- ၁၈၇၂-၇၃ တွင်	
ဗြိတိန်	- ၅၄၇,၀၆၅ တန်
ဥရောပနိုင်ငံများ	- ၂၇,၄၃၈ တန်
ရေလက်ကြားနိုင်ငံများ	- ၈၅,၄၇၂ တန်
အခြားနိုင်ငံဆိပ်ကမ်းများ	- ၃၈,၈၅၂ တန်
အိန္ဒိယဆိပ်ကမ်းများ	- ၂၀,၀၀၀ တန်
ပြည်နယ်ဆိပ်ကမ်းများ	- ၁၄၄၃ တန်
စုစုပေါင်း	- ၇၂၀,၃၅၀ တန်

အထက်ပါဇယားကို ကြည့်ခြင်းကြောင့် ဗြိတိန်သည် ဗမာဆန်
ကို စုစုပေါင်းတန်ချိန်၏ $\frac{1}{3}$ ဝယ်ယူကြောင်း သိရ၏။ ဥရောပဈေးကွက်
များက အရှေ့တိုင်းဈေးကွက်များထက် ဗမာဆန်ကို ပိုဝယ်၏။

၁၈၈၁ မှစ၍ ဗမာပြည်နှင့် ဆန်စားသုံးသော အခြားနိုင်ငံများ
၏ တိုက်ရိုက်ကုန်သွယ်မှုက ချဲ့ထွင်လာ၏။ မြေထဲပင်လယ်နိုင်ငံများ၊
တောင်အမေရိကတို့အထိ ရောက်၏။ ဆူးအက်တူးမြောင်းကြောင့် ဗမာ
ပြည်နှင့် ဥရောပနိုင်ငံများသို့ သွားရောက်ရာ ခရီးက တိုသွားသဖြင့်
ကုန်စည်စီးဆင်းမှု ပိုသွက်လာ၏။ ရန်ကုန်နှင့် ဆန်စပါးစိုက်သော
ဒေသများကြားမှ လမ်းပန်းဆက်သွယ်မှုကလည်း ပိုကောင်းလာ၏။

ဗမာနိုင်ငံ၏ ဆိပ်ကမ်း (၄) ခုမှ ၁၈၆၅-၁၈၈၁ ခုအတွင်း
ဆန်တင်ပို့မှုဇယားက အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်၏။

	စစ်တွေ	ရန်ကုန်	ပုသိမ်	မော်လမြိုင်
၁၈၆၅	၆၉,၉၉၁	၄၆,၈၀၃	၃၂,၀၇၉	၁၉၄,၄၅၃
၁၈၆၆	၁၀၄,၁၈၇	၉၄,၈၅၃	၄၃,၃၂၄	၂၄၈,၈၇၄
၁၈၆၇	၉၆,၉၄၇	၁၂၃,၈၀၆	၃၅,၉၈၈	၂၅၇,၆၇၉

၁၈၆၈	၉၄,၈၀၈	၁၅၁,၉၀၃	၄၄,၉၆၄	၃၀၀,၅၂၀
၁၈၆၉	၆၆,၆၁၄	၁၆၈,၃၀၀	၄၇,၄၇၆	၂၀၇,၃၂၂
၁၈၇၀	၈၀,၂၉၅	၁၇၀,၃၀၆	၃၄,၂၁၆	၂၉၄,၆၇၃
၁၈၇၁	၁၁၂,၇၁၆	၁၈၁,၀၆၁	၄၉,၆၁၃	၃၅၈,၁၅၀
၁၈၇၂	၁၄၀,၄၅၀	၂၈၇,၉၀၀	၆၈,၅၀၀	၅၁၅,၃၆၈
၁၈၇၃	၁၂၁,၂၅၀	၂၉၄,၀၀၀	၆၆,၃၅၀	၄၉၃,၅၅၇
၁၈၇၄	၁၁၁,၂၅၀	၂၇၄,၅၀၀	၆၇,၆၂၅	၅၉၅,၁၂၅
၁၈၇၅	၁၁၈,၆၇၄	၃၃၄,၃၈၅	၁၀၀,၆၁၆	၅၉၅,၁၂၅
၁၈၇၆	၉၅,၃၆၆	၂၈၈,၈၃၀	၈၀,၀၅၉	၄၈၄,၀၅၁
၁၈၇၇	၇၃,၃၀၀	၂၈၈,၅၀၀	၉၇,၃၀၀	၄၉၂,၁၀၀
၁၈၇၈	၆၉,၃၀၀	၃၂၄,၅၀၁	၁၃၁,၅၀၀	၅၅၈,၂၀၀
၁၈၇၉	၇၃,၇၀၀	၃၄၀,၀၀၀	၁၃၀,၆၀၀	၅၉၄,၅၀၀
၁၈၈၀	၁၅၈,၂၀၀	၃၄၁,၅၀၀	၁၄၀,၅၀၀	၆၅၇,၈၀၀
၁၈၈၁	၁၁၈,၂၀၀	၄၁၂,၅၀၀	၁၆၂,၄၀၀	၇၃၈,၂၀၀

အထက်ဖော်ပြပါဇယားကို ကြည့်ခြင်းအားဖြင့် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည် စစ်တွေဆိပ်ကမ်းကို ၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် ကျော်တက်ကာ မြန်မာနိုင်ငံ၏ အကြီးဆုံးဆိပ်ကမ်းကြီး ဖြစ်လာပုံကို ပြသနေသည်။ ၁၈၆၆-၆၇ ခုနှစ်တွင် စစ်တွေဆိပ်ကမ်းတွင် ဆန်တင်ပို့မှု ၈၁,၃၉၁ တန်သာ တင်ပို့နိုင်ခြင်းမှာ ဆိုင်ကလုန်းမုန်တိုင်းသည် စစ်တွေခရိုင်ကို ဖြတ်ကာ ဆန်စပါးခင်းများကို ဖျက်ဆီးသွား၍ဖြစ်၏။

၁၈၈၀-၁၉၀၀ သည် မြန်မာနိုင်ငံ၏ ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှု သမိုင်း၏ ကဏ္ဍသစ်သို့ ချဉ်းနင်းဝင်ရောက်လာခြင်းပင် ဖြစ်၏။ စပါးအထွက်နှုန်းလည်း တိုးသကဲ့သို့ စက်မှုပိုင်းဆိုင်ရာကလည်း အမှီလိုက်နိုင်သည်ကို တွေ့ရ၏။ လွန်ခဲ့သော နှစ်ပေါင်း ၃၀ ကျော်က တောဖုံးတောင်ဖုံးဖြစ်ခဲ့သော နေရာများတွင် လယ်ကွင်းတွေ အစားထိုး ဝင်ရောက်နေပေပြီ။

ဤအချိန်တွင် နိုင်ငံတကာ ဆန်စပါးဈေးကွက်ကြီး တစ်ခုလုံးသည် ရန်ကုန်ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များနှင့် ကုန်သည်များလက်တွင် လုံးလုံးလျားလျား ကျရောက်သွားသည်။ အင်္ဂလိပ်ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များ၏ ချုပ်ကိုင်မှုက အနည်းငယ်သာ ကျန်တော့၏။ ဗမာနိုင်ငံမှ ဥရောပသို့ တိုက်ရိုက်ဆန်တင်ပို့နိုင်လာသောအခါ အင်္ဂလိပ်တို့ ထိန်းချုပ်ထားသော ဥရောပဆန်ဈေးကွက်သည် ဂျာမန်တို့လက်ထဲ ရောက်သွား၏။ ထိုအခါ ရန်ကုန်ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များက ဂျာမန်ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များကို ပြိုင်ခဲ့ရ၏။ ရန်ကုန်ကုန်သည်များက သူတို့၏ဆန်ဈေးကို ဥရောပသို့ မပို့ဟု ခြိမ်းခြောက်လာခဲ့၏။ ဂျာမန်တို့ကလည်း ဆန်ကောင်းများကို ဆက်တင်ပို့နေပါက သင်္ဘောတင်ဆန်များကို မယူတော့ဟု ပြန်အကြပ်ကိုင်၏။ အင်္ဂလိပ်ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များကလည်း အိန္ဒိယအစိုးရထံသို့ သင်္ဘောတင်ဆန်နှင့် ဆန်ကောင်းများအပေါ် အခွန်ဆောင်နှုန်း တူညီနေသည့်ကိစ္စအပေါ် အရေးဆို တင်ပြခဲ့၏။ သို့သော် စူးအက်တူးမြောင်းဖွင့်ခြင်းနှင့် မီးသင်္ဘောများ ပြေးဆွဲခြင်းတို့ကြောင့် အသာစီးရခဲ့သော ဗမာဆန်ကုန်သည်များအား အင်္ဂလိပ်နှင့် ဂျာမန်ကုန်သည်များက မယှဉ်သာနိုင်ပါချေ။

အင်္ဂလန်နှင့် ဂျာမနီသို့ တင်ပို့နေသော သင်္ဘောတင်ဆန်များသည် လန်ဒန် သို့မဟုတ် လီဗာပူးနှင့် ဟမ်းဘာဂ်တို့တွင် ဆိုက်ကပ်ရ၏။ ထို့ကြောင့် ဂျာမန်နှင့် အင်္ဂလိပ် ဆန်စက်ပိုင်ရှင်များသည် သင်္ဘောတင်ဆန်ကို ကုန်းပေါ်ချ၊ ဆန်စက်များသို့ပို့၊ အိပ်တွေထဲထည့်၊ သင်္ဘောပေါ်ပြန်တင် စသဖြင့် သင်္ဘောခရော၊ ကုန်တင်ခတွေ့ပါ ကုန်ကျကြရ၏။ ဗမာပြည်မှမူ စပါးကို ဆန်အဖြစ် ကြိတ်ကာ သင်္ဘောပေါ်တိုက်ရိုက်တင်သော အလုပ်သာလုပ်ရ၍ ကုန်ကျစရိတ် သက်သာနေ၏။

ထို့ပြင် ရန်ကုန်မှ ဆန်စက်များသည် ကျောက်မီးသွေးအစား ဖွဲ့နှင့် လည်ပတ်နေရာ ဆန်တစ်တန်ကို (၇) အင်နား(စ်)လောက်သာ

ကျ၍ အလွန် သက်သာနေ၏။ ထို့ကြောင့် ရန်ကုန်ဆန်စက်များကို အင်္ဂလိပ်နှင့် ဂျာမန်ဆန်စက်များက လိုက်၍မမှီတော့။

၁၈၈၆ တွင် 'ဘောရွတ်' ရှိ ဗြိတိသျှကောင်စစ်ဝန်က တင်ပြ ရာ၌ ရန်ကုန်ဆန်သည် ထိုမြို့သို့ အိမ် ၂၅,၀၀၀ ရောက်သည်ဆို၏။ တကယ်တော့ ထိုဆန်အိတ် ၂၅,၀၀၀ ထဲတွင် အင်္ဂလန်မှ ဆန်အိတ်က ၁၀,၀၀၀ သာရှိပြီး ၇၀၀၀ က ရန်ကုန်မှ တိုက်ရိုက်တင်ပို့ခြင်းဖြစ် ၏။ ၈၀၀၀ ကို 'အလက်ဇန်းဒြီးယား' မှတစ်ဆင့် တင်ပို့ကြောင်း သိရ၏။ ဤသည်ကိုကြည့်ခြင်းဖြင့် ရန်ကုန်ဆန်သည် ဥရောပနှင့် အမေရိကအပြင် 'ဘောရွတ်' သို့ပါ ရောက်ကြောင်း သိရ၏။

အထက်ဗမာပြည်မှ လူများသည် အောက်ဗမာပြည်သို့ အလုံး အရင်းနှင့် ဆင်းလာကာ လယ်ယာလုပ်ကြ၏။ အထူးသဖြင့် လူငယ် အတော်များများက လယ်လုပ်ကြ၏။ ဆန်စက်များလည်း တိုးပွားလာ ရာ ဆန်စက်အလုပ်သမားများလည်း လိုအပ်လာ၏။ အစိုးရက အိန္ဒိယ အလုပ်သမားများကို ခေါ်ယူခဲ့၏။ 'ဘီဟာ' ပြည်နယ်နှင့် 'ဒါဂျီလင်' မှ အလုပ်သမားများကို ခေါ်ယူ၏။ အလုပ်သမားတစ်ထောင်ခန့်ကို ရူပီး ၃၀,၀၀၀ မျှ အကုန်အကျခံကာ ခေါ်ခဲ့၏။ ရန်ကုန်တွင် လူဦးရေ က ထူထပ်လာ၏။ ရေကြည်ရာ မြက်နုရာ လာရောက်လုပ်ကိုင်ကြသူ တွေကလည်း ကြုံရာကျပန်းဖြစ်သလို နေထိုင်ကြ၏။ ယခင်ကတည်း က ရန်ကုန်တွင် နေထိုင်ကြသော ရန်ကုန်သူ ရန်ကုန်သားတို့အတွက် ကသိကအောင့်ဖြစ်စရာတွေ များလာ၏။ လယ်ထဲတွင် အိန္ဒိယလုပ်သား များက စပါးရိတ်ရာတွင် ဝင်လုပ်ကြ၏။

၁၉၁၁ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ အိန္ဒိယနိုင်ငံသား အတော် များများ အောက်ဗမာပြည် ရောက်လာကြောင်း တွေ့ရ၏။ ဗမာ့လယ် ယာလုပ်ငန်းခွင်တွင် လုပ်သားရှားပါးမှု ကွက်လပ်နေရာတွင် အိန္ဒိယ နိုင်ငံသားတို့က ဖြည့်စွက်ဝင်ရောက်လာကြ၏။ အိန္ဒိယတွင် လုပ်ကိုင် သည်နှင့်စာလျှင် မြန်မာနိုင်ငံတွင် အစာဝဝစားရသည့်အပြင် ငွေပို

ငွေလျှံပါ စုဆောင်းနိုင်သဖြင့် အိန္ဒိယမှ မိသားစုများကိုပင် ငွေပြန်ပို့နိုင်ကြ၏။

ထိုအချိန်တွင် ပြည်တွင်းရေကြောင်းပို့ဆောင်ရေးအနေနှင့် မီးသင်္ဘော အနည်းငယ်သာ ရှိသေး၏။ *ရန်ကုန်အေရှားတစ် မီးသင်္ဘော ကုမ္ပဏီ* ၏ သင်္ဘောအချို့ကို မင်းတုန်းမင်းက ဝယ်ထား၏။ ၁၈၆၈ တွင် *တော့ဒ်အင်ဖင်ဒလေ့ ကုမ္ပဏီ* က *ဧရာဝတီဖလော်တီလာ ကုမ္ပဏီ* ထူထောင်၏။ ထိုကုမ္ပဏီက နောက်ပိုင်းတွင် သင်္ဘောတွေများလာကာ နိုင်ငံ၏ ဆန်စပါးသယ်ယူပို့ဆောင်ရေးတွင်ပါ လုပ်ဆောင်ခဲ့၏။ ထိုကုမ္ပဏီက ပြည်တွင်းရေကြောင်းခရီး သွားလာမှုကိုလည်း လက်ဝါးကြီးအုပ်ထား၏။

လယ်ထဲမှ စပါးများကို လှည်းဖြင့်သယ်ကာ သင်္ဘောဆိုက်ကပ်ရာ အနီးဆုံး သင်္ဘောဆိပ်သို့ ပို့ရ၏။ ထိုမှတစ်ဆင့် မီးသင်္ဘောများဖြင့် ရန်ကုန်သို့ ပို့ရ၏။ ပြည်မှ အရေးပိုင်၏ ၁၈၇၃ ခုနှစ် အစီရင်ခံစာအရ ပေါင်းတည်မြို့တွင် စပါးခြင်းတစ်ရာကို ၁၅ ရူပီး၊ ပဒေါင်းတွင် ၂၀ ရူပီး၊ တစ်ခရိုင်လုံးတွင် ပျမ်းမျှအားဖြင့် ၁၈ ရူပီး သယ်ဆောင်ခရှိသည်ဟု သိရ၏။

ပွဲစားများက ရန်ကုန်ဆင်းပြီး စပါးအပြိုင်အဆိုင် ဝယ်ကြ၏။ သူ့ထက်ငါ ဈေးသက်သာအောင် ကြိုးစားကြ၏။ ရန်ကုန်ကို ဆင်းလာရန်မှာ လှေနှင့်ဆိုလျှင် ဆယ်ရက် ဆယ့်တစ်ရက် ကြာ၏။ မီးသင်္ဘောဖြင့်ဆိုလျှင် ၅ ရက်သာ ကြာ၏။ ရထားဖြင့်ကား တစ်ရက်သာ ကြာ၏။ ဈေးကွက်သို့ မြန်နိုင်သမျှ မြန်မြန်ရောက်အောင် လာကြ၏။ ထို့ကြောင့် ရထားလမ်းကို ဦးစားပေး ဖောက်ကြ၏။ ပထမဆုံး ရထားလမ်းကို ၁၈၇၄ တွင် ဖောက်၏။ ၁၈၇၇ ခုနှစ်၊ မေလတွင် စတင်ဖွင့်လှစ်၏။ *ဧရာဝတီတောင်ကြား နိုင်ငံတော်မီးရထား* ဟု ခေါ်၏။ ရန်ကုန်မှ ပြည်သို့ စခွဲ၏။ ဆန်စပါး အလွန်ထွက်သော ဟံသာဝတီ၊ သာယာဝတီ၊ ပြည်လမ်းကို ဖြတ်သွားရ၏။ ထို့နောက် ရန်ကုန်-

တောင်ငူ ရထားလမ်းဖောက်သည်။ ယခင်က တောင်ငူနှင့် ရန်ကုန် ခရီးက ဆယ်ရက်ကြာ၏။ စစ်တောင်းမြစ်တွင် မီးသင်္ဘောများ ပြေး၍ မရ။ တောင်ငူထိ လမ်းပိတ်ပြီးလျှင် ရှမ်းပြည်နယ်သို့ ကုန်စည်ပို့၍ လွယ်ကူလာနိုင်၏။

စစ်တောင်းတောင်ကြား နိုင်ငံတော်မီးရထား ၏ ပထမပိုင်း အနေဖြင့် ရန်ကုန်-ပဲခူးရထားလမ်းကို ၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် ဖွင့်၏။ နောက်တစ်နှစ်တွင် တောင်ငူထိ ဆက်ဖောက်၏။

ရှေးခေတ်က လယ်သမားများသည် လောဘမရှိ။ ရောင့်ရဲတင်းတိမ်၏။ သူ့အတွက် စားစရာ တစ်နှစ်စာ ဆန်၊ ဝမ်းစာသိုလှောင်ပြီးပါက ကျေနပ်သွားပြီ။ သူက သူနှင့် သူ့မိသားစုအတွက် ဝမ်းစာဖူလုံရေးသာ အရေးကြီး၏။ သို့သော် ဆန်အရောင်းအဝယ် ထွန်းကားလာသည်နှင့်အမျှ ဆန်စပါးဈေးကွက်ကလည်း အလှအယက်ဖြစ်လာရာ ရိုးသားရောင့်ရဲတတ်သော လယ်သမားများဘဝကို ဝိသမသား ကုန်သည်ပွဲစားများက စတင်ဖျက်ဆီးကြ၏။ သူ့ထက်ငါ အပြိုင်အဆိုင်ဈေးကောင်းပေးဝယ်၏။ တစ်နှစ်စာ ငွေကြိုထုတ်ပေးပြီး ထွက်သမျှစပါးကို အကုန်သိမ်း၏။ အတိုးကြီးကြီးနှင့် ငွေချေးကာ အကြွေးမဆပ်နိုင်က လယ်သိမ်း၏။ တစ်ချိန်က လယ်ပိုင်ရှင် လယ်သမားတွေက ကြွေးခွံတွင် နစ်ကာ သူရင်းငှားဘဝဖြင့် ရုန်းကန်ကြရ၏။

ငွေချေးသူနေရာတွင် အိန္ဒိယမှလာသော ချစ်တီးတွေ ရောက်လာ၏။ ချစ်တီးအများစုက ရန်ကုန်တွင် နေ၏။ သူတို့က အိန္ဒိယမှ ဥရောပဘဏ်များနှင့် အဆက်အသွယ်ရှိ၏။ ဗမာလယ်သမားတို့ကမူ ဘဏ်အကြောင်း မသိ။ ဘဏ်မှ ငွေချေးရပုံကို မသိ။ ထိုပျော့ကွက်ကို ချစ်တီးတွေက နင်းကာ လယ်သမားတွေကို ဂုတ်သွေးစုတ်တော့၏။ ချစ်တီးများက မဒရပ်စ်မြို့အနီးရှိ 'ချစ်တီးနတ်' မှ လာသည်။ ငွေချေးခြင်းသည် သူတို့၏ ရိုးရာအလုပ်ဖြစ်၏။

ပထမဆုံး ချစ်တီးတွေ ငွေချေးလုပ်ငန်းလုပ်တာက မော်လမြိုင်

တွင် ဖြစ်၏။ ၁၈၅၀ လောက်က ဖြစ်မည်။ ရန်ကုန်ကို ၁၈၅၂ ခုနှစ်ကျမှ ချစ်တီးတွေ ရောက်လာ၏။ ၁၈၅၉ တွင် သူတို့ နိုင်ငံအနှံ့ ရောက်သွား၏။ သူတို့၏ ရုံးချုပ်က ရန်ကုန်မှာရှိသည်။ ချစ်တီးတွေ က ကျေးရွာအရောက်ဆင်းပြီး ရိုးသားသော လယ်သမားများကို ငွေ ချေး၏။ လယ်ကို အပေါင်ထားကာ ငွေချေး၏။ လယ်မြေပိုင်ဆိုင်မှု ထက် ပို၍ ငွေချေး၏။ ထိုလယ်ကို သူတို့ထံ အပေါင်ထားရ၏။ စပါးထွက်ချိန်တွင် သူတို့ ရောက်လာကြ၏။ စပါးဈေးကို သူတို့စိတ် ကြိုက် နှိမ်ပြီး ဝယ်၏။ ကြွေးမဆပ်နိုင်က လယ်သိမ်း၏။ ၁၈၅၅ တွင် သူတို့က ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှုထဲပင် သူတို့ဝင်လာကြ၏။ ကျေးရွာ ဆင်းပြီး စပါးဝယ် ပြီးတော့ မဒရပ်(စ်)သို့ ပို့၏။ ချစ်တီးတို့က ငွေ အင်အားနှင့် ဖိပြီး ဗြိတိသျှအရာရှိတွေကိုပါ သူတို့ခါးပိုက်ဆောင်ထဲ ထည့်၏။ ထို့နောက် တရားသည်ရှိ မတရားသည်ရှိ သူတို့ဘက်မှ အသာစီးယူကာ တရားစီရင်ရေးတွင် ပါဝင်ချယ်လှယ်ကြ၏။ ငွေကြေး ဖိအား၊ ဥပဒေဖိအားများအောက်တွင် ဗမာလယ်သမား များစွာ ဘဝ ပျက်ကြရ၏။

၁၉၃၇ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလတွင် ဘုရင်ခံတစ်ဦးဖြစ်သူ 'ဆာ ဟာကုတ်ဘတ္တလာ' ၏ မိန့်ခွန်းကမူ အတော်ထူးခြား၏။ သူက ဗမာ လူမျိုးတွေအနေနှင့် ချစ်တီးတွေအပေါ် အလွန်ကျေးဇူးတင်သင့်ကြောင်း ချစ်တီးတွေ အကူအညီသာ မရှိပါက ဗမာပြည်သည် လွန်ခဲ့သော ၂၅ နှစ် ၃၀ တွင် တိုးတက်စရာအကြောင်းမရှိဟု ပြော၏။

အမှန်စင်စစ်ကား ဗမာဆန်ဈေးကွက်ကို ပျက်ဆီးလိုက်သည့် တရားခံများထဲတွင် ချစ်တီးတွေက အဓိကထဲတွင် ပါ၏။ အောက် ဇယားပြည်၏ ဒေသတော်တော်များများတွင် စိုက်ပျိုးရေးကဏ္ဍကို ချစ်တီး တို့က လက်ဝါးကြီးအုပ်ထား၏။ ဆန်စပါးဈေးကို သူတို့က ကစားကြ ၏။ ခြယ်လှယ်ကြ၏။ ဆန်စပါးဈေးကွက်ကို ယခင်က ဗမာတစ်မျိုး တည်းသာ လုပ်ကိုင်နေရာမှ ချစ်တီးများ၊ စူရတီများ၊ မဂိုများ စသော

အိန္ဒိယနွယ်ဖွားများ ဝင်ရောက်လာကာ ငွေလုံးငွေရင်း မြောက်များစွာ မြှုပ်နှံကာ စပါးဝယ်ကြ၏။ ထို့နောက် သိုလှောင်ထားကာ ကြိုက်ဈေး ရမှ ထုတ်ရောင်းကြ၏။

ရန်ကုန်ဈေးကွက်တွင်လည်း ဥရောပကုမ္ပဏီကြီးများက ချုပ် ကိုင်ထား၏။ အထူးသဖြင့် အကြီးဆုံးကုမ္ပဏီ သုံးခုရှိ၏။ ‘မိုးရဲဘား သား(စ်)ကုမ္ပဏီ’၊ ‘ဒဗလျူစထရန်းစတီးကုမ္ပဏီ’နှင့် ‘ဘူးလောက် ဘားသား(စ်)ကုမ္ပဏီ’တို့ ဖြစ်ကြ၏။ ထို့ပြင် အခြားသော ဂျာမန် ကုမ္ပဏီများလည်း ရှိ၏။

မည်သို့ဆိုစေ ဗမာပြည်တွင် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးရေးသည်ကား တစ်ရှိန်ထိုး တိုးတက်လာ၏။ ၁၈၈၆ တွင် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးမြေဧက ၁,၁၅၀,၀၀၀ ရှိရာမှ ၁၈၉၆ တွင် ဧက ၄,၀၀၀,၀၀၀ ထိ ရှိလာ၏။ ထိုမှ ၅,၇၅၅,၀၀၀ ထိ တိုးလာ၏။ ၁၉၀၁ တွင် ဆန်စပါးတန်ချိန် ၁,၄၁၆,၀၀၀ တန်၊ ၁၉၄၁ တွင် ၃,၁၀၀,၀၀၀ တန်ထိ ဆန်စပါး တိုးထွက်လာ၏။ ဆန်စပါး စိုက်ပျိုးသော နေရာဌာနများရှိ ပြည်သူ လုပ်ငန်းဌာန၊ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းအာဏာပိုင်၊ ဗမာ့မီးရထားနှင့် ဆန် ရောင်းချရေးကုမ္ပဏီများသည် ပြည်တွင်းရေကြောင်း သယ်ယူပို့ဆောင် ရေးနှင့်အတူ ဆန်စပါးကုန်သွယ်မှုကို ရှိန်ဟုန်မပျက် ဆောင်ရွက်ကြ ၏။

အခန်း (၂၄)

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးမှု (၁၈၅၂-၁၉၀၀)

ကျွန်တော်က ၁၉၇၀ ပြည့်နှစ်တွင် သိပ္ပံဘွဲ့အတွက် နောက်ဆုံး နှစ်စာမေးပွဲ ဖြေပြီးတော့ အောင်စာရင်းစောင့်ရင်း အလုပ်တစ်ခုခု လုပ်ချင်လာသည်။ ထိုအချိန်က အစိုးရအလုပ်မှလွဲ၍ အခြားအလုပ် က သိပ်မရှိ။ အစိုးရအလုပ်မှာလည်း အကပ်အရပ်ရှိမှ အဆင်ပြေ၏။ ကျွန်တော့်အဖေ၏ သူငယ်ချင်းညီအစ်ကိုနှစ်ယောက်က အိမ်သို့ အမြဲ လာရောက်၍ အဝင်အထွက်ရှိ၏။ သူတို့မိဘများနှင့် ကျွန်တော်တို့ ဘိုးဘွားများက အင်္ဂလိပ်လက်ထက်ကပင် အစိုးရအရာရှိကြီးများဖြစ်၍ ခင်မင်ရင်းစွဲရှိကြ၏။ သားသမီးချင်းကလည်း ကျောင်းနေဘက်တွေ ဖြစ်၍ ညီအစ်ကိုများကဲ့သို့ ခင်မင်ကြ၏။ အစ်ကိုကြီးဖြစ်သူ ဦးကျော် မင်းက နယ်ဘက်အုပ်ချုပ်ရေးတွင် ထူးချွန်သဖြင့် တော်လှန်ရေး ကောင်စီခေတ်တွင် ရန်ကုန်မြို့တော်ဝန် ဖြစ်လာသည်။ မြို့တော်ဝန် ဖြစ်ပြီး တစ်နှစ်ကျော်လောက်တွင်ကား ကွယ်လွန်သွားရှာ၏။ သူ၏ ညီကတော့ တပ်မတော်ထဲ ဝင်သွားကာ ဒုတိယဗိုလ်မှူးကြီးအဆင့်ထိ ရောက်သွားသည်။ ၁၉၆၃ ခုနှစ်တွင် လှည်းတန်းအစိုင်း၌ တက္ကသိုလ် ကျောင်းသားများနှင့် အချင်းများသဖြင့် သူစီးလာသည့် ဘဲလ်အဲယား

ကားကြီးကို ကျောင်းသားများက ဝိုင်းပြီး မီးရှို့လိုက်ကြ၏။ ထို့ကြောင့် သူ့ကို 'ဘဲလ်အဲယားလှမြင့်' ဟု လူသိများလာ၏။ တပ်မတော်အရာရှိ များထဲတွင် ရှားရှားပါးပါး နှုတ်ခမ်းမွေးကားကားကြီး ထားသဖြင့် 'နှုတ်ခမ်းမွေးလှမြင့်' ဟုလည်း ခေါ်ကြ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် သူက တပ်မတော်မှ အငြိမ်းစားယူပြီး ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းကော်ပိုရေးရှင်းတွင် နာယကကြီး ဖြစ်လာသည်။ ကျွန်တော်က အလုပ်တစ်ခုခု လိုချင်သဖြင့် အဖေ့သူငယ်ချင်း ဦးလှမြင့်ထံ ပို့ပေးရန် ပြောသည်။

အဖေက လူရိုးလူအေး။ မည်သူ့ထံမှ အခွင့်အရေးမတောင်း လိုသကဲ့သို့ အောက်ကျလည်း မခံတတ်။ သို့သော် သူ့အလွန်ချစ်သော သားဖြစ်သူက ပူဆာလွန်းမက ပူဆာသဖြင့် ဦးလှမြင့်ထံ လိုက်ပို့၏။ ဦးလှမြင့်က ဆိပ်ကမ်းကော်ပိုရေးရှင်းတွင် အာဏာအရှိဆုံးဖြစ်ရာ သူ့ မှာ အာဏာကုန်ရှိ၏။ သူငယ်ချင်းဖြစ်သူ၏ သားဖြစ်သူ ကျွန်တော် ကိုလည်း အလုပ်ခန့်၏။ သို့သော် ကျွန်တော့်ကို ဘွဲ့မရသေးသူ၊ ယခု မှ နောက်ဆုံးနှစ်စာမေးပွဲဖြေထားသူဟု သဘောထားကာ အောက်ဆုံး အဆင့် ဝန်ထမ်းသာ ပေးနိုင်မည်ဟု ပြော၏။ အဖေက မျက်နှာပျက် သွားသည်။ သို့သော် ကျွန်တော်က သိပ်အလုပ်လိုချင်သူမို့ "ဘယ် နေရာကခန့်ခန့် ကျွန်တော်လုပ်ပါမယ်" ဟု သူ့ရှေ့တွင် ကတိပေးလိုက် ၏။

နောက်တစ်နေ့တွင် ကျွန်တော် အလုပ်ဆင်းရ၏။ ရာထူးက ဆိပ်ကမ်းအလုပ်သမား။ နေ့စား။ တစ်နေ့ကို သုံးကျပ်ပြားရှစ်ဆယ်။ ဆိပ်ကမ်းငွေစာရင်းဌာနတွင် လုပ်ရ၏။ တစ်နေ့ကုန် ငွေတွေရေတွက်၊ အိတ်ကလေးများထဲ ထည့်ကာ အလုပ်သမားတွေကို လစာရှင်းပေးရ သော အလုပ်။ ကျွန်တော်နှင့် တွဲဖက်လုပ်ကိုင်သူမှာ အားလုံးလိုလို ရှစ်တန်း၊ ကိုးတန်းထက် မကျော်သူများဖြစ်၏။ ဆိပ်ကမ်းရုံးတွင် ကျွန်တော်တို့က တံမြက်လှည်း သန့်ရှင်းရေးသမားနှင့် ရာထူးအတူတူ။ နောက်ခြောက်လလောက်ကြာတော့ ဘွဲ့ရ၏။ ထို့ကြောင့် ကျွန်တော်

လက်ထောက်ဆိပ်ကမ်းမှူးဆိုသော ရဲတပ်ကြပ်အဆင့်ရာထူး ရ၏။ ဆူးလေအမှတ် (၃) ဂိတ်၊ အမှတ် (၅) ဂိတ် ကုန်ရုံများတွင် လုပ်ရ၏။ ဆိပ်ကမ်းအလုပ်သမား တစ်ထောင်ကျော်နှင့် နေ့စဉ် တွေ့ထိ ဆက်ဆံနေရတာ ကျွန်တော်ပျော်၏။ ထိုအချိန်က ဘွဲ့ရကာစ လက်ဝဲ နိုင်ငံရေးအတွေးအခေါ်ရှိနေသူမို့ အလုပ်သမားလူတန်းစားနှင့် လက်တွဲ အလုပ်လုပ်ရသည်ကို ပျော်၏။ ကျွန်တော်က ဆိပ်ကမ်းသမိုင်းကို ရှာဖွေပြီး လေ့လာ၏။

ကုန်းဘောင်မင်းဆက်ကို တည်ထောင်သူ အလောင်းဘုရားမင်း မတိုင်မီက ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း၏ ရှေးဦးသမိုင်းကား ထင်းထင်းပြက်ပြက် သိပ်မရှိလှ။ ထိုစဉ်က 'ဒဂုံ'ဟုခေါ်သော ရန်ကုန်ကလည်း မထင်မရှား နေရာဒေသသာသာမျှ ရှိသေး၏။ ၁၁ ရာစုမှ ၁၂ ရာစု ကြားတွင် ဒဂုံဆိပ်ကမ်းသည် မထင်ရှားသေး။ မြစ်ဝကျွန်းပေါ်က 'ပူဆင်(မ်)' ခေါ် 'ပုသိမ်' ဆိပ်ကမ်းနှင့်ပတ်သက်၍ အထောက်အထား အနည်းငယ်မျှပင် ရှိသော်လည်း ဒဂုံဆိပ်ကမ်းနှင့် ပတ်သက်၍ကား အတော်မရှိသလောက် ရှား၏။

မြန်မာနိုင်ငံအောက်ပိုင်းတွင် ပဲခူးဆိပ်ကမ်းက အတော်ကြီး၏။ ၁၆ ရာစုနှောင်းပိုင်းလောက်တွင် ဖြစ်၏။ ထိုအချိန်အတောအတွင်း တွင် 'သန်လျင်'သည် အရေးပါသောအဆင့်တွင် ရောက်နေပြီ။ ထိုအခါကာလက ပဲခူးမြစ်သည် ယခုကာလကဲ့သို့ သန်လျင်ကို ကျော်၍ ပင်လယ်ထဲသို့ စီးမဝင်သေး။ ၎င်းက မုတ္တမပင်လယ်ကွေ့ထဲသို့ စီးဝင်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ၎င်းက ရေစီးကြောင်း ပြောင်းသွားကာ ယနေ့ပုံစံမျိုး ဖြစ်လာ၏။ သမုဒ္ဒရာ ဖြတ်သွားလာသော သင်္ဘောများ အသာထား သင်္ဘောငယ်လေးများပင်လျှင် ထိုခေတ်က ပဲခူးသို့ ရောက်နိုင်သေး။

ထို့ကြောင့် သန်လျင်ဆိပ်ကမ်းသည် အဓိကဆိပ်ကမ်းဖြစ်လာ

၏။ ၁၇ ရာစုမှစ၍ကား ဥရောပမြေပုံ ရေးဆွဲသူများက သူတို့၏ မြေပုံများထဲတွင် ဒဂုံကို ဆိပ်ကမ်းအနေဖြင့် ဖော်ပြလာကြ၏။

၁၈ ရာစု ကုန်ခါနီးလောက်တွင်ကား ဒဂုံဆိပ်ကမ်းကို စတင် သုံးစွဲလာပါပြီ။ သို့သော် ဒဂုံသည် မြို့မပီပြင်ပဲ ရွာကြီးသာသာမျှသာ ရှိသေး၏။ ဗမာလူမျိုး၊ မွန်လူမျိုး၊ အင်္ဂလိပ်၊ ပြင်သစ်၊ ပေါ်တူဂီ၊ အာမေးနီးယန်း၊ ပါးရှင်း၊ ဖာရစီ၊ မဂို၊ မဒရပ်စီ၊ ဘင်္ဂါလီတို့ စုပေါင်း နေထိုင်ကြ၏။ အများစုက ကုန်သွယ်စီးပွားလုပ်ကြ၏။ အဓိကလုပ် ဆောင်သူများကတော့ ဖာရစီ၊ အာမေးနီးယန်းနှင့် မဂိုလူမျိုးတို့ ဖြစ် ကြ၏။

သို့သော် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည် ဗမာတပ်နှင့် မွန်တပ်များ၏ မကြာခဏဖြစ်လေ့ရှိသော စစ်ပွဲများကြောင့် ဖွံ့ဖြိုးသင့်သလောက် မဖွံ့ဖြိုး။ ပုသိမ်တို့၊ သန်လျင်တို့မှ ဆိပ်ကမ်းများကို မမီ။ မြစ်ဝကျွန်း ပေါ်၏ အနောက်ဘက်ခြမ်းမှ 'နာဂရီ' ကျွန်းတွင်ပင် ဆိပ်ကမ်းက ရှိ နေ၏။ သန်လျင်ဆိပ်ကမ်းက ထိုအချိန်တွင် အစည်ကားဆုံးဖြစ်၏။ ပေါ်တူဂီတို့က စတွေ့သော ဆိပ်ကမ်းဖြစ်၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ဗြိတိသျှ နှင့် ပြင်သစ်တို့ကပါ စက်ရုံတွေ လာဆောက်ကြ၏။ ၁၇ ရာစုတွင် ဒဂုံဆိပ်ကမ်းသည် လှေသင်္ဘောများ တည်ဆောက်ရာ နေရာဖြစ်လာ ၏။ မဒရပ်စံမှ လာသူများ၏ အဆက်အနွယ်များက သင်္ဘောဆောက် ကြရင်းဖြင့် နောက်ပိုင်းတွင် ပုဂ္ဂလိကကုန်သည်များလက်ထဲသို့ ဤ လုပ်ငန်း ရောက်သွားသည်။ ထို့နောက် ဗြိတိသျှအရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီ က ဤလုပ်ငန်းကို လက်လွှဲယူကာ ၎င်းကုမ္ပဏီအတွက် သင်္ဘောများ ကို တည်ဆောက်စေသည်။ ဤနေရာတွင်ပါ ကုမ္ပဏီ၏ ဒေသခံပုဂ္ဂိုလ် တစ်ဦးကိုပါ ခန့်အပ်ပြီး သင်္ဘောတည်ဆောက်ရေးလုပ်ငန်းကို ကြီး ကြပ်စေ၏။ သို့သော် ၁၇၉၁ ခုနှစ်တွင်ကား သင်္ဘောတည်ဆောက်မှု လုပ်ငန်း ရပ်ဆိုင်းသွားသည်။ အကြောင်းရင်းမှာ သင်္ဘောတည်ဆောက်

မူလုပ်ငန်း ကျွမ်းကျင်သူ ရှားပါးလာခြင်းနှင့် စရိတ်စက ကြီးလာခြင်းကြောင့် ဖြစ်၏။

ထိုအချိန်ကား အလောင်းဘုရားက ပဲခူးကို နောက်ဆုံးအကြိမ် သိမ်းပိုက်ကာ ရန်ကုန်သည် စီးပွားရေးနှင့် ကုန်သွယ်ရေး အချက်အချာ ကျမည့်နေရာဟု ကြိုတင်မြင်ခဲ့၍ဖြစ်၏။ သို့ဖြင့် အလောင်းဘုရားက 'ရန်တွေကုန်သောနေရာ' 'ရန်ကုန်'ဟု အမည်သစ်ပေးကာ မြို့တည်ခဲ့၏။ သန်လျင်မှ မွန်တို့၏ တန်ခိုးဩဇာကို ဟန်ချက်ညီထိန်းရန် ချိန်ခွင်ညှာကဲ့သို့သော စစ်သေနင်္ဂီဗျူဟာအရလည်း မြို့တည်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်၏။

၁၈ ရာစုအလည်လောက်က သန်လျင်ကမ်းခြေနှင့် အရှေ့ဘက် ပိုင်းတို့တွင် ဆိပ်ကမ်းက ရွံ့နွံထူထပ်လာ၏။ ရေက တိမ်လာ၏။ ထိုအချိန်တွင် ရန်ကုန်က ဆိပ်ကမ်းပြုလုပ်ရန် အနေအထားက ပိုကောင်း နေ၏။ ရန်ကုန်က ပင်လယ်မှနေ၍ မိုင် ၂၀ အကွာအဝေးတွင် ရှိသည်။ ထိုပြင် ချောင်းငယ်မြောင်းငယ် များစွာကလည်း မြစ်ဝကျွန်းပေါ်သို့ သွား၍ရ၏။ ၁၇၉၅ တွင် မြန်မာနိုင်ငံသို့ ရောက်ရှိလာသော 'မိုက်ကယ်ဆိုင်မိ' က ရန်ကုန်မြစ်ဝနှင့် ကမ်းခြေများသည် ဂင်္ဂါမြစ်ပုံစံမျိုးဖြစ်ကာ ပင်လယ်ဆိပ်ကမ်းလုပ်ရန် သင့်တော်သည်ဟု မှတ်ချက်ချခဲ့၏။

“ရေလမ်းကြောင်းက ရဲရင့်တယ်၊ နက်ရှိုင်းတယ်၊ ခြောက်စာလုံခွဲကနေ ရှစ်ဖာလုံထိရှိလို့ သင်္ဘောတွေ ဆိုက်ကပ်လို့ ကောင်းနိုင်တယ်” ဟု ‘အင်းဝသို့ သံတမန်’ ကျမ်း၊ စာမျက်နှာ ၁၆၉ တွင် ရေးထား၏။

၁၇၅၆ တွင် သန်လျင်ကို သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် ရန်ကုန်၏ အနာဂတ်သည် ပို၍ထင်းပြက်လာ၏။ ဤနေရာမှနေ၍ ကုန်သွယ်မှုကို ဖိနပ်၊ ကာလကတ္တား၊ မဒရပ်(စ်)၊ သီဟိုဠ်၊ မောရစ်ရှပ်(စ်)တို့သို့ သွားနိုင်၏။ ထိုဒေသများနှင့် မြန်မာနိုင်ငံကုန်သွယ်ရေး လမ်းပေါက် ဖွင့်သွား၏။ ဗမာပြည်၏ ကျွန်းသစ်ကို နိုင်ငံခြားသို့ တင်ပို့နိုင်ကာ

ဗြိတိသျှနှင့် အိန္ဒိယကုန်ပစ္စည်းများကို မြန်မာပြည်သို့ သွင်းနိုင်သည့် လမ်းကြောင်းက ချောမွေ့သွားသည်။ ပဲခူးကို အလောင်းဘုရားက သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် သင်္ဘောတည်ဆောက်ရေးလုပ်နေသော သန်လျင် မှနေ၍ ထိုလုပ်ငန်းက ရန်ကုန်သို့ ပြောင်းရွှေ့လာ၏။

၁၇၉၂ တွင် 'ဒေါက်တာဝီလျံဟန်တာ' က ရန်ကုန်သို့ ရောက် ရှိလာကာ ကျွန်းသစ်အရောင်းအဝယ်ကို လေ့လာခဲ့၏။ ထို့နောက် ရန်ကုန်တွင် တည်ဆောက်သော သင်္ဘောများသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ ဘုံဘောတွင် တည်ဆောက်သော သင်္ဘောများထက် အရည်အသွေး ပိုကောင်းပြီး ရေရှည်ခံကြောင်း မှတ်ချက်ပေးခဲ့၏။ ထို့ပြင် သန်လျင် တွင် ကျွန်းသစ်ဝယ်ရတာထက် ရန်ကုန်တွင် ကျွန်းသစ်ဝယ်ရတာက အရည်အသွေးလည်း ပိုကောင်းပြီး ဈေးလည်း ပိုသက်သာသည်ဟု ပြောခဲ့၏။

၁၇၈၆ နှင့် ၁၈၉၁ ကြားတွင် ရန်ကုန်သင်္ဘောကျင်းတွင် သင်္ဘောတစ်ရာကျော် တည်ဆောက်နိုင်ခဲ့ကြောင်း မှတ်တမ်းများအရ သိရသည်။ Marquess Wellesley သင်္ဘောက တန်ချိန် ၁၀၆၀။ Adamant နှင့် She-Hpariy တို့က တန် ၁၀၀၀ စီထိရှိသော အကြီး ဆုံးသင်္ဘောများ ဖြစ်၏။ ၁၇၉၈ ခုနှစ်က 'ဗိုလ်မှူးကြီးဆိုင်း(မ်)(စ်)' ရန်ကုန်ရောက်စဉ်ကာလ၌ တန်ချိန် ၆၀၀ မှ ၁၀၀၀ ထိရှိသော သင်္ဘောများ လုပ်ဆောင်နေကြောင်း မှတ်တမ်းတင်ခဲ့၏။

ထိုအချိန်က မြန်မာနိုင်ငံတွင် သင်္ဘောတည်ဆောက်ရာ၌ ဗြိတိ သျှတို့အပြင် ပြင်သစ်တို့လည်း ရှိကြ၏။ ၁၇၆၆ ခုနှစ်က ပြင်သစ် ကိုယ်စားလှယ် 'လီဖား' (Lefeure) ဆိုသူက ဗမာအစိုးရထံမှ သင်္ဘော တည်ဆောက်ခွင့်လိုင်စင်ရကာ တန်ချိန် ၁၅၀၀ မျှထိရှိသော သင်္ဘော များကို ဆောက်ခဲ့ကြောင်း သိရ၏။ ၁၈၂၄ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလိပ်- မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲဖြစ်ချိန်၌ သင်္ဘောတည်ဆောက်ရေးလုပ်ငန်း ရပ်

ဆိုင်းသွား၏။ ၁၈၂၅ တွင် ရန္တပိုစာချုပ်လက်မှတ် ရေးထိုးပြီးနောက် လုပ်ငန်းပြန်စ၏။

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း တိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးမှုသည်ကား အစောပိုင်း ကုန်ဘောင်မင်းဆက်များလက်ထက်တွင် နှေးကွေးခဲ့၏။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ထိုအချိန်က အောက်မြန်မာပြည် (မြစ်ဝကျွန်းပေါ်ဒေသ) သည် စီးပွားဖြစ် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးရေး မထွန်းကားသေးသောကြောင့် ဖြစ်၏။ ထို့ပြင် ဆိပ်ကမ်းသို့ ဆန်တင်ပို့မှုကိုလည်း တင်းကြပ်သော အကန့်အသတ်များအောက်တွင် ထား၍ဖြစ်၏။ ရန်ကုန်မြို့ကား ဆန်စပါး၊ ကျွန်းသစ်နှင့် ဆီကုန်သွယ်မှုလုပ်ငန်းပေါ်တွင် လုံးလုံးလျားလျား မူတည်နေ၏။ ရန်ကုန်၏ ကံကြမ္မာက အထူးသဖြင့် ဆန်စပါးရောင်းဝယ်ရေးပေါ်တွင် လုံးဝဥသည့် မှီခိုနေသည်။

ကုန်သွယ်စီးပွား ဖြစ်ထွန်းသင့်သလောက် မဖြစ်ထွန်းသည့် အချက်များထဲတွင် မြန်မာဘုရင်များ၏ အုပ်ချုပ်မှုစနစ်ပေါ်တွင်လည်း မူတည်နေ၏။ အားနည်းချက်တစ်ခုကို ထောက်ပြရလျှင် မြန်မာမင်းမူထမ်းများသည် လစာမရကြ။ မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်ကျမှ လစာခံစားခွင့်ရှိကြ၏။ လစာမသတ်မှတ်ခင်က မင်းမူထမ်းများသည် သူတို့၏ လုပ်ပိုင်ခွင့်ကို သုံးကာ ရနိုင်သမျှ ငွေကြေးကို ခါးပိုက်ဆောင်ထဲ အကန့်အသတ်မရှိ ထည့်ကြ၏။ ထို့ကြောင့် ရသင့်ရထိုက်သော အခွန်ငွေများကို နိုင်ငံတော်က မရရှိ။ ဆိပ်ကမ်းတွင် ကုန်သည်များနှင့် ဆက်ဆံလုပ်ကိုင်ရသူကို ထိုစဉ်က 'ရှာပုံတော်' ဟု ခေါ်ကြ၏။ ယခုခေတ် အကောက်ခွန်မင်းကြီးပုံစံ ဖြစ်၏။ ထိုသူသည် ဥရောပတိုက်သားဖြစ်ရပြီး နိုင်ငံခြားသားများနှင့် ဆက်ဆံတတ်သူဖြစ်၏။ သူ့လက်အောက်တွင် မြန်မာမင်းမူထမ်းများရှိ၏။ 'ရှာပုံတော်' ၏ လုပ်ပိုင်ခွင့်က ကျယ်ပြောသဖြင့် သူ့လက် သူ့ခြေသာဖြစ်ကာ အကျိုးစီးပွားအားလုံး သူ့အိပ်ထဲရောက်၏။ ဤအချက်ကို ဗြိတိသျှအိန္ဒိယ အစိုးရက ဘဝင်မကျ။

ထိုသို့သော တာဝန်ခံအရာရှိများ၏ အုပ်ချုပ်စီမံပုံက တစ်ဖက်
 စောင်းနင်း ဖြစ်နေသည့်အပြင် ဆိပ်ကမ်းမှ ကောက်ခံမှုကလည်း
 အဆင်မပြေ။ ပထမ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စစ်ပွဲမတိုင်မီက သွင်းကုန်
 အားလုံးကို ကောက်ခံမှုက ၁၂ ရာခိုင်နှုန်းဖြစ်၏။ ထုတ်ကုန်အားလုံး
 က ၅ ရာခိုင်နှုန်း၊ သစ်က ၁ ရာခိုင်နှုန်းဖြစ်၏။

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းမှ တင်ပို့သော ကုန်များမှာ သစ်၊ အုန်းဆံ၊
 အုန်းဆံကြိုး၊ ငြုတ်ကောင်း၊ ဖာလာ၊ သစ်ကြမ်းပိုး၊ ဖယောင်း စသော
 ပစ္စည်းများဖြစ်၏။ တင်သွင်းသော ပစ္စည်းများမှာ ပိုးချည်ကြမ်း၊ ချည်၊
 မဲနယ်၊ သကြား၊ ဆန်စပါး၊ ငြုတ်ကောင်း၊ ဘိန်း၊ ကြွေထည်ပစ္စည်း
 စသည်တို့ဖြစ်၏။ ထိုအထဲတွင် ကလကတ္တားမှ လာသော ပစ္စည်းများ
 က အရေးအကြီးဆုံးနှင့် တန်ဖိုးအရှိဆုံးဖြစ်၏။ ထိုအချိန်တွင် ပုသိမ်
 ဆိပ်ကမ်းသည် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းနှင့် တန်းတူအရေးပါ၏။ သို့သော်
 ၁၇၉၀ မှစ၍ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည်သာ အရေးအပါဆုံးဖြစ်လာ၏။
 ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းတွင် တွင်ကျယ်နေကြသည့် ကုန်သည်များမှာ မိုဟာ
 မေဒင်များ၊ အာမေးနီးယန်းများက အများစုဖြစ်ကာ အင်္ဂလိပ်၊ ပြင်သစ်၊
 ပေါ်တူဂီအချို့လည်း ရှိ၏။ (စန်ဂါမာနီ၏ The Burmese Empire
 စာ-၂၁၉) ရန်ကုန်တွင် ဈေးကောင်းရသည်ကား သကြားဖြစ်၏။
 မာဒရပ်(စ်)မှ ချည်ထည်၊ ဘင်္ဂလားမှ ပိတ်စတို့လည်း လူကြိုက်များ
 ၏။ ပြင်သစ်နှင့် အင်္ဂလန်မှ သင်္ဘောများလာလျှင် သံထည်ကြေးထည်
 များ၊ အိုးခွက်များ၊ ကြည့်မှန်များ၊ ရောင်စုံသိုးမွှေးထည်များ ပါလာ
 တတ်၏။ ထိုပစ္စည်းများက အမြတ်ကောင်းကောင်းရ၏။

ဆန်စပါး၊ သစ်နှင့် ကျောက်မျက်ရတနာများကိုကား လုံးဝ
 ဥသယံ တားမြစ်ထား၏။ အိန္ဒိယဘုရင်ခံချုပ်က ရန်ကုန်တွင် ဌာနေ
 ကိုယ်စားလှယ်အဖြစ် 'ကပ္ပတိန်ကော့စ်' ကို ခန့်ထား၏။ သူ၏ ၁၇၉၇
 တွင် တင်ပြသော အစီရင်ခံစာ၌ ရန်ကုန်တွင် ဆန်တစ်ပြည်ကို ရှစ်
 အင်နာ(စ်)နှင့် ဝယ်၍ရသော်လည်း ပြည်ပတင်ပို့မှုကို တားမြစ်ထား

ကြောင်း၊ ထို့အတူ တန်ဖိုးရှိ ကျောက်မျက်ရတနာများကိုလည်း မြန်မာ မင်းများက ပြည်ပသို့ ထုတ်ယူခွင့်မပြုကြောင်း တင်ပြထား၏။

အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲ နီးကပ်လာချိန်တွင် ရန်ကုန်ရှိ ကုန်သွယ်မှုမှာ ကျဆင်းလာ၏။ ရခိုင်နှင့် တနင်္သာရီတို့ ဗြိတိသျှလက် အောက်သို့ သွင်းလိုက်၏။ မြိတ်နှင့် မော်လမြိုင်ဆိပ်ကမ်းမြို့များက မြို့ကြီးများ ဖြစ်လာ၏။ ထိုနေရာတွင် ကုန်သွယ်မှုစီးပွားရေး တိုးတက် လာသည်။ ထိုနေရာများတွင် ဆန်စပါးတင်ပို့မှုများကို ပြုလုပ်လာ၏။ ပဲခူးမှ ကုန်သွယ်မှုကလည်း ဗြိတိသျှအုပ်ချုပ်ရေးအောက်က မော်လမြိုင် တွင် လမ်းပွင့်သွား၏။ မော်လမြိုင်သည် တနင်္သာရီတိုင်း၏ ဗြိတိသျှ အုပ်ချုပ်မှုဌာနချုပ် ဖြစ်၏။

မည်သို့ဆိုစေ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းကား သူနည်းသူဟန်နှင့် ရှင်သန် နေဆဲ။ အမေရိကန်သာသနာပြုတစ်ဦးဖြစ်သူ 'ဟောင်းဝပ်မာလ်ကွန်း' က ၁၈၃၆ တွင် ရန်ကုန်သို့ ရောက်ခဲ့၏။ သူက 'ဟိန္ဒူစတန်၊ စီအန် (ထိုင်း)၊ တရုတ်နှင့် ဗမာမင်းနေပြည်တော်သို့ ခရီး' ဆိုသော စာအုပ် ရေးခဲ့၏။ ထိုစာအုပ်စာမျက်နှာ ၇၇-၇၈ တွင် အောက်ပါ အတိုင်း ရေးထား၏။

"ဤနေရာတွင် ကုန်သွယ်မှုက အသင့်အတင့်ဖြစ်ထွန်းနေဆဲ။ ဆန်စပါးနှင့် အဖိုးတန်ကျောက်မျက်ရတနာများကို တားမြစ်ထားသည်။ ဆိပ်ကမ်းခွန် ဈေးကြီး၏။ ယခုတော့ မှောင်ခိုလုပ်နေကြ၏။ ဆန်စပါး ကိုသာ လွတ်လပ်စွာ ထုတ်ရောင်းခွင့်ပြုလျှင် အစိုးရရော ပြည်သူ များအတွက်ပါ လွန်စွာ အကျိုးကျေးဇူးများလိမ့်မည်။ ဆန်စပါးက ယခုခြင်းတစ်ရာလျှင် ငါးရူပီးနှင့် ရောင်းနေ၏။ သန့်စင်သော ဆန် အကောင်းစားက တစ်ခြင်းကို လေးအင်နား(စ်)နှင့် ရောင်းနေ၏"

၁၈၂၃ ခုနှစ်တွင် 'ကပ္ပတိန်ရီး(စ်)' ဆိုသူသည် အိန္ဒိယ၏ ရေကြောင်းတိုင်းတာရေးချုပ်က ရန်ကုန်မြစ်ကို လေ့လာရေးလုပ်ခဲ့ကာ မြေပုံဆွဲခဲ့၏။ ထို့ပြင် ရန်ကုန်သို့လာသော ရေကြောင်းခရီးအတွက်ပါ

အလွန်အသုံးဝင်သော ညွှန်ကြားချက်များကို ရေးပေးခဲ့၏။ ဤ အကြောင်းကို 'ဘာနေပေးပါး(စ်)'၏ 'ရွှင်ရယ်အင်ပါယာအသင်း ထုတ်' 'ရန်ကုန်ကုန်သွယ်မှု'စာအုပ်တွင် ရေးသားထား၏။

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းကို 'ဟင်နရီဘာနေ'က အုပ်ချုပ်ခဲ့ရာ 'ဘာနေ' က သင်္ဘောတိုင်းတွင် လမ်းပြထားပြီး မောင်းနှင်ဝင်ရောက်ရန် ညွှန် ကြား၏။ 'ဘာနေ'အုပ်ချုပ်စဉ်ကာလတွင် သင်္ဘောလမ်းပြနှစ်ဦးကို ခန့်ထား၏။ တစ်ဦးက အာမေးနီးယန်းမျိုးနွယ်၊ ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင် 'မန်မူး'ဆိုသူဖြစ်ကာ တစ်ဦးက ပေါ်တူဂီလူမျိုး 'အန်ထော်နီသီယိုဒါ' ဖြစ်၏။ 'အန်ထော်နီ'က 'မန်မူး'ထက်ပို၍ မိမိကိုယ်မိမိ ယုံကြည်စိတ် ရှိကာ ဉာဏ်ပိုထက်၏။ သူက အင်္ဂလိပ်ဘာသာစကားလည်း ကောင်း စွာ ပြောတတ်၏။ ဆိပ်ကမ်းတွင် စကားပြန်များလည်း ထား၏။ ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင် ရန်ကုန်သားများနှင့် ဗမာလူမျိုး အင်္ဂလိပ်စာတတ် များကို ခန့်ထား၏။ သူတို့အများစုက ပေါ်တူဂီစကား၊ ဟင်ဒူစကားနီ စကား၊ အင်္ဂလိပ်စကားတွေ တတ်ကြ၏။ ကုန်သည်များနှင့် မြန်မာ အရာရှိများအကြား ပြေလည်အောင် သူတို့က ဆောင်ကြဉ်းပေးကြ၏။

'ဘားနေ'သည် ကုန်စည်ပို့ဆောင်သယ်ယူခ၊ အကောက်ခွန် တာဝန်ဝတ္တရား၊ ဆိပ်ကမ်းလုပ်ထုံးလုပ်နည်းများစွာကို ရေးသားခဲ့၏။ 'ကုန်စာရင်း'ပြုစုကာ ဘုရင်၏ အခွန်တိုက် သို့မဟုတ် 'ရတနာဘဏ် တိုက်'သို့ စနစ်တကျ ထားသိုနည်းတွေ အပါအဝင်ဖြစ်၏။ 'ရတနာ ဘဏ်တိုက်' (ကုန်ပစ္စည်းဂိုဒေါင်)ကို ဆိပ်ခံဘောတံတားနှင့် မလှမ်း မကမ်းတွင် ထား၏။ ဗမာအကောက်ခွန်အရာရှိများကို 'တိုက်စိုး'ဟု ခေါ်ကြ၏။ ထို'တိုက်စိုး'များက ကုန်ပစ္စည်းစာရင်းကို ရေးမှတ်ရ၏။

အကောက်ခွန် အရာရှိချုပ်ကို 'အကောက်ဝန်'ဟု ခေါ်၏။ သင်္ဘောမှ အရာရှိသည် 'အကောက်ဝန်'နှင့် တွေ့ရသော ထုံးစံရှိ၏။ ကုန်ပစ္စည်းစာရင်းများ ပြုစုပြီးလျှင် 'ရုံးတော်'သို့ တင်ပြရ၏။ ထိုအခါ

ကျမှ မြန်မာအရာရှိများက သင်္ဘောပေါ်တက်ကာ ပစ္စည်းစာရင်းနှင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးပြီးမှ သင်္ဘောပေါ်မှ ကုန်ချခွင့်ပြု၏။

ဘားနေ၏လက်ထက်တွင် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း၏ စည်းစနစ်များမှာ တိတိကျကျရှိလှ၏။ ကုန်းဘောင်ခေတ် တစ်ခေတ်လုံးပင် ဤပုံစံအတိုင်း အဆင်ပြေနေခဲ့၏။ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ဒုတိယစစ်ပွဲအပြီး အောက်မြန်မာနိုင်ငံကို ဗြိတိသျှတို့ လက်အောက်သွင်းပြီးနောက် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည် ပိုမိုတိုးတက်ဖွံ့ဖြိုးလာ၏။

ဗြိတိသျှနှင့် အိန္ဒိယတပ်များက ရန်ကုန်ကို သိမ်းပိုက်ပြီး သုံးရက်အကြာတွင် ပထမဆုံး လုပ်ကိုင်သည်ကား မြို့နှင့်ဆိပ်ကမ်းကို ပြန်လည်ပြုပြင်တည်ဆောက်ရေးဖြစ်၏။ ရန်ကုန်၊ ပုသိမ်နှင့် မုတ္တမဆိပ်ကမ်းများ ဗြိတိသျှတို့လက်အောက် ရောက်သွားပြီး ဗမာပြည်ရှိ ဗြိတိသျှတပ်များကို အုပ်ချုပ်နေသော 'ဗိုလ်ချုပ်ဂေါ်ဒွင်'က ရန်ကုန်လူထု၏ စည်းစိမ်ဥစ္စာနှင့် အသက်အိုးအိမ်တို့ကို ကာကွယ်စောင့်ရှောက်ပါမည်ဟု ကြေညာစာထုတ်ပြန်၏။ 'ဗိုလ်ချုပ်ဂေါ်ဒွင်'က ဆန်စပါးနှင့် အခြားသီးနှံများကို ပြည်ပသို့ ထုတ်ခွင့်မပြု။ သစ်ကိုလည်း ခွင့်ပြုချက်မှအပ ပြည်ပသို့ မရောင်း။ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသို့ ဆိုက်ကပ်လာသော သင်္ဘောတိုင်း ဆိပ်ကမ်းကပ်ခွင့်လက်မှတ်ရှိမှ ကပ်ခွင့်ပြု၏။

၁၇၉၅ တွင် မြန်မာပြည်သို့ ရောက်ရှိခဲ့သော *ဆိုင်းမ်(စ်)* က သင်္ဘောကျင်းမှာ ဆိပ်ခံတံတားသုံးခုနှင့် ဝန်ချီစက်များ၊ အကောက်ခွန်ဂိုဒေါင်နှစ်လုံးနှင့် သင်္ဘောဆိပ်တစ်ခုတို့ကို တွေ့ခဲ့၏။ နှစ်ကာလကြာလာသောအခါ ဆိပ်ခံတံတားသုံးခုကို ဗမာအာဏာပိုင်တွေက မသုံးတော့ဘဲ ပစ်ထားခဲ့ကြ၏။

ပထမ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာစစ်ပွဲတွင် ဗြိတိသျှတပ်မှူးဖြစ်ခဲ့သူ *ဆာအာချီဘောကင်းဘဲ*၏ စစ်ဖက်လက်ထောက် *ဗိုလ်မှူးစော့ဒ်ဂရပ်(စ်)*က "လက်ရှိမြင်ကွင်းကို ကြည့်ရ၍ စိတ်ပျက်သွားသည်။ အကောက်ခွန်ရုံး၊ သင်္ဘောဆိပ်များနှင့် ဆိပ်ကမ်းကို ပြုပြင်ရေး လာ

လုပ်ဆောင်ရမည်” ဟု ရေးခဲ့၏။ ‘အကောက်ခွန်ရုံး’ မှာ လုံးဝပျက်စီးနေပြီဖြစ်၏။

၁၈၄၆ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်ရောက်ခဲ့သူ ဥရောပတိုက်သား ‘ဂျေဂျီဂရန့်’ ကလည်း ဆိပ်ကမ်းတွင် လိုအပ်ချက်များစွာကို တွေ့ခဲ့ကြောင်း ရေးသားခဲ့၏။ ‘ဘုရင့်ဆိပ်ခံဘောတံတား’ တစ်ခုသာ အကောင်းကျန်သည်ကို တွေ့ရ၏။ ထိုဆိပ်ခံတံတားနှင့် မလှမ်းမကမ်းတွင် ဂိုဒေါင်တစ်ခုပုံစံမျိုး တွေ့ရရာ ၎င်းသည် အကောက်ခွန်ရုံးဖြစ်၏။ ၁၈၅၆ တွင် ဗြိတိသျှတပ်ဖွဲ့များ ဆုတ်ခွာပြီးနောက် ဆိပ်ခံတံတားများကို မြန်မာတို့ ဖျက်ဆီးခဲ့ရာ တိုင်လုံးတွေသာ ထိုးထိုးထောင်ထောင် ကျန်ခဲ့၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်က ရန်ကုန်မြစ်ထဲတွင် ဗြိတိသျှရေတပ် စတင်လာသောအခါ ဗမာတပ်များက ဤနေရာမှနေ၍ ခုခံတိုက်ခိုက်ခဲ့၏။ ထို့နောက် ဤနေရာကို မီးရှို့ဖျက်ဆီးလိုက်၏။ ဗြိတိသျှတပ်များ ရန်ကုန်ကို သိမ်းပိုက်လိုက်သောအခါ ကုန်လှောင်စရာနေရာတွေ မရှိတော့။ ကုန်သွယ်ရေး မလုပ်နိုင်တော့။ ထို့ကြောင့် ဆိပ်ခံဘောတံတားတွေ အမြန်တည်ဆောက်ရ၏။ ထိုအချိန်က ယာယီရေတပ်ဦးစီးချုပ်ဖြစ်သူ ‘ရေတပ်ဗိုလ်ချုပ်လင်းဘတ်’ ကစပြီး ကိုင်တွယ်ရသည်။

လက်ကျန်ဆိပ်ခံတံတားကို ပြန်ပြင်ရ၏။ ၎င်းတံတားကို ‘ဂေါ်ဒွင်တံတား’ ဟုခေါ်၏။ မူလက သစ်သားဆိပ်ခံကို ၁၈၆၇-၆၈ တွင် သံထည်ဖြင့် ပြန်ပြင်၏။ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း၏ အကောက်ခွန်ချုပ်အဖြစ် ‘မစ္စတာအာရ်အက်စ်အက်ဒွပ်(စ်)’ က ဆောင်ရွက်၏။ ဆိပ်ကမ်းခွန်များကို ပြင်ဆင်သတ်မှတ်၏။ ၁၈၇၃ တွင် ကော်မရှင်နာမင်းကြီး ‘အာသာဖဲယား’ က ကုန်ပစ္စည်းတစ်တန်ကို ၄ ဒင်နား(စ်) လေခံ၏။ ၁၈၅၇ တွင် ၆ အင်နားစ်ထိ ထပ်တိုး၏။ တံတားတည်ဆောက်ခကို ကာမိစေရန် ကုန်ခွန်များကို တိုးမြှင့်ခြင်းဖြစ်၏။ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းတစ်ခုလုံးသည် ကော်မရှင်နာမင်းကြီး၏ လက်အောက်သို့ ကျရောက်

သွားသည်။ 'ဧရာဝတီဖလော်တီလာ' သင်္ဘောကုမ္ပဏီမှ အရာရှိချုပ်က သူ၏လက်ထောက်အနေနှင့် စီမံအုပ်ချုပ်ရ၏။

၁၈၆၇-၆၈ တွင် မီးပြတိုက်သုံးခု တည်ဆောက်ရာ ၁၈၆၉ တွင် ပြီး၏။ 'ခရစ်ရှုနာရေတိမ်' တွင် တစ်ခု၊ 'အရှေ့ခြမ်းရေတိမ်' တွင် တစ်ခု၊ 'တရုတ်ရေတိမ်' တွင် တစ်ခုဖြစ်၏။ ၎င်းတို့သုံးခုက ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသို့ သင်္ဘောများ အဝင်အထွက်ကို လမ်းညွှန်ပေးနိုင် ၏။ မီးပြတိုက်တွင် ဦးဆောင်သူက ဥရောပတိုက်သားဖြစ်ပြီး ဝန်ထမ်း က မြန်မာတိုင်းရင်းသားဖြစ်၏။ ၁၈၇၇-၇၈ တွင် ရေကြောင်းလမ်းပြ အနေဖြင့် ဥရောပတိုက်သား ၁၄ ဦး၊ အိန္ဒိယနှင့်ဗမာ ကိုးဦးတို့ တာဝန်ထမ်းဆောင်ကြ၏။

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း ပြုပြင်ပြီးနောက် သင်္ဘောတွေ ပို၍ပို၍ ဝင် လာ၏။ ဗမာမင်းများခေတ် (၁၈၂၆ မှ ၁၈၅၂ ကြား) တွင် တစ်နှစ်ကို သင်္ဘောအဝင်အထွက်က ၁၂၅ စင်းရှိ၏။ ၁၈၅၂ နောက်ပိုင်းတွင်ကား ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည် အိန္ဒိယအင်ပါယာ၏ တတိယအရေးအကြီးဆုံး ဆိပ်ကမ်းဖြစ်လာ၏။

နှစ်	သင်္ဘောစင်းရေ	တန်ချိန်
၁၈၅၂-၅၃	-၂၄၄	၂၂,၇၈၉
၁၈၅၃-၅၄	-၃၅၈	၆၈,၀၄၂
၁၈၅၄-၅၅	-၂၇၇	၄၉,၂၀၃
၁၈၅၅-၅၆	-၄၅၆	၁,၃၁,၅၄၆
၁၈၅၆-၅၇	-၄၅၈	၁,၇၃,၀၅၉
၁၈၅၇-၅၈	-၆၁၄	၂၁၇,၈၈၄
၁၈၅၈-၅၉	-၄၆၆	၁၃၉,၆၁၄
၁၈၅၉-၆၀	-၄၁၀	၁၀၆,၅၅၁

မြိတိသျှအစိုးရ၏ ပေါ်လစီမှာ အောက်ဗမာနိုင်ငံကို သိမ်းပိုက် ပြီးနောက် လယ်ယာစိုက်ပျိုးရေးကို တိုးချဲ့လုပ်ကိုင်ရန်ဖြစ်၏။ ယာမြေ

များ ဖော်ထုတ်သဖြင့် အထက်ဗမာပြည်၊ တနင်္သာရီ၊ ရခိုင်တို့မှ လယ်
 သမားတွေ အင်နှင့်အားနှင့် ရောက်လာကြ၏။ ၁၈၅၃-၅၆ တွင်
 လယ်မြေဧက ၅၃၉,၈၀၈ ဧကမှ ၁၈၆၉-၆၉ တွင် ၁,၁၆၉,၆၂၀
 ဧကထိ တိုးပွားလာ၏။ ဤသို့ဖြင့် ရန်ကုန်သည် အစည်ကားဆုံး
 ဆန်စပါးဆိပ်ကမ်းဖြစ်လာ၏။ ဗမာပြည်ရှိ အခြားဆိပ်ကမ်းများ အား
 လုံးကို ကျော်တက်သွား၏။

စစ်တွေဆိပ်ကမ်း၊ မော်လမြိုင်ဆိပ်ကမ်း၊ ပုသိမ်ဆိပ်ကမ်းတို့မှ
 လည်း ဆန်စပါးများ တင်ပို့ကြ၏။ သင်္ဘောများသည် ရန်ကုန်မှနေ၍
 ဆန်စပါးနှင့် သစ်ကို အထူးသယ်ဆောင်ကြ၏။

၁၈၇၆ ခုနှစ်တွင် ကော်မရှင်နာမင်းကြီးက ကော်မတီတစ်ရပ်
 ကို ဖွဲ့စည်းခန့်အပ်ခဲ့၏။ ဤကော်မတီသည် ဆိပ်ကမ်းလုပ်ငန်းများ
 အားလုံးကို ကြီးကြပ်လုပ်ကိုင်ရ၏။ ဤကော်မတီကို 'စထရင်းဘဏ်
 ကော်မတီ' ဟု ခေါ်၏။ ကော်မတီအဖွဲ့များကို ကော်မရှင်နာမင်းကြီး
 က ခန့်အပ်၏။ ၁၈၇၁ ခုနှစ်တွင် အစိုးရက 'ဧရာဝတီဖလော်တီလာ
 ကုမ္ပဏီ' ကို ဆိပ်ခံတံတားတစ်စင်း တည်ဆောက်ခွင့်ပေး၏။ 'တရုတ်
 တန်းလမ်း' အနီးတွင် ခရီးသည် အဝင်အထွက်၊ ကုန်ပစ္စည်း အတင်
 အချကို အခကြေးငွေယူ၍ လုပ်ကိုင်ခွင့်ပြု၏။ အစိုးရက လိုအပ်လျှင်
 ၄၈ နာရီအတွင်း ဖယ်ရှားပါမည်ဟူသော ကတိစာချုပ်လည်း ရှိ၏။
 ၁၈၇၆ တွင် ကုမ္ပဏီက နောက်ထပ်ဆိပ်ခံတံတားနှစ်ခု ထပ်မံတည်
 ဆောက်၏။

ဆိပ်ကမ်းအကျယ်အဝန်း ကန့်သတ်ချက်ဥပဒေ ၁၈၅၅ တွင်
 ထွက်လာ၏။ ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းဧရိယာသည် 'အဲလီးဖင့်ပျိုင့်' ၏ အရှေ့
 ဘက် ၁၆ မိုင်၊ ရန်ကုန်မြစ်ဝ၊ ထိုမှမြစ်ကမ်းတစ်လျှောက် အနောက်
 ဘက် ကြည့်မြင်တိုင်၊ 'မန်းကီးပျိုင့်' (သံလျက်စွန်း) မှ ၈ မိုင်၊
 ရန်ကုန်မြစ်နှင့် ပုဇွန်တောင်ချောင်းကြားထိ ဖြစ်၏။ ရန်ကုန်မြစ်၏
 မြောက်ဘက်ကမ်းတစ်လျှောက် ၁၁ မိုင်၊ ပုဇွန်တောင်ချောင်း၏

အနောက်ဘက်ကမ်းနှင့် အနောက်ဘက်ကြည့်မြင်တိုင်နှင့် အရှေ့ဘက် ပုဇွန်တောင်အထိ အပိုင်းက အရေးအကြီးဆုံး အစိတ်အပိုင်းဖြစ်၏။ ၁၈၈၇ အထိ ဤရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း အကန့်အသတ်နယ်မြေက မပြောင်းလဲသေး။ ၁၈၈၇ ခုနှစ်တွင်ကား ပုသိမ်ချောင်းအထိ ချဲ့ထွင်ခဲ့၏။ သို့မှသာ ရေယာဉ် လမ်းကြောင်း ထိန်းသိမ်းမှုကို ပို၍လုပ်ဆောင်နိုင် ရန် ဖြစ်၏။

၁၈၇၄-၇၅ တွင် 'ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ' သည် သင်္ဘောကိုးစင်းနှင့် အခြားသင်္ဘော ၁၉ စင်း တည်ဆောက်ကာ ရန်ကုန် မှ ဧရာဝတီမြစ်ကြောင်းအတိုင်း ပြေးဆွဲ၏။ ၁၈၇၁ ခုနှစ်တွင် ကုမ္ပဏီ သည် မြူနီစီပယ်ဈေးမှ လသာလမ်းအထိ သူပို့ဆောင်သော ဆိပ်ခံ တံတားသုံးခုတွင် ရပ်နားခွင့်ကို အစိုးရထံမှ ရခဲ့၏။ ၁၈၈၀ တွင် ကုမ္ပဏီသည် မီးသင်္ဘော ၂၅ စင်းနှင့် အခြားသင်္ဘော ၄၄ စင်း ပိုင်ဆိုင်ကာ မန္တလေးသို့ နှစ်ပတ်တစ်ကြိမ် ပြေးဆွဲ၏။

ရန်ကုန်မှ အထက်မြန်မာပြည်သို့ တင်ပို့သော ကုန်များထဲတွင် မျည်ထည်၊ ပိုးထည်များ၊ အရက်ပျံ၊ ဝိုင်၊ ဆား အစရှိသည်တို့ ဖြစ် ၏။ အထက်မြန်မာပြည်မှ သားရေကုန်ကြမ်းများ၊ ကျောက်စိမ်း၊ ရေနံ ဆီ၊ ချည်ထည်၊ လက်ဖက်ခြောက်၊ ထန်းလျက်များ သယ်လာ၏။

ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ သင်္ဘောများက ဗြိတိန်မှ ဗမာ ပြည်သို့ ကုန်သွယ်မှုပစ္စည်း စတာလင်ပေါင် ၃၅ သန်းဖိုး သယ်ပေး ခဲ့၏။ ခရီးသည်ပေါင်း ၅၁,၀၀၀ ကိုလည်း သယ်ယူပို့ဆောင်ပေးခဲ့ ၏။ ဖလော်တီလာမှ မီးသင်္ဘောများမှာ တန်ချိန် ၄၀၀ မှ ၅၀၀ ထိ ရှိကာ မြင်းကောင်ရေ ၂၀၀ အား အင်ဂျင်တပ်ထား၏။ ရန်ကုန်- မန္တလေး မိုင် ၅၀၀ ခရီးကို နာရီ ၉၀ မှ ၁၀၀ ကြား ခုတ်မောင်း၏။ ကုန်ပစ္စည်းသယ်ယူခက တစ်တန်ကို ၁၀ ရူပီးဖြစ်၏။

ရန်ကုန်မှ ဧရာဝတီမြစ်ဝကျွန်းပေါ်သို့ ရေလမ်းခရီးကို ချို့ရန် မျှော်လင့်လမ်းရှာကြ၏။ ဆန်စပါး အများဆုံးထွက်သော မြစ်ဝကျွန်းပေါ် နှင့် ရန်ကုန်ရေလမ်းခရီးကို ချို့နိုင်လေလေ အကျိုးရှိလေလေဖြစ်၏။

ထို့ကြောင့် ၁၈၈၃ ခုနှစ်တွင် တွံတေးတူးမြောင်းကို ဖောက်ခွဲ၏။ လက်ရှိသုံးစွဲနေသော တူးမြောင်းများ ၁၉၁၇ တွင် အစားထိုးခြင်းဖြစ်၏။ ဧရာဝတီဖလော်တီလာမှ သင်္ဘောများက မြစ်ဝကျွန်းပေါ်မှ ဆန်များကို ရန်ကုန်ဆန်စက်များသို့ တိုက်ရိုက်ပို့ပေး၏။

မင်းတုန်းမင်း နတ်ရွာစံပြီးချိန်တွင် ကောလဟလမျိုးစုံ ထွက်လာကာ ရေကြောင်းလမ်းများ ခေတ္တတန့်သွား၏။ သို့သော် သီပေါမင်းနန်းတက်ချိန်တွင် ပြန်လည်စတင်လာ၏။

ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ၏ လက်ဝါးကြီးအုပ်ထားမှုအပေါ် အပြင်းထန်ဆုံး ခြိမ်းခြောက်မှုမှာ ဗမာဘုရင်နှင့် မှူးကြီးမင်းကြီးများကြောင့် မဟုတ်။ အင်္ဂလိပ်-ဗမာ နိုင်ငံရေးဆက်ဆံမှုတွင်းသို့ ၁၈၈၅ တွင် ကြားဖြတ်ဝင်ရောက်လာသော ပြင်သစ်များကြောင့် ဖြစ်၏။ မန္တလေးမှ ပြင်သစ်သံတမန် 'အမ်ဟက်စ်' နှင့် ရန်ကုန်မှ ဗြိတိသျှစီးပွားရေးအသိုက်အဝန်းတို့က ရန်စောင်နေကြ၏။ သူက ဗမာအစိုးရကို ပြင်သစ်ကုမ္ပဏီတစ်ခုက မန္တလေးတွင် ဘဏ်တစ်ခု လာဖွင့်ကာ ရထားလမ်းဖောက်ပေးမည်၊ ဧရာဝတီမြစ်ထဲတွင် မီးသင်္ဘောလှိုင်းတွေ ဖွင့်ပေးမည်ဟု ကမ်းလှမ်း၏။ ဤသည်မှာ တကယ်တော့ ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီကိုသာမက ဗမာပြည်တွင် လုပ်ဆောင်နေသော ဗြိတိသျှကုန်သွယ်စီးပွားလုပ်ငန်း တစ်ခုလုံးကိုပါ ခြိမ်းခြောက်လိုက်ခြင်းဖြစ်၏။ ထိုအချိန်တွင် ဗြိတိသျှတို့က ဗန်းမော်မှတစ်ဆင့် တရုတ်ပြည်အနောက်ပိုင်းသို့ပါ ကုန်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်းဖွင့်ရန် ကြံစည်နေချိန်ဖြစ်၏။ ရန်ကုန်မှ အထက်ဗမာပြည်သို့ ကုန်စည်စီးဆင်းမှုတစ်ခုတည်းသော လမ်းကြောင်းက ဧရာဝတီမြစ်သာဖြစ်၏။ ပြင်သစ်တို့သာ အင်းဝတွင် ကုမ္ပဏီဖွင့်နိုင်ပါက တကယ့်ပြိုင်ဘက် ဖြစ်မည်။ သို့ဆိုလျှင် ပြိုင်ဘက်မရှိ ရပ်တည်နေသော ဧရာဝတီဖလော်တီလာရော ဗြိတိသျှကုန်သွယ်မှုတို့ပါ အကြီးအကျယ် အရှိုက်ထိုးခံရမည်ပုံစံဖြစ်နေ၏။

၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာလ ၂၄ ရက်နေ့တွင် အစိုးရအိမ်
တော်တွင် ရန်ကုန်ကုန်သည်ကြီးများအသင်းက ဘုရင်ခံချုပ်နှင့် တွေ
၏။ ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီမှ မန်နေဂျာ 'မစ္စတာ အက်ဖ်စီ
ကနေဒီ'သည် ကိုယ်စားလှယ်အဖြစ် တက်ရောက်ခဲ့၏။

'ကနေဒီ'က တင်ပြရာတွင် မိမိ၏ကုမ္ပဏီသည် စတာလင်
ပေါင် မီလျှံဝက်ထိ ရင်းနှီးမြှုပ်နှံကာ ရေလမ်းကြောင်းတွင် ပြေးဆွဲ
နေသည်မှာ နှစ်နှစ်ဆယ်ကြာပြီဖြစ်ကြောင်း 'အင်းဝရေကြောင်း'တွင်
သာ ကုမ္ပဏီ၏ ရေယာဉ်များ မပြေးဆွဲနိုင်ပါက ကုမ္ပဏီအတွက်ရော
ဗြိတိသျှစီးပွားရေးပါ ပျက်သုဉ်းမည်ဖြစ်ကြောင်း တင်ပြ၏။

ပြင်သစ်သံတမန် 'မစ္စတာဟန်(စ်)'၏ အဆိုပြုလွှာကို ဗမာ
ဘုရင့်နန်းတော်မှ လက်မခံခဲ့သော်လည်း ၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ ဧပြီလ ၁၃
ရက်နေ့တွင် ရောမနိုင်ငံ၌ ဗမာသံအမတ်နှင့် ပြင်သစ်ကုမ္ပဏီတို့
သဘောတူစာချုပ်လက်မှတ် ရေးထိုးလိုက်ကြ၏။ စာချုပ်ထဲတွင်
ပြင်သစ်တို့ကို ဧရာဝတီနှင့် သံလွင်မြစ်ပေါ်တွင် မီးသင်္ဘောများ အခြား
သင်္ဘောများ ခုတ်မောင်းသော ကုမ္ပဏီလုပ်ခွင့်ပြုရေးလည်း ပါ၏။
အကယ်၍ ဧရာဝတီဖလော်တီလာ သို့မဟုတ် အခြားရင်းမြစ်များမှ
ရသော ဝင်ငွေတစ်စုံတစ်ရာကို ဗမာဘုရင်က ရယူလျှင် သူတို့ကို
လည်း ဤအခွင့်အရေးပေးရမည်ဆိုသော သဘောမျိုး အချုပ်အခြယ်
များ ပါဝင်၏။

သို့သော် ၁၈၈၅ ခုနှစ်မကုန်မီအတွင်း ဗမာနှင့် ဗြိတိသျှတို့
စစ်ဖြစ်ခဲ့သောကြောင့် ဤစာချုပ်ပါ အချက်အလက်များ အကောင်
အထည်မပေါ်ခဲ့။ အကယ်၍ ပြင်သစ်တို့တွင်သာ ဤစာချုပ်ပါ အချက်
အလက်များကို အကောင်အထည်ဖော်နိုင်ရန် လုံလောက်သောအချိန်
ပေးနိုင်ပါက သူတို့သည် ဧရာဝတီအထက်ပိုင်းတွင် ဗြိတိသျှတို့၏
ကုန်သွယ်ရေးကို ဖျက်လိုဖျက်ဆီးလုပ်မည်မှာ သေချာ၏။ အထက်

မြန်မာနိုင်ငံကို ၁၈၈၆ ခုနှစ်က ဗြိတိသျှတို့ သိမ်းပိုက်ပြီးနောက်တွင် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းလည်း ပိုမိုတိုးချဲ့လုပ်ကိုင်ခဲ့၏။

သီပေါမင်း၊ မင်းလုပ်အုပ်ချုပ်သော ခြောက်နှစ်တာကာလတွင် ဗြိတိသျှနှင့် မြန်မာတို့၏ ဆက်ဆံရေးသည် အလွန်ပိုမိုဆိုးရွားလာ၏။ ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီကမူ အထက်ဗမာနိုင်ငံတွင် ဆက်လက် လုပ်ကိုင်နေကာ အထက်ဗမာနိုင်ငံမှ အုပ်ချုပ်သူများနှင့်ကော လူထု နှင့်ပါ အဆင်ပြေနေ၏။ မန္တလေးတွင် ကုမ္ပဏီ၏ အကျိုးခံစားခွင့်များ ကို စောင့်ရှောက်မည့် ဗြိတိသျှလူမျိုးပင် မထား။ စစ်ဖြစ်သောအခါမူ သူတို့သင်္ဘောများက ရန်ကုန်မှ မန္တလေးသို့ ၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ တွင် ရက် ၂၀ အတွင်း ဗြိတိသျှစစ်သည် ၁၇၀၀၀ ကို သယ်ပို့ခဲ့၏။

ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ၏ သင်္ဘောများကို မြူနီစီပယ် များမှ လသာလမ်းကြားတွင် ရပ်နားခွင့်ရနေဆဲဖြစ်၏။ အစိုးရက သို့တည်းမဟုတ် အခြားရည်ရွယ်ချက်တစ်ခုခုဖြင့် သုံးလာလျှင် ချက် ချင်းဖယ်ရှားပေးမည်ဟူသော ကတိစကားများကား ရှိ၏။

၁၈၈၇ ခုနှစ်တွင် ဖလော်တီလာကုမ္ပဏီသည် ဆိပ်ကမ်းကော်မ ရှင်နာဌာနထံမှ သူတို့သင်္ဘောများ ဆိုက်ကပ်ရန်နေရာကို ထပ်မံတိုးချဲ့ တောင်းဆို၏။ ယခုလက်ရှိတွင် ဆိပ်ကမ်းဌာနက ဆိပ်ကမ်းငှားရမ်း ခွင့်ကို တစ်လလျှင် ၁၇၅ ကျပ်သာ ရနေသေး၏။ ထို့ကြောင့် ဆိပ်ကမ်း က ထိုသို့ တိုးချဲ့လုပ်ဆောင်လိုလျှင် နောက်ထပ် ဆိပ်ခံတံတားနှစ်စင်း ဆောက်လုပ်ပေးရန် တောင်းဆို၏။ ထိုအခါ ဆိပ်ခံတံတားငါးခု သုံးခွင့် ပြုပြီး တံတားတစ်စင်းကို အသုံးပြုခ တစ်နေ့တစ်ဆယ်ကျပ် ပေးရန် လည်း တောင်းဆို၏။ ထိုအချက်ကို ကုမ္ပဏီဘက်က လိုက်လျောခြင်း မရှိ။

အပြန်ပြန်အလှန်လှန် ဆွေးနွေးညှိနှိုင်းမှုများ ပြုလုပ်ပြီးနောက် ဖလော်တီလာကုမ္ပဏီအနေဖြင့် တစ်နှစ်ကို လုံးခနဲ ခဲခနဲ ငွေ ရူပီး ၁၃၀၀၀ ပေးရန် ပြောဆိုကြ၏။ သင်္ဘောဖြင့် တင်ဆောင်လာသော

ကုန်ပစ္စည်းများလမ်းကြောင်း အဆင်ပြေ ချောမွေ့ရေးအတွက် ဆိပ်ခံ
 တံတားငါးစင်း အသုံးပြုရန် ပိုငွေပမာဏသည် သင့်တင့်လျောက်ပတ်
 ၏။ လောလောဆယ် အခြေအနေတွင် အထက်ဗမာပြည်မှ ပဲအမျိုး
 မျိုး၊ မြေပဲတောင့်၊ ချည်ထည်၊ သားရေပစ္စည်းများ လျင်မြန်စွာ သယ်ယူ
 ရန် အရေးကြီးနေ၏။ မည်သို့ပင်ဖြစ်စေ ဆိပ်ကမ်းကို မချဲ့မဖြစ်
 ချဲ့ထွင်ရန် ဖြစ်လာ၏။ ၁၈၉၇ မှ ၁၈၉၇ ခုနှစ် ဆယ်နှစ်အတွင်း
 ဆန်စပါး၊ ပဲ၊ ပြောင်း၊ နှမ်း၊ မြေပဲ၊ ချည်ထည်၊ သားရေ၊ ဆေးရွက်
 ကြီး သယ်ယူပို့ဆောင်မှုက နှစ်ဆကျော် တိုးလာ၏။ ၎င်းတို့အပြင်
 ထန်းလျက်နှင့် လက်ဖက်ခြောက်တို့ကိုလည်း အထက်ဗမာပြည်မှနေ၍
 ရန်ကုန်၊ ထိုမှတစ်ဆင့် တစ်ပြည်လုံးသုံး ဖြန့်ဖြူးရေးက အရေးကြီး
 နေ၏။ ဆား၊ ငါးပိ၊ ငါးခြောက် စသည့် စားစရာများလည်း အထက်
 ဗမာပြည်မှ ရန်ကုန်၊ ထိုမှ မြစ်ဝကျွန်းပေါ်အနံ့ ဖြန့်ချိနေရ၏။ ဤ
 ကုန်စည်စီးဆင်းမှု တစ်ခုလုံး၏ တာဝန်သည် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း တစ်ခု
 တည်းပေါ်တွင် ပုံကျနေ၏။ သို့ဖြင့် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည် ဗြိတိသျှ-
 အိန္ဒိယအင်ပါယာ၏ တတိယအရေးအကြီးဆုံးဆိပ်ကမ်း ဖြစ်လာ၏။
 ဆူးအက်တူးမြောင်းမဖွင့်မီ အချိန်အထိ ရန်ကုန်သည် သွင်းကုန်ပို့ကုန်
 တို့ကို ရေကြောင်းလမ်းမှ ကိုင်တွယ်လုပ်ဆောင်နေသည့် အရေးကြီး
 နေရာဒေသတစ်ခုဖြစ်၏။

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသို့ ဆိုက်ကပ်လာသော သင်္ဘောများကို အဓိက
 ပိုင်ဆိုင်သူ၊ မောင်းနှင်ကြသူများမှာ ဗြိတိသျှလူမျိုးများသာ ဖြစ်ကြ၏။
 အထည်အလိပ်၊ စက်ပစ္စည်း၊ ဆေးဝါး၊ သတ္တု၊ အစားအသောက်
 အားလုံး၏ ဝင်ပေါက်က ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းပင် ဖြစ်၏။ နိုင်ငံခြားမှ
 သယံဇာတ ကုန်ပစ္စည်းများကို ချပြီးလျှင် ၎င်းတို့သည် မြန်မာနိုင်ငံ
 မှာ ဆန်စပါး၊ ပဲပြောင်း၊ သားရေတိရစ္ဆာန်ချိုများ၊ ဆင်စွယ်များ၊
 ယွန်းထည်များ၊ ဟင်းခတ်အမွှေးအကြိုင်များ၊ ဖယောင်းများကို ပြန်

သယ်သွားကြ၏။ ၎င်းတို့ကို ဗြိတိန်နိုင်ငံ၊ မလတ္တာ၊ ဟောင်ကောင်၊ ပြင်သစ်၊ ရော့စတာဒမ်နီကိုဘာတို့တွင်တွင် ကုန်ချကြ၏။

၁၈၇၄ တွင် ဗြိတိသျှ-အိန္ဒိယ သင်္ဘောလိုင်းက ကလကတ္တာနှင့် စစ်တွေသင်္ဘောလိုင်းကို စတင်၏။ နောက်ပိုင်း ကလကတ္တာကို မဆိုက်တော့ဘဲ စစ်တကောင်းတွင် ဆိုက်၏။ ပထမ တစ်လတစ်ကြိမ် ပြေး၏။ နောက်တော့ တစ်ပတ်တစ်ကြိမ်။ ကလကတ္တာနှင့် စစ်တွေ၊ ရန်ကုန်နှင့် မော်လမြိုင်၊ စစ်တွေနှင့် ကျောက်ဖြူ၊ စစ်တွေနှင့် ရန်ကုန် ပြေး၏။ နောက်ပိုင်း၌ ‘အေးရှားတစ်မီးသင်္ဘောကုမ္ပဏီ’ ကလည်း သင်္ဘောတွေ လာဆွဲ၏။ ဤသင်္ဘောကုမ္ပဏီကြီးနှစ်ခုအပြင် တန်ချိန် နည်းသော သင်္ဘောငယ်အချို့လည်း ပြေးဆွဲနေ၏။ သင်္ဘောလိုင်းတွင် အပြိုင်အဆိုင် ပြေးဆွဲကြရင်း ခရီးသည်ဝန်ဆောင်ခ၊ ကုန်ပစ္စည်း သယ်ယူပို့ဆောင်ခတွေ သူ့ထက်ငါ အပြိုင်အဆိုင် လျော့ချလာ၏။

ရန်ကုန်မှ အင်္ဂလန်သို့ ပြေးသော သင်္ဘောလည်းရှိ၏။ ၁၈၇၁ ခုနှစ်တွင် စကော့သင်္ဘောကုမ္ပဏီက ဂလတ်စဂိုနှင့် ရန်ကုန်ကို ဆူး အက်တူးမြောင်း ဖြတ်ပြီး ပြေးဆွဲ၏။ ဤလိုင်းကြောင်း မြန်မာပြည်မှ ဆန်များ ဥရောပသို့ တင်ပို့ရချိန် သက်သာသွား၏။

ရွက်သင်္ဘောများဖြင့် ကုန်သွယ်ခြင်းနှင့် မီးသင်္ဘောများဖြင့် ကုန်သွယ်ခြင်းမှာ အတော် ကွာခြား၏။ ဥပမာ- ရွက်သင်္ဘောတွင် ဆန်သယ်လျှင် ရေအနက် ၂၂ ပေမှ ၂၄ ပေထိ နက်၏။ မီးသင်္ဘော တွင် ကုန်အပြည့်သယ်မှ ၁၉ ပေသာ ရေအနက်ရှိ၏။ ထို့ပြင် မီး သင်္ဘောများက မည်သည့်ရာသီဥတုတွင်မဆို ကုန်တင်ကုန်ချ လုပ် နိုင်၏။ ရွက်သင်္ဘောက ရာသီဥတုကောင်းမှ ကုန်တင်ကုန်ချ လိုက် နိုင်သည်။

၁၈၉၇ ခုနှစ်တွင် ‘ဘစ်ဘီလိုင်း’ ခေါ် အခြားဗြိတိသျှသင်္ဘော ပိုင်းက ရန်ကုန်နှင့်ဗြိတိန်ကို ပြေးဆွဲ၏။ ဤသင်္ဘောလိုင်းမှ သင်္ဘော က ‘ဟင်ဒါဆင်လိုင်း’မှ သင်္ဘောထက် ပိုကြီး၏။ တန်ချိန် ၄၀၀၀

ထိ တင်နိုင်သော သင်္ဘောဖြစ်၏။ ၁၈၉၉ တွင် 'ဟန်စ' ခေါ် ဂျာမန်သင်္ဘောလှိုင်းသစ်တစ်ခု ထပ်ပေါ်လာကာ 'ဟမ်းဘတ်'နှင့် ရန်ကုန် ပြေးဆွဲ၏။ ၁၈၉၀ မှ ၁၈၉၅ အတွင်းတွင် မီးသင်္ဘောအရေ အတွက်က ငါးဆကျော် တိုးလာ၏။

၁၈၈၆-၈၇ ခုနှစ်တွင် ဆိပ်ခံတံတား ၆ ခုသာရှိရာမှ ၁၈၉၆-၉၇ တွင် ဆိပ်ခံတံတား ၁၂ ခုထိ ရှိလာ၏။ ၁၈၈၆-၈၇ ခုနှစ်တွင် ဆိုက်ကပ်သော သင်္ဘောက ၅၈၃ စင်း။ ၁၈၉၆-၉၇ တွင် ဆိုက်ကပ် သော သင်္ဘောက ၁၀၇၁ စင်း။

၁၈၉၀ ခုနှစ်တွင် အမေရိကန်သာသနာပြု 'ဂျူးလီးယပ်စ်စမစ်' က ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသို့ ရောက်ရှိလာကာ အောက်ပါအတိုင်း မှတ်ချက် ရေးခဲ့၏။

“သင်္ဘောဆိပ်ကနေ ကြည့်လိုက်ရင်တော့ မြို့ကြီးက ဘာမှ ဆွဲဆောင်မှု မရှိသလိုပဲ။ ဒါပေမဲ့ ဆိပ်ကမ်းတစ်ခုလုံးကတော့ လှုပ်လှုပ် ရွရွနဲ့ စည်ကားနေလေရဲ့။ မီးသင်္ဘောကြီးတွေကနေ ကုန်တင်ကုန်ချ လုပ်နေ၊ သင်္ဘောငယ်တွေမှာလည်း လူတွေ တက်ကြ ဆင်းကြ။ မြစ်လယ်မှာ သမ္ဗန်ငယ်တွေကလည်း နေရာတကာ။ ဆိပ်ကမ်းတစ်ခု လုံး လူနှစ်ထောင် သုံးထောင်လောက် ကိုယ့်အလုပ်နဲ့ကိုယ် ရှုပ်နေကြ တယ်”

၁၈၉၉-၁၉၀၀ တွင် ဘုံဘော၊ ကရာချီ၊ ကလကတ္တားတို့တွင် ပလိပ်ရောဂါဖြစ်၏။ ထိုကူးစက်ရောဂါ မြန်မာနိုင်ငံသို့ ပျံ့ပွားမလာ စေရန် ဆိပ်ကမ်းမှ တာဝန်ရှိသူများက ကြိုတင်ကာကွယ်မှု အစီအစဉ် များကို ချမှတ်ကြ၏။ ဆိပ်ကမ်း သန့်ရှင်းရေး၊ ရေမြောင်းများ သန့်စင်ရေး၊ ထုံးများ ဖြူးပြီး ပိုးသတ်ရေး စသည်တို့လုပ်၏။ ခရီး သည်များနှင့် ကုန်ပစ္စည်းများကိုလည်း ပိုးသတ်ဆေးများ ဖြန်း၏။ အိမ်တစ်လုံးကို ငှားရမ်းကာ ယာယီဆေးရုံဆောက်၏။ ရောဂါဖြစ်ပွား သော နေရာဒေသများမှ လာသော သင်္ဘောများကို ဆိပ်ခံတံတားသို့

ချက်ချင်းမဆိုက်စေဘဲ ဆိပ်ကမ်းကျန်းမာရေး အရာရှိနှင့် ဝန်ထမ်းများ က သွားရောက်စစ်ဆေးပြီး ရောဂါကင်းစင်မှ သင်္ဘောဆိပ်သို့ ဆိုက်ကပ်ခွင့်ပြု၏။

၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်တွင် အမြဲတမ်း ဆိပ်ကမ်းကျန်းမာရေး အရာရှိ တစ်ဦးကို ခန့်အပ်ကာ ဆေးခန်းတစ်ခု စတင်တည်ထောင်၏။ ထို့နောက် အချိန်ပြည့်ဆိပ်ကမ်းဥက္ကဋ္ဌလည်းဖြစ်၊ အင်ဂျင်နီယာချုပ်လည်းဖြစ်သူ ဖြင့် ဆိပ်ကမ်းအုပ်ချုပ်ရေးအဖွဲ့ကို ၁၈၉၉ တွင် ဖွဲ့စည်း၏။ ထိုရာထူးကို ပထမဆုံးရသူမှာ 'ဆာဂျော့ဘူချာချ်' ဖြစ်၏။

သို့ဖြင့် ၄၈ နှစ်တာကာလ (၁၈၅၂-၁၉၀၀) အတောအတွင်း တွင် ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်းသည် ဗြိတိသျှအိန္ဒိယအင်ပါယာ၏ တတိယ အကြီးဆုံးဆိပ်ကမ်းအဆင့်ကို ရောက်လာ၏။ ကုန်ပစ္စည်းအတင်အချက် ၁၈၉၆-၉၇ တွင် ၁,၂၇၀,၅၈၈ တန်မှ ၁၈၉၈-၉၉ တွင် တန်ချိန် ၁,၄၃၁,၇၇၃ တန်ထိ ဖြစ်လာ၏။ ဤတိုးတက်မှုကိုသာ 'ဗိုလ်မှူး စနေဂရပ်စ်' က မြင်မိလျှင် မယုံကြည်လွန်းသဖြင့် မျက်လုံးတွေကို အခါခါ ပွတ်နေမိမှာ သေချာ၏။

အခန်း (၂၅)

ရန်ကုန်ပညာရေး (၁၈၅၂-၁၈၈၀) ဝမ်းသပ်မှုများနှင့် အလွဲလွဲ အချော်ချော်

ဗမာလူမျိုးတို့၏ ပညာရေးရင်းမြစ်မှာ ဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများပေါ်တွင်သာ မူတည်၏။ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း ပညာရေးစနစ်၏ အဦးဆုံးဖော်ပြချက်ကို ၁၇၈၃ တွင် ဗမာပြည်ရောက်လာသော ခရစ်ယာန်ဘုန်းတော်ကြီး ‘ဆန်ဂါမာနီ’ ၏မှတ်တမ်းတွင် တွေ့ရ၏။ သူက အင်းဝနေပြည်တော်သို့ ခေတ္တရောက်ရှိခဲ့ပြီး ရန်ကုန်သို့ ပြန်လာကာ သာသနာပြုလုပ်ငန်းများစွာကို ဆောင်ရွက်၏။ ၁၈၆၆ ခုနှစ်တွင် စိန့်ဂျွန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းကို တည်ထောင်ကာ သာသနာပြုများအတွက် ကောလိပ်ကို ဖွင့်၏။ သင်တန်းသားများသည် ပညာရပ်မျိုးစုံနှင့် သိပ္ပံပညာကိုပါ သင်ယူရ၏။ ‘ဆန်ဂါမာနီ’ သည် ဗမာပြည်တွင် အဦးဆုံးသော ခရစ်ယာန်ဘာသာပြန့်ပွားရေး ပညာရေးဌာနကို တည်ထောင်သူများထဲတွင် ရှေ့ဆောင်ရှေ့ရွက် ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦးဖြစ်၏။ သူ၏ ကောလိပ်မှ ဗမာဘုန်းတော်ကြီးများထဲမှ ထင်ရှားသူနှစ်ပါးကို မွေးထုတ်ပေးခဲ့၏။ တစ်ပါးမှာ ‘ဖာသာအစ်ဂ်နေးရှပ်(စ်)ဒီဘရစ်တို’ ဖြစ်ပြီး တစ်ပါးမှာ ‘ဖာသာဂျွန်ကူး’ တို့ ဖြစ်ကြ၏။ ထို့ပြင် ကျွမ်းကျင်

သော အင်ဂျင်နီယာ၊ သမားတော်များစွာလည်း မွေးထုတ်ပေးနိုင်ခဲ့၏။
ထိုအထဲတွင် လေယာဉ်မှူးများပင် ပါ၏။

‘ဖာသာဆန်ဂါမာနီ’၏ ထိုခေတ်က ဗမာ့လူမှုရေး၊ ယဉ်ကျေးမှု
နှင့် နိုင်ငံရေးအမြင်များကို ရေးထားသော စာအုပ်ကိုမူ ဆရာတော်
ပျံလွန်တော်မူပြီး ၁၈၁၉ တွင် အရှေ့တိုင်းဘာသာပြန် ရန်ပုံငွေအဖွဲ့၏
ရောမ ဆပ်ကော်မတီက ‘ဗမာအင်ပါယာ’ ဟူသောအမည်ဖြင့် ထုတ်
ဝေခဲ့၏။ ထိုစာအုပ်ထဲတွင် ဗမာဘုန်းတော်ကြီးပညာရေးစနစ်နှင့်
ပတ်သက်၍ အောက်ပါအတိုင်း ရေးထား၏။

“ဗမာလူမျိုးများထဲမှ အချို့သည် စာမရေးတတ်၊ မဖတ်တတ်
ကြ။ သူတို့ကို ထန်းရွက်ပေါ်တွင် သို့မဟုတ် ပုရပိုက်တွင် စာအရေး
အဖတ် သင်ပေးရသည်” ဟု ရေးထားသည်။

‘ဆန်ဂါမာနီ’သည် ဥပဒေနှင့် ဓမ္မသတ်များအပြင် အဂ္ဂိယတ်
ပညာနှင့် ဆေးပညာကိုပါ လေ့လာခဲ့၏။ ထိုပညာများကို ဘုန်းတော်
ကြီးများက အစဉ်အဆက် သင်ပေးခဲ့ကြောင်းကို သူက လေ့လာတွေ့ရှိ
ရ၏။ ပညာရေး၏ အဓိကရည်ရွယ်ချက်သည် ဘာသာရေးပင် ဖြစ်၏။
ဗမာလူငယ်များကို ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်ကောင်းများဖြစ်အောင် လေ့ကျင့်
သင်ကြားပေးခြင်းသည် ဘုန်းတော်ကြီးသင်ပညာ၏ အဓိကရည်ရွယ်
ချက်ဖြစ်၏။ သို့သော် ထိုခေတ်ကာလတွင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ
တွင် မိန်းကလေးများ ပညာသင်ယူခွင့် မရသည်က အားနည်းချက်ဟု
သူကထင်၏။ ဗုဒ္ဓဘာသာဒဿနအရ အမျိုးသမီးများသည် အမျိုးသား
များထက် နိမ့်ကျပြီး နောင်ဘဝတွင် နိဗ္ဗာန်ရအောင် ယောကျ်ားဆုပန်
ကြရမည်ဟု ဆိုလို၏။

သို့သော် အချို့သော အမျိုးသမီးများမှာမူ အမျိုးသား၊ အမျိုး
သမီး ရောနှောပညာသင်သော ကျောင်းများတွင် သီးခြားဆရာများနှင့်
အတူ သင်ယူခွင့်ရှိကြ၏။ ထို့အတူ ၁၅၈၄ ခုနှစ်ကတည်းက မြန်မာ
ပြည်သို့ ရောက်ရှိနေကြသော ရိုမန်ကက်သလစ် ဘုန်းတော်ကြီးများ

တည်ထောင်ထားသော သာသနာပြုကျောင်းများလည်း ထိုအချိန်က ရှိနေပြီဖြစ်၏။ ပထမဆုံးကျောင်းက ၁၇၂၁ တွင် ဖွင့်သော ကျောင်း ဖြစ်၏။ ၎င်းက ရန်ကုန်တစ်ဖက်ကမ်း သန်လျင်တွင် ဖွင့်သောကျောင်း ဖြစ်၏။ ထိုအချိန်က အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီ၏ ကိုယ်စားလှယ်များ တည် ထောင်ထားသော သင်္ဘောတည်ဆောက်မှုလုပ်ငန်းနှင့် ဆိပ်ကမ်းက စည်ပင်ထွန်းကားနေချိန်ဖြစ်၏။ ဤကျောင်းက ဥရောပတိုက်သားများ နှင့် ဥရောပနှင့်အာရှကပြားတွေအတွက် ရည်ရွယ်ဖွင့်လှစ်ထားသော ကျောင်းဖြစ်၏။ သို့သော် ၁၇၅၆ တွင် သန်လျင်ကို အလောင်းဘုရား သိမ်းပိုက်ခဲ့ပြီးနောက် ရန်ကုန်က သာသနာပြုတွေကော အခြေစိုက်ရာ ဌာန ဖြစ်လာ၏။

ထိုအချိန်မှစ၍ ဗမာပြည်သို့ ရိုမန်ကက်သလစ်ဘာသာဝင်နှင့် အမေရိကန်ဘက်ပတစ်ဘာသာဝင်တို့ ရောက်ရှိလာကြ၏။ ၁၈၅၂ ခုနှစ်၌ အောက်ဗမာပြည်ကို ဗြိတိသျှတို့ သိမ်းပိုက်ပြီးနောက်တွင် အင်္ဂလိပ်ပရိတ်တက်စတင့် ဘာသာဝင်များလည်း သာသနာပြု ရောက် လာကြ၏။ ထိုအချိန်မှစ၍ သာသနာပြုများက ရန်ကုန်သည် မြို့ဆန် သော ဝိသေသလက္ခဏာများရှိ၍ ပညာသင်ပေးရန် သာသနာပြုရန် စံပြုနေရာဟု မှတ်ယူကြ၏။ ဗမာပြည်တွင် ရန်ကုန်မြို့ကို ပို၍သဘော ကျကြ၏။

အရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီကလည်း သူလုပ်ကိုင်သော နယ်မြေများ တွင် ပညာရေးလှုပ်ရှားမှုမျိုးစုံ လုပ်ကိုင်ပေးရန် သူ့တွင် တာဝန်ရှိသည် ဟု ယူဆထားသည်။ ၁၈၅၄ ခုနှစ်တွင် ကုမ္ပဏီက ဤအချက်ကို အလေးအနက်ထား လုပ်ကိုင်သည်။ 'ချားလ်စ်ဝုဒ်' ဆိုသူ ထိန်းသိမ်းရေး ဘုတ်အဖွဲ့ဥက္ကဋ္ဌက ဗြိတိသျှအိန္ဒိယ၏ ခေတ်သစ်ပညာရေးစနစ်၏ အခြေခံအုတ်မြစ်ကို စတင်ရေးဆွဲ၏။ အိန္ဒိယပညာရေးလောက၏ အထင်ရှားဆုံး ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦးဖြစ်သူ 'ဆာဖိလစ်ဟာတော့က်' က 'ချားလ်စ် ဝုဒ်' ၏ အစီအစဉ်ကို အလွန်သဘောကျ ထောက်ခံ၏။ ပညာရေးနှင့်

ပတ်သက်၍ မူလတန်းမှသည် တက္ကသိုလ်ထိ ပညာရေးကို မြှင့်တင် သွားရန် ဆုံးဖြတ်ကြ၏။ ထိုကိစ္စ အကောင်အထည်ဖော်ရန် ပဲခူးတိုင်း မင်းကြီးဖြစ်သူ 'ဗိုလ်မှူးအာသာဖဲယား' လက်ထဲ ရောက်လာ၏။ သူတို့ ဗြိတိသျှဗမာပြည်၏ ပညာရေးစနစ် အကောင်အထည်ဖော်ရေး အစီရင် ခံစာရေးရန် အိန္ဒိယအတွင်းဝန်က တောင်းဆို၏။ 'ဖဲယား' က ဗြိတိသျှ အုပ်ချုပ်ရေးကို အထူးကျွမ်းကျင်သူဖြစ်ပြီး ဗြိတိသျှဗမာပြည်၏ ပညာ ရေးပေါ်လစီကို ရေးဆွဲရန် တာဝန်ကျပြီမို့ အလှည့်ကျ မနွဲ့ရပဲ ကြိုးစား ပန်းစား အကောင်အထည်ဖော်ရတော့သည်။ တကယ်တော့ 'ဖဲယား' ဗမာပြည်ရောက်တာက မကြာသေး။ သူက ဗမာပြည်နှင့်ပတ်သက်၍ အတွေ့အကြုံတွေ၊ အသိပညာတွေ အများကြီးလိုသေး၏။ သို့သော် အထက်က အရေးကြီးတာဝန်ကို သူ့အား ယုံကြည်၍ ခိုင်းစေသဖြင့် သူက အချိန်တိုအတွင်း အပတ်တကုတ် အလျင်မီအောင် ကြိုးစားရ၏။

'ဖဲယား' ပထမဆုံး စီစဉ်သည်မှာကား ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း များကို အခြေခံကာ ပညာရေးကို ပျံ့ပွားတိုးတက်အောင် လုပ်ရေးဖြစ် ၏။ ဘုန်းတော်ကြီးသင် ပညာရေးကို အစိုးရက ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲကာ ထောက်ပံ့ကြေးပေးသော အစီအစဉ်များကို စလုပ်၏။ ဘုန်းတော်ကြီး များကို အသိပညာတိုးပွားစေသော သမိုင်းစာအုပ်၊ သင်္ချာစာအုပ်၊ ဂဲဩမေတြီစာအုပ်နှင့် မြေတိုင်းပညာစာအုပ်များ ဖြန့်ဖြူးပေး၏။ ထိုစာအုပ်များထဲမှ ကောင်းနိုးရာရာများကို မြန်မာဘာသာပြန်ဆို ထုတ် ဝေကာ အဓိကမြို့ကြီးများဖြစ်ကြသော ရန်ကုန်၊ မော်လမြိုင်၊ စစ်တွေ၊ ဟင်္သာတနှင့် ပြည်မြို့များသို့ ဖြန့်၏။

'ဖဲယား' ၏ ဒုတိယခြေလှမ်းကမူ အင်္ဂလိပ်-ဗမာ တွဲဖက်သင် သော ကျောင်းများကို အဓိကမြို့ကြီးများတွင် ဖွင့်ရေးဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှ အစိုးရ၏ စေတနာက ဗမာပြည်သူလူထုကို အသိပညာကျယ်ပြန့်ပြီး ယဉ်ကျေးမှုအဆင့်အတန်း မြှင့်တင်ရေးဖြစ်၏။ ထိုကျောင်းများက ဘုန်း တော်ကြီး ပညာသင်ကျောင်းများကို အနှောင့်အယှက်မပေးရန်လည်း

စီစဉ်ရ၏။ *ဖဲယား*က ပြည်သူ့ညွှန်ကြားရေးဌာနတွင် ညွှန်ကြားရေးမှူး တစ်ဦး ခန့်အပ်ကာ သူ့လက်အောက်တွင် မြန်မာကျောင်းဆရာလေးဦး ကို ထပ်ခန့်၏။ နှစ်ဦးက ရန်ကုန်အတွက်၊ နှစ်ဦးက မော်လမြိုင် အတွက်။ ၎င်းတို့၏ တာဝန်က ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများသို့ လှည့် လည်သွားလာပြီး ဘာသာပြန်စာအုပ်များကို သင်ယူနေမှုနှင့်ပတ်သက် ၍ ကျောင်းသားများကို အကူအညီပေးရန် ဖြစ်၏။

တိုတိုပြောရလျှင် *ဖဲယား*၏ အစီအစဉ်မှာ ဘုန်းတော်ကြီး ကျောင်းများကို ဆက်လက်ရှင်သန်စေပြီး တစ်ချိန်တည်းမှာပင် ၎င်း တို့ကို မြန်မာဘာသာဖြင့် အနောက်တိုင်းပညာများကို သင်ပေးရန်ဖြစ် ၏။ သူယုံကြည်ထားသည်မှာ သူ့အစီအစဉ်အတိုင်းဆိုလျှင် ပုဂ္ဂလိက ကျောင်းများ (တိုင်းရင်းသားကျောင်းများနှင့် သာသနာပြုကျောင်းများ) သည် လိုအပ်သော ပညာကို သင်ကြားဖြန့်ဖြူးပေးနိုင်မည်ဟူ၍ ဖြစ် ၏။ ဤသို့ဖြင့် *ပညာရေးအဆင့် အလယ်အလတ်* ရောက်ရှိလာကာ အထက်တန်းကျောင်းများနှင့် ကောလိပ်များ ဆက်ဖွင့်နိုင်မည်ဟု ယုံကြည်၏။ ဤနည်းအားဖြင့် အင်္ဂလိပ်ဘာသာစကားကိုလည်း လူသုံး များလာကာ သင်္ဘောဆိပ်ရှိသော မြို့များနှင့် အခြားနေရာများတွင် ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် သုံးနိုင်မည်ဟု *ဖဲယား*က ယူဆ၏။

ဖဲယား၏ အစီအစဉ်ကို အိန္ဒိယအစိုးရက အတည်ပြု လက်ခံ ၏။ သို့သော် အကြောင်းကြောင်းများကြောင့် ၁၈၆၆ ခုနှစ်ကျမှ အကောင်အထည်ဖော်နိုင်၏။ ထိုအချိန်ကျမှ ပြည်သူ့ညွှန်ကြားရေးဌာန တွင် ညွှန်ကြားရေးမှူးတစ်ဦးနှင့် ဆရာလေးဦး ခန့်အပ်ကာ ရန်ကုန် နှင့် မော်လမြိုင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကို လိုက်လံစစ်ဆေးခိုင်း၏။

၁၈၆၆ မှ ၁၉၁၇ ခုနှစ်အထိ *ဖဲယား*၏ အစီအစဉ်က အဆင် ပြေ၏။ သို့သော် ကာလရှည်ကြာလာသည်နှင့်အမျှ ပေါ်လစီက တဖြည်းဖြည်း ပြောင်းလာ၏။ ပေါ်လစီ အကောင်အထည်ဖော်သူများ ကလည်း လူအမျိုးမျိုးပြောင်း၊ မူအမျိုးမျိုး ပြောင်းလာ၏။

၁၈၆၆ ခုနှစ်တွင် ပညာရေးဌာနကို ပထမဆုံး ဖွင့်လှစ်၏။ ပညာရေးဌာနဆိုသော်လည်း ညွှန်ကြားရေးမှူးတစ်ဦးနှင့် ဆရာလေးဦးသာ ရှိ၏။ သူတို့က ပထဝီ၊ သင်္ချာ၊ မြေတိုင်းပညာသင်နည်းများကို ပေး၏။ ရန်ကုန်နှင့် မော်လမြိုင်မှ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများတွင် လိုက်လံသင်ပေး၏။ ပထမဆုံး ညွှန်ကြားရေးမှူးက 'မစ္စတာဂျီဟူး' ဆိုသူ ဖြစ်၏။ သူက လုပ်ရည်ကိုင်ရည် ထက်မြက်သဖြင့် အချိန်တိုအတွင်းမှာပင် ဘုန်းတော်ကြီးများကို စည်းရုံးသိမ်းသွင်းကာ သူ၏ ဆရာများကို သင်ကြားခွင့်ရစေ၏။ သို့သော် 'ဟူး' က ကျန်းမာရေးမကောင်း၍ ပြန်သွားရ၏။ သူ့နေရာကို ၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် 'မစ္စတာပီဟော်ဒမ်' ဆိုသူ ရောက်လာ၏။

ရန်ကုန်မြို့တွင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများက နေရာအနှံ့ ဖြန့်ကြဲနေ၏။ ရန်ကုန်မြို့ရှိ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း ၅၀၀ ထဲတွင် ၂၇ ကျောင်းသာလျှင် ၁၈၆၉-၇၀ အတွင်း၌ ဆရာများ သင်ခွင့်ရခဲ့၏။

'ဟူး' က မော်လမြိုင်ရှိ 'အက်စ်ပီဂျီ' ကျောင်းတွင် နှစ်ပေါင်းများစွာ စာသင်ခဲ့သော အတွေ့အကြုံရှိ၏။ 'ဟော်ဒမ်' ကမူ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများနှင့် ဆက်ဆံရေး မပြေလည်။ သူက ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကို အထင်သေး၏။ သူက ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများထက် တိုင်းရင်းကျောင်းတွေကို ပိုအထင်ကြီး၏။ 'ဖဲယား' ၏ စီမံကိန်းက မအောင်မြင်နိုင်ဟု သူကယုံကြည်၏။ သူ၏ အစီအစဉ်သစ်က 'ဖဲယား' နှင့် ကွဲပြားလာ၏။ သူက ဒေသန္တရတိုင်းရင်းဘာသာစကားကို သုံးပြီး အနောက်တိုင်းပညာရေးကို ဖြန့်ချိရန်ဖြစ်၏။ သူက ဒေသရေတိုင်းရင်းသားကျောင်းများက ပိုထိရောက်သည်ဟု ယုံကြည်ကာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းမှတစ်ဆင့် သင်ကြားရေးကို ပစ်ပယ်ခဲ့၏။

သို့သော် 'ဟော်ဒမ်' ၏ 'ဖဲယား' စီမံကိန်းကို ဖျက်သိမ်းရန် အကြံကို ဘုရင်ခံချုပ်က ပယ်ချ၏။

သို့သော် ထိုစဉ်က ဌာနဆိုင်ရာများကို ထိန်းချုပ်ရေးအဖွဲ့က

အလွန်အားနည်း၏။ အောက်ဗမာပြည်ကို ဗြိတိသျှအုပ်ချုပ်ခဲ့သည်မှာ ၁၅ နှစ်ကြာခဲ့သော်လည်း အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်က မခိုင်ခံ့သေး။ ထိုငှာန တွင် စစ်ဆေးရေးအရာရှိက တစ်ဦးတည်းရှိ၏။ သူက စတုရန်းမိုင် ၉၀,၀၀၀ ရှိသော အကျယ်အဝန်းက ကျောင်းတိုင်းကို မည်သည့်နည်း နှင့်မှ မရောင်းနိုင်။ ထို့ကြောင့် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းနှင့် ပုဂ္ဂလိက ကျောင်းများကို စစ်ဆေးရန် စစ်ဆေးရေးအရာရှိလက်အောက်တွင် အရာ ရှိတစ်ဦး ခန့်ရန် တောင်းဆို၏။ သို့သော် အိန္ဒိယအစိုးရက ပယ်ချ လိုက်၏။ ထို့ကြောင့် ပြည်တွင်းအစိုးရက ခရိုင်အရာရှိများကိုသာ အကူအညီတောင်းရ၏။ အိန္ဒိယရှိ ပြည်နယ်အများစုတွင် အောင်မြင်မှု ရသည်မှာ ခရိုင်အရာရှိများ၏ ပူးပေါင်းကူညီမှုရ၍ ဖြစ်၏။ နောက်ထပ် အိန္ဒိယအစိုးရထံမှ ညွှန်ကြားချက် လာပြန်၏။ သင့်လျော်သော အရည် အချင်းရှိသည့် ဆရာများ မရမခြင်း ကျောင်းတွေမဖွင့်ရန်။

ဗမာပြည်မှ အုပ်ချုပ်သူများက 'ဒေသတွင်း ပညာရေးကော် မတီ' ကို ခန့်အပ်ကာ ကျောင်းတွေ စစ်ခိုင်းရ၏။ ခရိုင်တစ်ခုစီတွင် ဤကော်မတီတစ်ခု ဖွဲ့စည်း၏။ ဤကော်မတီတွင် အစိုးရအရာရှိရော၊ အရပ်ဘက်မှ စိတ်ဝင်စားသူရော ပါဝင်ရ၏။ သို့သော် အစိုးရအဖို့ ဤကော်မတီများထံမှ သိပ်မမျှော်လင့်ကြ။ ထိုကော်မတီက ထောက်ပံ့ ကြေးပေးသော ကျောင်းကိုသာ သွားစစ်ကြ၍ဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် ကော်မရှင်နာမင်းကြီး ၁၈၇၀ တွင်က ခရိုင်လေးခုတွင် လက်ထောက် စစ်ဆေးရေးမှူး လေးဦးခန့်လိုက်ရ၏။ ခရိုင်လေးခုမှာ ရန်ကုန်၊ မော်လ ဗြိုင်၊ ပုသိမ်နှင့် စစ်တွေဖြစ်၏။

သူတို့၏ တာဝန်က ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကို ကြီးကြပ် စစ်ဆေးရန်ဖြစ်၏။ သူတို့ကို ကျောင်းစာအုပ်တွေ ထုတ်ပေးသည်။ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများသို့ အခါအားလျော်စွာ သွားရောက် စစ်ဆေး ရ၏။ တစ်ချိန်တည်းမှာပင် လှည့်လည်သင်ကြားသော ဆရာရာထူးကို ဖျက်ပယ်လိုက်၏။ ၎င်းက လက်တွေ့ အသုံးမဝင်၍ဖြစ်၏။

ကျောင်းစစ်ဆေးရေး၏ ပထမဆုံးသော လက်ထောက်စစ်ဆေးရေးမှူးမှာ ရန်ကုန်တွင် ဘုန်းတော်ကြီးတစ်ပါးဖြစ်၏။ ဘွဲ့အမည်သာ ဦးဝိသုဒ္ဓဖြစ်၏။ ဤဘုန်းတော်ကြီး၏ လူဘဝက အမည်ရင်းမှာ မောင်ဘွားဖြစ်၏။ သူက ဝါတော် ၁၄ ဝါပင် ရနေသူဖြစ်၏။ နောက်ပိုင်း လူထွက်ပြီး ဆက်လက်တာဝန်ထမ်းဆောင်ရာ လစာ ၁၀၀ ရူပီးမှ ၂၀၀ ရူပီးထိ ခံစားခဲ့ရ၏။

‘ဟော်ဒမ်’ မရှိတော့သောအခါ သူ့နေရာသို့ ‘တီစီနက်စပီး’ က ရောက်လာ၏။ သူနှင့် ‘မောင်ဘွား’တို့ အတော်အပေးအယူတည့်၏။ ‘နက်စပီး’ကလည်း ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း ပညာရေးစနစ်ကို သဘောကျ၏။ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ၏ ပညာရေးအရေးပါမှုကို သူ ကောင်းစွာသဘောပေါက်၏။ သူက အင်္ဂလန်ကျောင်းများနှင့် ဗမာဘုန်းကြီးကျောင်းများနှင့်ပင် နှိုင်းယှဉ်ပြောတတ်၏။ ဗမာပြည်မှ ဘုန်းကြီးကျောင်း ပညာရေးထက် အင်္ဂလန်ရှိ ရွာအများစုမှ ပညာရေးက ပိုမမြင့်မားဟု သူကဆိုခဲ့၏။ သူက ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း ပညာရေးကို နှိမ့်ချပြောဆိုသည်များကို မခံနိုင်။

ဥပမာ- တစ်ခါက သူ ဤသို့ရေးခဲ့ဖူး၏။

“ကျွန်တော့်ကို မောင်ဘွားက ပြောပြတယ်။ မောင်ဘွားက ရန်ကုန်တိုင်း စစ်ဆေးရေးမှူးလေ။ ဒီခရိုင်ကသူတွေရဲ့ သင်္ချာအဆင့်က မြင့်တယ်။ သူတို့အများစု သိတာက လွယ်ကူတဲ့နည်းလေးနည်းပဲ။ ဒါပေမဲ့ အဲဒီထဲက တစ်ဝက်က ခက်ခဲရှုပ်ထွေးတဲ့ နည်းတွေကိုပါ တွက်တတ်တယ်။ တချို့ဆိုရင် နည်းလမ်းအမှတ်သုံးကို သူတို့နည်းနဲ့ သူတို့ တွက်ပြတတ်ကြတယ်။ မောင်ဘွားဆိုရင် အရင်က ဘုန်းတော်ကြီးပဲ။ ခုတော့ သူက လက်ထောက်စစ်ဆေးရေးမှူး ဖြစ်နေပြီ။ သူ့ကို ဒီဌာနက ရထားတာ ကံကောင်းတယ်”

‘နက်စပီး’က ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများအပေါ် အထင်အမြင် သေးခဲ့သော ‘ဟော်ဒမ်’ကိုလည်း အပြင်းအထန် ဝေဖန်ခဲ့၏။

“ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းက ဘုန်းတော်ကြီးတွေကို လေးစားရမယ်။ သူတို့ဆီက ခွင့်ပြုချက်မရဘဲ ဘာမှ ဝင်မစွက်ရဘူး၊ သူတို့ဘာသာသူတို့ ကြိုက်သလို လုပ်ပါစေ၊ သူတို့ဘာသာသူတို့ ကောင်းကောင်းထိန်းတတ်တယ်” ဟု ‘နက်စဖီး’ က ပြော၏။

သို့သော် ကော်မရှင်နာမင်းကြီး ‘အက်ရှလေအီဒင်’ ကမူ တစ်မျိုးမြင်သည်။

“‘နက်စဖီး’ ရော ‘ဟော်ဒမ်’ ရောက အစွန်းရောက်တဲ့ အမြင်ရှိသူတွေပဲ။ မျှမျှတတ ကြည့်ရှုသုံးသပ်ဖို့ လိုတယ်” ဟု မှတ်ချက်ချ၏။

သို့နှင့်ပင် အခြေခံပညာရေး ဆောင်ရွက်ချက်သည် နိုင်ငံ၏ အစိတ်အပိုင်း တစ်စုံတစ်ရာတွင် အောင်မြင်ခဲ့၏။ ဤတွင် မြို့ကြီးများက ထပ်မံတောင်းဆိုလာသည်မှာ ပိုမိုအဆင့်မြင့်သော ကျောင်းများ ဖွင့်ရေးဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် မြို့ကြီးများတွင် ကျောင်းတွေ ထပ်ဖွင့်၏။ ကုန်ကျငွေအချို့ကို ပညာရေးဌာနမှ ကျခံပြီး အချို့ကို မြူနီစပယ်ရန်ပုံငွေထဲမှ ထုတ်သုံး၏။

ကော်မရှင်နာမင်းကြီးကမူ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများနှင့် ပတ်သက်၍ လိုလိုလားလား ထောက်ခံခဲ့ကာ လက်ထောက်စစ်ဆေးရေးမှူးများကို စာမေးပွဲစစ်ဆေးသူများအဖြစ် ရာထူးတာဝန် ပြောင်းပေးခဲ့၏။ သူက ဗမာပြည်ပညာရေးတွင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း ပညာရေးက အခြေခံကျပြီး ရုတ်တရက် ချက်ချင်းဆိုသလို အနောက်တိုင်းပုံစံကို အတင်းအကြပ် မပြောင်းလဲသင့်ကြောင်း သဘောပေါက် နားလည်၏။ ထို့ကြောင့် ပထမပိုင်းက အံ့မဝင် ဝှင်မကျဖြစ်ခဲ့သော ဗြိတိသျှအိန္ဒိယ ပညာရေးပေါ်လစီ အားနည်းချက်၊ ပျော့ကွက်များကို မြင်လာ၏။ တကယ်တော့ ဗြိတိသျှပညာတတ် လူတန်းစားများက သူတို့၏ ဘာသာစကား၊ သူတို့၏ စာပေ၊ သူတို့၏ ပညာရေးစနစ်သည်သာ ကမ္ဘာပေါ်တွင် အကောင်းဆုံးဟု ထင်မှတ်ယုံကြည်နေကြပြီ။ အခြားနိုင်ငံများကိုပါ ပုံစံဘဝင် ပြောင်းလဲပစ်ကြခြင်းသည် အားနည်းချက် အစစ်

အမှန်ပင်ဖြစ်၏။ အပိုင်းကွက်ထဲသို့ လေးထောင့်ကွက် အတင်းထည့်သည့် ပုံစံမျိုးကို ပုံသေကားကျထားပြီး အရာရာကို ပြောင်းလဲလိုချင်စိတ်စောကြီးကြ၍ အမှားမှား အယွင်းယွင်းတွေ ဖြစ်ရ၏။

‘ဖဲယား’၏စီမံကိန်းသည် ရန်ကုန်တွင် မအောင်မြင်ခဲ့။ မအောင်မြင်ခြင်း အကြောင်းရင်းကလည်း ခက်ခက်ခဲခဲ ရှာနေစရာမလို။ ၁၈၅၅ ခုနှစ်မှစ၍ ရန်ကုန်သည် အရှေ့ဘက်တွင် အစည်ကားဆုံး ဆိပ်ကမ်းမြို့ထဲတွင် တစ်ခုအပါအဝင်ဖြစ်ခဲ့ပြီး နိုင်ငံတွင် သွင်းကုန်ထုတ်ကုန်လုပ်ငန်းကို အကြီးအကျယ် ကိုင်တွယ်နေချိန်ဖြစ်၏။ ဥရောပတိုက်သားများ၏ စီးပွားရေးရုံးဌာနများနှင့် အစိုးရရုံးများက များပြားစွာ ပေါ်ထွန်းခဲ့ရာ စာရေးစာချီနှင့် ဝန်ထမ်းတွေ များစွာလိုနေ၏။ ရုံးဌာနအသီးသီးကလည်း အင်္ဂလိပ်ပညာတတ်သော လူငယ်များကိုသာ ဦးစားပေး အလုပ်ခန့်ချင်နေကြ၏။ ချမ်းသာကြွယ်ဝသော၊ ဉာဏ်ပညာထက်မြက်သော လူငယ်များက ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများတွင် ပညာမသင်ကြတော့ဘဲ သာသနာပြုကျောင်းများနှင့် အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စာသင်ကျောင်းများကို ပြောင်းရွှေ့သင်ကြားကြ၏။

နောက်ထပ် အကြောင်းပြချက်တစ်ခု ရှိသေး၏။ ဗြိတိသျှ အုပ်ချုပ်ရေးလက်အောက်တွင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကို စနစ်တကျ မတည်ထောင်ခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။ ဗမာဘုရင်များခေတ်က ရဟန်းသံဃာများ၏ အကြီးအကဲ ‘သာသနာပိုင်’ရှိ၏။ ဘုရင်နှင့် သာသနာပိုင်တို့၏ လက်အောက်တွင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကို ကောင်းစွာ စီမံအုပ်ချုပ်နိုင်ခဲ့၏။

ဗြိတိသျှအစိုးရကား တိုင်းတစ်ပါးသားဖြစ်သည့်အတွက် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဗမာဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ၏ အစဉ်အလာနှင့် အုပ်ချုပ်ပုံကို နားမလည်။ ထို့ကြောင့် သူက ဗြိတိသျှပညာရေးကိုသာ အတင်းဖော်ဆောင်ရန် ကြိုးစားအားထုတ်ခဲ့၍ ၎င်း၏ ပညာရေးစနစ်က မအောင်မြင်ခြင်းဖြစ်၏။

၁၈၆၈-၆၉ တွင် 'အဲလ်ဘတ်ဖိုက်ချ်'သည် ကော်မရှင်နာမင်းကြီးဖြစ်၏။ သူ့ခေတ်တွင် သက်ဆိုင်ရာ ခရိုင်အကြီးအကဲတွေရှိ၏။ 'ဖဲယား'၏ အစီအစဉ်က ပညာရေးဌာနမှတစ်ဆင့် ကျောင်းသုံးစာအုပ်များ ဖြန့်ဖြူးပေးကာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကို ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲရန် ဖြစ်၏။ သို့သော် တကယ်တမ်းတွင်ကား ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကို ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲနိုင်သူ မရှိ။ ထိုဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ၏ အရည်အသွေးမှာ သူ့ကို မျှော်မှန်းထားသကဲ့သို့ မဖြစ်။ ထို့ထက်ပိုဆိုးသည်မှာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ၏ ပညာသင်ကြားရေးသည် ဗမာမင်းများခေတ်ကထက်ပင် ပိုနိမ့်ကျလာခြင်း ဖြစ်၏။

ဗြိတိသျှတို့ အောက်ဗမာပြည်ကို သိမ်းပိုက်ခဲ့သော ၁၈၅၂ မှစ၍ ပညာရေးလုပ်ငန်းများ လုပ်ဆောင်ခဲ့ရာ မျှော်မှန်းသလို မအောင်မြင်ခဲ့။ ဆိပ်ကမ်းမြို့နှစ်မြို့ဖြစ်သော တနင်္သာရီနှင့် ရခိုင်သည်လည်း သူတို့လက်အောက်တွင် ရှိနေ၏။ ထိုနေရာများတွင် ဗြိတိသျှတို့က ကိုယ်ပိုင်ကျောင်းတွေ တည်ထောင်၏။ ၎င်းတို့မှာ 'မော်လမြိုင်ကျောင်း' (၁၈၃၅) 'ကျောက်ဖြူကျောင်း' (၁၈၃၇) နှင့် 'သံတွဲကျောင်း' (၁၈၄၆) တို့ဖြစ်၏။ ထိုကျောင်းများကို (၁) ပညာရေး၊ သိပ္ပံနှင့် ဝိဇ္ဇာဆိုင်ရာ ဘုရင့်ထောက်ပံ့ကြေး (၂) ပြည်တွင်းပညာရေး ရန်ပုံငွေ (၃) ကျောင်းလခနှင့် ဒဏ်ကြေးတို့က ထောက်ပံ့၏။ ထိုကျောင်းများ အားလုံးပင် အလယ်တန်းကျောင်းများ ဖြစ်ကြသော်လည်း မူလတန်းဆင့်မှစ၍ သင်ပေး၏။

ရန်ကုန်တွင် ထိုကဲ့သို့သော ကျောင်းကို ၁၈၅၆ ခုနှစ်၊ ဩဂုတ်လတွင် 'ဖဲယား'က ဖွင့်လှစ်ပေး၏။ ထိုကျောင်း၏ ကျောင်းအုပ်ကြီးမှာ 'ဘုန်းတော်ကြီး ရီ(စ်)' ဖြစ်၏။ သူသည် ယခင်တုန်းက မော်လမြိုင်၊ အမေရိကန် ဘက်ပတစ်သာသနာပြု ပုံနှိပ်တိုက်မှ ဖြစ်၏။ သူ၏လက်အောက်တွင် မြန်မာကျောင်းဆရာနှစ်ဦးကို ခန့်ထား၏။

သို့သော် သူတို့၏ လုပ်ဆောင်ချက်များမှာ မအောင်မြင်ပါ။ ကျောင်းများတွင် သမိုင်း၊ ပထဝီ၊ အင်္ဂလိပ်စာ၊ မြန်မာစာ၊ သဒ္ဒါ၊ သင်္ချာ၊ စာရေးနည်း၊ ဘာသာပြန်တို့ သင်ရန် စီစဉ်ထားသော်လည်း အကောင်အထည် မပေါ်ခဲ့ပါ။ ထို့ကြောင့် တိုးတက်မှုလက္ခဏာ မည်သို့မှမပြု၍ 'ဖဲယား'က ၁၈၆၂ တွင် ပိတ်ခဲ့ရ၏။

အလယ်တန်းပညာရေး အစီအစဉ်သည် ဗမာပြည်တွင် အတော် နှေးကွေးပြီး ကျေနပ်စရာမရှိ။ ၁၈၇၄ တွင် အစိုးရက ပထမဆုံး အထက်တန်းကျောင်းကို ရန်ကုန်တွင် ဖွင့်သည်။ ထိုကျောင်းများကို ရိုမန်ကက်သလစ်များ၊ အမေရိကန် ဘက်ပတစ်ဘာသာဝင်များနှင့် နောက်ပိုင်း ချာချ်အော့ဖ်အင်္ဂလန်တို့မှ ဖွင့်ကြ၏။ ဆရာများက သာသနာ ပြုများပင် ဖြစ်၏။ အမေရိကန် ဘက်ပတစ်ဘာသာဝင်များတွင် ကရင်တိုင်းရင်းသားအများစု ပါဝင်၏။ ၁၈၅၅ တွင် ရန်ကုန်ခရိုင်၌ သူတို့ကျောင်း များစွာဖွင့်၏။ ထိုကျောင်းများထဲတွင် အကောင်းဆုံးကျောင်းမှာ 'ကြည့်မြင်တိုင်' ရှိ 'ပဲခူးကရင်ကျောင်း' ပင် ဖြစ်၏။ ၁၈၅၉ တွင် 'ပိုးကရင်နော်မန်ကျောင်း' လည်း ဖွင့်၏။ ၎င်းတို့၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက်မှာ ဘာသာရေးဖြစ်၏။ ရန်ကုန်နှင့် အနီးအနားရွာများတွင်လည်း ကျောင်းခွဲများ ဖွင့်ကြ၏။ ထိုကျောင်းများကို ၎င်းတို့၏ ပင်ရင်းနိုင်ငံများဖြစ်သော အီတလီ၊ အင်္ဂလန်၊ အမေရိကတို့မှ ထောက်ပံ့ကြ၏။ အချို့ကလည်း အလှူငွေဖြင့် ရပ်တည်၏။

'ပိုးကရင်နော်မန်ကျောင်း' က ရန်ကုန်တွင် နှစ်ကျောင်းရှိ၏။ အစိုးရထံမှ ထောက်ပံ့ကြေး လုံးဝမရ။ ၎င်းတို့က ကရင်ရွာများမှ တရားဟောဆရာများနှင့် ကျောင်းဆရာများကို လှေကျင့်သင်ကြားပေး၏။ အဓိကအားဖြင့် ကရင်ဘာသာစကားဖြင့် သင်ကြားကြ၏။ အစိုးရက ဤသို့ လူမျိုးရေးခွဲခြားသည်ကိုကား မကြိုက်။ မူလကပင် တစ်ဦးနှင့်တစ်ဦး အဆင်မပြေသော လူမျိုးများသည် နောင်အခါ ကရင်တွေ

က ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင် ဖြစ်လာတော့ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် ဗမာများနှင့် ပို၍ အစေးမကပ်တော့။

ရန်ကုန်တွင် ခရစ်ယာန်အသင်းအဖွဲ့မျိုးစုံက ကျောင်းတွေ ထောင်ကြ၏။ ထိုအထဲတွင် အကြီးဆုံးနှင့် အထင်ရှားဆုံးက 'စိန့်ပေါ' အသင်းတော်ဖြစ်၏။ ၁၈၆၀ တွင် ရိုမန်ကက်သလစ် ဘုန်းတော်ကြီး များက တည်ထောင်သော 'စိန့်ပေါ'ကျောင်းက အထူးထင်ရှား၏။ အင်းဝနှင့် ပဲခူးသာသနာပိုင်ဖြစ်ခဲ့သော 'ဘုန်းတော်ကြီး ဘီဂန်ဒက်' က စနစ်တကျ ထူထောင်၍ အောင်မြင်လာခြင်းဖြစ်၏။ ရန်ကုန်သို့ ကြွမလာခင် 'ဘီဂန်ဒက်'သည် မြိတ်နှင့် ပီနန်တွင် ၁၄ နှစ်ကြာ သာသနာပြုလုပ်ငန်းများ လုပ်ခဲ့၏။ ဘုန်းတော်ကြီး 'ဘီဂန်ဒက်'သည် နောင်အခါ မြန်မာနိုင်ငံ၏ ဘာသာစကားနှင့် ဘာသာရေးတွင် ဩဇာ အလွန်ညောင်းသူများထဲတွင် တစ်ဦးအပါအဝင်ဖြစ်လာ၏။ သူရေးသား သော 'ဂေါတမဗုဒ္ဓ၏ အတ္ထုပ္ပတ္တိ (ဗုဒ္ဓဝင်)' ကျမ်းက အလွန်ထင်ရှား ၏။

'စိန့်ပေါ'ကျောင်းကို လူမျိုးပေါင်းစုံ ယောက်ျားလေးများ တက် ကြ၏။ အများစုမှာကား အင်္ဂလိပ် ဗမာကပြားတွေ ဖြစ်၏။ အင်္ဂလိပ် ဘာသာစကားနှင့် မြန်မာဘာသာစကားတို့ သင်ကြားပေး၏။ ၁၈၇၀ တွင် ကျောင်းသား ၂၄၀။ ၁၈၈၁ တွင် ကျောင်းသား ၄၈၂ ဦး ရှိ၏။ ဤကျောင်းက စည်းကမ်းရှိသည့်အပြင် စာသင်ကောင်း၍ နာမည်ကြီး၏။ နောင်အခါ ဤကျောင်းသည် အရှေ့တိုင်း၏ အကြီး မားဆုံးနှင့် အကောင်းဆုံး ကျောင်းများထဲတွင် တစ်ကျောင်းအပါအဝင် ဖြစ်လာ၏။

နောက်တစ်ကျောင်းက ၁၈၅၉ တွင် မော်လမြိုင်၌ လှုပ်ရှား ကာ ၁၈၆၄ တွင် ရန်ကုန်သို့ ရွှေ့ပြောင်းလာသော အုပ်စု၏ ကျောင်း ဖြစ်၏။ ဤကျောင်းကို ၁၈၆၀ တွင် ဗမာပြည်ရောက်လာသူ 'ဂျေအီး မတ်' က တည်ထောင်၏။ သူ့ကို ကော်မရှင်နာမင်းကြီး 'ဗိုလ်မှူးကြီး

ဖဲယာ'က ထောက်ပံ့ကူညီ၏။ မော်လမြိုင်မှ သူ သင်ကြားခဲ့သော တပည့်ဟောင်းများနှင့် ဆရာများ ဦးစီးတည်ထောင်၏။ ကျောင်းနာမည် က 'စိန့်ဂျွန်းကောလိပ်'။

'စိန့်ဂျွန်းကျောင်း'ကလည်း ယောက်ျားလေးကျောင်းပင် ဖြစ် ၏။ ကျောင်းသားအများစုက ဗမာများဖြစ်၏။ ၁၈၇၁-၇၂ တွင် အထက်တန်းကျောင်း ဖြစ်လာကာ နောက်ပိုင်းတွင် တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့် စာမေးပွဲကိုပါ ဖြေဆိုခွင့်ရသောကျောင်း ဖြစ်လာ၏။ ၁၈၇၆ တွင် ကျောင်းသားဦးရေ ၄၀၈ ဦးထိ ရှိလာ၏။

၁၈၇၇ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်သို့ ရောက်လာသော ဘုန်းတော်ကြီး 'အိပ်ချ်တစ်ကုမ်း'သည် ကျောင်းအုပ်ကြီး 'မစ္စတာစကော့' (နောင်အခါ ဆာဂျော့စကော့)၏ လက်အောက်တွင် ပညာသင်ခဲ့သူဖြစ်၏။ သူ့ကို 'မတ်'က အင်္ဂလန်မှ ခေါ်ကာ သူ့ကို လာကူညီစေ၏။ ထို့ကြောင့် သူတို့ကျောင်းသည် ဗြိတိသျှဗမာနိုင်ငံတွင် အကြီးဆုံးကျောင်းဖြစ်လာ ၏။ 'စိန့်ဂျွန်း' ကျောင်းထွက်များသည် အစိုးရအလုပ်နှင့် ကုန်သွယ်မှု ဌာန အလုပ်များတွင် အတော်များများ အလုပ်ရကြ၏။

တတိယအရေးအပါဆုံးကျောင်းမှာ 'ဒိုင်အိုစီဇင်' ကျောင်း ဖြစ် ၏။ ၁၈၆၄ တွင် 'ဘုန်းတော်ကြီး ကော်တွန်'က တည်ထောင်၏။ ဤကျောင်းကို 'ခရစ်ယာန်အသိပညာ တိုးပွားရေးအသင်း'က စီမံ ခန့်ခွဲ၏။ ဥရောပတိုက်သားနှင့် အင်္ဂလိပ်ကပြားတွေ အများစု တက်ကြ ၏။ ဤကျောင်းသည် မကြာမီအချိန်အတွင်း အရှေ့တိုင်း၏ အကောင်း ဆုံး ကျောင်းများထဲမှ တစ်ကျောင်းအပါအဝင် ဖြစ်လာ၏။ ၁၈၆၉ တွင် ကျောင်းသား ၈၈ ဦး၊ ၁၈၇၀ တွင် ၁၀၃ ဦး ဖြစ်လာ၏။ ထိုအချိန်အထိ ဗမာနိုင်ငံတွင် အမျိုးသမီးများအတွက် ကျောင်းကောင်း ကောင်း မရှိသေး။

ဘုန်းတော်ကြီး 'ဘီဂန်ဒက်' ရေးသားသော 'ဗမာပြည် သာ သနာပြုများသမိုင်း' စာအုပ်တွင် ၁၉ ရာစု အစောပိုင်း၌ ရိုမန်ကက်

သလစ် သာသနာပြုအဖွဲ့က မိဘမဲ့ဂေဟာတစ်ခု တည်ထောင်ကာ အမျိုးသမီးများအတွက် ကျောင်းဖွင့်ခဲ့ကြောင်း၊ သို့သော် ကျောင်းမှာ ၁၈၂၄ တွင် အင်္ဂလိပ်-ဗမာ စစ်ဖြစ်၍ ပျက်သွားခဲ့ကြောင်း ရေးထား၏။

၁၈၆၁ တွင် 'ဘုန်းတော်ကြီး ဘီဂန်ဒက်'၏ ကြီးကြပ်မှုဖြင့် သီလရှင်နှစ်ပါးကို ဦးဆောင်စေကာ မိန်းကလေးကျောင်း ဖွင့်ခဲ့၏။ ၁၈၆၉ တွင် သီလရှင် (၇) ပါးထိ ရှိလာ၏။ 'ဂွတ်ဒ်ရက်ပတ်' (ကောင်းသော သိုးကျောင်းသား) အမည်ဖြင့် ကျောင်းဖွင့်ခဲ့၏။ ၁၈၈၀ တွင် ကျောင်းသူ (၃၀၀) ထိ ရှိ၏။ ကျောင်းအဆောက်အဦနှစ်ခု ရှိ၏။ တစ်ကျောင်းက မြို့လည်ခေါင် ဖရေဇာလမ်း (အနော်ရထာလမ်း) တွင် ရှိ၏။ နောက်တစ်ကျောင်းက 'ကော်မရှင်နာလမ်း' တွင် ဖြစ်၏။ ကျောင်းကို ပုံစံ (၄) မျိုး ခွဲထား၏။

၁။ အကောင်းဆုံး အင်္ဂလိပ်ကျောင်း။ လခများများ ပေးရ၏။ ကျောင်းအိပ်ကျောင်းစား ဘော်ဒါလည်းရှိ၏။ နေ့ဝက်ကျောင်းလည်း ရှိ၏။

၂။ အင်္ဂလိပ်ဘော်ဒါကျောင်း - ကျောင်းလခတစ်ဝက်သာ ပေးရ၏။

၃။ ဗမာနှင့် အခြားတိုင်းရင်းသား မိဘမဲ့ကျောင်း။

၄။ အင်္ဂလိပ်နေ့ကျောင်း၊ ဆင်းရဲသော ဥရောပ-အာရှကပြားများ အတွက်။

ထို့နောက် ၁၈၆၆ တွင် 'မစ်ဒိုင်ဂျေကွတ်(စ်)' ဦးစီးသော 'စိန်မေရီကျောင်း' ပေါ်လာ၏။ ရန်ကုန်မှ လူမျိုးပေါင်းစုံ တက်နိုင်၏။ ကျောင်းအိပ်ကျောင်းသား ဘော်ဒါဆောင်ရှိ၏။ 'လန်ဒန်အမျိုးသမီးများအသင်း' ၏ လက်အောက်ခံ 'ရန်ကုန်အမျိုးသမီးများအသင်း' က အုပ်ချုပ်၏။

နောက်ထပ် မိန်းကလေးကျောင်းများမှာ- (က) ဒိုင်အိုစီဇင်

မိန်းကလေးကျောင်း (၁၈၆၄)၊ (ခ) ပုစွန်တောင် မိန်းကလေးကျောင်း (လူသာရန်မစ်ရှင်မှ ထူထောင်၏) (၁၈၇၂)၊ (ဂ) ကြည့်မြင်တိုင် မိန်းကလေးကျောင်း (အမေရိကန် ဘက်ပတစ်မစ်ရှင်မှ ထူထောင်၏) (၁၈၇၃) နှင့် (၁၈၆၉) တွင် တည်ထောင်သော 'မစွစ်ဟော့(စ်) ဝပ်(သ်)' ကျောင်းတို့ ဖြစ်၏။ 'စိန်မေရီကျောင်း' နှင့် 'စိန်ဂျွန်းကျောင်း' တို့က အလွန်အောင်မြင်၏။

သာသနာပြုကျောင်းများ မဟုတ်ဘဲ ပုဂ္ဂလိကမှ ဖွင့်သော ကျောင်းများလည်း များစွာပေါ်ပေါက်လာ၏။ ထိုကျောင်းများကား ယောက်ျားလေး၊ မိန်းကလေး သီးသန့်ခွဲမထားဘဲ ရောနှောသင်ကြား သော ကျောင်းများဖြစ်၏။ ၁၈၇၅ ခုနှစ်က ၁၉ လမ်းတွင် ဖွင့်လှစ် ခဲ့သော 'မောင်ပေ' ကျောင်းဆိုလျှင် ကျောင်းသူကျောင်းသား ၈၀ ရှိရာတွင် ၂၆ ဦးက မိန်းကလေးဖြစ်၏။ မော်လမြိုင်တွင် 'မော်တင် လိန်း မိန်းကလေးကျောင်း' ကဲ့သို့ ရန်ကုန်တွင်လည်း အစိုးရက မိန်းကလေး သီးသန့်ကျောင်းတစ်ကျောင်း ဖွင့်ခဲ့သေး၏။ ထိုကျောင်းမှာ ရန်ကုန်မြို့ ကျုံးကြီးလမ်းတွင် ရှိ၏။ ဗမာဘာသာဖြင့် အဓိက သင်ကြားပေး၏။ သို့သော် ကျောင်းအုပ်ဆရာမကြီးက အရည်အချင်း မပြည့်ဝ။ အသက်ကလည်း ကြီးလွန်းနေ၏။ ထို့ကြောင့် ၁၈၇၇ ခုနှစ်တွင် ပိတ်လိုက်ရ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် အစိုးရက ရန်ကုန်တွင် မိန်းကလေး သီးသန့်ကျောင်း မဖွင့်တော့။ (လွတ်လပ်ရေးရပြီးနောက်ကျမှ ရန်ကုန် တွင် မြေနီကုန်း၌ မရမ်းခြံမိန်းကလေးကျောင်း ပေါ်လာ၏)

ထိုခေတ်ထိုအခါက မိန်းကလေးများ ပညာရေး၏ တိုးတက်မှု နှုန်းကား နှေးကွေးခဲ့၏။ ၁၈၆၈-၆၉ တွင် ရန်ကုန်သည် မိန်းကလေး ကျောင်း နှစ်ကျောင်းရှိပြီး ကျောင်းသူ ၂၂၂၉ ဦးရှိ၏။ ၁၈၈၀-၈၁ တွင် ကျောင်းလေးကျောင်းရှိရာ ကျောင်းသူ ၅၉၁ ဦး ရှိခဲ့၏။

၁၈၆၂ တွင် ရန်ကုန်သည် ပထမဆုံး အစိုးရကျောင်း ပျက်ခဲ့ ပြီးနောက် ထိုကဲ့သို့ ကျောင်းများ ထပ်ဖွင့်ရန် လိုအပ်လာ၏။ ကော်မ

ရှင်နာမင်းကြီး 'အဲလ်ဘတ်ဖိုက်ချ်' က အိန္ဒိယအစိုးရထံမှ ကျောင်းဖွင့်ခွင့်အမိန့်ကို ၁၈၇၀ တွင် တောင်း၏။ သူဖွင့်လိုသောကျောင်းမှာ မူလတန်းဆရာ၊ ဆရာမများ အတတ်သင်ကျောင်းမျိုးဖြစ်၏။ မူလတန်းပညာရေးကို အခြေခိုင်အောင် တည်ဆောက်ရေးတွင် ဆရာ၊ ဆရာမများ အရည်အချင်းပြည့်ဝရေးက အထူးလိုအပ်၏။ သို့ဖြင့် ၁၈၇၀-၇၁ တွင် ဌာနနှစ်ခုခွဲ၍ ကျောင်းဖွင့်ခဲ့၏။ တစ်ဌာနက အမျိုးသားအတွက်၊ နောက်တစ်ဌာနက အမျိုးသမီးအတွက်။ အမျိုးသားဌာနက ကျောင်းသားကြီး ၁၀ ဦးကို အထက်တန်းနှင့် အလယ်တန်းဆရာအဖြစ် လေ့ကျင့်ပေးရန်။ ငယ်ရွယ်သော ကျောင်းသား ၁၀၀ ကို မူလတန်းဆရာအဖြစ် လေ့ကျင့်ပေးရန်ဖြစ်၏။ အမျိုးသားဌာနကို 'မစ္စတာ ဒဗလျူအက်စ်စန္ဒရား' လက်အောက်တွင် ထား၏။ သူက အင်္ဂလန်တွင် ပညာသင်ခဲ့သော ဗမာ-ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင်တစ်ဦး ဖြစ်၏။ ၁၈၇၁ တွင် ထိုကျောင်းတွင် သင်တန်းသား ၃၄ ဦး ရှိ၏။ သူတို့ကို ကျောင်းအိပ်ကျောင်းသား ထား၏။ ၁၈၇၂-၇၃ တွင် ၆၄ ဦး ဖြစ်လာသည်။ သင်တန်းသားတစ်ဦးကို နှစ်နှစ်အတွက် စရိတ်စက ရူပီး ၅၀၀ အစိုးရက ကျခံရ၏။

သို့သော် တကယ်လက်တွေ့လုပ်တော့ မအောင်မြင်ပါ။ ဆရာတစ်ဦးလစာက အလွန်နည်း၏။ တစ်လကို ၁၀ ရူပီးမှ ၁၅ ရူပီးသာ ရ၏။ တိုင်းရင်းသားကျောင်းများတွင် ဗမာဆရာတစ်ဦးက တစ်လကို ရူပီး ၃၀ ရသောကာလ ဖြစ်၏။ ပခုံးထမ်း အလုပ်သမားပင် တစ်လကို ရူပီး ၁၀ ကျော်တော့ ရ၏။ ထို့ကြောင့် ဆရာအတတ်သင်ကျောင်းကို ၁၈၇၇ တွင် ပိတ်လိုက်ရ၏။

အစိုးရ အထက်တန်းကျောင်းကို ရန်ကုန်မြို့တွင် ၁၈၇၄ တွင် ဖွင့်၏။ ထိုခေတ်ကာလက အစိုးရဝန်ထမ်းများ အများစုက အိန္ဒိယ နွယ်ဖွားတွေ ဖြစ်ကြ၏။ သူတို့က လခပေးထားရသော်လည်း တကယ်တော့ အသုံးမဝင်သည့်အပြင် ဒုက္ခမျိုးစုံ ပေးတတ်၏။ သူတို့၏နေရာ

တွင် မြန်မာတိုင်းရင်းသားများကို အစားထိုးရန်၊ အစိုးရကျောင်း ကောင်းကောင်းရှိမှ ဖြစ်မည်ကို အင်္ဂလိပ်အစိုးရက သဘောထား၏။ ၁၈၇၄ ခုနှစ်၊ မတ်လ ၂ ရက်တွင် ကော်မရှင်နာလမ်း၌ ကျောင်းဖွင့်၏။ ထိုအဆောက်အဦက 'ဖဲယားဂေဟာ' ဟု နောက်ပိုင်း လူသိများလာ၏။ ကျောင်းတွင် မူလတန်း၊ အလယ်တန်း၊ အထက်တန်းဟူ၍ ခွဲထားကာ သီးခြားကျောင်းအုပ်တစ်ဦးစီ ထား၏။ အထက်တန်းကျောင်းကို အထူးကျောင်းများနှင့်လည်း ဆက်စပ်ပေးထား၏။ ထိုအထူးကျောင်းများမှာ (က) ဒေသန္တရနော်မန်ကျောင်း (ခ) အင်္ဂလိပ်ဒေသန္တရနော်မန်ကျောင်း (ဂ) ပါဠိနော်မန်ကျောင်း (ဃ) ပုံနှိပ်ပညာကျောင်း (င) ဆေးပညာကျောင်း (စ) ဥပဒေပညာကျောင်း (ဆ) ကြေးနန်းကျောင်း (ဇ) ပုံဆွဲပညာကျောင်းတို့ ဖြစ်၏။

ထိုအစိုးရကျောင်း၏ ပထမဆုံးကျောင်းအုပ်မှာ 'မစ္စတာဂျေအိပ်ချ်ဂီလ်ဘတ်' ဖြစ်၏။ သူက မော်လမြိုင်မြို့ကျောင်းမှ ကျောင်းအုပ်ဆရာကြီး ဖြစ်ခဲ့၏။ သူ၏ စည်းစနစ်ကျသော လမ်းညွှန်မှုအောက်တွင် ကျောင်းက အောင်မြင်လာ၏။ စာပေသင်ကြားရာတွင်လည်းကောင်း၊ ကျောင်းသားအရေအတွက်ရော သာသနာပြုကျောင်းများထက် သာသွား၏။ နောက်ပိုင်းတွင် ဤကျောင်းက ကလကတ္တားတက္ကသိုလ်၏ ပထမဆုံး အဆင့်မြင့်ကျောင်းခွဲထိပင် ဖြစ်လာ၏။

၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင် စဖွင့်ချိန်၌ ကျောင်းသား ၁၂၉ ဦးသာ ရှိ၏။ နောက်တစ်ခုကျတော့ ၃၇၇ ဦး။ ၁၈၇၆ တွင် တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့် စာမေးပွဲပင် ကျင်းပပေးနိုင်ပြီ။ နောက်နှစ်တွင် ကျောင်းသားနှစ်ဦးပင် စာမေးပွဲအောင်ခဲ့၏။

ထိုအစီအစဉ်အရ ၁၈၇၇ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ ၁ ရက်နေ့တွင် ဆေးပညာအကြံကျောင်းပင် 'ဒေါက်တာဘောစရွမ်ဘီ' က ဖွင့်ပေးခဲ့၏။ ထိုသင်တန်းမျိုးကို စစ်တွေ၊ ပုသိမ်နှင့် မော်လမြိုင်တို့တွင်ပါ ဖွင့်၏။ သူတို့ ကျောင်းဆင်းလျှင် ဆေးရုံတွေ၊ ဆေးခန်းတွေမှာ အလုပ်ရနိုင်၏။

ယခင်ကမူ ဆေးရုံဆေးခန်းများတွင် မဒရပ်စီလူမျိုးနှင့် ဘင်္ဂါလီလူမျိုးတွေသာ ကြီးစိုးနေခဲ့၏။ သို့သော် ဆေးပညာ အကြိုသင်တန်းက မအောင်မြင်။ ၁၈၇၆ တွင် ၃ ဦးသာ တက်၏။ ၃ ဦးစလုံး ဗမာလူမျိုးတွေ မဟုတ်ကြ။ ထို့အတူ ဥပဒေပညာသင်တန်းလည်း မအောင်မြင်။ ဆေးပညာအကြိုသင်တန်း မအောင်မြင်ရခြင်းအကြောင်းက ရှင်၏။ ဆေးပညာသင်တန်း သုံးနှစ် (သို့) လေးနှစ်ပြီးမှ အစိုးရဆေးရုံတွင် လခရူပီး ၄၀ မှ ၆၀ သာ ရသည်။ အင်္ဂလိပ်စကားပြောတတ်သော လူငယ်တစ်ဦးအနေဖြင့် မည်သည့်စီးပွားရေးကုမ္ပဏီတွင် လုပ်စေကာမူ တစ်လကို ရူပီး ၇၀ မှ ၁၂၀ ရနိုင်သည့်အချိန်။

အထက်တန်းကျောင်း အထွေထွေဌာနကား ထိုအချိန်တွင် တိုးတက်မှုများ ရလာ၏။ အထူးသဖြင့် အရည်အချင်းပြည့်ဝသော ဆရာများ အင်္ဂလန်မှ ရောက်လာ၍ဖြစ်၏။ ၁၈၇၈ တွင် ကောလိပ်ဌာနအဆင့်သို့ပင် မြင့်လာ၏။ ၁၈၇၉ ခုနှစ်၊ ဇန်နဝါရီလ ၁ ရက်နေ့မှစ၍ ကလကတ္တားတက္ကသိုလ်၏ တွဲဖက်အဆင့် ရောက်လာ၏။ ၁၈၈၀ တွင် တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့်စာမေးပွဲ ဖြေမည့်သူ ၂၀ ရှိလာ၏။ အလယ်တန်းဆင့်တွင် ၁၀၁ ဦး၊ မူလတန်းတွင် ၂၅၂ ဦး၊ စုစုပေါင်းကျောင်းသားဦးရေ ၃၇၃ ဦး တိုးလာသည်။

၁၈၅၂-၁၈၈၀ ကား စမ်းသပ်မှုကာလ အမှားတွေ တွေ့ခဲ့ရ၏။ ကာလဟု သုံးသပ်၍ရမည်။ ၁၈၅၂ တွင် အောက်ဗမာပြည်ကို သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် ဗြိတိသျှအာဏာပိုင်များက ဒေသန္တရပညာရေးသည် ပညာရေးပေါ်လစီ၏ အဓိကရည်မှန်းချက်ဟု ယုံကြည်ခဲ့၏။

ဤပေါ်လစီကို 'ဖဲယား' က အကောင်အထည်ဖော်ခဲ့၏။ တစ်ချိန်ပြီးတစ်ချိန် အပြောင်းအလဲများလုပ်ကာ စမ်းသပ်ခဲ့၏။ လှည့်လည်သွားလာ စာသင်သော ဆရာစနစ်၊ ဆရာတွေကို ဆုကြေးပေးသောစနစ်၊ ကျောင်းသားများကို ပညာရည်ချွန်ဆုပေးသောစနစ်၊ အခွင့်အရေးပေးသောစနစ်များ စမ်းသပ်ခဲ့၏။ သို့သော် ထိုကြိုးပမ်းမှုအားလုံးက

မအောင်မြင်။ မြို့ပြဖြစ်သော ရန်ကုန်တွင်ပင် အကောင်အထည်ဖော်၍
 မရ။ ထိုခေတ်က ရန်ကုန်တွင် လူငယ်တစ်ဦးအဖို့ အင်္ဂလိပ်စာတတ်
 လျှင် လူရာဝင်ပြီး ဘဝအာမခံချက်ကောင်းသောခေတ်ပင် ဖြစ်သော်
 လည်း ပညာရေးက တိုးတက်သင့်သလောက် မတိုးတက်ခဲ့။ ရန်ကုန်
 လူဦးရေက ၁၀၀,၀၀၀ မျှရှိရာ အစိုးရကျောင်းတက်သူဦးရေက ၂၁၉၀
 သာ ရှိ၏။ တကယ်တော့ ပညာရေးတိုးတက်မှု နှေးကွေးခြင်းမှာ
 အစိုးရ၏ ပေါ်လစီ မမှန်ကန်၍ဖြစ်၏။ ထိုခေတ်က ဝန်ထမ်းအများစု
 မှာလည်း အစိုးရ ဝင်ရောက်စွက်ဖက်တာ မကြိုက်ဘဲ ကိုယ့်ဘာသာ
 ကိုယ် လွတ်လွတ်လပ်လပ် လုပ်ချင်သော စိတ်ဓာတ်ရှိသူ များ၏။
 သူတို့ကို ထိန်းချုပ်တာ၊ ကွပ်ကဲကြီးကြပ်တာမျိုးကို လက်မခံလိုကြ။
 အထက်က ထိန်းကွပ်သူကလည်း ပေါ့ပေါ့တန်တန်လုပ်ကာ လုပ်ငန်း
 အကောင်အထည်ဖော်သူများကလည်း အမိန့်ပေးခိုင်းစေကာ မကြိုက်ဘဲ
 ကိုယ့်နည်းကိုယ့်ဟန်နှင့် လုပ်ချင်တာလုပ်နေကြသော စရိုက်များ ကြီးစိုး
 နေသော၊ ဗမာပြည်ကဲ့သို့ ဖွံ့ဖြိုးမှုနိမ့်ကျသော နိုင်ငံမျိုးတွင် တော်ရုံ
 တန်ရုံ ပညာရေးစနစ်ကား အကောင်အထည်ဖော်ရန် မလွယ်။

အခန်း (၂၆)

ပညာရေးဗဟိုဌာနဖြစ်သော ရန်ကုန်၏ အောင်မြင်မှုနှစ်များ (၁၈၈၀ - ၁၉၀၀)

အိန္ဒိယအစိုးရက ပညာရေးကော်မရှင်ကို ဖွဲ့စည်းကာ ပညာရေးဆိုင်ရာ သုံးသပ်လေ့လာမှုကို ပြုလုပ်ခဲ့၏။ အထူးသဖြင့် အစိုးရပေါ်လစီနှင့် သာသနာပြုကျောင်းများ၏ ပညာရေးကို နှိုင်းယှဉ်သုံးသပ်ခဲ့၏။ အိန္ဒိယဘုရင်ခံ 'လော့ဒ်ရီပွန်' က ၁၈၅၄ မှစ၍ ပြုလုပ်သော ပညာရေးဆောင်ရွက်မှုများကို ပြန်လည်စုံစမ်းစစ်ဆေး၏။ ကော်မရှင်က ၁၈၈၃ ခုနှစ်တွင် အစီရင်ခံစာတင်၏။ ဗြိတိသျှဗမာပြည်၏ ပညာရေးဗဟိုဌာနဖြစ်သော ရန်ကုန်မှာ ပညာရေးဆောင်ရွက်ချက်များကိုပါ တင်ပြ၏။ ရန်ကုန်ရှိ ပညာရေးကို မြူနီစီပယ်လက်အောက်တွင် ထားကာ စရိတ်စက ထောက်ပံ့ငွေများပေးရန် စီစဉ်၏။

ရန်ကုန်မြူနီစီပယ်အောက်တွင် မူလတန်း၊ အလယ်တန်းနှင့် မိန်းကလေးကျောင်းများ ပါဝင်၏။ ရန်ကုန်အစိုးရ အထက်တန်းကျောင်းမှာမူ ရန်ကုန်ကောလိပ်လက်အောက်တွင်သာ ထား၏။ သို့သော် ဘဏ္ဍာရေးနှင့် အထွေထွေကြီးကြပ်ရေး တာဝန်များကိုမူ မြူနီစီပယ်က တာဝန်ယူ၏။ အလယ်တန်းနှင့် မူလတန်းကျောင်းများ၏ စီမံခန့်ခွဲအုပ်ချုပ်မှု

ကို ပညာရေးဌာနကလည်း အစိုးရနှင့် ပူးတွဲ၍ ၁၈၈၈ တွင် တာဝန်ယူ၏။ ၁၈၈၉ တွင် ကော်မတီက ပညာရေးဌာနကို လွှဲပြောင်းပေး၏။ အစိုးရ၏ ပညာရေး ပြုပြင်ပြောင်းလဲမှုများအပေါ် သာသနာပြုကျောင်းများက မကျေနပ်။ ၁၈၉၈ ခုနှစ်တွင် 'စိန့်ဂျွန်းကောလိပ်' ကျောင်းအုပ်ကြီး 'မစ္စတာမတ်' က လန်ဒန်ရှိ ပညာရေးတာဝန်ခံများအား ပြင်းပြင်းထန်ထန် ဝေဖန်သော စာတစ်စောင် ရေးခဲ့၏။ သူက ရန်ကုန်ကောလိပ်၏ ဩဇာလွှမ်းမိုးမှုများ ပိုမို ကျယ်ပြန့်လာသည်ကို သဘောမကျ။ ပညာရေးကော်မရှင်ကမူ အစိုးရကျောင်းများအား ထောက်ပံ့ကူညီရေးကို ပိုမိုအားဖြည့် ဆောင်ရွက်ပေးစေလို၏။ ဤအစီအစဉ်ကို အင်္ဂလန်တွင် ၁၈၆၁၊ အိန္ဒိယတွင် ၁၈၆၅၊ ဗမာပြည်တွင် ၁၈၇၁ တို့တွင် အကောင်အထည်ဖော်ခဲ့၏။

ရန်ကုန်တွင် အစိုးရကျောင်း မဖွင့်မီက အစိုးရ၏ ပညာသင်ထောက်ပံ့ကြေး အများစုသည် သာသနာပြုကျောင်းများသို့သာ ရောက်သွားတာများ၏။ ငွေကြေးပမာဏက တစ်နှစ်ကို ရူပီး ၁၂,၀၀၀ ခန့်ဖြစ်၏။ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများသို့လည်း စာအုပ်တွေ ပေး၏။ အရပ်သားကျောင်းဆရာများကိုလည်း ထောက်ပံ့ကြေးပေး၏။ ထိုသို့ ပညာရေးထောက်ပံ့ငွေများကို ၁၈၈၂ ခုနှစ်၊ ဧပြီလတွင် ပြန်လည်သုံးသပ်၏။ ငါးနှစ်တစ်ကြိမ် ပြန်လည်ပြင်ဆင်ရန်လည်း သဘောတူ၏။ ဤသို့ဖြင့် မူလတန်းပညာရေးအဆင့်က သိသိသာသာ မြင့်တက်လာ၏။ အစိုးရအထက်တန်းကျောင်း၊ စိန့်ပေါကျောင်း၊ စိန့်ဂျွန်းကျောင်း၊ အော်အမ်မိန်းကလေးကျောင်း၊ စိန့်မေရီမိန်းကလေးကျောင်း စသည်တို့၏ ပညာအရည်အသွေးကလည်း ပိုမိုကောင်းမွန်လာ၏။ အထက်ဖော်ပြပါကျောင်းများမှာမူ မိဘက ကျောင်းလခပေးနိုင်သော သူများ တက်ခွင့်ရသော ကျောင်းများဖြစ်၏။ ကျောင်းအဆောက်အဦများ ဆောက်၏။ ဆရာ၊ ဆရာမများက အရည်အချင်းပြည့်ဝ၏။ စည်းကမ်းနှင့် အုပ်ချုပ်မှုစနစ်ကျ၏။ ဤသို့ဖြင့် ရန်ကုန်သည် မြန်မာ

နိုင်ငံတွင် ပညာရေး အထွန်းပေါက်ဆုံး နေရာဌာနဖြစ်လာ၏။ ၁၈၈၆-၈၇ ခုနှစ်က ရန်ကုန်တွင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း (၁၇၁) ကျောင်း ရှိကာ စာသင်သူ (၁၂၄၄) ရှိပြီး အခြားကျောင်းက (၅၅) ကျောင်း ရှိပြီး ကျောင်းသူကျောင်းသား (၂၈၄၁) သင်ယူကြ၏။

၁၈၉၀-၉၁ နှင့် ၁၈၉၁-၉၂ ခုနှစ်အတွင်း ရန်ကုန်ရှိ ကျောင်း များနှင့် ကျောင်းဆရာ၊ ဆရာမများ အရေအတွက်မှာ အောက်ပါအတိုင်း ဖြစ်၏။

	၁၈၉၀-၉၁	၁၈၉၁-၉၂
ကျောင်းအရေအတွက်	၇၁	၆၆
ကျောင်းသူကျောင်းသားပေါင်း	၂၈၂၈	၃၅၄၆
ပညာရေးထောက်ပံ့ငွေ	၃၆၆၂ ရူပီး	၅၅၄၆ ရူပီး
ဆရာ၊ ဆရာမ အရေအတွက်	၁၃	၁၄
အုပ်ချုပ်သူ	၃	၆

၁၈၉၈-၉၉ အတွင်း ရန်ကုန်တွင် မူလတန်းကျောင်း ၂၅၃ ကျောင်းရှိကာ ကျောင်းတက်သူဦးရေ ၄,၄၂၈ ဖြစ်၏။ ထိုကျောင်း များတွင် ၆၅ ကျောင်းမှာ အစိုးရကျောင်းများဖြစ်ပြီး ကျောင်းသားဦးရေ ၇၉၇ ရှိ၏။ ၄၆ ကျောင်းတွင်ကား ကျောင်းသား ၂၀၈၈ ရှိ၏။ ၎င်း တို့က အစိုးရထောက်ပံ့ကြေးရသော ကျောင်းများဖြစ်ပြီး ၁၉ ကျောင်း တွင်မူ ကျောင်းသား ၈၁၇ တက်နေကာ ထောက်ပံ့ကြေးမရသော ကျောင်းများ ဖြစ်၏။

ကျန်သော ကျောင်းသူကျောင်းသား ၁၅၄၃ မှာ ၁၈၈ ကျောင်း တွင် ပျံ့နှံ့နေ၏။ ၎င်းတို့ကို ပုဂ္ဂလိကကျောင်းများဟုခေါ်၏။ အားလုံး နီးပါးက ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများဖြစ်၏။ ပညာရေး အဆင့်မြင့်သင့် သလောက် မမြင့်ရခြင်းမှာ ကျောင်းသုံးဖတ်စာအုပ်များ မလုံလောက် မှုကြောင့် ဖြစ်၏။ ဥပမာ- ပညာရေးဌာနက ပထဝီဝင်ဘာသာရပ်ကို မသင်မနေရ ဘာသာရပ်ဟု ပြဋ္ဌာန်းခဲ့သော်လည်း သင့်တော်သော

ဖတ်စာအုပ်မရှိ။ မြေပုံမရှိ။ ရှိသည့်ကျောင်းသုံးစာအုပ်တွေကလည်း ခေတ်မမီတော့။

ထိုအချိန်က အလယ်တန်းဆင့် အောင်လျှင် ဆရာဖြစ်သင်တန်း တက်လို့ရ၏။ ကျောင်းလခပေးနိုင်သူ အချို့ကမူ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ စာသင်ကျောင်းများ ဆက်တက်ကြ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် မြန်မာကျောင်း သားနှစ်ဦးက ကလကတ္တားတက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့် တက္ကသိုလ်ဝင်တန်း စာမေးပွဲ အောင်သွား၏။ သူတို့က အင်္ဂလိပ်ဘာသာ၊ သဘာဝသိပ္ပံ ဘာသာ၊ သင်္ချာနှင့် ပါဠိဘာသာတို့ကို အင်္ဂလန်တွင် သင်ကြရမည်။ သူတို့သာ ဘွဲ့ရပြီး မြန်မာနိုင်ငံ ပြန်လာလျှင် အရည်အချင်းပြည့်ဝ သော ဆရာများအဖြစ် မြန်မာ့ပညာရေးကို မြှင့်တင်နိုင်မည်ဟု မျှော် လင့်ခဲ့၏။

သို့သော် သူတို့က အင်္ဂလန်မှ ဘွဲ့ရပြီးနောက် မြို့အုပ်၊ နယ်ပိုင်၊ ဝန်ထောက် စသော ရာထူးများဘက်ကိုသာ ကူးသွားကြ၏။ ရန်ကုန် အစိုးရ အထက်တန်းကျောင်း မဖွင့်မီကရော ဖွင့်ပြီးနောက်တွင်ပါ တကယ်လက်တွေ့ လက်ဝါးကြီးအုပ်ထားသူများမှာ ခရစ်ယာန် သာ သနာပြုကျောင်းများသာ ဖြစ်၏။ မြန်မာပြည်အရပ်ရပ်မှ တတ်နိုင်သော မိဘများကလည်း မိမိတို့သားသမီးများကို သာသနာပြုကျောင်းများသို့ သာ ပို့ကြ၏။ ခရစ်ယာန်ဘာသာ စည်းရုံးသိမ်းသွင်းသော ကျောင်းတွေ ဖြစ်စေကာမူ မိမိတို့သားသမီးများကို အင်္ဂလိပ်စာတတ်လျှင် တော်ပြီ ဟူသော စိတ်နှင့် ပို့ကြခြင်းဖြစ်၏။ အမှန်တကယ်လည်း လက်တွေ့ တွင် အင်္ဂလိပ်စာနှင့် စာရင်းကိုင်တတ်သူများသာ အလုပ်ကောင်းကောင်း ရသော ကာလဖြစ်၍ မိဘတွေ တွက်ချက်တာလည်း မှန်ကောင်းမှန် သည်။ ဗြိတိသျှလက်အောက်ရှိ ရုံးများ၊ ကုမ္ပဏီများက အင်္ဂလိပ်စာ ကို ရုံးသုံးဘာသာစကားအဖြစ် အသုံးပြုနေရာ အင်္ဂလိပ်စာတတ်မှ လူရာဝင်၊ အလုပ်ရသော ကာလဖြစ်သည်မှာ မဆန်း။

အထက်ဗမာပြည်ကို ဗြိတိသျှတို့က ၁၈၈၆ ခုနှစ်တွင် သိမ်း

ပိုက်ပြီးနောက်ပိုင်း ဆယ်စုနှစ်များစွာ ကြာအောင်ပင် အစိုးရဝန်ထမ်း အလယ်တန်းရာထူးအတွက် ပညာအရည်အချင်း သတ်မှတ်ချက်က မယ် မယ်ရရ မရှိခဲ့။ မြို့နယ်အဆင့် အရာရှိစာမေးပွဲဆိုလျှင် ဘာသာရပ် (၇) ခု စာမေးပွဲဖြေရ၏။ မြန်မာစာကတော့ မဖြေမဖြစ် ဖြေရ၏။ လျှောက်ထားသူသည် အလယ်တန်းအဆင့် စာမေးပွဲအောင်ပြီးလျှင် ကား ရာထူးဝင်ခွင့်စာမေးပွဲ ဖြေစရာမလို။ စာမေးပွဲဖြေသူအနေဖြင့် အနည်းဆုံး အမှတ် ၁၄၀ တော့ ရရမည်ဖြစ်၏။ ၎င်းတို့မှာ (က) သူကြီးအဖြစ် တာဝန်ကျပြန်စွာ အမှုထမ်းဆောင်ခဲ့သူဖြစ်ခြင်း (ခ) အခြားသော အမှုတာဝန်များ ကောင်းစွာထမ်းဆောင်ခဲ့ခြင်း (ဂ) ဖခင်၊ အဘိုး၊ ဘကြီး၊ ဦးလေးတို့ အစဉ်အဆက် အမှုထမ်းကောင်းဖြစ်ခဲ့ခြင်း တို့အပေါ် အမှတ်ပေး စစ်ဆေး၏။

ထို့ကြောင့် အလယ်တန်းဆင့် စာမေးပွဲအောင်ခြင်း၊ မအောင် ခြင်းက သိပ်အရေးမကြီး။ ဥပမာ- ၁၈၈၈ ခုနှစ်တွင် မြို့နယ်အရာရှိ ရွေးချယ်ခြင်းခံရသူ (၅) ဦးအနက် တစ်ဦးက အလယ်တန်းဆင့် စာမေးပွဲအောင်သူ နောက်တစ်ဦးက အလယ်တန်းတက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့် စာမေးပွဲအောင်သူတို့ဖြစ်ပြီး အခြားသုံးဦးမှာ မူလတန်းထက် ပိုစာသင် ပူးသူများ မဟုတ်ကြ။ ထို့ကြောင့် ပညာမတတ်တတ်တွေသာ အလုပ်ရလာပြီး အရည်အချင်းပြည့်သော ဝန်ထမ်းကောင်းများ မမွေး ထုတ်ပေးနိုင်ခဲ့။ ပညာရေး အဆင့်မီရန် တိကျသော ပညာရေးစစ်ဆေး မှုများ လုပ်ဆောင်ရန် လိုအပ်သည်ဟု ပညာရေးပညာရှင်များက အစိုးရ ကို ထောက်ပြကြ၏။

စင်စစ်မူ ပညာရေးဌာနက ပညာရည်အဆင့်အတန်းကို တိတိ ကျကျ သတ်မှတ်ထားခြင်း မပြုနိုင်၍ ကျောင်းတွေက အတန်းတွေ ဖွင့်ချင်သလို ဖွင့်နေကြ၍ ပညာရည်အဆင့်မမီခြင်း ဖြစ်၏။ ဥပမာ- ရန်ကုန်ရှိ နာမည်ကြီးကျောင်းများဖြစ်ကြသော စိန်ဂျွန်း၊ စိန်ပေါ စသည် တို့က သူတို့ဘာသာသူတို့ အထက်တန်းကျောင်းဟုဆိုကာ ဖွင့်နေကြ၏။

တကယ်တော့ ပညာအရည်အသွေး သတ်မှတ်ချက်နှင့် စံထိုးကြည့်လျှင်ကား မူလတန်း၊ အထက်ဆင့်ကျော်ကျော်သာ ရှိ၏။ ထို့ကြောင့် ပညာရေးမှူးက အစိုးရ၏ ခွင့်ပြုချက်တောင်းကာ ပညာရေး အဆင့် သတ်မှတ်မှုများကို ကော်မတီဖွဲ့၍ လုပ်ဆောင်ရ၏။ ဤကော်မတီတွင် ပညာရေးဌာနမှ အရာရှိကြီးများ၊ သာသနာပြုပုဂ္ဂိုလ်များ၊ ရန်ကုန်မြို့မိ မြို့ဖများ ပါဝင်၏။ ကော်မတီ၏ အစီရင်ခံစာ ထွက်လာသော်လည်း အားရဖွယ်မရှိ။ တကယ်တမ်းဖြစ်သင့်သည့် အခြေအနေနှင့် လက်တွေ့ လုပ်ဆောင်မှုများက မကိုက်ညီ။

ကော်မတီက အကြံပြုသည်မှာ အလယ်တန်းကျောင်းဝိုင်းတွင် အနည်းဆုံး အဆင့်သုံးဆင့် ရှိရမည်။ မူလတန်း အငယ်တန်း၊ မူလတန်း အထက်တန်းနှင့် အလယ်တန်းတို့ ဖြစ်၏။ အလယ်တန်းဆင့် စာမေးပွဲ ကို ပညာရေးဆင်ဒီကိတ်က စစ်မည်။ အခြားအဆင့်နှစ်ဆင့်ကိုမူ ကျောင်းအာဏာပိုင်များက စစ်မည်။ ဒုတိယတန်း၊ စတုတ္ထတန်းနှင့် သတ္တမတန်းတို့ စာမေးပွဲဖြေရမည်။ ထို့ကြောင့် ကျောင်းသားတစ်ဦး အနေဖြင့် အလယ်တန်းဆင့် စာမေးပွဲဖြေရန် အနည်းဆုံး ကျောင်း သုံးနှစ်နေရမည်။

၁၈၈၉ တွင် ကော်မရှင်နာမင်းကြီး၏ ကြီးကြပ်မှုအောက်တွင် အလယ်တန်းဆင့်စာမေးပွဲ မေးခွန်းထုတ်ရာ အတော်ခက်၏။ စာမေးပွဲ ကြီးကြပ်မှုကလည်း အလွန်တင်းကြပ်၏။ အလယ်တန်းအဆင့် ကျောင်း ပြီးသူ ၃၁၅ ဦးအနက် ၉၂ ဦးသာ ဝင်ဖြေကြ၏။ အများစုမှာ မေးခွန်း ခက်လွန်းသဖြင့် မဖြေနိုင်ကြ။ ထို့ကြောင့် မေးခွန်းကို ပြန်လည်သုံးသပ် ရပြန်၏။ ထို့ကြောင့် ၁၈၈၉ ခုနှစ်၊ ဖေဖော်ဝါရီလတွင် ရန်ကုန်၌ ကျောင်းကြည့်ကြပ်ရေးမှူးများ ညီလာခံကျင်းပကာ ဆွေးနွေးညှိနှိုင်း ရ၏။ သို့ဖြင့် ၁၈၉၁ ခုနှစ်၊ ဧပြီလ ၁ ရက်နေ့တွင် စနစ်သစ် ပေါ်ထွန်းလာကာ အောက်ပါအတိုင်း အဆင့်သတ်မှတ် ခွဲခြားခဲ့၏။

မူလတန်းအောက်ဆင့်	မူလတန်းအထက်ဆင့်	အလယ်တန်း
ပထမတန်း	တတိယတန်း	ပဉ္စမတန်း
ဒုတိယတန်း	စတုတ္ထတန်း	ဆဋ္ဌမတန်း
		သတ္တမတန်း

အထက်တန်းဆင့်

အဋ္ဌမတန်း (ဝင်ခွင့်စာမေးပွဲအကြိုတန်း)

နဝမတန်း (ဝင်ခွင့်စာမေးပွဲတန်း)

ဤစနစ်သစ်အောက်တွင် ပထမတန်းမှ တတိယတန်းကို ကျောင်းတာဝန်ခံများက စာမေးပွဲစစ်ရမည်။ စတုတ္ထတန်းမှ အဋ္ဌမတန်း အထိကို ပညာရေးဌာနမှ တာဝန်ရှိသူ အရာရှိများက စစ်မေးမည်ဖြစ်၏။

ဤ ၁၈၉၁ ခုနှစ် စနစ်က ယခင်စနစ်များနှင့် နှိုင်းစာလျှင် ပို၍ကျေနပ်စရာရှိ၏။ စည်းစနစ်ကျ၏။ အလုပ်ဖြစ်၏။ ဤစနစ် ပြုပြင် အကောင်အထည်ဖော်ပြီးနောက်ပိုင်းတွင် ဗမာပြည် ပညာရေးစနစ်က သိသာထင်ရှားစွာ တိုးတက်လာသည်ကို တွေ့ရ၏။

အိန္ဒိယတွင် တက္ကသိုလ်များ စဖွင့်၏။ ကလကတ္တား၊ ဘုံဘေနှင့် မဒရပ်(စ်)တို့တွင် ၁၈၅၇ ခုနှစ်တွင် ဖွင့်၏။ ၁၈၈၂ ခုနှစ်တွင် ပန်ဂျပ်ပြည်နယ်နှင့် အလ္လာဟာဘတ်တွင် လာရောက်၍ နှစ်ခုဖွင့်ရာ အားလုံး တက္ကသိုလ်ငါးခု ဖြစ်သွား၏။ ထိုတက္ကသိုလ်အားလုံးသည် လန်ဒန်တက္ကသိုလ် ပုံစံအတိုင်းပင် ဖွင့်၏။ လန်ဒန်တက္ကသိုလ်က သင်ရိုးညွှန်တမ်းများကို ပြဋ္ဌာန်းပေးကာ ကြီးကြပ်အုပ်ချုပ်၏။

၁၈၇၈ ခုနှစ်အထိ ဗမာပြည်တွင် ထိုသို့သော ကောလိပ်များ မဖွင့်သေး။ ရန်ကုန်အစိုးရ အထက်တန်းကျောင်းတွင်သာ ကောလိပ်ဌာန အသေးလေးတစ်ခု ဖွင့်ထား၏။ ထိုကျောင်းမှ တက္ကသိုလ်ဝင်တန်း အောင်မြင်သူ (၇) ဦးက ကလကတ္တားတက္ကသိုလ်သို့သာ သွားတက်ရ၏။ ထိုသို့မတက်မီတွင် ရန်ကုန်အစိုးရ အထက်တန်းကျောင်းကို

ကလကတ္တားတက္ကသိုလ်၏ လက်အောက်တွင် ကျောင်းခွဲအဖြစ်ထားကာ ကျောင်းသား ၄ ဦးက ၁၈၇၇ ခုနှစ်၊ ဇန်နဝါရီ ၁ ရက်နေ့မှ စ၍ တက်ရောက်ကြရ၏။ တက္ကသိုလ်ဆရာများကား သတ်သတ်မှတ်မှတ် မရှိ။ ‘ကန်တပ်’တက္ကသိုလ်မှ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ရသူ ‘အေအာရ်ဟေး(စ်)’၊ ‘ဒေါက်တာရိုမာနီ(စ်)’ (အီရင်ဘာဂ်တက္ကသိုလ်မှ သိပ္ပံဘွဲ့ရသူ)နှင့် လိုက်ပဇော်တက္ကသိုလ်မှ ပါရဂူဘွဲ့ရသူ ‘ဒေါက်တာဖော်ချမ်းမား’တို့ သုံးယောက်က ဒိုင်ခံသင်ပေး၏။ ထိုဆရာသုံးဦးက ထင်ရှားသော တက္ကသိုလ်ကြီးများမှ ဘွဲ့ရခဲ့ကြသူများပီပီ သူတို့ သိသမျှ ပညာများကို ဆရာစားမချန်ဘဲ စေတနာထား ကြိုးစားသင်ပေးခဲ့ကြရာ သူတို့၏တပည့်ဖြစ်သူများမှာ အလွန်ကံကောင်းလှ၏။

၁၈၈၁ ခုနှစ်တွင် ကောလိပ်ဌာနမှ ပထမဆုံး ကျောင်းသားတစ်ဦးသည် ဝိဇ္ဇာဘာသာရပ်စာမေးပွဲကို ပထမတန်းအဆင့်မှ အောင်မြင်ခဲ့၏။ ဤကျောင်းသားအမည်မှာ ‘တော်စိန်ခို’ဖြစ်၏။ သူက တရုတ်-ဗမာကပြား တစ်ဦးဖြစ်ကာ နောက်ပိုင်းတွင် အစိုးရ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသနလုပ်မှုများဖြင့် ဗမာနိုင်ငံ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသနလောကတွင် အဦးအဆောင် ပညာရှင်ကြီး ဖြစ်လာခဲ့၏။

ခက်သည်က တက္ကသိုလ်ပညာအဆင့် သင်ပေးသော ဆရာများ ဗမာပြည်တွင် နောက်ထပ်ရှာမရခြင်းပင် ဖြစ်၏။ ‘ဒေါက်တာဖော်ချမ်းမား’၊ ‘ဒေါက်တာရိုမာနီ(စ်)’နှင့် ‘မစ္စတာဟေး(စ်)’တို့ကို အစိုးရဌာန၏ ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင်၊ ပညာရေးဆင်ဒီကိတ်၏ မော်ကွန်းထိန်းနှင့် အစိုးရဓာတုဗေဒဆိုင်ရာ စစ်ဆေးရေးမှူး ရာထူးပေးကာ ခေါ်ယူခန့်ထားရ၏။ ထိုပညာရှင်များအားကိုးဖြင့် ကောလိပ်ပညာရေးကို ဆက်လက် အကောင်အထည်ဖော်ရ၏။ အစိုးရအနေနှင့်လည်း ရန်ကုန်တွင် အဆင့်မီကောလိပ်တစ်ခု တည်ထောင်ပြီး ပညာသင်ပေးမှသာ ပညာတက်ဝန်ထမ်းကောင်းများ မွေးထုတ်နိုင်မည်ကို စဉ်းစားသုံးသပ်မိ၏။ ထိုသို့သော ရည်ရွယ်ချက်များကို အကောင်

အထည်ဖော်ရန် ကော်မရှင်နာမင်းကြီး 'ဆာချားလ်စ်ခရော့စ်သဝိတ်' နှင့် သူ့ယခင်က မင်းကြီးဖြစ်ခဲ့သူ 'စီအီးဘားနတ်' တို့နှစ်ဦးက ဗြိတိသျှ အစိုးရထံ ကောလိပ်တစ်ခု တည်ထောင်ခွင့် တောင်းတော့၏။ ၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယအစိုးရကို အဆိုပြုလွှာပို့၏။ အစိုးရက လုံးဝဥသည့် ထောက်ပံ့မည့် ကောလိပ်တစ်ခု မြန်မာနိုင်ငံတွင် တည်ထောင်ဖွင့်လှစ် ရေးအတွက် အဆိုပါပုဂ္ဂိုလ်နှစ်ဦးက အားသွန်ခွန်စိုက် ကြိုးပမ်းကြ၏။

အိန္ဒိယအစိုးရက ကောလိပ်ဖွင့်ရေးအတွက် ဘဏ္ဍာငွေ မလုံ လောက်ကြောင်း အကြောင်းပြန်သောအခါ 'ဆာချားလ်စ်ခရော့စ် သဝိတ်' က အများပြည်သူအတွက် လုပ်ဆောင်နေသော ဘဏ္ဍာငွေ ကို လျှော့ချကာ ကောလိပ်အတွက် သုံးပါမည်ဟု ပြန်ပြော၏။ မည်သို့ ဖင် ကြိုးပမ်းသည်ဖြစ်စေ အိန္ဒိယအစိုးရကတော့ သူတို့၏ ကောလိပ် စီမံကိန်းကို ပယ်ချခဲ့၏။ ထိုအချိန်တွင် အိန္ဒိယ၌ တက္ကသိုလ်တွေ တော်တော်များများ အောင်မြင်စွာ ဖွင့်လှစ်နိုင်ခဲ့ပြီ။ သို့သော် မြန်မာ ပြည် အခြေအနေနှင့် မတူသည်များကို အိန္ဒိယတက္ကသိုလ်များသည် သာသနာပြုအဖွဲ့အစည်းများ၏ ငွေပေးထောက်ပံ့မှု သို့မဟုတ် ပုဂ္ဂလိက စေတနာရှင်များ၏ လှူဒါန်းမှု သို့မဟုတ် မြူနီစီပယ်၏ ရန်ပုံငွေတို့ ဖြင့် ရပ်တည်နေကြခြင်းဖြစ်သည်။ မြန်မာနိုင်ငံတွင် ထိုကဲ့သို့သော ပုံစံမျိုး မရှိနိုင်သေး။

၁၈၈၆ ခုနှစ်၊ ဧပြီလတွင် အထက်တန်းကျောင်းရော၊ ကောလိပ် ဌာနကိုပါ ပညာရေးဆင်ဒီကိတ်လက်အောက်သို့ လွှဲပြောင်းပေးခဲ့၏။ ကောလိပ်ဌာနသည် ၁၈၈၃ ခုနှစ်ကပင် ကလကတ္တားတက္ကသိုလ်၏ ကျောင်းခွဲအဖြစ် ရပ်တည်နေသော ဌာနဖြစ်၏။ ယခုတော့ ထိုကောလိပ် ဌာနသည် လုံးဝဥသည့် ကောလိပ်အဖြစ် သတ်မှတ်ခြင်းခံရကာ နောက် ပိုင်းတွင် 'ရန်ကုန်ကောလိပ်' ဟု လူသိများလာ၏။ အစီအစဉ်သစ်များ အောက်တွင် အထက်တန်းကျောင်း၏ ကျောင်းအုပ်ကြီးနှင့် ဆရာသုံးဦး

ကို ကောလိပ်သို့ ပြောင်းရွှေ့တာဝန်ပေးလိုက်၏။ အထက်တန်းကျောင်း အုပ်ချုပ်ရေးကိုမူ ‘မစ္စတာဂီလ်ဘတ်’ ကပင် ဆက်တာဝန်ယူ၏။

ရန်ကုန်ကောလိပ်အတွက် အစိုးရက တစ်နှစ်ကို သိန်းတစ်ဝက်မျှ ကျခံတည်ထောင်ခဲ့၏။ ၁၈၈၃-၈၄ တွင် ကျောင်းသား ၂၃ ဦး ရှိ၏။ ၁၈၈၈-၈၉ တွင် ၂၇ ဦးရှိ၏။ ၁၈၈၉-၉၀ တွင်မူ ၂၅ ဦးထိ လျှော့ကျသွားသည်။ ကျောင်းသားများကို ပညာသင်စရိတ် အစိုးရက ကျခံ၏။ ကောလိပ်သို့ ကျောင်းသားအတက်နည်းရသည်မှာ အထက်တန်းဆင့် အောင်သူများက အလုပ်ထဲသို့ တန်းဝင်သွားကြသူများ၍ ဖြစ်၏။ ထို့ကြောင့် အစိုးရက ကောလိပ်ကျောင်းသား အရေအတွက် များအောင် တစ်မျိုးကြံစည်ရ၏။ သို့ဖြင့် ၁၈၉၄ ခုနှစ်၊ ဇန်နဝါရီ နောက်ပိုင်းတွင် မြို့နယ်အရာရှိရာထူးအတွက် မည်သူမဆို ကောလိပ် ပထမနှစ် အောင်မြင်ပြီးမှ ခန့်အပ်မည်ဟု အမိန့်ထုတ်ခဲ့ရ၏။ အောက်တန်းစာရေးရာထူးကိုလည်း တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့် စာမေးပွဲအောင်သူသာ ဖြစ်ရမည်ဟု ပြဋ္ဌာန်းခဲ့၏။ ဤသို့ဖြင့် ‘ရန်ကုန်ကောလိပ်’ တွင် ကျောင်းသားအရေအတွက် များလာ၏။

ရန်ကုန်ကောလိပ် ကျောင်းသားစာရင်း

၁၈၈၅-၈၆	-	၂၁
၁၈၈၆-၈၇	-	၁၇
၁၈၈၇-၈၈	-	၂၇
၁၈၈၈-၈၉	-	၃၃
၁၈၈၉-၉၀	-	၂၅
၁၈၉၀-၉၁	-	၄၄
၁၈၉၁-၉၂	-	၄၈
၁၈၉၂-၉၄	-	၇၆
၁၈၉၄-၉၅	-	၇၂

၁၈၉၅-၉၆	-	၇၄
၁၈၉၆-၉၇	-	၆၂
၁၈၉၇-၉၈	-	၈၆
၁၈၉၈-၉၉	-	၁၀၂

၁၈၉၆-၉၇ ခုနှစ်တွင် ဤကောလိပ်မှ ကျောင်းသားတစ်ဦးသည် ဝိဇ္ဇာ (ဂုဏ်ထူး)ဘွဲ့ကို ရခဲ့၏။ ဤကောလိပ်တွင် ကျောင်းသားဦးရေလည်း ထိုက်သင့်သလောက် များလာကာ ပညာရည်အဆင့်လည်း မြင့်လာသဖြင့် ဗမာပြည်၏ တက္ကသိုလ်ပညာရေး တိုးတက်မှု အသီးအပွင့်ကို ခံစားလာရ၏။ ဤရန်ကုန်ကောလိပ်မှနေ၍ ‘ဂျပံဆင်ကောလိပ်’ဟူသော အမည်ဖြင့် လူသိများလာသည်။ ထိုမှနေ၍ ၁၉၂၀ တွင် ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ကို စတင်တည်ထောင်နိုင်ခဲ့သည်။ ၁၉၂၀ မတိုင်မီအထိ ကလကတ္တားတက္ကသိုလ် လက်အောက်ခံဖြစ်ခဲ့ရာမှ ၁၉၂၀ တွင် ဒုတိယဘုရင်ခံချုပ် ‘ဆာရယ်ဂျီနယ်ကရက်ဒေါက်’က သီးခြားလွတ်လပ်သော ‘ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်’အဖြစ် ဖွင့်လှစ်နိုင်ခဲ့၏။ သို့သော် ရန်ကုန်တက္ကသိုလ် စတင်တည်ထောင်ကာစတွင် အားနည်းချက်မှာ ဗမာဘာသာစကားနှင့် စာပေဌာနမရှိခြင်းပင် ဖြစ်၏။ ထိုစဉ်က ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်သည် အင်္ဂလိပ်ဘာသာစကားနှင့် စာပေကိုသာ ဦးစားပေး သင်ပေးခဲ့၏။

ထိုအချိန်တွင် ဗမာလူမျိုးများထဲမှ ဆေးသိပ္ပံပညာနှင့် အင်ဂျင်နီယာသိပ္ပံတို့ကို သင်ယူလိုသူများ ပေါ်ပေါက်ခဲ့ရာ အစိုးရပညာသင်ထောက်ပံ့စရိတ်ဖြင့် မဒရပ်စ်တက္ကသိုလ်နှင့် ကလကတ္တားတက္ကသိုလ်တို့သို့ တက်ရောက်ကြရ၏။ ဘင်္ဂလားပြည်နယ်ရှိ ‘ဆစ်ဘ်ပူရ်အင်ဂျင်နီယာကောလိပ်’သို့ စေလွှတ်သော ဗမာကျောင်းသား (၉) ဦးအနက် (၂) ဦးက ကျောင်းမပြီးခင် ပြန်လာကြ၏။ သုံးဦးက စာမေးပွဲကျ၏။ လေးဦးသာ ဘွဲ့ရ၏။ ထိုသူတို့က မြန်မာပြည် ပြန်လာကြကာ အစိုးရဌာနများတွင် အင်ဂျင်နီယာများအဖြစ် အမှုထမ်းကြ၏။ နောက်ပိုင်းတွင်

အင်ဂျင်နီယာကျောင်းသားများကို အိန္ဒိယသို့ မလွှတ်တော့ဘဲ ရန်ကုန်တွင်သာ ပညာသင်ပေးခဲ့၏။ ရန်ကုန်အင်ဂျင်နီယာကျောင်းကို ၁၈၉၅ ခုနှစ်တွင် မေလ၌ ဖွင့်လှစ်ခဲ့၏။ ကျောင်းတည်နေရာက ဂေါ်ဒွင်လမ်း (ယခု မြို့မကျောင်းလမ်း) ဘူတာတံတားအနီးတွင် ဖြစ်၏။ ဤကျောင်းကို ပညာရေးဌာန လက်အောက်တွင်သာ ထားသော်လည်း အင်ဂျင်နီယာချုပ်နှင့် ဝါရင့်အင်ဂျင်နီယာကျောင်းက မကြာခဏ လာရောက်စစ်ဆေးကြ၏။

ဆေးပညာရပ် သင်ကြားမှုကိုမူ ရန်ကုန်တွင် ၁၈၇၄ ခုနှစ်ကပင် အစိုးရအထက်တန်းကျောင်းနှင့် ဆက်စပ်လျက်ရှိသော ဆေးကျောင်းတွင် သင်ပေးခဲ့၏။ သင်တန်းသားများထဲမှ တစ်နှစ်ကို နှစ်ဦးကို ကလကတ္တား ဆေးကောလိပ်တွင် ဘွဲ့ယူရန် စေလွှတ်ရ၏။ စာမေးပွဲအောင်သူများကို လက်ထောက်ဆရာဝန် ခန့်၏။ သင်တန်းသားများထဲမှ ပိုမိုထူးချွန်သူနှစ်ဦးကိုလည်း အင်္ဂလန်တွင် နှစ်နှစ်သင်တန်းတက်ကာ ခွဲစိတ်ပညာဘွဲ့ယူစေ၏။ ထိုသို့သော ရွေးချယ်ခွင့်နှစ်ခုရှိသည့်အနက် ဗမာပြည်မှ အိန္ဒိယဆေးကျောင်း လွှတ်မည့်အစား အင်္ဂလန်ဆေးကျောင်း လွှတ်တာကို ပိုသဘောကျ၏။ အင်္ဂလန်မှ ဆေးပညာဘွဲ့ရပြီး ပြန်လာသူများကို ရန်ကုန်ဆေးရုံကြီးတွင် လက်ထောက်ဆရာဝန်များအဖြစ် ခန့်ထားသည့်အပြင် ရန်ကုန်ဆေးကျောင်းတွင်ပါ ဆရာများအဖြစ် တာဝန်ပေးရန် စီစဉ်၏။ သို့သော် အင်္ဂလန်သို့ ဆေးပညာသင်လွှတ်ရေး အစီအစဉ်က ဘဏ္ဍာရေးအခြေအနေကြောင့် အကောင်အထည်မဖော်ခဲ့။ ကလကတ္တားဆေးကျောင်းတစ်ခုသာ အစိုးရထောက်ပံ့ကြေးဖြင့် ဆေးပညာသင်ကြားရေး အစီအစဉ်သာ အဆင်ပြေခဲ့၏။ ထိုပုံစံအတိုင်း မဒရပ်ဆေးကျောင်းကလည်း ဆေးပညာသုံးနှစ်သင်တန်းပေါ်ခဲ့၏။

တစ်ချိန်တည်းမှာပင် *ဒပ်ဖရင်သားဖွားဆေးရုံ*ကြီးကလည်း သူနာပြုဆရာမများ၊ ဝမ်းဆွဲဆရာမများ မွေးထုတ်ရေးအစီအစဉ်ကို လုပ်

၏။ ဤဆေးရုံကြီးကို ၁၈၈၈ ခုနှစ်က 'လော့ဒ်ဒပ်ဖရင်' ၏ဇနီး မြို့စားကတော် 'ဒပ်ဖရင်' အထိမ်းအမှတ် တည်ထောင်ခဲ့သော ဆေးရုံဖြစ်၏။ ၁၈၈၈-၁၈၉၆ အတွင်း အမျိုးသမီး ၈၈ ဦးကို လေ့ကျင့်သင်တန်းပေးခဲ့၏။ ထိုအထဲတွင် ဗမာအမျိုးသမီး ၃၁ ယောက်၊ ကရင်တိုင်းရင်းသား ၃၁ ဦး၊ ရှမ်း ၂ ဦး၊ ဥရောပတိုက်သူ ၅ ဦးနှင့် ဥရောပအာရှကပြား ၁၉ ဦးတို့ ပါဝင်၏။

ထိုခေတ်ထိုအခါက အင်ဂျင်နီယာနှင့် ဆေးပညာဆိုင်ရာ ပညာရေးများက အချိန်နှင့် တစ်ပြေးညီလိုက်နိုင်ခဲ့သော်လည်း ဥပဒေပညာမှာမူ အိန္ဒိယထက် လွန်မင်းစွာ နောက်ကျကျန်ခဲ့၏။ ဥပဒေပညာကို ၁၈၅၅ ကပင် မဒရပ်(စ်)နှင့် ဘုံဘောတွင် သင်ကြားပေးနေပြီဖြစ်၏။ ဗမာပြည်သို့ကား ၁၈၇၄ ခုနှစ်ကျမှသာ အစိုးရအထက်တန်းကျောင်းနှင့် ပူးတွဲလျက် ဥပဒေကျောင်းကို ရန်ကုန်တွင် ဖွင့်ခဲ့၏။ ဥပဒေဘာသာရပ်က ခက်ခဲနက်နဲသည့်အပြင် အင်္ဂလိပ်ဘာသာနှင့် သင်ရ၍ အတော်ပင် ကြိုးစားသင်ယူရ၏။ ထို့ကြောင့် တစ်နှစ်အကြာတွင် အစီအစဉ် ရုပ်သိမ်းလိုက်ရ၏။ သို့သော် မြန်မာနိုင်ငံတွင် ဥပဒေပညာရှင် မွေးထုတ်ပေးရန် အရေးကြီးနေသဖြင့် 'ဆာဂျွန်' က အစီအစဉ် တစ်ခု ရေးဆွဲကာ အစိုးရထံ တင်ပြ၏။ (က) အထက်လွှတ်တော် တရားရုံးနှင့် အထူးတရားရုံးတွင် လိုက်ပါခွင့်ရှိသော ပထမတန်းစား ရှေ့နေ (ခ) လက်ထောက်ကော်မရှင်နာရုံးနှင့် အောက်ရုံးများတွင် လိုက်ပါခွင့်ရှိသော ဒုတိယတန်းစားရှေ့နေ (ဂ) လက်ထောက်ကော်မရှင်နာထက် အဆင့်နိမ့်သော ရုံးများ လိုက်ပါခွင့်ရှိသော တတိယတန်းစားရှေ့နေတို့ကိုပါ မွေးထုတ်ရန် အစီအစဉ်ဖြစ်၏။ သင်တန်းများ ဖွင့်လှစ်ရာတွင် ပထမတန်းစားရှေ့နေ အမျိုးအစားကား မမွေးထုတ်နိုင်။ ဒုတိယတန်းစားနှင့် တတိယတန်းစား ရှေ့နေများသာ မွေးထုတ်ပေးနိုင်ခဲ့၏။ မည်သို့သော ရှေ့နေပင်ဖြစ်စေ အင်္ဂလိပ်စကားကိုလည်း သွက်လက်နိုင်နင်းစွာ တတ်မြောက်ရမည့်အပြင် ဗမာရိုးရာ ဥပဒေဖြစ်

သော ဓမ္မသတ်ကိုပါ ကျွမ်းကျင်သူဖြစ်ရပေမည်။ ဗမာ့ဥပဒေ စာအုပ်များထဲတွင်ကား ပဋိညာဉ် သဘောတူစာချုပ်နှင့် သက်သေခံဥပဒေ စသည်တို့ မရှိ။

၁၈၉၃ တွင် ဥပဒေသင်တန်းများ ဖွင့်ရာ ဦးချန်ထွန်းက ပထမတန်းစားရှေ့နေနှင့် ဒုတိယတန်းစားရှေ့နေများကို သင်တန်းပို့ချပေး၏။ ဦးချန်ထွန်းက ရခိုင်တိုင်းရင်းသားဖြစ်၏။ ဥပဒေဘွဲ့ကို အင်္ဂလန်မှ ရခဲ့သူဖြစ်သည်။ သူက ဗမာဗုဒ္ဓဘာသာဥပဒေကျမ်းများကို ရေးသားခဲ့သဖြင့် ထင်ရှားသူဖြစ်၏။ သင်တန်းကို (၆) နှစ်ကြာ ဖွင့်ခဲ့ပြီး ၁၈၈၉ တွင် ပိတ်ခဲ့၏။

ရန်ကုန်ရှိ 'ဒိုင်အိုစီဇင်' ယောက်ျားလေးကျောင်း၊ မိန်းကလေးကျောင်း၊ 'စိန်ဂျွန်းကျောင်း'၊ 'စိန်ပေါလ်ကျောင်း' တို့က အရှိန်ရနေ၏။ ဥရောပတိုက်သားတွေရော ကပြားတွေရော ဗမာကျောင်းသားတွေပါ ပညာသင်ယူနေကြ၏။ ၁၈၈၁ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ ဗမာပြည်တွင် ဥရောပတိုက်သား ၁၂,၈၆၄ ရှိကြပြီ။ ထိုသူ အများစုက ရန်ကုန်တွင်ပင် နေထိုင်ကြ၏။ ထိုအထဲတွင် ကျောင်းနေအရွယ်ကလေးက ၁၈၀၀ ရှိနေကာ ၎င်းတို့အနက် ၁,၁၂၃ က ကျောင်းတက်နေကြ၏။ ဥရောပတိုက်သားများအနွယ်၊ အင်္ဂလိပ်-အိန္ဒိယကပြားများ၊ အင်္ဂလိပ်-ဗမာကပြားများကလည်း ရန်ကုန်ရှိ သာသနာပြုကျောင်းများတွင် ကျောင်းတက်နေကြ၏။ သူတို့အများစုက 'စိန်ဂျွန်းကွန်ဗင့်'၊ 'မက်သဒစ်ကျောင်း'၊ 'ဒိုင်အိုစီဇင် ယောက်ျားလေး၊ မိန်းကလေးကျောင်း'၊ 'ကွန်ဗင့်ကျောင်း'၊ 'စိန်ဖိလစ်ကျောင်း' စသည်တို့တွင် ပညာသင်ယူကြ၏။ ထိုကျောင်းများအပြင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွားတို့ ဖွင့်လှစ်ကြသော 'တေလဂူကျောင်း'နှင့် 'တမီလ်'ကျောင်းတွေလည်း ရှိ၏။ 'စိန်အန်တော်နီ'ကျောင်း၊ 'စိန်ဂက်ဘရီယယ်ကျောင်း'၊ 'အေဘီအမ်တမီလ်ကျောင်း' တို့မှာ ဘာသာရေးအသင်းအဖွဲ့များက ထူထောင်ထားသော ကျောင်းများဖြစ်ကြ၏။

ထိုနည်းတူ တရုတ်လူမျိုးများကလည်း တရုတ်ကျောင်းတွေ တည်ထောင်ကြ၏။ သူတို့က တရုတ်ရိုးရာနည်းနှင့်အညီ တည်ထောင်ကြ၏။ အင်္ဂလိပ်ကျောင်း မတက်ချင်သူ တရုတ်လေးများက တရုတ်ကျောင်းကိုသာ ရွေးတက်ကြ၏။ ဤတရုတ်ကျောင်းများက ပညာရေးဌာနလက်အောက်တွင် မရှိ။ ထို့ကြောင့် ဗမာပြည်တွင် တရုတ်ကျောင်း အရေအတွက် မည်မျှရှိသည်ကို အတိအကျ စာရင်းဇယားမရှိ။ ရန်ကုန်မြို့တွင် ထင်ရှားသော အကြီးဆုံး တရုတ်ကျောင်းနှစ်ကျောင်းကား ရှိ၏။ တစ်ကျောင်းက အောက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်း၊ ဟုမ်းလမ်းအနီးရှိ 'ဌာကျုံး' ကျောင်း ဖြစ်၏။ (ယခု အခြေခံပညာအမှတ် (၃) ရုံးတည်နေရာ)။ ကျောင်းအကျယ်အဝန်းက အတော်ကြီး၏။ အောက်ကြည့်မြင်တိုင် လမ်းဘက်အခြမ်းမှ ထီးတန်းဈေးကလေးလမ်းအထိ ရှိ၏။ ပရိသတ် ရာနှင့်ချီ၍ ကြည့်နိုင်သော ဇာတ်ရုံ၊ ဘတ်စကက်ဘောကွင်းများ ရှိ၏။

တရုတ်ဘာသာစကားနှင့် ယဉ်ကျေးမှုတို့ကို အလေးထား သင်ပေး၏။ နောက်ပိုင်းတွင် မော်စီတုံး အတွေးအခေါ်ကိုပါ ဦးစားပေးသင်သော တရုတ်နီကျောင်း ဖြစ်၏။ နောက်တစ်ကျောင်းက ယခုဗဟန်းအထက (၂) လုပ်ထားသော 'နန်ယန်' ကျောင်း ဖြစ်၏။ ဤကျောင်းတွင်လည်း ဇာတ်ခုံကြီးကြီးရှိ၏။ တီးဝိုင်းကြီးကြီးရှိ၏။ ဘတ်စကက်ဘောကွင်းတွေ ရှိ၏။ ဤကျောင်းကလည်း မော်စီတုံးဝါဒအတွေးအခေါ်တွေကို ဇောင်းပေးသင်သော တရုတ်နီကျောင်းဖြစ်၏။ ကျုံးကြီးလမ်းရှိ 'တရုတ်-မက်သဒစ်ကျောင်း' သည်ကား တရုတ်ခရစ်ယာန် ဘာသာဝင်ကျောင်းဖြစ်၏။ ၎င်းကျောင်းကမူ 'ဌာကျုံး' တို့ 'နန်ယန်' တို့ကဲ့သို့ တရုတ်ပြည်သူ့သမ္မတနိုင်ငံကျောင်း မဟုတ်။ ဟောင်ကောင်နှင့် ထိုင်ဝမ် အခြေစိုက် ဖွင့်လှစ်သော တရုတ်ခရစ်ယာန်ကျောင်း ဖြစ်သည်။

အစ္စလာမ်ဘာသာဝင်တို့၏ ဘာသာရေးကျောင်းများလည်း

ရန်ကုန်တွင် ရှိ၏။ ဘင်္ဂါလီမျိုးနွယ်အများစုက သူတို့၏ကလေးများကို
 ထိုကျောင်းများသို့ ပို့၏။ အဓိကဇောင်းပေးသင်တာက ဘာသာရေး။
 ထိုကျောင်းများထဲတွင် ထင်ရှားသောကျောင်းမှာ 'မာဒရစ်ဆာ-အိ-
 အစ္စလာမ်မစ်' ကျောင်း ဖြစ်သည်။ အနော်ရထာလမ်းတွင် ပထမရှိပြီး
 နောက်တော့ တရုတ်တန်းသို့ ပြောင်းသွားသည်။

အခန်း (၂၇)

နိုင်ငံခြားသားမျိုးနွယ်မှ ဆင်းသက်လာသော ရန်ကုန်သားများ၏ စကားသံ

ရန်ကုန်တွင် နိုင်ငံခြားသားများ ရောက်ရှိနေထိုင်ခဲ့ကြပုံကား စိတ်ဝင်စားစရာဖြစ်၏။ အထူးသဖြင့် အောက်မြန်မာနိုင်ငံကို ဗြိတိသျှတို့ သိမ်းပိုက်ပြီးနောက်တွင် နိုင်ငံခြားသား အမြောက်အမြား ဝင်ရောက်လာကြရာ လူမျိုးပေါင်းစုံ ရန်ကုန်တွင် မှီတင်းနေထိုင်ကြ၏။ အများစုက အိန္ဒိယနွယ်ဖွားနှင့် တရုတ်လူမျိုးများဖြစ်ကြသော်လည်း ဂျပန်၊ အာမေရိကန်၊ အီရန် စသော နိုင်ငံများမှလည်း ရန်ကုန်တွင် လာရောက် စီးပွားရှာ နေထိုင်ကြသူများရှိ၏။ ထိုသူများထဲမှ ယခုတိုင် ရန်ကုန်မြို့တွင် နေထိုင်လျက်ရှိကြသော နိုင်ငံခြားသား အဆက်အနွယ် အချို့၏ ပြောကြားသံများက ရန်ကုန်၏ ရှေးခေတ်သမိုင်းကို ပိုမိုထင်းပြတ်ပြည့်စုံစေပါသည်။ ထို့ကြောင့် သူတို့၏ အသံအချို့ကို စုစည်းတင်ပြလိုက်ပါသည်။

၁၈၃၈ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်လူဦးရေက နှစ်သောင်းခွဲကျော်ကျော်သာ ရှိသေး၏။ (အချို့က ငါးသောင်းဟု ခန့်မှန်းကြသည်) ထိုမျှသော ရန်ကုန်လူဦးရေထဲတွင် အိန္ဒိယနွယ်ဖွား လူမျိုးပေါင်းစုံ၊ ဖာရစီ၊ တမီလ်၊

မဂို၊ ကျူလီယာ စသည်တို့အပြင် အာမေးနီးယန်း၊ ဂျူး၊ ဥရောပတိုက် သားအချို့နှင့် တရုတ်လူမျိုးတို့ပါ ရန်ကုန်တွင် ရှိနေကြသည်။

ဦးမြင့်တိုး

လွတ်လပ်ရေးမရမီက ဤလမ်းကို Tiger Alley ကျားသွားလာ လမ်းဟု ခေါ်ကြ၏။ အနီးတွင် 'ဆင်လမ်း'လည်း ရှိ၏။ ကျွန်တော် တို့ခြံက နှစ်ဧကခွဲရှိ၏။ တစ်ချိန်က တောဖုံးနေသောနေရာ။ ကျွန်တော့် မိဘများနှင့် မိခင်၏ မောင်နှမများသည် ဤအိမ်ဟောင်းတွင်ပင် နေ ကြ၏။ အမေ၏အမေက အသက် ၁၆ နှစ်တွင် အိမ်ထောင်ပြုကာ သူ့ကလေးများက ကျွန်တော့်ထက် အသက် ၂၀ ကျော် ကြီးကြ၏။ ယခုတော့ တစ်ယောက်မှ မရှိတော့။

ကျွန်တော်တို့ခြံတွင် သီးပင်များစွာရှိ၏။ သကြားပင်၊ သရက်၊ သြဇာ၊ ပိန္နဲ၊ ဘဒ္ဒာပင်များရှိ၏။ အဖေက မြက်တောကို ကျွန်တော် တို့အား ရှင်းခိုင်းသည်။ ရှင်းခအနေနှင့် မုန့်ဖိုး ၂၅ ပြား ပေး၏။ တစ်ကျပ်က တစ်ဒေါ်လာတန်သောခေတ် ဖြစ်၏။

ကျွန်တော်က အဖေဘက်မှ အဘိုး 'ချန်မာဖီ' ၏ ဝင်ဒါမီယာ ခြံတွင် မွေး၏။ 'ချန်မာဖီ' က တရုတ်ပြည်မှ ဆင်းရဲသော အလုပ် သမားတစ်ဦးဖြစ်၏။ 'ဟူနန်ပြည်နယ်' မှဟု ကျွန်တော်ထင်၏။ ပထမ တော့ သူသည် ဧရာဝတီမြစ်ဝကျွန်းပေါ်တွင် ကူးတို့လှေသမား လုပ်ရ ၏။ ချမ်းသာသော အမျိုးသမီးတစ်ဦးနှင့် အိမ်ထောင်ကျကာ သူလည်း ဆန်ကုန်သည် ဖြစ်လာ၏။ ထို့နောက် မြေတွေ အများကြီးပိုင်ပြီး ရန်ကုန်မြို့လည်တွင် အိမ်များစွာပိုင်သော သူဌေးဖြစ်လာ၏။ သူ၏ အိမ်အားလုံးကို ဆေးအနီရောင်သုတ်ထား၏။ 'ချန်မာဖီ' က မြန်မာ ပြည်တွင် အချမ်းသာဆုံး ဆယ်ဦးတွင် တစ်ဦးအပါအဝင် ဖြစ်၏။

ကျွန်တော့်အဘိုး၊ မိဘများနှင့် ကျွန်တော်က မြန်မာပြည်ပေါက် များ ဖြစ်ကြ၏။ ကျွန်တော် ယခုနေသောအိမ်သည် ဂျပန်ခေတ်က

ဂျပန်တို့ လာနေကြ၏။ *ကာဇုမိ* ဆိုသော ဂျပန်ကလေးနှင့် ကျွန်တော်က ကစားဖော်တွေ ဖြစ်၏။

ကျွန်တော့်အဖေအမည်က *ချန်ချောင်းဟောက်* ။ သူက မြန်မာ နိုင်ငံသားဖြစ်လာ၏။ သူက ရှေ့နေကြီးဖြစ်၏။ ကျွန်တော့်နာမည်တွင် *ချန်* ပါရမည် ဖြစ်၏။ သို့သော် မြန်မာအမည် *မြင့်တိုး* သာ ပြောင်းခဲ့၏။ အဖေက ဝင်ဒါမီယာတွင် အိမ်အသစ်ဆောက်၏။ ယခု သံလွင်လမ်း ဖြစ်၏။ ၁၉၅၆ တွင် ထိုအိမ်သို့ ပြောင်းပြီးနေကြ၏။ နောက်ပိုင်းတွင် မောင်နှမများက ဝင်ဒါမီယာမြေကို ခြောက်ကွက်အညီအမျှ ခွဲယူကြ၏။ ယခုတော့ ခြံထဲတွင် အိမ်ခြောက်အိမ် ရှိနေပါပြီ။

ကျွန်တော့်ဇနီးနှင့် ကျွန်တော်က ဦးဝိစာရလမ်းသို့ ပြောင်းနေကြ၏။ ကျွန်တော်က စက်မှု (၁) ဝန်ကြီးဌာန စက်မှုအင်ဂျင်နီယာအဖြစ်မှ အငြိမ်းစားယူခဲ့၏။ ကျွန်တော့်ဧည့်ခန်းတွင် ယခုရှိနေသော ကျွန်းစားပွဲသည် အိမ်ဟောင်းမှ ယူလာခြင်းဖြစ်၏။ ကျွန်တော်တို့အိမ်နှင့် ဝင်ဒါမီယာခြံကို သွားသော ပုဂ္ဂလိက ဖြတ်လမ်းရှိ၍ ဘိုးဘွားမိဘ ရှိခိုးသည့်နေ့တွင် ကျွန်တော်တို့ သွား၍ ကန်တော့ကြ၏။

(နာမည်ကျော် တရုတ်သူဌေးကြီး၏ မြစ်တော်သူ ဦးမြင့်တိုးက ဝင်ဒါမီယာ ဗောဓိကုန်းတွင်နေသူ ဖြစ်သည်)

ခင်မောင်ထွန်း၊ ကျားကျား

တစ်ပတ်ကို ငါးကြိမ်လောက် ညနေဆိုရင် ကျွန်တော့်မိဘတွေက သံတမန်တွေနဲ့ ညစာစားကြတယ်။ သူတို့ အပြင်ထွက်သွားတာနဲ့ ကျွန်တော့်ညီမတွေနဲ့ သူငယ်ချင်းတွေ၊ အိမ်ဖော်တွေနှင့် သူခိုးပုလိပ်ကစားကြတာ တစ်အိမ်လုံး ပြောင်းဆန်ပဲ။

ကျွန်တော့်မိသားစုမျိုးဆက် သုံးခုစလုံးက ရှေ့နေတွေ၊ တရားသူကြီးတွေ။ ကျွန်တော့်ကျမှ ဗိသုကာဖြစ်လာတာ။ ကျွန်တော့်အဖေ ဦးမြင့်ထွန်းက ဘာလုပ်ရမယ် အတင်းအကြပ် မပြောဘူး။ သူ့အဖေ

ဦးတင်ထွန်းက မြန်မာနိုင်ငံရဲ့ ပထမဆုံး အိုင်စီအက်စ်ပီပီ ကျွန်တော့်ကို ဥပဒေဘက် လိုက်ခိုင်းတယ်။ အဘိုးက အောက်စဖို့ဒ်က မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ရခဲ့သူ။ အင်္ဂလိပ်ကို သိပ်အထင်ကြီးတယ်။ သူက ဘောင်းဘီဝတ်တယ်။ အင်္ဂလန်နိုင်ငံ 'ဆက်(စ်)' လည်စည်းနဲ့ ရုပ်အင်္ကျီနဲ့။

အဖေက ၁၉၆၁ မှာ တရားသူကြီးချုပ်ဖြစ်လာတော့ ကျွန်တော်က စနေနေ့တိုင်း တရားရုံးချုပ်ကို လိုက်ရတယ်။ တရားရုံးချုပ်မြက်ခင်းက သိပ်လှတာပဲ။ ပန်းပင်တွေလည်း အများကြီး။ ကျွန်တော်က နာရီစင်ပေါ်တက်ပြီး မြစ်ရဲ့ရှုခင်းကို ကြည့်တယ်။ သတိတော့ ထားရတယ်။ နာရီတီးရင် နားကွဲမတတ် ဆူညံတယ်။ သရဲသိပ်ခြောက်တတ်လို့ နာမည်ကြီးတဲ့ တရားရုံးချုပ် ဘဏ္ဍာရေးဌာနမှာ ကျွန်တော် သွားကစားတယ်။

ကျွန်တော့်အဘိုးတွေက မိဘနှစ်ဖက်စလုံးက အင်္ဂလန်က ဘွဲ့ရသူတွေပဲ။ အဘွားက 'လေဒီမြဘူး' ။ သူက ကျွန်တော်တို့ကို ဘုရားစာသင်ပေးတယ်။ အဘိုး 'ဆာမြဘူး' က သူ့ရဲ့ 'ချက်ပလက်' ကားနဲ့ ကျွန်တော်တို့ကို ညနေပိုင်းမှာ ကားမောင်းလိုက်ပြတတ်တယ်။ သူက 'ရိုးအင်ကုမ္ပဏီ' ကုန်တိုက်မှာ ဈေးဝယ်တယ်။ ကျွန်တော်တို့ ဘာမဆို လက်ညှိုးထိုးတာနဲ့ အကုန်ဝယ်ပေးတော့တာပဲ။

စနေနေ့တိုင်းလိုလို ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းက ကျွန်တော့်အဘိုးတွေဆီကို လာတယ်။ တစ်ခါတလေ ညဘက်စဉ်းသည်ရှင်းချိန်ထိနေပြီး အဘိုးဆီက အကြံဉာဏ်တောင်းတတ်တယ်။ အပေါ်ထပ်က ဘီဒိုထဲမှာ ပင်လုံစာချုပ်မူကြမ်းရှိတယ်။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းက ဗမာပြည်က နိုင်ငံခြားထွက်တိုင်း အဘိုးဦးတင်ထွန်း မပါဘဲ မသွားဘူး။

၁၉၇၇ မှာ ဒေါ်စာဥ ကွယ်လွန်တော့ ဒီအိမ်ကြီးက အဘွား 'လေဒီမြဘူး' လက် ရောက်တယ်။ အဲဒီကတစ်ဆင့် ကျွန်တော့်အဖေ ဒေါ်ကြည်ကြည်ပေါ့။ ကျွန်တော်နဲ့ ညီမနှစ်ယောက်လုံး ဒီမှာမွေးကြတာ။ ဒီအိမ်မှာပဲ ကြီးကြတယ်။ အိမ်က ကျွန်းအိမ်ကြီးပဲ။ ကြမ်းပြင်

သာ အိတလီကျောက်ပြားခင်းထားတာ။ အမိုးကလည်း ကျွန်းပဲ။ အိမ်ကို အမြဲ ရေနံအောင် သုတ်ထားတယ်။

ဧည့်ခန်းက အိမ်ရဲ့ မြောက်ဘက်ခြမ်းမှာ အကျယ်ကြီးပဲ။ ဆွမ်းကျွေးတွေ၊ ညစာစားပွဲတွေ လုပ်တယ်။ အပေါ်ထပ်ကတော့ အိပ်ခန်းတွေ။ ကျွန်တော့်အိပ်ခန်းက ပေ ၂၀၊ ပေ ၄၀ ကျယ်တယ်။ သူငယ်ချင်းတွေ လာအိပ်ကြတယ်။

အိမ်ကို တံခါးမရှိ ဓားမရှိ ဖွင့်ထားတယ်။ ဧည့်သည်က မပြတ်ဘူး။ တစ်လ တစ်ခါလောက် ပါတီလုပ်တယ်။ ညစာစားပွဲလုပ်တဲ့ စားပွဲက လူ ၂၀ ဆန့်တယ်။ နောက်စားပွဲဝိုင်းတွေလည်း ရှိတယ်။ မြန်မာစာ၊ တရုတ်စာတွေကို တရုတ်ထမင်းချက် ဦးစိန်က စီမံတယ် (ဦးစိန်က ဗိုလ်ချုပ်ကြီးနေဝင်းရဲ့ နိုင်ငံတော်ညစာစားပွဲတွေမှာ ချက်ရတဲ့သူ)။ ညစာစားပြီးရင် ကကြတယ်။ ဝေါလ်ဇ်၊ တင်ဂို၊ ချာချာချာ၊ ဆီးမင်းဘတ်စ်ကားကြီးက အသံတွေ ညံလို့။ ဆေးပြင်းလိပ်နဲ့ ဘရန်ဒီ ကြိုက်သလောက် သောက်ကြ။ ကျွန်တော့်အဖေက ပါးစပ်နဲ့ဆေးလိပ် မပြတ်ဘူး။ တစ်နေ့ကို စီးကရက်အလိပ် ၄၀ လောက် သောက်တယ်။ အသက် ၈၅ ကျမှ ဆေးလိပ်ဖြတ်တယ်။

ခြံထဲမှာ ဆေးခြောက်ပင်တွေ တောထအောင် ပေါက်နေတယ်။ ကျွန်တော်တို့ရဲ့ အိန္ဒိယလူမျိုး ဥယျာဉ်မှူးက ဆေးခြောက်တွေခုတ်ပြီး နေ့တိုင်း ရှူတယ်။ ၁၉၆၀ တစ်ဝိုက်က ဆေးခြောက်ကို တရားဝင် ရောင်းလို့ရတယ်။ ကွမ်းယာဆိုင်တိုင်းမှာ ဝယ်လို့ရတယ်။

ခြံထဲမှာ တင်းနစ်ကွင်းရှိတယ်။ အဘိုးက စလုပ်ထားတာ။ ဗြိတိသျှသံအမတ်တွေ လာကစားကြတယ်။ ဦးလေး 'ချားလ်စ် ဘွတ်သ်'၊ ဦးလေး 'နစ်ဖိန်း'၊ ဦးလေး 'မာတင်မော်လန်' တို့ပေါ့။ သူတို့အားလုံး ဗမာစကား ကောင်းကောင်းပြောတတ် ရေးတတ်ကြတယ်။ ကျွန်တော်လည်း ၁၉၈၉ မှာ ကနေဒါ မသွားခင်ထိ ဒီကွင်းမှာ ကစားခဲ့တယ်။

ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်နဲ့ ပြည်လမ်းကြားက အဆောက်အဦးတွေ
 ရဲ့ ၉၀ ရာခိုင်နှုန်းနီးပါးကို အရှေ့အိန္ဒိယဗြိတိသျှ၊ ချစ်တီးမျိုးနွယ်တွေ
 ပိုင်ကြတယ်။ သူတို့က စီးပွားရေး အလွန်ကောင်းကြတယ်။ ကျွန်တော်
 အသက် ၇ နှစ်မှာ မက်သဒစ်အင်္ဂလိပ်ကျောင်းက အထက (၁) ဒဂုံ
 ဖြစ်သွားတယ်။ ဘာဖြစ်လို့ နာမည်ပြောင်းသွားတာလဲလို့ ကျွန်တော်
 အဖေကို မေးကြည့်တယ်။ ပြည်သူပိုင်သိမ်းလိုက်တာလေလို့ အဖေက
 ပြန်ဖြေတယ်။ ဘာအဓိပ္ပာယ်လည်းတော့ ကျွန်တော်လည်း မသိဘူး။

ကျွန်တော့်အဘိုး 'ဆာမြဘူး' က ပြည်ထောင်စုဘဏ်ဥက္ကဋ္ဌ
 ဖြစ်ပါတယ်။ ရန်ကုန်က ဘဏ်တွေအားလုံးရဲ့သော့ကို သူကိုင်ထား
 တယ်။ သော့က အချောင်း ၅၀ လောက်ရှိမယ်။ စတီးကြိုးနဲ့ ချည်ထား
 တာ။ တစ်နေ့တော့ ရေတပ်စစ်ဗိုလ်တစ်ယောက် ရောက်လာပြီး အဲဒီ
 သော့တွေ အကုန်သိမ်းသွားတယ်။ ဗိုလ်ချုပ်နေဝင်းက အိန္ဒိယနွယ်ဖွား
 တွေ၊ တရုတ်တွေ၊ နိုင်ငံခြားသားတွေကို မောင်းထုတ်ပြီး သူတို့ရဲ့
 စီးပွားရေးတွေ အဆောက်အဦးတွေကို သိမ်းလိုက်တယ်။ ဗြိတိသျှ
 ကျောင်းအုပ်ကြီး 'မစ္စဒိုရင်းလိုဂီ' ဆိုရင် ချက်ချင်းမောင်းထုတ်ခံရတယ်။

မှောင်ခိုလုပ်သူဆိုရင် ဆိုရှယ်လစ်စီးပွားရေး ကာကွယ်စောင့်
 ရှောက်မှုဥပဒေနဲ့ ဆယ်နှစ်ထောင်ချတယ်။ မှောင်ခိုက သယ်လာတဲ့
 လက်နက်တွေရင်တော့ ရက် ၉၀ အတွင်း သေဒဏ်ပဲ။ အယူခံမရှိဘူး။
 အမေရိကန်တစ်ဒေါ်လာတန်တစ်ရွက် ကိုင်ဆောင်ထားရင် အလုပ်
 ကြမ်းနဲ့ ထောင်ဒဏ်သုံးနှစ်က ခုနစ်နှစ်။ ကြိုးမဲ့တယ်လီဖုန်း၊ ကွန်ပျူ
 တာဆက်သွယ်ရေးပစ္စည်းတစ်ခုခု ကိုင်ဆောင်သူဟာ နိုင်ငံတော် သစ္စာ
 ဖောက်ပဲ။ ဒါပေမဲ့ နေဝင်းရဲ့တူတစ်ယောက်က ဝေါ်ကီတော်ကီ စကား
 ပြောစက်ကို ကျောင်းမှာ လာပြတော့ ဘာမှမဖြစ်တာ ကျွန်တော်
 မှတ်မိသေးရဲ့။

ကျွန်တော့်မျိုးဆက်တွေက ဆိုရှယ်လစ်နိုင်ငံမှာ မွေးလာ၊ စစ်
 အုပ်ချုပ်ရေးမှာ ကြီးပြင်းလာကြသူတွေပဲ။ 'ဟင့်အင်း'၊ 'မရှိဘူး'၊

'အကုန် ဟုတ်ကဲ့'ပဲ။ အဘိုး၊ အဘွားနဲ့ မိဘတွေကတော့ သူတို့ရဲ့ ခေတ်ကောင်းကို အမြဲ ပြောတယ်။ တရားဥပဒေစိုးမိုးတဲ့ ဗြိတိသျှ အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်အကြောင်းပေါ့။

ဗမာပြည်မှာ အနည်းဆုံး လုပ်ခဆိုတာ မရှိဘူး။ အာမခံဆိုတာ မရှိဘူး။ ဒါက ကျွန်တော်တို့ ယဉ်ကျေးမှု ဖြစ်သွားပြီ။ အေးအေး သက်သာနေ။ ဥပဒေနဲ့အညီနေ။ အဲဒီလိုပဲ ဆုံးမကြပါတယ်။

တိကာရမ်း

ကျွန်တော့်ရဲ့ နိုင်ငံသားမှတ်ပုံတင်ကတ်ပြားကို ကျွန်တော်နဲ့ အမြဲဆောင်ထားတယ်။ ကျွန်တော့်ကို ဒီနိုင်ငံမှာ မွေး၊ ဒီမှာကြီးပေမယ့် အဖေက ဗြိတိသျှစစ်တပ်က မိုလ်မှူးကြီးပါ။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အတွင်းက အဖေနဲ့ တခြားနီပေါလူမျိုးတွေအများကြီး ဒီကို ရောက်လာကြတယ်။ အဖေက ကျွန်တော့်အမေနဲ့ တောင်ကြီးမှာတွေ့ပြီး ကျွန်တော့်ကို ၁၉၄၁ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာ ၈ ရက်မှာ မွေးပါတယ်။ ကျွန်တော့်မှာ ညီအစ်ကို ၁၁ ယောက်၊ ညီမ ၃ ယောက်ရှိတယ်။ ကျွန်တော်က မေမြို့က 'မစ်တူးဇက်' ကွန်ဗင့်ကျောင်းမှာ တက်တယ်။ စစ်ထဲ တစ်နှစ်ဝင်ပြီးတော့ ကျောင်းဆရာလုပ်တယ်။ ၁၉၆၂ ခုနှစ်မတိုင်မီက ကျွန်တော်တို့နေတဲ့ အဆောက်အဦမှာ ကုမ္ပဏီတွေချည်းပဲ။ ပထမထပ်က အိန္ဒိယဘဏ်။ အောက်ဆုံးထပ်က ရန်ကုန်အာမခံရုံး။ အိန္ဒိယ အသက်အာမခံရုံးက စတုတ္ထထပ်မှာ ရှိတယ်။ ပြည်သူပိုင်သိမ်းပြီးတဲ့ အခါ မြန်မာ့ရေနံနဲ့ သဘာဝဓာတ်ငွေ့လုပ်ငန်းရုံးက အပေါ်ဆုံးထပ်ကို ရောက်လာတယ်။ တခြားသုံးထပ်မှာ ပုလဲနဲ့ငါးလုပ်ငန်းရုံးတွေ။ ဒုတိယထပ် တစ်ခန်းမှာတော့ အကြီးစားစက်မှုလုပ်ငန်းရုံး။

၁၉၆၇ ခုနှစ်မှာ ကျွန်တော်က ဒီရုံးမှာ အစောင့်လုပ်တယ်။ အစမ်းခန့် ၆ လ လုပ်ရတယ်။ လခက တစ်လကို ၉၆ ကျပ်။ အဲဒီတုန်းက အမေရိကန်တစ်ဒေါ်လာကို မြန်မာငွေ ငါးကျပ်ရတယ်။

နောက်တော့ ကျွန်တော်က ဂျပန်ကုမ္ပဏီဖြစ်တဲ့ 'မစ်ဆုအိ' ကုမ္ပဏီ ပြောင်းလုပ်တော့ လစာတစ်လကို ၇၀၀ ကျပ် ရတယ်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ က 'အသက်အာမခံကော်ပိုရေးရှင်း' က ဘုံဘေးရုံးချုပ်မှာ လျှောက်ထားတော့ သူတို့က ကျွန်တော့်ကို ဒီအဆောက်အဦးရဲ့ အခန်းတစ်ခန်းကို တစ်လ ၂၄ ကျပ်နဲ့ ငှားရမ်းပြီး နေခွင့်ပြုတယ်။

ဒီမှာနေရတာ သိပ်အဆင်ပြေတာပဲ။ ရွှေဘုံသာလမ်းက ကုန်သည်တွေနဲ့ ဆက်ဆံရတယ်။ ဒါပေမဲ့ ဒီမှာဆက်မနေတော့ပါဘူး။ ကျွန်တော် တောင်ကြီးကို ပြောင်းနေပါမယ်။

ဒါရုန်း

ကျွန်တော်နေရတဲ့နေရာက တကယ်ကိုကောင်းတယ်။ အိန္ဒိယက အသက်အာမခံကော်ပိုရေးရှင်း မန်နေဂျာက သူ အိန္ဒိယကို ပြန်မသွားခင်နေတဲ့ အခန်းပဲ။ နွေရာသီမှာ ပူပေမယ့် ရန်ကုန်မြစ်လေက အမြဲ ရနေတော့ အဆင်ပြေတယ်။ ပြတင်းပေါက်တွေ အများကြီး၊ တံခါးပေါက်ကြီး နှစ်ပေါက်ရှိတယ်။ ရေချိုးခန်း၊ မီးဖို၊ အိမ်သာ သီးခြား ရှိတယ်။ အခင်းက သစ်သား၊ နံရံက အုတ်။

ကျွန်တော် အိန္ဒိယသံရုံးမှာ လုပ်တော့ ဒီမှာနေခွင့်ရတယ်။ ကျွန်တော့်ဇနီးက လမ်းထဲမှာ တိုလီမိုလီရောင်းတဲ့ဆိုင် ဖွင့်ထားတယ်။ ကျွန်တော့်အသက်က ခုနစ်ဆယ်ရှိပြီ။ ဟိန္ဒူနတ်ဘုရားတွေရော၊ ဗုဒ္ဓကိုရော ကိုးကွယ်တယ်။ ဆူးလေဘုရားကို အပတ်တိုင်း သွားတယ်။

ကျွန်တော့်အဘိုးတွေက ဗြိတိသျှခေတ်က ကာလကတ္တားကနေ ဗမာပြည်ရောက်လာသူတွေပဲ။ အဘိုးက မီးရထားဌာနမှာ လုပ်တယ်။ အဖေကတော့ ရှေ့နေပါ။ ရှစ်တန်းမှာ ပဲခူးကနေ ရန်ကုန်ပြောင်းလာပြီ။ 'ဘင်ဂေါလ်အကယ်ဒမီ' ဆိုတဲ့ အိန္ဒိယပုဂ္ဂလိကကျောင်းမှာ နေတယ်။ ဘာသာပေါင်းစုံကို အင်္ဂလိပ်လို သင်ခဲ့ရတယ်။ ရန်ကုန်ဝိဇ္ဇာ

နှင့် သိပ္ပံတက္ကသိုလ်က ဘွဲ့ရပြီး အိန္ဒိယသံရုံးမှာ ဝင်လုပ်တယ်။
၁၉၈၈ မှာ အငြိမ်းစားယူတယ်။

ကျွန်တော်နေတဲ့ အဆောက်အဦးမှာ မိသားစု (၇) စု နေကြ
တယ်။ ရုံးက နှစ်ရုံးရှိတယ်။ အခုတော့ လှေကားတွေ၊ ကြမ်းပြင်တွေ
ပျက်စီးနေပါပြီ။ အိန္ဒိယအစိုးရက ဆက်ငှားပြီး ပြုပြင်မွမ်းမံမယ်လို့
သိရတယ်။ ရှေ့လမှာ ကျွန်တော်တို့အားလုံး ဖယ်ကြရမယ်။ ကျွန်တော်
အပြင်မှာ ငှားမနေနိုင်ဘူး။ အိမ်လခတွေက သိပ်ဈေးကြီးတယ်။ ရှေ့
ကာဆက်ဖြစ်မလဲကတော့ ကံတရားပါပဲ။

(တီကာရမ်းနှင့် ဒါရုန်းတို့သည် ကုန်သည်လမ်းရှိ အိန္ဒိယ
အသက်အာမခံ ကော်ပိုရေးရှင်း အဆောက်အဦတွင် နေကြသူများဖြစ်
ကြ၏)

ဦးမောင်မောင်စိန်

၁၉၈၅ ခုနှစ်က တရုတ်တစ်ယောက်က ဒီအိမ်ကို ကျပ်လေးသိန်း
နဲ့ ရောင်းသွားတယ်။ ကျွန်တော့်ကလေးဆယ်ယောက်လည်း အရွယ်
ရောက်လာတော့ ပိုကြီးတဲ့အိမ်ကို လိုချင်တယ်။ ဒီအိမ်ကို ဝယ်စက
အခြေအနေ အတော်ဆိုးတယ်။ အကုန်ပြုပြင်ရတယ်။ မီးဖိုတစ်ဆောင်
ထပ်လုပ်ရတယ်။ အခု ဒီအထပ်က အခန်းမြောက်ခန်းမှာ လူ ၁၇
ယောက် နေကြတယ်။

ကျွန်တော်က ဒီမှာပဲ တစ်သက်လုံးနေဖို့ စိတ်ကူးခဲ့တာ။ အခု
ကြားရတာက ဒီအဆောက်အဦဟောင်းကိုဖျက်ပြီး ၂၄ ထပ် အဆောက်
အဦ ဆောက်မယ်တဲ့။ အခု အိမ်က နေလို့ရသေးတာပဲ။ လှေကားတွေ
ဆို သိပ်ကျယ်တယ်။ ကျွန်တော့်အသက်အရွယ်နဲ့ ဆင်းလို့တက်လို့
သိပ် အဆင်ပြေတာပေါ့။ လသာဆောင်ကလည်း သိပ်ကျယ်တာပဲ။
ညနေပိုင်းတွေမှာ ထိုင်အနားယူရတာ သိပ်အရသာရှိတယ်။

အိမ်နားမှာ ပလီလည်းရှိတယ်။ ကျွန်တော်တို့က ‘ဆွန်နီမူစလင်’

တွေဆိုတော့ 'ကျိုလီယာပလီ' တက်တယ်။ ဒီမှာနေသူအများစုက 'တမိလ်နာဒူး' က လာသူတွေပဲ။ အိမ်မှာ မင်္ဂလာဆောင်တို့၊ စေ့စပ်ပွဲတို့ လုပ်ရင် လူ ၁၅၀ လောက် အိမ်ကို လာကြတယ်။ ကျွန်တော့်မှာ မောင်နှမကိုးယောက်ရှိတော့ ဆွေမျိုးကများတယ်။ ဆွေမျိုးအားလုံး ဒီအိမ်မှာ စုကြတယ်။ ကျွန်တော်က အားလုံးထဲမှာ အသက်အကြီးဆုံး ကိုး။ နှစ်တိုင်း အစ်နေ့ဆိုရင် လူစုံကြတယ်။ ညီမတစ်ယောက်၊ ညီ တစ်ယောက်လည်း အနီးအနားမှာပဲနေတော့ အဆင်ပြေတာပေါ့။

အဖေနဲ့အမေက ဒီနိုင်ငံမှာ မွေးတယ်။ အဘိုး အဘွားတွေက တော့ 'ချင်းနိုင်ငံ' က။ အဖေရဲ့အဘိုးက ၁၈၂၄ မှာ ရန်ကုန်ကို သင်္ဘော နဲ့ ရောက်လာတယ်။ အိန္ဒိယမှာ စီးပွားရေးမကောင်းတော့ ဒီမှာလာ ပြီး စွန့်စားရှာဖွေတာပါ။ သူက ပထမတော့ လမ်းဘေးမှာ အလှူကုန် ပစ္စည်းရောင်းတယ်။ အဲဒီတုန်းကတော့ ဆိုင်နဲ့ ကနူးနဲ့ ရောင်းသူလည်း သိပ်မရှိပါဘူး။ လမ်းပေါ်မှာပဲ ရောင်းကြတာပါ။ ၁၉၆၄ မှာ ကျွန်တော် ကိုယ်တိုင် ပေါင်ဒါဗူးတို့ အလှူဆီတို့ ရောင်းတယ်။ ၁၉၉၅ မှာတော့ အခြေအနေမကောင်းလို့ ရပ်လိုက်တယ်။

ဂျပန်ခေတ်ကို ကျွန်တော် ကောင်းကောင်းမိလိုက်တယ်။ ရန်ကုန် မှာ ဗုံးချတာတွေ။ ဗုံးခိုကျင်းထဲ ဝင်ပုန်းရတာတွေ။ ကျွန်တော် ငါးနှစ် သားအရွယ်ကပေါ့။ ဂျပန်တွေ ထွက်သွားတော့ သင်္ကန်းကျွန်းကနေ ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်းကို ပြောင်းလာကြတယ်။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း အသုဘတောင် ကျွန်တော် သွားလိုက်သေးတယ်။

ကျွန်တော် ၂၃ နှစ်မှာ လက်ထပ်တော့ နိုင်ငံက ဒီမိုကရေစီကနေ ဆိုရှယ်လစ်စနစ် ပြောင်းသွားပြီး လုပ်ငန်းတွေ ပြည်သူပိုင် အသိမ်း ခံရတယ်။ စီးပွားရေးမလုပ်တတ်တဲ့ စစ်သားတွေက ကုန်သွယ်ရေးတွေ လုပ်ကြတယ်။ မှောင်ခိုဈေးကွက် ပေါ်လာတယ်။ ကျွန်တော်လည်း အတော်စီးပွားဖြစ်လာတယ်။

အခုတော့ သားက ၅၁ နှစ်၊ သမီးက ၃၁ နှစ်။ သူတို့လည်း

ကိုယ်ပိုင်စီးပွားရေးတွေ ရှိနေကြပြီ။ လျှပ်စစ်ပစ္စည်း၊ ကုန်မာပစ္စည်းတွေ ရောင်းကြတယ်။ သူတို့လုပ်စာနဲ့ ကျွန်တော်တို့ စားနေကြရတယ်။

(ရန်ကုန်မြို့၊ ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်း၊ အဂ္ဂဟာမာမွန်ရှိရာမိ အဆောက်အဦ ဒုတိယထပ်နေသူများ)

ဒေါ်သန်းသန်းကြည် (ခ) ဟယ်လင်လင်းဒစ်

ကျွန်မနေတဲ့ အခုအိမ်ကို ကျွန်မအဘွား ဒေါ်ကြင်ဌေး ပိုင်တာပါ။ ဒီကိုပြောင်းလာတော့ ကျွန်မအမေက တစ်နှစ်သမီးပဲ ရှိသေးရဲ့။ အဘိုးဦးဘွန်စိန်က သနပ်ဖက်ကုန်သည်ပေါ့။ သူက မော်လမြိုင်ဇာတိ။ ရှမ်းပြည်က သနပ်ဖက်တွေ ဝယ်ပြီး သိမ်ကြီးဈေးမှာ ဆိုင်ဖွင့်ရောင်းကြတယ်။ အိမ်ရဲ့ အထပ်ခိုးမှာလည်း အလုပ်သမား ၁၄ ယောက်က ဆေးလိပ်လိပ်ကြတယ်။ ကျွန်မအဖေက ဆေးလိပ်လိပ်တာ သိပ်တော်တယ်။ အဘွားဒေါ်ကြင်ဌေးက ဒီအိမ်မှာပဲ ကွယ်လွန်ခဲ့တယ်။ သူကွယ်လွန်တာ အူအတက်ပေါက်လို့ အသက် ၃၄ နှစ်ပဲ ရှိသေးတယ်။ အဲဒီနောက်ပိုင်းမှာ ဆေးလိပ်ခုံ ပိတ်လိုက်တယ်။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အတွင်းမှာ မန္တလေးကို ပြေးကြရတယ်။ အဘိုးက နောက်အိမ်ထောင်ပြုပြီး ပြည်လမ်းမှာ အိမ်ဝယ်နေတယ်။

ကျွန်မအဘိုး 'လင်မ်အောချီ'က ပီနန်က လာသူပါ။ သူက ရန်ကုန်ရောက်တော့ စိန်ပေါကျောင်းမှာ နေတယ်။ ကြီးလာတော့ ၅၈၊ ကုန်သည်လမ်းမှာ 'ချန်တိတ်အင်ကုမ္ပဏီ' ပိုင်နှင့်အရက်ရောင်းဝယ်ရေး'မှာ ဝင်လုပ်တယ်။ နောက်တော့ ကျွန်မအဘွား 'ချန်လီယမ်တုတ်'နဲ့ အိမ်ထောင်ကျတယ်။ အဘွားက 'တိုင်ပေ'က လာတဲ့သူပဲ။ သူတို့က လသာရဲစခန်းရှေ့က အိမ်ကြီးမှာ နေကြတယ်။ ကလေး ၁၂ ယောက် မွေးတယ်။

ကျွန်မမိဘရဲ့ မိသားစုတွေက တရုတ်တန်းမှာပဲ နေတာများတယ်။ အမေနဲ့အဖေက ၁၉၃၉ မှာ အိမ်ထောင်ကျကာ အဖေက

သူ့ယောက္ခမ ဆေးလိပ်ခုံမှာ လုပ်တယ်။ မြို့မကျောင်းရှေ့က 'မိုင်ဒါ ကွင်း'မှာ ဆေးရွက်တွေ လှမ်းတယ်။ စစ်ပြီးတော့ အစိုးရအလုပ် ဝင်လုပ်ရင်း အကောက်ခွန်အရာရှိ ဖြစ်လာတယ်။ အမေကတော့ သိမ်ကြီးဈေးမှာ ဈေးရောင်းတယ်။

အဖေက သူငယ်စဉ်က သူ့အဒေါ်နဲ့နေပြီး 'ဗာလချောင်ကြော်'၊ 'ဂျင်းချို'၊ 'ငါးပိကြော်'နဲ့ တရုတ်မုန့်တွေလုပ်ပြီး 'ဗမာရေနံကုမ္ပဏီ' ကို အစားအစာသွင်းရတဲ့အလုပ် လုပ်ရတယ်လို့ ဆိုတယ်။

ကျွန်မအစ်ကိုတွေက စိန်ပေါကျောင်း၊ ကျွန်မတို့ညီအစ်မတွေ က စိန်ဂျွန်းကွန်ဗင့်ကျောင်း တက်ကြရတယ်။ ကျွန်မကို သီလရှင်ကြီး တစ်ဦးက 'ဟယ်လင်'လို့ အင်္ဂလိပ်နာမည်ပေးခဲ့တယ်။

ကျွန်မရဲ့အဘွားရဲ့အဖေ 'ဦးဘချို'က မွန်ပြည်နယ်သထုံမှာ ရာဘာစက်ရှိတယ်။ နောက်တော့ ပြည်သူပိုင် အသိမ်းခံခဲ့ရတယ်။

ကျွန်မတို့နေတဲ့ ပြည်လမ်းကအိမ်ကို 'မဟာမြိုင်ဆေးရုံ'ကို ငှား လိုက်ကြတယ်။ အဲဒီကရတဲ့ အိမ်ငှားခနဲ့ပဲ ကျွန်မတို့ စားသောက်ကြ တယ်။ ကျွန်မက အထက်တန်းပြဆရာမ ပင်စင်လစာ တစ်လကို ငါးထောင်ပဲရတယ်။ ကျွန်မညီမ ကစ်တီကျတော့ လူဝင်မှုကြီးကြပ် ရေးက လက်ထောက်ညွှန်ကြားရေးမှူးဆိုတော့ ပင်စင်ကိုးထောင်ရ တယ်။ အစ်ကိုတစ်ယောက်က အမေရိကန်နိုင်ငံ၊ တက်ဆက်ပြည်နယ် မှာ။ တစ်ယောက်က စင်္ကာပူမှာ။

အိမ်အောက်ထပ်ကို ပုံနှိပ်တိုက်တစ်ခုကို ငှားထားတာ ၁၉၆၉ မှာ အစိုးရက သိမ်းသွားတာ ခုထိပြန်မရဘူး။

(ရွှေတောင်တန်းလမ်းတွင် နေထိုင်သူ)

မင်း

ကျွန်တော့်အဘိုးနဲ့အဘွားက တရုတ်ပြည်က လာကြသူတွေပါ။ နှစ်တစ်ရာကျော်ကဆိုပါတော့။ အဘိုးနာမည်က 'ဦးဆေးချို'ပါ။ 'တန်'

မျိုးနွယ်တွေပါ။ တံတေးကနေ ဆန်တွေကို လှေတွေနဲ့သယ်ပြီး ရန်ကုန်
 မှာ ရောင်းပါတယ်။ သူ့သားကလည်း ဆန်ကုန်သည်ပဲ။ သူကလည်း
 တရုတ်အမျိုးသမီးနဲ့ အိမ်ထောင်ကျပါတယ်။ အဖေက တက္ကသိုလ်မှာ
 ဘောဂဗေဒဘာသာယူပြီး ကျောင်းတက်နေတုန်း အမေနဲ့ တွေ့ပါတယ်။
 အမေက ဗမာပါ။ ၁၉၇၅ မှာ လက်ထပ်ကြတယ်။ ကျွန်တော့်ကို
 ၁၉၇၇ မှာ ဒီအိမ်မှာပဲ မွေးပါတယ်။ အိမ်က အဘိုး စိတ်တိုင်းကျ
 တရုတ်လက်သမားတွေနဲ့ ဆောက်ထားတဲ့အိမ်ပါ။ တံခါးတွေမှာ သံ
 ချက် တစ်ချက်မှ မပါဘူး။ တံခါးအပေါ်ပိုင်းမှာ တရုတ်နတ်သမီးပုံတွေ
 ထုထားတယ်။ ဆယ်တန်းကို ဗဟိုစံပြ အထက်တန်းကျောင်းမှာ တက်
 ပြီး ဆယ်တန်းအောင်တော့ အဝေးသင်တက္ကသိုလ်တက်တယ်။ အမေရဲ့
 အိမ်ဆိုင်မှာပဲ ဈေးကူရောင်းတယ်။ ၂၀၀၇ ခုနှစ်မှာ ဘွဲ့ရပြီး ရှေ့နေ
 လိုက်တယ်။ ၂၀၁၀ မှာ အသည်းရောဂါ စီပိုးတွေ့ပြီး အလုပ်မလုပ်
 နိုင်တော့ဘူး။ ကျွန်တော်က သူများလို အိမ်ထောင်လည်း မပြုဘူး။
 အဖေက ၆၄ နှစ်ရှိပြီ အမေနဲ့အဖေက အိမ်ထောင်ကွဲနေကြတယ်။
 ဆွေမျိုးအချင်းချင်း ဂုဏ်တုဂုဏ်ပြိုင်လုပ်ရင်း သူတို့က ဓားစာခံဖြစ်
 ကြတာပါ။ အခု အဖေနဲ့ကျွန်တော် နှစ်ယောက်တည်းနေကြတယ်။
 အမေက မုံရွာမှာနေတယ်။

(၁၇ လမ်း နေအိမ်တွင် နေထိုင်သူ)

ဦးဝင်းမြင့်

‘ဟာရှင်အာရစ်ဖ်’သည် ၁၈၃၅ က ‘ရန်ဒါ’ဆိုသော အိန္ဒိယ
 နိုင်ငံ မြို့တစ်မြို့မှ မော်လမြိုင်သို့ ရောက်လာ၏။ ၁၈၆၀ တွင်
 ‘ဟာရှင်အာရစ်ဖ် ညီအစ်ကိုများနှင့် ကုမ္ပဏီ’ကို ရန်ကုန်တွင် တည်
 ထောင်ကာ ‘ဘင်္ဂလားပိုးထည်စက်’ လုပ်၏။ မင်းတုန်းမင်းထံသို့ပါ
 ပေါက်ရောက်သော ကုန်သည် ဖြစ်ခဲ့၏။ ၁၈၈၇ တွင် ‘ဟာရှင်အာ

ရစ်ဖ်' ကွယ်လွန်၏။ သူ၏သား ဦးဝင်းမြင့်ကတော့ ရန်ကုန်တွင်
နေထိုင်ကာ ဧည့်လမ်းညွှန်အဖြစ် အသက်မွေးခဲ့၏။

“ဒီအိမ်မှာက ပန်းခြံကြီးတစ်ခုနဲ့ ရေတွင်းတစ်တွင်းလည်း ရှိ
တယ်။ ရေတွင်းကို မသုံးတာကြာပါပြီ။ အမေက ခြံထဲမှာ နှင်းဆီတွေ
စိုက်ထားတယ်။ အခု ပိန္နဲပင်နဲ့ သစ်တော်ပင်တွေ စိုက်ဖို့ ပြင်နေတယ်။
ခြံတံခါးဝနားမှာ ဝါးပင်လေးငါးမျိုးလောက် ရှိတယ်။ ခရေပင်အကြီး
ကြီးလည်း ရှိတယ်။ အုန်းပင်၊ သရက်ပင်တွေ ပါရှိတယ်။ အဘိုး
'ဘမ်အိပ်ချ်အာရစ်ဖ်' က ကျွန်တော့်ကို ငယ်ငယ်တုန်းက ဂလုပ်ရုပ်ရှင်
ရုံကို ခေါ်သွားပြီး ရုပ်ရှင်ပြတယ်။ ၁၉၅၅ တုန်းက Wax House
ဆိုတဲ့ 3D ရုပ်ရှင်သွားကြည့်ရတာ မှတ်မိသေးတယ်။ ရုပ်ရှင်က သုံးဖက်
မြင် ရုပ်လုံးကြွဖြစ်လို့ အထူးမျက်မှန်တပ်ပြီး ကြည့်ကြရတယ်။ အိပ်
ဆယ်စီယာ၊ ပလေဒီရမ်၊ ရွိုင်ရယ်၊ ကာလ်တန်ရုပ်ရှင်ရုံတွေမှာ ရုပ်ရှင်
ကြည့်ရတယ်။ အဘိုးက ဗမာကား မကြိုက်ဘူး။

အဘွားဖြစ်တဲ့ 'ရှရီဖာအိတ်' က ထားဝယ်ဇာတိပါ။ ဒီအိမ်ကို
သူ့ခင်ပွန်း 'ယာရှင်အာရစ်ဖ်' ဆုံးတဲ့နောက်ပိုင်းမှာ ဆောက်ပါတယ်။
အဘိုးက ရန်ကုန်မှာမွေးတဲ့ မူစလင်ပါ။ သူက မြေတွေ အများကြီး
ပိုင်တော့ မြေငှားစားပါတယ်။ ခုတော့ ဒီအိမ်တစ်ခုပဲ ပိုင်ပါတော့တယ်။

ဒုတိယကမ္ဘာစစ်မှာ မန္တလေးကို စစ်ပြေးကြတော့ အိမ်အဖောက်
ခံရတယ်။ ပစ္စည်းတော်တော်များများ ပါသွားတယ်။ ကျွန်တော်က
၁၉၄၅ မှာ ဒီအိမ်မှာ မွေးသူပါ။ ခုတော့ ဒီအိမ်ကြီးကို မွမ်းမံထိန်းသိမ်း
ရတာ သိပ်ခက်ပါတယ်။ အစစအရာရာ ဈေးကြီးတယ်။ ခေါင်မိုးက
Carvin & Co., Marseille, St Andre က မှာထားတဲ့ ကြွေပြား
အမိုးတွေ။ အခုတော့ ပေါက်ပြဲကုန်လို့ ပလတ်စတစ်တွေနဲ့ ဖာထား
ရတယ်။ နံရံက အင်္ဂတေတွေလည်း ကွာကျနေပြီ။ ဒါပေမဲ့ အိမ်က
ထူကြီးဒယ်ကြီးနဲ့ ခိုင်ခံ့တုန်းပဲ”

(ဟာရှင်ရှာရာဖ်အိမ်မှ ပိုင်ရှင်ဦးဝင်းမြင့်)

လဲ့လဲ့ဝင်း--လင်း

၁၉၂၀ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်မြို့လည် အနော်ရထာလမ်းတွင် ကျွန်းအိမ်ကြီးတစ်အိမ် ရှိခဲ့၏။ ထိုအိမ်တွင် အိန္ဒိယလူမျိုး ဒေါက်တာချုပ်ပရာကဘူရှ် နေ၏။ နောက်တော့ ဤအိမ်ကို မူစလင်အခမဲ့ဆေးရုံမှ ဆရာဝန် 'ဒေါက်တာကြည်ကြည်စိန်' က ပိုင်ဆိုင်ခဲ့၏။ ၁၉၇၀ ခုနှစ်နှောင်းပိုင်းက ဆန်စက်သူဌေးတစ်ဦးထံမှ ငွေကျပ်ဆယ်သိန်းနှင့် ဝယ်ခဲ့၏။ နောက်ပိုင်းတွင် လဲ့လဲ့ဝင်းက မိသုကာပညာ သင်ယူကာ 'တိုင်ပေ'မြို့တွင် ၂၆ နှစ် အလုပ်လုပ်ကိုင်ပြီး ပြန်လာကာ သူ့မိခင်၊ အဒေါ်တို့နှင့်အတူ ဤအိမ်တွင် ပြန်နေ၏။ လဲ့လဲ့ဝင်း၏အဒေါ် 'ဒေါ်သိန်းညွန့်' က တရုတ်ပြည် 'ကန်တုံမြို့' တွင် ၁၉၂၆ က မွေးခဲ့သူဖြစ်၏။ ယခုတော့ သူသည် ဤအိမ်ကြီး၏ လသာဆောင်မှနေ၍ ညနေစောင်းတွင် အနော်ရထာလမ်းမှ လူသွားလူလာများကို ကြည့်ပြီး အချိန်ကို ကုန်လွန်နေရ၏။

"အခုတော့ ကားတွေရှုပ်တဲ့နေရာပေါ့။ ဂျပန်တွေက အိမ်ကိုပါ ငှားပြီး စားသောက်ဆိုင် ဖွင့်ချင်တယ်တဲ့။ အမေက ခွင့်မပြုဘူး။ အသံတွေ ပိုဆူမယ်။ ညော်နဲ့တွေ မခံနိုင်ဘူးတဲ့။ နိုင်ငံခြားသား အတော်များများက ဒီအိမ်ကို သဘောကျကြတယ်။ ကျွန်မမိဘတွေနဲ့ သူတို့ရဲ့ သားသမီးရှစ်ယောက်က လွန်ခဲ့တဲ့ ၃၅ နှစ်က ဒီအိမ်ကို ပြောင်းလာကြတယ်။ အိမ်က ကျွန်မတို့ကျောင်းနဲ့ နီးတာကိုး။ ငယ်ငယ်တုန်းက တော့ မောင်နှမတွေအကုန် အတူတူစုနေကြတာပဲ။ နောက်တော့ တစ်ယောက်ပြီးတစ်ယောက် နိုင်ငံခြားထွက်ကုန်ကြတယ်။ အိမ်ရှေ့လသာဆောင်ကို ကျွန်မအကြိုက်ဆုံးပဲ။ လက်ဖက်ရည်ကြမ်း သောက်ရင်း အပြင်ကို ကြည့်ရတာ အရသာရှိတယ်။ သရက်ပင်က သရက်သီးတွေကို ဝါးလုံးတန်းနဲ့ လှမ်းခူးလို့လည်း ရတယ်။ အပေါ်ထပ်က အိပ်ခန်းသုံးခန်းနဲ့ ရေချိုးခန်းက ပျက်စီးသွားတယ်။ ဒါကြောင့် လွန်ခဲ့တဲ့ နှစ်နှစ်ဆယ်က နှစ်ထပ်ဆောင်တစ်ခု ထပ်ဆောက်ပြီး အဲဒီကို ပြောင်း

နေကြတယ်။ အပေါ်ထပ်ကို အခု ဘာမှမသုံးတော့ဘူး။ အောက်ထပ် မှာတော့ ကျွန်မရဲ့ ဒီဇိုင်းနဲ့ မိဒီယာလုပ်ငန်း လုပ်တယ်။ ဗမာတိုင်းရင်း ဆေး ဆေးပေးခန်းလည်း ဖွင့်ထားတယ်။ ဒီအိမ်ကြီးကို ဖျက်ပြီး အထပ် ၂၀ ကွန်ဒိုဆောက်ဖို့ စီစဉ်နေတယ်” ဟု ဒေါ်လဲ့လဲ့ဝင်းက ပြော၏။

(အနော်ရထာလမ်းနေသူ ဒေါ်လဲ့လဲ့ဝင်း)

ဦးအောင်ဝင်း

ကျွန်တော့်အဘိုးက အင်္ဂလိပ်လူမျိုး ရဲအရာရှိပါ။ ‘မစ္စတာ အေဒဗလျူပေါ်တာ’ ဖြစ်ပါတယ်။ သူက ဗမာပြည်က ကျွန်တော့်အဘွားနဲ့ အကြောင်းပါပြီး ကချင်ပြည်နယ်မှာ နယ်စပ်အရေးပိုင် လုပ်ခဲ့ပါတယ်။ စစ်ပြီးတော့ သူ အင်္ဂလန်ပြန်သွားတယ်။ အဘွားက လိုက်မသွားဘူး။ သားနှစ်ယောက်နဲ့အတူ ဗမာပြည်မှာ နေခဲ့တယ်။ ကျွန်တော့်အဖေက သားအကြီးဆုံးပါ။ ‘အေဒဗလျူပေါ်တာ’ က အင်္ဂလန်မှာ နောက်အိမ်ထောင်ပြုတယ်။ ကျွန်တော်တို့နဲ့တော့ အဆက်အသွယ်မရှိတော့ပါဘူး။ အမေက ကုက္ကိုင်းမှာ ခြံကြီးတစ်ခြံဝယ်တယ်။ နောက်တော့ သားသမီးငါးယောက်ကို ခွဲဝေပေးခဲ့တယ်။ အသက် ၉၃ နှစ်အထိ ကျန်းကျန်းမာမာပဲ။ အခု အင်းလျားကန်ဟိုတယ်နားက အိမ်မှာ နေတယ်။

ကျွန်တော့်အဖေ ‘တယ်ဒီပေါ်တာ’ (ဦးတင်ညွန့်)က ဗမာအမျိုးသမီးတစ်ဦးနဲ့ အိမ်ထောင်ကျတယ်။ မိဘများက တည်းခိုခန်းတစ်ခု တည်ထောင်တယ်။ ပထမတော့ ဆိပ်ကမ်းသာလမ်းမှာ ‘အီကော့နော့မစ် ဧည့်ရိပ်သာ’။ နောက်ကျတော့ စားသောက်ဆိုင်ဖြစ်သွားတယ်။ ပထမထပ်မှာ ‘သီရိရိပ်မွန်ဧည့်ရိပ်သာ’ ထပ်လုပ်တယ်။ နောက်ပိုင်းမှာ ကမ္ဘာအေးဘုရားလမ်း ကုက္ကိုင်းမှာ ‘မေတ္တာရိပ်မွန်’ ဧည့်ရိပ်သာ ဖွင့်တယ်။ အဲဒီမှာ ကျွန်တော်မွေးတယ်။

ကျွန်တော်က စိန်ပေါကျောင်းမှာ နေတယ်။ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ် တက်တယ်။ ရှမ်းပြည်နယ်က မမြင့်မြင့်မေ့နဲ့ တွေ့ပြီး အိမ်ထောင်ပြု တယ်။ ကျွန်တော်ကတော့ တည်းခိုခန်းထက် ဟိုတယ်လုပ်ဖို့ ပိုစိတ် အားထက်သန်နေတယ်။ မိဘလက်ငုတ်လက်ရင်းကို ဆက်ထိန်းသိမ်း ရမှာပဲဟု ဦးအောင်ဝင်းက ပြောသည်။

ယခု ဦးအောင်ဝင်း ဖွင့်လှစ်ထားသော ကမ္ဘာအေးဘုရားလမ်း ကုက္ကိုင်းရှိ တည်းခိုခန်းနေရာတွင် တစ်ချိန်က ဘဂ္ဂဒက်မြို့မှ လာရောက် သော ဂျူးလူမျိုး Issac Sofaer ၁၈၉၃ ခုနှစ်တွင် နေထိုင်သည်။ သူက ယခု ၂၆ လမ်းရှိ ဂျူးဘုရားကျောင်း ဂေါပကကြီးဖြစ်၏။ ၁၈၉၃ တွင် သူက ဆန်ကုန်သည်ကြီး၊ ဝိုင်နှင့်အရက် ကိုယ်စားလှယ် ကြီးဖြစ်၏။

ထိုနေရာကို ၁၉၂၀ ခုနှစ်တွင် ပါရှင်းတွင် မွေးဖွားသူ Agha Mahmoud Shira က ဝယ်၏။ ဆွစ်ဇာလန်နိုင်ငံမှ တိုင်ကပ်နာရီများ မှာပြီး ရောင်း၏။ အင်္ဂလိပ်စားသောက်ဆိုင်ဖြစ်သော "The Piccadilly" ကို ဖွင့်၏။

ရတ်ချတ်မိုင်းနပ်(စ်)

ကျွန်တော့်အဖေ 'အဲရစ်မိုင်းနပ်(စ်)' က ဘီအိုစီရေနံကုမ္ပဏီမှာ လုပ်တယ်။ သန်လျင်မှာပေါ့။ သူက လုံချည်အစား၊ ဘောင်းဘီတိုပဲ အမြဲဝတ်တယ်။ လုပ်ငန်းခွင်မှာ အမြဲလှုပ်ရှားနေရတာကိုး။ ၁၉၇၀ မှာ အဖေက အငြိမ်းစားယူတယ်။ ဒါပေမဲ့ သူ့ကို အကြံပေးပုဂ္ဂိုလ် ပြန်ခန့်တယ်။ ကျွန်တော်တို့က နောက်ပိုင်း အဘိုးရဲ့ တက္ကသိုလ်ရိပ်သာ လမ်းအိမ်မှာ သွားနေကြတယ်။ ခြံက အတော်ကျယ်တယ်။

ခြံထဲမှာ မာလကာ၊ အုန်းပင်၊ မချစ်စုသရက်ပင်တွေ ရှိတယ်။ မြက်ခင်းလှလှတစ်ခုလည်း ရှိတယ်။ အပတ်တိုင်းလိုလို အဖေနဲ့ ကျွန်တော် ရေကန်ထဲမှာ ရေကူးကြတယ်။ ငါးမြားကြတယ်။ အိမ်က

အကုန် သစ်သားနဲ့လုပ်ထားတာ။ အမိုးရော အခင်းရော ကျွန်းနဲ့ ပျဉ်းကတိုးတွေနဲ့ပဲ။ မိသားစုက အပေါ်ထပ်မှာ နေကြတယ်။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အတွင်းမှာ ကျွန်တော်တို့ ကလကတ္တားကို ပြေးကြတော့ ဂျပန်က အိမ်ကိုပါ သိမ်းပြီး နေကြတယ်။ စန္ဒရားနှစ်ခုသုံးခုကို အပေါ်ထပ်ကနေ အောက်ကို ပစ်ချဖျက်ဆီးကြတယ်။ ဝရံတာကလည်း အကျယ်ကြီးပဲ။ ညနေဘက်ဆို လေညှင်းခဲလို့ သိပ်ကောင်းတာပဲ။ ခရစ်စမတ်ဆိုရင် အဘိုးချက်တဲ့ ဟင်းတွေ စားရတယ်။ ကြက်ဆင်ကြော်၊ အာမေးနီးယန်း အချိုမုန့်တွေ သိပ်အရသာရှိတာပဲ။

အောက်ထပ်ကိုတော့ ကျွန်တော်တို့ ငှားထားတယ်။ အောက်ထပ်မှာက ဗဟန်းအမှတ် (၂) မူလတန်းကျောင်း ဖြစ်လာတယ်။ အဘိုးမှာ ကားသုံးစင်း ရှိတယ်။ ဂျက်ဌားကား၊ အမ်ဂျီကား။ ဗောက်ဆောကားကိုတော့ ကျွန်တော့်ကို ပေးတယ်။ နောက်တော့ အကုန်ပဲ အစိုးရသိမ်းတဲ့အထဲ ပါသွားကြတယ်။

ကျွန်တော်တို့အိမ်က တက္ကသိုလ်ရိပ်သာလမ်းမှာ။ ဒေါ်အောင်ဆန်းစုကြည် အိမ်နဲ့ ကပ်လျက်ပဲ။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်း လုပ်ကြံခံရပြီးတဲ့နောက် သူတို့မိသားစုက ဒီမှာပြောင်းနေကြတယ်။ ဒေါ်ခင်ကြည်က သဘောကောင်းတယ်။ သိပ်တော့ တိကျတယ်။ သူက ရှစ်နာရီဆို ရှစ်နာရီပဲ။ ငါးမိနစ် အစွန်းမခံဘူး။ ကျွန်တော့်အမေ 'ဘာဘရာ'နဲ့ ဒေါ်ခင်ကြည်နဲ့က သိပ်ခင်ကြတယ်။ အမေနဲ့ ဒေါ်ခင်ကြည်က ရန်ကုန်ဆေးရုံကြီးမှာ အတူတူ လုပ်ဖော်ကိုင်ဖက်တွေပဲ။

၁၉၈၇ ခုနှစ်မှာ ဒေါ်အောင်ဆန်းစုကြည် ဗမာပြည်ပြန်လာပြီး သူ့မိခင်ကို ပြုစုစောင့်ရှောက်တယ်။ နောက်တော့ သူက ဒီမိုကရေစီလှုပ်ရှားမှုရဲ့ ခေါင်းဆောင်ဖြစ်လာတယ်။ သူနေတဲ့အိမ်မှာ အမျိုးသား ဒီမိုကရေစီအဖွဲ့ချုပ်ရုံး လုပ်လိုက်တယ်။ ဒေါ်အောင်ဆန်းစုကြည်က သူ့အိမ်ဂိတ်ပေါက်ကနေ မိန့်ခွန်းတွေပြောတယ်။ လူတွေအများကြီး လာနားထောင်ကြတယ်။ ကျွန်တော်လည်း သွားနားထောင်တာပဲ။ ရဲ

တွေက အိမ်ကို ၂၄ နာရီ မျက်ခြေမပြတ် စောင့်ကြည့်ကြတယ်။ ကျွန်တော့်အဘိုးရဲ့ ကားထားတဲ့ ဂိုဒေါင်ထဲအထိ သူတို့လာနေကြတယ်။ ကျွန်တော်က ၁၈ နှစ်သားကစပြီး ကားပြင်ဆိုင်ဖွင့်ခဲ့တယ်။ ၂၀၀၃ ခုနှစ်မှာ အဘိုးကွယ်လွန်တယ်။ ခြံကို ရောင်းလိုက်ကြရတယ်။ ကျွန်တော်တို့အိမ်ကို ဝယ်လိုက်တဲ့သူက ဆောက်လုပ်ရေးလုပ်ငန်း ပိုင်ရှင်ပဲ။

‘ရစ်ချက်မိုင်းနပ်(စ်)’ တို့က အာမေးနီးယန်းလူမျိုး အဆက်အနွယ်များဖြစ်ကြ၏။ သူတို့က ကုန်သည်များ၊ အဆောက်အဦး ဆောက်လုပ်သူများ၊ ဘာသာဗေဒပညာရှင်များအဖြစ် မြန်မာနိုင်ငံသို့ ရောက်လာကြ၏။ Makertich Minossian သည် ၁၈၅၅ က မင်းတုန်းမင်းနှင့် ဗြိတိသျှသံတမန်တို့ တွေ့ဆုံစဉ်က စကားပြန်လုပ်ခဲ့သူဖြစ်၏။ ထို့နောက် နှစ်ခြင်းဘာသာပြောင်း၏။ သူက ‘ရစ်ချက်မိုင်းနပ်(စ်)’ ၏ အဘေးဖြစ်၏။

အိန္ဒိယသံအမတ်ကြီး Dr. M.A.Rauf သည် မြန်မာမူစလင်တစ်ဦးဖြစ်၏။ သူ၏အဘိုးက အိန္ဒိယမှ မြန်မာပြည်သို့ လာရောက်နေထိုင်သူဖြစ်ကာ ရန်ကုန်မြို့တော်ဝန်ပင် ဖြစ်ခဲ့ဖူး၏။ သူ့ဖခင် M.A. Shakur သည် အောင်မြင်သော စီးပွားရေးလုပ်ငန်းရှင်တစ်ဦး ဖြစ်၏။ သူက ပညာရေးနှင့် အနုပညာကို အားပေးသူဖြစ်၏။ မြန်မာနိုင်ငံသို့ ပထမဆုံး ဓာတ်ပြားချပ်များ တင်သွင်းသူဖြစ်၏။

ဦးအောင်လင်း-လသာလမ်း

ကျွန်တော့်အဖေမှာမည်က ‘ရွှီအီကျန်’ ပါ။ အခု လသာလမ်းက အိမ်ကို အဖေက ကြိုက်လို့ ဝယ်ခဲ့ပါတယ်။ တစ်လမ်းလုံးက အိမ်တွေက ခေါင်မိုးအုတ်ကျွတ် အတူတူတွေချည်းပဲ။ အိမ်မှာ ကွမ်ယင်မယ်တော်ရုပ်တု၊ အိမ်စောင့်နတ်၊ မြေကြီးစောင့်နတ်၊ အန်းကုန်းဘိုးတော်ရုပ်တုတွေ ရှိတယ်။ ပုံတော်တွေရှေ့မှာ ရေတစ်ဖန်ခွက်စီ ထားတယ်။

တစ်နှစ်ကို တရုတ်ပွဲတော်သုံးမျိုးကို လုပ်တယ်။ လမုန့်ပွဲတော်၊ ဝိညာဉ်ကန်တော့ပွဲဆိုတဲ့ သင်္ချိုင်းမှာ ဘိုးဘွားတွေကို ကန်တော့တာတို့။ သူတို့ရဲ့ ဝိညာဉ်တွေကို ပင့်ဖိတ်ပြီး အာဟာရဒါနပြုတာ။ တရုတ်နှစ်ကူးပွဲကျတော့ အိမ်မှာ ချက်ပြုတ်ပြီး ကြက်ကင်၊ ဝက်သားနဲ့ ခေါက်ဆွဲကြော်တွေကို ဆွေမျိုးတွေကို ကျွေးတယ်။

ကျွန်တော့်အဘိုးက တရုတ်ပြည်မကြီးက လာတာ။ အမေနဲ့ အဖေက တရုတ်ပြည်မှာ မွေးတာ။ ဖူးကျင့်ပြည်နယ်ကနေ ၁၉၄၀ တစ်ဝိုက်က ရန်ကုန်ရောက်လာကြတယ်။ သူတို့က 'လက်ရှည်' လူမျိုးတွေ။ အဖေက ငါးပိနဲ့ ပဲပိစပ် လုပ်ရောင်းတယ်။

ကျွန်တော်တို့ မွေးချင်း ၆ ယောက်က ၁၉ လမ်းထိပ်က 'တရုတ်မက်သဒစ်' ကျောင်းမှာ နေကြတယ်။ အင်္ဂလိပ်စာနဲ့ တရုတ်စာ သင်ရတယ်။ ကျွန်တော် ၁၂ နှစ်သားမှာ အစိုးရက ပိတ်လိုက်လို့ မြန်မာကျောင်း ပြောင်းတက်ရတယ်။ ဆွေမျိုးတွေက တရုတ်ပြည် ပြန်ကြတယ်။ တချို့လည်း အမေရိကသွားကြတယ်။ ကျွန်တော်က တရုတ်တန်းမှာ ကြီးလာပေမယ့် တရုတ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းလည်း မသွားဘူး။ တရုတ်ပြည်လည်း မပြန်ဘူး။ ကျွန်တော်က တရုတ်စကား မတတ်ဘူး။ သင်္ကန်းကျွန်းက မေဃဝတီဘုရားကျောင်း သွားတယ်။ ကျွန်တော်က ဗမာဘုရားပဲ ရှိခိုးတယ်။ (လသာလမ်းမှ သုံးထပ်တိုက်တွင် နေသူ ဦးအောင်လင်း)

ဟာဂျီရာဘီဘီ

ကျွန်မဘိုးဘွားတွေ ဒီအိမ်မှာပဲ နေခဲ့ကြ၊ သေခဲ့ကြတယ်။ ကျွန်မလည်း ဒီမှာမွေးတယ်။ ဒီမှာပဲသေချင်တယ်။ ကျွန်မတို့အိမ်ကို 'ပတေး' အဆောက်အဦလို့ပဲ လူသိများတယ်။ ဒီအိမ် ဘယ်တုန်းကဆောက်လဲတော့ မသိဘူး။ အရင်ကတော့ သစ်သားအိမ်ဖြစ်ပုံရတယ်။ မီးသုံးကြိမ်လောင်ပြီးတဲ့နောက် အာဘွားက မီးမလောင်နိုင်တဲ့၊ ငလျင်ဒဏ်ခံနိုင်တဲ့

အိမ်ဆောက်ချင်တယ်ဆိုပြီး ဂျာမန်အင်ဂျင်နီယာတစ်ယောက်ကို ဆောက်ခိုင်းတယ်။ ဒီအိမ်ရှေ့က အိမ်က ၁၉၂၂ မှာ ဆောက်တာ။ ကျွန်မအဘွားဆီက ပိုက်ဆံချေးပြီး ဆောက်တဲ့ ကျွန်မတို့ ဆွေမျိုးအိမ်ပဲ။ အခုနေတဲ့ ဒီအိမ်က အဲဒီအိမ်ထက် စောဆောက်တာ။

အပေါ်ထပ်မှာ ကျွန်မအဖေရဲ့ ညီမအငယ်ဆုံး 'အန်တီအမိနာ' နေတယ်။ သူက မျက်စိမမြင်ရှာဘူး။ သူက မောင်နှမ ၁၂ ယောက်ထဲမှ အငယ်ဆုံး။ အောက်ထပ်မှာက ကျွန်မအမေရဲ့ ညီမနေတယ်။ သူ့မှာ ကလေးမရှိတော့ ကျွန်မတို့မောင်နှမလေးယောက်ကို မွေးစားထားတယ်။ ကျွန်မအမေက ကလေးရှစ်ယောက်ရှိလို့ သူ့ညီမကို လေးယောက် ပေးထားတာပေါ့။ တစ်ခါတလေ ကျွန်မအမေက ပျင်းလာရင် ကားပေါ်တက်ပြီး မြို့ကို ပတ်မောင်းတာပဲ။ ကျွန်မတို့မှာ အဲဒီခေတ်က ကားတွေ အများကြီးရှိတယ်။ ဗျူးကား၊ ဘဲလ်အဲယားကား၊ ချက်ပလက်ကား။

ကျွန်မက စိန်ဂျွန်းကွန်ဗင့်မှာ ကျောင်းတက်တယ်။ ကွန်ဗင့်တုံးက နာမည်က မာရီတဲ့။ အန်တီ 'အမိနာ' နာမည်က 'မာဂရက်' ။ လေးတန်း ငါးတန်းထိပဲ ကျောင်းတက်ခဲ့ရပါတယ်။ ဘုရားရှိခိုးသင်၊ အိမ်အလုပ်လုပ်၊ အိမ်ထောင်ပြု။ ဒါပါပဲ။

ကျွန်မတို့အိမ်အနားမှာ ရုပ်ရှင်ရုံတွေ အများကြီးရှိတယ်။ 'ပလေဒီယံရုံ'၊ 'ကလိုဗာရုံ'၊ 'ဂလုပ်ရုံ'၊ 'စင်ထရယ်ရုံ' ။ 'ရွှင်ရယ်'နဲ့ 'ကာလ်တန်'က ၃၁ လမ်းမှာ။ 'အိပ်စယ်စီယာ'က ၃၂ လမ်းမှာ။ 'ရာဇ်'ရုံက ဆူးလေဘုရားလမ်းနဲ့ မောင်ဂိုမာရီလမ်းထောင့်မှာ။ ကျွန်မတို့က အင်္ဂလိပ်ကား ကြည့်ရတာ ပိုကြိုက်တယ်။ ၄၈ လမ်းမှာ အိန္ဒိယရုပ်ရှင်ရုံတွေရှိတယ်။ ဗမာရုပ်ရှင်ရုံတွေလည်း ရှိတယ်။

ညနေ ၆ နာရီ ပွဲကြည့်တာ များတယ်။ ဘုရားရှိခိုးကျောင်းတက်ပြီးရင်လည်း မနက်ရုပ်ရှင် (မောနင်းရှိုး) ကြည့်ကြတယ်။ တနင်္ဂနွေနေ့ မနက် အင်္ဂလိပ်ရုပ်ရှင်တွေက သိပ်ကောင်းတယ်။ 'အဲလစ်ဘက်

ကေလာနဲ့ 'ရစ်ချက်ဘာတန်' တို့ပါတဲ့ 'ကလီယိုပါထရာ'၊ 'ရိုမီယို ဂျူးလီယက်'၊ 'ဝါးသရင်းဟိုက်' ရုပ်ရှင်တွေ သိပ်ကောင်းတယ်။ ကျွန်မ တို့ ရုပ်ရှင်သွားရင် အမေက စိတ်ဆိုးတယ်။ သူက အိမ်မှာပဲ ဟင်းချက် စေချင်တာ။

အဘွားက ကျွန်မတို့ ကျောင်းနေတာ မကြိုက်ဘူး။ သူက ပညာရေးကို မကြိုက်ဘူး။ သူကလည်း စာမတတ်ဘူး။ သူ ၁၆ နှစ်မှာ ကျွန်မအဘိုး အသက် ၄၀ နဲ့ လက်ထပ်တယ်။ သူက ဂူဂျာ ရတီစကားပဲ ပြောတယ်။ ဂူရတီဝတ်စုံ ဝတ်တယ်။ 'ကူရီတီ' ဆိုတဲ့ ကော်လာမပါတဲ့ ဘလောက်စ်အင်္ကျီနဲ့ ဒိုတီဆိုတဲ့ ထဘီကို ဝတ်တယ်။ ဒါက ရှေးခေတ် ဂူဂျာရတီဝတ်စုံပဲ။

ပထမကမ္ဘာစစ်အပြီးမှာ ကျွန်မအမေရဲ့အဖေ 'အိဗရာဟင် ပတေးလ်' က သူ့ညီသုံးယောက်နဲ့အတူ ဗမာပြည် ရောက်လာကြတယ်။ ကျွန်မအဘိုးက သူ့ဇနီးကို အိန္ဒိယမှာ ထားခဲ့ပြီး ဒီမှာ မော်လမြိုင်က မွန်အမျိုးသမီးနဲ့ လက်ထပ်တယ်။ သူတို့ညီအစ်ကိုတွေက အင်္ဂလိပ်စာ မတတ်ဘူး။ ဂူဂျရတီနဲ့ အာရဗီပဲ တတ်တယ်။ သူတို့က ဈေးထဲက အပ်ချုပ်ဗူးတွေ ဝယ်ပြီး လမ်းပေါ်မှာ ဗန်းနဲ့ခင်းပြီး ရောင်းကြတယ်။ အဲဒီကနေ ကြီးပွားလာကြ ချမ်းသာလာကြတာပဲ။

အဘိုးက သူ့ပိုက်ဆံတွေကို ဘဏ်မှာအပ်တယ်။ ဘဏ်မန်နေဂျာ က တခြားဘာစီးပွားရေး လုပ်ချင်သလဲမေးတော့ သူက အင်္ဂလန်နဲ့ ကုန်သွယ်ချင်တယ်ဆိုလို့ ဘဏ်မန်နေဂျာက သူ့ကို လိုင်စင်လျှောက် ပေးတယ်။ အဲဒီခေတ်က စီးပွားရေးလုပ်ရတာ သိပ်လွတ်လပ်တယ်။ အဘိုးနဲ့ ကျွန်မဦးလေးတွေက အင်္ဂလိပ်ကုန်တွေဖြစ်တဲ့ ဖိနပ်တွေ၊ ထီးတွေ၊ လက်ကိုင်ပဝါတွေ၊ ယာဒ်ဒလေပေါင်ဒါတွေ၊ ဆပ်ပြာတွေ အကုန်ရောင်းတယ်။

အဲဒီခေတ်က လူအတော်များများ ဗြိတိသျှပုံစံအင်္ကျီတွေ ဝတ်ကြ တယ်။ ဒါကြောင့် အင်္ဂလန်က ပိတ်စတွေ အများကြီးမှာပြီး ရောင်းရ

တယ်။ အဲဒီပိတ်စတွေပေါ်မှာ ကျွန်မတို့တံဆိပ်ကပ်ပြီး ရောင်းတယ်။ အထည်အလိပ်နဲ့ ပတ်သက်လို့ အကုန်လုပ်တယ်။ အခုထိလည်း ဟိုဘက်လမ်းမှာ ဘောင်းဘီချုပ်ဆိုင် ဖွင့်ထားတုန်းပဲ။

ကျွန်မရဲ့အစ်မနဲ့ ကျွန်မက ဂျပန်ခေတ်က ဒီအိမ်မှာပဲ မွေးတယ်။ ကျွန်မတို့ကို ဂျပန်ဆရာဝန်မက မွေးပေးတယ်။ သူက တကယ်တော့ ဂျပန်သူလျှီပဲ။ ကျွန်မတို့ အိမ်အောက်ထပ်မှာ ဂျပန်တွေက အရုပ်ဆိုင် ဖွင့်တယ်။ သူတို့လည်း သူလျှီတွေပဲ။

ကျွန်မမိသားစုက အဝတ်အထည် ကိုယ်တစ်ခုနဲ့ အိန္ဒိယကို ပြေးကြရတယ်။ ရွှေတွေ၊ ငွေတွေကို သေတ္တာထဲ ထည့်ထားခဲ့ရတယ်။ ဆွေမျိုးတစ်ယောက်က အိမ်ကို စောင့်ကြည့်ကျန်ခဲ့တယ်။ ဗုံးကြဲတော့ အိမ်ရှေ့အိမ်နဲ့ ဘေးအိမ်ပျက်သွားတယ်။ ဂျပန်တွေက အိမ်ထဲက ပစ္စည်း အကုန်ယူတယ်။ အင်္ဂလန်မှာ ရိုက်ထားတဲ့ ကျွန်မအဘိုးပုံကအစ ယူသွားကြတယ်။ ကျွန်မတို့ရဲ့ မွေးစာရင်းစာရွက်တွေလည်း ပျောက်ကုန်ကြသည်။ ကျွန်မကို ၁၉၄၁ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာ ၁၈ မှာ မွေးတယ်။ 'အဒေါ်အမိရာ' က ၁၉၃၃ ခုနှစ်၊ ဇွန်လ ၁၂ ရက်မှာ မွေးတယ်။ သိပ်တော့ဖြင့် မသေချာလှဘူး။

အိန္ဒိယမှာ ငါးနှစ်နေပြီး အမေနဲ့အဖေက ရန်ကုန်ပြန်လာတယ်။ ကျွန်မက နောက်ထပ်နှစ်နှစ်ကြာမှ ဗမာပြည် ပြန်လာတယ်။ ကျွန်မ အသက်က ရှစ်နှစ်လောက်ရှိပြီ။ တရုတ်လှေလေးတစ်စင်းနဲ့ အဘွားနဲ့ကျွန်မ ပြန်လာခဲ့ကြတယ်။

ကျွန်မအဘွားက ကျွန်မခြောက်လသမီးထဲက ကျွန်မကို မွေးစားခဲ့တာ။ လွတ်လပ်ရေးရတော့ လိုင်စင်တွေလည်း ပျက်ပြယ်ကုန်ပြီ။ နေဝင်းတက်လာတော့ အိမ်ရော၊ စီးပွားရေးရော အကုန်ကန်တော့တာပဲ။ အိမ်နီးနားချင်းတွေက အိန္ဒိယလူမျိုး၊ ပါကစ္စတန်လူမျိုး အာမေနီးယန်းလူမျိုး၊ ဂျူးမျိုးတွေပါ။ ခုတော့ အကုန် လူသစ်တွေရောက်နေပြီ။ (ပတေးလ်အဆောက်အဦတွင် နေထိုင်သူ ဟာဂျီရာဘီဘီ)

ပဲခူးကလပ်

ပဲခူးကလပ်သည် ယခုအခါ ဒဂုံမြို့နယ်၊ ပြည်လမ်းနှင့် *စကားဝါ* လမ်းထောင့်တွင် တည်ရှိ၏။ နိုင်ငံခြားရေးရုံးနှင့် မျက်နှာချင်းဆိုင်တွင် ရှိ၏။ *ပဲခူးကလပ်* က ဗြိတိသျှလူမျိုးသာလျှင် လာရောက်စားသောက်သုံးစွဲခွင့်ရှိသော သီးသန့်ကိုလိုနီကလပ် ဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှလူမျိုးစစ်စစ်မှလွဲ၍ မည်သည့်သွေးနော နိုင်ငံသားကိုမှ ဝင်ခွင့်မပြုခဲ့။ *ပဲခူးကလပ်* အသင်းဝင်များမှာ အရပ်ဘက် အစိုးရအရာရှိကြီးများ၊ တပ်မတော်အရာရှိကြီးများနှင့် ချမ်းသာကြွယ်ဝသူများအတွက် သီးသန့်ဖြစ်၏။ မြေဧကအကျယ်ကြီးတွင် ကျွန်းသစ်များဖြင့် ၁၈၈၂ ခုနှစ်က ခမ်းနားထည်ဝါစွာ ဆောက်လုပ်ထားသော အဆောက်အဦကြီးဖြစ်၏။ ၁၉၄၁ နှောင်းပိုင်းတွင် ဤကလပ်သည် ဂျပန်တို့ ဗုံးဒဏ်ကြောင့် မီးလောင်ပျက်စီးခဲ့၏။ သို့သော် ကျန်ရှိသေးသော အဆောက်အဦများမှာ ယခုတိုင် မပြုမပြင်ဘဲ ပြိုကျယိမ်းယိုင်လုနီးပါး တည်ရှိနေဆဲဖြစ်၏။ ကမ္ဘာကျော် ဗြိတိသျှစာရေးဆရာကြီး *ရုယာဒ်ကစ်ပလင်း* က ၁၈၈၃ တွင် ဤကလပ်ကို ရောက်ဖူးခဲ့၏။ *ပဲခူးကလပ်ကောက်တေး* ဆိုသော နာမည်ကျော် အရက်စပ်နည်းမှာ ဤကလပ်မှ စတင်ခြင်းဖြစ်၏။ ဤအဆောက်အဦကို တပ်မတော်က တပ်မတော်ငွေစာရင်းရုံးချုပ် (CMA) အဖြစ် တစ်ခါက သုံးခဲ့ဖူးသေး၏။ တပ်မတော်သားပင်စင်များကို ဤနေရာတွင် ထုတ်ပေးခဲ့၏။

ယခင်က *ပဲခူးကလပ်* တွင် စားသောက်ခန်း၊ အရက်ရောင်းချသော ဘားခန်း၊ တည်းခိုခန်း၊ နားနေခန်းများ ရှိ၏။ ဤနေရာတွင် ယခု အမှတ် ၉၅၄ စစ်အင်ဂျင်နီယာတပ်က နေရာယူထား၏။

သူမေဒီ

ကျွန်မခင်ပွန်းက အင်ဂျင်နီယာပါ။ တပ်မတော်ကပါ။ ကျွန်မအဖေကတော့ ကြက်ဒိုင်၊ ငါးဒိုင်လုပ်ပါတယ်။ ဒီကိုမပြောင်းခင်

မရမ်းကုန်းမြို့နယ်မှာ နေခဲ့ကြပါတယ်။ ကျွန်မ အိမ်ထောင်ကျတော့ ဒီမှာလာနေရတယ်။ ဒီတစ်ဝိုက်မှာ အရင်တုန်းက ဘာမှမရှိဘူး။ ခုကျ မှ ပတ်ပတ်လည်ဆိုင်တွေ များလာတယ်။ မပြောင်းလဲတာကတော့ ငြိမ်းအေးတာပဲ။ သဘာဝအတိုင်း ရှိနေတယ်။ သန့်ရှင်းတယ်။ သစ်ပင် တွေ အများကြီးရှိတယ်။ ကျွန်မ ဒီမှာနေတာ နှစ်နှစ်ဆယ်ရှိပြီ။
(ယခု ပဲခူးကလပ်နေရာတွင် နေထိုင်)

ပစ်ကီ

ဒီရှေးဟောင်းအဆောက်အဦးက သိပ်ကိုထူးခြားတယ်။ ပြတိုက် နဲ့ တူနေတယ်။ ဗိသုကာလက်ရာက အံ့မခန်းပါပဲ။ ဖျက်တော့ မပစ် သေးပေမယ့် ပြင်လည်းမပြင်ကြဘူး။ အစိုးရက ကျွန်တော်တို့ကို ဒီမှာ အခမဲ့နေထိုင်ခွင့်ပေးထားတယ်။ အဘိုးက အရင်တုန်းက ဘီလီ ယက်ခုံ စာရေးလုပ်ခဲ့ပါတယ်။ (ယခု ပဲခူးကလပ်နေရာတွင် နေထိုင်)

မစ္စတာမူသူး

အထဲကို ချောင်းကြည့်ရင် အခန်းထဲမှာ ဘီလီယက်ခုံ အကြီး စားလေးခုံကို တွေ့ရတယ်။ ပဲခူးကလပ်မှာ ဝန်ထမ်းအများကြီးရှိတယ်။ ဗမာတွေရော အိန္ဒိယမျိုးနွယ်တွေရော။ ကျွန်တော့်အဖေ 'ဂျေအက်စ် ဂျာဂါဗေလူး' က စားပွဲထိုး၊ ဘဏ္ဍာစိုး၊ ထမင်းချက်တစ်ခုမှ မဟုတ် ဘူး။ သူက ဘီလီယက်စာရေးလုပ်တာ ၁၅ နှစ်ကြာခဲ့တယ်။ သူက ဘီလီယက်ထိုးတာလည်း သိပ်တော်တဲ့သူပဲ။ ကျွန်တော့်အဖေ သင်ပေး သူထဲမှာ ထင်ရှားတာကတော့ ရုပ်ရှင်မင်းသား ကောလိပ်ဂျင်နေဝင်းပဲ။
ငယ်ငယ်တုန်းက ကျွန်တော်တို့ ကန်တော်လေးမှာ နေတယ်။ ကျောင်းပြီးတော့ ကျွန်တော် တပ်မတော် ဂျီအီးတပ်ထဲ ဝင်တယ်။ အဲဒီမှာ ပထမတန်း လျှပ်စစ်ကျွမ်းကျင်ရာထူး ရပါတယ်။ ပထမတော့ ဂျီအီးတပ်ဝင်းဖြစ်တဲ့ ငါးထပ်ကြီးဘုရားနားမှာ နေတယ်။ နောက်တော့ ဒီမှာနေခွင့်ပြုလို့ လာနေတာ ရှစ်နှစ်ရှိပါပြီ။

ကျွန်တော့်အဘိုးက မဒရပ်စ်က အိန္ဒိယလူမျိုးပါ။ အဖေကိုတော့
 ဟင်္သာတမှ မွေးပါတယ်။ အမေက ပုသိမ်သူ။ ၁၉၈၀ မှာ အဖေ၊
 အမေ၊ ညီ၊ ညီမတွေ အကုန် အိန္ဒိယပြန်သွားကြတယ်။ ကျွန်တော်က
 တော့ ဂျီအီး ၉၅၄ တပ်မှာပဲ ကျန်ခဲ့တယ်။ အခု အသက် ၇၁ နှစ်
 ရှိပြီ။ အငြိမ်းစားယူပြီးပါပြီ။ အငှားကား တစ်စင်းဝယ်ပြီး မနက်
 ကျွန်တော်မောင်း၊ ညနေ ကျွန်တော့်သား မောင်းတယ်။ ကျွန်တော်
 အခုနေတာက စစ်တပ်က ဆောက်ထားတဲ့ ယာယီအိမ်လေးမှာပါ။
 ပဲခူးကလပ်ရဲ့ ဘီလီယက်ခန်းနဲ့ အနီးဆုံးနေရာမှာပေါ့။
 (ယခု ပဲခူးကလပ်နေရာတွင် နေထိုင်)

ဗြိတိသျှသံအမတ်အိမ်တော်

ရန်ကုန်မြို့ အလံပြဘုရားလမ်းထောင့်တွင် ခမ်းနားထည်ဝါသော
 အိမ်ကြီးတစ်လုံးရှိ၏။ ထိုအိမ်တွင် ဗြိတိသျှသံအမတ် အဆက်ဆက်
 နေထိုင်ကြ၏။ ၁၈၆၅ ခုနှစ်တွင် ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီမှ
 နေ၍ Todd Findley ကုမ္ပဏီက ဤအိမ်ကို ဝယ်ခဲ့၏။ အထွေထွေ
 မန်နေဂျာ 'George Swann' က ၁၈၈၅ တွင် ပတ်ဝန်းကျင်မြေ ၁၀
 ဧကကိုပါ ထပ်ဝယ်ခဲ့၏။ ၁၉၃၃ တွင် သစ်သားအိမ်ကြီးငါးအိမ် ပြန်
 ဆောက်ခဲ့၏။ ထိုအထဲမှ တစ်အိမ်ကို ၁၉၄၉ တွင် ဗြိတိသျှအစိုးရက
 ဝယ်လိုက်၏။

၁၉၄၂ က ဤအိမ်တွင် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းနှင့် ဗိုလ်ချုပ်နေဝင်း
 တို့ ခေတ္တနေခဲ့ကြဖူး၏။ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အတွင်း သူတို့နှစ်ဦးက ငှက်
 ဖျားရောဂါဖြစ်ကာ နာလန်ထစတွင် ဤအိမ်၏ အခန်းအမှတ် (၃)
 တွင် နေခဲ့ကြသည်ဟု မှတ်တမ်းအရ သိရ၏။ ၁၉၄၄ တွင် ဂျပန်
 ဗိုလ်မှူးကြီးဆူဇုကီးကို ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းနှင့် ဗိုလ်ချုပ်နေဝင်းတို့က
 ဤအိမ်တွင် တွေ့ဆုံခဲ့ကြဖူးသည်ဟုလည်း ဆို၏။

ဗြိတိသျှသံအမတ်ကြီး 'အင်ဒရူးပက်ထရစ်' က ဤအိမ်ကြီးကို
 အလွန်နှစ်သက်၏။ ဗြိတိသျှပုံစံ အဆောက်အဦဖြစ်ကာ ဗြိတိသျှ

ယဉ်ကျေးမှု အငွေ့အသက် အပြည့်အဝရှိ၍ ဖြစ်၏။ အပေါ်ထပ် အခန်းနှစ်ခန်းတွင် သူနေ၏။ အောက်ထပ်ခန်းမကြီးတွင် ဧည့်ခံပွဲတွေ၊ ညစာစားပွဲတွေ ကျင်းပ၏။ ကြမ်းပြင်သစ်သားတွေက နွေရာသီတွင် အေးမြ၏။ ပန်းခြံနှင့် ဝရံတာက သိပ်ကောင်းသည်။

ဦးသိန်းအောင်ဇော်

လမ်း ၃၀ တွင် ကုလားသူဌေး ‘ဂျမ်နာဒတ်စ်’ အဆောက်အဦး ရှိ၏။ ‘ဂျမ်နာဒတ်စ်’ အိန္ဒိယပြန်သွားတော့ မြန်မာလူမျိုးတွေ တက် နေကြ၏။ ဦးသိန်းအောင်ဇော်တို့က ညစောင့်တစ်ဦးထံမှ ဤအိမ်ကို ဝယ်ခဲ့၏။ အပေါ်ထပ်နဲ့ အောက်ထပ်များက ပျက်နေသည်ကို ပြန်ပြင် ရ၏။ အောက်ထပ်တွင် ဟိန္ဒူမိသားစုနေ၏။

“ကျွန်တော်က လေးမျက်နှာဇာတိပါ။ ၁၃ နှစ်သားမှာ ရန်ကုန် ရောက်လာပါတယ်။ ကျွန်တော့်အဖေက ကျောင်းဆရာပါ။ ဒုတိယ ကမ္ဘာစစ်အတွင်းမှာ အဆောက်အဦတွေ ရန်ကုန်မှာ တော်တော်ပျက်စီး ကုန်ပါတယ်။ ကျွန်တော်က မြို့မကျောင်းက ဆယ်တန်းအောင်တော့ တက္ကသိုလ်ဆက်တက်ပါတယ်။ နောက်တော့ ဦးလေး ဦးဘကျော် ကုမ္ပဏီမှာ ဝင်လုပ်တယ်။ ဦးလေးက ဂျပန်-ဗမာ ဖက်စပ်ကုမ္ပဏီရဲ့ ဥက္ကဋ္ဌပါ။ နောက်တော့ ကျွန်တော်လည်း သွင်းကုန်-ထုတ်ကုန် လုပ်ငန်း ကို ကိုယ်တိုင်လုပ်တယ်။ ဗိုလ်ချုပ်နေဝင်း အာဏာသိမ်းပြီးတော့ ကျွန်တော်လည်း ကုန်သွယ်ရေးမှာ စာရေးဝင်လုပ်ရတယ်။ ကျွန်တော့် ဇနီးက ပုစွန်တောင်မှာ ခေါင်းအုံးစွပ်ရောင်းတယ်။ ဇာထိုးပန်းထိုး လုပ်တယ်။ ၁၉၇၀ မှ ၁၉၉၂ ထိ စကော့ဈေးမှာ ဆိုင်ဖွင့်နိုင်တဲ့အထိ အောင်မြင်ခဲ့တယ်။ ဝန်ထမ်းတောင် ဆယ်ယောက်ငှားထားရတယ်။ ကျွန်တော်တို့ ဒီအိမ်မှာနေတာ ၁၈ နှစ်ရှိပြီ။ ဒီအိမ်က ၁၉၁၁ ကတည်း က ဆောက်တဲ့အိမ်ပဲ။ အိမ်ပိုင်ရှင် ‘ဂျမ်နာဒတ်စ်’ က အိန္ဒိယနဲ့ မြန်မာ ပြည်ကို ကုန်ကူးတဲ့ ကုန်သည်ကြီးပဲ။

ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်းမှ အိမ်

ပါးရှင်းလူမျိုး၊ Agha Mahmoum Shirazi သည် ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင် အကွက်အကွင်းကျသောနေရာများတွင် ခုနစ်နေရာ၌ အိမ်ဆောက်ခဲ့၏။ တစ်အိမ်က ဗိုလ်ဆွန်ပက် အောက်လမ်းရှိ အိမ်ဖြစ်၏။ ထိုအိမ်ကို ၁၈၈၇ ခုနှစ်တွင် သုံးထပ်တိုက်အဖြစ် ဆောက်လုပ်နေထိုင်ခဲ့၏။ Shirazi က ပထမထပ်တွင် ဇနီးတစ်ယောက်ထားပြီး ဒုတိယထပ်တွင် ဒုတိယဇနီးကို ထား၏။ လွတ်လပ်ရေးရပြီးခေတ်တွင် Shirazi သည် နိုင်ငံခြားပြန်သွား၏။ ဤအိမ်ကို ဦးမောင်မောင်စိန်နေတာ နှစ် ၃၀၊ ဒေါ်ခင်မေလွင် နေတာ နှစ် ၅၀၊ ဦးအောင်သန်းကစစ်ပြီးကတည်းက။

ဦးမောင်မောင်စိန်က အိန္ဒိယနွယ်ဖွား။ ဒေါ်ခင်မေလွင်က အီရန်နွယ်ဖွား။

ဒေါ်ခင်မေလွင်

ကျွန်မတို့က 'ရှီးယားမူစလင်' တွေပါ။ အဘိုးတွေက အီရန်ကလာတာ။ ပထမမျိုးရိုးအမည်က Bindahneen ပါ။ နောက်တော့ Bendam လို့ ပြောင်းသွားတယ်။ ရန်ကုန်မှာ ရှီးယားနွယ်ဝင်က သိပ်နည်းတော့ စည်းရုံးကြတယ်။ လမ်း ၃၀ မှာ 'မဂိုရှားဂျာမီးမတ်စဂျစ်' ပလီရှိပြီး ၃၂ လမ်းနဲ့ ၃၈ လမ်းမှာလည်း 'ရှီးယားပလီ' တွေ ရှိတယ်။ မြန်မာနိုင်ငံက မူစလင်အမျိုးသမီးတွေက ပလီမသွားရဘူး၊ အိမ်မှာပဲ ရှိခိုးကြရတယ်။ ဒီနိုင်ငံမှာ 'ရှီးယား' နဲ့ 'ဆွန်နီ' မူစလင်တွေ ပဋိပက္ခမဖြစ်ကြတာ ကံကောင်းပါတယ်။

ကျွန်မက Bindani အဆောက်အဦ (လမ်း ၃၀) မှာ မွေးပါတယ်။ ကျွန်မတို့ ဒီမှာနေတာ နှစ်ငါးဆယ်ရှိပါပြီ။ ရန်ကုန်ဆေးရုံကြီးရှေ့က စိန်ပျံန်း ဒိုင်အိုစီဇင် မိန်းကလေးကျောင်းမှာ ကျောင်းတက်

ပါတယ်။ အဲဒီတုန်းက ကျောင်းအုပ်ကြီးက ‘မာသာဘားနတ်’ ပါ ကျွန်မရဲ့ မောင်နှမအတော်များများ နိုင်ငံခြားကို သွားကုန်ကြပါပြီ ကျွန်မက ‘မိုဟာမက်ဆလင်း’နဲ့ လက်ထပ်ပြီး ဒီမှာပဲ နေရတာပါ အခုတော့ သူလည်း ဆုံးသွားပါပြီ။ အခုနေတဲ့ အဆောက်အဦးက သိပ်လှတယ်။ ဒါပေမဲ့ ပျက်စီးနေပြီ။ ဒီအိမ်မှာ မိသားစု ၆ စု နေကြတယ်။ စုစုပေါင်းလူဦးရေ ၃၀ လောက်ပေါ့။ ကျွန်မတို့အခန်းကတော့ အခြေအနေ အတော်ကောင်းပါတယ်။ အမြဲပဲ ပြုပြင်ထိန်းသိမ်းနေတာကိုး။

(ဗိုလ်ဆွန်ပက် အောက်လမ်းနေသူ)

အခန်း (၂၈) ရန်ကုန်ကယ်တင်ရေး

၂၀၁၂ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလတွင် စာရေးဆရာ Jacques Maudy သည် ထိုင်းနိုင်ငံ၊ မဲဆောက်မြို့သို့ သွားကာ နယ်စပ်ဒေသရှိ ဗမာ စစ်ပြေးဒုက္ခသည်များအကြောင်းကို လေ့လာခဲ့သည်။ Jacques Maudy ကို မော်ရိုကိုနိုင်ငံ၊ တန်ဂျီယားမြို့တွင် မွေးခဲ့သည်။ အဖေက စပိန် လူမျိုး၊ အမေက ပြင်သစ်။ သူ အသက် ၁၆ နှစ်သားမှစပြီး ပြင်သစ် နိုင်ငံ၊ ပါရီမြို့တွင် နေထိုင်ခဲ့၏။ ၁၉၇၈ ခုနှစ်မှစ၍ ပြင်သစ်နိုင်ငံ၏ ဈေးကွက်ကျွမ်းကျင်သူအဖြစ် ကုမ္ပဏီတည်ထောင်ခဲ့ကာ ဝန်ထမ်း ၁၂၀ ကျော်ကို အုပ်ချုပ်ခဲ့၏။ ၁၉၈၉ တွင် ထိုကုမ္ပဏီကို ရောင်းချကာ ပါရီမြို့တွင် ကြော်ငြာအေဂျင်စီတစ်ခု တည်ထောင်အောင်မြင်ခဲ့၏။ ၁၉၉၅ ခုနှစ်တွင် သူနှင့် သူ့မိသားစုက ဩစတြေးလျနိုင်ငံသို့ ပြောင်းရွှေ့ကာ ဩစတြေးလျနိုင်ငံသားအဖြစ် ခံယူခဲ့၏။ ထို့နောက် ဓာတ်ပုံ ပညာရှင်အဖြစ် ကမ္ဘာလှည့်ပြီး မှတ်တမ်းဓာတ်ပုံများ ရိုက်ကူးခဲ့၏။ အထူးသဖြင့် သူက လူမှုအဖွဲ့အစည်းတစ်ခု အပြောင်းအလဲကို မှတ်တမ်း တင်ပြီး ထိုအပြောင်းအလဲကြောင့် ပြည်သူလူထုအပေါ် မည်သို့ အကျိုးသက်ရောက်မှုရှိသည်ကို လေ့လာသူဖြစ်၏။ သူနှင့်အတူ

အခန်း (၂၈) ရန်ကုန်ကယ်တင်ရေး

၂၀၁၂ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလတွင် စာရေးဆရာ Jacques Maudy သည် ထိုင်းနိုင်ငံ၊ မဲဆောက်မြို့သို့ သွားကာ နယ်စပ်ဒေသရှိ ဗမာစစ်ပြေးဒုက္ခသည်များအကြောင်းကို လေ့လာခဲ့သည်။ Jacques Maudy ကို မော်ရိုကိုနိုင်ငံ၊ တန်ဂျီယားမြို့တွင် မွေးခဲ့သည်။ အဖေက စပိန်လူမျိုး၊ အမေက ပြင်သစ်။ သူ အသက် ၁၆ နှစ်သားမှစပြီး ပြင်သစ်နိုင်ငံ၊ ပါရီမြို့တွင် နေထိုင်ခဲ့၏။ ၁၉၇၈ ခုနှစ်မှစ၍ ပြင်သစ်နိုင်ငံ၏ ဈေးကွက်ကျွမ်းကျင်သူအဖြစ် ကုမ္ပဏီတည်ထောင်ခဲ့ကာ ဝန်ထမ်း ၁၂၀ ကျော်ကို အုပ်ချုပ်ခဲ့၏။ ၁၉၈၉ တွင် ထိုကုမ္ပဏီကို ရောင်းချကာ ပါရီမြို့တွင် ကြော်ငြာအေဂျင်စီတစ်ခု တည်ထောင်အောင်မြင်ခဲ့၏။ ၁၉၉၅ ခုနှစ်တွင် သူနှင့် သူ့မိသားစုက သြစတြေးလျနိုင်ငံသို့ ပြောင်းရွှေ့ကာ သြစတြေးလျနိုင်ငံသားအဖြစ် ခံယူခဲ့၏။ ထို့နောက် ဓာတ်ပုံပညာရှင်အဖြစ် ကမ္ဘာလှည့်ပြီး မှတ်တမ်းဓာတ်ပုံများ ရိုက်ကူးခဲ့၏။ အထူးသဖြင့် သူက လူမှုအဖွဲ့အစည်းတစ်ခု အပြောင်းအလဲကို မှတ်တမ်း တင်ပြီး ထိုအပြောင်းအလဲကြောင့် ပြည်သူလူထုအပေါ် မည်သို့ အကျိုးသက်ရောက်မှုရှိသည်ကို လေ့လာသူဖြစ်၏။ သူနှင့်အတူ

Yangon: A City to Rescue (ရန်ကုန်-ကယ်တင်ရန်မြို့စာအုပ် တွဲဖက် ရေးသားသူ Jimi Casaccia က အီတလီနိုင်ငံ၊ ရောမမြို့တွင် မွေးသူ ဖြစ်၏။ သူက ဆက်သွယ်ရေး သိပ္ပံဘွဲ့နှင့် ဖက်ရှင် ဆက်သွယ်ရေး မဟာသိပ္ပံဘွဲ့ရထားသူ ဖြစ်၏။ သူက အရှေ့တောင်အာရှတစ်ခွင် ပြိုင်စင်အောင် နှစ်နှစ်တာ လှည့်လည်သွားလာပြီး ဓာတ်ပုံရိုက်ကူး မှတ်တမ်းတင်ခဲ့သူ ဖြစ်၏။ သူက ကမ္ဘာကြီး၏ ကြွယ်ဝချမ်းသာပြီး ကွဲပြားခြားနားသော ယဉ်ကျေးမှုများကို မှတ်တမ်းတင်ရန် ဦးတည်ချက် ရှိသူ ဖြစ်၏။ ယခုလည်း သူတို့နှစ်ယောက်ပေါင်းကာ ဤစာအုပ်ကို ဘက်စုံ များစွာလေ့လာပြီး ရေးသားခဲ့၏။

ဤစာအုပ်ကို မြန်မာ့ရေးရာ ကျွမ်းကျင်သူ ‘ရောဘတ်တေ လာ’ က အမှာစာရေးခဲ့၏။ ၎င်း၏ အမှာစာကို မြန်မာပြန်ဆို တင်ပြ ပါမည်။

ရန်ကုန်သည် ကယ်တင်ရန် အမှန်တကယ်ပင် လိုအပ်နေသော မြို့ကြီးဖြစ်၏။ အခြားမြို့များကဲ့သို့ပင် ဤမြို့၏ နံရံများတွင် ပြော စရာဇာတ်လမ်းများစွာ ရှိ၏။ ဤစာအုပ်ထဲမှ ဓာတ်ပုံအများစုသည် ပဒေသရာဇ်ခေတ် အမြင့်ဆုံးကာလက အိန္ဒိယ၏ လက်အောက်ခံဖြစ် ခဲ့သော ရန်ကုန်မြို့အကြောင်း မှတ်တမ်းဓာတ်ပုံများဖြစ်၏။ တကယ် တော့ ရန်ကုန်သည် ဗြိတိသျှတို့ အိန္ဒိယကို မအုပ်ချုပ်မီကပင် တည် ထောင်ပြီးသား။ တစ်ချိန်က အလွန်ကြွယ်ဝချမ်းသာခဲ့သော မြန်မာ နိုင်ငံ၏ မြို့ဖြစ်၏။ ဗြိတိသျှတို့ ရောက်မလာမီ ရှေးကပင် ‘ရွှေတိဂုံ စေတီတော်ကြီး’သည် ခန့်ထည်သပွယ်စွာ တည်ရှိခဲ့၏။ ဗမာမင်းများ ခေတ်က လက်ကျန်အမွေအနှစ်များကား ရွှေတိဂုံစေတီတော်နှင့် အခြား စေတီတော်များမှလွဲ၍ ရန်ကုန်တွင် သိပ်မရှိပါ။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော ဗမာလူမျိုးများက အဆောက်အဦများကို သိပ်ပြီး ခိုင်ခိုင်ခံ့ခံ့ မတည် ဆောက်ခဲ့ကြ၍ ဖြစ်၏။ ဤသည်မှာလည်း အရာရာသည် ‘အနိစ္စ’ မတည်မြဲဟူသော တရားကို လက်ကိုင်ထားတတ်ကြ၍ ဖြစ်၏။

ရန်ကုန်တွင် ဗြိတိသျှတို့ တည်ဆောက်ခဲ့သော လက်ကျန် အဆောက်အဦတွေသာ များ၏။ ရန်ကုန်မြို့က လွတ်လပ်ရေးရပြီး ၁၉၄၈ ခုနှစ်နောက်ပိုင်းတွင် အလွန်အမင်း တိုးတက်လာ၏။ ၁၉၈၈ ခုနှစ်နောက်ပိုင်းတွင် အထပ်မြင့် အဆောက်အဦတွေ များလာ၏။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကား ယနေ့ခေတ် အာရှမြို့များထဲတွင် တွေ့မြင် ရခဲ့သော၊ နိုင်ငံခြားသား၏ မျက်လုံးတွင် အဆွဲဆောင်ဆုံး ရှေးဟောင်း ဗိသုကာလက်ရာကြီးပင် ဖြစ်၏။ ဆိုရှယ်လစ်ခေတ်ကား အခြားသော အရှေ့ဥရောပဆိုရှယ်လစ်နိုင်ငံများကဲ့သို့ပင် အတိတ်ကာလအကြောင်း အကောင်းပြောစရာ အတော်ရှား၏။ ဆိုရှယ်လစ်ခေတ်တွင် အဆောက် အဦသစ်များမှာ မပေါ်ထွန်းခဲ့ခြင်းသည်ပင်လျှင် ရှေးဟောင်းမြို့ကို ဆက်၍ ထိန်းသိမ်းသလို ဖြစ်နေ၏။

ရန်ကုန်မြစ်နှင့် ၎င်း၏ ဆိပ်ခံဘောတံတားများမှနေ၍ မီးရထား သံလမ်းတစ်လျှောက် မြောက်ဘက်ခြမ်းသည် အနောက်ဘက် တရုတ် တန်းမှ အရှေ့ဘက် ဗိုလ်တထောင်ဘုရားထိသည် အဓိက စီးပွားရေး အချက်အချာနေရာပင် ဖြစ်၏။

ထိုနေရာတစ်ဝိုက်တွင် ကိုလိုနီခေတ်၏ အကောင်းဆုံးဗိသုကာ လက်ရာများကို တွေ့ရမည်။ အဓိက စီးပွားရေးအချက်အချာမှ အလွန် တွင်လည်း ထင်ရှားသော ကိုလိုနီဗိသုကာလက်ရာအချို့ ရှိ၏။ ၎င်းတို့ မှာ ပြည်လမ်းမှ 'ပဲခူးကလပ်' ဖြစ်၏။ ၎င်းသည် ဗြိတိသျှအာဏာ ကြီးစိုးစဉ်က အချက်အချာနေရာတစ်ခုထဲတွင် အပါအဝင် ဖြစ်၏။ မျက်နှာဖြူ အမျိုးသားများ သီးသန့်ကလပ် များစွာရှိသေး၏။ ကိုလိုနီ ခေတ်အလွန် ဗမာလူမျိုးတို့ကား ထိုကလပ်များကို သိပ်တန်ဖိုးမထား ကြ။ သမိုင်းတန်ဖိုးကို မသိကြ။ ပဲခူးကလပ် အဆောက်အဦသည် ကျန်းသစ်သက်သက်ဖြင့် တည်ဆောက်ထား၏။ ထိုနေရာကို တပ်မ တော် ငွေစာရင်းဌာနက နေရာယူရ၏။ ထိုဌာနက နောက်မှ နေပြည် တော် ပြောင်းသွားသည်။

အဓိက စီးပွားရေးရပ်ကွက်သည် ကိုလိုနီခေတ် ရန်ကုန်၏ အလည်ဗဟို နှလုံးသားပင် ဖြစ်၏။ ထိုနေရာတွင် ဗြိတိသျှအစိုးရနှင့် နိုင်ငံခြားစီးပွားရေးလုပ်ငန်းရှင်များက အဆောက်အဦများ ဆောက်ခဲ့ကြ၏။ ပန်းဆိုးတန်းအောက်လမ်းတွင် ဘဏ်ကြီးများ၊ အာမခံကုမ္ပဏီကြီးများ ရှိ၏။ ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ ရှိ၏။ ကမ်းနားလမ်းထောင့်တွင် အကောက်ခွန်ရုံးနှင့် ဆိပ်ကမ်းရုံးများ ရှိ၏။ ပန်းဆိုးတန်းအပေါ်ဘက်တွင် ဗဟိုတရားရုံးကြီးနှင့် ဆက်သွယ်ရေးရုံးဟောင်း ရှိ၏။ ထိုနေရာသည် တစ်ချိန်က ပိုးထည်များ၊ စိန်များ၊ ရွှေနှင့် ကျောက်မျက်ရတနာများ ရောင်းရာနေရာဖြစ်၏။

အရှေ့ဘက်သို့သွားလျှင် အတွင်းဝန်များရုံး ရှိ၏။ ထိုရုံးထဲတွင် အခြားရုံးများလည်း တည်ရှိ၏။ မြို့ကြီးထဲက မြို့လေးများပမာ ဖြစ်၏။ ၁၉၄၇ ခုနှစ် တစ်ရက်က ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းနှင့် လုပ်ဖော်ကိုင်ဖက်များ အလုပ်ကြံခံရသော နေရာလည်းဖြစ်၏။ ၎င်းနှင့် ပတ်ဝန်းကျင်တွင် ဗြိတိသျှအစိုးရပုံနှိပ်တိုက်၊ စိန့်ပေါကျောင်း၊ ဘုရားရှိခိုးကျောင်းများ၊ ပလီများ ရှိ၏။ သူရိယသတင်းစာတိုက်၏ ရုံးများ ရှိခဲ့၏။

အနောက်ဘက်သို့ သွားလျှင် ဆူးလေဘုရားလမ်း ရှိသည်။ ဆူးလေစေတီတော်၏ ပတ်ပတ်လည်တွင် ပလီ၊ ကက်သလစ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း၊ ဗန္ဓုလပန်းခြံ၊ လွတ်လပ်ရေးကျောက်တိုင်၊ မြို့တော်ခန်းမနှင့် ယခင် ခရီးသွားလာရေးဝန်ကြီးရုံးတို့ ရှိ၏။ အဆောက်အဦတိုင်းသည် ကိုလိုနီခေတ် အမှတ်ရစရာတွေ့ရှိ၏။ ၁၉ ရာစုနှင့် ၂၀ ရာစုက ဗြိတိသျှ-အိန္ဒိယ၏ မြို့တော် ရန်ကုန်၏ အတိတ်သမိုင်းကြောင်းများကို ပြဆိုနေကြ၏။ မြို့တော်ခန်းမ အဆောက်အဦသည် ပထမဆုံး မြန်မာဗိသုကာပညာရှင်တို့၏ ဂုဏ်ယူဖွယ် လက်ရာဖြစ်၏။ ဆူးလေစေတီတော် ဘေးတစ်ဖက်တစ်ချက်တွင် ပလီနှင့် ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းတို့က နေရာယူထားသဖြင့် ဆူးလေစေတီတော်ဘုရားပွဲ ကျင်းပစရာ နေရာလပ်ပင် မရှိတော့။ တစ်ဖက်ကကြည့်လျှင်

လည်း ဘာသာပေါင်းစုံ ညီညွတ်မျှတစွာ လွတ်လပ်စွာ ကိုးကွယ်ခွင့် ရနေခြင်း၏ သရုပ်ကို ဆောင်၏။

ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်တွင် ယခင် စကော့ဇေး၊ ယခု ဗိုလ်ချုပ်ဇေးကို မေ့၍မရ။ ယခင်က ငါးတန်းနှင့် ဟင်းသီးဟင်းရွက်တန်းများ နေရာ၌မူ ကမ္ဘာလှည့်ခရီးသည်အကြိုက် ပစ္စည်းများ၊ ရွှေဆိုင်များက ရောက်နေကြပြီ။ ဗိုလ်ချုပ်ဇေးထက် ပို၍ ဆွဲဆောင်သော ဗိသုကာ လက်ရာကား ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းနှင့် ဆူးလေဘုရားလမ်းထောင့် ရှိ ဗမာ့မီးရထားရုံးချုပ် အဆောက်အဦပင် ဖြစ်၏။

ရန်ကုန်မြို့လည်က အဆောက်အဦတိုင်းတွင် ဇာတ်လမ်းကိုယ်စီ ရှိ၏။ ဇာတ်လမ်းတစ်ခုစီကို ထိန်းသိမ်းဆောင်ရွက်ထားရန် လို၏။ အဆောက်အဦများကို ရေရှည်ခံအောင် ထိန်းသိမ်းပြုစုစောင့်ရှောက် ထားရန်လည်း လို၏။ ထိုသို့မှ မလုပ်ခဲ့လျှင် ဇာတ်လမ်းတွေ နိဂုံးချုပ် ပြီး ရန်ကုန်သည် သာမန် ကုန်တိုက်တစ်ခုသာသာပဲ ဖြစ်တော့မည်။ ကမ္ဘာပေါ်တွင် ကုန်တိုက်ကြီးတွေ များလွန်း၍ လုံလောက်တာထက် ပိုနေပြီ။ ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်နှင့် သမိုင်းဝင် အဆောက်အဦများသည် မြန်မာပြည်သူလူထုများအတွက်သာမက အခြားသူများအတွက်လည်း စိတ်ဝင်စားစရာအမွေအနှစ်များ ဖြစ်နေပါသည်။ သမိုင်းဘီးကား နောက် ကြောင်းပြန် မလှည့်ပါ။ ရှိခဲ့တာတွေကိုတော့ ထိန်းသိမ်းထားရပါမည်။

ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင် (Down Town Area) တွင် ရှေးဟောင်း လက်ရာ အဆောက်အအုံ များစွာရှိသည်။ ရန်ကုန်မြို့လည်ခေါင်တည့် တည့်ကျသော ဆူးလေဘုရားလမ်းတွင် ယခုတည်ရှိဆဲဖြစ်သော ဗဟို မီးသတ်စခန်းရုံးကြီးမှာ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၈၀ က လက်ရာဖြစ်၏။ ၎င်းနှင့် မျက်နှာချင်းဆိုင်တည့်တည့်တွင် Castle Tower ရှိ၏။ ထို အဆောက်အအုံမှာ ယခု မြန်မာ့အာမခံလုပ်ငန်းရုံး ဖြစ်နေသည်။ ယခု ဟိုတယ်နှင့် ခရီးသွားလာရေး ဝန်ကြီးဌာနရုံး နေရာတွင် တစ်ချိန်က 'မြန်မာအဆွေကုန်တိုက်ကြီး' ရှိ၏။ ယခု မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ခွဲ

(၃) ရုံးတည်ရှိရာတွင် ၁၉၁၄ ကပင် ရှိခဲ့သော Bank of India (အိန္ဒိယဘဏ်) ရှိ၏။ မြန်မာ့ဗိသုကာပညာရှင် ဦးတင် ပုံစံရေးဆွဲဆောက်လုပ်ခဲ့သော ရန်ကုန်မြို့တော်ခန်းမကို ၁၉၂၆ ခုနှစ်တွင် တည်ဆောက်ခဲ့ပြီး ၁၉၃၆ ခုနှစ်၊ မေလတွင် ပြီးစီးခဲ့၏။ ရှေးကမူ 'ရန်ကုန်မြို့နယ်စီပယ် ကော်ပိုရေးရှင်း' အဆောက်အအုံဟုခေါ်၏။ ကော်ပိုရေးရှင်းဥက္ကဋ္ဌများကို ၁၉၃၄ ခုနှစ်မှစ၍ မြို့တော်ဝန်ဟုခေါ်ခဲ့၏။

စစ်ကြိုခေတ်က မင်းသားကြီးဦးဖိုးစိန်၏ ဇာတ်ရုံ၊ လွတ်လပ်ရေးခေတ်တွင် မင်္ဂလာဦးအောင်မောင်း၊ စိန်အောင်မင်း၊ ရွှေမန်းတင်မောင်တို့ ဇာတ်ရုံများတည်ရှိရာတွင် ယခု Centre Point Tower ကနေရာယူထားပေပြီ။

ယခင် စစ်ကဲမောင်ထော်လေးလမ်း (ယခု ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်း) Steel Brother ဌာနချုပ်ရုံး ရှိ၏။ ယခု ထိုနေရာတွင် မြန်မာကုန်တိုက်ရုံးချုပ် (နယ်စပ်ကုန်သွယ်ရေး) ရုံး ဖွင့်ထား၏။ ကမ်းနားလမ်းနှင့် ကုန်သည်လမ်းကြားက Avery House အဆောက်အဦးမှာလည်း ရှေးဟောင်းအဆောက်အဦးဖြစ်ကာ ယခု FPB ခေါ် 'ပထမပုဂ္ဂလိကဘဏ်' ရုံးစိုက်နေ၏။ 'ဒီဆူဇာဆေးတိုက်'ကြီး နေရာတွင်ကား ယခု 'မြန်မာ့ဆက်သွယ်ရေးလုပ်ငန်း' (ငွေစာရင်းဌာန) ရှိ၏။ မဟာဗန္ဓုလလမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းကြား နေရာက 'ကျိုလီယာဂျာမေပလီကြီး' ကလည်း ၁၈၅၆ ခုနှစ်က လက်ရာဖြစ်သည်။ ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်း အထက်လမ်းရှိ 'စိန်ဂျွန်းကက်သလစ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း' ကိုလည်း ၁၉၂၂ ခုနှစ်က တည်ဆောက်ခဲ့၏။ အနော်ရထာလမ်းနှင့် ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းကြားဘလောက်မှ 'သျှရီကာမာချီမယ်တော်' ဟိန္ဒူဘုရားကျောင်းသည်လည်း ရှေးဟောင်းအမွေအနှစ်လက်ရာပင် ဖြစ်၏။

အလံပြဘုရားလမ်းတွင်ကား 'မက်သဒစ်အသင်းတော်ဌာနချုပ်' ရှိ၏။ ၁၈၇၉ ခုနှစ်က လက်ရာဖြစ်၏။ မက်သဒစ် အင်္ဂလိပ်ကျောင်း၏ရှေ့တွင် Steel Brother Co. အဆောက်အဦကြီးရှိ၏။ ယခင်က

နိုင်ငံတော်ကာကွယ်ရေး တက္ကသိုလ်ရုံးဖြစ်ပြီး ယခု 'ယုနေဟိုတယ်' ဖြစ်နေပါပြီ။ 'မက်သဒစ် ဘုရားရှိခိုးကျောင်း'နှင့် ခြံဝင်းကပ်ရက် အဆောက်အဦးကို တစ်ချိန်က ကာကွယ်ရေးဝန်ကြီးဌာန ဧည့်ရိပ်သာ အဖြစ် သုံးစွဲခဲ့၏။ နောင်အခါ 'မျက်စိ၊ နား၊ နှာခေါင်း ဆေးရုံ' ပြုလုပ်ခဲ့ကာ ယခုတော့ Max Co.၏ ရုံးချုပ်ဖြစ်နေပြီ။ အလံပြဘုရားလမ်းတွင် အထင်ကရရှိသည်က ကာကွယ်ရေးဝန်ကြီးဌာန ဝင်းကြီးဖြစ်၏။ ဂျပန်ခေတ်တွင် ဆေးရုံကြီးအဖြစ် သုံးစွဲခဲ့၏။

ဗိုလ်တထောင်မြို့နယ်၊ ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်းတွင် 'ကျိုက္ကမာစိန်' စေတီတော် တည်ရှိသည်။ သာသနာသက္ကရာဇ် ၂၃၈ ကပင် တည်ထားခဲ့သော ရှေးဟောင်းသမိုင်းဝင် စေတီဖြစ်၏။ ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်းရှိ 'ရာမာကရစ်သူ့နာ ဘုရားကျောင်း' ကလည်း ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံပင် ဖြစ်၏။ လုပ်သားများကောလိပ် အဆောက်အအုံက ယခင်က 'သက်ကြီးတက္ကသိုလ်'ဟု ခေါ်ခဲ့ကာ ယခုတော့ 'အမျိုးသား လူ့စွမ်းအားအရင်းအမြစ် ဖွံ့ဖြိုးရေးဌာန' ဖြစ်နေပြီ။

ပြည်လမ်း၏ အစပိုင်းတွင်ကား Bishop Home (ယခု အလက (၁) ဒဂုံ) ရှိ၏။ Prome Court နေရာတွင် ယခု နိုင်ငံခြားရေးဝန်ကြီးဌာနရုံးရှိသည်။ ယခု အထက(၂)စမ်းချောင်းကလည်း St. Philomenas Convent ခေါ် မိန်းကလေးကျောင်း ဖြစ်၏။ စာပေဗိမာန် အဆောက်အဦဖြစ်ခဲ့သော Sorrento Villa က ယခု ဆက်သွယ်ရေး ချောပို့ရုံး။ နှစ်တစ်ရာကျော်သက်တမ်း ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ကြီးကတော့ အထင်အရှား။ ယခင် ဂျပန်ခေတ်ဗိုလ်သင်တန်းကျောင်း၊ နောက်တော့ ဗဟိုနိုင်ငံရေးတက္ကသိုလ်တို့ ဖြစ်ခဲ့ပြီး ယခု တပ်မတော်သူနာပြုသင်တန်းကျောင်းကလည်း သမိုင်းဝင်အဆောက်အအုံ ဖြစ်၏။

အင်းစိန်မြို့နယ်တွင် ၁၉၂၂ ခုနှစ်က တည်ဆောက်ခဲ့သော အရေးပိုင်ရုံး ရှိ၏။ ဂျပန်ခေတ်တွင် ကင်ပေတိုင်ရုံး၊ လွတ်လပ်ရေးခေတ်တွင် ခရိုင်ဝန်ရုံး၊ နောက်ပိုင်း မဝကရုံးအဖြစ် အသုံးပြုကြ၏။ အင်းစိန်

ပြည်သူ့ဆေးရုံကြီးမှာလည်း ၁၉၁၃ ခုနှစ်က တည်ဆောက်ခဲ့သော အဆောက်အအုံဖြစ်၏။ ယခု မွေးမြူရေးနှင့် ကုသရေးဦးစီးဌာနရုံးချုပ် နေရာရှိ အဆောက်အအုံမှာလည်း ၁၉၂၅ လက်ရာဖြစ်၏။ အင်းစိန် နှစ်ခြင်းခရစ်ယာန်ကျမ်း စာသင်ကျောင်းကိုလည်း ၁၉၂၅ တွင် ဆောက် လုပ်ခဲ့၏။

လသာမြို့နယ်တွင်ကား ၁၈၇၃ ခုနှစ်က တည်ဆောက်ခဲ့သော ရန်ကုန်ပြည်သူ့ဆေးရုံကြီးက ထင်ရှား၏။ ယခု အထက (၁) လသာ ကျောင်းနေရာတွင် ရန်ကုန်မြို့၏ ပထမဆုံးကော်မရှင်နာ 'ဆာအာသာ ဖယ်ရာ' နေထိုင်ခဲ့၏။ ထိုနေရာတွင်ပင် ရန်ကုန်မြို့၏ ပထမဆုံး အစိုးရဟိုက်စကူးကျောင်း တည်ရှိခဲ့၏။ ဝှမ်တုံ ကွမ်ရင်မယ်တော်ဘုရား ကျောင်း၊ ဖူကျင်စိန်ဟုတ် တရုတ်ဘာသာဘုရားကျောင်း၊ လျောင်စန် တော် ဘုရားကျောင်း၊ ဟိန္ဒူဘာသာဝင်တို့၏ မဟာပိန္နဲကျောင်း၊ မွတ် စလင်ဘာသာဝင်များ၏ ဂိုလာမ်အာရစ်(ဖ်) မက်(စ်)ဂျစ်စကပ်ဖ် လမ်း မတော် ပလီကြီးတို့မှာ ထင်ရှားသော ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများ ဖြစ်၏။

ပန်းပဲတန်းမြို့နယ်တွင်ကား Surati Bara Bazaar ခေါ် သိမ်ကြီး ဈေးကို ၁၈၅၃ တွင် တည်ဆောက်ခဲ့၏။ ကမ်းနားဈေးကြီးကို ၁၉၂၆ တွင် ဖျက်သိမ်းပြီး 'စကော့ဈေး' ကို အစားထိုး တည်ဆောက်၏။ 'စကော့ဈေး' မှ ဂျပန်ခေတ်တွင် 'ရန်နိုင်ဈေး'၊ လွတ်လပ်ရေးရပြီး နောက်တွင် 'ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းဈေး' ဖြစ်လာ၏။ ယခု အထက (၁) ပန်းပဲတန်းကျောင်းမှာလည်း ယခင်က St. Mary Diocesan ကျောင်း ဖြစ်၏။

ကျောက်တံတားမြို့နယ်တွင်ကား ဆူးလေစေတီတော်ကြီးက ရှေး အကျဆုံးဖြစ်သည်။ ယခု မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံနေရာတွင် ၁၈၅၂ ခုနှစ် အထိ ရေပတ်လည်ဝိုင်းခဲ့သော Tank Square ရှိ၏။ ထိုနေရာတွင် ၁၈၆၈ ခုနှစ်၌ Fytche Square ခေါ် အပန်းဖြေစခန်း လုပ်၏။ စစ်ကြို

ခေတ်ကာလတွင် ဝိတိုရိယဘုရင်မကြီးကိုဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် 'ဘုရင်မပန်းခြံ' ဟု အမည်ပြောင်း၏။ ဂျပန်ခေတ်တွင် 'မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံ' ဖြစ်လာ၏။ ၁၉၂၆ ခုနှစ်တွင် မြန်မာဗိသုကာပညာရှင် စည်သူဦးတင် (၁၈၉၀-၁၉၇၂) ပုံစံရေးဆွဲသော ရန်ကုန်မြို့တော်ခန်းမကို တည်ဆောက်ရာ ၁၉၇၆ ခုနှစ်၊ မေလတွင် ပြီးစီး၏။ ပန်းဆိုးတန်းရှိ 'ကြေးနန်းရုံးကြီး' (ယခု မြန်မာ့ဆက်သွယ်ရေးရုံးချုပ်)၊ ရေဝန်ရုံး (ယခု မြန်မာ့ဆိပ်ကမ်းအာဏာပိုင်ရုံး)၊ ဧရာဝတီဖလော်တီလာရုံး (ယခု ပြည်တွင်းရေကြောင်းဦးစီးဌာနရုံး) စသည်တို့မှာ ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများပင် ဖြစ်၏။

ဗိုလ်တထောင်မြို့နယ်တွင်ကား ဗိုလ်တထောင်စေတီတော်ကြီးသည် အထင်ကရ ရှေးဟောင်းစေတီတော်ကြီး ဖြစ်၏။ သံလျက်စွန်းနေရာတွင် Queen's Island ဟု ခေါ်ခဲ့သေး၏။ မျောက်များ နေထိုင်၍ 'မျောက်ကျွန်း' (Monkey Point) ဟုလည်း ခေါ်၏။ ဓနိပင်တွေ ပေါသဖြင့် 'ဓနိတော' ရပ်ကွက်လည်း ရှိ၏။ Edward Foule တည်ထောင်သည့်ဈေးကို 'ဘိုကလေးဈေး' ဟု ခေါ်ခဲ့ရာ ယခုတိုင် ရှိသေး၏။

ဒဂုံမြို့နယ်တွင်ကား မြတ်ဘုရား ရွှေတိဂုံသည် မြို့ဦးစေတီတော်ကြီးဖြစ်၏။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ တောင်ဘက်မုခ်အနီးတွင် ရေကန်တစ်ခုရှိရာ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ပွဲက အရာရှိ Major Canning ကို အစွဲပြုကာ Canning Island ဟု ခေါ်ခဲ့၏။ ၁၉၈၆ ခုနှစ်တွင် ရွှေတိဂုံစေတီတော်ပေါ်က အင်္ဂလိပ်စစ်သင်္ချိုင်းကို Canning Island သို့ ပြောင်းသောအခါ Cantonment အမည်ပြောင်းခဲ့၏။ ယခုကန်တော်မင်္ဂလာပန်းခြံဟု ခေါ်၏။ ဒဂုံမြို့နယ် ဇဖားရှားလမ်း (ယခု ဇီဝကလမ်း) နှင့် မဂိုမင်းဆက်၏ နောက်ဆုံးဘုရင် 'ဖရ်ရှားဗဟာဒူး' ၏ အုတ်ဂူသင်္ချိုင်းတော်လည်း ရှိ၏။ ယခု အထက (၂) ဒဂုံသည် ယခင်တုန်းက 'မြို့မအမျိုးသားကျောင်း' ဖြစ်၏။ အဆောက်အအုံ

ဒီဇိုင်းကို မြန်မာဗိသုကာ စည်သူဦးတင်ကပင် ရေးဆွဲပေးခဲ့၏။ မြန်မာ့လက်ရာများဖြစ်သော ပြသာဒ်အဆင့်ဆင့်၊ အင်္ဂတေကနုတ်ပန်းစသည်တို့ကို အနောက်တိုင်းလက်ရာများနှင့် ပေါင်းကာ မတူညီသောဟန်များကို အသုံးပြုတည်ဆောက်ခဲ့၍ လူသိများ ထင်ရှား၏။

မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်တွင်ကား Lutheran Bethelheim Church နှင့် လူအိုရုံဟုခေါ်ကြသော Catholic Home for the Aged ကက်သလစ် သီလရှင်လေးများ၏ ဘိုးဘွားရိပ်သာတို့က ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများ ဖြစ်ကြ၏။

ဗဟန်းမြို့နယ်တွင်ကား ချင်းချောင်းနန်းတော်သည် ထင်ရှား၏။ မြို့တော်ဝန်အိမ်ဟောင်းလည်း ရှိခဲ့၏။ မြို့တော်ဝန်၏ ဧည့်ဂေဟာဟောင်းကို နောက်ပိုင်း မြရိပ်ညိုရွှင်ရယ်ဟိုတယ်အဖြစ် ပြောင်းလဲခဲ့၏။ ယခု ထိုအဆောက်အအုံကိုပင် ဖြိုဖျက်ချခဲ့ပြီး ရန်ကုန်မြို့၏ သောက်သုံးရေအဖြစ် ၁၉၀၁ ခုနှစ်အထိ အသုံးပြုခဲ့သော Royal Lake က ယခု 'ကန်တော်ကြီး' ဖြစ်နေပြီ။

ကမာရွတ်မြို့နယ်တွင်ကား ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်က တည်ဆောက်ခဲ့သော ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ကြီးက ထင်ရှားလှ၏။ ဗြိတိသျှရေနံကုမ္ပဏီ (B.O.C) က တည်ထောင်ပေးခဲ့သော B.O.C ကောလိပ် (သတ္တုတွင်းနှင့် အင်ဂျင်နီယာကောလိပ်) နေရာတွင် ယခု အဝေးသင်တက္ကသိုလ်အဖြစ် သုံးစွဲနေ၏။

စမ်းချောင်းမြို့နယ်တွင်ကား ယခင် St. Philomenas ကျောင်း (ယခု အထက (၂) စမ်းချောင်း)၊ 'ဆိုရန်တိုဗီလာ' အဆောက်အအုံ (ယခု ဆက်သွယ်ရေးလုပ်ငန်း အမြန်ချောပို့)၊ ကြည့်မြင်တိုင် ဘူတာရုံ၊ ကျွန်းတောကျောင်းတိုက်၊ ဇေယျဝတီကျောင်းတိုက်၊ ဗားကရာအုတ်ကျောင်း၊ ဝေဠုဝန်ကျောင်းတိုက်၊ စလင်းကျောင်းတိုက်၊ ကိုးထပ်ကြီးစေတီတော် စသည်တို့မှာ ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများ ဖြစ်၏။

ကြည့်မြင်တိုင်မြို့နယ်ရှိ လက်ရှိ အရိုးရောဂါကုဆေးရုံကြီးမှာလည်း နှစ် ၁၀၀ သက်တမ်း ရှိခဲ့ပြီ။

အလုံမြို့နယ်တွင်ကား အလုံသင်္ဘောကျင်းက နှစ်တစ်ရာပြည့်
ပွဲကို ၂၀၀၄ ခုနှစ်က ကျင်းပခဲ့၏။ ကူရှင်ကျောင်း (ယခု အထက
(၄) အလုံ)မှာလည်း ၁၈၇၂ က စတင်တည်ဆောက်ခဲ့၏။

မင်္ဂလာဒုံမြို့နယ်တွင် ကျိုက္ကလဲ့စေတီ၊ ကျိုက္ကလော့စေတီတို့က
ထင်ရှား၏။ စိန့်ဂျော့ဂျက် အင်္ဂလိပ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း၊ စိန့်အက်ဒပ်
ကက်သလစ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း၊ တပ်မတော် အရိုးကုဆေးရုံတို့သည်
လည်း ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများ ဖြစ်၏။

အင်းစိန်မြို့နယ်တွင် မွေးမြူရေးနှင့် ကုသရေးဦးစီးဌာနရုံးချုပ်
အဆောက်အအုံက ရှေးဟောင်းလက်ရာ အဆောက်အအုံဖြစ်၏။

နောက်ဆက်တွဲ (က)

မြန်မာနိုင်ငံ မြို့ပြအုပ်ချုပ်ရေးသမိုင်း (အကျဉ်း)

မြန်မာနိုင်ငံ၏ မြို့ပြအုပ်ချုပ်ရေးသမိုင်း၏ အစသည် ၁၉ ရာစု အစပိုင်းကာလ ကိုလိုနီလက်ထက် အင်္ဂလိပ်လက်အောက် ကျရောက် သည့်အချိန်မှ စသည်ဟုဆိုရမည်။ အင်္ဂလန်နိုင်ငံတွင် ဘုရင်စနစ်အပြင် နယ်ချဲ့အုပ်ချုပ်ရေးမူအရ အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြ၏။ အာဏာပိုင် အထက်ဆင့် လူကြီးများနှင့် အလွမ်းသင့်သော ကိုယ့်လူကိုယ့်ဘက်သားများကိုသာ ဝန်ထမ်းများ ခန့်အပ်အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြသည့် စနစ်ဖြစ်၏။ ၎င်း၏ အားနည်း ချက်ကို တွေ့လာသောအခါ ဝန်ထမ်းစနစ်သစ် ပြောင်းလဲရေးကို ပါလီမန်သို့ တင်ပြခဲ့ကြသည်။ ပါလီမန်၏ သဘောတူခွင့်ပြုချက်အရ အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်သစ် ပေါ်ထွန်းလာ၏။

နယ်ချဲ့ကိုလိုနီဝါဒကို ကိုင်စွဲကာ အရင်းရှင်စီးပွားရေးဝါဒကို အခြေစိုက်ရန် 'ဗြိတိသျှအရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီ' ကိုပါ ဖွဲ့စည်းခဲ့၏။ ဤ ကုမ္ပဏီ၏ တစ်ဖက်သတ် စီးပွားရှာသည့် လုပ်ရပ်များကို မကျေနပ်၍ ဗြိတိသျှပါလီမန်တွင် တင်ပြကန့်ကွက်ကြ၏။ ဤသို့ဖြင့် ပါလီမန် စနစ်ဖြင့် အုပ်ချုပ်သည့်အစိုးရ ပေါ်ထွန်းလာ၏။ ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်တွင် 'ဗြိတိသျှပြည်သူ့ဝန်ထမ်းကော်မရှင်' (British Public Service Com-

နောက်ဆက်တွဲ (က)

မြန်မာနိုင်ငံ မြို့ပြအုပ်ချုပ်ရေးသမိုင်း (အကျဉ်း)

မြန်မာနိုင်ငံ၏ မြို့ပြအုပ်ချုပ်ရေးသမိုင်း၏ အစသည် ၁၉ ရာစု အစပိုင်းကာလ ကိုလိုနီလက်ထက် အင်္ဂလိပ်လက်အောက် ကျရောက်သည့်အချိန်မှ စသည်ဟုဆိုရမည်။ အင်္ဂလန်နိုင်ငံတွင် ဘုရင်စနစ်အပြင် နယ်ချဲ့အုပ်ချုပ်ရေးမူအရ အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြ၏။ အာဏာပိုင် အထက်ဆင့် လူကြီးများနှင့် အလွမ်းသင့်သော ကိုယ့်လူကိုယ့်ဘက်သားများကိုသာ ဝန်ထမ်းများ ခန့်အပ်အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြသည့် စနစ်ဖြစ်၏။ ၎င်း၏ အားနည်းချက်ကို တွေ့လာသောအခါ ဝန်ထမ်းစနစ်သစ် ပြောင်းလဲရေးကို ပါလီမန်သို့ တင်ပြခဲ့ကြသည်။ ပါလီမန်၏ သဘောတူခွင့်ပြုချက်အရ အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်သစ် ပေါ်ထွန်းလာ၏။

နယ်ချဲ့ကိုလိုနီဝါဒကို ကိုင်စွဲကာ အရင်းရှင်စီးပွားရေးဝါဒကို အခြေစိုက်ရန် 'ဗြိတိသျှအရှေ့အိန္ဒိယကုမ္ပဏီ' ကိုပါ ဖွဲ့စည်းခဲ့၏။ ဤကုမ္ပဏီ၏ တစ်ဖက်သတ် စီးပွားရှာသည့် လုပ်ရပ်များကို မကျေနပ်၍ ဗြိတိသျှပါလီမန်တွင် တင်ပြကန့်ကွက်ကြ၏။ ဤသို့ဖြင့် ပါလီမန်စနစ်ဖြင့် အုပ်ချုပ်သည့်အစိုးရ ပေါ်ထွန်းလာ၏။ ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်တွင် 'ဗြိတိသျှပြည်သူ့ဝန်ထမ်းကော်မရှင်' (British Public Service Com-

mission)ကို ဖွဲ့စည်းကာ ဘွဲ့ရလူငယ်များကို 'ပြည်ထဲရေးဝန်ထမ်း' နှင့် 'ကိုလိုနီဝန်ထမ်း'ဟူ၍ နှစ်မျိုးခွဲပြီး လေ့ကျင့်ခန့်အပ်ပေးခဲ့၏။

အိန္ဒိယကိုလိုနီ အုပ်ချုပ်ရေးတွင် စီမံခန့်ခွဲရေးကို စနစ်တကျ လုပ်ဆောင်နိုင်ရန် 'အိန္ဒိယပြည်သူ့ဝန်ထမ်း' (Indian Civil Service) ကို ဗြိတိသျှဝန်ထမ်းအဖွဲ့က ရွေးချယ်၍ ဗြိတိန်တွင် လေ့ကျင့်သင်ကြား ပေးခဲ့၏။ ထိုသင်တန်းမှ I.C.S.(အိုင်စီအက်စ်) များစွာထွက်လာ၏။ 'အိုင်စီအက်စ်' များသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံတွင်သာမက မြန်မာနိုင်ငံ အုပ်ချုပ်ရေးတွင်ပါ အရေးပါသော ဝန်ထမ်းများ ဖြစ်ကြ၏။ ၁၈၈၅ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှလက်အောက် ကျရောက်ခဲ့သော မြန်မာနိုင်ငံသည် အိန္ဒိယကိုလိုနီအုပ်ချုပ်ရေးလက်အောက်တွင် ရောက်ခဲ့ရ၏။ မြန်မာနိုင်ငံမှ အင်္ဂလန်သို့ စေလွှတ်ကာ 'အိုင်စီအက်စ်' သင်တန်း တက်ခဲ့သူ များရှိ၏။ ထိုအထဲတွင် ပထမဆုံး မြန်မာလူမျိုးထဲမှ ဦးတင်ထွဋ်ဖြစ်၏။

၁၉၃၅ ခုနှစ်တွင် မြန်မာနိုင်ငံသည် အိန္ဒိယမှ ခွဲထွက်ပြီး သီးခြားနေခဲ့၏။ ထို့ကြောင့် အင်္ဂလိပ်လက်အောက်ခံ မြန်မာနိုင်ငံ ဝန်ထမ်းကို Burma Civil Service (I) B.C.S. (I) ဟူ၍ ခေါ်ခဲ့၏။ ၎င်းထက် တစ်ဆင့်နိမ့်ဝန်ထမ်းကို Burma Civil Service (II) B.C.S. (II)ဟု ခေါ်ကြသည်။ ဤသို့ တာဝန်ပေးခန့်ထားခြင်းကို 'ဗမာအစိုးရ အက်ဥပဒေ ၁၉၃၅' အရ တရားဝင်ခန့်ထားခြင်း ဖြစ်၏။

မြန်မာနိုင်ငံ ၁၉၄၈ ခုနှစ်တွင် လွတ်လပ်ရေးရခဲ့သောအခါ အင်္ဂလိပ်တို့ကျင့်သုံးခဲ့သော 'ဘီစီအက်စ်' စနစ်ကို ဖျက်သိမ်းပြီး B.C.S. Senior Branch မြန်မာနိုင်ငံဝန်ထမ်းအကြီးတန်း B.C.S. Junior Branch မြန်မာနိုင်ငံဝန်ထမ်း အငယ်ထမ်းတို့ဖြင့် အုပ်ချုပ်ရေးဝါစဉ်အရ မြို့နယ် ခရိုင်တို့တွင် မြို့ပိုင်၊ နယ်ပိုင်၊ ခရိုင်ဝန်၊ တိုင်းမင်းကြီး စသဖြင့် တာဝန်ပေး အုပ်ချုပ်စေခဲ့၏။ မြို့ပြအုပ်ချုပ်ရေးရာထူးတွင် အမြင့်ဆုံး ရာထူး (၃) ခုဖြစ်သော ဘဏ္ဍာတော်မင်းကြီးနှစ်ဦးနှင့် အတွင်းဝန်ချုပ်

ရာထူးများ တီထွင်ခဲ့၏။ မြန်မာနိုင်ငံ အရွေးချယ်ခံတန်းအဖြစ် ခရိုင်
ဝန်၊ ဒုတိယအတွင်းဝန်၊ တွဲဖက်အတွင်းဝန် ရာထူးများ ပေါ်လာ၏။
အကြီးတန်းအုပ်ချုပ်ရေး အဖွဲ့ရာထူးတွင် အတွင်းဝန်ရာထူးက အကြီး
ဆုံးဖြစ်၏။

တော်လှန်ရေးကောင်စီခေတ်တွင် ၁၉၇၄ အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်သစ်
ကို ပြောင်းလဲကျင့်သုံး၏။ ၁၉၇၄ ခုနှစ် အခြေခံဥပဒေ ပေါ်ပေါက်
လာသောအခါ မြန်မာနိုင်ငံဝန်ထမ်းအဖွဲ့၏ ရွေးချယ်ခန့်ထားသော
တာဝန်ပေးမှုစနစ် ပျက်ပြယ်ခဲ့၏။ ပြည်ထဲရေးဝန်ကြီးဌာနကသာ
ပြည်သူ့အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်ကို ဖော်ဆောင်ခဲ့၏။ ၂၀၁၉ ခုနှစ်တွင် ပြည်ထဲ
ရေး ဝန်ကြီးဌာနက အထွေထွေအုပ်ချုပ်ရေးဦးစီးဌာနကို အဆင့်မြင့်
ဖွဲ့စည်းပြီး အမြင့်ဆုံးအာဏာကို အပ်နှင်းခဲ့၏။

ယခင်က မြို့ပိုင်၊ နယ်ပိုင်၊ ခရိုင်ဝန်တို့ကို တရားစီရင်ရေး
အာဏာများ အပ်နှင်းခဲ့၏။ မြို့ပိုင်ကို မြို့နယ်တရားသူကြီးအာဏာ
နယ်ပိုင်ဝန်ထောက်ကို နယ်ပိုင်ရာဇဝတ် တရားသူကြီးအာဏာ၊ ခရိုင်
ဝန်ကို ခရိုင်ရာဇဝတ် တရားသူကြီးအာဏာများ အပ်နှင်းခဲ့၏။ အင်္ဂလိပ်
ကိုလိုနီစနစ် အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်အရ မြို့ပြအုပ်ချုပ်ရေးစနစ်တွင် မြန်မာ
နိုင်ငံအတွင်းရှိ မြို့ပြအရာရှိများသည် နယ်တစ်နယ်တွင် တာဝန်ထမ်း
ဆောင်လျက်ရှိကြရင်း အခြားဌာနဆိုင်ရာ အရာရှိများ၏ တာဝန်ထမ်း
ဆောင်မှုကိုပါ ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲရသည့် တာဝန်ကို ယူရ၏။ ထို့ကြောင့်
နယ်ပိုင်ဆိုင်ရာ အကြီးအကဲများသည် လုပ်ငန်းသဘာဝအရ အခြား
ဌာနဆိုင်ရာဝန်ထမ်းများအပေါ်ပါ ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲရသည့် အာဏာ
ရှိ၏။ မြန်မာနိုင်ငံရှိ အိုင်စီအက်စ်နှင့် ဘီစီအက်စ်များသည် နယ်
အုပ်ချုပ်ရေးအသီးသီးတွင် သတ်မှတ်ကာလ တာဝန်ထမ်းဆောင်ပြီး
လျှင် ဗဟိုအစိုးရရှိသော ရန်ကုန်မှ 'အတွင်းဝန်ရုံး' တွင် လက်ထောက်
အတွင်းဝန်၊ ဒုတိယအတွင်းဝန်၊ တွဲဖက်အတွင်းဝန် စသော ရာထူး

အဆင့်ဆင့် တာဝန်ထမ်းဆောင်ကာ လုပ်ငန်းများကို တာဝန်ခံပြီး လုပ်
ကိုင်ကြရ၏။

တိုင်းမင်းကြီး၊ ခရိုင်ဝန်၊ အတွင်းဝန် စသူတို့သည် နိုင်ငံရေး၊
စီးပွားရေး၊ လူမှုရေးမှတ်တမ်းများ ‘ဂေဇက်တီးယား’ များ ရေးသား၍
မှတ်တမ်းတင်ရ၏။ ဧရာဝတီဂေဇက်တီးယား၊ ချင်းတွင်းဂေဇက်တီး
ယား၊ အထက်ဗမာနိုင်ငံ ဂေဇက်တီးယား စသည်တို့သည် ထင်ရှား
သော မှတ်တမ်းများဖြစ်ကာ စာကြည့်တိုက်များတွင် တန်ဖိုးထားရသည့်
‘ရည်ညွှန်းစာအုပ်’ (Reference Book) များ ဖြစ်လာကြ၏။

နောက်ဆက်တွဲ (၁) ရန်ကုန်မှ ဖရီးမေဆင်အသင်း

ကျွန်တော် ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်းနှင့် အနော်ရထာလမ်းထောင့်က ဆရာဦးသောင်းတင် (စာရေးဆရာကြပ်ကလေး၊ နန္ဒသူ)၏ အိမ်သို့ မကြာခဏရောက်၏။ ဆရာထံမှ ဂန္ဓာရီပညာ၊ ဂမ္ဘီရပညာ လျှို့ဝှက်နက်နဲမှုများအကြောင်း၊ ရှေးခေတ်က ရန်ကုန်အကြောင်းများကို ကြားရသည်မှာ အလွန်ဗဟုသုတရှိလှသည်။ ဆရာက တစ်နေ့တွင် ကျွန်တော့်ကို ‘ဖရီးမေဆင်အသင်း’ အကြောင်း ပြောပြသည်။ ပြောရင်းတန်လန်းက ဆရာစာရေးစားပွဲ အံ့ဆွဲထဲမှ ‘ဖရီးမေဆင်အသင်း’ ၏ အသင်းဝင်ကတ်ပြားတစ်ခုပါ ထုတ်ပြတော့ ကျွန်တော် အံ့ဩသွားသည်။ ထိုအသင်းဝင်ကပ်ပြားမှာ အခြားမဟုတ် ဆရာ၏ အသင်းဝင်ကပ်ပြားဖြစ်နေ၍ ဖြစ်၏။

“ကျွန်တော်လည်း ဘာရယ်မဟုတ် စိတ်ဝင်စားတာနဲ့ အသင်းဝင်လိုက်တာပါပဲ။ လှုပ်ရှားမှုတွေတော့ မလုပ်ပါဘူး။ သူတို့အသင်းက ထုတ်တဲ့ စာအုပ်စာတန်းတွေ ဗဟုသုတအနေနဲ့ ဖတ်ချင်လို့ပါ” ဟု ဆရာက ပြောပြ၏။ ကျွန်တော်က ဆရာမင်းသိင်္ခ၏ ဝတ္ထုများထဲမှ ‘ဖရီးမေဆင်’ ဂိုဏ်းအကြောင်းကို ဖတ်ဖူးသည်မှလွဲ၍ ဤအသင်း

အကြောင်း သိပ်မသိ။ ဆရာကြပ်ကလေး ပြောပြမှ အသေးစိတ်သိရသည်။ ဆရာကြပ်ကလေး ပြောသော 'ဖရီးမေဆန်' အကြောင်းကို ကျွန်တော် မှတ်သားမိသလောက် ပြန်၍တင်ပြလိုပါသည်။

'ဖရီးမေဆန်' ၏ ရန်ကုန်ခန်းမကို ၁၉၀၈ ခုနှစ်၊ ဇန်နဝါရီ ၁၈ ရက်နေ့က ဗမာပြည် ဖရီးမေဆန်အသင်း၏ ဒုတိယခရိုင်မဟာမင်းကြီး 'ဒဗလျူဘရီအိပ်ချ်ဒဗလျူဝပ်(စ်)' က အုတ်မြစ်ချခဲ့၏။ ခန်းမတည်ရှိရာက 'ဆင်ပဆင်လမ်း' (ယခု ပန်တျာလမ်း) တွင် ဖြစ်၏။ ၁၈၅၃ ခုနှစ် ဗြိတိသျှက ရန်ကုန်ကို မသိမ်းမီကပင် ရန်ကုန်တွင် 'ဗမာပြည်၏ကြယ်' ခေါ် နေရာဌာနကို ဖွင့်လှစ်ခဲ့၏။ ၎င်းသည် ၁၈၆၀ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလန်မှ အမိန့်ခွင့်ပြုချက်ဖြင့် ဖွင့်ခဲ့ခြင်းဖြစ်၏။ ယခင်က ရန်ကုန်တွင် အသင်းပိုင်အဆောက်အဦး မရှိသဖြင့် အသင်းသားများသည် နေရာအနှံ့အပြားတွင် ခွဲ၍ အစည်းအဝေးလုပ်ခဲ့ရ၏။ ထို့ကြောင့် ခေါင်းဆောင်များက နေရာရှာဖွေရာ 'မောင်ဂိုမာရီလမ်း' (ယခု ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း) မှ ခန်းမဟောင်းတစ်ခုကို ရူပီးတစ်သောင်းဖြင့် ဝယ်ကာ အစည်းအဝေးများကို ထိုနေရာတွင် ကျင်းပကြ၏။

သို့သော် မီးရထားကုမ္ပဏီက အနီးတွင်ရှိရာ အသံဗလံများ ဆူညံသည့်အတွက် မီးရထားကုမ္ပဏီကို ရူပီး ၁၁၀,၀၀၀ ဖြင့် ပြန်ရောင်းခဲ့၏။ အဆောက်အဦ၏ မြေတန်ဖိုးက ၄၃,၀၀၀ ရူပီးဖြစ်ပြီး မြေအပါအဝင် အဆောက်အဦ၏တန်ဖိုးက ရူပီး ၁၂၅,၀၀၀ ရှိ၏။ အဆောက်အဦမှာ 'မြန်မာပြည်၏ကြယ်' ပိုင်ဖြစ်ကာ ပိုင်ဆိုင်မှုအမှတ် ၆၁၄ အီးစီဖြစ်၏။ ယခု 'ဖရီးမေဆန်ခန်းမသစ်' ကို ဆောက်လုပ်နိုင်ခဲ့ပါပြီ။ ဆောက်လုပ်ရေးကော်မတီတွင် 'ဘရာသာအိပ်ချ်ဒဗလျူဝပ်(စ်)'၊ 'ဘရာသာဒဗလျူမတ်တာ'၊ 'ဘရာသာအာရ်ဖီလစ်' တို့ ပါဝင်၏။

ဗိသုကာများက Messrs မာတင်ကုမ္ပဏီ (ယခင် Swan and

Maclaren ကုမ္ပဏီ) ဖြစ်၏။ ဆောက်လုပ်ရေးကန်ထရိုက်တာမှာ Messrs Martin and Co. ဖြစ်၏။ အဆောက်အဦက နှစ်ထပ်ဖြစ်၏။ 'ဆင်ပဆန်' လမ်းဘက်က ဝင်ပေါက်ဖြစ်၏။ အောက်ထပ်တွင် ခန်းမ နှစ်ခုရှိ၏။ ပင်မခန်းမက ၅၅ ပေ၊ ၃၅ ပေ ကျယ်၏။ နံဘေးခန်းမ မှာ ၅၂ ပေ ၄၀ ပေ ဖြစ်၏။ ၎င်းဘေးတွင် ဘားခန်းရှိကာ ဘားခန်း နှင့် ဆက်လျက်က စာကြည့်တိုက်နှင့် အတွင်းရေးမှူးရုံးခန်း ဖြစ်သည်။ လှေကား၏ နောက်ဘက် အပေါ်ထပ်မှာ အမျိုးသမီးများ အဝတ်လဲခန်း နှင့် နားနေခန်းဖြစ်၏။ ၎င်း၏ဘေးတွင် စတုရန်းခန်းဖြစ်၏။ အပေါ်ထပ် တွင်လည်း အဝတ်လဲခန်း၊ နားနေခန်းနှင့် အိမ်သာများရှိ၏။ အဆောက် အဦတွင် လျှပ်စစ်မီးနှင့် ပန်ကာများ အပြည့်အစုံ တပ်ဆင်ထား၏။ မီးအိမ်မီးဆိုင်းများသည် အလှအပ အဆင်တန်ဆာဖြင့် ရှိ၏။ Messrs Stewart Raeburn and Co. က အတွင်းပိုင်း အပြင်အဆင်ကို တာဝန် ယူ၏။

'ဖရီးမေဆန်' က လူဆိုးဂိုဏ်း မဟုတ်ပါ။ အချင်းချင်း ကူညီ ရိုင်းပင်းရန်အတွက် လျှို့ဝှက်အစည်းအဝေးများ အခမ်းအနားများလုပ် ရန် ဖွဲ့စည်းထားခြင်းဖြစ်၏။ ဖခင်က သားကို ပိုမိုကောင်းမွန်သော အဆုံးအဖြတ်များရရန် ကူညီပေးသော ရည်ရွယ်ချက်မျိုးရှိ၏။ 'ဖရီး မေဆန်' ဂိုဏ်းသားများသည် မိမိနေထိုင်သော နိုင်ငံ၏ တရားဥပဒေ များကို စောင့်ထိန်းလိုက်နာရ၏။ အမေရိကန်သမ္မတ ဂျော့ဝါရှင်တန်၊ ဘင်ဂျမင်ဖရန်ကလင်၊ ဖရန်ကလင်ရုစဗဲ၊ စာရေးဆရာကြီးမတ်တို့န်း၊ အော်စကာဝိုင်း စသည်တို့သည် ထင်ရှားသော 'ဖရီးမေဆန်' အဖွဲ့ဝင် များ ဖြစ်ကြ၏။ လူမျိုး၊ ဘာသာ၊ အသက်၊ နိုင်ငံသား မည်သူမဆို ဤအသင်းသို့ ဝင်နိုင်၏။ အဖွဲ့ဝင်များသည် ဘာသာရေးနှင့် နိုင်ငံရေး ဆွေးနွေးခွင့်မရှိ။ ၁၈၀၉ ခုနှစ်တွင် အင်္ဂလန်၌ စတင်ဖွဲ့စည်းကာ နောက်ပိုင်းတွင် နိုင်ငံတကာသို့ ပျံ့နှံ့သွား၏။

'ဖရီးမေဆန်' သည် ကမ္ဘာပေါ်တွင် ရှေးအကျဆုံး ဖခင်ဆိုင်ရာ

အဖွဲ့အစည်းကြီးဖြစ်၏။ ဥရောပတွင် အလည်ခေတ်လောက်မှစ၍ ပေါ်ထွန်းလာ၏။ လျှို့ဝှက်အဖွဲ့အစည်း မဟုတ်သော်လည်း ဆက်သွယ်ရာတွင် လျှို့ဝှက်အမှတ်သင်္ကေတများ၊ လျှို့ဝှက်အခမ်းအနားများ ပြုလုပ်တတ်၏။ အဖွဲ့ဝင် တစ်ဦးနှင့်တစ်ဦး လက်ဆွဲနှုတ်ဆက်ရာတွင် အဖွဲ့ဝင်အဆင့်အတန်းကို လိုက်ပြီး အမျိုးမျိုးကွဲပြား၏။ သူတို့က ဘာသာရေးအဖွဲ့ မဟုတ်သော်လည်း ‘စကြဝဠာ၏ မဟာဗိသုကာ’ကို ယုံကြည်ကြရ၏။ ထို့ကြောင့် ကက်သလစ်ဘာသာဝင်များက ဤအသင်းကို အသိအမှတ်မပြု။ ၁၈၂၈ ခုနှစ်က အမေရိကတွင် ‘မေဆန်ပါတီဆန်ကျင်ရေး’ပါတီပင် ပေါ်ပေါက်ခဲ့၏။ အချို့သော လူသတ်မှုများသည် ဤအဖွဲ့နှင့်ပတ်သက်သည်ဟု ယူဆ၍ဖြစ်၏။ အမျိုးသမီးများကို အဖွဲ့ဝင်ခွင့်မပြု။

ဆရာကြပ်ကလေးက ၁၇ ရာစုတွင် ပေါ်ပေါက်ခဲ့သော ‘ရိုစီကရူစီယန်’ဂိုဏ်းအကြောင်းလည်း ပြောပြ၏။ ထိုဂိုဏ်းကမူ ခရစ်ယာန်ဂမ္ဘီရဂိုဏ်းမျိုး ဖြစ်သည်။ အဂ္ဂိယတ်ပညာကို လိုက်စားသူများလည်း ပါဝင်၏။ ဤအသင်း၏ ရည်ရွယ်ချက်မှာ လူသားတို့ကို ကမ္ဘာလုံးဆိုင်ရာ ပြန်လည်ပြုပြင်ရေးပုံစံ ပြုလုပ်ရန်ဖြစ်၏။ ရန်ကုန်တွင် ဗြိတိသျှခေတ်က ‘ရိုစီကရူစီယန်’ အသင်းဝင်အချို့လည်း ရှိကြကြောင်း သိရ၏။

နောက်ဆက်တွဲ (၈)

ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီလီမိတက်

ဗြိတိသျှကိုလိုနီခေတ် မြန်မာ့သမိုင်းအကြောင်း ရေးလျှင် 'ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီလီမိတက်' အကြောင်း မပါလျှင် ပြည့်စုံမည် မဟုတ်။ ဤကုမ္ပဏီက ငွေကြေးကြွယ်ဝချမ်းသာသည့်အပြင် ဗမာပြည်၏ ရေကြောင်းကုန်သွယ်ရေးနှင့်လည်း ဆက်စပ်နေ၏။ ၁၈၆၀ ခုနှစ်များလောက်က ဗြိတိသျှအစိုးရသည် ကုမ္ပဏီသို့ မီးသင်္ဘောများ ပံ့ပိုးပေးခဲ့၏။ ထိုသင်္ဘောအနည်းငယ်မှ အစပြုကာ နောက်ပိုင်းတွင် ဗမာတစ်ပြည်လုံး အနှံ့အပြားဆွဲသော သင်္ဘောကုမ္ပဏီဖြစ်လာ၏။ ၁၈၆၈ ခုနှစ်တွင် သင်္ဘောက ခြောက်စင်းသာရှိ၏။ အောက်ဗမာပြည်တွင်သာ ပြေးဆွဲကုန်သွယ်နေကြရ၏။ အဝေးဆုံးက ရန်ကုန်မှ သရက်မြို့သို့ ၃၅၀ မိုင်သာ ပြေးဆွဲနိုင်၏။ ထိုအချိန်က မန္တလေး သို့မဟုတ် ဧရာဝတီမြစ်ပေါ်မှ မြို့ကြီးများတွင် ပြေးဆွဲရန် စိတ်ကူးပင်မရှိသေး။ မြစ်ဝကျွန်းပေါ်တွင် သင်္ဘောဥသြသံဆိုသည်မှာ အတော်ကြားရခဲသော အသံဖြစ်၏။

၁၈၆၈ ခုနှစ်တွင် 'မစ္စတာဂျီဂျေစွမ်း' က ရန်ကုန်တွင် အထွေထွေမန်နေဂျာ ဖြစ်လာ၏။ သူက အထက်ဗမာပြည်တွင် သင်္ဘောလိုင်း

ဖွင့်ရန် စတင် ကြိုးပမ်း၏။ သူ၏ ကျွမ်းကျင်ပိုင်နိုင်သော စီမံချက် အောက်တွင် မီးသင်္ဘောများသည် မန္တလေးနှင့် ဗန်းမော်သို့သာမက အောက်ဗမာပြည်၏ မြစ်ဝကျွန်းပေါ် မြစ်ကြောင်းများတွင်ပါ ပြေးဆွဲ လာရ၏။ သို့ဖြင့် သင်္ဘောအားလုံး စုစုပေါင်းတန်ချိန်က ၇၅,၅၀၀ တန်ထိ ရှိလာ၏။

မန္တလေး-ဗန်းမော်တို့သာမက ပင်လယ်မှ မိုင်ထောင်ပေါင်း များစွာဝေးသော တရုတ်ပြည်အနောက်ပိုင်းအထိ သင်္ဘောခရီးက ခြေ ဆန့်လာ၏။ ရန်ကုန်နှင့် ပုသိမ်လည်း သင်္ဘောအဆက်အသွယ်များ ဖြစ်ထွန်းလာ၏။ ပုသိမ်သည် ဧရာဝတီမြစ်၏ အနောက်ဘက် ပါးစပ် ပေါက်ရှိ အရေးကြီးသော မြို့နှင့်ဆိပ်ကမ်းဖြစ်၏။

ရန်ကုန်နှင့်မန္တလေးကို စာပို့သင်္ဘောနှင့် ကုန်တင်သင်္ဘောက တစ်ပတ်လျှင် နှစ်ကြိမ် ပြေးဆွဲ၏။ မန္တလေးနှင့် ဗန်းမော် တစ်ပတ် တစ်ကြိမ်၊ ချင်းတွင်းသို့ စာပို့သင်္ဘော တစ်ပတ်တစ်ကြိမ် ဆွဲ၏။ မြစ်ဝကျွန်းပေါ်၏ မြစ်မကြီး၊ မြစ်လက်ထက်များ၊ ချောင်းများသို့ပင် ကူးတို့သင်္ဘောများ ပြေးဆွဲ၏။ သို့ဖြင့် မြန်မာနိုင်ငံအနှံ့မှ ကုန်စည် များ ရန်ကုန်သို့ ရောက်လာကာ ရန်ကုန်မှ ကုန်စည်များလည်း နိုင်ငံ အနှံ့သို့ ပျံ့နှံ့သွား၏။

ကုမ္ပဏီ၏ မီးသင်္ဘောများက ခေတ်အမီဆုံး သင်္ဘောများဖြစ် ၏။ ရေကြောင်းအင်ဂျင်နီယာပိုင်းဆိုင်ရာနှင့် တည်ဆောက်ပုံတို့က အကုန်ခေတ်မီ၏။ ၎င်းသင်္ဘောများကို 'ဒန်ဘာတန်' ရှိ Messrs William Denny and Bros သင်္ဘောကျင်းတွင် တည်ဆောက်၏။ ကုမ္ပဏီ၏ဥက္ကဋ္ဌမှာ 'ဂလတ်စဂို' တွင် ရုံးထိုင်သော 'မစ္စတာ ပီတာ ဒင်နီ' ဖြစ်သည်။ နောက်ပိုင်းတွင် ရန်ကုန်နှင့်မန္တလေး၌လည်း ခေတ်မီ သင်္ဘောကျင်းများ တည်ဆောက်၏။ သင်္ဘောတည်ဆောက်ခြင်းမှအပ သင်္ဘောပြင်ဆင်၊ ဒေါက်တင်ခြင်း အစစ အရာရာ မြန်မာပြည်မှ သင်္ဘောကျင်းများတွင် လုပ်ဆောင်၏။

'ဘီလူး' နှင့် 'ချိုင်းနား' ကဲ့သို့သော သင်္ဘောမျိုးကို အခြားကမ္ဘာ နိုင်ငံများတွင်ပင် မရှိခဲ့။ 'ဘီလူး' သင်္ဘောမှာ ၁၈၉၀ ခုနှစ်တွင် 'ဝေလ မင်းသား' ရန်ကုန်လာစဉ်က ဧည့်ခံဂုဏ်ပြုသော သင်္ဘောဖြစ်၏။

သင်္ဘောတိုင်းတွင် လျှပ်စစ်မီး ထိန်းလင်းနေ၏။ အင်ဂျင်စက် များမှာ အလွန်အင်အားကောင်း၍ လှိုင်းကြီးလေထန်ကိုပင် အလွယ် တကူ ဖြတ်သန်းနိုင်သည်။ ရန်ကုန်မှ မန္တလေးသို့ သွားသော ခရီးသည် များသည် သက်တောင့်သက်သာရှိလှပြီး ဇိမ်ကျလှ၍ သင်္ဘောစီးသူက အမြဲပင် ပြည့်လှုံ့နေ၏။

ကုမ္ပဏီမှ အုပ်ချုပ်သူ အရာရှိကြီးများနှင့် အစိုးရက အလွန် ပလဲနံ့ပသင့်ကြ၏။

၁၈၈၄ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလတွင် တရုတ်ပြည်မှ ဆင်းလာသော ဓားပြများက ဧရာဝတီမြစ်အထက်ပိုင်းရှိ ဗန်းမော်မြို့ကိုပင် သိမ်းပိုက် ကြ၏။ ထိုအချိန်တွင် ဗန်းမော်မြို့မှ ၉ မိုင်အကွာတွင် 'ကြာဖြူ' သင်္ဘော ဆိုက်ကပ်နေ၏။ ဤသင်္ဘော၏ မာလိန်မှူးမှာ 'ကပ္ပတိန် တန်းဒရပ်' ဖြစ်သည်။ သင်္ဘောဆိပ်မှ ကြည့်လိုက်ရာ ဗန်းမော်မြို့ မီးလောင်နေသည်ကို တွေ့ရ၏။ မြို့က တရုတ်တို့လက်အောက် ရောက် သွားပြီ။ မြန်မာအစောင့်တပ်သားများက မြစ်ထဲမှ ဘုရင့်သင်္ဘော နှစ်စင်းဆီသို့ ပြေးကာ အကာအကွယ်ယူနေရ၏။ 'ကပ္ပတိန်တန်းဒရပ်' က တရုတ်တပ်မှူးနှင့် အကြိမ်ကြိမ် ဆွေးနွေးကာ နောက်ဆုံးတွင် ဗန်းမော်ရှိ ဗြိတိသျှနိုင်ငံသားများ၊ အမေရိကန်နိုင်ငံသားများနှင့် ကချင် သာသနာပြုအားလုံးကို ကယ်တင်နိုင်ခဲ့၏။ ထိုသို့ ထူးချွန်ပြောင်မြောက် သော လုပ်ရပ်ကြောင့် ဗြိတိသျှအစိုးရက 'ကပ္ပတိန်တန်းဒရပ်' ကို ရူပီး ၅၀၀ တန်သော ရွှေနာရီတစ်လုံး ဂုဏ်ပြုဆုချခဲ့၏။ အိန္ဒိယအစိုးရ ကလည်း သူ့ကို ဂုဏ်ပြုချီးကျူးခဲ့၏။

နောက်တစ်ခုဖြစ်ရပ်ကား မိုးတားတွင် ဖြစ်၏။ မိုးတားမှာ ဧရာ ဝတီမြစ် အထက်ဘက် ကသာမြို့နှင့် မိုင်အနည်းငယ်တွင် ရှိ၏။

၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ ၂၀ ရက်နေ့။ ဗြိတိသျှတို့ မန္တလေးမသိမ်းမီ ရက်အနည်းငယ်ကဖြစ်၏။ ‘ကပ္ပတိန်ရက်မင်း’ မောင်းနှင်သော မီးသင်္ဘောက အုတ်ဖိုသင်္ဘောဖြစ်၏။ ၎င်းက ၉ ရက်နေ့တွင် မန္တလေးမှ ဗန်းမော်သို့ ဆန်တက်လာခြင်းဖြစ်၏။ ၎င်းသည် ဗန်းမော်သို့ ၁၃ ရက်နေ့တွင် ရောက်ရှိသည်။ ဗန်းမော်အခြေအနေက အလွန်ဆိုးနေသဖြင့် မြန်မာဘုရင်ခံစာက သင်္ဘောကို ၁၉ ရက်နေ့တွင် ပြန်ထွက်ခိုင်း၏။ ပထမညတွင် ရွှေကူတွင် နား၏။ နောက်နေ့မနက်တွင် မီးသင်္ဘောက မိုးတားတွင် နား၏။ မိုးတားတွင် ဘုရင့်တပ်ဖွဲ့ဝင် ၂၀၀ ကျော်ကို သုံးပန်းအဖြစ် ဖမ်းကာ ဘုရင့်သင်္ဘောကို ကျောက်ချရပ်နားခိုင်းထား၏။ ထိုသူတို့ကို ဖမ်းဆီးနှိပ်စက်သည့်အပြင် အချို့ကို သတ်ဖြတ်သည်ဆို၏။ ဗြိတိသျှတပ်များ မရောက်မခြင်း သူတို့ကို ပြန်မလွှတ်။

‘အုတ်ဖို’ သင်္ဘောက အထက်ဗမာပြည်တွင် ကျန်ခဲ့သော ဗြိတိသျှလူမျိုးများ နောက်ဆုံးအခေါက် သွားခေါ်သော သင်္ဘောဖြစ်၏။ ဤသင်္ဘောကိုမူ ရန်မူဖမ်းဆီးခြင်းမလုပ်ဘဲ ပြန်လွှတ်လိုက်၏။ ‘အုတ်ဖို’ သင်္ဘောမှ ကပ္ပတိန် ‘ရက်ဒ်မင်း’ က နောက်ပိုင်းတွင် ‘မိုးကောင်း’ သင်္ဘောကို မောင်း၏။ ဤသင်္ဘောကလည်း မန္တလေးမှ ဗန်းမော်သို့ ပြေးဆွဲခဲ့၏။

‘ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ’ တွင် သင်္ဘော ၆၀၀ ခန့်ရှိကာ တစ်နှစ်ကို ခရီးသည် ၈ သန်း ၉ သန်း၊ ကုန်ချိန် ၁၂ သန်းတန် တင်ဆောင်ခဲ့၏။ ၁၈၆၅ မှ ၁၉၄၀ ထိ သက်တမ်းရှည်ခဲ့သော ကုမ္ပဏီဖြစ်၏။

ဗြိတိသျှတို့၏ ‘ဧရာဝတီဖလော်တီလာ’ မီးသင်္ဘောကုမ္ပဏီနှင့် အပြိုင်ပြေးဆွဲသော မီးသင်္ဘောများမှာ မွန်လူမျိုးသူဌေးကြီး ‘ဦးနာအောက်’ ပိုင်သော သင်္ဘောများဖြစ်ကြ၏။ ဦးနာအောက်ကို ကရင်ပြည်နယ်၊ ဘားအံမြို့နယ်၊ မွန်ကျေးရွာဖြစ်သော ‘ခရဲရွာ’ တွင် ၁၈၃၂

ခု၊ မေလ ၁၇ ရက်တွင် မွေး၏။ မိဘနှစ်ပါးက အလွန်ဆင်းရဲ၏။ သားသမီးငါးယောက်အနက် သူက စတုတ္ထမြောက်သားဖြစ်၏။ ဦးနာ အောက်ကို မွန်ဘာသာဖြင့် 'အအက်' ဟု ခေါ်၏။ နှိမ့်ချနေတတ်သော၊ ဒေါသကို ထိန်းတတ်သောလူ ရုပ်ဆိုးလေးဟု အဓိပ္ပာယ်ရ၏။ ငယ်စဉ်က ပညာကောင်းစွာမသင်ရဘဲ ကျွဲကျောင်း၊ နွားကျောင်းကာ မိဘကို လုပ်ကျွေးခဲ့ရ၏။ မိဘများ ကွယ်လွန်ချိန်တွင် သံလွင်မြစ်ပေါ်ရှိ 'သံဃာပိုင်ရွာ' တွင် အစ်မ ဒေါ်ထောင့်ရေထံ သွားနေကာ လယ်လုပ်၏။ မိရွှေမှုန် ဆိုသော အမျိုးသမီးနှင့် အိမ်ထောင်ကျခဲ့၏။ ဇနီးကွယ်လွန်သောအခါ 'ကော့နှက်' ရွာရှိ သူဌေးကြီး 'ဦးထော်အာ' ထံတွင် အလုပ်လုပ်၏။ ဇနီးဖြစ်သူ၏ညီမ 'မိရွှေအုပ်' နှင့် ပြန်လက်ဆက်၏။ 'မိရွှေအုပ်' လည်း ကွယ်လွန်ပြန်၏။ သူဌေးကြီးဦးထော်အာက မောင်နာအောက်၏ ရိုးသားကြိုးစားမှုကို သိသဖြင့် သူ၏လူယုံအဖြစ် သစ်တောကြိုးဝိုင်းသို့ တာဝန်ချထား၏။ အလုပ်သမားခေါင်းဖြစ်လာကာ သစ္စာရှိစွာ ဆောင်ရွက်၍ ဆုငွေများရ၏။

ထို့နောက် တတိယဇနီး 'မိဂျာရ' နှင့် လက်ထပ်သည်။ နောက်ပိုင်းတွင် 'ဦးထော်အာ' ထံမှ ထွက်ကာ ကိုယ်ပိုင်သစ်လုပ်ငန်း လုပ်၏။ ကယားပြည်နယ်၊ ရှမ်းပြည်နယ်ရှိ စော်ဘွားများက ကိုနာအောက်ကို သစ်လုပ်ပိုင်ခွင့်ပေး၏။ ကိုနာအောက်ပိုင် သစ်တံဆိပ်က (၃၃၃) ဖြစ်၏။ သစ်ထုတ်စခန်းမှ 'ကော့နှက်' ရွာအရောက် သစ်လုံးတစ်လုံး၏ ကုန်ကျစရိတ်က ဒင်္ဂါး ၂၀ ဖြစ်၏။ မော်လမြိုင်တွင်ကား ဒင်္ဂါး ၉၀-၁၀၀ ထိ ရောင်းရ၏။ ပထမ တစ်နှစ်တည်းမှာပင် ဦးနာအောက်က အမြတ်ငွေ ၁၀ သိန်းခန့်ရ၏။ ထိုဆယ်သိန်းဖြင့် သစ်ထုတ်လုပ်ရေးလုပ်ငန်းကို တိုးချဲ့၏။

ယိုးဒယားရှိ 'မယ်ဟော်ဆွန်သစ်တော' ထိ သွားပြီး သစ်ထုတ်၏။ ဆင်အစီး လေးဆယ်ကျော် ငါးဆယ်ကျော်ဖြင့် လုပ်၏။ ဦးနာအောက်က စပါးရောင်းဝယ်ရေးကိုပါ တိုးချဲ့လုပ်၏။ စတုတ္ထဇနီး

မမိဗျူ နှင့် လက်ထပ်၏။ ငွေကြေးချမ်းသာကြွယ်ဝလာသော ဦးနုအောက်သည် သစ်လုပ်ငန်း၊ စပါးလုပ်ငန်းများအပြင် စီးပွားရေးမျက်စိကျယ်လာ၏။

မီးသင်္ဘောများ ပြေးဆွဲရန်အထိ ကြံရွယ်လာ၏။ ဦးနုအောက်က Burmese Steam Navigation and Trading Co. တည်ထောင်ကာ အင်္ဂလန်နိုင်ငံ၊ စကော့တလန်ပြည်နယ်၊ ဂလတ်စဂိုမြို့မှ Mckinzie Baxter ကုမ္ပဏီထံမှ သင်္ဘောနှင့် စက်ပစ္စည်းများကို ဝယ်၏။ သင်္ဘောလွန်းတင်ရန် သင်္ဘောကျင်းကို မုတ္တမမြို့၊ ဆီဆုံရပ်တွင် တည်ဆောက်၏။ သင်္ဘောကျင်း ကုန်ကျစရိတ်က ကျပ်တစ်သိန်းကျော်၏။ ဦးနုအောက်ပိုင် နှစ်ထပ်သင်္ဘောများမှာ- (၁) အောင်စင်္ကြာ၊ (၂) အောင်မင်္ဂလာ၊ (၃) အောင်ထပ်၊ (၄) အောင်သိန်း၊ (၅) အောင်ဒီပါ၊ (၆) အောင်သီတာတို့ ဖြစ်၏။ တစ်ထပ်သင်္ဘောများမှာ အောင်ဇေယျနှင့် အောင်နိဗ္ဗာန်တို့ဖြစ်၏။ ၎င်းသင်္ဘောများကို နောက်တော့ အောင်ခေမာနှင့် အောင်ပန်းဟု ပြောင်းဆိုမည့်ခေါ်ခဲ့၏။ နှစ်ထပ်သင်္ဘောတစ်စင်းလျှင် ငွေခြောက်သောင်း၊ တစ်ထပ်သင်္ဘောတစ်စင်းလျှင် ကျပ် ၃၅၀၀၀ ဖြင့် ဝယ်ရ၏။ သင်္ဘောအားလုံးက သံလွင်မြစ်၊ လှိုင်မြစ်၊ အတ္တရံမြစ်တို့တွင် ပြေးဆွဲ၏။ သင်္ဘောဝန်ထမ်းအားလုံးက မြန်မာလူမျိုးများသာ ဖြစ်ကြ၏။

မြိတိသျှတို့၏ *ဧရာဝတီဖလော်တီလာ* ကုမ္ပဏီမှ သင်္ဘောများနှင့် အပြိုင်ပြေးဆွဲရသဖြင့် သင်္ဘောခကို လျှော့ယူ၏။ ထို့ကြောင့် ဦးနုအောက် သင်္ဘောများကို *ဧရာဝတီဖလော်တီလာ* ကုမ္ပဏီက မလိုလားခဲ့။ သူကလည်း ဦးနုအောက် သင်္ဘောခနှုန်းထက် လျှော့ချပြီး တိုက်၏။ ဦးနုအောက် တစ်ကျပ် သူက ငါးမူး၊ ဦးနုအောက် ငါးမူး သူက တစ်မတ်။ နောက်ဆုံး *ဧရာဝတီဖလော်တီလာ* က အခမဲ့တင်သည်ထိ တိုက်ပွဲဝင်၏။ ဦးနုအောက် သင်္ဘောများ မဆိုက်ကပ်နိုင်စေရန် ဆိပ်ကမ်းများကိုပါ *ဧရာဝတီဖလော်တီလာ* က အခွန်ကောက်

ပြီး ဝယ်၏။ ဦးနုအောက်ကလည်း မြစ်ချောင်းအားလုံး အခွန်ဆောင်
ပြီး ဝယ်လိုက်သဖြင့် ဧရာဝတီဖလော်တီလာသင်္ဘောများ မကပ်နိုင်
ကြပြန်။

ဦးနုအောက်သည် အသက် ၈၁ နှစ်အရွယ် မြန်မာသက္ကရာဇ်
၁၂၇၅ ခုနှစ်၊ နယုန်လဆုတ် (၁၂) ရက်နေ့တွင် ကွယ်လွန်ခဲ့၏။

ဦးနုအောက်၏ ကုမ္ပဏီနှင့် ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီတို့
အပြန်အလှန် တရားစွဲကြပြီ။ တရားရုံးတွင် ရင်ဆိုင်ရ၏။ သို့သော်
နောက်ဆုံးတွင် အင်အားကြီးသော ဗြိတိသျှကုမ္ပဏီကို ဆက်လက်
မယှဉ်ပြိုင်နိုင်တော့သဖြင့် သူပိုင်ဆိုင်သော သင်္ဘောများအားလုံးကို
'ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီ' သို့ ရောင်းလိုက်ရ၏။ ရင်းနှီးမြှုပ်နှံမှု
ပေါင် သန်း ၂၀၀ ရှိသော ဧရာဝတီဖလော်တီလာကုမ္ပဏီက အိန္ဒိယ
ရူပီး ၁ သန်းသာ ရင်းနှီးနိုင်သော ဦးနုအောက်ကုမ္ပဏီကို အနိုင်ယူ
ခဲ့သည်မှာကား မဆန်းလှချေ။ သို့သော် ဦးနုအောက်၏ ရည်မှန်းချက်
စေတနာကိုကား မအံ့သြ မချီးကျူးဘဲ မနေနိုင်ပါ။ 'ကုမ္ပဏီ၏ ရည်
ရွယ်ချက်မှာ မြန်မာတိုင်းရင်းသားများသည်လည်း ကိုယ်ပိုင်လုပ်ငန်း
များ တည်ထောင်လုပ်ကိုင်နိုင်စွမ်းရှိကြောင်း ကမ္ဘာသိအောင် ထင်ရှား
စွာ ပြသရေး' နှင့် 'ဗြိတိသျှနှင့် အိန္ဒိယစီးပွားရေးသမား လုပ်ငန်းရှင်
များ၏ ခေါင်းပုံဖြတ်မှုမှနေ၍ ဆင်းရဲသော မြန်မာပြည်သူများ လွတ်
မြောက်နိုင်ရေး' တို့ ဖြစ်ပါသည်။

နောက်ဆက်တွဲ (ဃ)

ရန်ကုန်မြို့မှ နှစ်တစ်ရာသက်တမ်းကျော် အဆောက်အအုံများ

- ၁။ ရန်ကုန်ဘူတာကြီး
- ၂။ မြန်မာ့မီးရထားရုံး (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၃။ ရန်ကုန်စာတိုက်ကြီး (ယခင်ဘူးလောက်ဘုရားသားကုမ္ပဏီ)
(ဂရေလမ်း)
- ၄။ ရန်ကုန်အစိုးရရုံး
- ၅။ ရန်ကုန်ဂျင်မခါနာကလပ်
- ၆။ မင်တိုမင်ရှင်းဟိုတယ်
- ၇။ အတွင်းဝန်များရုံး (သိမ်ဖြူလမ်း)
- ၈။ ပြည်ထောင်စုဘဏ် (ယခင် အိန္ဒိယအရံဘဏ်) (ဆူးလေ
ဘုရားလမ်း)
- ၉။ ဂျူးဘုရားရှိခိုးကျောင်း (၂၆ လမ်း-အောက်ဖက်)
- ၁၀။ ဗဟိုပုံနှိပ်စက်ရုံ (သိမ်ဖြူလမ်း)
- ၁၁။ မူလဂရင်းဘဏ် (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၁၂။ ပဲခူးကလပ် (စကားဝါလမ်း)
- ၁၃။ မြန်မာ့အမျိုးသားလေကြောင်းရုံး (ယခင် ဘုံဘောဘားမား
ကုမ္ပဏီဌာနချုပ်) (BBTC)(ကမ်းနားလမ်း)

နောက်ဆက်တွဲ (ဃ)

ရန်ကုန်မြို့မှ နှစ်တစ်ရာသက်တမ်းကျော် အဆောက်အအုံများ

- ၁။ ရန်ကုန်ဘူတာကြီး
- ၂။ မြန်မာ့မီးရထားရုံး (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၃။ ရန်ကုန်စာတိုက်ကြီး (ယခင်ဘူးလောက်ဘရားသားကုမ္ပဏီ)
(ဂရေလမ်း)
- ၄။ ရန်ကုန်အစိုးရရုံး
- ၅။ ရန်ကုန်ဂျင်မခါနာကလပ်
- ၆။ မင်တိုမင်ရှင်းဟိုတယ်
- ၇။ အတွင်းဝန်များရုံး (သိမ်ဖြူလမ်း)
- ၈။ ပြည်ထောင်စုဘဏ် (ယခင် အိန္ဒိယအရံဘဏ်) (ဆူးလေ
ဘုရားလမ်း)
- ၉။ ဂျူးဘုရားရှိခိုးကျောင်း (၂၆ လမ်း-အောက်ဖက်)
- ၁၀။ ဗဟိုပုံနှိပ်စက်ရုံ (သိမ်ဖြူလမ်း)
- ၁၁။ မူလဂရင်းဘဏ် (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၁၂။ ပဲခူးကလပ် (စကားဝါလမ်း)
- ၁၃။ မြန်မာ့အမျိုးသားလေကြောင်းရုံး (ယခင် ဘုံဘေဘားမား
ကုမ္ပဏီဌာနချုပ်) (BBTC)(ကမ်းနားလမ်း)

၁၄။ ကမ်းနားလမ်းဟိုတယ် (ယခင် ဗြိတိသျှအခွန်ရုံး) (ကမ်းနားလမ်း)

၁၅။ မြို့တော်ခန်းမ (ဆူးလေဘုရားလမ်း)

၁၆။ တရားရုံးချုပ် (ယခု လက်ရှိရန်ကုန်တိုင်းဒေသကြီးလွှတ်တော်ရုံး) (ပန်းဆိုးတန်း)

၁၇။ လောကနတ်အဆောက်အအုံ (ပန်းဆိုးတန်း)

၁၈။ အထက (၆) ဗိုလ်တထောင် (ယခင် စိန်ပေါကျောင်း) (ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း)

၁၉။ ရိုးကုမ္ပဏီ (ယခု ဧရာဝတီဘဏ်ဌာနချုပ်) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)

၂၀။ ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းဈေး (ယခင်စကော့ဈေး) (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)

၂၁။ ဆိပ်ကမ်းအာဏာပိုင်ရုံး (ယခင် ဧရာဝတီဖလော်တီလာရုံးချုပ်) (ပန်းဆိုးတန်း)

၂၂။ စာရင်းစစ်ချုပ်ရုံး (ပန်းဆိုးတန်း)

၂၃။ ပုလိပ်ရုံးကြီး (ယခင် ဗြိတိသျှတရားရုံး၊ လမ်းစဉ်ပါတီဌာနချုပ်။ စုပေါင်းရုံ) (ကမ်းနားလမ်း)

၂၄။ ဘုရင်ခံအိမ်တော် (အလုံလမ်း)

၂၅။ ချင်းချောင်းနန်းတော် (ကမ္ဘာအေးဘုရားလမ်း)

၂၆။ ဝဇီရာရုပ်ရှင်ရုံ (ယခင် အိပ်ဆယ်စီယာရုပ်ရှင်ရုံ) (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)

၂၇။ အထက (၂) ပန်းပဲတန်း (ယခင် စိန်ဂျွန်းဒိုင်အိုစီဇင်ကျောင်း) (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)

၂၈။ Sofaer and Company (ပန်းဆိုးတန်း)

၂၉။ အထက (၁) လမ်းမတော် (ယခင် စိန်ဂျွန်းကျောင်း) (မင်းရဲကျော်စွာလမ်း)

၃၀။ အထက (၄) အလုံ (ယခင် ကူရှင်ကျောင်း) (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)

- ၃၁။ မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ် (၂) (ယခင် အိန္ဒိယ၊ ဩစတြေးလျ၊ တရုတ်ချာတာဘဏ်) (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၃၂။ မြန်မာ့ရေနံနှင့် သဘာဝဓာတ်ငွေ့လုပ်ငန်းရုံး
- ၃၃။ ဗဟိုကြေးနန်းရုံး (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၃၄။ ဗဟိုပြည်သူ့ဆေးရုံကြီး (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၃၅။ ပြည်ထောင်စုဘဏ် (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၃၆။ မြန်မာ့စီးပွားဖွံ့ဖြိုးရေးဘဏ် (ယခင်ဂရင်းဒလေဘဏ်) (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၃၇။ ပြည်တွင်းရေကြောင်းဦးစီးဌာနရုံး (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၃၈။ မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ် (၄) (ယခင် အိန္ဒိယအင်ပီးရီးယဲဘဏ်) (ကမ်းနားလမ်း)
- ၃၉။ ပဲခူးကရင်ကျောင်း (အောက်ကြည့်မြင်တိုင်လမ်း)
- ၄၀။ ဗဟိုအမျိုးသမီးဆေးရုံ (ယခင် ဂျင်မခါနာဆေးရုံ)
- ၄၁။ အထက (၁) ကြည့်မြင်တိုင် (ယခင် အော်အိအမ်ကျောင်း) (ဗားကရာလမ်း)
- ၄၂။ အထက (၂) လသာ (ယခင် စိန်မေရီကျောင်း) (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၄၃။ အထက (၁) လသာ (ယခင် ရန်ကုန်ဟိုက်စကူး။ ဗဟိုစံပြအထက်တန်းကျောင်း) (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၄၄။ မြို့မအထက်တန်းကျောင်း (မြို့မကျောင်းလမ်း)
- ၄၅။ မြန်မာ့ဆက်သွယ်ရေးလုပ်ငန်း ငွေစာရင်းဌာန (ယခင် E.M.De Souza) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)
- ၄၆။ မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံ (ယခင် Tank Square, Fytche Square ဘုရင်မပန်းခြံ) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)
- ၄၇။ မြန်မာ့ဆက်သွယ်ရေးလုပ်ငန်း၊ ကြေးနန်းရုံးကြီး (ယခင် Government Telegraph Office) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)

- ၄၈။ မြို့တော်ခန်းမ (Town Hall) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)
- ၄၉။ မြန်မာ့အသေးစား ငွေချေးလုပ်ငန်းဌာနခွဲ (ယခင် Y.E. Modan Gun House) (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၅၀။ ပြည်တွင်းအခွန်ဦးစီးရုံး (ယခင် Rander House ဗြိတိသျှ ကောင်စီ စာကြည့်တိုက်) (ပန်းဆိုးတန်းနှင့် ကုန်သည်လမ်း ထောင့်)
- ၅၁။ မြန်မာ့စက်မှုလက်မှု ဖွံ့ဖြိုးရေးဘဏ် (ယခင် Grandley Bank) (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၅၂။ YWCA ရုံး (ဘိုကလေးဈေးလမ်း)
- ၅၃။ Soortie Mansion (ယခု ဂမုန်းပွင့်ကုန်တိုက်) (ဘိုကလေးဈေးလမ်း)
- ၅၄။ DADA BHOY (ယခင် ဖရီးမေဆင်အသင်း) (ဘိုကလေးဈေးလမ်း)
- ၅၅။ ပင်စင်ဦးစီးဌာနရုံး (ယခင် ငွေစာရင်းမင်းကြီးရုံး၊ ဗဟိုစာရင်းရုံး) (ဘဏ်လမ်း)
- ၅၆။ ပုလိပ်မင်းကြီးရုံး (ယခင်ကော်လိတ္တော်ရုံး၊ ကင်ပေတိုင်ဌာနချုပ်၊ ရဲမင်းကြီးရုံး၊ စုပေါင်းရုံး၊ ပါတီဌာနချုပ်၊ ရန်ကုန်တိုင်းစုပေါင်းရုံး) (ဘဏ်လမ်း)
- ၅၇။ ရန်ကုန်တိုင်းစာရင်းရုံး (ယခင် ငွေစာရင်းမင်းကြီးရုံး၊ ပါတီမှတ်တမ်းဌာနရုံး၊ ပြည်သူ့လုပ်ငန်းအဖွဲ့စာရင်းစစ်ချုပ်ရုံး)
- ၅၈။ မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ခွဲ (၂) (ယခင် USIS စာကြည့်တိုက်၊ Chartered Bank) (ဘဏ်လမ်း)
- ၅၉။ ရန်ကုန်တက္ကသိုလ် (ပြည်လမ်း၊ ကမာရွတ်မြို့နယ်)
- ၆၀။ ကြေးတိုင်နှင့် မြေစာရင်းဦးစီးဌာန (အောက်မြန်မာနိုင်ငံ) (ယခင် Gospel and Co.) (ဘဏ်လမ်း)

- ၆၁။ ဗဟိုမီးသတ်စခန်း (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၆၂။ မြန်မာ့အာမခံလုပ်ငန်းရုံး (ယခင် Castle Tower) (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၆၃။ ဟိုတယ်နှင့် ခရီးသွားလာရေးဝန်ကြီးဌာနရုံး (ယခင် မြန်မာအဆွေကုန်တိုက်) (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၆၄။ မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ခွဲ (၃) (ယခင် Bank of India) (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၆၅။ ပထမပုဂ္ဂလိကဘဏ် (ယခင် Avery House) (ဗိုလ်ဆွန်ပတ်လမ်း)
- ၆၆။ မြန်မာ့ကုန်တိုက်ရုံးချုပ် (ယခင် Steel Brother ဌာနချုပ်) (ဗိုလ်ဆွန်ပတ်လမ်း)
- ၆၇။ ယုဇနဟိုတယ် (ယခင် နိုင်ငံတော်ကာကွယ်ရေးတက္ကသိုလ်၊ Steel Brother Co) (အလံပြဘုရားလမ်း)
- ၆၈။ Max Office (ယခင် မျက်စေ့၊ နား၊ နှာခေါင်းဆေးရုံ) (အလံပြဘုရားလမ်း)
- ၆၉။ မြန်မာ့မီးရထားပစ္စည်းထိန်းဝင်း (ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)
- ၇၀။ နိုင်ငံခြားရေးဝန်ကြီးဌာနရုံး (ယခင် Prome Court) (ပြည်လမ်း)
- ၇၁။ အလက (၁) ဒဂုံ (ယခင် Bishop Home) (ပြည်လမ်း)
- ၇၂။ ဆက်သွယ်ရေး အမြန်ချောပို့ရုံး (ယခင် Sorrento Villa ၊ စာပေဗိမာန်) (ပြည်လမ်း)
- ၇၃။ အင်းစိန်ပြည်သူ့ဆေးရုံကြီး (အင်းစိန်လမ်းသစ်)
- ၇၄။ မွေးမြူရေးနှင့် ကုသရေးဦးစီးဌာနရုံးချုပ် (အင်းစိန်လမ်းသစ်)
- ၇၅။ အထက (၁) အင်းစိန် (အင်းစိန်လမ်းသစ်)
- ၇၆။ အင်းစိန်မြို့နယ်စုပေါင်းရုံး (ယခင်အရေးပိုင်ရုံး၊ ကင်ပေတိုင်ရုံး၊ ခရိုင်ဝန်ရုံး) (အင်းစိန်လမ်းသစ်)

- ၇၇။ Y.M.B.A (ဗုဒ္ဓဘာသာကဗျာဏာယုဝအသင်း) (ရေကျော်လမ်းမကြီး)
- ၇၈။ အလုံသင်္ဘောကျင်း (ယခင် Rangoon Roundry သံရည်ကျိုစက်ရုံ) (အလုံမြို့နယ်)
- ၇၉။ အထက (၄) ဗိုလ်တထောင် (ယခင် Branch Convent) ကျောင်း (သိမ်ဖြူလမ်း)
- ၈၀။ Mayo Marine Club (ယခင် ရေတပ်ပင်မတိုင်းတာရေးတပ်-ယခုဘဏ်)
- ၈၁။ စည်ပင်လေမှုတ်စက်ရုံ (Air Compress Station) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း) (ကမ်းနားလမ်း)
- ၈၂။ အလုပ်သမားဦးစီးဌာနရုံး (ယခင် T.E Jumal ပိုးထည်တိုက်) (ပန်းဆိုးတန်း)
- ၈၃။ အကောက်ခွန်ရုံး (ကမ်းနားလမ်း)
- ၈၄။ ရန်ကုန်တိုင်းတရားရုံး (ယခု အနောက်၊ တောင်ပိုင်းခရိုင်ရုံးများ) (ကမ်းနားလမ်း)
- ၈၅။ ဗြိတိသျှသံရုံး (ကမ်းနားလမ်း)
- ၈၆။ သြစတြေးလျသံရုံး (ယခင် စတီးဘရားသားကုမ္ပဏီ) (ကမ်းနားလမ်း)
- ၈၇။ မြို့နယ်လျှပ်စစ်အင်ဂျင်နီယာရုံး (ကမ်းနားလမ်း)
- ၈၈။ ကုန်သွယ်လယ်ယာရုံးချုပ် (ယခင် The Firm of Whitaway Law & Co., Ltd - ယခု ရွှေဘဏ်ရုံးချုပ်) (ပန်းဆိုးတန်းလမ်း)
- ၈၉။ ကမ္ဘာ့ရတနာဘဏ် (ယခင် Life Insurance Corporation of India) (ကုန်သည်လမ်းနှင့် ရွှေဘုံသာလမ်းထောင့်)
- ၉၀။ မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ခွဲ (၄) (ယခင် Netherland Bank Avery) (ကုန်သည်လမ်း)

- ၉၁။ မြန်မာ့စီးပွားရေးဘဏ်ရုံးချုပ် (စက်မှုလက်မှုငွေချေးဌာန) (ယခင် Hongkong and Shanghai Banking Corporation) (ကုန်သည်လမ်း)
- ၉၂။ အမေရိကန်သံရုံး (ကုန်သည်လမ်း)
- ၉၃။ မြန်မာ့ထုတ်ကုန်သွင်းကုန်လုပ်ငန်း (ကုန်သည်လမ်း)
- ၉၄။ အိန္ဒိယသံရုံး (ယခင် Oriental Government Life Insurance Co.) (ကုန်သည်လမ်း)
- ၉၅။ မြန်မာ့စိုက်ပျိုးရေးနှင့် ကျေးလက်ဖွံ့ဖြိုးရေးဘဏ် (ကုန်သည်လမ်း)
- ၉၆။ စာရေးကိရိယာပုံနှိပ်နှင့် ဓာတ်ပုံပစ္စည်းရောင်းဝယ်ရေး (ယခု အင်းဝဘဏ်) (ကုန်သည်လမ်း)
- ၉၇။ မြို့ရွာနှင့် အိုးအိမ်ဖွံ့ဖြိုးရေးဦးစီးဌာနရုံး (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)

**ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အဆောက်အအုံကြီးများ
စေတီတော်ကြီးများ**

- ၉၈။ ရွှေတိဂုံစေတီတော် (ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း)
- ၉၉။ ဗိုလ်တထောင်စေတီတော် (ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)
- ၁၀၀။ ဆူးလေစေတီတော် (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၁၀၁။ ကျိုက္ကဆံစေတီတော် (ကျိုက္ကဆံဘုရားလမ်း)
- ၁၀၂။ ကျိုက်ခေါက်စေတီတော် (သန်လျင်)
- ၁၀၃။ ပါဒစေတီတော် (သန်လျင်၊ ကျောက်တန်း)
- ၁၀၄။ ကျိုက်ကလို့ စေတီတော် (မင်္ဂလာဒုံ)
- ၁၀၅။ ကျိုက္ကလော့ စေတီတော် (မင်္ဂလာဒုံ)
- ၁၀၆။ ကိုးထပ်ကြီးစေတီတော် (ဗားကရာလမ်း-စမ်းချောင်း)

- ၁၀၇။ ငါးထပ်ကြီးစေတီတော် (ငါးထပ်ကြီးဘုရားလမ်း-ဗဟန်း)
- ခြောက်ထပ်ကြီးစေတီတော် (ဗဟန်း)
- ၁၀၈။ အလံပြဘုရား (အလံပြဘုရားလမ်း)
- ၁၀၉။ ရွှေဘုန်းပွင့်စေတီတော် (ပုဇွန်တောင်)
- ၁၁၀။ ဘုရားဖြူဘုရား (ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)
- ၁၁၁။ မိုးကောင်းစေတီတော် (ရန်ကင်းမြို့နယ်)
- ၁၁၂။ နာဂလှိုဏ်ဂူစေတီတော် (မရမ်းကုန်းမြို့နယ်)

ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်းများ

- ၁၁၃။ Holy Trinity Church (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၁၁၄။ St. Paul Church (ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း)
- ၁၁၅။ St. Edward Catholic Church (ပြည်လမ်း)
- ၁၁၆။ St. John's Church (မင်းရဲကျော်စွာလမ်း)
- ၁၁၇။ St. Mary Cathedral (ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း)
- ၁၁၈။ Lutheran Bethlehem Church (မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်)
- ၁၁၉။ The Church of England Cathedral (ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း)
- ၁၂၀။ St. John's Catholic Church (ဗိုလ်ဆွန်ပတ်လမ်း)
- ၁၂၁။ Roman Catholic Church (ကုန်သည်လမ်း)
- ၁၂၂။ St. Philomenas Church (ပြည်လမ်း)
- ၁၂၃။ Roman Catholic Garrison Church (ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း)
- ၁၂၄။ Church of Province of Myanmar Mission to the Blind (ကျွန်းတောလမ်း)
- ၁၂၅။ Presbyterian Church (အလံပြဘုရားလမ်း)
- ၁၂၆။ နှစ်ခြင်းခရစ်ယာန်ကျမ်းစာသင်ကျောင်း (အင်းစိန်လမ်းသစ်)
- ၁၂၇။ R. C. Convent Church (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)

- ၁၂၈။ Methodist Church (အလံပြဘုရားလမ်း)
- ၁၂၉။ Methodist Episcopal Church (အလံပြဘုရားလမ်း)
- ၁၃၀။ American Church of Baptist (ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း)
- ၁၃၁။ American Baptist Mission (အလုံလမ်း)
- ၁၃၂။ Judson Church (ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်ဝင်း)
- ၁၃၃။ Immanuel Baptist Church (မဟာဗန္ဓုလပန်းခြံလမ်း)
- ၁၃၄။ Telegu Methodist Church (အနော်ရထာနှင့် ဆိပ်ကမ်းသာလမ်းထောင့်)
- ၁၃၅။ St. Anthony Church (အထက်ပန်းဆိုးတန်း)
- ၁၃၆။ St. Michael Anglican Church (ကြည့်မြင်တိုင်)
- ၁၃၇။ St. Joseph Catholic Church (သင်္ဃန်းကျွန်းမြို့နယ်)

ဗုဒ္ဓဘာသာဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ

- ၁၃၈။ သမိဒ္ဓေါဒယသုခိရာမမြန်အောင်သီလရှင်တိုက် (ကျွန်းတောလမ်း-စမ်းချောင်း)
- ၁၃၉။ မြသိန်းတန်ကျောင်း (ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)
- ၁၄၀။ မဟာညောင်တုန်းကျောင်းတိုက်ကြီး (ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)
- ၁၄၁။ ပညာရာမိကမဟာစာသင်တိုက် (သိမ်ဖြူလမ်း)
- ၁၄၂။ ကွမ်းခြံဘုန်းကြီးကျောင်း (နောင်-မော်လမြိုင်ကျောင်း) (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၁၄၃။ ဗဟန်းရွှေကျင်ကျောင်းတိုက် (တိုင်တစ်ရာကျောင်း) (ဗဟန်း)
- ၁၄၄။ မဟာသိမ်တော်ကြီး (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)
- ၁၄၅။ နော်မံကျောင်းတိုက် (မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်-မင်္ဂလာဈေးအနီး)
- ၁၄၆။ ရဟန္တာသိမ်တော်ကြီး (ရွှေတိဂုံဘုရားလမ်း)

- ၁၄၇။ တိုင်တစ်ရာကျောင်းတိုက် (ငါးထပ်ကြီးဘုရားလမ်း)
- ၁၄၈။ ဘုရားဖြူကျောင်းတိုက် (ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)
- ၁၄၉။ ဇေယျဝတီကျောင်း (စမ်းချောင်းမြို့နယ်)
- ၁၅၀။ ဒေဝသာဂရ သိမ်ဖြူတော်ကြီး (သိမ်ဖြူလမ်း)
- ၁၅၁။ မော်လမြိုင်ကျောင်းတိုက် (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၁၅၂။ ဗားကရာအုတ်ကျောင်း (စမ်းချောင်းမြို့နယ်)
- ၁၅၃။ သရက်တောကျောင်းတိုက် (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်း)
- ၁၅၄။ စကင်းကျောင်း (စမ်းချောင်းမြို့နယ်)
- ၁၅၅။ ကြည့်မြင်တိုင်သာဓုကျောင်းတိုက် (နတ်စင်လမ်း-ကြည့်မြင်တိုင်)
- ၁၅၆။ ကြည့်မြင်တိုင်ကျွန်းတောကျောင်းတိုက် (ကျွန်းတောလမ်း-စမ်းချောင်း)
- ၁၅၇။ ရွှေကြက်ရက်ကျောင်းတိုက် (ဗိုလ်ချုပ်ပြတိုက်လမ်း)
- ၁၅၈။ ကြည့်မြင်တိုင်ဗားကရာတိုက် (ဗားကရာလမ်း-ကြည့်မြင်တိုင်)
- ၁၅၉။ ကြည့်မြင်တိုင်ဥယျာဉ်တိုက် (ဥယျာဉ်လမ်း-ကြည့်မြင်တိုင်)
- ၁၆၀။ ကြည့်မြင်တိုင်စလင်းတိုက် (စလင်းလမ်း-ကြည့်မြင်တိုင်)
- ၁၆၁။ ကမာရွတ်ဇေယျဝတီကျောင်းတိုက်(ဘူတာရုံလမ်း-ကမာရွတ်)
- ၁၆၂။ ကွင်းကျောင်းစာသင်တိုက် (ကွင်းကျောင်းလမ်း-အလုံ)
- ၁၆၃။ အင်းလျားရွာသစ်ကျောင်း (ရန်ကုန်-အင်းစိန်လမ်းမ)
- ၁၆၄။ ဓမ္မိကာရာမကျောင်းတိုက် (အနော်ရထာလမ်း၊ ပုဇွန်တောင်မြို့နယ်)
- ၁၆၅။ သံယုတ်ကျောင်းတိုက် (သင်္ဃန်းကျွန်းမြို့နယ်)

တရုတ်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း

- ၁၆၆။ ဖူကျင့်စိန်ဟုတ် တရုတ်ဗုဒ္ဓဘာသာကျောင်း (ကမ်းနားလမ်းနှင့်စဉ့်အိုးတန်းထောင့်)

- ၁၆၇။ တရုတ်ဗုဒ္ဓဘာသာသီလရှင်ကျောင်း (စမ်းချောင်း)
- ၁၆၈။ ကွမ်တုံကွမ်ရင် တရုတ်ဗုဒ္ဓဘာသာကျောင်း (လသာလမ်း)
- ၁၆၉။ လျှောင်ခန်းတောင် တရုတ်ဗုဒ္ဓဘာသာကျောင်း (အနော်ရထာလမ်း)

ပလီများ

- ၁၇၀။ ဘင်္ဂါလီဆွန်နီဂျာမေးပလီ (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၁၇၁။ တစ်ခြမ်းပဲ့ပလီ (အထက်ပန်းဆိုးတန်း)
- ၁၇၂။ အုန်းပင်တန်းဆွန်နီဂျာမေးပလီ (အုန်းပင်တန်း၊ ကြည့်မြင်တိုင်)
- ၁၇၃။ ကျိုလီယာဂျာမေးပလီ (ဆူးလေဘုရားလမ်း)
- ၁၇၄။ မွတ်စလင်ဝတ်ကျောင်းတော် (အနော်ရထာလမ်းနှင့်မဟာဗန္ဓုလလမ်းထောင့်)
- ၁၇၅။ ဘင်္ဂါလီစုပလီ (ဘင်္ဂါလီစု-မင်္ဂလာတောင်ညွန့်မြို့နယ်)
- ၁၇၆။ ဂါလန်အာရစ်(ဖ်)မက်စဂျစ်ကျောင်းဝတ်ကျောင်း (လသာမြို့နယ်)

ဟိန္ဒူဘုရားကျောင်းများ

- ၁၇၇။ သီရိဝရဒရာဇာပေဂူမာလ် မဟာပိဿနိုးဘုရားကျောင်း (အနော်ရထာလမ်းနှင့် ၅၁ လမ်းထောင့်)
- ၁၇၈။ မဟာပိန္နဲဘုရားကျောင်း (ပန်းဆိုးတန်းနှင့် မဟာဗန္ဓုလလမ်းထောင့်)
- ၁၇၉။ စရိကာမာချီမယ်တော် ဟိန္ဒူဘုရားကျောင်း (ဗိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းနှင့် ဗိုလ်ဆွန်ပက်လမ်းထောင့်)
- ၁၈၀။ Street Sree ဒူရ်ဂါမယ်တော်ဘုရားကျောင်း (ဗိုလ်အောင်ကျော်လမ်း)
- ၁၈၁။ ရာမာခရစ်ရှုနာဘုရားကျောင်း (ဗိုလ်တထောင်ဘုရားလမ်း)
- ၁၈၂။ သျှရီမာရီယမ္မန်ကျောင်းတော်ကြီး (အင်းစိန်လမ်းသစ်)
- ၁၈၃။ မဟာပိန္နဲကျောင်း (လသာမြို့နယ်)

၁၈၄။ ကလျာနတ်ဘုရားကျောင်း (ရန်ကင်းမြို့နယ်)

၁၈၅။ စူဠမဏိဘုရားကျောင်း (ရန်ကင်းမြို့နယ်)

ဈေးများ

၁၈၆။ သိမ်ဖြူဈေး (ယခင်တန်ဘီဈေး၊ ဘီလူးမဈေး) (သိမ်ဖြူလမ်း)

၁၈၇။ သိမ်ကြီးဈေး (ယခင်စူရတီဘုရားဘဇား) (မဟာဗန္ဓုလလမ်း)

၁၈၈။ ဘိုကလေးဈေး (ယခင်သူဌေးဈေး) (ဗိုလ်ကလေးဈေးလမ်း)

၁၈၉။ ညောင်ပင်လေးဈေး (ကမ်းနားလမ်း)

၁၉၀။ ပုဇွန်တောင်ဈေး (ပုဇွန်တောင်)

၁၉၁။ အမဲဈေး (ဗိုလ်မင်းရောင်လမ်း-မင်္ဂလာတောင်ညွန့်)

၁၉၂။ ဗဟန်းဈေး (ဗဟန်း)

၁၉၃။ ကမ်းနားဈေး (ကမ်းနားလမ်း)

၁၉၄။ မော်တင်ဈေး (မော်တင်လမ်း)

ရန်ကုန်မြို့တော် စည်ပင်သာယာရေးကော်မတီက ၂၀၀၁ ခုနှစ်တွင် ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံ (၁၈၈) ခုစာရင်းကို ပြုစုခဲ့သည်။ အများစုမှာ ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အဆောက်အအုံများဖြစ်ပြီး ဗြိတိသျှကိုလိုနီခေတ် အဆောက်အအုံများဖြစ်ကြ၏။ ၂၀၁၀ တွင် သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာနက ရန်ကုန်တိုင်းတွင် ရှေးဟောင်းဘုရား (၁၈) ဆူကို ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ်အဖြစ် တင်ပြထားသည်။

ရန်ကုန်မြို့တော်အမွေအနှစ် ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရေးအဖွဲ့ (The Yangon Heritage Trust) ကို ကုလသမဂ္ဂအတွင်းရေးမှူးချုပ်ဦးသန်း၏ မြေးဖြစ်သူ ဒေါက်တာ သန်းမြင့်ဦးက ၂၀၁၂ ခုနှစ်တွင် ဦးဆောင်ဖွဲ့စည်းခဲ့၏။ ရန်ကုန်သည် အာရှတိုက်တွင် ကိုလိုနီခေတ်အဆောက်အအုံအများဆုံးမြို့ ဖြစ်၏။ ဤအဖွဲ့က ရန်ကုန်တွင် ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်လိုသော အဆောက်အအုံ ၁၅,၀၀၀ ရှိသည်ဟု သိရ၏။

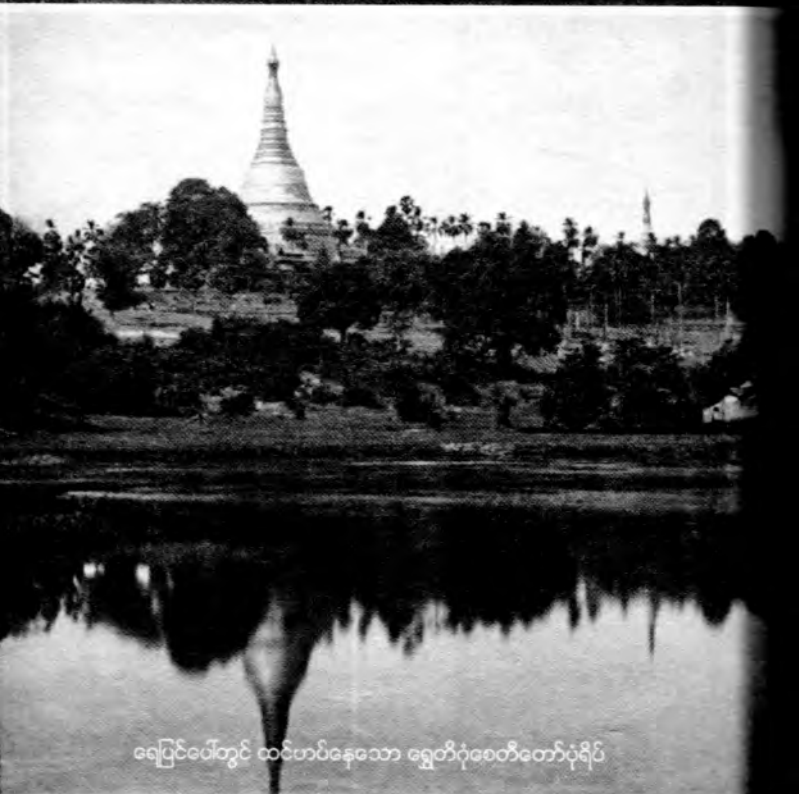
ရှေးခေတ် ရွှေတိဂုံစေတီတော်

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ကန်တော်ကြီးမှ ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို ဖူးတွေ့ရပုံ

ရေပြင်ပေါ်တွင် ထင်ဟပ်နေသော ရွှေတိဂုံစေတီတော်ပုံရိပ်

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်းမှတ်မိသမျှ

၁၈၆၅ ခုက ဆူးလေစေတီတော်

ဆူးလေစေတီတော်နှင့် ဆူးလေဘုရားလမ်း

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဖိတ်ချ်စကွဲပန်းခြံ(ယခု မဟာဗန္ဓုလ ပန်းခြံ)ထဲမှ ဝိတိုရိယဘုရင်ကြီး ပုံရိပ်

ရွှေတိဂုံ ဘုရားလမ်းနှင့် ဝိုလ်ချပ်အောင်ဆန်းလမ်းထောင့်မှ စရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်းမှတ်မိသမျှ

ရိုးကုမ္ပဏီ မျှော်စင်(ယခု ဧရာဝတီဘက်ရုံးချုပ်)ပေါ်မှ ဆီးပြီး မြင်ရသော ရန်ကုန် ဧပြောက်ဘက်ခြမ်း မြင်ကွင်း

ရိုးကုမ္ပဏီ မျှော်စင်(ယခု ဧရာဝတီဘက်ရုံးချုပ်)ပေါ်မှ ဆီးပြီး မြင်ရသော ရန်ကုန် တောင်ဘက်ခြမ်း မြင်ကွင်း

ရိုးကုမ္ပဏီ မျှော်စင်(ယခု ဧရာဝတီဘက်ရုံးချုပ်)ပေါ်မှ ဆီးပြီး မြင်ရသော ရန်ကုန် အရှေ့ဘက်ခြမ်း မြင်ကွင်း

ရိုးကုမ္ပဏီ မျှော်စင်(ယခု ဧရာဝတီဘက်ရုံးချုပ်)ပေါ်မှ ဆီးပြီး မြင်ရသော ရန်ကုန် အနောက်ဘက်ခြမ်း မြင်ကွင်း

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ရွှေတိဂုံစေတီတော် ပရဂုဏ်အတွင်းရှိ နောင်တော်ကြီးစေတီတော်

မက်သဒစ်အင်္ဂလိပ် အထက်တန်းကျောင်း

ရိုင်ရယ်ဟိုတယ်

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ရန်ကုန် ကမ်းနားလမ်းမြင်ကွင်း

ရန်ကုန်ဗဟိုစာတိုက်ကြီး

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်းမှတ်မိသမျှ

ရန်ကုန်ဆိပ်ကမ်း

ယခင်က ရန်ကုန်ဘူတာကြီး

ကွမ်းခြံဘူတာ (ယခုရန်ကုန်ဘူတာကြီး)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ရင်မခါနာက

အတွင်းဝန်ရုံး အပေါ်မီး မြင်က

အင်္ဂလိပ်မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ကမ်းနားလမ်း မြင်ကွင်း

ကမ်းနားလမ်းပေါ်မှ မြင်ရထား

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

မြို့လည်ခေါင်မှ ခရစ်ယာန်ဘုရားရှိခိုးကျောင်း

ဒါလဟိုစီလမ်းမြင်ကွင်း

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

မဂိုလမ်း (ယခုရွှေဘုံသာလမ်း)မှ ဗလီဝတ်ကျောင်းတော်

ရန်ကုန်မြို့တော် တည်စ

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဇိုက်ရ်ပုဂံဝဲပန်းခြံန့ၣ် ရန်ကုန်မြို့တော်ခန်းမ

Town Hall, Rangoon.

ရန်ကုန်မြို့တော်ခန်းမ(၁၉၄၅)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ပဲခူးတလပ်

ပဲခူးတလပ်

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ရန်ကုန်မြစ်

ရှင်မခါနာဆေးရုံ

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ရှင်မခါနာကလပ်

ဘုတ်ကလပ် (ရန်ကုန်လှေအသင်း)

ဆင်ဂိုဟာဗီလင်း (ယခု ဝိုင်ချုပ်အောင်ဆန်းလင်း) နှင့် မီးရထားရုံးကြီး

ဘားလင်း (ယခု မဟာဝဇ္ဇာလင်း) နှင့် တရားရုံးချုပ်

စိန်မေဇီ ဘုရားရှိခိုးကျောင်း

စက္ကော့ရှေ့ (ယခု ဝိုင်ချုပ်အောင်ဆန်းရှေ့)

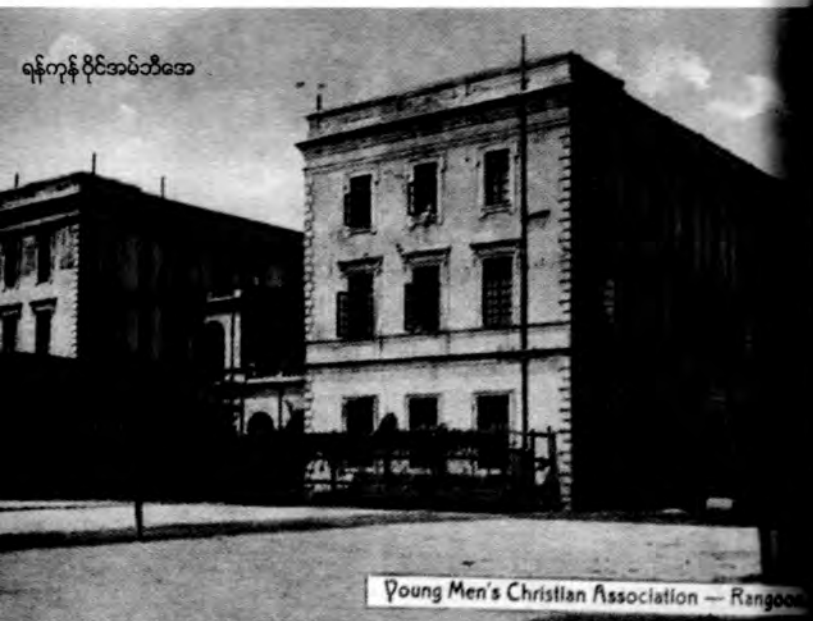
ပရိတ်တင်တောင့် ဘုရားရှိခိုးကျောင်း

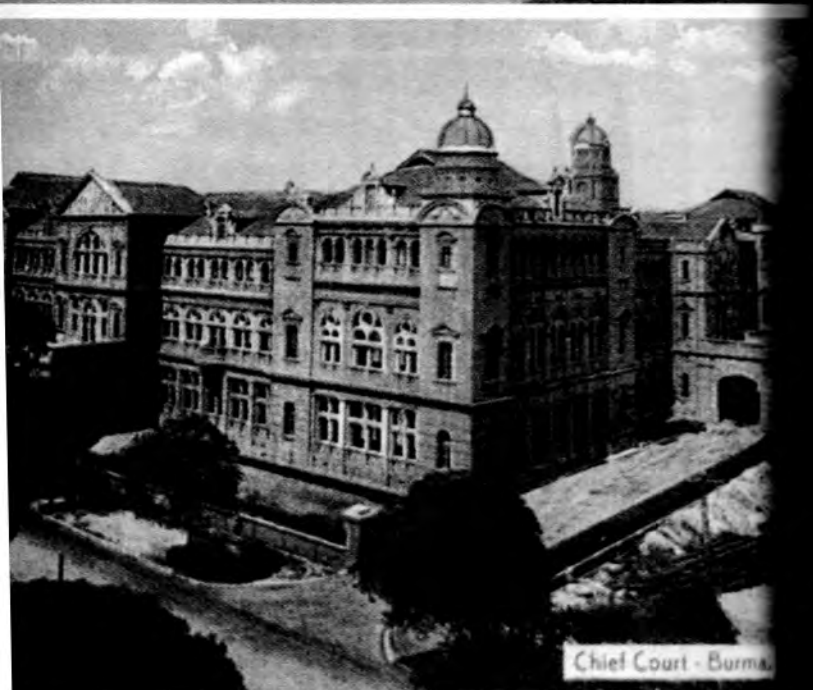
ဘီအေအေ ဘောလုံးကွင်း (ယခု အောင်ဆန်းအားကစား)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ရန်ကုန် ဝိုင်အမ်ဘီအေ

Young Men's Christian Association — Rangoon

Chief Court - Burma

တရားရုံးချုပ် အဆောက်အအုံ
ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ကန်တော်မင်ပန်းခြံ

Cantonment Bar

ဗမာယောက်ျားလေးကျောင်း

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

၁၉၀၃ ခုနှစ်က လှည်းတန်းလမ်းဆုံ

ချင်းချောင်းနန်းတော် (တပည့်တန်းတော်)

အင်္ဂလိပ်မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်းမှတ်မိသမျှ

စထရင်းဟိုတယ်နှင့် ကမ်းနားလမ်းပြင်ကွင်း

စထရင်းဟော်တယ် (ယခု ကမ်းနားလမ်းဟော်တယ်)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်စိသမျှ

၁၉၀၄ ခုနှစ်က သိမ်ကြီးချေးပြင်ကွင်း

မင်တိုမင်ရှင်ဟိုတယ်

Minto Mansions Hotel, Rangoon

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဂျူဗလီဟောခန်းမ

ပိုလ်ချုပ်အောင်ဆန်းလမ်းနှင့် ဆူးလေဘုရားလမ်းထောင့်ရှိ မြန်မာ့မီးရထားကုမ္ပဏီရုံးချုပ်
ဒဂုံမြို့သည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ကန်တော်ကြီးမြင်ကွင်း

ကမ္ဘာအေးဝေတီတော်

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

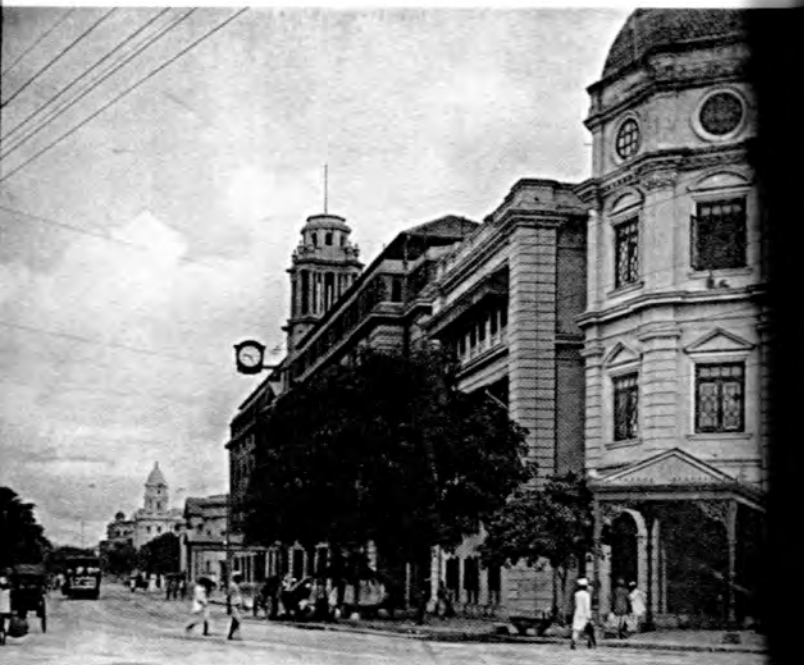

တရုတ်တန်း(ယခင်)

တရုတ်တန်း(ယခု)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

အကောက်အခွန်ရုံး (ယခင်)

အကောက်အခွန်ရုံး (ယခု)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ရိုးလ်ကမ္ဘာ့ကီ(ယခင်)

ရိုးလ်ကမ္ဘာ့ကီ(ယခု)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဖယ်ရာလမ်း (ပန်းဆိုးတန်းလမ်း)(ယခင်)

ပန်းဆိုးတန်းလမ်း(ယခု)

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဝိဇယရှင်ရှင်ရုံ

ဘုရားရှင်ရှင်ရုံ(ရဲရင့်ရုံ)

ဂလုပ်ရုံ(ဂုဏ်ရှင်ရှင်ရုံ)

ဒဂုံမြို့မှာသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်းမှတ်မိသမျှ

သန်ရှင်းသော တရုတ်တန်း နောက်ဖေးလမ်းကြား

ဒဂုံမြို့မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့ ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဒဂုံမြို့ မှသည် ရန်ကုန်မြို့တော်သို့

ရန်ကုန်အကြောင်း မှတ်မိသမျှ

ဟိန်းလတ်

From Dagon City to Rangoon,
the Capital of Burma

(Reminiscences of Rangoon)

by Hane Latt